

وَلَقَدْ آتَيْنَا الْبُرْجَانَ لِلْكَافِرِينَ
تَقْسِيرًا

حسن الكلام

بلغه البشور

الجزء الثاني
دوم جزء

دعوة البشر في آية ٢٩ سورة آل عمران

الناشر

جامعة عربيه الاشاعه التوحيديه للسنة

بدمشق - دمشق

(حقوق طبع و تصنیف و پاره محفوظ دی)

وَقُلْ لِّسَانُ الْقُرْآنِ لِلَّذِينَ هُمْ عَنْهُ مُوَكَّلُونَ
تَفْسِيرُ

حسن الكلام

بَلُغَةُ الْبَشَرِ

لِلشَّيْخِ أَبِي زَكَرِيَّا عَبْدُ الْمَلِكِ السَّامِرِيُّ الرَّسَمِيُّ

الجز الثاني / دویم جز

از سورة بقره آیت 177 تا سورة آل عمران آیت 129

الناشر:

جامعہ عربیہ اسلامیہ اشاعت التوحید والسنۃ

بہ بیہ پشاور

دده تفسیر دتولو جلدونو دطاعت حقوق محفوظ دی

کتاب: تفسیر احسن الکلام جز: ثانی (دویم)

مؤلف: شیخ القرآن علامه سید عبد السلام رستمی رحمۃ اللہ علیہ

کاتب: ارقم جان خدره خیل پشاور

تاریخ طباعت: یوولسم ایډیشن (11) جولائی 2006ء جمادی الثانی 1427ھ

دملاویدو پته: ایوب اسلامی مکتبه و کیسټ مرکز پشت قصه خوانی بازار پشاور

ناشر: دار التفسیر جامعہ عربیہ، سیفن چوک کوهات روډ پینبور

پی ډی ایف کمپوزنگ۔ عابد منصور مردانوي

تحریک طالبان پاکستان حلقه مردان

abidmansoor05@gmail.com

د مضامینو فہرست جلد ۲

نمبر	مضمون	نمبر	مضمون
۴۳	مسئلہ د محصر د حلق و تقصیر	۱۸	۱ خلاصہ د دریہ حصہ د سورت بقرہ
۴۶	معنی او طریقہ د تمتع	۱۹	۲ شپا پس قواعد پہ لیس البر
۴۹	د حج د اتمام طریقہ	۲۰	آیت کنس
۸۰	پہ حج کنس ممنوع کارونہ	۲۱	۳ ولکم فی القصاص حیاء کنس
۸۲	بحث د عرفات	۲۲	د شیعہ خلور جوا یونہ
۸۸	وقوف د منی	۲۳	۴ آیت ستا منسوخ دے کہ حکم
۸۹	تفسیر د مناسک	۱۹	۵ مدت د روئے او حکم د قدیے
۸۹	تشبیہہ پہ ذکر کنس د ابا و	۲۳	۶ عظمت د روئے د میاشت
	اجداد سرہ	۲۴	۷ نزول د قرآن او د قرآن
۹۳	جامع د دعاء	۲۶	لغوی تحقیق
۹۶	ایام تشریق	۲۷	۸ روئے سبب د اجابت د دعاء دے
۹۸	اعمال د حج	۲۸	۹ د اجابت د دعاء دے اقسام
۱۰۰	پہ اسلام کنس پورہ داخلیدل	۲۹	۱۰ سبب نزول د "احل لکم
۱۱۸	پہ وخت د اختلاف کنس کتاب	۳۰	لیلۃ الصیام"
	اللہ تہ دعوت	۳۹	۱۱ مسئلہ د اعتکاف فی المسجد
۱۲۳	دعوت الی اللہ کنس مصیبتونہ	۴۰	۱۲ "یسئلونک عن الاہلۃ"
	برداشت کول		او د صحابہ کرام و خوا رلس
۱۲۷	خلاصہ د دریم باب	۳۲	تپوسونہ -
۱۳۳	"یسئلونک عن الشهر الحرام"	۳۳	۱۳ د "فتنۃ" او وہ معانی
	سبب نزول	۳۴	۱۴ تحقیق د فتنۃ
۱۳۸	پہ مرتد والی سرہ عمل	۳۶	۱۵ میاشتنہ د حرمت او سبب
	بربادیدری او کتہ ۹	۳۷	نزول د آیت ۱۹۴
۱۴۲	تفسیر د خمر او میسر	۳۵	۱۶ خلاصہ د دویم باب
۱۴۵	اتفاق د عفو	۳۶	۱۷ مسئلہ د ہدی نہ میلاد ویدو

غیر شمار	مضمون	مخ	غیر شمار	مضمون	مخ
۳۷	د نکاح او شرک معنی	۱۵۱	۴۲	واقعہ د قوم صوبیل علیہ السلام	۲۳۹
۳۸	د اہل کتابوسرہ نکاح کول	۱۵۲	۴۳	د امیر د پاره صفات شرعیہ	۲۴۲
۳۹	حکم د خپل ښځې په وخت د حیض کښ	۱۵۸	۴۴	علامات په حقایق د طاوت یاد شاه	۲۴۵
۴۰	د طهارت معنی په قرآن کښ	۱۶۱	۴۵	د "بقیہ" تفسیر	۲۴۷
۴۱	تفسیر د عرصۍ	۱۶۶	۴۶	د دفاع اقسام	۲۵۷
۴۲	د لغو اقسام او یمین لغوی	۱۶۸	۴۷	فضیلت جزئیہ د انبیاء	۲۶۲
۴۳	د قسم قسمونه	۱۷۰	۴۸	د خلور د حصہ خلاصہ	۲۶۶
۴۴	د ایلاء معنی او حکم شرعی	۱۷۱	۴۹	تفسیر د "لا اله الا هو"	۲۷۰
۴۵	د طلاق لغوی او شرعی معنی	۱۷۴	۵۰	حال د اصحاب الرشید او اصحاب الغی	۲۸۳
۴۶	عدت د طلاق د خاص مطلقو	۱۷۵	۷۱	مناظر د ابراہیم علیہ السلام	۲۸۷
۴۷	تفسیر د "ثلاثۃ قروء"	۱۷۶	۷۲	د عزیر علیہ السلام واقعہ	۲۹۴
۴۸	حقوق الزوجین	۱۷۹	۷۳	د فصرہ حق تفسیر	۳۰۷
۴۹	د طلاق رجعی او خلع مسئلہ	۱۸۱	۷۴	د دویم باب خلاصہ	۳۱۳
۵۰	دریم طلاق او هغه نه طریقہ د دل	۱۸۶	۷۵	تفسیر د مثال "حبۃ النبت"	۳۱۶
۵۱	په یو مجلس کښ د درے	۱۸۹	۷۶	تفسیر د مثال "صفوان علیہ تراب"	۳۲۳
۵۲	طلاقو مسئلہ		۷۷	تفسیر د مثال "جنۃ یربوۃ"	۳۲۷
۵۳	طریقہ د جاهلیت په رجوع کښ	۱۹۵	۷۸	خلور مثال "جنۃ من نخیل"	۳۳۰
۵۴	طریقہ د تربیت د اولاد	۲۰۳	۷۹	تفسیر د حکمت	۳۴۱
۵۵	د رضاعت مودہ	۲۰۴	۸۰	بحث د صداقانو	۳۴۴
۵۶	مسئلہ د عدت د وفات	۲۰۹	۸۱	مقرر د اتفاق فی سبیل اللہ	۳۵۱
۵۷	حکم د خطبے او نکاح	۲۱۲	۸۲	خلاصہ د دریم باب	۳۵۷
۵۸	مسئلہ د طلاق قبل الدخول	۲۱۵	۸۳	د ربو تفسیر	۳۵۸
۵۹	د "الصلوة الوسطی" تفسیر	۲۲۲	۸۴	د ربو مال د کموالی وچ	۳۶۳
۶۰	مسئلہ د قنوت	۲۲۳	۸۵	تفسیر د آیت المداۃ	۳۷۴
۶۱	د خلور باب خلاصہ	۲۳۱	۷۴	خلاصہ د خلور باب	۳۹۳
	واقعہ د قوم جز قیل علیہ السلام	۲۳۳			

مخ	مضمون	مخ	مضمون	مخ	مضمون
۵۵۲	د انبیاء علیہم السلام معجزات	۱۱۳	۴۰۹	۸۷	امتیازات د سورة بقره
۵۶۰	تفسیر د مکر	۱۱۴	۴۱۱	۸۸	سورة آل عمران نور نوموته
۵۶۵	مسئله د حیات او د رفع د	۱۱۵	۴۱۲	۸۹	ربط د سورة بقره سره
	عینې علیه السلام		۴۱۴	۹۰	د دعوی د سورت
۵۷۹	بحث د مباهله	۱۱۶	۴۱۶	۹۱	تفصیلی خلاصه د سورة آل عمران
۶۰۶	د رسول الله صلی الله علیه و آله بشریت	۱۱۷	۴۲۱	۹۲	تفسیر د فرقان
۶۰۹	تفسیر او فائده متعلق د	۱۱۸	۴۲۷	۹۳	تفسیر د محکمات
	“ما کان بشر” سره		۴۲۹	۹۴	په معنی د متشابهات کس اقوال
۶۱۱	تفسیر د رزینین	۱۱۹	۴۳۷	۹۵	د تاویل اقسام
۶۱۵	اخذ الله میثاق النبیین کس	۱۲۰		۹۶	په متشابهاتو کس د فتنه پیدا
	اقوال		۴۳۹		کولو د اهل زیغو مثالونه
۶۲۱	تفسیر د طوعاً	۱۲۱	۴۴۲	۹۷	تفسیر د راسخون فی العلم
۶۲۳	د یهودیت او نصرانیت مقابل	۱۲۲	۴۵۷	۹۸	تفسیر د حب الشهوات
	دعوت الی الله		۴۶۷	۹۹	د دویم باب خلاصه
۶۳۵	د یعقوب علیه السلام نذر	۱۲۳	۴۷۲	۱۰۰	قرق د ایمان او اسلام
۶۴۰	د کعبه اته فضیلتونه	۱۲۴	۴۷۹	۱۰۱	قتل د انبیاء
۶۵۲	خلاصه د دریې حصه	۱۲۵	۴۸۷	۱۰۲	د دریم باب خلاصه
۶۵۷	د حبل الله مصداق	۱۲۶	۴۹۳	۱۰۳	د کافر سره د دوستانه اقسام
۶۶۳	د کاذبین تفرقوا و اختلفوا	۱۲۷	۴۹۵	۱۰۴	بحث د “تقیه”
	مصداق		۵۰۲	۱۰۵	اتباع رسول
۶۷۵	اسباب د غضب او مسکنه	۱۲۸	۵۰۶	۱۰۶	تفسیر د “ان الله اصطفى”
۶۹۶	توکل علی الله	۱۲۹	۵۱۷	۱۰۷	تفسیر د “المحارب”
۷۰۶	سبب نزول د “لیس لك	۱۳۰	۵۲۰	۱۰۸	کرامات د اولیاء الله
	من الامر شیء”		۵۳۵	۱۰۹	د بعضی زنا نو فضیلت
			۵۳۹	۱۱۰	د وحی تفسیر
			۵۴۲	۱۱۱	معنی د مسیح
			۵۴۴	۱۱۲	د مهد معنی

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قَبْلَ

تہ دہ نیکی (خاص) دا خبرہ چہ اوگر خوئی مخونہ خیل طرف د

الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ

مشرق او مغرب تہ اولیکن نیکی رنیکی د هغه چاده چہ ایمان یے راوڑی

بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ

ایہ اللہ تعالیٰ او یہ درخ روستی او یہ ملائکو او یہ کتابونو

وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ

او یہ پیغمبرانو باندہ او ورکوی مال یہ مینہ د هغه خیلوانو تہ

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ

او یتیمانو او مسکینانو او مسافرو تہ اوسوال کوونکو تہ

وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ

او یہ آزادولو د خپونو کیں، او پابندی کوئی د مانجہ او ورکوی زکوٰۃ

وَالْمُوقُونَ بَعْدَ رَأْسِ الْكَلْبِ إِذَا عَاهَدُوا

ادیورہ کوونکو وئی د وعدو خیلو کلہ چہ وعدہ اوکری

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ

او دصفت لائق دی صبرناک یہ سختی (مالی) کیں او یہ مرضونو کیں او یہ وخت

الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ

د جنگ کیں، دغه کسان رشتینے دی او دغه کسان

هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿۱۷۷﴾

خاص دوی پرهیزکاران دی -

تفسیر: ۱۷۷- خلاصہ د دے حصے: د دے آیت تہ تر ۳۳ پورے

د سورت دریمہ حصہ دہ پہ بارہ د امور انتظامیہ او د قتال فی سبیل اللہ

کین اوپہ دے حصہ کین خلور یا بونہ دی ۔
 اول باب تر ۱۹۵ پورے دے اوپہ دے باب کین لس امور ذکر کوی
 دپارہ دتہذیب دنفوسورپہ بنہ عقیدہ، اعمالو او اخلاقوسرہ) اودیتہ
 اصلاح دافرادو وئیے شی ددینہ پنچہ امور دزیرہ (رعقیدے)
 سرہ تعلق لری او پنچہ دظاہری اعمالوسرہ، اودیتہ د
 نیکئ کارونہ وئیے شی۔ اوبیا خلور امور سیاسیہ ذکر کوچہ د
 ہق نہ دودہ دنفوسو دحفاظت سرہ تعلق لری، اول حفاظت
 ظاہریہ دے اوہقہ قصاص دے پہ ۱۷۸ کین دویم دتفس
 روحانی حفاظت دے چہ ہقہ روٹے تیول دی پہ ۱۸۲ کین۔ اودودہ
 امور دمالونو دحفاظت سرہ تعلق لری اول حفاظت پہ وصیت
 شرعیہ کولو سرہ پہ ۱۸۸ کین۔ اودویم حان بیج کول دی د
 حرامو مالونو اوپہ یا طلو ذریعو سرہ مال حاصلو نہ اوخصوصاً
 درشوت نہ پہ ۱۸۸ کین۔ بیا دتظم وضبط او اتحاد دبقاء دپارہ
 ذکر دے دحساب کولو پہ سپورہی سرہ پہ ۱۸۹ کین۔ بیا امر
 دے پہ قتال سرہ د مقصد دقتال دپارہ، اودقتال د
 علتونو ذکر دے او آداب دی پہ اعتبار د مکان اوپہ اعتبار
 د زمان سرہ او امر دے پہ مال خرچ کولو سرہ داللہ تعالیٰ
 پہ لار کین۔

رابط :- دمخکین سرہ دادے چہ ہرکلہ قباحتوتہ اوبدی د اہل
 کتابو ذکر شوے نودوی اعتراض او کپوچہ مونو خواہل البرر نیکو
 کارونو والا) یوپہ سبب دحقانیت د قبلہ زمونہ، نوپہ دے آیت کین
 دہقہ جواب کوی او تفسیر دبرر نیکئ ذکر کوی۔

تفسیر :- غورہ دادہ چہ دا اہل کتابو او مؤمنانو تولو تہ خطاب دے۔ دقبلہ دبیلدلو
 پہ وخت کین اہل کتابو او مؤمنانو د قبلہ پہ بارہ کین دومرہ بحث ومباحثہ
 شروع کرہ چہ بتولہ نیکئ یے پہ قبلہ پورے منحصر کرہ نواللہ تعالیٰ د
 ہقہ دزد دپارہ او فرمائیل چہ رکیس الیر ان شوکو و جوہکم آہ
 سوال :- ہرکلہ چہ روسوئی اقامہ الصلوٰۃ ذکر کر یں نودمونہ پابندی
 خوبغیر د قبلہ نہ نشی کیں نوداخوتعارض معلومیدی ؟

جواب :- دلتہ ذقبلہ تہ نفی ذمطلق ٹیکئی مراد نہ دہ بلکہ نفی ذ ٹیکئی
 منحصر کولو پہ قبلہ کیں مراد دہ یہ دلیل دے چہ الہیئے خیر مقدم
 معرفہ ذکر کریں یعنی قبلہ شرعی تہ مخ کولو کیں ٹیکئی خاص تہ دہ بلکہ
 داخود ٹیکئی یوجزء دے۔ قِبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، دا دواہہ طرفونہ یئے
 ذ مثال پہ طور وئیلی دی یا داچہ پہ مشرق کیں قبلہ ذ نصاراؤ وہ۔ او

مغرب ذ بیت المقدس کیں قبلہ ذ یہودیانو وہ ذ هغوی دعو موافق یئے ذکر کریں
 تنبیہ :- اوس ہم دامسئلہ دہ چہ اہل قبلہ تہ کافر نشی وئیے کیں
 لیکن ذ هغے مقصد صرف قبلہ نہ دہ حکمہ چہ قادیانان اوشیعہ کان خو
 کعبہ شریفہ قبلہ متی اوحال دادے چہ هغوی مسلمانان نہ دی۔
 بلکہ مقصد ذ هغے دادے چہ اہل قبلہ هغہ خلقتو تہ وئیے شئی چہ پہ
هغوی کیں ذ کفر ذ نشیونہ ہیچ یوہ تسنہ موجود نہ وی او تہ وی صادر
شوے ذ هغوی نہ ذ اسبابو ذ کفر تہ (شرح فقہ اکبر ص ۶)۔ اوشوک چہ ذ
 ضروریاتو ذ دین تہ انکار کوی تو هغہ تہ اہل قبلہ نشی وئیے کیں
 (تبراس)

وَلَكِنْ اَلْبِرُّ مَنْ اٰمَنَ، پہ عبارت کیں تقدیر مراد دے یعنی ذَالْبِرُّ مَنْ
اٰمَنَ یا بِرُّ مَنْ اٰمَنَ، یا مصدر پہ معنی ذ فاعل سرہ دے یعنی اَلْبِرَّاءُ۔
 او ذکر کوی ایمان پہ پنخو خیزو تو او دینہ اصول الایمان وئیے شئی، اول
 اصل: ایمان یا اللہ دے چہ پہ هغے کیں ایمان پہ وجود ذ اللہ تعالیٰ ساتل
 او پہ توحید ذ هغہ ذ ربوبیت او الوہیت او پہ تشریع (احکامو) او اسماء
 صفاتو داخل دے۔ دویم اصل: ایمان دے پہ وہر عے ذ آخرت یاندے
 مراد ذ دینہ ایمان دے پہ داسے طریقہ هہ رنگہ چہ قرآن کریم او احادیث
مبارکہ کیں ذ هغے تفصیلات ذ کردی۔ دریم اصل: ایمان لرل دی پہ
ملائیکو، یعنی ذ ملائیکو پہ هغہ صفاتو او احوالو ایمان لرل دی چہ هہ
رنگہ پہ قرآن او سنت کیں دی۔ خلویم اصل: ایمان لرل دی پہ تولو
نازل کرے شوو کتابو نو یاندے او اَلْکِتَابِ مفرد دے ذ جنس ذ استغراق
فائدہ کوی۔ پنجم اصل: ایمان دے پہ هغہ تولو رسولا تو یاندے کوم
چہ اجمالی ذکر دی پہ قرآن او سنت کیں نو پہ هغوی یاندے اجمالی
ایمان لرل او کوم چہ تفصیل ذ کردی نو پہ هغوی یاندے تفصیلی ایمان

لزل سرہ دایمان تہ پہ صفت د ختم نبوت د آخری نبی (صلی اللہ علیہ وسلم) سرہ۔ وجہ دے دادہ چہ یوم مکلف د پانچ میداء او منتہی او وسط ضروری دے نو ایمان پہ اللہ تعالیٰ یاتسے میداء دے او ایمان پہ آخرت یاتسے منتہی دہ او ایمان پہ وسط یاتسے خوا ایمان دے پہ رسول تویاتسے لیکن رسالت د بشر موقوف دے پہ رسالت د ملائیکو او پہ نفس وحی یاتسے نو دے دے وجے یے ایمان پہ ملائیکو او کتابو تو محکمش کپرو پہ ایمان یا لرسل یاتسے۔ او ایمان پہ تقدیر داخل دے پہ ایمان د علم او قدرت د اللہ تعالیٰ کنش او ثابیت دے پہ کتابو تو الہیو او احادیثو مبارکو کنش نو دھغ جدا ذکر کولو تہ حاجت یاتے نہ شو اگر چہ ہغہ ہم د اصولو د ایمان تہ یو اصل دے۔ واتی المآل علیٰ حیۃ دایمانیا توتہ روستو اعمال د جوار حودی او ہغہ ہم پنچہ ذکر دی۔ اول پہ ہغے کنش حقوق مالیہ عبادت مالی، ادا کول دی۔ حیۃ، پہ دے کنش خلور وجوہ دی اول داچہ ضمیر راجع دے مال تہ او مراد د حیۃ مال تہ حالت د صحت دے چہ د غنا (مال دارئی) امید لری او د غریبی نہ یرہ کوی۔ دویم داچہ محبت د مال دادے چہ محبوب مال و رکوی یعنی کرہ مال۔ دریم داچہ ضمیر راجع دے ایتاء تہ یعنی محبت کوی د ایتاء (ورکولو) سرہ او مراد ترینہ اخلاص او طلب د رضا د اللہ تعالیٰ دے۔ خلور مہ وجہ داچہ ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ (اللیاب)۔ ذوی القربی، پہ دے کنش شپہ مصارف (د خرچ کولو حایونہ) ذکر کوی او د ترتیب وجہ یے دادہ چہ اولی فالاولی محکمش کوی نو فقیر چہ رشتہ دار وی نو اول ہغہ لہ و رکول غورہ دی ٹحکہ چہ د اصدقہ او صلہ رحمی د وارہ دی۔ بیا ورپسے پہلا رچے چہ فقیر او دیر محتاج دے ہغہ یے پہ والیتنامی سرہ ذکر کپرو۔ بیا ہغہ شوک چہ حاجت یے ہمیشہ نہ دے یککہ وقتی حاجت لری چہ ابن السبیل (مسافر) دے۔ بیا ہغہ شوک چہ حاجت معلومی پہ سوال کولو سرہ او کلہ ہغہ غنی ہم وی لیکن یو ضرورت ورتہ پیدا شوے وی نو ہغہ یے پہ السائلین سرہ ذکر کپرو۔ بیا ہغہ شوک چہ ملکیت نہ وی اگر چہ کسب کولے شی۔ او عدم ملکیت مادہ د احتیاج دہ تو ہغہ یے ذکر کپرو پہ وقی الرقاب سرہ۔ او پہ دے کنش مرئیے (غلام و بیٹہ) مکاتب، مدبر، قرضدارے او مسلمان قیدی تول داخل دی۔

تنبیہ :- مراد دے ایتاء المال نہ ادائیگری دہ پہ طریقہ دے وجوب سرہ دے دیو
 وجوہ، اولہ وجہ دادہ چہ یہ دے باندے یے صدق او تقوی مرتب کریدے
 کہہ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ او صدق او تقوی پہ
 امور واجبہ سرہ راخی (الباب)۔ دویمہ وجہ داچہ محکشی یے ایمانیات او
 روستویئے عملی قرائض ذکر کریدی نو داقرینہ دہ چہ دلتنہ ہم واجب کار
 مراد دے۔ دریمہ وجہ دادہ چہ مراد پہ دے سرہ اتصاف دے پہ دے
 صفت سرہ چہ ہمیشہ دے پیار او ہمیشوالے دلالت کوی پہ واجب کیڈلو
 باندے او ہرکہ چہ دلتنہ طریقہ دے وجوب مراد دہ نور کوۃ خو روستو
 ذکر دے نو معلومہ شوہ چہ دے زکوۃ نہ علاوہ نور حقوق مالیہ مرادی
 چہ ہغہ دفع کول دے حاجات ضروریہ دی، کہہ مجبورہ شخص راؤقی، نہن
 تہ خوراک ورکول او برہنہ رہے جامو تہ لباس ورکول وغیرہ۔

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ، دا دواہ قرائض دی، او ذکر دے زکوۃ دلیل دے
 چہ محکشی اتی المال کنیں زکوۃ مراد نہ دے۔ وَالْمُؤْفِقُونَ بِعَبْهِمْ هُمْ رَاكَا
عَاهِدُوا، داخلورم عمل دے دے جوارحو او دا معطوف دے یہ من امن
 باندے یا خبر دے دے مبتدا پتے یعنی ہمالموقون۔ یا دا عطف دے پہ
 پتہ ضمیر فاعل دامن باندے۔ او مراد دے عہد تہ عام دے ہغہ نولو
 عہود الہیہ، ایمانیہ او عملیوتہ چہ پہ قرآن او سنت کنیں ذکر دی او ہغہ
 عہود پکنیں ہم داخل دی چہ خلق یے پہ کورنئی کنیں یویل سرہ کوی نو
 دا نولو معاملت او عقود شرعیوتہ شامل دے اولفظ دے اذا عاہدوا
 دلالت کوی چہ دے عہد سرہ متصل دے ہغہ وفا ہم کوی۔

سوال :- دَالْمُؤْفِقُونَ پہ عَاهَدُوا وے او نہ ویلو چہ یہ اقام باندے
 عطف شی ؟

جواب :- صلہ چہ کلہ اوردہ شی تو بیاعطف پہ موصول باندے پہ
 کلہ مکنیں حسن پیدا کوی۔

جواب ۲ :- ہرکہ چہ پہ اول کنیں یے ایمانیات ذکر کرل او ہغہ پہ شرع
 سرہ معلومیڈی او پہ مینہ کنیں یے امور عقلیہ ذکر کرل او وفا پہ عہد
 باندے ہم پہ شرع سرہ معلومیڈی دے دے وچے نہ یے پہ اول باندے
 عطف کرہ۔

وَالصَّابِرِينَ، دا کہ جوار حویثعم عمل دے۔ اوہرکہ، چہ، دصبر خصلت جامع دے یہ تہو لو خصلتو تو دخی رکش تو دے دے وچے نہ یے یہ جدا اعراب سرہ ذکر کرو۔ دَالصَّابِرِينَ یہ نصیب کیش چنہ اقبال دی، اول داچہ دا مخصوص دے یہ مدح سرہ اولفظ دَاَمَدَحُ یَا اَحْمَدُ بِالْمَدَحِ یہ دیکش پتہ مراد دے۔ اوکسائی وئیلی دی چہ دا معطوف دے دآئی یہ مفعول تو باندے او مراد دے دے تہ ہغہ فقراء دی چہ حُان سائی سوال کولو نہ یہ وخت د مصائبو کیش۔ فِی الْاَسَاءِ وَالضَّرَّاءِ، بِاَسَاءِ اسْتَعْمَالِیہِ یہ مالی سختو او مصیبتو نو کیش او ضراء یہ بن تی تکلیفو نو کیش استعمالیہِ وَجِبْنَ الْاَسْرِ، مراد دے نہ قتال فی سبیل اللہ دے ابن کشیدہ ابن مسعود او ابن عباس رضی اللہ عنہم او یدرو تا بعینونہ دا سے نقل کریدے او یہ لفظ دَ بِاَسْرِ کیش اشارہ دہ چہ یہ قتال فی سبیل اللہ کیش صیرتہ ہغہ وخت دیر ضرورت وی چہ سختی راشی۔ اَوَّلَیْكَ الْزَّيْنُ صَدَقُوا، رشتینی دی یہ دعویٰ دَنیکئی او دَ اِیْمَانِ کیش ٹحکہ چہ یہ دے صفاتو کیش تا کیدہ اِیْمَانِ دے یہ اَقْوَالِ او اَعْمَالِو دَ خیر سرہ۔ وَاَوَّلَیْكَ هُمْ الْمُتَّقُونَ، ٹحکہ چہ دوی دَ تہو لو محر ماتونہ حُان سائی او دَ طاعتو پابندی کوی۔

قائدہ ۱:- قرطبی وئیلی دی چہ دا ایت مشتمل دے یہ شپا رس قواعدو پابندے چہ ہغہ دادی: اِیْمَانِ یہ اللہ تعالیٰ پابندے او یہ اَسْمَاءُ صفا تو د ہغہ او اِیْمَانِ یہ تشرحشر، میزان، صراط، حوض، شفاعت او جنت او جہنم پابندے۔ او اِیْمَانِ یہ ملائیکو او کتابو تو منزلو او یہ رسولانو پابندے۔ او مال خرچ کول یہ صحیح عَایونو کیش کہ واجب وی او کہ مستحب وی۔ او صلہ رحمی او لحاظ کول دَ یتیمانو او مسکینانو او لحاظ کول مسافرو او دَ میلمتو، او لحاظ کول دَ سوال کوونکو او دَ ستھو تو دَ آزادلو، پابندی کول دَ موئخ او ورکول دَ زکوٰۃ، او وفا کول یہ وعدو پابندے او یہ سختو پابندے صبر کول۔ او یہ دیکش ہرہ یوہ قاعدہ یہ تفصیل کیش مستقل کتاب تہ محتاج دہ۔ او دا تہو ل دَنیکئی اعمال دی۔

قائدہ ۲:- یہ دے آیت کیش تعریض دے یہ اہل کتابو پابندے چہ ہغوی یہ بعض ملائیکو او یہ بعض انبیاء اِیْمَانِ تہ راوری او حقو تو دَ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ

اے ایمان والو فرض کرے شویدے پہ تاسو باندے

الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ط الْحَرْبُ بِالْحَرْبِ

قصاص (جاری کول) پہ باڑا قتل کرے شو وکین رہ قتل عدسے، آذابہ وڑے کیو پیدل دآزاد کین

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى ط

اومرے بہ دڑے کیو رہ بدل دمرے کین او زناتہ بہ وڑے کیو رہ بدلہ دزناتہ کین،

فَمَنْ عَفَى لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ

نوهه خوگ چہ معاف او کرے شو هه ته دطرف ددور د هه د هه خیز نولازم دی ورسے کر خیل

بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِأَحْسَنِ ط

(پہ وارث بآئیں) پہ بنه طریقی سره او لازم دی پہ قاتل بآئیں) اداء کول وارث رہ پہ خائستہ طریقی سره

انسانانو کین خیانتونہ کوی او پہ وعدو باندے وفاتہ کوی (لکه چہ پہ دے سورت کین محکیش ذکر شوی دی) او تعریض دے پہ مشرکاتو باندے چہ پہ هغوی کین داصفات د نیکئی نیشته۔

فَاعْلَمُوا ۳ :- این عاشور و بیلی دی چہ پہ دے آیت کین یے تہول انفرادی او اجتماعی قضائیل راجع کریدی عککہ چہ ایمان او موخ منیع ده د انفرادی فضیلتونو او زکوٰۃ و رکول اصل دے د اجتماعی نظام۔ او پہ وعدو باندے وفا کولوکین انفرادی فضیلت کمال د نفس) او اجتماعی فضیلت (چہ اعتماد کول دی پہ یوبیل باندے دواړه راجع دی۔ او صبر مجمع ده دهر قسم فضیلت او پہ دے کین شجاعت د امت ته هم اشارہ ده۔

(تفسیر التحریر والتنویر)

ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۖ

دا حکم رد معافے آسانیا دہ ستا در پطرف نہ او خاص مہربانی دہ

فَمَن اَعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ

نو چاچہ زیاتے او کرد دوستو د عقو نہ نو دہ لہ

عَذَابٌ اَلِيمٌ ۝۱۷۸ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ

عذاب درد ناک دے - او ستا سو دیکارہ پہ قصاص کتب

۱۷۸ ربط : د مخنیں آیت سرہ دادے چہ پہ دیکشیں اوس ہغہ پر (نیکی) دکرکوی چہ مقتضاً ایمان دہ او پہ ہغہ سرہ سیاسی نظام صحیح کیری او حفاظت د افراد و انقوسو پہ کش حاصلیری۔ لیکن کتابیان (نصاری) دانہ متی او یہودیان پہ کش د خات انو تو او قومو تو فرق کوی د بعضو نہ قصاص اخلی او د بعضو نہ یے نہ اخلی او حال دادے چہ پہ توران کتب حکم د قصاص فرض وو بغیر د دیت نہ لکہ چہ پہ سورۃ مائدہ ۵۷ کش د کردی۔ دارنگ مشرکیتو او جاہلیت والو پہ دے کش افراط کو وچہ د یوتن پہ بدل کش یہ یے دیر کسان وژل۔ نو پہ دے آیت کش پہ تولو بانے رد کوی۔

کتاب، اصل د کتابت ہغہ لیکل دی (نقش د حرفونو) او پہ دے نقش کش کلکوالے مرادوی، نو اطلاق یے کیری پہ معنی د حق بانے او پہ معنی د فرضیت سرہ رائج۔ عَلَیْکُمْ، دا خطاب دے امت تہ پہ مجموعی طور سرہ او ہر یو جدا جدا مراد نہ دے او امت د دے آدائیری پہ طریقہ د خلیفہ جوہر دوسرہ کولے شی او اقامت د خلافت (یہ شرطو نو سرہ) د امت قریضہ دہ۔ یا پہ دے سرہ مخاطب اولیاء او وارثان د مقتول دی لیکن سرہ د جواز د معافی کولو تہ چہ ہغہ دوستو د کر کیری۔ یا پہ دے سرہ قاتلان مخاطب دی او مراد د دے تہ خان سپاہ دی د قصاص د پارہ۔

الْقِصَاصُ، قرطبی و بیہلی دی چہ دا د قص الاثر نہ اخستلے شویں ۱۷۸ او پہ معنی د اتباع (بل پسے گر حیدلو) دے کہ پہ سورۃ کہف ۱۷۸ او قصص کتب دی۔ یا قص پہ معنی د قطع (پر یکولو) دے۔ او پہ قصاص شرعی کتب

داداوارہ معنی پرتے دی۔ اود مشقی وٹیلی دی چہ قصاص یہ عرف کیش دے
 برابر والی نہ عبارت دے یعنی چہ د انسان سرہ دا سے کار اوکپے شی چہ
 کوم ہعہ دے دل سرہ کرپے وی۔ فِي الْقَتْلِ، جمع د قتل دہ او یہ وزن د قتل
 دے۔ او یہ ہعہ فعل کیش استعمالیری چہ یہ چا باندے یہ زور
 اوکپے شی (نکہ جرحی اوز منی وغیرہ)۔ الْحَرْ بِالْحَرْ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى
بِالْأَنْثَى، محکب جملہ تامہ مستقلہ وہ یہ یا ہ د قصاص د نفس کیش
 او یہ دے جملہ کیش ذکر دے د بعض جزئیات تو د ہعہ نہ د دو فائدہ دپارہ
 اولہ داچہ دارد دے یہ اہل جاہلیت یا ندے چہ ہغوی د مری (غلام)
 یہ بدل کیش د حر (آزاد) تہ قصاص اخستلو نو ہغوی یے یہ دے تخصیص
 سرہ منع کرل (الباب) دویمہ فائدہ داچہ یہ دے کیش اشارہ دہ جاری
 کولو د قصاص تہ یہ تہ لو اقسامو د نفس تو کیش، حکم نفس یہ یا مذکور
 یا مؤنت او ہریو یہ یا آزاد وی یا یہ مملوک وی نو یہ تہ لو اقسامو کیش
 قصاص شتہ۔ او د بعض اہل علمو یہ تیر دلنہ حصر مراد دے او ہعہ تہ
 اعتبار د مفہوم مخالف ہم وٹیلے شی یعنی قتل د حر خاص دے یہ قتل
 د حر پورے یہ بدل د عبد (مرئی) کیش نشی قتل کید لے (او یہ دے
 مسئلہ کیش د اہل علمو اختلاف ہم شتہ دے) او قتل د عبد خاص
 دے یہ قتل د عبد پورے یہ بدل د حر کیش نشی قتل کید لے (او د
 دے قول ہیخوک قائل نیستہ)۔ او قتل د انثی خاص دے یہ انثی
 پورے د مذکر (ناربتہ) یہ بدل کیش یہ زنا تہ نشی قصاص کید لے
 (د دے ہم ہیخوک قائل نیستہ) تو غور د دادہ چہ دلنہ حصر مراد تہ
 دے۔ دے مزید تفصیل یہ تفسیر قرطبی وغیرہ تفاسیر الاحکام کیش
 او گورئی اودارتک یہ احادیثو صحیحو کیش۔ فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ
 یہ دے جملہ کیش ذکر دے حکم دے۔ عَفِيَ یہ معنی د ترک (پرہیزدلو)
 سرہ دے یعنی قصاص اخستل پرہیزدی۔ یا یہ معنی د بخو کولو سرہ دے۔
مَنْ نہ مراد قاتل دے۔ أَخِيهِ نہ مراد مقتول دے ہعہ تہ اخبہ د دے
 دپارہ او وٹیلے شوچہ معافی کولو تہ شفقت اورغیت پیا شی۔ او یہ دیکش
 دلیل دے چہ یہ قتل (چہ کناہ کیریہ دے) سرہ د ایمان نہ تہ اوچی نو
 اسلامی رورولی یے باقی پاتے دے۔ یہ دلیل د إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ سرہ۔
 (سورہ حجرات - ۱)

اَوْ مِنْ دَ طرف دَ پَار دے یعنی ولی دَ مقتول دے معافی اُوکری قاتل تہ دَ
 قصاص اخستلو تہ۔ شئی تَوِیئے تکرہ وِیلے دہ چہ دلالت کوی پہ لہرہ حصہ
 معاف کولو باندے اود ہغے صورت دادے چہ دَ مقتول مثلاً دودہ اولیاء
 برابر وی یومعافی دَ قصاص تہ اُوکری اوہغہ بل نہ وی کہے نوہم
 معافی اوشوہ اوہم قصاص ساقط شو حکہ چہ پہ قتل کیش تجزی نہ
 کیری۔ فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ، داجزادہ دَ پارسہ دَ شرط یعنی قَمَرٌ عُفَى،
 او پہ دیکش لفظ پتہ مراد دے یعنی فَعَلِیْہِ اِثْبَاعٌ، یعنی پہ ولی دَ قاتل
 باندے لازم دی چہ پہ قاتل پسے اُوکری (کہ پہ ہرہ ذریعہ سرہ وی)
 اودیت ترینہ طلب کری اودا دلیل دے چہ معافی کولو سرہ دیت پخیلہ
 لازمیوی اودا مذہب دَ ہیر و اہل علمو دے۔ اودا احتاقو پہ نیز باندے
 دیت نہ لازمیوی ترخو پورے چہ شرط دَ دیت یئے نہ وی لگولے۔ اودا دَ
 ظاہر آیت نہ خلاف دے۔ مَعْرُوفِ، دالفظ پہ قرآن کیش اتہ دیرش
 کرتہ راغلے دے۔ او معروف ہرہغہ خیز (قول او فعل) تہ وِیلے شئی چہ
 پہ شرع یا پہ عقل سرہ دَ ہغے حسن معلومیوی۔ دلنہ مراد پہ مطالبہ
 دَ دیت کیش سختی نہ کول دی چہ ہغہ احسن طریقہ دہ۔ نواتباع (کریل)،
 دَ پارسہ دَ مطالبہ دَ دیت دَ مقتول دَ ولی حتی دے او معروف والے (پہ نہ
 طریقہ سرہ) پہ ہغے کیش واجب دے۔ وَ اَدَّاءُ اِلَیْہِ بِالْحُسْنِ، دَ دینہ مخکش
 ہم علیہ لفظ پتہ مراد دے یعنی پہ قاتل باندے ادا کول دَ دیت واجب
 دی دَ مقتول ولی تہ۔ اِحْسَانِ نہ مراد بغیر دَ تہال منول نہ دیت و رکول
 دی۔ او کومہ آدائیوی چہ بغیر دَ تہال منول نہ حقدار تہ اوشی توہغہ
 احسان کنہری پہ حان باندے۔ ذَلِکَ تَخْفِیْفٌ مِّنْ لَّکُمْ وَ رَحْمَةٌ، ذَا لَکَ
 اشارہ دہ معافی کولو او دیت اخستلو تہ۔ اودا تخفیف پہ دے وچے سرہ
 دے چہ اختیار دے پہ مینج دَ دریو خیز و نوکیش چہ قصاص، دیت او
 عفوہ کول دی (او پہ یهود یا نو باندے صرف قصاص واجب و او پہ
 نصاراؤ باندے صرف عفوہ واجب وہ) دا این کثیر دَ سعید بن جبیر
 رضی اللہ عنہ تہ روایت ذکر کریں۔ او رحمت پہ معنی دوسعت و رکولو
 دے۔ فَکَانَ اِغْتِلَی بَعْدَ ذٰلِکَ، مراد دَ اعتداء تہ دَ معافی کولو اودیت
 اخستلو نہ روستو دَ قاتل و ژل دی (این عباس رضی اللہ عنہما، قتادہ)

حِلْوۃِ یَاۡوَلِیِّ الْاَلْبَابِ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

ژوند دے اے صفا عقل والو دے دے دپارہ چہ تقویٰ حاصلہ کړئ۔

قُلْ عَذَابُ الْاَلِيمِ، په دے کس یوقول دادے چہ هغه به (چاچه اعتداء) کړیږه، خامخا قتل کیدے شی، دیت اخستل او معافی کول به ورته نه وی (قتاده، حسن او سعید بن جبیر) دویم قول دادے چہ دا عذاب په آخرت کس مراد دے ځکه چہ عَذَابُ الْاَلِيمِ مطلق ذکر شی نومراد تربت نه عذاب د آخرت وی او دا قول د اکثر و اهل علمو دے او قوی دے۔

۱۷۹ دا آیت جواب د سوال دے چہ قرض کول د قصاص خو د رحمت د الله تعالی سره مناسب ته دی ځکه چہ بنده کمزور مے دے۔ حاصل جواب دادے چہ په تشریح د قصاص کس لوگ حکمت دے۔

وَلَعَلَّکُمْ فِی الْقَصَاصِ حِلْوۃٌ، سوال دادے چہ حیات خو ژوند دے او قصاص کس مرکز راځي نو دا څه رنګه صحیح کیری ۹۔

جواب ۱۰: مراد د دے نه قصاص اخستل ته دی بلکه قانون د قصاص جاری کول دی ځکه چہ څوک د چا د قتل اراده کوی تو هغه ته به دا معلومه وی چہ ځماته خو به ضرور قصاص اخستل کیری نو د قتل کولو ته به منع کیری نو حیات دادے چہ دے هم ژوند مے پاته شو او هغه بل هم د قتل نه بچ شو او د دے دواړو خاندانونه هم د فتنه او د دشمنۍ پر شول۔ جواب ۲: د یو شخص نه قصاص اخستل سبب دے دپار د منع کولو د نور و خلقو د قتل و قتال نه۔

جواب ۳: مراد د حیات نه سلامتی اده د آخرت د عذاب نه۔ او دا بنا دے په هغه قول چہ د دنیا د عقوبتو ترسره د آخرت عذاب معاف کیری۔ جواب ۴: د ژوند نه مراد امن دے چہ په قصاص جاری کولو سره د نفوسو د ژوند امن پیدا کیری۔

يَاۡوَلِیِّ الْاَلْبَابِ، اَلْبَاب جمع د لب ده هغه عقل ته وئیلے شی چہ خالی وی د خوا هشا تو او همونونه۔ یعنی په حکمت او فائز و د قصاص بابت دا اے خالص عقل والا پوهیږی۔ په دیکش اشار ده چہ کوم خلق قانون د قصاص ته ظلم و انی نو د هغوی عقل صحیح او خالص نه دے بلکه هغه به عقله دی۔ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُوْنَ، مراد د تقویٰ نه عامه معنی ده

کُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ

فرض کرے شو یا دے یہ تاسو یا ندے کلہ چہ رانزدے شی یو ستاسو تہ مرگی

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا لِّلْوَصِيَّةِ لِّلْوَالِدَيْنِ

کہ چرے پر بخود لے وی مال، وصیت کول مور او پلار تہ

وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُسْلِمِينَ

او خیل خیلو انو تہ یہ نیکہ (شرعی) طریقہ سرہ، ادا حق واجب کہ یہ متقیانو یا ندے۔

حکم چہ اجراء او منل د قانون د اللہ تعالیٰ سبب د پارہ د پید اکید لو د تقویٰ
نہلہ یہ دے آیت کنش دویم حکم سیاسی ذکر کوی د مالونو د امن او حفاظت
د پارہ۔ ربط د مخکیش سرہ دادے۔ قرطبی و بیلی دی چہ ہر کلہ د مقتول
د ولی د پارہ یے حق د قصاص ذکر کرو توجہ ہغہ د چانہ قصاص اخلی نو
ہغہ مرگ تہ رز دے شو نو د ہغہ د پارہ حکم د وصیت ذکر کوی۔ مہاشی ذکر
کریدی چہ مخکیش انواع د پر ذکر کیدل اودا ہم حکم د احکامو د برنہ دے
نو د دے وجہ نہ یے دلتہ ذکر کرو۔ او ہر کلہ چہ د انسانیت تقاضا دادہ او
ہر انسان لہ د دے لحاظ پکار دے نو د دے وجہ نہ یے اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ
ویرسہ ذکر نہ کرو۔

کُتِبَ عَلَيْكُمْ د کتابت نہ روستو لفظ د علی دلالت کوی یہ ایجاب یا ندے
او کلہ کلہ د استعیاب د پارہ ہم استعمال یری۔ اِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ،
لفظ د اِذَا د ظرف د پارہ دے۔

سوال :- ہر کلہ چہ یہ انسان یا ندے مرگ راشی نو بیا نحو خبرے نشی کو؟
جواب :- مراد د دے نہ علامات د مرگ دی۔ یا حضور یہ معنی نزدیکت
دے او دغہ وخت خافخا د وصیت کولو دے۔

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا، دا شرط دے او د دے یہ جزاء کنش اختلاف دے۔ یوقول
دادے چہ جزاء یے پتہ دہ یعنی قَلْبُوص (وصیت دے او کری)۔ دویم قول
دادے چہ کُتِبَ د دے جزاء دہ او دایہ نیز د ہغہ چاچہ مخکیش والے
د جزاء یہ شرط یا ندے جائز نہ کری۔ خیرا دلتہ مال نہ و بیلی شی او
دمشقی یہ الیاب کنش د خیر اَتَّہ معانے یہ قرآن کنش ذکر کری دی۔

اولہ معنی مال لکھ دا آیت دے۔ دویمہ معنی ایمان (سورۃ انفال ۱۲۵) نہ
دریمہ معنی غورہ والے لکھ خیر الرزاقین کیش۔ غلورمہ معنی عافیت د
مضیبت نہ (سورۃ یونس ۱۰۷) پنجمہ معنی ثواب (سورۃ حج ۱۱۰) شپہرہ
معنی طعام (سورۃ قصص ۱۱۰) اوومہ معنی کامیابی او غنیمت (سورۃ احزاب ۱۰)
او اتمہ معنی اسونہ (سورۃ ص ۳۷) دلتہ عام دے کہ مال یے لے وی
او کہ پیروی۔

اَلْوَصِيَّةُ، وصیت یہ اصل کیش ہر ہغہ خیر تہ وئیل شی چہ د ہغہ یہ بارہ
کیش حکم او تاکید کیدے شی۔ او یہ عرف کیش وصیت خاص دے پہ ہغہ
کار پورے چہ کہ مرگ نہ روستو د ہغہ د کولو او جاری کولو تاکید کولے شی۔
سوال :- دا نائب فاعل د کتب دے نو پکار وہ چہ کتب یے مؤنث ذکر
کرے وے؟

جواب :- دایہ معنی د ایضاً سرہ دے یا دا مؤنث حکمی دے یا یے یہ
میخ کیش فاصلہ پیرہ دہ نو دے وجوہ کتب مذکر صبیغہ ذکر شوہ۔
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ، لام پہ خیلہ معنی سرہ دے او والدین او اقربین
موصی لہم دی (ہغہ خوک چہ د ہغوی د پیرہ د مال د خہ حصے ور کولو
وصیت او کری)۔ بِالْمَعْرُوفِ، دایہ معنی د عدل سرہ دے او د دے
مقصد دا دے چہ مالدار لہ یہ غورہ والے نہ و رکوی یہ فقیر بات دے
(سراج المتین) او یہ ترمی او احسان سرہ رابن کثیں او چہ زیاتے او
کے پہ کیش نہ وی۔ او دا سپار لے شویں ع اجتہاد د مرکب د وکی او
حالت د موصی لہ تہ (قرطبی)۔ او چا چہ وئیلی دی چہ مراد د دینہ دریمہ
حصہ دہ نو ہغہ خاص دے پہ وخت د حکم د میراث کیش۔ حَقًّا عَلٰی
الْمُتَّقِينَ، دا مفعول مطلق دے د پیرہ د کتب یہ موصوف پتہ سرہ
یعنی کتب کتاباً حَقًّا۔ یا تاکید دے د مضمون د جملے یعنی حَقٌّ ذَالِكَ حَقًّا
او حق پہ معنی د لازم او واجب سرہ دے۔

سوال :- دا خو پہ تولو مؤنثا تو بات دے واجب دے نو تخصیص متقیان تے
ولے او کرو؟

جواب ۱ :- مراد د متقین نہ ہغہ مؤمنان دی چہ ارادہ لری د حصول د
تقویٰ پہ ادا کولو د واجباً تو سرہ۔ جواب ۲ :- حق پہ معنی د امر مناسبہ

لائی سرہ دے او متقین پہ خیلہ معنی سرہ مرا دے ۔
 فائدہ ۱۵ :- یہ دے کتب دے علماؤ اختلاف دے چہ دامسوخ دے او کہ
 محکم دے ؟ تو بعض مفسرینو وئیلی دی چہ دا آیت (پہ یارہ دے وصیت دے
 والدینو او اقریبینو دے یارہ) متسوخ دے یہ آیت دے میراث سرہ او حدیث
 صحیح کتب دی چہ لا وصیۃ لوارث او دا قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 نہ روایت دے چہ ہغہ وئیلی دی چہ محکمین زمانہ کتب مال یہ صرف
 دے دے دے یارہ و واو دے موریلار دے یارہ صرف وصیت و، نو اللہ تعالیٰ متسوخ
 کپو دے نہ ہغہ چہ دے اللہ تعالیٰ خویشہ وہ (بخاری) او بعض مفسرینو لکہ
 ضحاک، طاؤس او حسن بصری وئیلی دی چہ آیت اگرچہ عام دے لیکن
 دا خاص دے یہ یارہ دے ہغہ والدینو کتب چہ حقدار دے میراث نہ وی۔ دے
 وجہ نہ چہ ہغوی کافران یا مریان وی۔ او ہغہ اقریاء چہ حق دے میراث
 نہ لری دے دے لری والی دے نسب نہ۔ او دا قول طبری غورہ کپریںے او
 دے زہری نہ ہم دا سے نقل دی۔ یا یلہ توجیہ دے عدم تسخ دادہ چہ
 لکوالدین آہ کتب لامر پہ معنی دے الی سرہ دے او والدین او خیلوان یہ
 وصیان وی (ہغہ شوک چہ یوشخص دے مرگ پہ وخت کتب یل چالوہ
 دے کار کولو دے یارہ مقرر کپریں) نو مراد دا دے چہ یہ وخت دے مرگ کتب
 یوشخص دے خیل مور او پیلار او خیلوانو نہ اووائی چہ حما پہ مال کتب
 حکم دے میراث شرعی او چلوئی او دے ہیخ یوتن مقرر حصہ مہ کموی
 نو تقدیر دے عبارت دا دے چہ کتب علیکم ما وصی اللہ بہ من قولہ
 یوصیکم اللہ فی اولادکم (سورۃ نساء ۷۸) دا قول امام رازی، ابو مسلم
 اصفہانی او دمشقی ذکر کپریںے او یہ دے توجیہ کتب دا ہم داخل دے چہ
 والدینو او خیلوانو نہ دے اووائی چہ حما پہ مال کتب غیر شرعی صدقات
 او تقسیمونہ مہ کوئی لکہ اسقاطونہ، ماشامونہ او کلیزے وغیرہ چہ پہ
 دے ملک کتب رواج دے۔ دارنگ کہ دے چاہ مال باقی نہ وی پاتے شوہ
 لیکن دین خو دے ہغہ پاتے کپریں لکہ انبیاء علیہم السلام نو ہغوی دے
 خیلوارثانو نہ وصیت او کپریں پہ بارہ دے دین او توحید او دے اعمالو کولو دے
 سنت سرہ موافق لکہ چہ دے سورت کتب ذکر و ووصی بہا
 انزلہم کتبہ ویعقوب۔

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا

نوچاچہ بدل کر دیا وصیت روستو دھغ نہ چہ وادریں لوہقہ نو یقیناً

إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ

گناہ ددے یہ ہقہ کسانو باندے دہ چہ بدلوی دا وصیت،

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۸۷﴾ فَمَنْ خَافَ

یقیناً اللہ تعالیٰ ہرخہ آوری اوپہ ہرخہ عالم دے۔ نوخوک چہ ویرہ کوی

مِنْ مَّوْصٍ جَنَفًا أَوْ أَثِمًا فَأُصْلَحَ

د وصیت کوونکی نہ د ککیدلو (یہ خطا) یا دگناہ (قصداً) نوصلح اوکوی

قائد ۲: د دے نہ معلومہ شوہ چہ کوم آیت پہ تداوت کتیں باقی پاتے دے اوہغے تہ علماؤ منسوخ الحکم وٹیلے وی نوک دھغ یوحکم منسوخ وی او یں حکم یے باقی پاتے وی اوکلہ ایجاب منسوخ وی او استتباب باقی وی نوپہ دے طریقہ سرہ دقرآنی آیت استیصال (بیخکنی) نہ کیبری۔

۱۸۷: یہ دے آیت کتیں زور نہ دہ یہ بدللو د وصیت باندے او تاکید دے د بقاء یہ صحیح وصیت باندے۔ یہ بدلاؤ او سمعہ کتیں ضمیر وصیت تہ راجع دے حکم چہ وصیت یہ معنی دا ایصاء سرہ دے۔ سمعہ دا عام دے یعنی چہ یہ خیلہ د وصیت کوونکی وصیت وادری یا دہ تہ علم دھغ یہ صحیح شہادت سرہ حاصل شی۔

فَأَمَّا إِثْمُہُ، دا ضمیر راجع دے تبدیل تہ۔

عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ، دا تصریح کول دلیل دے چہ وصیت کوونکے یہ دے کتیں گناہکار نہ دے حکم چہ لا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ قانون الہی دے إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، یہ دے کتیں تخویف (یرہ) دے تبدیل او جنف (کویدالی) کوونکو تہ۔

يَذِيهِمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ ط اِنَّ اللّٰهَ

یہ مینحہ ددوی کیں نو نیشترہ گناہ پہ ہغہ یاندے ، یقیناً اللہ تعالیٰ

عَفُوٌّ رَّحِيمٌ ۱۸۲ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

بخنہ کوونکے اورحم کوونکے دے۔ اے ایمان والو

۱۸۲۔ یہ دے آیت کیں عامومسلماناوتہ داصلاح دیارہ ترغیب دے۔
فَمَنْ خَافَ، داخوف یہ معنی دعلم سرہ دے ٹھکے چہ ددے دناکارہ
نتیجہ نہ بیرہ کیں ے شی، ددے وجے تہ دیتہ یے خوف وٹیلے دے۔

جَنَاحًا اَوْ رَاغِمًا، جنف جور او ظلم او میلان تہ وٹیلے شی خو مراد ہغہ میلان
دے چہ دصحبہ طریقہ تہ قصدًا او عمدًا واڈری۔ اور اِثْمُ نہ دلتہ مراد
میلان دے پہ جھل سرہ او بعض مفسرینو برعکس فرق لیکے دے۔ او
مراد ددے نہ وصیت کول دی پہ خلاف دحق نہ۔ قرطبی دہغہ مثالوتہ
دکرکری دی، لکہ چہ میراث دبعض وارثانوقطع کری یا اذیت ورکری
وارثانوتہ پہ وصیت کولوسرہ زیات دثلث تہ یا وصیت اوکری خیل عوم
(دکورتاوتن) تہ یا اولاد دلورتہ۔ اوحدہ وایم چہ وصیت اوکری پہ بدعاتو
کولوسرہ پہ خلویسنتقہ کولویا پہ مایبامونویا پہ حیلہ داسقاط مروجہ
سرہ یا پہ کلیرو وغیرہ کولوسرہ نوداھم دحق نہ خلاف دے۔

فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ، ضمیر دَبَيْنَهُمْ راجع دے وصیت کوونکی اوہغہ چاتہ
چہ وصیت ورتہ اوکپے شی یا وارثانوتہ۔ او مراد داصلاح تہ دہغہ
وصیت شرعی طریقہ تہ راگرعول او بدعاتو او دظلم نہ خالی کول دی۔
فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ، ہرکلمہ چہ پہ دے اصلاح کیں تبدیل دوصیت لازمی
نووہم دگناہ بینا کیبری نو ددے وجے تہ یے نفی اوکپہ دگناہ نہ۔
اِنَّ اللّٰهَ عَفُوٌّ رَّحِيمٌ، ہغہ وصیت کوونکے چہ لاژوتن ے وی او اصلاح
اومنی او خیل غلطی تہ توبہ اوکری نواللہ تعالیٰ ورتہ بخنہ کوی اورحم
کوی پہ ہغہ یاندے۔

سوال :- خوف پہ ہغہ خائے کیں استعمالیبری چہ پہ زمانہ مستقبل
کیں وی او وصیت نحو واقع شوے دے نوخہ رنگ یے لفظ دخوف دکرکروا
جواب ۱ :- خوف پہ معنی دعلم دے مجازالکہ چہ ٹھکیں دکرشو۔

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى

فرض کرے شوییدی یا تاسو باندے روژے نیول لکھ چہ فرض کرے شویوے

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

هغه کسانو باندے چہ ستاسو نه مخکس وژدے دپاره چہ تقوی حاصله کړئ -

جواب ۲: اصلاح کوونکی ته په علامهاتو سره معلوم شی چہ وصیت کوونکے جنف یا اثم کوی نو د وصیت نه مخکس یې اصلاح اوکړی -

جواب ۳: وصیت کوونکے روستو د جنف او اثم نه رجوع اوکړی د خپل وصیت نه مخکس د مرگ نه نو جنف او اثم معلق دے -

۱۸۳ ربط: د مخکس آیت سره، قرطبی وئیلی دی چہ هرکله مخکس بعض فرائض (قصاص، وصیت) په مکلفینو باندے ذکر کړل نو اوس بله فریضه ذکر کوی په تعبیر د کتب سره - او ابو حیان وئیلی دی چہ اول فریضه د قصاص ذکر شوه چہ په هغه کس هلاکت او مرگ د نفسو تود دے او دیر سخت حکم دے، بیا یې وصیت ذکر کړو چہ هغه مال راویستل دی او هغه پشان د روح د انسان دے او د احم سخت کار دے نو اوس حکم د روژے ذکر کوی چہ په هغه بدن کمزور دے کیږی او د احم سخت عمل دے نو د اتنزل دے د آشتی ته شاقی ته - دارنگ مخکس په پرکس درے ارکان د اسلام ذکر شول چہ ایمان، مونخ اوزکوة دے نو اوس تلورم رکن ذکر کوی چہ روژه ده - او ابن عاشور وئیلی دی چہ روژه داسه عبادت دے چہ تزکیه د نفس پیدا کوی او په دے کس اصلاح د اضار دودۀ فردا فردا او د دے افرادو نه اجتماعیت جوړیږی نو د احکم په احکام سیاسیه اجتماعیه کس د دے وجه نه شمار کړی شویږی - او په دے سره امن د نفسو توهم راځی په روحانی طریق سره - په دے آیت کس د روژے فرضیت ذکر دے او ورسره د هغه فاعل په اختصار سره ذکر دی -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، د اجمله دلالت کوی چہ روژه نیول مقتضا د ایمان ده - کتب، د قصاص اوصوم په باره کس یې کتب په صیغه د مجهول سره ذکر کړی دے اگر چہ د دے فاعل معلوم دے چہ الله تعالی دے

لیکن داد تکلیف او مصیبت کا روئے دی تو صراحتاً نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ
مناسب نہ دے او ہر کلمہ چہ رحمت او غلیہ و رکول او ایمان د خیر کا روئے
او ظاہری خوشحالی سببوتہ دی نو کہ ہئے نسبتوتہ صراحتاً اللہ تعالیٰ تہ
کپے شوی دی لکہ یہ سورۃ انعام ۱۶۵، سورۃ مجادلہ ۱۱۴، ۱۱۵ کیں دی۔
سوال :- سورۃ مائدہ ۱۰۷ کیں کہ قصاص نسبت یہ صیغہ کہ معلوم سرہ
کپے شوے دے ؟

جواب :- ہلتہ خطاب یہودیہ نو سرہ دے نو کہ ہغوی کہ مغضوبیت کوچے
اللہ تعالیٰ حان تہ کہ ترہیب کہ پارہ نسبت صریحی کپے دے۔

الْقِیَامُ، یہ لغت کیں بنیدل دی کہ یوخیزنہ او اودریدل پہ یوچائے
باندے۔ او یہ شریعت کیں بنیدل او منع کیدل دی کہ خوراک، خشک
او جماع (مفطرات) تہ سرۃ کہ علم تہ پہ صوم باندے او سرۃ کہ بیت تہ
کہ طلوع د صبا تہ ترغروب کہ نمر پورے۔ کَمَا لَتُبَّ عَلَی الْاَیْنِ مِنْ قَبْلِکُمْ،
یہ دے تشبیہ کیں دوہ قولوتہ دی اول داچہ تشبیہ صرف پہ فرضیت
کیں دہ اوقائدہ کہ تشبیہ دادہ چہ روژہ کہ مشقت عبادت دے، توکلہ
چہ ذکر شوہ چہ دافریضہ پہ لُحْکُوا اُمْتُو یَانَسْ لَہُمْ وَہ نو پہ دے سرہ
مشقت آسان شو۔ دویم قول داچہ دا تشبیہ پہ شمار کیں دہ او پہ دیکیں
ذیر اقوال دی۔ اول قول داچہ دادرے ورچے دی چہ ہئے تہ ایام
بیض و ثیلہ شی (کہ میاشتہ دیار لسم، خوار لسم او یخ لسم تاریخ) او بیاض
متسوخ شوی دی پہ روستو آیت سرہ۔ دویم قول داچہ داعین رمضان
دے چہ فرض و وہ یہودیہ نو او نصاراؤ یانے لیکن نصاراؤ پہ کیں
دَحَان تہ زیاتے او کپرو او پنخوس ورچے ترینہ جوڑے کپے۔ او مراد کہ
اَلْاَیْنِ مِنْ قَبْلِکُمْ تہ ہول اُمْتوتہ دی کہ آدم علیہ السلام تہ تراخری
نبی او اُمّت پورے۔ یعنی ہیچ دین سماوی کہ عبادت کہ روژے نہ خالی
نہ و لکہ چہ حدیث کہ بخاری کیں راغلی دی بُنِی الْاِسْلَامُ عَلَی خَمْسٍ
یعنی ہر زمانہ کیں کہ ہر نبی دین، دین اسلام و او بُنیاد یے دغہ
پنچہ فرائض و وہ چہ یو پہ ہئے کیں روژے کہ رمضان دی۔ او بعض مفسرینو
وِیْلِی دی چہ مراد کہ مِنْ قَبْلِکُمْ تہ یہود او نصاری دی۔ کَعَلَّکُمْ
تَنْقُوتُ، دا حصول کہ پرہیزگاری قائدہ کہ روژے نیولو او تاج وِیْلِی دی

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ

درختے دی شمار لے شوے، نو خوک چہ وی ستاسو تہ

مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ

تا جوہ یا وی پہ سفر باندے را پر بودی روزے نو پدہ باندے شمار دی دورجو

أُخْرٍ ۚ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

نور نہ رد پاد قضا، او پہ ہفہ کسانو باند چہ طاقت دروڑے تہ لری فدیہ دہ

طَعَامٍ مُّسْكِينٍ ۚ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا

چہ خوراک د مسکین د پور دیا، نو چا چہ اخلاص سرہ او کرو نیک کار

فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ ۚ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ

نودا چیرہ فائدہ مند دہ دیارہ دہفہ، او روزے قبول دیر خیر دے تاسو دپارہ

إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۳﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ

کہ چرے تاسو علم لری۔ (ردغہ ورخت) میاشت د رمضان دہ

چہ مراد دے تہ تقوی دہ دگنا ہونو تہ حکمہ چہ روزے سرہ نفس د شہواتو تہ بچ نشی او گناہونہ خویہ شہوت سرہ پیدا کیہی، او حدیث کیں ہم دے تائید شتہ دے چہ الْقَوْمُ جُنَّةٌ (روزہ ہال د گناہونو تہ) او بل حدیث کیں وارد دی چہ چادروغ وئیل او نا کا عمل پہ روزہ کیں تہ وی پریشود لے نو د دہ یہ صرف خوراک او خشکاک پریشود لو یاندے اللہ تعالیٰ ہیچ پروانہ کوی۔

۱۸۳ پہ دے آیت کیں دروڑے مدت ذکر کوی، پیا دروڑے د رخصت د پیار عذر ونہ او حکم د فدیہ ذکر کوی۔ اَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ، د دینہ محکین فعل (صوموا) پتہ دے۔ او خوک چہ وائی چہ دا نصب (روزوں) دویجہ د الصیام تہ دے نو ابو حیان پہ ہفہ یاندے رکپے دے۔ اولفظ د معدودات پیار د لری والی دے حکمہ چہ لری چیز شمار لے کیہی۔ او بلہ معنی د معدودات دادہ چہ تقدیر لے کرے شوے دے یہ خاص عدد (شمار) سرہ۔ او د

ایام معدودات پہ یا رکعتیں کے بعض مفسرین نے بیان کیا ہے کہ دینہ رمضان
 کے میاں سے مراد ہی ہے کہ یہ لفظ کے شہر رمضان سرہ کے ہفت بیان دے
 اور تعبیر پہ لفظ کے ایک ما معدودات سرہ کے دے حکم کے دروند والی کے دفع
 کولو کے پار دے۔ قَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا مراد کے مرض نہ ہفتہ مرض دے
 چہ ضرر اور تکلیف پہ نفس کش پہ ہلاکت سرہ او پہ زیادت کے مرض
 پیدا کولو سرہ وی۔ یا ماہر طبیب، وَالْفَرْجَةُ دینہ ارہ وی ہفتہ کے دروند
 نیولونہ منع کری (نیشاپوری)۔ أَوْ عَلَى سَفَرٍ مراد کے سفر تہ سفر شرعی دے
 او ہفتہ پہ نیز کے درے اما ما نور شافعی، مالک و احمد رحمہم اللہ شپاں
 فرسخہ دے (خلور بریدہ) او ہر فرسخہ درے مبلہ دے نوانہ تخلوینیت
 میلونہ شول۔ او میل دولس زرہ قد مونہ یعنی کے خپو کے تلویہ مقدار
 نو تخلور زرہ عرفی قد مونہ یعنی کماے شوے چہ ہفتہ تہ تخلور زرہ خطوات
 وئیے شی۔ او پہ نیز کے امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ درے وریے منزل
 کول دی اولفظ کے علی کے پارہ کے تصریح دے یہ کولو کے سفر باتے عکہ چہ
 لفظ مسافر ہفتہ چاتہ ہم وئیے شی چہ کے سفر ارادہ لری او سفر گرانہ وی
 شروع کرے نو داسے شخص لہ رخصت نیشتنہ (او پہ دیکش اختلاف شتہ کے)
فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ لفظ عدت کے وئیے دے اوصیام کے نہ دے وئیے دا
 دلیل صریح دے چہ برابر والے کے قضا پہ شمار کے و رکعتیں ضروری
 دے۔ لفظ کے آخری کے نہ دے وئیے بلکہ لفظ کے آخری کے وئیے دے، دے کے پار
 چہ اشارہ تہ چہ داصفت کے عدت نہ دے بلکہ صفت کے ایام دے۔ دا دلیل
 دے چہ یہ قضا روڑ ورا وروکتیں پرلہ پسے والے اوزر نیول شرط نہ کے
 او پہ روستو کولوکتیں کے کفارہ ہم نیشتنہ (خو یہ دے مسئلہ کتب اختلاف
 شتہ دے)۔ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ فَدَايَةَ طَعَامٍ مَسْكِينٍ پہ دے جملہ کتب
 کے مفسرین دوہ قولونہ دی اول قول امام بخاری کے ابن عمر رضی اللہ عنہما
 تہ روایت کرے دے چہ دا پہ اول کے اسلام کتب و وچہ روڑہ فرض
 شوہ لیکن سرہ کے روڑے نیولو کے طاقت نہ اجازت و وچہ شوک روڑہ
 تہ نیسی نو کے ہفتہ پہ فدایہ کتب کے مسکین نہ طعام و رکری لیکن دا حکم
 منسوخ شو پہ روستو آیت سرہ چہ قَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ
 نو بنا پہ دے قول يُطِيقُونَ پہ ظاہری معنی سرہ دے۔ دویم قول

کہ ابن عباس او علی رضی اللہ عنہما روایت دے چہ دا یہ یار دے پیر بودا
(ضعیف) نارینہ او بودی زنا نہ کنس دے۔ او ہنہ مریض چہ دے چور پیر لو
امیدائے نہ وی (ابو حیان) او ملحق دہ پہ دے پورے حاملہ او مرضہ
زنا نہ ہم چہ پہ خان یا یہ بچی باندے پیر لری۔ دارنگ ہر ہنہ
شوہ چہ دے روڑے تیو لو یہ وجے سرہ دے سختے بیمارئی او دے ہلاکت پیر
وی (ابن عاشور) لیکن پہ یار دے بودا اھا تا او دائمی مریض کنس اھنا قو
پہ نیز باندے قضا راؤل دی او یہ قد یہ کنس پے اختلاف دے۔
سوال: پہ روستو قول باندے عویطی قونہ صحیح کیبری حکہ چہ پہ
دوی کنس عوطاقت نیشته ۹

جواب: پہ دریو طریقو سرہ دے۔ اولہ طریقہ دادہ چہ پہ دیکن (لا)
پتہ دے لکہ سورۃ نساء لک کنس۔ دویمہ طریقہ: اطاق یطقی باب
افعال دے او یہ دیکن ہمزہ دے سلب دے یار دہ یعنی چہ طاقت سلب
شوے وی۔ دریمہ طریقہ دادہ چہ طاقت لفظ پہ ہنہ خان کنس استعمالی
چہ قدرت دیوکار وی خوسرہ دے پیر مشقت نہ (الوسی)۔ او طاقت دے قدرت
ہنہ درجہ دہ چہ عجز نہ نیز دے وی (ابن عاشور) او قراء یغوی ہم تفسیر
دے طاقت پہ جہد او مشقت سرہ کریں۔ او تائید دے بل قراءت دے
کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ چہ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِئُونَهُ وَلَا يُطِئُونَهُ
او اذ قراءت پہ طریقہ دے تفسیر سرہ دے پہ دے توجیہا نو سرہ ضمیر
دے یطِئُونَهُ روڑے تہ راجع دے او قراء پہ معانی القرآن کنس ویلی دی
چہ ضمیر قد یہ تہ راجع دے حکہ چہ قد یہ متا کر دے پہ تاویل دے طعام
سرہ او مبتدا مؤخر دہ او عَلَى الَّذِينَ خیر مقدم دے۔ نو پہ دیکن
اشارہ دہ چہ شوہ دے مسکین دے طعام طاقت لری نو پہ ہنہ باندے
قد یہ واجب دہ۔ او یہ قول دے امام شاہ ولی اللہ دھلوی پہ دے توجیہ
سرہ اشارہ دہ صدقہ قطر تہ چہ ہنہ واجب دہ۔ قد یہ: پہ اصل
کنس ہر ہنہ بدل تہ وئیے شی چہ قائم وی دے یوخیز پہ خان باندے
او جزاء تہ ہم وئیے شی۔ او طعام پہ معنی دے اطعام (خور و لو) سرہ دے
او دایان دے قد پے دے او پہ لفظ مسکین سرہ مصرف دے قد پے ذکر دے
او ہنہ پہ نیز کہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ تیم صاع دے غم و دے او دے

الَّذِي أَنْزَلَ فِيهِ الْقُرْآنَ هُدًى

دے میاشت چہ شروع شویدے پہ ہفے کیں نزول ذکران ہدایت دے

لِلنَّاسِ وَبَيَّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

دیار دے لو خلق او یکا احکام دی دتیر شوکھ آیاتو دقسم نہ ادجد ایی راستو یہ منہ دحق او باطل کیں

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

نو حوک چہ حاضر شو ستاسوزہ دے میاشت تہ نوروزہ دانسی دھفے

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

اد حوک چہ دی ناجورہ یا دی پہ سفر باندے

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ

نویہ دہ باندے شمارہ کول دی ددرجو نوروزہ غواہی اللہ تعالیٰ

نور و طعموتو تہ یوم صاع دے۔ او یہ قول دابن عباس رضی اللہ عنہما
کیں دوہ وختہ خوراک و رکول مراد دی (معالم التنزیل)۔

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ۔ مراد دے نہ یہ قول د مجاہد سرہ زیادت
دے یہ یوم مسکین باندے یعنی دوہ مسکیناوتو تہ دوہ فدائیے و رکری۔
او یہ قول د زہری باندے د فدائیے سرہ دے روزہ یوحائے کپری لیکن
تَطَوَّعَ لفظ دلالت کوی پہ ہغہ عمل چہ اخلاص سرہ اوکریے شی او
خیر نہ مراد ہغہ عمل دے چہ یہ دلیل شرعی سرہ ثابت وی۔ وَاَن
تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ، بنا پہ قول د تسع باندے معنی دادہ چہ سرہ د طاقت
نہ روزہ نیول غورہ دی د صرف فدائیے و رکولونہ۔ او بنا پہ دویم قول
چہ بوداگان او حاملہ او مرضعہ زنانہ سرہ د مشقت نہ روزہ اونسی تو
داغونہ دہ د روزے نہ نیولو او فدائیے و رکولونہ۔ او امام رازی و عیسی دی
چہ داخطاب عام دے تہ لو مسلماناوتو تہ د روزے نہ رغیب دے۔

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ، جزائیے پتہ دہ چہ فَالْصَّوْمُ خَيْرٌ لَّهِ (روزہ نیول
غورہ دہ ہغہ دپارے)۔

بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

پہ تاسو باندے آسانتیا او نہ غواہی پہ تاسو باندے تنگسیا

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ

او دے دپارہ چہ پورہ کرے شمارہ او دے دپارہ چہ لوئی اوائے د الله تعالیٰ

عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۸۵﴾

پہ ہفہ طریقہ سرہ چہ ہدایتے کرے دے تاسو تہ او دے دپارہ چہ تاسو شکر او کوئی .

۸۵ او پہ دے آیت کیں تعین د میاشت د روژے دے او دھق (رمضان) عظمت ذکر کوی۔ او فرضیت د روژے د دغہ میاشتہ پہ علم (معلومیدلو) سرہ دے۔ او رخصت دے پہ وخت د مرض او د سفر کیں سرہ د فرضیت د قضائہ۔ او پہ آیت کیں سرہ د دغے حکمونو تہ نور حکمونو تہ الہیہ ذکر کوی۔ شَہْرُ رَمَضَانَ، پہ دے کیں پیر اقوال دی، اول قول د فراء بغوی دے چہ داخیر دے او مبتداء پتہ مراد دہ یعنی ذالکمر شہر رمضان، او پہ ذالکمر سرہ اشارہ دہ ایاماً معدودات تہ تو پہ دے سرہ تقدیر (اندازہ قول) د ایام اوشو پہ میاشت د رمضان سرہ۔ او پہ نیز د اخفش المکتوب علیکم صیام شہر رمضان دے یعنی فرض کرے شوی دی پہ تاسو باندے روژے نیول د میاشت د رمضان او دویم قول د کسائی د چہ دا بدل دے د الصیام تہ چہ پہ اول د آیت کیں ذکر دے۔ دریم قول د ابوعلی فارسی دے چہ شَہْرُ رَمَضَانَ، مبتداء دہ او اَلَّذِي أُتْرِلَ اَہ جملہ د دے صفت دے او خیرے پتہ دے یعنی ہوالذی فرض علیکم صَوْمُہ ردا ہفہ میاشت دہ چہ فرض کرے شویہ پہ تاسو باندے روژہ نیول د دغے۔ خلوم قول د بعض نحویا نو مفسرینو دادے چہ دا مبتداء دہ او اَلَّذِي أُتْرِلَ فِیہ خیر دے۔ رَمَضَانَ، پہ حساب شرعی د ہلال (سیورمئی) سرہ دانوم دے د دغہ میاشت۔ او داد رمضان تہ اخستلے شویہ۔ رمضان سوزید لو تہ وٹیلے شہی تو پہ دے میاشت کیں پہ مختلف عبادا تو سرہ کنا ہونہ سوزی۔ دارنگ پہ وخت تو م کیبشودلو کیں پہ دے میاشت کیں پیرہ گرمی وہ۔ او بعضو وٹیلی دی چہ رمضان

ہجہ بآمران تہ و بیلے شی چہ زمکہ د دورونہ پاکوی نو دارنگ د رمضان^ن شتہ
 روڑے زردنولرہ دگناھوتونہ پاکوی (الباب)، اولفظ د شہر دلالت کوی
 چہ مراد دے نہ تہو لے ویرے دے میاشتہ دی حکمہ چہ لفظ شہر
 احاطہ کوی یہ تہولو و رجوہ میاشتہ یاتہ۔ اَلَّذِي اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ،
 یہ دے جملہ کیں مراد اظہار د فضیلت دے میاشتہ دے۔ او مناسبت
 دے میاشتہ د قرآن سرہ دادے چہ مقصد یہ قرآن کیں ہدایت او
 صفائی (تزکیہ) د مؤمنانودہ دگمراہی او گناھوتونہ اوپہ روڑے
 سرہ ہم د زردنوطہارت حاصلیری نو دواپہ اسباب د طہارت یہ
 دے میاشتہ کیں جمع شوی دی۔

اَنْزَلَ، سوال :- صحیح روایا تو سرہ ثابت دی چہ قرآن کریم پہ درویش
 کالو کیں نازل شوے دے او دلتہ والی چہ یہ رمضان کیں نازل شوئے؟
 جواب :- دلتہ د انزال تہ مراد ابتدا د نزول دہ یعنی نزول شروع
 شوے پہ رمضان میاشتہ کیں دے، اودا قول د محمد بن اسحاق
 دے۔ اود سقیان بن عیینہ قول دے چہ مراد دے نہ انزال
 د قرآن دے یہ بارہ د فضیلت د رمضان کیں۔ او ابن الدنباری و بیلی
 دی چہ دے نہ مراد انزال دے یہ بارہ د فرضیت د رمضان کیں۔
 سوال ۲ :- اوپہ سورۃ القدر کیں دی چہ قرآن یہ شپہ د قدر کیں
 نازل شوے دے؟

جواب :- دے دواپہ و تعارض نیستہ۔ د ابن عمر رضی اللہ عنہما
 روایت دے چہ د دلیل دے چہ لیلة القدر پہ میاشتہ د رمضان کیں
 دہ۔ اوھر چہ روایت د نازلین لو د قرآن دے یہ یوحل سرہ دلوج محفوظ
 تہ آسمان د دنیا تہ او بیلا د آسمان تہ زمکہ تہ پہ دیر ویشٹ کالو
 کیں نو دے تفصیل پہ سورۃ القدر کیں اؤگورئی۔

الْقُرْآنُ، د لفظ پہ قرآن کیں اتہ پتھوس کرتہ ذکر دے۔ او قرآنًا
 تکرہ لس کرتہ او قرآنہ دوہ کرتہ ذکر دے۔ د لفظ پہ اکثر و حیونو
 کیں نوم دے دے کتاب اطلاق یے پہ تہول اول دواپہ یاتہ دے
 کیں دے شی اوکھ کلمہ پہ معنی د نفس قراءت یاتہ دے استعمالیری
 لکہ قُرْآنُ الْقَجْرِ (سورۃ اسراء کیں د معنی دہ) اکثر اہل علم و بیلی دی

چہ قرآن لفظ دَقْرُؤْ نہ اخستلے شویں ہے او قرء یہ لغت کتب جمع کولوتہ
 وٹیلے شی او قرآن ہم سورتونہ او آیتونہ دیویل سرہ جمع کپری دی او
 احکام، قصص، مثالونہ او دلائل یہ توحید دَ اللہ تعالیٰ او یہ صدق
 دَ آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم یے راجع کپری دی۔ او خازن دَ امام
 شافعی نہ نقل کپری دی چہ قرآن مہموز نہ دے یعنی دَ قرءتہ ماخوذ
 نہ دے نو بعض علماؤ وٹیلی دی چہ دَ قُرْئُ نہ اخستلے شوے دے
 یہ معنی دیوٹھائے کولوسرہ۔ او قرطبی وٹیلی دی چہ قرآن یہ معنی
 دَ مقروء دے اونوم دے دَ کلام دَ اللہ تعالیٰ او مخلوق نہ دے۔ او اتفاق
 دَ اہل سنت والجماعت (سلف صالحین) دادے چہ دَ قرآن مسموع،
 متلو، او مقروء دے لفظاً او حرفاً کلام اللہ دے۔ او چاہے دَ اقول کپری
 دے چہ کلام لفظی قرآن نہ دے بلکہ کلام نفسی قرآن دے نو دَ اقول
 او تقسیم بدعت دے او خلاف دے دَ عقیدے دَ سلف صالحینونہ او
 نور تفصیل او تحقیق یہ کتابونو دَ عقیدے دَ سلف صالحینونہ موجود ہے۔
هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ، دا ذکر دَ عظمت دَ قرآن
 دے پہ دو اوصافوسرہ اول ہدٰی او مراد پہ دے سرہ ہدایت عامہ
 دے دَ عقائد و احکامو۔ دویم وصف وَبَيِّنَاتٍ دے دَ اعطف دَ خاص دے
 پہ عام یا ندے دَ وجہ دَ اہمیت او اشرقت دَ بینات نہ۔ یعنی
 ہدایت کتب بعض حق دے او بعض جلی دے نو یہ بینات کتب
جلی ہدایت مراد دے چہ ہخہ حلال و حرام او مواعظ واضحہ دی
او مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ تو لو کتابونو الہیوتہ اشارہ دہ او قرآن دہ
 نہ بعض دے۔ نو دَ اول ہدٰی نہ مراد ہدایت دَ قرآن دے او دویم
 نہ مراد ہدایت دَ محکم کتابونو دے یا دَ اول نہ مراد اصول او عقائد
 دی او دَ دویم نہ مراد فروع او احکام دی او الفرقان کتب اشارہ دہ
 ہخہ دلیلونو نہ چہ دَ حق او باطل جدائی راوی۔ فَمَنْ شَهِدَ مَعَكُمْ
الشَّهْرَ فَلْيَضْحَكُوا، ہر کلمہ چہ عظمت دَ رمضان دَ میاشت ذکر شونو
اَوْسِ اِذَا تَحَقَّقَ ذِكْرُكَوَيَدِّعْ وجہ نہ یے قَا ذکر کپری دہ۔
 شہدٰ یہ معنی دَ حضر دے یا یہ معنی دَ علم دے لیکن یہ معنی
 دَ رَای (لیدلو) سرہ نہ دے دَ دوا وجونہ اولہ وجہ داچہ دَ لیدلو

دیارہ شاهد استعمالیبری شہد نہ استعمالیبری۔ دویمہ وجہ داچہ
 بناء یہ دے معنی (را) یہ لیدل ک سپورمئی ک ہر یو شخص دیارہ
 شرط شی او دا شرط ممکن نہ دے۔ ہر کلمہ چہ شہد یہ معنی ک حَضَرَ
 شی نو الشہر مفعول فیہ دے یعنی خوک چہ حاضر وی یہ دے میاشت
 کنش پہ خپل کور او مقام کنش او نور شرعی عذر ونہ یئے نہ وی۔ اوچہ
 یہ معنی ک عَلِمَ شی نو الشہر مفعول یہ یہ یہ تقدیر ک دخول الشہر یا
 حلول الشہر سرہ وی۔ او یہ حدیث (صوموالرؤیتہ واقطروالرؤیتہ)
 کنش رؤیت یہ معنی ک عَلِمَ سرہ دے او علم (خبریدل) ک میاشتہ خو
 برابہ خبرہ دہ کہ یہ خپلو لیدلو سرہ وی او کہ دیل عادل شخص او
 شاهد پہ لیدلو سرہ وی او برابہ خبرہ دہ کہ دالیدل پہ ہر جائے
 کنش شوی وی یا یہ یو علاقہ کنش لیدل اوشی او نور و علاقو او خلقو
 تہ صحیح خبر اور سیری، نوظاھر ک آیت او حدیث پہ دے باندے
 دلیل دے اگرچہ یہ دیکش دابن عباس رضی اللہ عنہما ک روایت ک
 ویجے نہ اختلاف شتہ۔ او حقہ دلالت کوی یہ اعتبار ک اختلاف مطالعو
 باندے۔ تفصیل یئے ک احکامو یہ کتابو کنش او گورئی۔

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ، سوال رائی چہ
 دا جملہ خو مخکیش آیت کنش تیرہ شویدہ؟

اول جواب دادے چہ مخکیش آیت کنش دایام معدودات نہ دایام
 بیض روژے مراد وے رمضان نہ و مراد نو ک ہفتے سرہ یئے دغہ
 عذر ذکر کرو۔ او دلنہ روژہ ک رمضان ذکر شوہ نو بیایئے دا جملہ ذکر
 کرہ۔ دویم جواب دادے چہ ہلتہ دایام نہ مراد رمضان و لیکن
 ہر کلمہ چہ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ آهَ عَامَ ذِكْرِ شَوْنُو وَهُمْ رَاغِي چہ دا یہ
 مریض او مسافر تہ ہم شامل وی نو ک دے وہم ک دفع کولو دیارہ یئے
 دا رخصت دویارہ ذکر کرو، او ک اختصار دیارہ یئے دلنہ مِنْكُم ذکر کرو۔
 دریم جواب: روستو علتو نہ ذکر کول مقصد و نو ک دے ویجے تہ یئے
 معلول دویارہ ذکر کرو چہ بیان ک علتو تہ نہ دے شی۔

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ، ہر کلمہ چہ دلنہ احکام پنچہ
 و اوّل سقوط ک فرضیت ک ادا ک مسافر او مریض نہ۔ دویم تخصیص

دورخونہ کول دقضا روژو راوړلو دپاره - دریم فرضیت دقضا روژو موافق دورخو دادا رپا تے شوو سره - خلورم حکم فرضیت دنفیس قضا راوړلو - پنجم پایت ی کول ددے احکامو - نو ددے په ترتیب سره یی ددے علتونه ذکر کړل چه پُړیږد الله آه د اول حکم علت ده - وَلَا يُرِيدُ بَلَاةُ الْعَالَمِينَ د دویم حکم علت ده - وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ د دریم حکم علت ده - وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ د خلورم او وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ د پنجم حکم علت ده -

سوال :- ددے نه معلوم یږی چه یسر (آسانتیا) د یتد کانونه د الله تعالی په ارادے سره دے او عسر دوی د الله تعالی په ارادے سره نه دے او دا خو خلاف دے د قول د الله تعالی وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ته او د نورو آیتونو د عموم د ارادے الهی نه ۹ -

جواب :- دلته په اراد کښ مراد صرف مشیت نه دے بلکه په احکامو او امر او نواهیو کښ یسر او عسر مراد دے یعنې الله تعالی یتد کانونه د گران کارو تو تکلیف نه ورکوی بلکه د آسان کارو تو حکم ورکوی په دلیل لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (سورة بقره ۲۸۴) سره - وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ ، د معطوف دے په ماقبل جمله یا ن دے یعنې لِنُبَيِّرُوا وَلَا تُعْسِرُوا -

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ د الله تعالی مَا هَذَا كُمْ ، علی په خپله معنی سره دے اولفظ د حامدین پټ مراد دے - یا علی په معنی د لام د علت دے او ما مصدریه دے یا موصوله دے - په دے تکبیر کښ دوه قولونه دی - اول داچه مراد د ددے نه د اخترو تو تکبیرات دی په شپه او ورځ د اخترو تو کښ او روستو د مونځونو د اخترو تو نه ، سره د اختلاف د اما مانو نه - دویم قول ، مراد د تکبیر نه تعظیم د الله تعالی دے - مَا هَذَا كُمْ کښ اشاره چه طریقو او الفاظ د تکبیر او تعظیم به موافق د شریعت سره وی په میند غورځان نه جوړ شوو طریقو او الفاظو سره به نه وی - وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ، مراد د شکر نه عمل کول دی په احکامو د الله تعالی په اخلاص د نیت سره بغیر د ریا او سُمُوءَت نه -

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ط

او کوم وخت چہ تیوس او کما ستانہ بندکان زما پہ یارہ زما کس نو یقیناً دے نزدیے سیم،

أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَا فَلَيْسَتْ حَاجَتِي إِلَى

قبولم دعا د دعا کونکی کلا چہ زمانہ دعا غواہی نوزما احکام دیورہ قبول کپی

وَلْيَوْمَ مَنُونِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (۱۸۶)

او یقین دی اوسا قی یہ ما بانڈے ددے دیارہ چہ دوی مقصد تہ اور سیری۔

۱۸۶۔ یہ دے آیت کش اشارہ دہ چہ روثرہ سبب د قربت الہی اوسبب د اجابت د دعا دے۔ د دے وجہ تہ د روثرہ د اقطار پہ وخت کش د دعا کو ترغیب پہ احادیث کش موجود دے۔

ربط :- د دے آیت د محکس سرہ یہ یو تھو وجود دے۔ اولہ وجہ دا چہ ہر کلا محکس آیت کش تکبیر او شکر ذکر کرے شو او ہغہ سبب قربت د خاص بندکان دے اللہ تعالیٰ تہ تو اوس د ہغہ بدلہ ذکر کوی چہ ہغہ قربت د اللہ تعالیٰ دے بندکان تہ یعنی اول سبب دے دیارہ د قربت او اجابت د اللہ تعالیٰ لکہ چہ صحیح حدیث کش وارد دی چہ شوک اللہ تعالیٰ تہ یو لیشت نزد دے کیری تو اللہ تعالیٰ ورتہ یو ذراع نزد دے کیری (الحدیث) دویمہ وجہ دا چہ اول یے امر د تکبیر و رکرو تو اوس رغبت د دعا و رکوی، اشارہ دہ چہ د دعا تہ محکس ذکر او ثناء د اللہ تعالیٰ پکار دہ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہر کلا یہ روثرہ کش د تشدید د حکم د وجہ تہ د بعض صحابہ کرام تہ مخالفت صادر شوے و او بیہ ہغوی پشیمانہ شول او توبہ یے او ویستلہ تو اللہ تعالیٰ خیر و رکرو یہ دے آیت سرہ د توبے د قبولیت د ہغوی او د تسخ د تشدید۔ تو داتھیں دے دیارہ د روستو آیت۔

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي، د دے تیوس پہ یارہ کش دیر اقوال دی د مفسرینو۔ اول قول ہغہ دے چہ یہ ربط کش دریمہ وجہ ذکر شوہ۔ دویم قول قراء ہغوی د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ نقل کریں ے چہ دا دیہود و یہ نجواب کش دے چہ ہغوی وئیل چہ اللہ تعالیٰ

پیر لرے دے پہ آسمان نو کین دے تو خہ رنگ دُعا کائے آوری دریم
 قول ابن جریر او ابن کثیر ذکر کریں دے چہ یو یا نہ ہی دَ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم نہ تپوس اُوکرو چہ رب ز مونی نزد دے دے چہ یہ پینہ
 ورتہ مدعا پیش کو واکہ لرے دے چہ چغ ورتہ او وھو۔ خلوم
 قول ابن جریر دقتا دہ تہ نقل کرے دے چہ صحابہ کرام تپوس کرے
 ووجہ دَ رب نہ دُعا یہ خہ طریقے سرہ اُو غوارو نو دا جواب اوشو۔
 پتخم قول دَ عطاء نہ روایت دے چہ دوی تپوس کرے ووجہ یہ کوم
 وخت کین دُعا غوارو۔ شپیرم قول دَ حسن بصری نہ روایت دے چہ
 صحابہ کرام تپوس کرے ووجہ رب ز مونی کوم حائے دے۔ خو غورہ
 خبرہ دا دہ چہ دا آیت دے تولو اقولوتہ شامل او عام دے۔ اودا آیت
 جواب دے دَ دغہ تولو سوالوتو۔

فَاتِيَّ قَرِيْبٌ، دا سے یے اوتہ وئیل چہ قُلْ لَّهْمُ (دوی تہ او وایہ) دا د
 کلام دَ اختصار دَ پارہ او دَ زیات اطمینان و رکولو دَ پارہ دے گویا چہ
 اللہ تعالیٰ پخیلہ جواب و رکوی دَ زیات قرب دَ وچے نہ۔ قَرِيْبٌ، قرب
 صفت دَ اللہ تعالیٰ یہ دے ایتو توکین راغلے دے اول دا آیت دے دویم
 اِنَّ رَّبِّيْ قَرِيْبٌ مُّجِيْبٌ (سورۃ ہود صلا) دریم اِنَّہٗ سَمِیْعٌ قَرِيْبٌ (سورۃ
 سیا صلا) او یہ صفت دَ نصرت الہی کین یہ سورۃ بقرہ صلا کین، او
 صفت دَ رحمت الہی یہ سورۃ اعراف صلا کین، او اقرب صفت یہ
 سورۃ ق صلا کین او سورۃ واقعہ صلا کین۔

فائدہ ۱:- قرب مشترک استعمالیری یہ مکان، زمان، نسبت او
 رتبیہ، رعایت (حفاظت) او یہ قدرت کین، تو قرب دَ اللہ تعالیٰ، ہغہ
 یہ اعتبار دَ علم او قدرت، سمع او اجابت سرہ دے۔ تو دلتہ قرطبی
 اجابت، علم او فضل کول ذکر کری دی او خازن علم او حفظ ذکر کریا
 چہ نہ دے پتہ یہ ہغہ بات دے ہیخہ تھیز۔ او ابن جریر سمع او اجابت
 ذکر کرے دے۔ نو دا تاویل (مذہب) نہ دے بلکہ حمل دَ مشترک
 لفظ دے یہ یومعنی یا نہ دے اودا سے تحقیق یہ لفظ دَ معکم کین ہم دے
 او بعضو علما وئیل دی چہ دا دَ متشایہا تو نہ دے لیکن یہ دوارو
 قولو سورہ، سورۃ دَ فوقیت دَ اللہ تعالیٰ نہ یہ عرش یا نہ ہیخہ مناقات

رعد ۱۰، سورۃ انعام ۳۶، سورۃ شوریٰ ۱۱۰ اور دُغسے تور آیتوں تہ۔
دریمہ طریقہ دعوت قبول دی لکہ سورۃ انفال ۲۵، سورۃ اسراء
۲۵ اور سورۃ ابراہیم ۲۲۔

دُعْوَةُ الدَّاعِ اِذَا دَعَا، دعوت، دَاع اور اِذَا دَعَا عموم دے پیا سرہ دی۔
سوال :- دے عموم تہ معلوم میری چہ اللہ تعالیٰ دے ہر چاہرہ یوہ
دُعَا قبولی احوال دادے چہ دے بتکا نو دیرے دُعَا کائنے تہ قبلیری
جواب :- اجابت درے قسمہ دے اول دے چا مقصد پورہ کول،
دویم دے حقہ اجر اور ثواب و کول اور دریم دے حقہ تہ یل مصیبت لرے
کول۔ دایہ حدیث دے مستد کیش دی او حقہ ابن کثیر پہ سند سرہ
نقل کر پیدے۔

جواب ۲ :- دامقید دے یہ قید دے مشیت الہی سرہ یہ دلیل سورۃ
انعام ۱۱۰ اور سورۃ اسراء ۱۱۰ سرہ۔ اور درنگ یہ تور و آیتوں کیش
قیودات دی لکہ تضرع اور اخفاء رپتہ و ٹیل) سورۃ اعراف ۱۵۵۔ اور
خوف، طمع کول سورۃ اعراف ۱۵۵۔ اضطرار اور دیرہ عاجزی کول
سورۃ تمل ۲۲۔ اور عدم اعتداء (دحدود شرعیہ تہ تجاوز تہ کول)
سورۃ اعراف ۱۵۵۔ درنگ قیودات یہ احادیث کیش ہم دی۔ یعنی
چہ کتاہ یہ کیش تہ وی، او پریکول دے صلہ رحمی پہ کیش تہ وی،
الحديث (احمد، ترمذی)، استعجال پہ کیش تہ وی یعنی دُعَا تہ
پریریدی پہ دے وجہ سرہ چہ زر ولے تہ قبلیری (صحیحین) یقین
کول پہ اجابت دے دُعَا یانے (مستد احمد)، یہ خوراک خشاک
اولیاس کیش دے حرام تہ حان ساتل (الحديث)، اِنْ شِئْتَ یہ تہ
وائی بخاری، مؤطا) اور درنگ پہ اوقات دے اجابت کیش یہ وی چہ
حقہ وخت دے پیشمنی او دے شے آخری دریمہ حصہ دے او وخت دے روڑے
ماتولودے او پہ مینے دے اذان او اقامت کیش، یہ وخت دے نزول دے باران
کیش، یہ صف دے قتال فی سبیل اللہ کیش، دے جمع دے ورے یہ یو وخت
کیش او چہ یہ مکاتو نو دے اجابت کیش وی چہ حقہ کعبہ شریفہ دے،
اولاد دے دے میزاب (پر تلے) دے رحمت تہ، حرم مکی اور یاض الجنۃ
اور دُغسے تور مکاتو تہ او وختو تہ چہ مفسرینو اور محدثینو شمار کر پیدی۔

اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ

حلال کرے شوئیک ستاسو د پاره پہ شپہ د رورہ نیولو کیں یوحائے کیدال

اِلَىٰ نِسَائِكُمْ طَهْنُ لِبَاسٍ لَّكُمْ

خپلو بیبیانو سرہ دوی جامہ دہ ستاسو د پاره

وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ طَعْلَمَ اللَّهُ أَنْتُمْ

او تاسو جائے یئ د دوی د پاره، عالم دے الله تعالیٰ چہ یقینا تاسو

نوا یا تونہ د دُعا د اجابت پہ دے قیودا توسرہ مقید دی۔ او الله تعالیٰ غفور و عفو کریم دے کلمہ بغیر د دے قیودا تونہ ہم اجابت کوی۔ فَلَيْسَ سَجِيئُو اِلٰی، استجابیت کیں معنی د طلب دہ یعنی طلب د اجابت د دُعا دے کوی (ابن عطیہ)۔ او مجاہد و یثلی دی چہ دعوت الله تعالیٰ (چہ ایمان او اطاعت دے) هغه د پورہ قبول کپری او یہ هغه کیں دغه تیر شوی قیودات ایجابی او سلبی داخل دی۔

وَلْيُؤْمَرُوا، سوال :- لفظ د عبادی دلالت کوی چہ دوی جو ایمان والادی نو بیایے د لفظ د خہ د پاره ذکر کرو۔ او دار تک فَلَيْسَ سَجِيئُو کیں کہ استجابیت پہ ایمان سرہ مراد وی نو وَلْيُؤْمَرُوا خو تکرار دے او کہ استجابیت پہ عملو توسرہ وی نو هغه خو د ایمان نہ روستودی ۶۔ جواب :- مراد دے نہ پہ ایمان یان دے دوام د استقامت دے یا ایمان او یقین کول پہ استجابیت د دُعا یان دے مراد دے۔ یا مراد د دینہ کمال د ایمان دے یہ طاعا توسرہ (بحر، اللیاب)۔

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ، ماده د رشد پہ قرآن کیں تورلش کرتہ ذکر دہ او رشد مصالح د دُنیا او د دین حاصل دی۔ او کلمہ دا صرف د مصلحت د تیوی د پاره ذکر وی لکه سورة نساء ۸۱ او سورة هود ۸۱ کیں۔ او اکثر د مصلحت د تیوی او دینی دواپو د پاره مستعمل راخی۔ دلته ہم مراد دا دے چہ پہ استجابیت او ایمان سرہ دینی او دنیوی مصالح او منافع حاصلیدی۔ اشاره دہ چہ الله تعالیٰ د دے قائلے تہ محتاج نہ دے بلکه انسان او بندہ محتاج دے۔

كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ

رَبُّكُمْ دے چہ نقصان کس ہم اچولی و خپل خانہ خپل نو آسانتیاے راوستلہ یہ تاسو بات

وَعَفَا عَنْكُمْ فَاَلَنْ بَأْشِرُوهُمْ وَابْتَغُوا

اد فراتی او کھ تاسو لہ، نو اس یوحنا کے کیدل کوئی د بیسیا نو خپلو سرہ او لہوئی

مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ

ہفتہ چہ حلال کہے د اللہ تعالیٰ تاسو لہ، او خورا ک کوئی او خکا ک کوئی تر دے پورے

يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ

چہ بیکارہ شی تاسو تہ تار سپین د تار

الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ

تور لہ د صبا تہ، بیا پورہ کرئی روژہ

إِلَى الْبَيْلِ وَلَا تَبَاشِرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ

تر شپے پورے اومہ یوحنا کے کیرئی د بیسیا نو سرہ یہ داسے حال چہ معتکف یئی

فِي الْمَسْجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا

یہ جماعت نو کس، دا ذکر شوے پوے مقرر د اللہ تعالیٰ دی نومہ نزد کیریئی دیتہ یہ مخالف کو لہوئی

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ الْآيَاتِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٤﴾

دغسے بیانوی اللہ تعالیٰ احکام خپل خلقوتہ دے دپارہ چہ تقویٰ حاصلہ کرئی۔

۱۸۴۔ یہ دے آیت کس د رمضان مبارک د شپے او د ورھے احکام ذکر

کوی، چہ د شپے رفت، خورا ک تمبیکاک تر فجر پورے حلال دے

او د فجر تہ روستو تر ما بینام (شپے) پورے دا درے وارہ تھیزو تہ

متع دی۔

رابطہ دے آیت اول د یرئی اللہ بگم الی سرہ دے یعنی یہ دے

آیت کس دے امت سرہ یو آسانتیا ذکر کوی د روژے یہ بارہ کس۔

دویم رابطہ دے د فلیست حییو سرہ دے یعنی یہ دے آیت کس داسے

احکام ذکر کوی چہ دھے استنجابت ضروری دے۔ دریم ابو حیان ذکر
کری دی چہ ہرکلمہ بخشیں یے گما گیب علی الذین من قبلكم ذکر
کریے و وجہ دھے نہ تشبیہ دعدہ کتابت، شرطوں او نور و تکالیف
دصوم تہ اشارہ و۔ او دارنگ اہل کتابوتہ امر و چہ روستو داودہ
کیدلودہ ما بینام نہ پہ تاسو خوراک خشکاک او جماع منع دہ۔ او پہ
ابتداء داسلام کیں دا حکم پہ مسلمانانویانے ہم وولیکن اللہ
تعالیٰ د لطف اورحمت خاصہ د وچے تہ پہ دے آیت کیں دا حکم د
دوی نہ منسوخ کرو۔

سبب د نزول د آیت:۔ جمہور و مفسرینو او امام بخاری او ابو داؤد
اونور و محدثینو و بیلی دی چہ پہ اول داسلام کیں چہ ہرکلمہ روڑہ
قرض شوہ نو حکم دا و وجہ ما بینام افطار کوئی لیکن د ماسخوتن د مونخ
نہ روستویا د اودہ کیدلوتہ روستو پہ دوی یانے عوراک خشکاک
او جماع حرام وہ لیکن د بعض صحابہ کرامو کہہ رعمر او کعب اتصامری
رضی اللہ عنہما، نہ دے حکم خلاف اوشو پہ خطائی اجتہادی سرہ
اوقیس بن حرمہ رضی اللہ عنہ د دودہ ورخو اوشپو د مسلسل خوراک
نہ کولو د وچے نہ یے ہوشہ شو تو اللہ تعالیٰ دغہ حکم پہ دے آیت
سرہ منسوخ کرو او پہ دے امت یانے یے تخفیف او آسانتیا روستلہ
او ابو مسلم اصفہانی و بیلی دی چہ دا حکم پہ شرع د تصرایت کیں و
لیکن زمونہ پہ شریعت کیں منسوخ شو لیکن د لفظ د اجل او تختاتون
د دلالت تہ معلومی پری چہ د اقول ضعیف دے۔

اجل لکم لیلة الصیام، مراد د دے نہ ہرہ شبہ د روڑے د میاشت
دہ۔ ہرکلمہ چہ د روڑے نیت د شبہ نہ کیری د دے وچے نہ د لیلہ
اضافت یے الصیام تہ او کرو۔ الرقۃ الی نساءکم، لفظ د الی یے د دے
وچے نہ راور و چہ پہ دیکش معنی د اقصاء (ور رسیدلو) مراد دہ۔
رفت پہ اصل کیں فحش کلام تہ و بیلی شی، او زجاج د ابن عباس
رضی اللہ عنہما تہ روایت کرے دے چہ رفت یو جامع کلمہ دہ دیارہ
د ہر ہغہ قول او فعل چہ انسان یے د خپیل اہل نہ غواری او شرط
پہ کیں دا دے چہ پہ حضور د اہل (نبخہ) کیں وی اورفت جماع تہ
ہم و بیلی شی۔

قائده: په كلام د الله تعالى كېن د جمع نه په كنيانو راو مهربان
كلما تو سره تعبیر ونه شوی دی لكه افشاء، تغشأها، لا مستمر،
دخلتم بهن، فأتوا حرثكم، تمسوهن، استمتعتم بهن، لا تقر بهن،
او د هر خائے مناسبت سره دغه الفاظ راوړل شوی دی. دلته دلفظ
رفت راوړلو د پاره مفسرینو دا وجه ذکر کړې ده چه په وخت د حرمت
کېن دا عمل شو و نو په دیکېن په یو وچه سره قیاحت موجود
وو او لفظ هم په قیاحت باندې دلالت کوی.

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ، دا د اَجَل لَكُمْ د پاره اول علت دې
په تشبیه د ښځې خاوند د لباس سره ډیر وجوهات دی. اوله وجه
دا چه لکه څه رنگه چه لباس او بدن یو بل سره خوخت اولانم اولانم
دی داسې زوجین هم دی. دویمه وجه دا چه لباس بدن لره پټوونکې
دے نو دارنگ ښځه خاوند د یو بل د پاره پرده ده د فحش کارۍ
او بدن نامتې نه. دریمه وجه: د مجاهد قول دا دے چه په لباس کېن
د بدن د پاره سکون او آرام وی نو دغه شان ښځه خاوند هم د یو بل
د پاره د تسکین او آرام سبب وی. څلورمه وجه: قول د ربیع دے چه
ښځه په شان د قرآن (تولوی)، او خاوند په شان د لحاف رپستنې دے.
نو هر کله چه دا دواړه د یو بل سره پوره ارتباط لری او یو بل ته محتاج
دی، نو د دوی د پاره هر کله چه د ورځې ممانعت وو نو د دغه وجو
د وچه نه د شپې ایاخت ضروری شو. عَلِمَ اللَّهُ أَنْكُمْ كُنْتُمْ تَحْتَانُونَ
أَنْفُسَكُمْ، دا د اَجَل لَكُمْ د پاره دویم علت دے. یعنی د خیانت (گناه)
نه د پچ کولو د پاره الله تعالى په دے حکم کېن تخفیف او قراخی راوسته
أَنْفُسَكُمْ په معنی د یو بل په نقصان او گناه کېن اچولو دے لکه د
تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ په شان یا په معنی د خپلو خاوندو دے چه هر یو
خپل ځان په گناه کېن اچوی. تَحْتَانُونَ، د خیانت نه اخستې شوی
په اصل کېن په امانت کېن د نقصان کولو په معنی باندې دے او
گناه کول هم په حقوق الله کېن خیانت کول دی. نو دلته د مفسرینو
دوه قولونه دی اول دا چه مراد په دے سره هغه عمل دے چه
بعض صحابه کرامونه صادر شوه و وچه مخکېن د هغه ذکر شوې دے

او ہغہ پہ اختیار کظا ہر سرہ ک اللہ تعالیٰ پہ حکم کنش خیانت کول وولیکن
 صحابہ کرامو ک ہغہ نہ توبہ او ویسنلہ او ہغہ توبہ اللہ تعالیٰ قبولہ
 کرہ پہ قریبہ دَقَاتَابَ عَلَیْکُمْ سرہ او ہغہ گناہ یے معافی کرہ پہ قریبہ
 دَعَفَا عَنْکُمْ سرہ۔ نو دا دلیل دے چہ صحابہ کرام اگر چہ معصوم
 نہ دی لیکن دہر گناہ کولونہ روستویے سہمستی توبہ او استغفار
 کرے دے او دہغہ قبولیت او معافی پہ قرآن کنش ذکر دہ او دا پہ امت
 کنش ہیرہ لویہ مرتبہ دہ۔ دویم قول دادے، یُحْکِیْ عَمَلُ د صحابہ
 کرامو اجتہادی خطائی وہ تومعنی دَتَحْتَائُونَ اَنْفُسُکُمْ دادہ چہ کہ
 چرے دا حکم (د حرمت) اللہ تعالیٰ ہمیشہ دپارہ یا قی پر بنبودے وے
 نو تا سویہ خیل حانونہ پہ گناہ کنش اچولے وے لیکن اللہ تعالیٰ پہ
 تاسویان دے تخفیف راوستو او قراخی یے پہ حکم کنش او کرہ نو تَابَ
 عَلَیْکُمْ پہ معنی دَحَقِّقْ دے او عَفَا پہ معنی دَوَسَّعْ دے نو دَعَارَاتِ
 تنجیز پہ معنی دتعلیق سرہ دے او دا سے پہ کلام کنش معروف دے۔
 (قرطبی، اللباب) او دا دویمہ توجیہ غورہ دہ ٹحکہ چہ گناہ کول سیب
 دآسانتیا او تسخ دپارہ مناسب نہ دے او دارنگ پہ دے توجیہ کنش
 دصحابہ کرامو گناہ کول ہم نہ ثابت پیری۔

قَالَتُنْ یَا شَرُّوْھُنَّ، ابوالبقاء وعیلی دی چہ اَلُنْ دزمانہ حاضر
 دپارہ دے او پہ ماضی قریب او مستقبل قریب یا تادے ہم دلالت
 کوی ددے وچے نہ ددینہ روستویے صیغہ دامر (چہ داستقبال پاپارہ)
 ذکر کرپیہ۔ یا دلتہ عبارت پت دیعنی، قَالَتُنْ اَبَحَا لَکُمْ مُبَاشَرَتُھُنَّ فِی کَلْبَةٍ
 الصَّیَّام۔ یا شَرُّوْھُنَّ، مباحثت پہ اصل کنش پیوست کیدال دی د
 خرمن دیو بدن دیل بدن دخرمن سرہ او پہ جماع کنش دا صورت
 جو پیری نو ددے وچے نہ ددینہ مراد جماع کول دی۔ او تور مقدمات
 دجماع پہ قیل، لمس وغیرہ سرہ دی چہ ہغہ پکنش ہم داخل دی۔
 وَابْتِغَا مَا کَتَبَ اللّٰهُ لَکُمْ۔ پہ ما کَتَبَ کنش ہیر اقوال دی، اول قول داچہ
 مراد ددینہ ولد (خوٹے یا لور) دے او ابتغاء نہ مراد نیت او ارادہ کول
 دی او کَتَبَ نہ مراد تقدیر کول دی او مقصد دادے چہ دکناح او جماع
 مقصد صرف شہوت راتی نہ دہ بلکہ د نسل زیاتول مقصد دی ددے

وچے نہ ہعہ نہ بیرونہ چہ جاہلان خلقیئے کہ منع کہ نسل (متصوبہ
 بندئی) کہ پارہ استعمالوی اوضیط تولید کوی نوہعہ کہ شریعت عظیم
 مقصد نہ خلاف دی۔ دویم قول؛ مراد کہ دے نہ ہعہ محل دے
 چہ اللہ تعالیٰ کہ ہعہ جماع او استعمال حلال کرے دے لکہ یہ دے
 سورۃ کش دی نو مراد کہ کتب نہ آحل دے۔ دریم قول داچہ مراد
 کہ دے نہ ہعہ اوقات دی چہ یہ ہعہ کش شرعاً جماع کول جائز
 وی یعنی چہ حالت کہ حیض او نفاس وغیرہ کش نہ وی۔ خلوم
 قول، مراد کہ دے نہ بیبیائے او وینزے دی۔ تورا قول ہم یہ
 دیکش شتہ خوہعہ بعید دی۔ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا، داعطف دے یہ
بِأَشْرَوْهِنَّ باندے او دایئے کہ دے وچے نہ ذکر کرو لکہ چہ محکش کہ دے
 حکم نہ کہ خوب کولو نہ روستو میا شرت او جماع منع وہ تو دارک
 خوراک خشکاک ہم منع و تو کہ ہعہ تولو تحلیل او اجازت او کر کش
 او یہ دیکش اشارہ دہ پیشمنی کولو نہ چہ ہعہ سنت یا واجب دے
د روثہ تیو ویکو دیارہ حتی یتبین لکم الحیط الابيض من الحیط
الاسود من الفجر، داغایہ کہ میا شرت او کہ خوراک خشکاک کہ
 شپہ دہ۔ یتبین، تبیین او تبیان دیر شکارہ کید لوتہ و ٹیلہ شی
 اگرچہ یہ معنی کہ صرف وضاحت او شکارہ کید لوسرہ راحی۔ الحیط
الابيض، ہرکله چہ یہ وخت کہ صبح صادق کش کہ مشرق کہ طرف نہ
 اورد سپین والے شکارہ شی او کہ پاسہ ترینہ تورہ شپہ اوردہ شکارہ
 نو داول کہ تشبیہ کہ پارہ یئے سپین تار او کہ دویم کہ تشبیہ کہ پارہ یئے
 تور تار ذکر کرو۔ بیا کہ شک دازالے کہ پارہ یئے کہ الحیط الابيض بیان
 یہ من الفجر سرہ ذکر کرو تو کہ الحیط الاسود مقصد پخبلہ معلوم شو
 او دیتہ تشبیہ و ٹیلہ شی حکمہ چہ مشبیہ بہ او مشبیہ دوارہ یئے ذکر
 کری دی۔ او یہ دے تشبیہ کش فائدہ دادہ چہ دلنہ مراد صبح
 کاذب نہ دے حکمہ ہعہ کہ تار یہ شان اورد یہ آسمان کش نہ شکارہ
 فائدہ دے دلنہ کہ مفسرینو او اہل علمو دہ قولونہ دی، اول قول
 دادے چہ کہ فجر صادق رچہ کہ آسمان یہ مشرقی آفق کش پلنہ
 کرخہ جوہرہ شی، یہ صرف شکارہ کید لوسرہ امساک (درو شروع کید)

قرض دی۔ ابو حیان او قرطبی و بیہلی دی چہ دا کہ جمهور علما و مذہب
دے او پہ دے یا نہ دے پیر اختیار راغلی دی او کہ عامو مخلوق عمل
پہ عاموزما نوکیش یہ دے یا نہ دے روان دے او دا مقتضی کہ حدیث
کہ مسعود او سمرہ بن جندب رضی اللہ عنہما دے او دا دوا پہ مرفوع
احادیث دی۔ او دویم قول کہ بعض صحابہ کرام او تابعینونہ نقل
دے چہ ہرکله کہ صیارتہ کہ غروتو پہ سرونو او پہ لاری کیش خورہ
شی نوامساک شروع کییری۔ قرطبی اول قول غورہ کہے دے۔
سوال :- چہ یَتَّبِکُنَّ یہ معنی کہ شبہ شکارہ کیوں لو سرہ دے نو دا
خو تا ئید کوی کہ دویم قول ؟

جواب ۱ :- ہرکله چہ یہ صبح کاذب (چہ پشمان کہ ذنب السرحان کہ)
کیش ہم لہرہ رنہا شکارہ کییری او پہ صبح صادق کیش نہ رنہا شکارہ
کییری تولفظ کہ یَتَّبِکُنَّ دلالت کوی پہ تائید کا اول قول یا نہ دے۔
جواب ۲ :- جصاص و بیہلی دی چہ فعل کلہ کہ قرب کہ فعل دپارہ
رائی یعنی چہ نزد دے شی رنہا۔

جواب ۳ :- ابو حیان و بیہلی دی چہ فجر انفجار کہ رنہا تہ و بیہلی شی
یعنی شبہ رنہا کول، تولفظ کہ فجر دلالت کوی چہ کہ صبح صادق اول
سر مراد دے۔ نو کہ دے تحقیق نہ معلومہ شہوہ چہ یہ وخت کہ
شک کولو کہ فجر راختلو کیش چا خوراک شہشکاگ او کروتو کہ آئندہ
دپارہ یہ دا سے کار تہ منع کولے شی او پہ وجوب کہ قضاء کیش کا ائمو
مجتہدینو اختلاف دے۔

ثُمَّ ارْتَعُوا الصِّيَامَ إِلَى الْبَيْتِ، ہرکله چہ محکیش فرضیت کہ روژے ذکر
شوے ولیکن کہ ہفتے پورہ کول کہ غایہ کہ شپے پورے ذکر تہ وؤ تو
دل تہ بیٹے ہفتہ دوا رہہ ذکر کرل۔ او امر کہ اتمام کہ وجوب کہ دپارہ کہ حکمہ
چہ روژہ واجب (فرض) دے او ہرکله چہ خوراک شہشکاگ او میاشتہ
مباح امور دی نو او امر یہ ہفتے سرہ یہ دے آیت کیش ہم کہ ایاحت
کہ دپارہ دی لیکن کہ ہفتے کہ اعتقاد ایاحت کہ روژے پہ شپہ کیش فرض
دے۔ کہ دے وجہ تہ بیٹے پہ صیغہ کا او امر و سرہ ذکر کرری دی۔
إِلَى الْبَيْتِ، شپہ کہ جنس کہ ورع تہ تہ دہ غایہ کہ حکم کہ متغیانہ بھرہ

لیکن دَ شَیْءِ دَ عِلْمِ دَ ثَبُوتِ دَ پَارِءِ دَاخِلِیْلِ یَوْجِزْءِ دَ شَیْءِ (چہ دَ مَا یَسَامِ
اولہ تیارہ وی) لازم دے۔

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ، ہر گز چہ یہ رمضان
کس سنت دَ اعتکاف ثابت دے او ہفتہ دَ رمضان پہ آخری عشرہ
کس دے۔ دَ دے وچ نہ یئے ہفتہ دَ صوم رمضان دَ احکامو پہ
آخر کس ذکر کرو۔ او دارنگ پہ دیکس دفع کول دَ یو وہم دی،
ہفتہ وہم دادے چہ پہ شپہ دَ روژہ کس اجازت دَ میا شرت اوشو
نو ہفتہ نہ چہ اعتکاف والاہم دَ دینہ فائدہ واخلی، بلکہ پہ
حالت دَ اعتکاف کس میا شرت پہ شپہ او ورخ دوار وکس منع
دے۔ او دلتہ پہ میا شرت کس دَ ہفتہ اسباب ہم داخل دی یعنی
بُکُلُولِ اولاس لگول پہ شہوت سرہ او داسے تور حرکات، ٹکہ
چہ منع دَ یو عمل نہ ہفتہ منع وی دَ ہفتہ دَ اسبابونہ ہم۔ عَاكِفُونَ
عکوف پہ لغت کس لزوم دے پہ یو خیز او توجہ کول دی۔ او پہ
عام عرف کس توجہ او لزوم کول دی پہ یو خیز یا نہ پہ طریقہ
دَ تعظیم سرہ۔ او پہ اصطلاح دَ شریعت کس (قرطبی و بیہقی دی) چہ
لزوم دَ یو خاص طاعت دے پہ یو خاص وخت کس پہ خاص
شرطو تو سرہ پہ یو خاص حائے کس (پہ نیت سرہ)۔ فِي الْمَسَاجِدِ،
دامتعلق دے دَ عَاكِفُونَ سرہ او داسکارہ دلیل دے چہ اعتکاف
شرعی خاص دے پہ مسجد پورے۔ قرطبی و بیہقی دی چہ پہ
دے یا نہ اجماع دَ اُمت دہ۔ او قول دَ ابو حیان دلتہ خطاء دے
او داحکم دَ نارینو اوزنا تو دوارو دپارہ دے چہ اعتکاف پہ پہ
مسجد کس کوی ٹکہ چہ پہ زمانہ دَ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کس ہم زنا تو اعتکاف پہ مسجد و تو کس کولو۔ تو پہ کور کس یو
خاص حائے چہ دَ مونخ دَ پارہ تیار شوے وی (اوزنا نہ پہ کس
مونخ کوی) پہ ہفتہ کس دَ اعتکاف دَ پارہ صحیح دلیل نیشستہ۔ دارنگ
شوہک چہ پہ غروتو، غاروتو او عوثنی حایونو کس چیلے او یاسی نو
ہفتہ بدعات دی دَ شریعت نہ دَ ہفتہ ہیخ ثبوت نیشستہ۔
قائده:- پہ عام مسجد و تو کس دَ اعتکاف کولو پہ پارہ کس

اختلاف دے۔ دَحْزِيقَہ اوسعید بن المسیب رضی اللہ عنہما یہ نیز
 دَ مسجد حرام، مسجد نبوی او مسجد اقطی تہ علاوہ یہ یل
 مسجد کتب اعتکاف کول جائز نہ دی۔ او دَعْلٰی او ابن مسعود
 رضی اللہ عنہما او بعض تابعینو یہ نیز یہ ہر جامع مسجد کتب
 اعتکاف کول جائز دی۔ او دَ امام مالک یوقول دے چہ دَ سعید
 بن جبیر او ابوقلابہ رحمہما اللہ وغیرہ تابعینو یہ نیز یہ ہر
 مسجد کتب چہ یہ ہفے کتب اعتکاف جائز دے۔ او دا قول دَ امام شافعی،
 امام ابو حنیفہ او ابن عُلَیّہ او ابن المتذر رحمہم اللہ وغیرہم دَ
 اودا دَ امام بخاری ہم مسلک دے او دَ دوی دلیل دا آیت کریمہ دے
 حُکْمہ چہ لفظ دَ مساجد عام دے او دَ تخصیص دیا رَہ حدیث صحیح
 مرفوع بلا شبہ نیشتنہ۔

سوال :- مرفوع حدیث خو یہ دے یاب دَ تخصیص کتب شتنہ دے
 چہ بیہقی او طحاوی یہ مشکل الآثار کتب او ابن ابی شیبہ یہ
 خیل مصنف کتب ذکر کرے دے۔ او نور و کتابونو کتب ہم شتنہ
 او ظاہر اسناد دَ ہفے صحیح دی ۶۔

جواب ۱:- قرآن کریم یہ دے بارہ کتب قطعی الثبوت او قطعی الدلالت
 دے حُکْمہ چہ الف لام یہ المساجد کتب دَ پار دَ استعراق دی او
 صیغہ ہم دَ جمع دہ۔ او ہفہ ہولو افرادوتہ قطعاً شامل وی خو
 پورے چہ دَ تخصیص دلیل نہ وی۔ او دغہ حدیث اگرچہ سنداً
 مرفوع دے لیکن دَ ہفے یہ دلالت کتب یہ تخصیص یا حدیث تقریباً
 شپا رس شبہات دی چہ ہفہ شیخ ابو عمر او شیخ البانی رحمہ اللہ
 وغیرہما ہم یہ خیلو کتابونو کتب ذکر کری دی او ہفہ شبہات
 علمیہ دی۔ او یہ بعض دَ ہفے یات دے ہفہ اہل علمو تصریح
 کریدہ چہ ہغوی متبعین دَ سنت دی۔ نو قطعی الثبوت والدلالت
 سرہ دَ قطعی الثبوت والدلالت تخصیص نشی کولے۔

جواب ۲:- شیخ الاسلام ابن تیمیہ یہ مجموعۃ الفتاوی جلد ۱
 صفحہ ۲۵۱ - ۲۵۲ او ابن حزم یہ المحلی جلد ۸ صفحہ ۳۲۳ کتب

دے تاویل کرے دے یہ تدار سرہ یعنی چاچہ یہ دے درے مساجد و
کیش تدار دے اعتکاف کو لو کرے وی نو ہغہ یہ تخصیص سرہ لازمیری
یعنی ہم ہلتہ یہ یے پورہ کوی تور و مساجد و کیش یے نشی کو لے۔
جواب ۳: امام طحاوی یہ شرح مشکل الآثار جلد ۷ صفحہ ۲۰۶

کیش قول کرے دے دے یہ نسخ سرہ یہ دلیل دے انکار دے ابن مسعود
رضی اللہ عنہ سرہ یہ لفظ دے لَعَلَّكَ نَسِيتَ وَحَفِظُوا وَاحْطَاتُ وَأَمَّا بِنَا
دے نسخ یہ قول دے صحابی سرہ ثابت دے ہغہ اگرچہ تاسخ نہ دے
دے کر کرے لیکن صحابہ کرام دے حدیث یہ معنو یا نہ بے پوہیدل۔
اولفظ دے لَعَلَّكَ یے دے ادب دے رعایت دے وجہ نہ وئیل دے ورنہ مراد
تربیتہ یقین دے۔

جواب ۴: حدیث صحیح دے عائشہ رضی اللہ عنہا دے چہ دے اِعْتِكَافُ
إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ (ابوداؤد جلد ۱ صفحہ ۲۷۲) نواصل یہ نصوص
کیش اعمال دے اہمال نہ دے۔ دے عموم و خصوص وغیرہ اصولو
سرہ رد دے صحیح حدیث پکار نہ دے۔ اور اعمال دا دے چہ یہ حدیث
دے حذیفہ رضی اللہ عنہ کیش چہ لا اعتکاف مقید کرے شی یہ تدار
یا یہ کمال سرہ لکہ چہ شرح الممتع علی زاد المستتقع جلد ۶ صفحہ
۵۰۵ کیش ذکر دی او دے دے دعویٰ سند ہم ہغہ صحیح حدیث دے
چہ لا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ، یعنی شد الرجال
(چہ نفس سفر دے) ما سیوا دے درے مساجد و نہ منع دے پدکہ
شد الرجال مقید دے یہ سفر کو لو یہ قصد دے تخصیص دے ثواب
یہ یو مکان پورے۔

جواب ۵: یہ المساجد کیش الف لام عہدی نشی کیدے ٹحکہ
چہ بخت دے نزول دے آیت یہ مسجد اقطیٰ کیش اعتکاف کو ویکے
ہیخ شوک نہ ووٹحکہ چہ ہغہ دے کافر تو یہ قبضہ کیش وو تو ہغہ
دغہ وخت یہ المساجد کیش داخل نہ وو۔ کہ شوک داشیہ اوکری
چہ سیوا دے درے مساجد و نہ عمل دے اعتکاف یہ حدیث سرہ دے
سلقوتہ ثابت نہ دے۔ تو جواب دا دے چہ دغہ یہ حدیث
دے حذیفہ رضی اللہ عنہ کیش ثابت دے چہ شخہ کسا تو یہ ہغہ مساجد و

چہ پہ دار دین مسعود او دار د ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہما کیں
 دور پہ ہنغ کیں معتکف وی کہ حد بقیہ رضی اللہ عنہ پہ ہنغوی رد
 کرے دے نو ابن مسعود رضی اللہ عنہ د ہنغوی تائیں کرے دے ۔
 کہ داعمل بالکل خلاف سنت وے نو ابن مسعود رضی اللہ عنہ
 یہ خائجا ہنغوی پہ کانرو ویشتلے وے او د ہنغہ مساجد و تہ یہ یے
 شرپی وے لکہ د ہنغہ عادت دا سے پہ نور و احادیث و کیں ثابت دے ۔
 تنبیہ :- پہ عامو مساجد و کیں اعتکاف کول جائز دی او پہ جامع
 مسجد کیں افضل دی او پہ دغہ درے مسجد و نور حرم مکی،
 حرم مدنی، مسجد اقصیٰ کیں افضل ترین دی۔ دا زما رائے دہ،
 واللہ اعلم بالصواب۔

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا، یہ تِلْكَ سرہ ہنغہ تولو احکاموتہ
 اشارہ دہ چہ دا آیت پہ ہنغے یات دے مشتمل دے چہ ہنغہ پتخہ
 او امر او یوتھی دہ۔ حدود جمع د حد دہ او پہ لغت کیں متع تہ
 وئیلے شی او دار تک منتہی د خیز تہ وئیلے شی او پہ لغت د پستو
 کیں پولے تہ وئیلے شی چہ یہ ہنغے سرہ فرق راخی د دو و خیز و تو
 یا د خایونو تر منیخ او ہنغہ منتہا وی او متع کوونکے وی د دخل د بیل
 چانہ۔ نو د دے وے تہ حدود اللہ پہ اصل کیں متاھی او بحر ماتو
 د اللہ تعالیٰ تہ وئیلے شی لیکن کلہ ما موراتوتہ ہم شامل وی لکہ پہ
 دے مذکور جملہ کیں۔ حکمہ چہ امر پہ یو خیز یات دے مستلزم د
 تھی لہ د ضد د ہنغے تہ او قرآن کریم کیں لفظ د حد و د خوار اس کرتہ
 راغلے دے او پہ تولو خایونو کیں ما موراتوتہ ہم شامل دے۔ د ہنغے
 تہ پہ لفظ د حد و سرہ تعبیر کیں حکمت دا دے لکہ حد چہ جامع
 او مانع وی نو دار تک پہ احکامو د اللہ تعالیٰ کیں نورے دلیلہ)
 حکمو تہ نشی داخلید لے۔ او د دے پہ تولو افراد و یات د عمل
 کول ضروری وی۔ د سدی پہ قول کیں حدود اللہ شرطوتہ
 د اللہ تعالیٰ دی۔ او پہ قول د شہرین حوشب کیں قرائض د اللہ
 تعالیٰ دی لیکن پہ دے تخصیص یات دے دلیل یشتہ یا صرف د
 تعبیر فرق دے۔

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مہ خورٹی مالونہ دیویل پہ کورٹی کنیں بہ تاردا طریقہ سوسرہ

وَتُدْءُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِنَا كَلُوا فَرِيقًا

او مہ دسوی دغہ مالونہ حاکماوتہ رپہ طور د رشوت دے دیارہ چہ او خورٹی تاسو یونکہ

مَنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

د مالونو د خلقونہ پہ کناہ سرہ او تاسو پوہہ لری۔

۲۲

فَلَا تَقْرُبُوهَا، سوال :- د ماموراتو پہ بارہ کنیں خونہی د قریان نہ

صیح نہ ۹۵

جواب ۱ :- د ماموراتو تاویل (د لزوم د وجہ نہ) پہ منہیا توسرہ کہے شوے دے لیکن آخری صیغہ (لَا تُبَاشِرُوهُنَّ) د نہی دہ دے دے وجہ نہ یے لَا تَقْرُبُوهَا ذکر کرو۔

جواب ۲ :- مراد دے دے نہ منع دہ د نزدیک د ہغہ نہ یہ تعبیر او تبدیل کولوسرہ۔

فَاسْأَلْهُ :- یہ دے سورت آیت ۲۹ کنیں یے فَلَا تَعْتَدُوا وَهَذَا فَرْمَانٌ لِّدَعِ اودلتہ یے فَلَا تَقْرُبُوهَا، دا حکمہ چہ ہلتہ احکام د طلاق، عتہ او ایلا، وغیرہ ذکر و او د ہغہ نہ تعدی کول منع دی تو ہلتہ یے د تعدی نہی او کہہ اودلتہ منہیات مراد دی او منہیا تو نہ نزدیک کول منع دی دے دے وجہ نہ دلتہ یے فَلَا تَقْرُبُوهَا ذکر کرو۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، دا کاف دیارہ دیان د کمال دے یعنی تیر شوی احکام پہ دے آیت کنیں یہ اختصار مکر جامع وضاحت سرہ ذکر دی۔ او دار تک تور احکام الہیہ پہ دے طرز سرہ بیان کول دے اللہ تعالیٰ د کلام خصوصیت دے او یہ دے جملہ کنیں مقصد ترغیب دے علم او عمل کولوتہ پہ دے احکامویات دے اودا یہ یوقوم پورے خاص نہ دی دے دے وجہ نہ یے لِلنَّاسِ اوتیلو۔ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، ابو حیان و بیلی دی چہ غایہ د تقویٰ پہ ہغہ حائے کنیں ذکر کیبری چہ یہ ہغہ کنیں مشقت وی دلتہ ہم دروڑے

دو جے دانسان دے مشتبہا تو تہ۔ مچ کید لو کیش مشقت دے۔ اوک ہغے نہ
بچکیدل صرف پہ شرعی تقویٰ سرہ کیدے شئی۔

۱۸۸۔ یہ دے آیت کیش خلورم امر سیاسی دے چہ ہغہ متعلق دے دے
مالو نو سرہ چہ یہ حرامو طریقو سرہ مالوتہ مہ حاصلوئی۔

ربط۔ اولہ وجہ دے ربط دادہ چہ ہر کلمہ ٹھکیش حکم دے روڑے ذکر کر پے شو
چہ مؤمن دے عادتق او حلال خوراک حبسکاگ تہ او شہوت نہ حان
یہ امر دے اللہ تعالیٰ سرہ بند او مچ ساتی بکہ یہ آخری عشرہ دے رمضان
کیش دے شپہم دے حلال شہوت رانی تہ حان۔ مچ کوی ربغنی یہ اعتکاف
کو لو سرہ او داتول پہ بیت دین گئی دے اللہ تعالیٰ سرہ وی۔ تو اوس پہ
دے آیت کیش ذکر کوی چہ مؤمن لہ دے ہر قسم حرام خوراک حبسکاگ
او آمدنی تہ حان۔ مچ کول پیکاردی۔ دویمہ وجہ دے ربط دادہ چہ دے ٹھکیش
عبادات تو دے قبولیت دے پیر شرط دادے چہ حان دے حرام خوراکونو او
معاملاتونہ مچ اوساتی۔ دریمہ وجہ دے ربط دادہ چہ یہ احکامو دے
روڑہ کیش دے موافقت دے یہود او نصاراؤ تہ خلاف حکمونہ ذکر
شول نو اوس ذکر کوی چہ ہغوی حرام خوری کوی اور شوتونہ اخلی
نویہ دے کارونو کیش ہم دے ہغوی مخالفت کوئی۔

وَلَا تَأْكُلُوا، دا خطاب تہ لو مؤمنان تو تہ دے او پہ معنی کیش پہ کتب
علیکم الصیام یا تہ دے عطف دے۔ اَمْوَاکُمْ، یعنی دے بیویل مالونہ۔
تو اضافت مالکانو او غیر مالکانو تہ لو تہ عام دے او پہ دیکیش
جواری کول، دے کول، دے چا مال بغیر دے ہغہ دے رضائہ اخستل
او خرچ کول یا دے ہغہ پہ خویشہ سرہ وی لیکن دے شرع تہ مخالف
حائے کیش خرچ کول لکہ اجرت ورکول پہ زنا کیش، رشوت ورکول،
ہدایہ ورکول نجومیاتو وغیرہ تہ، قیمتونہ دے شرابو، متشیات ٹھیکل
دے خنزیراتو غویہ خورل او تور حرام خیزونہ خورل او ٹھیکل وغیرہ
او بعضو مفسریتو ویلی دی چہ اَمْوَاکُمْ کیش مالکانو تہ خطاب
دے او مراد دے باطل تہ لہو لعب کیش مال خرچ کول، پہ رقص
اوسرود، ہمو او شراب نوشی وغیرہ کیش مالونہ خرچ کول دی۔
بِالْبَاطِل، دا متعلق دے پہ تَأْكُلُوا پورے او یا سیبیہ دہ۔ یا

حال دے پہ تاویل دے میطلین یا میطلسین یا الباطل سرہ۔ باطل
پہ اصل کیں زائیل کیں وکی او فنا کیں وکی نہ وئیلے شی او پہ
اصطلاح دے شریعت کیں ہر ہغہ طریقہ چہ پہ شریعت کیں دے ہغہ
دے جواز دے پارہ دلیل نہ وی او محکیش دے ہغہ مثالونہ ذکر شول۔

وَتَنَلُوْهَا، پہ دے کیں دوه اقوال دی دے مفسرینو اول قول دادے
چہ دا مجزوم دے او عطف دے پہ تَاکُلُوْا او دے دلانہ دے داخل
دے او دویم قول دادے چہ دا متصوب دے پہ تقدیر دے آن سرہ
لیکن اول قول صحیح دے پہ نحو و جو ہو سرہ۔ اولہ وجہ دا چہ پہ
قرابت دے ابئی بن کعب کیں لے متا کور دے۔ دویمہ وجہ دا چہ
روایت دے ابن عباس رضی اللہ عنہما دے چہ پہ دے آیت کیں
ذکر دے ہغہ چا دے چہ ہغہ یا نہ دے دے یل چا مال قرض وی او دے
مدعی گواہان نہ وی او دے انکار کوی دے قرض تہ او حاکمانوتہ
قیصلہ او پی او دے پوہیری چہ دے کنا ہکار دے او خو پروکے
دے حرام دے۔ نویہ دے شخص کیں دا دوارہ کاروتہ جمع دی۔
نودے دے ہغہ نہ منع کرے شو۔ او دے ہریو کار نہ جدا جدا منع ہم
مراد دے۔ دویمہ وجہ دا دے چہ لَتَاکُلُوْا علت دے او متعلق دے
دے تَنَلُوْا سرہ فقط۔

تَنَلُوْا، دا دے ادلاء تہ اخستے شو دے پہ اصل کیں بوقہ پہ
ذریعہ دے رسی (پری) سرہ کوہی تہ آویزان ولوتہ وئیلے شی۔ بیایے
اطلاق پہ ہر ہغہ قول او عمل یا نہ دے کییری چہ بل مقصد تہ
دے رسید لو دے پارہ ذریعہ او گرجی۔ دلتہ دوه قولوتہ مراد دی۔ اول
قول جلتی او تا دی کول پہ او رلو دے فیصلہ دے مالوتوسرہ حاکمانوتہ
کلمہ چہ پوہیری چہ حجت حُما دے پارہ قائمیری چہ دے مدعی
دے پارہ گواہان نہ وی یا مال دے یتیم وی چہ پہ ہغہ کیں قول دے
قایض معتبر وی او پہ دروغہ قسم کولویانہ دے پرواہ نہ کوی۔
بنا پہ دے قول دے ہا ضمیر راجع دے حکومت یا لاموال تہ۔ دویم
قول دادے چہ پردے حق حُما دے پارہ حاصلوی۔ او صاحب
دے الیاب وئیلی دی چہ رشوت تہ ادلاء دے دوه وجوتہ وئیلے شی

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهِلَةِ ط قُلْ

تیسوی دوی ستانہ پہ بارہ د مياشتو کين ، ته ادايه

هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَاجَّةِ ط وَلَيْسَ

دا مياشتہ وختو ته مقرر کول دی دپاره دخلقو اودپاره دحج ، او ته ده

اولد وجه داچه د رسی پہ واسطه لرے اویہ پندہ ته رانزدے شی
تودارنگ د رشوت پہ ذریعہ لرے اونا ممکن کار او حاجت پہ
واسطه د حاکم سرہ پندہ ته رانزدے اوممكن شی . دویمہ
وجه داچه لکه چه بوقہ پہ رسی سرہ اویوتہ پہ آسانتیا سرہ
وررسیبری دارنگ پہ رشوت اخستلو سرہ حاکم بغیر د تثبت
اوپرو اهلکولوتہ حکم کوی اودلاچے دوجے ته یے آسان کنری .

لَتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ ، داعت دے دپاره د
نهی کولو چه په تدلوا بها إلى الحُكْمِ کین دہ . یعنی هرکله چه
مقصد گناه اوحرام دے نو د هغه وسیله اودریعہ هم حرام دہ .
وئیلہ شوی دی للوسائل حکم المقاصد . فَرِيقًا ، فریق پہ معنی
دقطع اوتکپے سرہ دے . بِالْإِثْمِ ، بآ سببیہ دہ اومراد داثم
ته ددروغوشها دت یا رشوت و رکول یا په دروغه قسم خوړل
دی . یا بآ دپاره د ملایست دہ .

فَأُثِمَّ دہ . لَتَأْكُلُوا آه کین اشاره دہ چه حاکم ته دخپل حق د
حصول دپاره مال و رکول یا دخپل عاں ته دظلم دفع کولو
دپاره مال و رکول جائز دی اودا په رشوت کین داخل ته دے
اللباب فی علوم الکتاب . هداية کتاب الصلح ، هاں خود حاکم
راخستونکی ، دپاره د دے اخستل حرام دی اوکله و رکوونکے خه
پل خه جائز ذریعہ استعمال کری توهغه به غوره وی .

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ، روح المعانی اویحرالمجیط کین لیکلی دی چه دا
دلیل دے چه شوک ته پوهیږی چه دا گناه دہ اوحاکم د هغه
په حق کین دخه مال فیصله اوکری توده لره د هغه اخستل جائز دی .

الْزَّيَّانَ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا

نیکی چہ راتل کوئی تاسو کورونو تہ دے شاکانو دے هغه تہ

وَلَكِنَّ الْزَّيَّانَ اتَّقُوا اتَّقُوا الْبُيُوتَ

او لیکن نیکی دھغہ چا دہ چہ تقویٰ کوی او راخی کورونو تہ

مَنْ آبَوا بِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۱۸۹)

د دروازو د هغه تہ او دیوہ کوئی د الله تعالیٰ نہ د کپا چہ یہ تاسو یا تن رحم او کپیشی۔

۱۸۹ ربط: د دے د مخکیش آیت سرہ دا دے چہ روژہ او دارنگ مالی معاملات موقت دی یہ خاص وختونو پورے او د توقیت د پارہ الله تعالیٰ دوه سپیونہ پین اکری دی یونمر او دویم سپیور مئی تو الله تعالیٰ یہ دے آیت کیش خیر وکوی چہ توقیت شرعی یہ سپور مئی پورے خاص دے۔

يَسْأَلُونَكَ، یہ یارہ د سوال کو تو کو کیش درے اقوال دی. اول داچہ دا تپوس بعض صحابہ کرامو کپے وو. دویم داچہ دا تپوس یهودیا نو یہ طور د اعتراض سرہ کپے وو یہ نبی صلی الله علیه وسلم یا تہ دے. دریم داچہ یهودیا نو دا تپوس د بعض صحابہ کرامونہ کپے وو چہ هغه معاذ بن جبل او ثعلبہ بن غنم رضی الله عنهما وو. نو هغه دواړو د سوال نبی صلی الله علیه وسلم تہ ذکر کپے وو چہ یا رسول الله یهودیا ن موثر تہ راخی او یہ یارہ د آهله کیش تپوس کوی چہ خه وجه دہ چہ دا اول ترئی شکاره کیږی بیازیا تہ شی بیا برابری تو بیا کمیږی او ترئی کیږی. دا قول قرطبی ذکر کپے دے او دا د مخکیش دواړه قولونو د پارہ جامع دے۔

سوال: امام رازی او ابو حیان د ابن عباس رضی الله عنهما قول ذکر کپے دے چہ صحابہ کرامو د نبی صلی الله علیه وسلم تہ صرف خواریس تپوسونه کپری دی او د هغه جوابونه ورکپے شوی دی. اول یہ دے سورت ۱۸۹ کیش دے دویم دا آیت. نور شپږ هم یہ دے سورت کیش دی. نهم یہ سورة مائده نکیش، لسم یہ سورة انفال نکیش

یوولسم سورة اسراء ۱۷، دولسم سورة كهف ۱۸، دیارلسم سورة طه ۲۰، اوخوارلسم یہ سورة نازعات ۲۴ کیں دے ۶۔

جواب :- دے خیرے سنن ثابت نہ دے او یا لخصوص کیوولسم نہ ترخوارلسم پورے نسبت کول صحابہ کراموتہ کصحیح اقولوتہ خلاف دے ٹکک چہ ہغہ تپوسوتہ کمشرکاتو کطرف نہ وو۔

عَنِ الْاَهْلِ، جمع کھلال دہ۔ اصمعی وئیلی دی چہ ہلال ورتہ ترہغے پورے وئیلے شی چہ نر خودائرہ جوہ نہ شی اویعضو وئیلی دی چہ تردیو شیوپورے ورتہ ہلال وئیلے شی۔ اوہلال یہ اصل کیں آواز اوچنولوتہ وئیلے شی تو وجہ تسمیہ ہم دادہ چہ رومبو شیوکیں یہ وخت دلید لوکیں ہریو آواز اوچتوی یعنی یہ اوچت آواز وائی چہ ہغہ دے ہلال (میاشت)۔ دے تپوس کولویہ بارہ کیں دوه اقول دی اول داچہ دوی دے اختلاف کحالاتو حکمت او فائدہ تپوسلے وہ اجواب ہم کھغے موافق ورکھے شویدے اودا قول صحیح دے او مناسب دے کشان کصحابہ کراموسرہ چہ ہغوی بے فائدے تپوسوتہ نہ کول۔ اجواب ہم دا دلالت کوی چہ دوی دا تپوس یہ بارہ کحکمت کھلال کیں کرے وو۔ دویم قول دا دے چہ دوی کتری والی اوغتوالی کسب تپوس کرے وو، لیکن ہرکھ چہ دا تپوس بے فائدے وو تو جواب ورکھے شو یہ حکمت سر۔ اودا قول مناسب دے کھغہ قول سرہ چہ تپوس کوونکی یہودیان وو ہغوی یہ بے فائدے تپوسوتہ کول کنبی صلی اللہ علیہ وسلم کتنکولو کپارہ۔ او تفتازاتی یہ مطول کیں دا قول کرے دے چہ دا تپوس صحابہ کرامو کرے وو لیکن ہرکھ چہ ہغوی کریافتی یہ باریکاتو یاندے پوہہ نہ لرلہ تو دے وچے نہ اللہ تعالیٰ ورتہ یہ ذکر کحکمت سرہ جواب اوکرو، تو دا قول کھغہ غلط دے اومستلزم دے تحقیر کصحابہ کرامولرہ۔

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ، یہ روایت کابوالعالیہ کیں دی چہ دا مواقیت دی کپارہ کروڑے اواقطار کمسلمانانو اودعدت کزنانو اودقرضونو کخلقو کپارہ (ابن کثیر)۔ او ایجارے، کرایہ سمانے

او تور مصالح و بدلتا تو د پاره، اودا سے ذکر دی په سورة یونس هـ
 او سورة اسراء ۱۷ کیش (خرطبی)۔ او مواقیف جمع د میقات ده منتهما
 دوخت ته وئیل شي یعنی مقرر وخت لکه فَتَمَّ مِيقَاتِ رَبِّهِ اربعین
 لیلة (سورة اعراف ۱۷) کیش۔

سوال :- څه حکمت د څه په مواقیفو شرعیو کیش د سپوږمۍ
 تخصیص او کړې شونه د تر ۹۔

جواب :- په لیدلو کې هلاک او په اختلاف د حالاتو د هغه سره
 ټول عوام او خواص پوهیږي لکه څه د یواځې په تعلیمه شخص ته
 تپوس او کړې شي څه تن د میا شته خویمه شپه ده توهغه سپوږمۍ
 ته او کورۍ او جواب او کړې او هر څه تر دې نو د هغه د حالاتو
 په اختلاف یا د دې عام خلق ته پوهیږي بلکه د هغه په اختلاف
 سره په ټول کال کیش صرف خلور موسمو ته معلومیږي (اوپرې،
 جم، سپرې، او مټ) بغیر د جنترۍ وغیره کتلو ته څوک د هغه د
 تاریخ نه ته خبریږي او دین د الله تعالی آسان د دې او عام د
 (اللباب للدمشقی)۔

لِلنَّاسِ، یعنی د خلقو د مقاصد و د پاره د دې نه ذوات د هغوی
 مراد نه دی (بحرالمحیط)۔ وَالْحَجَّ، تخصیص د حج یې د دې نه
 او کړو څه جاهلیت والو په حج کیش تسی کوله یعنی حج کول به یې
 د یو میاشت ته یې میاشت ته نقل کوو او بدلو۔ نو په تخصیص کیش
 اشاره وه څه الله تعالی د حج کولو د پاره کومه میاشت (ذوالحجه) مقرر
 کړې ده نو د هغه تبدیل منع دے۔ اودارنگ په دیکیش اشاره وه
 ذکر کولو د یې قریضه د اسلام ته روستو ذکر د روژې نه۔

وَلِكَيْسَ الْبُرْكَانِ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا، د دې جمله په سبب د
 نزول کیش د دې روایات دی۔ اول قول د حسن بصری او د اصم
 رحمهما الله د دې څه د جاهلیت په وخت کیش به یو شخص د بوکار
 اراده او کړه او هغه کار به یو ریان دې سخت او کران شو نو کور ته به
 د دروازې د طرف نه نه داخلیدو بلکه د شاطرف نه به راتلو
 (هغه به په دیوال را اوږېدو یا په یله طریق) اودا کار د دروازې

تہ داخلیدل) یہ ہے تطہیر (سپیرہ والے) گتہلو او تریو کال پورے یہ ہے
دغسے کول۔ تو معنی دآیت دادہ چہ د سپیرہ والی تہ مچے کیدل دانہ دی
چہ کورونوتہ د روستونہ راحئی بلکہ نیکی (تطہیر تہ مچے کیدل) حویہ
تقوی سرہ او یہ توکل علی اللہ سرہ وی۔

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى، یہ دے لفظ کیش اختصار دے دآیت مچہ
یہ ہے کیش ہے لس امور د پڑ (نیکی) ذکر کرل او یہ آخر کیش اولئک
ہم المتقون و نیلی وو۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دلنہ تقوی یہ معنی د اطاعت
د احکام الہیہ دہ۔ كَعَلَّكُمْ تَقْلِدُ حُونَ، ہر کلمہ چہ غوک یہ د مقصد تہ
تا اُمیدہ شو تودوی یہ و نیلی چہ ما اُفْلَح (کامیاب تہ شو) تو اللہ
تعالی دھے یہ رد کیش او فرمائیل چہ یہ تقوی (تطہیر تہ مچے کیدل)
سرہ فلاح حاصلیری۔ دویم قول د براء رضی اللہ عنہ او امام زہری تہ
روایت دے چہ یہ انصار و کیش عادت و وچہ کلمہ یہ ہے احرام د حج
او تہلو تودوی یہ چہ کلمہ واپس کورونوتہ راتل تویہ دروازہ یہ تہ
داخلیدل تودغہ وخت یوانصار ی دے خلاف او کپرواد د رواز تہ
داخل شو نوہغہ یا تہ نور و اعتراض او کپرواد آیت نازل شو۔
داروایت بخاری او مسلم ذکر کریدے۔ دارنگ یہ یل روایت کیش
دی چہ ددوی او د آسمان پہ مینج کیش یہ ہے حائیل (پردہ) تہ کر حوالہ
نوجہ د کور تہ یہ راتل پہ نیت د احرام سرہ تو واپس بہ کور تہ
د دروازے تہ تہ داخلیدل بلکہ د شا د طرف تہ یہ ہے دیوال
لرے کپرو او حاجت یہ ہے د کور والوتہ طلب کوو یا یہ د کور پہ
چت یا تہ د شا د طرف تہ و رختلو او داکار بہ ہے ثواب او عبادت
گتہلو تو اللہ تعالی او فرمائیل چہ داکار د نیکی او ثواب تہ دے۔

دریم قول د عامو مفسریتو دے چہ پہ ابتداء د اسلام کیش یہ چا
احرام د حج یا د عمرے او تہلو نوجہ کوم خلق یہ بنار او آیا دوالا
وونو د کور د شاطرف تہ یہ چت تہ ختلو، اوچہ یا تہ او وخیمو والا
یہ وونو د شا د طرف تہ یہ عیم تہ داخلیدل او دایہ ہے نیکی گتہلو
داکار بہ سیوا د حمس والوتہ تہلو عریو کولو۔ حمس والا چہ قریش
وونو دوی بہ بالکل خیل کورونوتہ تہ داخلیدل اونہ یہ ہے دغہ

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او جنگ کوئی ذکارہ د اوجت والی د دین د اللہ تعالیٰ

وخت غوری او پتیر حورل او دایہ یے نیکی سترلہ تو اللہ تعالیٰ د دے
تردید او کرو۔ او داروایات صاحب دلیاب او این جریر وغیرہ ذکر
کری دی۔ د دے روایا تو یہ بنیاد بات دے د الیوت، ابواب او ظہور نہ
حقیقی معانی مراد دی او د اقول د اکثر و مفسرینو دے۔

سوال :- یہ معنی د دے جملے کیش د مسئلے د اہلہ سرہ شہ رتک ربط
جواب ۱:- ہر کلمہ چہ یہ حج کیش د نسی رد تہ اشعار اوشوہ تو یہ
حج کیش یے د یل رسم یا طل رد ہم ذکر کرو دے دیا سرہ چہ حج
د اسلام د جاہلیت د رسمونو نہ پاک شی۔

جواب ۲:- دا دوارہ سوالو تہ یے یہ یوخل ذکر کری و تو اللہ تعالیٰ
د ہج دوارو جوابو تہ ہم یہ یوکرت ذکر کرل۔

جواب ۳:- ہر کلمہ چہ سوال د اہلہ یہودیانو یے فائدے (النتہ)
کرے و۔ سوال د حکمت د ہج ضروری و و او دوی د سبب تپوس
کرے و و نو د ہج دے عمل مثال یے ذکر کرو۔ یعنی چہ د دوی
عمل داسے دے لکہ چہ یو شخص د کور دروازہ پریر دی او دشا
د طرف تہ کورتہ داخلیری یعنی جاہلان النہ کار کوی تو داسے
یہودیان ہم دی۔

تنبیہ :- د دے جملے یہ ذکر کو لو کیش مفسرینو تور اشارات ہم
ذکر کریدی۔ اولہ اشعار صاحب الیاب ذکر کریدیہ چہ اے یہودیانو
ہر کلمہ چہ تاسو حکمت پہ اختلاف د اہلہ کیش تہ پیثنی نو تاسو
شک کوئی یہ حکمت د خالق جل جلالہ کیش۔ تو کورونو تہ دشا د
طرف تہ راتلو کیش اشارہ دہ او پریر لوتہ د صحیح طریقے د استدلال
تہ اوراتل د دروازو تہ اشعار دہ صحیح طریقے د استدلال تہ۔
دویمہ اشعار قرطبی ذکر کرے دہ، د ابو عبیدہ تہ نقل دے چہ
مثال د دے دا دے چہ د مسائیلو تپوسونہ د جاہلان تہ مہ
کوئی بلکہ د علماؤ تہ کوئی۔ دریمہ اشعار، د ماوردی او این الانباری
روایت دے د این تریں نہ چہ دا مثال دے د جماع کو لو د بیبیا نو

الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَغْتَدُوا ط

دھڑہ کسانو سسرہ پوہ تاسو سسرہ جنگی کوی او دحد نہ مہ ورتیر پیری،

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۱۹۰

یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی دحد نہ دتیر وتونکو سسرہ۔

خپلو سسرہ چه په مخکښ طرف (فرج) کښ جماع کوئی په روستو طرف (دین) کښ مه کوئی. څلورمه اشاره داده چه په دے آیت کښ تنبیہ ده د الله تعالیٰ د طرف ته چه هر کار ک تیکئی په هغه طریقه کوئی چه الله تعالیٰ د هغه امر کړے دے یعنی په دلیل شرعی سره یی کوئی به دلیل عمل مه کوئی. پنځمه اشاره، قرطبی وئیلی دی چه په دے آیت کښ بیان دے چه کوم خیزر (یعنی قول او عمل) چه الله تعالیٰ هغه قریت ته وی کړ څو له او ته یی هغه طرف ته ترغیب ورکړے وی نو هغه قریت (ثواب) ته کړئی اگر چه یو انسان په هغه سره تقرب لټوی. په دیکښ د عقید ے او د اعمالو په ټولو بدعاتو یان د ے رد دے۔

۱۹۰ ریط: د دے آیت د مخکښ سره په څو وجو هوسره دے۔ اول دا چه دامعطوف دے په وا تَقُوا اللَّهَ یان د ے د قبیله د عطف د خاص ته په عام یان د ے یعنی اش ضروری او اهم د اقسامو د تقوی نه قتال فی سبیل الله دے۔ دویمه وجه ابن عباس رضی الله عنهما ته روایت دے چه دا آیاتونه په کال د حد یبیه کښ نازل شوی وو چه مشرکانو مؤمنانو لره د بیت الله ته منع کړل او بیا صلحه اوشوه چه راتلونکی کال کښ به مکه معظمه ته د عمر ے د پام صرف درے ورځو د پام داخل یږئی نومسلما ناوسره بیره پیدا شوه که راتلونکی کال کښ دوی ے لوظی اوکړی او په حرم مکی او په میاشت د حرمت کښ زموږ سره قتال اوکړی اوداخو زموږ د پام گناه دے۔ نو دا آیاتونه الله تعالیٰ نازل کړل۔ یعنی حکم د قتال متعلق شو د عمل د عمر ے سره او حج هم دا ے حکم لری نو د مسئلے د حج سره مناسبت او ریط پیدا شو۔ دریمه وجه دا چه مخکښ لس امور

د تہذیبِ نقوسی ذکر شول اوڅلور امور دامن د پیرا ذکر شول او
داتیاری ده د قتال د پیرا نوروستو د تیاری نه ئی امر د قتال او کړه
په دے آیت کس د قتال متعلق څلور امور ذکر کوی اول فرضیت
د قتال په صیغه د امر سره. دویم مقصد د قتال چه فی سبیل الله
دے. دریم اهل د قتال چه الدین یقاً تلو تکر دی - څلورم آداب
د قتال په لاندو اوسره -

فی سبیل الله، د متعلق دے د قَاتِلُوا سره - سبیل په لغت کس
لارے ته وئیل شئ چه انسان په هغه سره مقصد ته رسیدی.
دلته مراد د هغه نه دین او کلمه د الله تعالی ده چه د هغه په ذریعه
الله تعالی ته او د هغه رضا او جنت ته رسیدل کیدے شئ چه هغه
د مسلمان بنیادی مقصد دے. فی په معنی د لام دے او مضاف
پته دے. اعداء او سبیل په معنی د کلمه سره دے یعنی اعداء کلمه
الله (د پیرا د غالب کولو د کلمه د الله تعالی)، او کلمه د الله تعالی دین
توحید دے. او د تفسیر په صحیح حدیث کس ذکر دے تودا مقصد
د قتال دے اشعاره ده چه قتال به په بیت د شهرت او ریا کولو
او غنیمت حاصلولو وغیره سره نه وی - الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ مراد
د دے ته عام دے یعنی څوک چه تا سوسره فی الحال قتال کوی
او څوک چه اهل بیت د قتال لری یعنی ځوانان اشخاص. نو په
دے سره واره یچی، زنانه او یوډ اهان (کمزوری) خارج شول.
هان کومه زنانه چه د کافرانو رناست کوی یا کوم یوډ اچه دوی
ته مشورے ورکوی هغه هم په اهل بیت د قتال کس داخل دی
یعنی هغوی سره به هم جنگ کیدے شئ. وَلَا تَعْتَدُوا اعتداء
په ټولو امور وکس د حدود شرعیو ته تجاوز کول دی او اعتداء
کول حرام دی. او دلته د ابن عباس رضی الله عنهما او یحییٰ په
روایت سره معنی داده چه زنانه، واره یچی او یوډ اهان او راهبان
او هغه څوک چه تا سوته سلام او انقیاد پیش کوی هغه مه قتلوی
او مثله (د مری اندامونه پریکول)، او غلول (خیانت) هم مه کوئ.
او په دے معنی سره آیت منسوخ نه دے. رَأَى اللَّهُ لَكُمُ الْفِتْنَةَ

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ شَقَقْتُمُوهُمْ

او دڈی دوی لہرہ کوم خائے چہ دس برشی ستاسو پہ دوی باندے

وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُم

او اوباسی دوی لہرہ دھتہ خائے نہ چہ ویستلے بی دوی تاسو لہرہ

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

او شرک دیر سخت دے د قتل نہ

وَلَا تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

او جنگ مہ کوئی ددوی سرہ د مسجد حرام پہ خوا کتب

حَتَّىٰ يُفْتَلُوا كُرْفِيَةً فَإِنِ قَتَلُوكُم

نزدے پورے چہ جنگ شروع کوی دوی تاسو سرہ پہ ہفت کتب، نوک دتاسو سوجنگ شور کوی

دا دلا تعذر و اعلت دے۔ د مؤمنانوسرہ محبت کول او دغیر مؤمنانوسرہ محبت نہ کول دا دالله تعالیٰ صفت دے او دتوروصفا تو پہ شان دلتہ ہم حقیقی معنی مراد دہ بغیر دتمثیل، تشبیہ اوتاویل نہ اودامسلک دسلفوصالحیتو دے۔ نو محبت دالله تعالیٰ او دمحبت دمخلوق پہ مینج کتب فرق دے۔ بوداچہ دمخلوق دمحبت اوتفرت پہ مینج کتب واسطہ کیدے شی چہ دیوشخص سرہ نہ محبت کوی اوتہ ورسرہ بغض ساتی۔ لیکن دالله تعالیٰ دمحبت اوبغض پہ مینج کتب واسطہ نیشتنہ نوعدم محبت دالله تعالیٰ مستلزم دے بغض اوعذاب لہرہ۔

فائدہ:- محبت پہ طریقہ دصفت ثبوتیہ دالله تعالیٰ دپارہ پہ قرآن کریم کتب تورس کرتہ ذکر دے او دسلب پہ طریقہ سرہ درویشنت کرتہ ذکر دے۔

فَاَقْتُلُوهُمْ ط كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (۱۹۱)

نود و ننی دوی، دغسے بدله دے کافرانو دے۔

۱۹۱۔ یہ دے آیت کیں دقتال دے دوہ طریقو ذکر دے اول داچہ یہ قتل باندے مونس او طاقت برشی نو قتل کوئی یئی، دویم داچہ یہ قتل کولو مو طاقت برشی بلکہ یہ ویستلو یا تے مو طاقت برشی نو ویستل کوئی دھغوی اودا دواہ امر ونہ (اقتلوہم) - اخر جوہم) یہ جدا جدا حالتو نو کیں مراد دی ٹکے چہ بو حال کیں قتل او اخراج دواہ نشی جمع کیں دے۔ اودے اقتلوہم ضمیر الدین یقاتلوکم تہ راجع دے۔ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ، حیث دے عموم دے مکان اوزمان دواہ دپارے راخی یعنی کہ زمکہ دجل وی اوکہ دے حرم وی، میاشت دے حرمت وی اوکہ بلہ (ازادہ) میاشت وی، لیکن روستوی مسجد حرام او شہر حرام مستثنیٰ کپی دی۔ ثقف او ثقافت یہ اصل کیں یہ مضبوطی او یہ ہوشیار تیا سرہ لاندے کول او موندل دی کہ عمل وی اوکہ علم وی اوپہ معنی دے مطلق وجدان او ادراک سرہ استعمالیری لیکن کوم حائے چہ ثَقِفْتُمُوهُمْ ذکر دے ہلتہ شدت او پوحوالے مراد دے او کوم حائے چہ وجدتم ذکر دے ہلتہ ورسرہ شدت ماخوذ نہ دے اوپہ مناسب حایو تو کیں دواہ الفاظ ہم استعمالیری۔ یہ سورۃ نساء ۱۱، سورۃ انفال ۱۷، سورۃ العمران ۱۱۱، او سورۃ احزاب ۱۱ کیں ثقف استعمال دے او دارنگ دے دشمن دے طرف نہ یہ سورۃ معتحنہ ۱۱ کیں ہم مستعمل دے۔ نودا تول دلالت کوی یہ شدت باندے۔ او سورۃ نساء ۱۱ او سورۃ توبہ ۱۱ کیں وجدان ذکر دے چہ ہغہ دھغے حائے سرہ مناسب دے۔ او قرطبی لفظ دے ثَقِفْتُمُوهُمْ قیں کولو تہ شامل کپے دے یعنی دے قیدی کافر قتل ہم جائز دے۔ وَ اَخْرَجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ اَخْرَجُوْكُمْ، دلتہ حیث دے مکان دپارے دے اوداعام دے امر چہ دے مصداق یہ ہغہ وخت کیں مکہ مکرمہ و۔

سوال: دے آیت دے نزول یہ وخت کیں چہ دے مؤمنانو قدرت تہ دویہ اخراج دے مشرکانو دے مکہ تہ نودا خہ رہے صبح کیبی ۹۔

جواب: ابو حیان ویلی دی چہ پہ دیکھیں اشارہ دہ وعدے تہ
 کہ اللہ تعالیٰ دطرف نہ پہ فتح مکہ سرہ اوہعہ وعدہ اللہ تعالیٰ پورہ
 کریدہ۔ اومنی حیثیت دعلت دپارہ ہم احتمال لری یعنی اویاسی
 دوئی لہرہ دکورونو اووطنو توک دوی نہ ٹککہ چہ تاسوئے ویستلی ہی
 اویا ہم چہ دوی ویس اوموی توتاسو اویاسی۔

وَالْقِتْلَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ، ابو حیان دلتہ اووہ معنے ذکر کریدی
 (۱) واپس گرجول د مؤمن دایمان دہعہ نہ پہ زور سرہ ہیر
 سخت دی پہ مؤمن یاندے دقتل دہعہ نہ۔ اشارہ دہ پوجوالی
 دصحبہ کرامو تہ پہ ایمان یاندے۔ (۲) شرک د مشرکانو ہیر
 سخت جرم دے دقتل کولو د مشرک نہ اگرچہ پہ میاشت د
 حرمت کیں وی۔ نو دا علت دے د وَاَقْتُلُوهُمْ دپارہ۔ (۳) ہتک
 اوسپکوالے دحرما تو کہ اللہ تعالیٰ چہ دامشرکان یئے کوی ہیر سخت
 جرم دے دقتل کولو د مشرک نہ۔ پہ دے معنی سرہ ہم علت د
 د وَاَقْتُلُوهُمْ دپارہ یعنی دوئی قتل کوئی۔ (۴) عذاب آخرت د مشرکانو
 ہیر سخت دے دقتل کولو د دوی مؤمنانولہرہ پہ حرم کیں۔ دا
 احتمال ضعیف دے (لیکن کہ داسے اوویلے شی چہ عذاب د آخرت
 د مشرکانو سخت دے د عذاب دقتل د دوی نہ پہ دنیا کیں۔ نو
 داترقی دہ د وَاَقْتُلُوهُمْ تہ تو بیبا دا احتمال صحیح دے اودا صاحب
 اللیاب ذکر کرے دے۔ (۵) ویستل د مشرکانو دکورونو اودوطن نہ
 ہیر سخت دی پہ دوی یاندے دقتل کولو د دوی نہ ٹککہ چہ پہ
 اخراج سرہ یہ پہ ہغوی یاندے ہمیشہ ذلت اورسوائی لازمہ
 شی۔ پہ دے معنی دا علت دے د آخر جو ہم دپارہ۔ (۶) اہول اومتع
 کول د مشرکانو مؤمنانولہرہ د مسجد حرام نہ ہیر سخت جرم دے
 پہ نسبت دقتل کولو ستاسو مشرکانولہرہ یا دقتل کولو د ہغوی
 نہ تاسولہرہ۔ پہ دے معنی ہم دا علت دے د وَاَقْتُلُوهُمْ دپارہ۔
 (۷) تگول د مشرکانو مؤمنانولہرہ دے دپارہ چہ مرتد شی ہیر
 سخت دی پہ مؤمنانویاندے د ہغوی دقتل نہ۔ اودا احتمال
 پشان د اول احتمال دے۔ اودقِتْلَةُ لفظ تحقیق روستورا تلویک دے۔
 (انشاء اللہ تعالیٰ)

فَإِنْ أَنْتَهُوَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ رَحِيمٌ

(۱۹۱)

نو کہ چرے دوی منع شود کہ کفر نہ ہو یقیناً اللہ تعالیٰ بخشنے کو و کفر نہ دے

وَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقْتَلُوا كُمْ فِيهِ ۚ وَادَّكَرْتُمْ
 دَاسْتِثْنَاءَ دَعَمُومَ دَحِيثَ تَقْفُتُمْوَهُمْ نَهْ اُونَهِي دَقْتَالِ مُسْتَلْزِمَ دَهْ
 تَهِي لَرَهْ دَاسِبَابُو دَقْتَلِ نَهْ نُو مُرَاد دَدَمَ نَهْ تَهِي دَهْ دَشْرُوعَ كُولُو
 دَقْتَالِ نَهْ دَمَسْجِدِ حَرَامِ پَهْ خَوَاكِبِی. اَوْغَا یَهْ دَدَمَ تَهِي شَرْعِ
 كُولِ دِي دَقْتَالِ دَمَشْرَكَانُو دَطَرْفِ تَهْ. عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دَدِیْنَهْ
 مُرَاد تُولِ حَرَمِ دَمَ. پَهْ دَمَ تَهِي كِبِی دَعِلْمَاؤُ دَوَهْ اَقْوَالِ دِي.
 اُولِ قَوْلِ دَاچَهْ دَا تَهِي مُنْسُوخِ تَهْ دَهْ اَوْدَا قَوْلِ دَطَاؤُسْ اَوْدَا حَنِیْفَهْ
 رَحْمَهُمَا اللّٰهُ دَمَ. اَوْقَرْطَبِي وَتَبْلِي دِي چَهْ دَا مُوَاقِقِ دَمَ دَدَمَ
 نَصِ دَمَقْتَضَا سِرَهْ اَوْدَا صَحِيحِ قَوْلِ دَمَ. دَوِیْمِ قَوْلِ دَاچَهْ دَا مُنْسُوخِ
 دَمَ پَهْ فَا قَتَلُوا الْمُشْرِكِينَ سُوْرَهْ تَوْبَهْ ۳۸ اَو قَاتَلُوا الْمُشْرِكِينَ
 سُوْرَهْ تَوْبَهْ ۳۸ سِرَهْ. اَوْقَرْطَبِي پَهْ تَفْسِیْرِ كِبِی مُنَاطَرَهْ دَكُرْ كِرِیْدَهْ
 دَیَا ۱۸۷ دَتَا یِیْنِ دَاوُلِ قَوْلِ چَهْ مُنْسُوخِ تَهْ دَمَ. فَإِنْ قَتَلْتُمْ
 قَاتِلُوهُمْ، پَهْ دَمَ جَمْلَهْ كِبِی دَقْعِ دَكْرَاهَتِ دَمُؤْ مُنَاوَدَهْ دَ
 قَتَالِ تَهْ پَهْ حَرَمِ كِبِی اَو تَصْرِیْحِ دَهْ پَهْ مَقْهُومِ دَغَا یَهْ سِرَهْ دَیَا ۱۸۷
 دَتَا كِبِی دَدَفَاعِي قَتَالِ كُولُو پَهْ حَرَمِ كِبِی. قَاتِلُوهُمْ، قَاتِلُوهُمْ
 اُونَهْ وَتَبْلُو. اِشَارَهْ دَهْ چَهْ اللّٰهُ تَعَالٰی یَهْ تَا سُوْرَهْ غَلِبَهْ اَو تَصْرَتِ
 دَرَكُو یَهْ قَتَلِ دَمَشْرَكَانُو سِرَهْ پَهْ سَبَبِ دَبْ حَرْمَتِ كُولُو دَهْغُو
 حَرَمِ لَرَهْ. كَذَا لَكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ، كَذَا لَكَ كِبِی اِشَارَهْ دَهْ قَتَلِ تَهْ
 یَعْنِ جَزَاءَ دَتُولُو كَا فَرَاو قَتَلِ دَمَ یَعْنِ كَفَر عِلْتِ دَقَتَلِ دَهْغُو
 دَمَ. پَهْ دِیْ كِبِی تَنْبِیْهْ دَهْ چَهْ دَا قَتَلِ كُولِ تَنْزِیْلِ دَا اِنْسَا یِیْتِ نَهْ دَ
 لَكَهْ چَهْ بَیْ دِیْنَهْ خَلْقِ وَا یِیْ بَلَكَهْ حَقِیْقَتِ كِبِی دَا تَنْزِیْلِ دَكْفَرِ دَمَ.
 ۱۹۲ پَهْ دَمَ اَیْتِ كِبِی تَرْغِیْبِ دَمَ كَا فَرَاو تَهْ دَیَا ۱۸۷ دَتَوْبَهْ دَكْفَرِ
 اَو شَرْكِ تَهْ. فَإِنْ أَنْتَهُوَ، مُرَاد دَدَمَ تَهْ مُتَعَكِّدِی دِي دَكْفَرِ دَمَ
 تَوْبَهْ كُولُو سِرَهْ اَو مُتَعَكِّدِی دَقَتَالِ تَهْ پَهْ كِبِی دَاخِلِ دِي اَو دَلِیْلِ
 سُوْرَهْ اَنْفَالِ ۳۸ كِبِی هَمِ دِي. اَبُو حِیَّانِ اَو صَاحِبِ دَالْبَابِ وَتَبْلُو دِي

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ

اد قتال کوئی ددوی سرہ ددے دیا چہ نوی اہول د مؤمن د دین اسلام تہ

وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ ابْتَغَوْا

اوشی (غلبہ) د دین خاص اللہ تعالیٰ لہ، نو کہ چہ منع شو د قتال تہ

فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۹۳﴾

نو نیشہ زیاتے کول - مگر یہ ہفہ چادے چہ ظلم باندے کلک پاتے شی۔

چہ دا آیت دلالت کوی چہ د قاتل العمد (قصداً قتل کوونکی) توبہ ہم قبولہ دہ حکم چہ کفر او شرک د قتل عمد تہ غت گناہ دے چہ د کافر توبہ قبولہ دہ نو د قاتل عمد توبہ ہم قبولہ دہ۔

۱۹۳ دا عطف دے یہ محکمیش قاتلوا فی سبیل اللہ یا تدے (د اکثر و مفسرینو یہ نیز یا تدے) او هلتنہ یوم مقصد ذکر شو چہ فی سبیل اللہ دے او دلتنہ یل مقصد ذکر کوی چہ حتی لا تکون فتنہ دے۔ او یہ ضمیر د قاتلوہم کیش دہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا راجع د مشرکین مکہ تہ چہ ذکر د مسجد حرام یہ دے یا تدے دلالت کوی او مراد د فتنہ تہ شرک او اذی (تکلیف) و رکول دی مؤمنانوتہ۔ او مقصد د آیت دادے چہ د مشرکین مکہ او عرب سرہ قتال کوئی تردے چہ ددوی تہ شرک ختم شی ددوی تہ بہ جزیه (تیکس) او ذمہ تہ قبلیبری د اہل کتابویشان او دا قول د ابن عباس

رضی اللہ عنہما او د قتادہ، ربیع اوسدی رحمہم اللہ دے۔ او دویم قول دادے چہ ضمیر تہولو کافرانوتہ راجع دے یعنی امرک د قتال کولو د تہولو کافرانو سرہ یہ ہر مکان کیش لیکن تخصیص د عضو یہ جزیه (تیکس) و رکولو سرہ د یل تن یہ وچے سرہ دے چہ ہفہ یہ سورۃ توبہ سلا کیش ذکر دے۔ او دا یوقول قرطبی اول ذکر کرے دے او و بیلی یے دی چہ دا اظہر قول دے او د فتنہ تہ مراد شرک او اذی و رکول دی مؤمنانوتہ۔ او یہ نیز د ابو مسلم و قاتلوہم عطف دے یہ قرآن فتاکوہم فافتاکوہم یا تدے او مراد د فتنہ تہ

قتال کے یہ حرم کیں۔ یعنی چہ تا سوسرہ پہ حرم کیں قتال شروع کریں تو تا سوسرہ
 و سوسرہ قتال کے یہ حرم کیں کوئی چہ پہ حرم کیں قتال بند کریں چہ قتال پہ
 حرم کیں فتنہ (امتحان) دے پہ مؤمنان و یاندے (بحرالمحیط) اوحیٰ دلہ
 دے غائیے دیا رک دے بنا پہ یوقول یاندے۔ یا دے تعلیل دیا رک دے۔ او ابن عاشور
 پہ التحریر والتبیر کیں و تبیلی دی چہ انتفاء دے فتنے حاصلیری پہ یو دے دو
 کار و سوسرہ یا دخول دے تو مشرکانو پہ اسلام کیں یا قتل دے تو۔ لیکن کلہ حاصلیری
 پہ غلبہ دے مسلمانو سوسرہ پہ مشرکانو یاندے او کمزوری کیدل دے مشرکانو
 پہ مقابلہ دے قوت دے مسلمانو کیں۔ نو پہنا پہ ہر حال سرہ حتی دے
 غائیے او تعلیل دوارو دیا رک کیدے شی۔ چہ پہ مینج دے غائیے
 او تعلیل کیں متافات تیشہ۔

تنبیہ: ع: ماده دفتے (ف، ت، ن) پہ قرآن کریم کیں نشیبتہ کرتہ
 ذکر دے۔ اوقتیں پہ لغت کیں غور و حول دی دے سرو زرو پہ او رکیں
 دے دے دیا رک چہ دے خیری تہ پاک شی (چہ ہفت تہ تن صبا پہ عرف
 کیں تیزاب کول دے سرو زرو وائی، بیا دایہ معنی دے ہر محنت سرہ
 راچی۔ اوسیوطی پہ اتقان کیں و تبیلی دی چہ دا قرآن کریم کیں پہ
 پنچلس معانوسرہ دے۔ (۱) پہ معنی دے شرک لکہ الفتنۃ اشد من
 القتل (۲) خلق ہمراہ کول (۳) قتل کول لکہ ان یفتکم الذین کفروا
 سورۃ نساء ۷۱ (۴) پہ معنی دے اہولو لکہ واحذرہم ان یفتنوک عن
 بعض ما انزل الیک، سورۃ مائدہ ۵۱ (۵) ہمراہ کیدل ومن یرد اللہ
 فتنہ، سورۃ مائدہ ۵۲ (۶) عذر او بہانہ کول ثم لم تکن فتنہم
 سورۃ انعام ۶۷ (۷) فیصلہ دے اللہ تعالیٰ لکہ ان ہی الا فتنہ، سورۃ
 اعراف ۳۰ (۸) پہ معنی دے گناہ لکہ لا فی الفتنہ سقطوا، سورۃ توبہ
 (۹) پہ معنی دے مرض راتلو لکہ سورۃ توبہ ۱۱۱ کیں یفتنون فی کل
 عام (۱۰) پہ معنی دے عبرت لکہ لا تجعلنا فتنۃ للقوم الظالمین، سورۃ
 یونس ۱۰۱ (۱۱) پہ معنی دے عقوبت ان تصیبہم فتنۃ، سورۃ نور ۳۳
 (۱۲) اختیار او امتحان لکہ ولقد فتننا الذین من قبلہم، سورۃ عنکبوت
 (۱۳) پہ معنی دے عذاب او تکلیف لکہ جعل فتنۃ الناس کعبۃ اب اللہ،
 سورۃ عنکبوت ۲۵ (۱۴) پہ معنی دے احراق (سیزلو) یومہم علی النار

یفتنون، سورۃ ذاریات ۳۱، (۱۵) یہ معنی دجئون ربون توب) یا یکم
المفتنون، سورۃ قلم ۱۷، او صاحب الدیاب ددینہ اووہ ذکر کر پئی
او محکیش یہ تفسیر دفتنہ کیش دایو حیان نہ ہم اووہ معانے نقل
شوی دی۔ چہ بعض دہقے نہ ددے پنخلسونہ خارج دی۔ دارنگ
ابن حجر عسقلانی یہ فتح الباری شرح صحیح البخاری پہ پای
الصلاة کفارۃ جلد ۲ صفحہ ۱۸۹ یاتے لس معانے لیکلی دی
کفر، غلو (دحدنہ تیر وتل) یہ تاویل کیش، قضیحت (شرمندگی)
یلاکھانے (مصدیتونہ) عذاب، قتال، اوریدل دینہ حالت نہ
قبیح اوید حالت نہ، یوخیز نہ میلان کول، اعجاب (تکبر کول
یہ یوخیزیاتے۔ راتلل دخییر اوشر او ددے نہ ہم بعض معانے
د محکیش ذکر کرے شوونہ علاوہ اوزیاتی دی۔

تنبیہ: ۲۔ یہ دے آیت کیش دلفظ فتنہ یہ تفسیر کینے مفسرینوہ
درے معانے نقل دی۔ اول شرک او کفر دویم اذی او تکلیفونہ
ورکول مؤمنانوتہ یعنی زور کول یہ مؤمنانودے دپارہ چہ مرتد
شی۔ دریم قتال کول یہ حرم کیش لکہ چہ محکیش دایو حیان نہ دا
نقل شو۔ دلنہ ہرہ یومعنی صحیح دہ لیکن ما پہ ترجمہ کیش دویمہ
معنی غورہ کر پیدہ۔ دہقے دلیونہ او تائیدات دادی۔ اول قول صاحب
اللباب چہ جنگ کوئی ددوی سرہ تردے پورے چہ زور اورشی
یہ دوی یاتے او یہ زور سرہ واتہ روی تاسولرہ ددین ستاسونہ
او واقع نہ شی یہ شرک کیش۔ دویم حدیث دابن عمر رضی اللہ عنہما
چہ امام بخاری پہ کتاب التفسیر کیش ددے آیت دلالت لیکلے
دے ابن عمر رضی اللہ عنہما ددے یہ معنی کیش وعیلی دی چہ
مونر داکار (قتال) د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یہ زمانہ
کیش کر پیدے کلہ چہ اہل اسلام لی وواو سرے یہ ددین نہ
یہ زور سرہ ارولے کیدے شو یہ قتل کولویا یہ عذابوتو،
تکلیفوتو وورکولوسرہ تردے پورے چہ اہل اسلام دیر شول
تو فتنہ پاتے نہ شوہ او علیہ ددین اوشوہ۔ دریم قول دابن
عاشور دے چہ دلنہ فتنہ تکرہ دہ یہ سیاق دتی کیش دہقے

ٲولو معانو ڌڦتنه ته شامل ده. ڇه ٲه تفسير ڌ (والفنته اشمن القتل)
 کښ ڌڦر شوی دی او ٲه هغه کښ ابن عا شور دامعئ ڌڦر کر ٲه ڇه
 مؤمنانو ته تکلیفونه ورکول، کڅل کول، وهل ٲکول، مسخره کول
 او ڌڦر وټو او مالونو ته ویستل، دا ٲول کارونه مشرکانو ڌڦر دے ڌ ٲارم
 کول ڇه مؤمنانو لره ٲه زور سره ڌڦر دین ته واپری - ٲلورم ٲول ڌ
 نیشاپوری دے ٲه تفسير غرائب القرآن کښ ڇه یومعئ یئ داسه
 کر ٲه ڇه فتنه ڌڦر دوی داوه ڇه مؤمنان یئ وهل او تکلیفونه یئ
 ورکول تر دے ٲورے ڇه بعضو حیثه ته هجرت او کړو او بعضو
 مدیئ ٲیبه ته نومعئ داوه ڇه قتال کوئ تر دے ٲورے ڇه ٲه
 دوی باندے زور او رشئ او تاسو ٲه زور سره ڌڦر دین ته وانه ٲوی.
 ٲنجم قول ڌڦر ٲی دے ڇه دلته فتنه شرک دے او هغه ڇه ڌ
 هغه سره وو ڌ تکلیفونو ورکولونه مؤمنانو ته. دا قول ڌ ابو حیان نه
 هم ٲکښ ڌڦر شوے دے. شپږم قول، ما ڌ شیخ القرآن مولانا
 غلام الله خان رحمه الله ڌ مخطوط تفسير نه لیکل دے (او هغه اوس
 ڇها ٲ دے) حتی لا یقتن مؤمن (مدارک) ٲاکه کفار مؤمنین کو مؤمن
 ٲوټے سے نه روکھیں اور زور سے کافر نه بنائیں، او داسه ٲه هغه درس
 کښ حمما ملگری ڌ افضل التراجم (ٲښتو تفسير) مؤلف مولانا محمد
 افضل خان هم لیکلی وو. اووم قول، یقاعی ٲه نظم الدار کښ لیکلی
 دی (معنی داوه ڇه موجود نشی فتنه ڇه قدرات او ته موئ مشرکان
 ڇه تکلیف ورکړی مسلمان لره ڇه واپری هغه لره ڌڦر دین ڌ هغه ته)
 جلد ۳ صفحه ۱۱۳ - اتم قول ابن عربی (المتوفی ۵۴۳ هـ) ٲه احکام القرآن
 کښ لیکلی دی ڇه کفر کول ٲه مسجد حرام کښ او عبادت ڌ ٲتاناو
 مسلمانان ٲه هغه کښ تنکول ڌڦر دے ڌ ٲا لره ڇه ڌڦر دین ته واپری
 دا ٲوله فتنه ده. جلد ۱ صفحه ۱۰۹ - نهم قول جمال الدین قاسمی
 ٲه خیل تفسير کښ لیکلی دی (تَقْوٌ بِسَبَبِ یَفْتَنُونَ النَّاسَ
 عَنْ دِیْنِهِمْ) (هغه زور ڇه ٲه سبب ڌ هغه سره خلق ڌڦر دین ته واپری)
 جلد ۲ صفحه ۱۳۷ - لسم قول امام رازی ٲه تفسير کبیر جلد ۵
 صفحه ۳۲ کښ لیکلی دی معنی یئ داوه، قتال کوئ ڌڦر دوی سره

دے دپارہ چہ زور اور شئی تاسو پہ هغوی باندے چہ وانہ پوی تاسو
لره ددین ستاسوتہ۔

فائدہ ۱:۔ یہ دے مقام کیں اور دوالے او د پیر و مفسرین و اقوال
ماد دے وچہ نہ ذکر کپل چہ دے زما نے یوحسد کو و تکی اوعلی
لحاظ سرہ یتیم او مسکین حُما یہ تفسیر باندے مخصوصا یہ دے
مقام کیں یے سرویا اعتراض نہ کری دی چہ د هغه تفصیلی جواب
حُما یو منگری مولانا محمد اسحاق کیرالی یہ حیل کتاب
(الرد القوی الیہا) کیں ذکر کرے دے۔

فائدہ ۲:۔ داسے یہ سورۃ انفال ۳۹ کیں ہم دی لیکن فرق دادے
چہ هلته لفظ د کُلّہ ذکر دے اولتہ نیشته تو وجہ د فرق یے یو
دادہ چہ دلته ذکر د خاص مشرکانو دے چہ مشرکین عرب دی۔
نو صرف د هغوی سرہ یہ قتال کولو سرہ یہ عربو کیں دین قائم
شو او یہ سورۃ انفال کیں د عا موکا قرانو حکم دے نو د عا مو
کافرانو سرہ یہ قتال کولو سرہ یہ توله دُنیا کیں قیام د دین رائجی
دویمہ وجہ د فرق دادہ چہ یہ دے آیت کیں قتنہ یہ معنی د
اُلو د دین نہ دہ یہ زور سرہ یعنی کمزوری د مؤمنانو مراد
دہ او حتی دپارہ د علت دے او الرّیُّن نہ مراد غلبہ د دین دہ
تو لفظ د کُلّہ نہ دلته ضرورت نیشته او یہ سورۃ انفال کیں مراد
د فتنۃ نہ شرک او کفر دے او حتی دپارہ د غایبے دے۔ الرّیُّن نہ
مراد اشاعت او خورول د دین دی یعنی چہ شرک او کفر د دُنیا نہ
وروک او ختم شئی او تُول دین اسلام یہ توله دُنیا کیں قائم شئی۔
فائدہ ۳:۔ هرکله چہ یہ یو لفظ کیں د مفسرین و پیر اقوال ذکر او
نقل وی او د هغه یہ مینج کیں تعارض نہ وی تو هر یو معنی باندے
عمل کول او حمل کول د لفظ جائز دی۔ او عامہ معنی اخستل چہ
تولوتہ شامل وی هغه هم جائز او غورہ وی۔ دلته اقتتان المؤمن
عن دینہ دغه تولو معانوتہ شامل دے نو دغه معنی غورہ دہ۔
فائدہ ۴:۔ مونہ چہ کومہ معنی ذکر کر پیدہ نو یہ دے سرہ (تکون)
فعل تام دے یہ معنی د موجودید لو او واقع کید لو۔ او فتنہ کہ

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ

میاشت د حرمت یہ بدل د میاشت د حرمت کیں دہ

وَالْحُرْمَتِ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى

او تول حرمتونہ (عزتونہ) بدلے والا دی، تو چاہے زیاتے او کرد

عَلَيْكُمْ فَاَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ

یہ تاسو یاندے تو تاسو ہم زیاتے او کوئی یہ ہفہ باندے پشان

مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ

دہفہ چہ زیاتے کپے دے یہ تاسو باندے او دیرہ کوئی د الله تعالیٰ

دلتنہ یہ ہرہ معنی محتملہ سرہ وی تو ہفہ عمل د کافر دے تو
مراد تربیہ فتنہ الکافر دے۔ د دے ویجے نہ مونہ یہ معنی کیں
زور د کافر ذکر کریدے۔

وَيَكُونُ لِلدِّينِ لِلَّهِ، ایں کثیر لیکلی دی چہ دین د الله تعالیٰ ظاہر
او عالی (غالب) شی یہ تولو دین تو بیاتے۔ او دا قول ہم تائید
کوی زمونہ د معنی اگرچہ دلتنہ بل قول ہم صحیح دے یعنی ثبوت
او قیام د دین خاص د الله تعالیٰ د پائر دے۔ فَإِنِ اتَّخَذُوا، متعلق
پتہ دے یعنی کہ منع شو د قتال کولونہ یا د شرک کولونہ یا مؤمنانو
لرہ یہ فتنہ کیں د اچولونہ۔ او دا تولے معانی یویل تہ تر دے دی۔
فَلَا عُدْوَانَ، نفی د جنس دہ یہ اعتبار کہ ہر فرد سرہ یعنی ہیج فرد
(قسم) د عدوان نیشتنہ نہ یہ مال نہ یہ عزت نہ یہ بدن د ہفہ
بیاتے۔ دلتنہ مراد د عدوان نہ جزاء د ہفہ دہ او دا قبیلہ د مشاکلت
نہ دہ یعنی جزاء لہ نوم د عمل و رکوی۔ او دا عامہ نفی یہ معنی د نہی
سرہ دہ یعنی لا تعنا و۔ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ، مراد د ظالمین تہ شروع
کوونکی د قتال دی یہ حرم کیں یا ہفہ شوک چہ کفر او فتنہ بیاتے
باقی پاتے شی یا ہفہ شوک چہ انکار کوی د توحید نہ۔ او دا ذکر د
علت دے یہ ٹھائے د معلول یاندے یعنی فلا عدوان الا علی من
لم ینتہ۔ اوچہ منع نہ شی تو ظالم وی او ظالم مستحق عدوان د

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۹۴﴾

او یہ وہ شے چہ یقیناً اللہ تعالیٰ خاص ملکرے دے کہ متقیان۔

حک کہ ظلم ہم عدوان دے۔

۱۹۴۔ دا ادب کہ قتال دے یہ اعتبار کہ زمانے سرے۔ او استثناء دہ کہ

عموم دے زمانہ نہ چہ یہ حیثیت ثقیفتموہم کیں وو۔

الشہر الحرام یا الشہر الحرام، یہ دوا رکش جنس شہر حرام مراد دے چہ ہجہ ثلوردی ذوالقعدہ، ذوالحجہ، محرم اور ربیع الاول سبب کہ نزول کہ آیت کیں دہ اقوال دی۔ اول دا چہ یہ صلحہ حدیبیہ کیں قبصلہ اوشوہ چہ کہ راتلونکی کال کہ ذوالقعدے یہ میاشت کیں یہ مسلمانان عمرہ کوی تو مسلمانانوسرہ یرہ پیدا اوشوہ کہ چہ دماشرکان بے وفائی اوکری اوپہ دغہ میاشت کیں مونر سرے قتال اوکری نومونر بہ خہ کوؤ؟ توپہ دے آیت کیں جواب اوشوہ دویم قول دا دے چہ یہ شہریم کال کہ ہجرت مشرکین مکہ کہ ذوالقعدہ یہ میاشت کیں مؤمنانولرہ کہ عمرے کولونہ منع کرل توپہ اووم کال یا نہ دے بیا یہ دغہ میاشت کیں مسلمانانوعمرہ اوکری کہ دوجہ کہ صلح او معاہدے تہ۔ تودا آیت نازل شوپہ طور کہ تسلی سرہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوصحابہ کراموتہ چہ دما میاشت چہ تاسو پکشی عمرہ اوکری یہ بدل کہ ہجہ میاشت کیں شوہ چہ تاسو یہ ہجہ کیں منع کرپے شوی وی۔ لیکن یہ دے کیں اول قول غورہ دے۔ او اصل عبارت دا سے دے چہ (إِنَّهَا لَكُمُ حُرْمَةُ الشَّهْرِ الْحَرَامِ بِسَبَبِ أَوْ بَعْوِضِ إِنْ تَهَالِكِ الشَّهْرُ الْحَرَامِ) (بے عزتی کول کہ حرمت کہ میاشتے ستاسو کہ طرف نہ یہ قتال کولو کہ مشرکانوسرہ یہ سبب اوپہ بدل کہ عزتی کولو کہ مشرکانودی کہ دغہ میاشتے کہ حرمت) یعنی ہر کہ چہ مشرکانوپہ میاشت کہ حرمت کیں قتال شروع کرو توتاسو ہم کہ ہجوی سرہ دفاعی قتال یہ دغہ میاشت کیں کوئی دا جائز دے۔ تودا پشان کہ محکشی آیت شو چہ یہ مسجد حرام کیں دفاعی قتال کول جائز دے۔

وَالْحُرْمَةُ قِصَاصٌ، یہ دیکش دہ اقوال دی اول دا علت دے

دما قبل دپارہ او حرمت نہ مراد حرمت د شہر حرام دے لیکن جمع یے دے وچے نہ ذکر کرے چہ حرمت د میاشت، حرمت بلد الحرام (مکہ مکرمہ) او حرمت د احرام او حرمت د عرض (عزت) د مؤمنانوتہ شامل دے۔ حرمت ہغہ خیار دے چہ دہغے بے عزتی او سپکاوی پہ شریعت کینس حرام وی۔ قصاص یزبری او مساوات نہ وئیلے شی یعنی ہغہ حرمتوتہ چہ مشرکا تو ضائع کرلے پہ شپیم کال د ہجرت کینس نو دہغے پورہ بدلہ ادا شوہ پہ اووم کال یا تہ پہ عمرہ کولو د مؤمنانوتہ سورہ۔ دویم قول: دامستقل او عام حکم تشریعی دے یعنی د ہر مسلمان ہر قسم بے عزتی (د بدن، مال او عرض) چہ چا او کرے نو ہغہ مسلمان لہ حق د بدلے اخستلو شنتہ دے (کہ پخیلہ بدلہ اخلی یا د حاکم پہ ذریعہ سرہ) پہ دیکینس تفصیل د اہل علم و شنتہ دے او پہ ہرہ توجیہ سرہ قصاص کینس لفظ د ذات پتہ مراد دے۔

فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ۔
د نتیجہ دہ دما قبل یا تفصیل دے د قصاص د پارہ۔ فَاعْتَدُوا پہ خیلہ بدلہ واخلی کہ امکان وی یا د حاکم پہ واسطے سرہ۔ (قرطبی)
سوال: دلتہ خو مراد بدلہ اخستل دی او ہغہ خو ظلم او اعتداء نہ دہ نو د فَاعْتَدُوا خہ مطلب دے ۶۔

جواب ۱: د اہم عدوان دے لیکن عدوان میاح دے۔ د اجواب پہ نیز دہغہ چا دے چہ وائی چہ پہ قرآن کینس مجاز دیشنتہ۔
جواب ۲: داپہ طریقہ د مشاکلت او مقابلے دے تکہ (جزاء سَبَّكُمُ سَبًّا مِّثْلًا) او داپہ طریقہ د مجاز سرہ دے۔
بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ، د شامل دے مماثلت تہ پہ مقدار او پہ احوال کینس تکہ چہ پہ شہر حرام او بلد حرام کینس بدلہ اخستل دی (ابن عاشور)۔

سوال: پہ سورہ نعل ۱۲۱ کینس معافیہ بالمثل ذکر دے لیکن ورپسے یے ترغیب و کرہ دے د پارہ د صبر کولو یعنی معافیہ معاف کول ۶۔

وَاتَّقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تَقُوا

اد خوج کوئی پہ لار د اللہ تعالیٰ کیں او مہ غور خوئی

جواب :- ہغہ آیت پہ آدابود دعوت کیں دے او مکی دور دے نو پہ
ہغہ کیں عزیمت دادے چہ صیر او کپئی۔ اودا آیت مداتی دے پہ
یار د قتال کیں او پہ قتال کیں صیر کول او عفوہ کول نیشہ مگر
پہ خاص حال تو کیں۔ او قرطبی پہ تفسیر د مثلیت کیں وئیلی دی
چہ چاستانہ خہ مال پہ زور او ظلم سرہ اخستلے وی تو خپل حق
تربینہ واخلہ او کہ تاتہ یئے کنخلے کرے وی نو د ہغہ پہ مثل جواب
ورکوہ او کہ ستا بے عزتی یئے کرے وی نو پہ مثل د ہغہ یئے بے عزتی
او کرہ، لیکن پہ دے بدلہ اخستلو کیں د ہغہ مور او پلا سر او
اولاد اورشتہ دار ورتہ تعدی مہ کوئی۔ ہاں کہ پہ تا یا نسا دروغ
جو کرے شوے وی نو تہ یہ پہ ہغہ یا نسا دروغ نہ جو روے
او کہ تاتہ زانی او وائی نو تہ ورتہ زانی مہ وایہ بلکہ دروغ غرن
ورتنہ او وایہ یعنی د گناہ جواب یہ پہ گناہ نہ ورکیری۔ قرطبی
پہ دے تفصیل کیں عموم د آیت نہ اشارہ کریدہ۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ، مراد دے نہ د احکام الہی و طاعت کول دی (ابن کثیر)
یا مراد دا چہ حان، مچ کرئی د تجاوز کولو د مثل نہ ٹکھہ چہ انسان
پہ وخت د غضب او غصہ کیں کلہ د حد نہ تجاوز کوی د دے وچہ نہ
امر د تقویٰ یئے و کرہ۔ یا دا چہ پہ حرما تو الہیو مثلاً شہر حرام کیں
بغیر د حالت د مجبوری نہ تقویٰ او کرئی (ابن عاشور)۔

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ، دا ترغیب دے تقویٰ تہ او مراد
د دے نہ معیت خاصہ دے پہ نصرت او تائید سرہ پہ دُنیا او
آخرت کیں۔ لیکن دا مجاز نہ دے بلکہ حمل د لفظ د معیت د (چہ
مشارک دے پہ دیر و معا تو کیں) پہ یو معنی خاص یا نسا دے۔ او
داد دے د پیر چہ استوی علی العرش (چہ نص صریح دے) تہ
خلاق راتشی۔ اودا قول د سلقو صالحین دے۔

يَا أَيُّدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَاحْسِنُوا

(خپل ځانونه) په لاسونو خپلو سره هلاکت ته او ځانسته عمل کوئ

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

یقیناً الله تعالى مینه کوی د ځانسته عمل کوونکو سره.

۱۹۵ په دې آیت کښ ترغیب دے اتفاق ته د پام د قتال فی سبیل الله او عطف دے په دَقَاتِلُوا فی سبیل الله یا نه. رېطۍ: هرکله چه قتال د پام آلات او اسباب ضروری وی او بعض وخت مقاتل فی سبیل الله (مجاهد) مسکین او فقیر وی نو د وچې د عدم د اسبابو د قتال ته د جنگ کولو ته محروم شی. نو مالدارانو ته خطاب اوشو په اتفاق کولو سره د پام د جاری کولو د قتال فی سبیل الله (۲) هرکله چه مخکښ یی او وئیل چه اَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ، نو د مقاتلینو، مجاهدینو عقیده جوړه شوه چه نصرت الله تعالی کوی. نو هر نه چه د دے وچې نه اسباب د قتال په ضرورت او کفری او د اسبابو د تیارۍ نه غفلت او کفری نو او وئیل شو وَانْفِقُوا فی سبیل الله. او تفصیل د اتفاق مخکښ په مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ کښ ذکر شوید. وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ، قرطبی په دے جمله کښ پنځه اقوال ذکر کړی دی. اول قول د ابوایوب انصاری رضی الله عنه دے چه تهلکه (هلاکت) داده چه د خپلو مالونو د ترقی او د اصلاح د پامه کوشش شروع کړی او جهاد (قتال) پرېږدی. دا ابو داؤد او ترمذی روایت کړیږی. دویم قول اتفاق فی سبیل الله ته کول او د فقیرۍ نه بیریدل. او دایه روایت د بخاری شریف کښ دی. دریم قول د ابن عباس رضی الله عنهما دے. لاس بندول په فقراؤ یا نه د صدقے ورکولو ته هغوی ته. ځکه چه فقراء قتال له لار نه شی نو دشمن به غالب شی په دے قول کښ مراد عام صدقات فقراؤ ته ورکول دی چه د هغوی د حاجاتو کفایت او کفالت اوشی توجهاد ته به هر وخت تیار وی. مخلوم قول د براء بن عازب رضی الله عنه دے چه مراد د دین ته هغه شخص د

وَاتَّبِعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ

ادبوره کوئی حج او عمرہ خاص دیکھو دے اللہ تعالیٰ، تو کہ چرے

أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

بند کرے شوئی تاسو (دیکھو) کو لو دھتے نہ) نوازم دیکھ تاسو باندھو چہ آسان دے دھدیے نہ

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ

اد مہ خریج سر و تہ خیل تردے پورے چہ اور سیدی

الْهَدْيِ مَجْلَةً ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ

هدی (خاری) جائے دھتے نہ، نو ہفتہ خوک چہ دی ستاسو نہ

مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ

ناچورہ یا پہ ہفتہ باندھے تکلیف وی دھتے نہ سر دے نہ

چہ پیرکنا ہوتے کپی وی نو بیا تو یہ نہ او یا سی یہ دے خیال
سرہ چہ حمتو یہ نہ قبلیدی تو ترمرکہ پورے یہ کنا ہوتو
کتیں بنہ پوخ شی۔ پیغم قول دزیب بن اسلم دے چہ سفر د
جہاد دے توخے نہ بغیر کول تو یا عویہ د جہاد نہ یہ تیمہ لارکتیں
پاتے شی او یا یہ د خلقتو نہ د جہاد یہ نوم سوالو نہ شروع کپی
او دینہ روستو قرطبی خلور معانے نورے ہم لیکیلی دی۔ او ابو
حیان نہہ اقوال ذکر کپی دی۔ نوایت دے تو لو معانوتہ شامل
دے۔ یا ایہ یگم، عامو نھویانو وئیلی دی چہ یا عزیاتی دہ (یعنی
ایہ یگم) مبرد وئیلی دی چہ ایہ یگم نہ مراد انفسکم دے۔

او بعضو وئیلی دی چہ یا عزیاتی نہ دہ خو مقعول (انفسکم) پتہ دے
وَأَحْسِنُوا، ابو حیان وئیلی دی چہ دے متعلق یے نہ دے ذکر
کپے نو دعام دے، یعنی احسان کول یہ اتفاق فی سبیل اللہ او یہ
عامو صقاتو و کولوکتیں او احسان کول یہ تو لو طاعاتو و اعمالو
کتیں، او یہ اللہ تعالیٰ باندھے یہ جہاد او اتفاق کیں حسن ظن
کول چہ اللہ تعالیٰ یہ حمتا امداد کوئی۔ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

فَقَدْ يَهٗ مَنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ

نو واجب دہ پہ ہفہ بانن بلہ دے (درے) روڈو یا صدقہ (دے شپہر مسکینا نو)

اَوْ نَسِيكَ فَاِذَا اَمِنْتُمْ وَتَقَنُّنَ تَمَتَّ

یا قربانی (دے یوگن) نو کوم وخت چہ تاسو پہ امن شئی، تو چاہہ قائدہ و اخستہ

بِالْعُمُرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ

پہ عمرے کو لو سرہ دے حج کو لو سرہ (یو خاکے) نو واجب دہ پہ ہفہ بانن چہ آسان وی

مِّنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فِصْيَامٍ

دے ہدیہ نہ نو خوک چہ نہ موی ہدیہ نو پہ دہ بانن روڈے نیول دی

ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَ سَبْعَةٍ

درے درے دے حج پہ درخو کنس او اودہ درے

اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ

کلہ چہ واپس شئی دے متی نہ، دا لس دی پورہ رتواب والا

ذَلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلًا

دا حکم ہفہ چالہ دے چہ نہ وی کورنی دے ہفہ

حَاضِرٍ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ

دیرہ پہ مسجد حرام کنس، او ویرہ کوئی دے اللہ تعالیٰ نہ

وَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللَّهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ

او پوہہ شئی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب درکو وکے دے۔

پہ دیکش ترغیب دے دوام دے صفت دے احسان تہ چہ اللہ تعالیٰ دے

صفت دے احسان سرہ محبت کوئی نو دے بقاء دے محبت دے اللہ تعالیٰ دے بار

دوام دے صفت دے احسان پکار دے۔

۱۹۶ خلاصہ دے دویم باب دے حصہ ۲۲ چہ ہفہ ترایت ۲۲

پورے دے۔ یہ دے باب کنس ذکر دے حج دے مسئلے دے دے بارہ دے

ارتباط او اتحاد د مسلمانانو۔ اودا مقصد د قتال فی سبیل اللہ د
 جہ مکان د حج د ظالماتو د قبضے نه خلاصول پہ جہاد سرہ کیږی
 او په دیکنې پنځه احکام دی په پنځه آیتونو کیش چه هغه د حج
 سره متعلق دی، په دے اول آیت ۱۹۱ کیش ذکر د حکم د احصار
 او امن او تمتع او امر په تمام د حج سره دے چه په هغه کیش
 د مشرکانو سره تشبیه نه وی۔ او په دویم آیت ۱۹۲ کیش ذکر
 د احرام د وخت د حج دے او ممتوعات په حج کیش سره د رد نه
 په رسم د جاهلیت باندے چه هغه پر یخود د زاد (توڅه) دی۔
 او په دریم آیت ۱۹۳ کیش رد دے په رسم د تحریم د تجارت په حج
 کیش او حکم د موقف د مزدلق دے۔ او په خلورم آیت ۱۹۴ کیش
 رد دے په رسم د ترک د وقوف په عرفات باندے۔ او په پنځم
 آیت ۱۹۵ کیش رد دے په رسم د ذکر د آباؤ په مټ کیش۔ بیا
 ذکر د دوه اقسامو د حج کوونکو دے یو یی بخت د دنیا پرست په
 آیت ۱۹۶ کیش او بل بیک بخت چه دنیا او آخرت دواړه طلب کوی
 په ۱۹۷ کیش۔ بیا رد دے په رسم د اختلاف په ایامو د مټ کیش
 چه په هغه کیش تحریم د مستحب یا وجوب د مستحب لازمیږی
 په ۱۹۸ کیش۔ بیا تقسیم د خلقو دوه قسمونو ته اول قسم ډیر
 بد بخت او د هغوی پټے شپږ قبیلچ (ناکار) صفات ذکر کړی
 دی په ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲ کیش۔ دویم قسم ډیر نیک بخت ۲۰۳ کیش
 بیا تخویف د نبوی او د هغه مثال په بنی اسرائیلو سره او جواب د
 یوسوال په ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶ کیش۔ دویم ترغیب د دعوت وړکول
 دی په کتاب اللہ د پانړه د رد په اختلاف د یاغیانو په طریقہ
 د انبیاء علیهم السلام سره په ۲۰۷ کیش۔ بیا دریم ترغیب
 چه تیروول د درے قسمه تکالیفو دی په دعوت کیش پشان د
 سابقینو په ۲۰۸ کیش۔

رابط د دے آیت ۱۹۴ د مخکیش سره په څو وجو هوسره دے۔

۱۔ مخکیش تور قرائض (موئخ، زکوٰۃ، روژه او جهاد) ذکر شول تو
 اوس بله فریضه ذکر کوی چه حج دے۔ ۲۔ مخکیش آیتونه د

حدیبیہ کے واقعہ سرہ متعلق وادعہ واقعہ کے دے وجہ نہ رانیجہ
 شوہ چہ مرکز کے حج کو لو کے مشرک تو یہ قبضہ کیں وواتا شہرہ
 شوہ چہ قتال فی سبیل اللہ یواہم مقصد دے چہ یہ ہتھے سرہ
 قبضہ کے مشرک نو کے حرم نہ زائلہ شی او تا سو قادر شئی یہ اتمام
 کے حج او عمرہ کو لو یا نہ دے او کے دے وجہ نہ یے دا عطف کر یے
 یہ ماقبل او مرویات نہ دے چہ قاتلوا او اتفقوا دی ۳۰۰ محکیش ذکر
 کے محسنینو او شو اس اہم عمل یہ اعمالو کے محسنینو کیں چہ
 حج کو دی ذکر کو یہ داسے طریقے سرہ چہ کے مشرک نو کے رسمو
 او بدعاتو نہ پاک وی کے دے وجہ نہ یہ ہر آیت کیں کے رسم رد
 ہم مقصد دے۔

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ، اتمام یہ دوہ معاتو سرہ استعمال یے
 اولہ دا چہ فعل رکان شروع وی لیکن مطلوب کے ہتھے صفت وی
 کے پورہ کو لو تر آخرہ پورے۔ تو دل تہ معنی دا شوہ چہ تا سو حج او
 عمرہ شروع کرے وی کہ فرض وی یا نفل تو کے ہتھے پورہ کو
 یہ تا سو یا نہ دے واجب شول۔ یہ مینے کیں یہ یے نیم کرے
 نہ پر پردی سیوا کے عذر کے احصار نہ لکے چہ یہ حدیبیہ کیں و
 کے دے وجہ نہ یے واپسے حکم کے احصار کے ذکر کر و لکے قَاتِمُوا إِلَيْهِمْ
 عَهْدَهُمْ۔ او وجوب کے پورہ کو لو کے حج او عمرے روستو کے شروع
 کو لو نہ اتفاقی مسئلہ دہ ہاں دامام ابوحنیفہ رحمہ اللہ یہ نیز
 کے نقلی موثق او روڑے ہم دا حکم دے۔

دویمہ معنی، ادا کے یو فعل سرہ کے صفت کے اتمام نہ لکے یہ آتِمُوا
 الصِّيَامَ إِلَى الْكَلْبِ، اَوَلَتْ تَمَّ نَعْمَتِي کیں۔ یہ دے معنی سرہ پورہ
 کو لو کے حج او عمرے کیں مختلف اقوال دی۔ قول کے علی رضی اللہ عنہ
 دادے چہ کے خپل کھائے نہ دے احرام او کری۔ او دامسئلہ اختلافیہ
 دہ۔ کے سفیان ثوری قول دادے چہ بیت او قصد کے تجارت دے
 نہ کوئی۔ کے عمر رضی اللہ عنہ قول دادے چہ حج او عمرہ ہر
 یو دے جدا جدا کری بغیر کے حج تمتع او قرآن نہ۔ قول کے مقاتل
 دادے چہ کے مشرک تو پیشان یہ یہ تلبیہ کیں کلمہ کے شرک

إِلَّا شَرِيكًا تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَتْهُ وَائِي لَفْظَ دَلِيلِهِ دے تا عید کوی
نوغورہ قول روستو دے حکم چہ اولے معنی تہ ہم شامل دے۔
سوال :- صلوات وصیام سرہ اللہ ذکر تہ دے اگر چہ ہلتہ ہم
دغہ مراد دے او دحج او عمرے سرہ یے اللہ ذکر کرو۔

جواب :- قاسمی و بیلی دی چہ دے وجہ دادہ چہ مشرکا نو دحج
او عمرے بعض اعمال (تقبیل و طواف) دخیلو بیتا نو دیا کول
لکہ اوس ہم قبر پرست خلق دا سے کوی تولفظ دَلِيلِهِ تصریح دہ
چہ اعمال شریکو تہ پورہ خان اوسا تئی۔ توپہ دے جملہ کتب
اشارہ دہ رد د رسومو شریکو تہ یہ اعمالو دحج او عمرہ کتب۔
او دغہ بنیاد د قبولیت د اعمالو دے۔

كَانَ أَحْصَرُكُمْ، دَا دَاتَمُوا سرہ متعلق دے یعنی اتمام خوفرض
دے لیکن ہر کلمہ چہ دا سے عذر را تئی چہ یہ پورہ کولویاں دے
قدرت تہ ملا ویری توپیا خہ حکم دے، نواوس دھے حکم
ذکر کوی۔ احصار را گیریدل او بتدی دل دی د یوکار تہ او د
شریعت پہ اصطلاح کتب احصار دادے چہ کلمہ احرام دحج
یا عمرے او کپی لیکن دھے دتور و اعمالو پورہ کولوتہ پہ خہ
عذر سرہ بتدی چہ ہغہ عذر، مرض، دشمن او ظلم د بادشاہ
وغیرہ دے۔ اودا قول غورہ دے۔ او دے مثال موجود شو یہ
واقعہ د حدیبیہ کتب چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ
کرام او احرام د عمرے د ذوالحلیفہ تہ ترے وواوچہ حدیبیہ تہ
اور سیدل توکا فراتو متع کرل۔ قَمَا اسْتَكْبَرُوا مِنَ الْهَدْيِ، مبتداء
حذف دہ یعنی فالوا جب یا خبر پتہ دے۔ یعنی فعلیکم یا فعل
امر پتہ دے یعنی فاذبحوا، فاهلوا۔ الْهَدْيِ، دا جمع د ہدیہ
دہ او د بعض علماؤ پہ تیزیاں دے مصدر دے پہ معنی د
مفعول سرہ یعنی الْهَدْيِ، توپیا مفرد جنس دے۔ او د پیرو
صحابہ کراموتہ نقل دی چہ دہدی اعلیٰ قسم اوتیں دے او
ادنی کپی پیس وغیرہ دے او درمیا تہ یے عوادہ۔ توچہ پہ دے
اجناسو کتب ورتہ کوم یو پہ آسا تہ سرہ ملا ویری تو ہغہ د

ذبح کری۔ اودا حکم عام دے کہ دا خاروے د قریائی یے د خان سرہ
روان کرے وی یا ئے ملتہ اخلی۔

مسئلہ :- ہر گاہ کہ ہدی ورتہ تہ ملاوی پری یا دھے طاقت
تہ لری آیا دھے بدل شتہ دے اوکہ نہی۔ تو یہ دیکش اختلاف
دے۔ کہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ قول دا دے چہ کہ دے بدل
نیشتنہ حکم چہ اللہ تعالیٰ بدل تہ دے ذکر کرے۔ نو ہدی یہ
یہ ذمہ ددہ یاندے ترمرگہ پورے واجبیہ وی او تور اہل علم
وائی چہ ددہ یاندے بدل شتہ لکہ چہ ہدی کہ تمتع او قران کبش
شتہ دے او یہ حالت د عذر کبش ہم شتہ نو دلتہ ہم یہ طریقہ
د قیاس سرہ دہ۔

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ، یہ دے خطاب
کبش اختلاف دے۔ اول قول دا دے چہ دا خطاب دے احصار
والوتہ ہتوی یہ تحلیل د احرام نہ کوی تر ذبح د خاروی قریائی
پورے او اشارہ دہ چہ ہر گاہ ہدی (دغہ خاروے) محل تہ
اوسیری نو محصر (حصار شوے) یہ کہ تحلیل دیا رہ حلق یا
قصر (د سرویشتنہ خرئیل یا وارہ کول) کوی۔ اودا قول د امام
شافعی او امام مالک رحمہما اللہ دے۔ دوی وائی چہ محصر
یاندے تور عیادت د حج او عمرے خوبند کرے شوی وود
ویجے د عدم قدرات ددہ تہ او یہ حلق یا قصر حوقا درک۔ دویم
قول دا دے چہ محصر ذبح یا تحر د ہدی (خاروی) او کری نو
ددہ یاندے حلق یا تقصیر واجب تہ دے۔ دلیل یے دا دے
چہ یہ احصار سرہ ددہ تہ تون مناسک د حج ساقط شول۔
اودا قول د امام ابوحنیفہ او امام محمد رحمہما اللہ کہ۔ نو دھتوی
د قول مطابق دا خطاب یہ حال د امن کبش دے او عطف دے
یہ اَتَمُّوْا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ یاندے۔ یعنی یہ حال د امن کبش
حاجی یا عمرے والا چہ خان سرہ یے سوق د ہدی کرے وی
ذبح یہ یہ حلق یا تہ دے محکبش کوی اودا ترتیب یہ نیزہ
امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ یاندے واجب دے او د نور وائمو یہ

نیز واجب نہ دے یہ دلیل صحیح حدیث سرہ چہ چاہیہ نہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس کو وہ یہ یا ہر نہ تقدیم او تاخیر کیں
 تو ہفتہ یہ ورتہ وئیل چہ اَفْعِلْ وَلَا حَرَجَ، اودالفظ عام دے نفی
 نہ گناہ او کہ دم دوار ورتہ۔ او یہ دے مسئلہ کیں نہ احنا قوہ یا ہر داسے
 دلیل نیستہ چہ نہ دغہ حدیث مقابلہ او کہے شی۔ مَحْلُکَ، داصیغہ
 نہ ظرف مکان او نہ ظرف زمان دوار ورتہ او یہ زیر نہ حاسرہ دے۔
 ہاں یہ ظرف مکان کیں زور نہ حاجا نزل دے۔ نو کہ امام ابوحنیفہ
 رحمہ اللہ یہ نیز مَحْلُکَ ظرف مکان دے او حرم تہ وئیل شی
 لکہ یہ سورۃ حج ۳۲ کیں۔ دویم دلیل، چہ ہدی ہفتہ ہائی دہ
 چہ غلام (مریئے) نہ مالک کورتہ او پی اودا ہفتہ وخت کیں شی
 چہ حرم مراد شی۔ دریم دلیل داچہ تول دماء (دموتہ) او ہدایا
 یہ حرم پورے خاص دی تو دار تک دایہ ہم خاص وی یہ حرم
 پورے۔ او کہ نور و اہل علم و مسلک دادے چہ نہ احصار دم
 ذبح کول یہ حرم پورے خاص نہ دہ۔ او مَحْلُکَ دلنہ ظرف زمان
 دے یعنی ہر ہفتہ وخت چہ احرام کوونکے یہ ہفتے کیں بتا شو تو
 نہ ہفتہ نہ یا ہر دغہ حائے مَحْلُکَ شو۔ او کہ دوی اول دلیل واقعہ نہ
 حدیبیہ دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوصحابہ کرام و احصار
 یہ وخت کیں یہ حدیبیہ کیں خیلے ہدایا (خاروی) ذبح او تحر
 کرل او حدیبیہ نہ حرم تہ بھر دہ یہ دلیل نہ سورۃ فتح ۳۵ سرہ۔
 دویم دلیل یہ دادے چہ قَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ کیں تقیید یہ
 حرم پورے تیشہ نہ یہ آیت کیں نہ یہ حدیث کیں۔ دریم
 دلیل چہ وجوب نہ دے دم خود و جے نہ ازالے نہ دشمن نہ دے تو
 کہ حرم تہ تلل واجب شی تو خوف خو ہفتے موجود دے تو مقصود
 نہ حاصل پیری۔ او یہ نور و دموتہ او ہدایا و کیں دا علت تیشہ۔
 قَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ يَسًا أَذَىٰ مِنْ رَأْسِهِ، دا ذکر نہ رخصت (اجازت)
 نہ حلق (سر خرئیلو) دے یہ حال نہ احرام کیں یہ سبب نہ عذر
 او ورسرہ وجوب نہ دے سرہ۔ او چاہے حلق او کہو یہ حال
 نہ احرام کیں بغیر نہ عذر نہ تو یہ ہفتہ یا نہ دے وجوب نہ دے نہ

پہ اجماع د اہل علم و سرہ۔ لیکن اختلاف د علماء دے چہ دایہ
 نسیان سرہ اوکری یہ ہغہ یا نہ مے ہم قد یہ شتہ حکمہ چہ د
 اکثر علماء و یہ نیز یہ حال د نسیان کتب ہم قد یہ واجب دہ۔ او
 د دے تفصیل قرطبی ذکر کریدے۔ مَرِيضًا، داسے مَرِيض مراد دے
 چہ علاج د ہغے پہ خرثیلو د سر سرہ خاص وی۔ اَدَّى، د سر درد،
 زخمونہ او سپکے چہ راڈوریری یہ مخ یا نہ مے وغیرہ لکہ چہ
 یہ حدیث د کعب بن عجرہ رضی اللہ عنہ کتب راغلی دی۔ قَدِيْرَةٌ
 یعنی علیہ فدیہ یا فالواجب علیہ فدیہ۔ مِّنْ صِيَامٍ، د دیتہ
 مراد دہرے روڑے دی یہ سبب د حدیث د کعب بن عجرہ رضی اللہ
 عنہ سرہ چہ ابو داؤد ذکر کریدے۔ او حکمت د دریوالی دا دے چہ
 دہ جنایت کریدے یہ دہرے امور و یا نہ مے یعنی احرام، طواف او
 سعی۔ اَوْصَدَقَةً، دے صاعہ د کجور او چہ شیر۔ مسکینا نو تہ
 بہ ورکیدے شی یعنی تیم نیم صاع۔ اَوْتَسَكٍ، پہ دے کتب دوہ
 اقوال دی اول داچہ دا مصدر دے یعنی ذبح کول۔ دویم داچہ دا
 جمع د نسیکہ دہ او ذبح لفظ پتہ دے۔ نسیکہ ہغہ خاروے دے
 چہ ذبح کیبری خاص د اللہ تعالیٰ د پارسہ۔

فرق: د ہدی او تسک دا دے چہ ہدی خاص دہ پہ ہغہ
 خاروی پورے چہ حرم تہ پو تلے کیبری او د جنایت (غلطی) دوج
 نہ نہ وی۔ او تسک عام ذبیحے تہ وکیلے شی کہ د جنایت دوج نہ
 وی او کہ نہ۔ او د دے ہم ادنیٰ یوہ بیڑہ دہ۔

قائدہ: د اہل علم و اتفاق دے چہ دلتہ او د تخیر (اختیار)
 د پارسہ دے۔ او د دے وجے نہ پہ حدیث د کعب رضی اللہ عنہ
 کتب د دینہ پہ خلاف ترتیب سرہ ذکر کر دی۔

فَاِذَا اَمْسَلْتُمْ دایہ ما قبل معنی یا نہ مے معطوف دے او ذکر د
 حال د امن دے او دا عام دے ہغہ امن تہ چہ روستو د احصار
 تہ حاصل شی پہ دشمن یا پہ مرض سرہ۔ یا امن وی د اول
 حال تہ یعنی بغیر د احصار سابق تہ حکمہ چہ صحیح قول دا
 دے چہ تمتع پہ ذوارہ حال تو کتب صحیح دہ۔

قَمَرٍ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، تَمَتَّعَ بِه لَعْتَ كَيْسَ مَزَّهَ اخْسَتْوَتَه
 وَثِيلَ شَى. بِه حَالٌ دَ تَمَتَّعَ اصْطِلَاحِي كَيْسَ هَمَّ عُمَرَه كُؤُونَكِي
 رُوسْتُو دَ تَحْلِيلِ دَ احْرَامِ دَ عُمَرَه نَه قَائِدَه اومَزَه اَخْلَى بِه
 مَمْنُوعَاتُو دَ احْرَامِ تَرَا حْرَامِ دَ حَجِّ پُورَه. قَرطَبی وَثِيلی دی چہ
 دَ تَمَتَّعَ ثَلُورِ طَرِيقَه دی چہ یو پِہ هُتے کِیْسَ اتْفَاقِی دَہ یَاقِی دِرَه
 اخْتِلَافِی دی۔ اولہ طَرِيقَه دادہ چہ دَ حَجِّ پِہ مِیَا شَتُو کِیْسَ دَ مِیْقَاتِ
 نَه احْرَامِ اُوتَرِی (هَغَه خُوکِ چہ آفَاقِی وی یَعْنِی دَ مِیْقَاتِ نَه
 بَہرِ اُوسید وِالَوِی) اومَکَ تَه دَاخِلِ شِی اوطَوافِ دَ بَیْتِ اللہ
 اوسَعِی دَ صَفَا اومَرُوه اُوکِرِی بَیَا حُانِ حَلَالِ کِرِی (پِہ حَلَقِ
 کُولُویَا قَصْرِ سِرَه) بَیَا دَ مِیْقَاتِ نَه بَہرِ نَه وی وِتَلِ اوطُورِ نَه
 وَاپَسِ نَه وی تَلِ تَر دِے پُورَه چہ احْرَامِ دَ حَجِّ اُوتَرِی
 اوعَمَالِ دَ حَجِّ ادا کِرِی تودا شَخْصِ مَمْتَمَعِ دِے اودا طَرِيقَه
 اتْفَاقِی دَہ۔ دَوِیمَه طَرِيقَه قِرَانِ دِے رِپَہ دِے یَا نَکِیہ اَعْتِبَارِ
 دَ مَعْنٰی لَعْوٰی سِرَه اِطْلَاقِ دَ تَمَتَّعِ کِیْدِے شِی، دَ قِرَانِ طَرِيقَه دادہ
 چہ دَ مِیْقَاتِ نَه احْرَامِ دَ عُمَرَه اودَ حَجِّ دِوارِ اُوکِرِی اوبِیَا کَارُوتَه
 (اَفْعَالِ) دَ عُمَرَه ادا کِرِی اَوْحَانِ لَ تَه حَلَالُوی تَر دِے پُورَه
 چہ مَنَاسِکِ دَ حَجِّ هَمَّ ادا کِرِی اوبِیَا حُانِ حَلَالِ کِرِی۔ دَا صُورَتِ
 اَکَرِ چہ اتْفَاقِاً جَائِز دِے پِشَانِ دَ اَوَّلِ لَیْکِنِ پِہ کِیْفِیَّتِ کِیْسَ یَے
 اخْتِلَافِ دِے۔ لَیْکِنِ اولہ اود دَوِیمَه طَرِيقَه پِہ وَجُوبِ دَ هِدٰی
 (قَرِیْبَانِی کُولُوی کِیْسَ مَشَارِکِ دی۔ دَرِیمَه طَرِيقَه دادہ چہ دَ مِیْقَاتِ
 نَه احْرَامِ دَ حَجِّ اُوکِرِی لَیْکِنِ کَلَه چہ مَکَ مَکَرِے نَه دَاخِلِ شِی تُو
 حَجِّ پَرِیوَرِی اوعُمَرَه اُوکِرِی اَوْحَانِ حَلَالِ کِرِی تَر دِے پُورَه
 چہ بَیَا احْرَامِ دَ حَجِّ اُوکِرِی۔ اوپہ دَا سَے طَرِيقَه کِیْسَ اَمَرِکِے وِو
 نَبِی صَلٰی اللہ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمِ هَغَه صَحَابِہ کَرَامُوتَه چہ دَ حُانِ
 سِرَه یَے هِدِے نَه وِے رَاوِپَے چہ دَا احْرَامِ پِہ عُمَرَه سِرَه
 قَسَخِ (مَاتِ) کِرِی اوپہ دِیکِیْسَ اخْتِلَافِ دِے صَحِیحِ دادہ چہ
 دَا طَرِيقَه خَاصِ وَہ پِہ وَاقِعَه دَ نَبِی کَرِیم صَلٰی اللہ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمِ
 پُورَه۔ ثَلُورِ مَه طَرِيقَه تَمَتَّعِ دَ مَحْصَرِ دَہ چہ دَ حَجِّ احْرَامِ یَے

کرے وی لیکن دشمن ہے یہ دغا و رجو کیش کحج گولونہ منع کپری
 تو بیا دے روستو دحج کورجو نہ مکے تہ لارشی او عمرہ اوکری
 بیا کمال پورے حصارشی یہ مکہ مکرمہ کیش تر دے چہ حج
 ادا کپری۔ کدے یہ صورت کیش اختلاف دے چہ دایہ تمتع
 کیش داخل دے اوکہ نہ فَمَنْ تَمَتَّعَ، آہ دلتہ معنی دادہ چہ فائز
 واخستہ یہ اعمالو د عمرے سرہ اوپہ یوسف کیش ہے داعمرہ
 دحج کاعمالو سرہ یوحائے کپہ (یہ طریقہ ک تمتع یا دقران سرہ
 فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، یہ دے دم کیش اختلاف دے دعلماء
 دجمہوروپہ نیز دادم جبر دے اوکامام ابوحنیفہ رحمہ اللہ یہ
 نیز دادم دتسک اوکدشکر دے۔ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ
 اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ، دا ذکر د حکم ک رخصت دے یہ وخت دتہ موتدلو
 دہدی کیش یہ سبب ک نیشنوالی ک مال یا کخاروی۔ اوغورہ دادہ
 چہ دہرے روڑے ک ذالحج ک میاشت شپیرم، اووم اواتمہ نیسی
 اوکہ نهم ورائے (دعرقے ورائے) تہ ہے روستو کوی تو ہم جائز
 دی اوپہ دیکش دعلماء نور اقوال ہم شتہ۔ وَ سَبْعَةَ اِذَا رَجَعْتُمْ،
 یہ رجوع کیش دوہ اقوال مشہور دی، اول داچہ خیل وطن تہ
 واپس اور سیری۔ دویم داچہ فارغ شی ک ورخ ک مٹی تہ۔ دواپہ
 جائز دی لیکن غورہ اول قول دے یہ سبب ک حدیث ک مسلم
 چہ یہ ہجے کیش لفظ دے ک (رَجَعَ اِلَى اَهْلِهِ)۔

تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ، سوال :- ک ذکر کدرے او او تہ معلومیہ
 چہ لس دی توروستو عشرہ ذکر کولو کیش شہ حکمت دے ۹۔

جواب :- یہ دیکش ہیرا قول دی۔ اول قول ک میرد دے چہ دا
 تاکید دے دپارہ ک دفع کولو د وہم چہ ک او تہ روستو تور
 عد د نیشتہ۔ دویم قول ک این عرقہ دے چہ ک عربو عادت دادے
 چہ تفصیلی حساب تہ روستو اجمالی حساب ذکر کوی محکمہ چہ
 عرب یہ حساب یا تہ دے ہیر تہ پوہیدل۔ دریم قول ک زجاج ک
 چہ یہ دیکش دفع ک وہم دہ چہ واوپہ معنی ک او تہ دے بلکہ
 جمع مراد دہ محکمہ چہ کلہ کلہ واوپہ معنی ک او سرہ رائی بلکہ مثلی

و ثلاث و رباع کتب و او پہ معنی دَاؤ سرہ دے۔ اولفظ دَکاملہ کتب فائدہ
 دادہ کہ شوک و ہم اوکری چہ عادت خودا دے چہ دَیدل مرتبہ (ثواب)
 دَیدل عتہ نہ کم وی توکیں مے نشی چہ دَلسور و ژو نیو لو ثواب یہ
 دَہدی نہ کم وی تو یہ لفظ دَکاملہ سرہ یے و ہم دفع کرو یعنی دَ
 لسور و ژو ثواب پورہ او برابر دے دَ ثواب دَہدی سرہ پہ وخت دَ
 عدم وجود دَہدی کتب۔

ذَٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دَ ذَٰلِكَ پہ مرجع
 کتب دوه اقوال دی اول قول دَجمہور دے چہ دا اشارہ نیز دے
 تہ چہ مَن وجہ لرے دے یعنی فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ۔ تو
 حاصل دا دے چہ دم دَ تمتع او قران واجب دے پہ آفاقی رہرتہ
 راتلونکو حاجیا تو یاندے۔ تو معلومہ شوہ چہ دَ مکے مکرے او
 داخل دَ میقات خلق تمتع او قران کو لے نشی لیکن پہ ہغوی یاندے
 دم واجب نہ دے او آفاقی یاندے پہ وخت دَ تمتع او قران کتب دم
 واجب دے۔ اودا دم جیر دے۔ دویم قول دَ امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ
 دے چہ ذَٰلِكَ اشارہ دہ فمن تمتع اکا تہ یعنی تمتع او قران پہ
 آفاقی خلق پورے خاص دی اودا خلی کسان تمتع او قران نشی
 کو لے۔ بنا پہ اول قول سرہ لِمَنْ کتب لام پہ معنی دَ علی سرہ
 دے لکہ پہ دے قول دَ اللہ تعالیٰ کتب وَاِنْ اَسَا تُمَّ قَلْبَهَا۔

حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، پہ دیکتب دَ علماؤ مختلف اقوال دی۔
 دَ امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز دَ دینہ مراد صرف مکے والا دی
 او دَ امام شافعی رحمہ اللہ پہ نیز مراد ہغہ شوک دی چہ دَ مکے
 نہ پہ مسافت دَ سفر سرہ لرے تہ وی۔ او یل قول دَ ہغہ او
 امام احمد رحمہ اللہ دا دے چہ مراد دَ دینہ حرم والادی۔ او
 پہ نیز دَ امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ مراد دَ دینہ ہغہ شوک دی
 چہ پہ میقات کتب داخل دی یا میقات کتب اوسیر بی۔ او
 لفظ دَ اَهْلُهُ دلالت کوی چہ مراد دَ دینہ عارضی اقامت نہ
 دے بلکہ ہغہ شوک چہ اصلی وطن او کلے یے مکہ مکرمہ
 وی۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، مراد دَ دینہ اطاعت کول دی پہ تلو او امرو

الْحَاجَّ أَشْهَرُ مَعْلُومَاتٍ فَمَنْ قَرَضَ

وخت د احرام د حج د میاشتہ معلومے دی ، نو ہذا شوک چہ فرض ہے کرو

فِيهِنَّ الْحَاجَّ فَلَا رَفْتَ وَلَا فُسُوقَ

یہ ہے کیں رہے خان باندہ حج نو نیشہ د شیخ متعلق خبر کول او نیشہ نافرمانی

وَلَا جَدَّالَ فِي الْحَاجَّ وَمَا تَفْعَلُوا

او نیشہ جگرہ کول یہ حج کیں ، او ہذا چہ کوئی تاسو

مَنْ خَيْرٌ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزُودُوا

خہ د نیکی عمل عالم دے یہ ہے باندے اللہ تعالیٰ ، او توخہ واخلی د خان د پیارہ

فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ

حکہ چہ یقیناً غورہ توخہ تقویٰ دہ

وَالتَّقْوَىٰ يَأْوِلَى الْاَلْبَابِ ۱۹۴

او ویرہ کوئی زمانہ اے صفا عقل والو۔

اونواہیو کیں۔ وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ، دا خاص تنبیہ او
تخویف دے مخالفت کوونکو دے احکاموتہ۔ او ابن عباس رضی اللہ
عنہما تہ روایت دے چہ مراد د دینہ ہذا شوک دی چہ د
حدودو د اللہ تعالیٰ سیکوالے کوی۔ حکہ ہے لفظ شدید ذکر کریں
۱۹۴ ہرکہ چہ مخکس آیت کیں ذکر شو امر د اتمام د حج تو
اوس ہے د اتمام طریقہ ذکر کوی۔ او ہذا یہ دے آیت کیں دے
امور دی۔ (۱) وخت د احرام د حج۔ (۲) ممنوعات د حج۔ (۳) امریہ
توبہ او پلوسرہ۔ او یہ دیکیں رد دے یہ رسموتو د جاہلیت یہ
یارہ د حج کیں۔ اول رسم د جاہلیت دا ووجہ ہولے میاشتہ بہ
د حج د احرام د پیارہ جائز کتر لے (الباب)۔ دویم رسم یہ حج کیں
دا ووجہ تقویٰ یہ ہے د محرماتونہ تہ کولہ۔ دریم داچہ توبہ
اوپل یہ ہے سناہ کتر لہ۔

الْحَجَّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ، یہ اتفاق دے علماء و سرہ یہ دیکھیں تقدیر
 دے کلام دے یعنی أَشْهُرُ الْحَجِّ أَشْهُرٌ، وقت الحج اشهر وقت العمل
 الحج اشهر۔ غور دے دے چہ اوئیے شی وقت احرام الحج اشهر
 حکہ چہ افعال دے حج خویہ خاصو ابامو دے حج کیش وی لیکن وقت
 دے احرام دے حج دے میا شتو دے حج تہ شروع کیری۔ ہغہ میا شتے شوال
 ذوالقعدہ اولس شیہ دے ذوالحجہ دی۔ یعنی چاچہ دے شوال تہ محکب
 احرام دے حج کرے وی توہغہ باطل دے۔

سوال: أَشْهُرٌ خَوْجِع دے او داخو درے میا شتے نہ پورے کیری؟
 جواب: ۱۔ یہ نیز دے بعض علماء و قولہ میا شت دے ذوالحجہ شمار دے
 یعنی دے ذوالحجہ دے کسو و رختہ چہ چار و ستوا احرام دے حج او ترلو نو
 صحیح دے لیکن تریل کال پورے یہ یہ احرام کیش او سیری۔
 جواب: ۲۔ لس شیہ دے ذوالحجہ مراد دی لیکن کلمہ کل ذکر شی او
 مراد تری نہ بعض وی۔

مَّعْلُومَةٌ، یعنی محکب دور دے شرع نہ ہم دے میا شتے جاہلیت
 والوتہ معلوم وے او شریعت یہ دیکھیں دے ہغوی دے معلوم موافق
 راغلے دے۔ یا داچہ معلوم دی یہ بیان دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم سرہ۔ فَمَنْ قَرَضَ فِيْهِنَّ الْحَجَّ، یعنی چاچہ لازم کرو یہ حان
 بان دے حج کول یہ نیت کولو سرہ یہ زہ کیش او یہ احرام ترلو سرہ
 یہ عمل کیش او یہ تلبیہ و تیلو سرہ یہ تہ یا تے (قرطبی)۔
 او یہ دیکھیں اشارہ دے چہ حج یہ شروع کولو سرہ قرض کیری
 اگرچہ نفلی وی۔ فَيُفِيْنَنَّ، فیہا یے نہ دے وئیے۔ مازنی وئیے
 دی چہ جمع کثرت دے غیر عاقل پشان دے واحد مؤنث کیے شی
 لیکن جمع قلت دے غیر عاقل یہ جمع استعمالیری یہ ضمیر کیش
 او اشهر جمع قلت دے او شہور جمع کثرت دے یہ ان عدۃ الشہور
 (الایۃ) کیش یے ورپے متھا وئیے دی۔ فَلَا رَفْتَ، اکثر و اہل علمو
 وئیے دی چہ دا یہ ظاہر کیش جملہ خبریہ دے لیکن یہ معنی دے
 تھی سرہ دے لیکن تھی یے یہ صورت دے خبر کیش دے تالکیدے پار
 وارپے دے۔ یعنی دے حاجی دے حال تہ لرے دے چہ ہغہ دیہ حج کیش

دغہ کا روتہ اُکری۔ او بعضو علماؤ و بیلی دی چہ نفی پخیلہ معنی سرہ
 دہ تو مراد د آیت تہ نفی د حج دہ یہ وخت د دے دریو کار و نکیش
 یعنی نفی شرعی د حج مراد دہ اگرچہ نفی وجودی یے نیشتنہ۔ او
داتوجیہ قرطبی ذکر کر پیہ۔ او ابو حیان پکیش تفصیل کر پیہ۔
 رقت، یہ دیکش پیر اقوال دی۔ اول قول داچہ رقت جماع دہ۔
 دویم داچہ بنحو تہ فحش خیرے کول۔ دریم داچہ دا جامعہ او
 شاملہ کلمہ دہ ہر ہغہ فعل او قول تہ چہ سرے یے دخیلے شیخ
 تہ ارادہ کوی۔ وَلَا فُسُوقَ، پہ دیکش ہم پیر اقوال دی۔ اول
 قول، تہ کنا ہوتہ کبیرہ مراد دی۔ (۲) کنا ہوتہ یہ وخت د احرام
 کیش لکہ شکار کول وغیرہ۔ (۳) ذبح پہ نوم د غیر اللہ۔ (۴) پہ ناکام
 نوموتو اولقبو نو سرہ یویل یا دول۔ (۵) کنحل کول۔ تو د لفظ دے
 تولوتہ شامل دے۔ وَلَا جِدَالَ، پہ دیکش ہم پیر اقوال دی۔
 (۱) جگہ کول د یو مسلمان سرہ تر دے چہ ہغہ غصہ شی او کنحل
 اُکری (۲) کنحل کول (۳) اختلاف کول پہ مواضع و وقوف
 (حایونو د اُدرید لو کیش۔ (۴) اختلاف کول پہ ورخو د عرفے او
 د حج کیش۔ (۵) فخر کول پہ خپلو خپلو مشرانو سرہ۔

فائدہ:- پہ دے دریو وار و کیش اشارہ دہ چہ حج کووکی لہ
 اخلاق جمیلہ پکار دی۔ او دے دے د پیارہ علاج د قوت شہوانیہ
 کمزوری کول دی پہ لفظ د لَا رَقَّتْ کیش او قوت نفسانیہ (نفس
 امارہ) کمزورے کول پہ لفظ د وَلَا فُسُوقَ سرہ۔ او قوت و ہمیہ
 شیطانیہ کمزورے کول پہ لفظ د وَلَا جِدَالَ سرہ۔ تو اشارہ دہ
 چہ دا دہ وارہ قوتو تہ منشأ او اسباب دی د پیارہ دا اخلاق رزائیلوں
 او درے وارہ ہر وخت کیش منع دی لیکن پہ حالت د حج کیش
 دے دے منع زیات تاکید دے۔ حکم چہ حج کوو تکہ د اللہ تعالیٰ
 د کور سرہ حاضر دے تو ہغہ لہ یل طرف تہ ہیچ توجہ جائز نہ دہ
سیوا د عبادت او خشوع الی اللہ تہ۔

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَّعْلَمُهُ اللّٰهُ، روستو د ذکر د منہیا نونہ اوس
 ترغیب و رکوی پہ تہولو اعمالو د خیر یا تہ۔ خیر ہر ہغہ

قول او عمل دے چہ دھغے حسن پہ دلیل شرعی سرہ ثابت وی او
 خصوصاً دلہ مراد دے غیر نہ پہ مقابلہ دے رقت کیں خاشستہ کار مر
 او دے قسوتی پہ مقابلہ کیں طاعت دے اللہ تعالیٰ او دے رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم او دے جد آل پہ مقابلہ کیں مواظقت اور رضا دے - یَعْلَمَهُ
 اللہ، پہ دیکیں اشارہ دے لوٹے جزاء او ثواب نہ دے اللہ تعالیٰ دے
 طرف نہ - وَتَزَوَّدُوا، دے ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ بخاری او
 ابوداؤد وغیرہ روایت نقل کریں دے چہ دارد دے پہ یمن
 والو یات دے چہ هغوی پہ حج لہ راتلن نو دے حآن سرہ پہ یے
 توخہ نہ راورلہ او دا توخہ نہ راورل یے ثواب گنہلوں او وئیل
 پہ یے چہ مونہ توکل کوونکی یو۔ او یل روایت کیں دی چہ ہر
 کلمہ پہ دوی او بی شول نو دے خلقونہ پہ یے سوال کوو دے حج پہ
 نوم یات دے۔ نو دے هغوی پہ رد کیں نازل شو چہ تَزَوَّدُوا۔ نو دا حکم
 عام دے ہر سفر تہ او یا لخصوص سفر دے حج، علم او نور اعمال
 صالحہ تہ۔ او مقدار دے زاد (تو خے) دومرہ پکار دے چہ انسان پہ
 هغے سرہ دے سوال کو لونہ پہ یے شے او دغہ مقدار دے ہر چا دے خیل
 حال سرہ مناسب پکار دے۔ دا دلیل دے چہ توخہ دے حآن سرہ
 او رل دے توکل متاقی نہ دی۔ دے ابن جوزی نہ نقل دی چہ ابلیس
 پہ یو قوم یات دے تلپیس اچولے و و چہ هغوی دعویٰ دے توکل
 کولہ او دے حج دے پیار پہ یے بغیر دے توخے نہ تلن او وئیل پہ یے
 چہ دا توکل دے لیکن دا کاریے خطا و۔ فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى، پہ
 دیکیں دے مفسرین توکل تر احوال دی اول دا چہ مراد دے تقویٰ نہ دے
 تولو حرامونہ پہ کیل دی نو مراد دا شو چہ دے زاد طاہری سرہ
 تقویٰ (چہ زاد حقیقی دے) یو خٹے کرئی۔ دویم قول، دے دینہ
 مراد عامہ شرعی تقویٰ دے یعنی دے توخے دے دنیا سرہ توخے دے آخرت
 تہ ترغیب دے۔ دے دے دے پیار پہ یے توله توجہ صرف دے دنیا تہ
 قائم نہ شے۔ دویم قول دے تقویٰ نہ مراد دومرہ توخہ دے حآن
 سرہ او رل دی چہ انسان پر دے سوال کو لونہ پہ یے کی بی۔
 وَتَقْوِينَ يَا وَلِيَّ الدُّنْيَا، الْبَابُ جَمْعُ دَلِيلٍ دے خالص دے ہر خیز تہ

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا

نیشہ یہ تاسو باندے کتاہ چہ لتوی تاسو

فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ

گتہ د تجارت د طرف د رب ستاسو نہ ، نو ہر گلہ چہ را کوز شی تاسو

مِّنْ عَرَفَاتٍ فَإِذَا ذُكِّرُوا لِلَّهِ

د عرفات نہ نو یادوی اللہ تعالیٰ لہ

عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

د مشعر حرام یہ خوا کیں رچہ مزدلفہ دہ

وَإِذَا ذُكِّرُوا كَمَا هَدَّيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ

او یادوی اللہ تعالیٰ لکہ چہ خود نہ یے کریڈ تاسو تہ او یقیناً وی تاسو

مِّنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ (۱۹۸)

مخکس د دے نہ خامخواہ د گمراہان نہ -

وٹیلہ شی۔ اولتہ مراد ہغہ عقل دے چہ صفای د خیر و دہم نہ۔ امر د تقویٰ اگرچہ تولو عقل والو د یار عام دے لیکن تخصیص د اولیٰ الدلیاب د تاکید د پیارہ دے۔ اشاعت د چہ یہ چاکش تقویٰ نہ وی نو د ہغہ د عقل سرہ غلط و ہمو تہ کما شوی وی۔ ۱۹۸ یہ دے آیت کیں د اتمام د حج د پیارہ دے امور ذکر کوی۔ (۱) رد د رسم چہ یہ حج کیں د تجارت حرام کنل دی۔ (۲) وقوف د مزدلفہ۔ (۳) یہ ہغہ کیں د اللہ تعالیٰ ذکر کول۔

ربط:- دے آیت د مخکس سرہ یہ یوხო وجوہوسرہ دے۔

۱- جاہلیت والو تجارت کول یہ سفر د حج کیں حرام کنل۔ اوصاحب الدلیاب د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت کرے دے چہ د عربو خہ خلقو یہ د حج یہ موسم کیں تجارت کول حرام کنل او تاجرقی الحج تہ بہ یے الداج وٹیلو یعنی

دے چرک پشان را تلوئے نکه کسب گر، او سوال کول به دوی جائز گنہلو
دے دے وے نه چه توخه به ورسره نه وه او تجارت به یے نه کوو
نوسوال به یے کوو۔ نو دے آیت کش یے دے رسم رد او کپو۔

۲:- هرکله چه جدال حرام شو او تجارت کله کله رسیبری جدال
ته نو دلجدال نه وهم پیدا شو چه تجارت کول هم په حج کتس
گناه دے نو دغه وهم تردید او شو۔

کَیْسٌ عَلَیْکُمْ جُنَاحٌ، ابو حیان وائی چه دلته جناح په عامه معنی
سره دے که مقتضاً د زور نه وی او که د گناه وی۔ یعنی گناه او
زور نه دواړه نیشته۔ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّنْ رَبِّکُمْ، ابتغاء طلب دیو
خیز دے په کوشش سره۔ فَضْلًا تجارت کول او کرایه حاصلول
وغیره۔ او فضل په دے معنی سره په قرآن کتس سورة مزمل ته
سورة قصص ته کتس هم دے۔ او د ابو جعفر ته روایت دے چه
په دیکتس نورکارونه د خیر هم داخل دی لکه امداد کول د کمزوری
سره خوراک ورکول او پری ته وغیره۔

فَأَذَانٌ لَّکُمْ نَادٍ يَنَادِي لِّلَّذِیْنَ یَحِبُّونَ الْحَیْوةَ الدُّنْیَا أَلَا تَرَ أَنَّهُمْ لَمَّا حَرَضُوا قَامُوا فَطَلَبُوا فَضْلَهُمْ فَحَبَسَهُمُ الرَّسُولُ فَذُکِّرُوا بِالْحَکْمِ ثُمَّ عَرَفُوا أَنَّهُمْ ذُکِّرُوا وَلَیْسَ لَهُمْ فِرَارٌ ۚ
نیشته بلکه ذکر یے دے دے د پاره دے چه جائز یے او گنہری۔ او د
ضرورت په وخت کتس تجارت کوئی چه د سوال کولو نه بچ شئی۔
فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِّنْ عَرَفَاتٍ، أَقَضْتُمْ د قَاضِ الدَّاءِ نه اخسته شویو
چه لوته د اوبونه هک شئی او په غاړو تری ته بهیږی۔ دلته په
معنی د راکوزیدلو دے۔ یعنی هرکله چه په عرفات کتس په اذکار
او ادعیو یا نه په ماره شئی او بیا راکوز شئی د هغه نه۔ او افاضه
استعمال یږی په راتلو کتس په ډیر والی سره۔ اشاره ده چه
د عرفات ته د نورو خلقو سره یوځای شریک راکوز یږی۔

عرفات:- دانوم دیو خاص زمکه دے د کعبه ته مشرقی جانب ته
او دانوم د مقر دے اگر چه په وزن د جمع مؤنث دے۔ او په دے
لفظ کتس ډیر اقوال دی۔ اول قول دا چه لفظ مرتجل دے یعنی
د چانه مشتق نه دے۔ دویم دا چه د لفظ د عرف نه اخسته شویو
او عرف خوشبو ته وائی۔ دریم دا چه دا د عرف نه دے په معنی

د اوچتوالی دے۔ مخلوم قول دا د معرفت ته دے په معنی د پیژندلو سره۔ او په دے وجه تسمیه کتبی هم مختلف اقوال دی چه هغه صاحب اللباب او بعض نور و مفسرینو په تفصیل سره لیکلی دی۔ او حدیث صحیح سره ثابت ده چه دارا کوزییل د عرفات ته د تشر پر یو تلونه روستودی د عرف په ورځ یا نږدې (چه هغه تهمه ورځ د ذوالحجه ده) او د ما یشام موخ د هلت په لار کتبی ته ادا کوی بلکه په مزدلقه کتبی په یو د ما سخوتن د موخ سره یو ځای کوي۔

فَاذْكُرُوا لِلّٰهِ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، دا دلیل دے چه وقوف په مزدلقه کتبی واجب دے۔ او په قرصیت کتبی د اهل علمو اختلاف د الْمَشْعَر، ځای د علامت ته وئیل شوی او دا هم د معالمو د حج ته دے۔ او مراد د دینه مزدلقه ده۔ او مزدلقه ټوله موقف دے اگر چه د مسجد په خوا کتبی او دریل غوره دی۔

وَادْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ، سوال :- امر کول په ذکر سره دوه کرتبه ولے ذکر شو جواب :- په دواړو کتبی فرق دے په ډیرو وجوهو سره :- ۱۔ اول ذکر په معنی د جمع کولو د موخ د ما یشام او ما سخوتن دے په وخت د ما سخوتن کتبی دویم موخ د صبا په مزدلقه کتبی په تیاره کتبی - ۲۔ اول ذکر په ژبه سره دویم ذکر په ژبه سره - ۳۔ اول ذکر د الله تعالی په تسبیح او حمد سره او په اسماء و صفاتو د الله تعالی سره او دویم شکر کول د نعمتو د الله تعالی - ۴۔ اول ذکر مطلق ذکر شو دویم ذکر د هغه تقیید یو او کړو په هدايت سره - ۵۔ اول مطلق ذکر کول دی دویم دوام د ذکر دے۔

كَمَا هَدَاكُمْ، ځا ف په معنی د تشبیه دے یا په معنی د علت سره دے په دے قید کتبی اوله فائده دا ده چه نومونه اوصفات الله تعالی توقیفی دی نوم معنی دا ده چه ذکر د الله تعالی په هغه اسماء و صفات سره کوئی چه هغه روحی سره ثابت وی (اللباب)۔ دویمه فائده چه لام د پاره د علت شوی یعنی د وچه د هدايت د الله تعالی نه تاسوته نو د هغه ذکر او شکر کوئی۔ دریمه فائده: هر ذکر الهی

ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

بِمَا رَأَوْا كَأَنَّ الْيُدْيَ دَهْقَةٌ لَهُ جِهَةٌ دَاوُزِيكِي دَهْقَةٌ لَهُ عَامُ خَلْقٍ

وَأَسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۹۹)

اور بخنہ غوازی دالہ تعالیٰ نہ . یقیناً اللہ تعالیٰ . بخنہ کوونکے دے رحم کوونکے دے .

یہ شرعی طریقے سرہ ضروری دے کہ یہ جہر (اُچت آواز) سرہ ثابت وی تو یہ جہر سرہ پکار دے اوکہ یہ جمع سرہ ثابت وی تو یہ جمع پکار دے اوکہ یہ پتہ او انفرادی وی تو ہمسے پکار دے۔
وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ، داتا کی دے کہ ہا گم یعنی بغیر ہدایت دالہ تعالیٰ تہ ضلال دے۔ وَإِنْ، یہ دیکش دتھو یا تو اختلاف دے دے بصر یا تو یہ نیز اِن متحقق دے کہ متقل تہ یعنی اِنہ کُنْتُمْ اولام دپا رہ دابتدا یا دفرق دے۔ او یہ نیز دقراء بغوی اِن پہ معنی دما نافیہ دے اولام پہ معنی کرا لا سرہ دے۔ او یہ نیز دکسائی یا دے پہ اِن کیش تفصیل دے کہ یہ جملہ فعلیہ یا دے داخل وی تو پہ معنی دقد سرہ دے اوکہ یہ جملہ اسمیہ یا دے داخل وی تو پیشان دقول دقراء بغوی دے۔ او پہ نیز داخفش اِن وصیلہ دے اولام دپا رہ دتاکید دے (تولے معانے جائز دی)۔ مِنْ قَبْلِهِ، ضمیر ہدی تہ راجع دے پہ ضمن دہا گم، یا قرآن تہ راجع دے۔ یا رسول تہ راجع دے یعنی محکیش دنازلو دقرآن نہ۔ یا محکیش دالیرلو دآخری رسول نہ۔

۱۹۹۔ دے آیت پہ تفسیر کیش دوہ اقوال دی۔ اول قول دعامو مفسریتو دے۔ او وارد دی پہ حدیث دبخاری او ترمذی کیش چہ مراد ددے افاضے تہ افاضہ دہ دعرفات تہ مز دلفے تہ۔
سوال :- افاضہ دعرفات تہ محکیش آیت کیش ذکر شوہ تو دو یا رہ ذکر تہ خہ ضرورت وو ۹۔

جواب :- اول صرف پہ طریقہ دخبار سرہ ذکر و چہ دہقے تہ قرضیت تہ ثابتید لو تو اوس یے پہ طریقہ دامر سرہ ذکر کوی

دیارہ دافادے دقرضیت دوقوف عرفہ - جواب ۲ :- داردے
 یہ رسم دجاہلیت یاتے چہ دارسم یہ قریشو او دہغوی یہ
 تابعدارو کیں وو۔ ہغوی حان لہ حُمس او قُطَّان بیت اللہ نوم
 کیخود لے وو او وئیل یہ یئے چہ خاص یہ موتہ یاتے داحرام
 دی چہ یہ ایام دحج کیں دزمکے دحرم تہ بھر اوحو۔ او زمکہ د
 عرفات دحرم دحدود تہ بھر دہ نو نور خلق یہ یہ ورح دعر
 عرفات تہ تلل او دوی یہ یہ دغہ ورح یہ مزدلقہ کیں یہ نیز د
 پُولہ دحرم یاتے وقوف کو او دا یہ ہغوی کیں یورائے رسم وو
 تو یہ دے آیت کیں یہ دے رسم یاتے صراحتاً رد کول مقصدی
 سوال :- لفظ ثُمَّ خود دلالت کوی یہ روستو والی یاتے یہ اعتبار
 دزمانے سرہ نو افاضہ دعرفات خو د مزدلقہ تہ روستو تہ دہ ۶۔
 جواب :- دلته ثُمَّ دتعقیب ذکر (دترتیب) دیارہ دے۔ دتراجی
 دزمان دیارہ تہ دے اودا دپیر و مقسری تو قول دے۔ یا ثُمَّ یہ معنی
 دواوسرہ دے یہ تیز د بعض تحویا تو صرف عطف دیو کلام دے
 پہ یل یاتے بغیر دتراجی او ترتیب تہ۔ یا ثُمَّ دیار د تفاوت
 دما قبل او مابعد دے۔ دا قول دزمخشری دے۔ دویم قول ضحاک
 تہ تقل دے او ہغہ ابن جریر غورہ کرہ دے چہ مراد ددینہ افاضہ
 دہ د مزدلقہ تہ متی تہ یہ یوم التحریکین او ثُمَّ یہ حیلہ معنی سرہ
 دے لیکن ہرکہ چہ داول قول دیار حجت مرفوع صحیح حدیث
 شتہ او د دویم دیار نیشستہ نو اول قول صحیح دے نو بنا یہ
 قول اول یاتے ثُمَّ فیضو خطاب دے قریشو او د ہغوی
 تابعدارو تہ۔

مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ، د الناس تہ مراد عرب دی یا ابراہیم
 علیہ السلام او دہغہ تابعداران دی او یہ دے لفظ کیں اشار
 دہ قباحت دعمل دقریشوتہ۔ یعنی ستاسو دارسم دملت ابراہیمہ
 تہ خلاف دے۔ وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ، پہ دیکیں مراد استغفار دے
 دہغہ گناہ (رسم) تہ چہ قریشو کرے وو یہ خلاف دملت ابراہیمہ
 کیں۔ یا مراد ددینہ عام خطاب دے کہ دچانہ صریح گناہوتہ

فَإِذَا قُضِيَتْ مِنْ أَنْسَكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ

نو کلام چہ پورہ کرئی تاسو عبادان دحج ستاسو نو یاد وی اللہ تعالیٰ لے

كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشْدَّ ذِكْرًا ط

پشان د یادولو ستاسو پلاران ستاسو یا زیات دھنہ نہ یہ ذکر سرہ،

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا

نو بعض د خلقو نہ ہنہ خوک دی وائی اے ربہ زمونہ را کرے مونہ نہ

فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ۝۲۰

یہ دنیا کیں اونہ وی دہ لہ پہ آخرت کیں ہیخ حصہ د ثواب۔

سرزد شوی وی تو پہ ہنہ یانہ استغفار واجب دے اوکہ چانہ
کناہ نہ وی بنکارہ شوے لیکن د بندہ د عجز د وجہ نہ احتمال د
تقصیر پہ واجبات تو کیں دے شی دے وجہ نہ استغفار ضروری دے۔
اود پشان د ہنہ استغفار دے چہ یہ حدیث د مسلم کیں دی
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بہ د قرض مونخ د سلام کر غولوتہ
روستو درے محلہ استغفار غوشتلو۔

قائداً :- مَنْ حَيْثُ دلتہ د مکان د پامراہ دے او احتمال د زمان
ہم لری یعنی مکان چہ عرفات دے او زمان رچہ پہ سنت سرہ
ثابت دے چہ روستو د پریوتلو د تمرتہ دے او محکیش د مغرب
د مونخ نہ دے۔ اولفظ حَيْثُ چہ یہ فعل ماضی یانہ دے داخل
شی نو ماضی حقیقتاً مراد کیدے شی او یہ معنی د مستقبل یانہ
ہم کیدے شی دلتہ دوارہ معنی صحیح دی (ابوحیان)۔

تہ پہ دے آیت کیش وقوف د مئی تہ اشارہ دے او دحج کوونکو
یو قسم چہ بد بخت دی ذکر کوی او یہ دیکیں رد دے یہ یو
رسم د جاہلیت یانہ چہ ہنہ فخر کول وویہ مشرانو یانہ
اور سرہ د ہنوی مفاخر د نبویہ چہ عان د پامراہ یہ یے د اللہ
تعالیٰ نہ غوشتلو۔

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ، معنی دے قضا دی سورت مکہ کتب ذکر نشوی
 دی دلتہ مراد دے قضا نہ پورہ کول او ادا کول دی۔ ابو حیان او صاحب اللیاب
 ذکر کری دی چہ لفظ دے قضا دخیل حان دکار سرہ ذکر نشی نو
 ادا او پورہ کول مراد وی لکہ یہ سورہ حم سجده ۱۶، سورہ جمعہ
 ۱۶ کتب دی۔ اوچہ دکار دے غیر سرہ ذکر نشی نو مراد ترینہ الزام
 یا اعلام وی۔ مَنَاسِكَ، کتب دلتہ دے اقوال دی۔ (۱) عبادات
 خاصہ دحج۔ (۲) حایونہ دعبادت۔ او مضاف پتہ دے یعنی
 اعمال مناسککم۔ اوپہ دوارہ احتمالونوسرہ مراد دلتہ اکثر
 ہخہ اعمال دی چہ دے متی دے وقوف پورے دی۔ (۳) ذبح او نحر
 کول یہ متی کتب روستو دے ویشتلو دے جمرہ عقہ نہ۔ اوپہ دے
 قضاء مناسک کتب دے اقوال دی اول قول دے قرطبی دے چہ مراد
 دادے چہ ہر یوم تسک ادا کوئی توور پسے دے ہخہ ذکر خاص کوئی
 یعنی ذکر ودعا دعرفات، او ذکر ودعا دے مزدلفے او دطواف او د
 سعی۔ نو مناسک نہ مراد ہر یوم تسک دے جدا جدا۔ دویم
 قول دے عامو مفسرینو دے چہ دے طواف او سعی او وقوف عرفہ او
 مزدلفہ نہ فارغ شئی او متی تہ راشی نو کہ اللہ تعالیٰ شکر او د
 ہخہ عظمت ذکر کوئی۔ او ہخہ تکبیر دے رمی دے جمرہ عقہ رویشتل
 دے شیطان، او تکبیر دے بیچ تہ شامل دے۔ فَاذْكُرُوا اللَّهَ
كَبِيرًا كَبِيرًا، یہ تشبیہ دے ذکر دے اللہ تعالیٰ دے ذکر دے آیا و سرہ
 دیر اقوال دی۔ اول قول دے جمہور و مفسرینو دے چہ دے حج
 یہ واقف کتب اوپہ متی کتب جاہلیت والوبہ دے خیلو مشر او ذکر
 یہ کثرت اوپہ فخر سرہ کوو یہ طریقہ دے شعرو تو او دے نثر سرہ
 نو حاصل دا شوچہ یہ دے واقف کتب ذکر دے اللہ تعالیٰ یہ کثرت
 اوپہ عظمت سرہ کوئی۔ دویم قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 او عطاء او ضحاک او ربیع رحمہم اللہ نہ قرطبی نقل کریا
 چہ دے و کوالی یہ وخت اوپہ تکلیف رسید لوسرہ او دے محبت
 دے وچہ نہ اکثر او زکیری چہ اے عمامہ پورے راے دادا، یا اے
 عمامہ پورے۔ نو مقصد دادے چہ تا سوپہ وخت دے تکلیف کتب

او د محبت پہ وجہ یا اللہ وایٹی او امداد صرف د اللہ تعالیٰ تہ غوارٹی۔
 سوال :- د دے تشبیہ تہ یہ دوار و قول تو سرہ معلومیری چہ دغہ
 عمل د جاہلیت او د حال د وړ و کوالی اوس هم جائز دے ؟
 جواب :- تشبیہ د جواز د پاره مستلزم تہ دہ یہ دلیل د روستولفظ
 اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا چہ یہ هغه سرہ فرق ذکر کوی، هان د وړ و کوالی پہ
 حال کین انسان مکلف تہ دے لیکن مور او پلار تہ پکار دی
 چہ پہ وړ و کوالی کین د خپل پچی عادت پہ لفظ د یا اللہ سرہ جوړ
 کړی (او د غصہ نور شرعی او اسلامی الفاظ د ورته زده کوی
 پہ خائے د دے چہ کنخل اویدے خپرے ورته ښائی) دے د پاره
 چہ د شرک او د گناه کولو ذریعہ او عادات جوړ نشی۔ دریم قول
 هم د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ سیوطی وغیرہ نقل کړی
 چہ هر کله د یو انسان مور او پلار پہ یږی سرہ ذکر کیری
 او هغوی تہ کنخل کیری نو انسان د غیرت او د غصہ پہ وجہ
 د مور او پلار طرف داری کوی او د هغوی دے حرمتی جوابو تہ کوی
 نو مقصد دا دے چہ څوک د اللہ تعالیٰ بے حرمتی کوی یعنی هغه تہ
 دول یا شریک نسبت کوی یا د هغه د رسول او د کتاب او د دین
 بے عزتی او سپکاوے کوی نو تا سو د هغه جوابو تہ کوئی او د هغه تہ
 دفاع کوئی۔ خلوم قول دا دے چہ دا تشبیہ پہ یو والی کین د لکه
 چہ هر انسان د خان د پاره د یو پلار ذکر کوی که څوک ورته د پلار
 پہ شرکت کین د دویم پلار ذکر یا کنخل کوی نو سخت ید یی
 گنہری، نو دارنگ د اللہ تعالیٰ ذکر پہ یو والی او توحید سرہ ضروری
 دے شریک و سره مه گنہری۔ پنجم قول د ابن الدتباری تہ نقل
 دے چہ جاہلیت کین یہ خلقو پہ خپل پلار یا نږے قسم کوو
 او هغه قسم یہ یی لویے قسم گنړلو نو او وکیل شو چہ قسم پہ
 اللہ تعالیٰ بان دے کوئی دا تعظیم پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔
 اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا، اَوْ د پاره د تخیر او د ایاحت دے سرہ د ترقی تہ
 نویه معنی د یل سره دے۔ نویه اول قول او دویم کین اشدیت
 مقصد دا دے چہ ذکر د پلار نو تا سو په موافقو کین په کثر سره

کوئی یا یہ وہ کوئی کبھی لیکن ذکرِ خدا تعالیٰ یہ یہ دوام سرہ
 کوئی یہ یوحالت پورے یہ یہ نہ خاص کوئی تو اشدٰ یہ معنی
 د ا دوام (ہمیشہ) دے۔ یہ دریم قول کبش اشدیت دادے چہ کلہ
 کلہ دانسان مور او پلار لائق دے عزتئی او د ملا متیا وی او کبش
 لیکن اللہ تعالیٰ ہر وخت پاک دے دے عزتئی، بے احترامئی، اعراض
 او کخلوتہ۔ او خلورم قول کبش اشدیت دادے چہ کلہ د مجاز یہ طور
 سرہ د آب (پلار) اطلاق یہ ترہ او یہ نیکہ یا ندے کبش بے ثنی
 لیکن د اللہ تعالیٰ یہ یا سرہ کبش د تعدد (دیر والی) او شریک او مشابہ
 ہیچ احتمال نیستہ۔ او پنجم قول کبش اشدیت دادے چہ کلہ یہ دوی
 قسم یہ پلار کو او کلہ یہ اللہ تعالیٰ یا ندے لیکن قسم کول خاص
 دی یہ اللہ تعالیٰ پورے یہ غیر اللہ یا ندے قسم کول حرام دی۔
 او ہر کلہ چہ د لفظ د اشدیت دغہ معانی دی د دے وجہ نہ بے لفظ
 اکثر نہ دے استعمال کرے۔

اعراب: یہ لفظ د اشدٰ کبش دواہ احتمالہ دی۔ اول داچہ دا مجرور
 دے او عطف دے یہ ذکرِ کرم یا ندے۔ او عطف یہ مجرور یا ندے
 بغیر د اعدا دے د حرف جر نہ د بعضہ فحویا نو یہ نیز جائز دے۔
 او تقدیر دادے، او گن کر کرم اشدٰ ذکرًا، یا عطف دے یہ کرم یا ندے
 چہ مضاف الیہ دے یہ کز کر کرم کبش او تقدیر د عیارت دادے
 کز کر قریش آباء ہم او قوم اشدٰ ذکرًا، دویم احتمال دادے چہ
 د امنتصوب دے او د ہف پنچہ وجوہ دی۔ ۱: د امنتصوب دے یہ آباء کرم
 یا ندے۔ د اقول د زمخشری دے ۲: د امنتصوب دے یہ محل د
 کاف یا ندے یہ کز کر کرم کبش او تقدیر د عیارت دادے، ذکرًا
 کز کر کرم آباء کرم او اشدٰ، د اقول د ابوعلی او ابن جتی دے ۳:
 د امنتصوب دے یہ تقدیر د فعل سرہ یعنی فا ذکر وہ ذکرًا اشدٰ
 من ذکر کرم آباء کرم، د اقول د مکی دے ۴: د یکبش فعل ذکر
 پتہ دے یعنی کو تو اشدٰ ذکر اللہ من ذکر کرم آباء کرم، د اقول د
 ابوالبقاء دے ۵: د امنتصوب دے بنا یہ دے چہ حال دے د
 ذکر نہ۔ او یہ دے وجوہ کبش اعتراضات او جوابات ابو حیان

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي

ادبعض ددوی تہ ہذا شوک دی چہ وائی اے ربہ زمونہ را کہے مونہ لہ، یہ

الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

دنیا کس خاٹستہ ڈون او یہ آخرت کس

حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (۳۱)

خاٹستہ ڈون او یچ اوساے مونہ د عذاب د اور تہ -

اوصاحب اللہ باب ذکر کری دی -

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا، یہ دیکش دحج والو تقسیم ذکر کوی دود قسمونوتہ - اول قسم دنیا پرست یدبخت دے لکہ چہ مشرکا نو د عربو یہ دخیلو پلہ را تو مفاخر دنیویہ او اوچتوالے ذکر کرو توبیا یہ یے دغا غوشتلہ چہ یا اللہ تعالیٰ دغا اسباب د دنیا او مالوتہ مونہ لہ ہم را کہے - او داوجہ دریط دہ د مخکش سرہ - او دامن یقول اگرچہ کافران و ولیکن یہ دیکش ہغہ مسلمانان چہ د دنیا طلبکاروی ہم داخل دی (قولی) او مفعول د آتینا پتہ دے یعنی ما ترید او مطلوبنا -

وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ، داجملہ حیر یہ یہ مقصد د تہی سرہ دہ یعنی دا سے دعامہ غوارٹی چہ د آخرت ذکر یکش تہ وی - اوکہ مراد یہ دیکش کافران وی نو د ہغوی خو یہ آخرت کس ہیخ برخہ د ثواب نیشستہ - اوکہ مراد یہ دیکش مسلمانان وی نو د نفی د خلاق (برخے) درے توجیہ دی اول داچہ یہ دیکش روستوعبارت پتہ دے یعنی إِلَّا أَنْ يَتُوبَ - دویمہ توجیہ داچہ إِلَّا أَنْ يَتُوبَ اللَّهُ عَنْهُ - دریم داچہ ہغہ خلاق چہ د کاملو مؤمنان نو د پیارہ وی یہ آخرت کس (نو ہغہ د دوی د پیار نیشستہ) - او دا سے مضمون یہ سورہ شوریٰ تک کس ہم را غلہ دے -

خلاق یہ اصل کس د خلق تہ اخستلہ شویں ے یہ معنی د لیاقت - او معنی د لیاقت د یوخیز مستلزم دہ نفاست (عمدہ والی) د برخے

دھغلرہ۔ تو خلاق پہ برخہ د خیر او نفیس کین استعمال بی بی، او
 داسے پہ دے سورت ملا کین ہم تیر شوی دی۔

ملا پہ دے آیت کین د حج کوونکو دویم قسم ذکر کوی یعنی نیک بخت
 فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، این کثیر و بیلی دی چہ پہ
 دے دعا کین هر خیر د دنیا طلب کول او د هر شر نہ بچکیدل
 داخل دی۔ حکہ چہ حسنه پہ دنیا کین هر دنیاوی مطلوب تہ
 شامل دے لکہ عاقبت، روح صحت، قراخہ کور، نیکہ او خوش
 اخلاقہ بنجہ، د رزق فراخی، نفع ورکوونکے علم، نیک او مقبول
 عمل، آسانہ او نرمہ سوری او خائستہ تعریف او نیک اولاد وغیرہ
 (داد مقسری تو یہ مختلف عباراتو کین موجود دی)۔ او حسنه د آخرت
 هغه دخول د جنت، د فرخ اکیرتہ پہ امن کیدل او آسان حساب
 وغیرہ تہ شامل دے۔ تو یہ دیکین تہول انعامات د آخرت او خیر
 داخل دی۔

وَقَدْ اَعَدَّ ابَ النَّارِ، پہ دیکین د اور د جہنم نہ د بچ کیدلو تہولو
 اسیا بو آسانیدلوتہ اشارہ دہ یعنی د حرامو عام کنا هوتو او
 شبها تونہ بچکیدل۔ د قاسم نہ روایت دے چہ چالرہ اللہ
 تعالیٰ شکر گزار زبہ او ژبہ ذکر کوونکے او صبر ناک بدن ورکړو
 تودہ لہ د دنیا او آخرت حسنه ورکړے شوہ (ابن کثیر) د عوف تہ
 نقل دے چہ چالہ اللہ تعالیٰ اسلام، قرآن، اهل و مال ورکړو
 تودہ لہ د دنیا او آخرت حسنه ورکړے شوہ (معالم)۔

سوال :- دلته حسنه تکرہ دہ پہ سیاق د اثبات کین او داوعموم
 نہ غواری ۹۔

جواب :- حسنه پہ اصل کین صفت دے د موصوف پتہ او دا
 صفت غالبہ دے موصوف یے ہمیشہ محذوف وی۔ او موصوف یے
 مَعِيشَةً او حِلْوَةً او عَطِيَّةً حسنه دے۔ او یہ دے معنی سرہ حسنه
 ماقبل تہولو معنوتہ شامل دہ اگرچہ تکرہ دہ۔

سوال :- دایے ولے معرفہ نہ ذکر کولہ ۹۔

جواب :- پہ معرفہ کین کلمہ احتمال د تخصیص وی چہ الف لام

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ط

دغہ کسان دوی لہ حصہ دہ دغہ عمل دوجے نہ چہ دوی کپے دی

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (۲۰۲)

او اللہ تعالیٰ زر حساب کو دیکے دے ۔

عہدی وی۔ جواب ۲:- یہ دیکش ادب د داعی دے یعنی اے اللہ تعالیٰ مالہ ہغہ حسہ راکپے چہ ستا د قضا او قدر سرہ موافق وی۔ سوال:- ہر کھ چہ لفظ حسہ تہول خیر تہ شامل و نورقنا عذاب النار یے ورپسے ولے ذکر کرو؟۔

جواب:- جنت بعض مسلمانا تو رکننا ہکارو، تہ ہلہ حاصل یی چہ خد وخت دیا ر اور د جہنم کیش داخل شی او د خیلو کنا ہو تو عذاب تیر کپی لیکن داخو مطلوب تہ دے نو د دے وجے تہ دغہ الفاظ و کیش اشارہ اوشوہ چہ اول دخول د جنت مراد دے۔ او یہ دیکش حسہ کاملہ او خیر کامل دے۔

وَأُولَٰئِكَ يَهْدِي اللَّهُ سَبِيلَهُمْ ط یہ دیکش دہ احتمالہ دی اول داچہ دا خاص دویم قسم تہ راجع دے او دا یہ مقابل د مالہ فی الذخرۃ من خلوق کیش دے۔ یعنی اول قریق دیا ر آخرت کیش حصہ د ثواب نیشہ او دویم قریق لہ پورہ حصہ دہ۔ دویم احتمال دادے چہ دا راجع د دوارو فریقوتہ او نصیب عام دے ثواب او عقاب دواروتہ شامل دے او مِمَّا كَسَبُوا ہم عام دے دوارہ قسمہ عملوتہ شامل دے۔ یہ مِمَّا كَش مِنْ اجلیہ دے او ما مصدریہ یا موصولہ دے۔

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ، حساب یہ اصل کیش پورہ شمار لوتہ و ثیلہ شی او پورہ شمار کول خو مخلوق زر نشی کولے ٹکھ چہ ہغہ خود لیکو او د شمار لو اسیا بوتہ محتاج وی او اللہ تعالیٰ دغہ اسیا بوتہ ہیخ احتیاج تہ لری۔ او د دے یہ مقدار کیش مختلف روایات راغلی دی۔ مقدار د کوشلو د بیڑے، مینحئی وقفہ د دوشلو د اوشے۔ رپ د سترکے، او یہ یو روایت کیش دی چہ مقدار د یومون د فرض مونخ ادا کولو د وخت، او یل روایت کیش دی چہ

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ ط

اد یادوی اللہ تعالیٰ پہ ورخو شمارے شوہ کنیں

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا أَثْمَرَ

نوهغه خوک چہ نادى کوی پہ پوره کولو ددوه ورخو کنیں نوگناه نیشته

عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا أَثْمَرَ عَلَيْهِ

پہ هغه بانس ے او هغه خوک چہ روسو شو (دریے ورخو نه) نوگناه نیشته پہ هغه بانس ے

لِمَنِ اسْتَقْبَلُ ط وَاسْتَقْبُوا اللَّهَ

دهغه چا دپاره چہ ویره کوی د الله تعالیٰ نه او ویره کوی د الله تعالیٰ نه

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تَحْشَرُونَ ۲۰۳

او پوهه شی چہ یقیناً تاسو به خاص الله تعالیٰ ته جمع کیدلے شی -

د ټول مخلوق حساب به د دنیا د ورځے تر غرے پور ټختم کړې شی. قرطبي ويلي دي چہ په دیکش اشاره ده چہ بنده د په دنیا کیش د اعمال صالحه کوشش او کړی او د حان سره د په دنیا کیش هر وخت حساب کوی نو د آخرت حساب به ورته آسان شی -

لکه دا عطف دے په معکیش فا ذکر و الله یان ے او په میخ کنیں جمله معترضه و ے او عطف معاشرت غواری دلته معاشرت په ډیر و جو هوسره دے - اوله وجه: هلته د ذکر پنځه معانی ذکر شو ے او دلته ذکر صرف په تکبیر سره مراد دے - دویمه

وجه: هلته ذکر د تکبیر و و په ویشتلو د جمره عقیه سره صرف په ورځ د تحرکیش او دلته ذکر د تکبیر دے په ویشتلو د ډیر وار د جمراتوسره په دریو ورځو (ایام تشریق) کیش - دریمه وجه:

هلته ې د ذکر د پام صفت ذکر کړې و و په طریقه د تشبیه سره او دلته د ذکر د پام زمانه ذکر کوی - دلته مراد د ذکر ته الله اکبر وئیل دی په وخت د ویشتلو د هر کات نری کیش په جمره بانس او بعضی علماؤ په دیکش تکبیرات روستو د قرض موخو ته هم

داخل کری دی۔ **فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ**، کہ دینہ مراد یہ نیز کہ اکثر
اہل علم و ذوالحجے یوں لسمہ دولسمہ او دیار لسمہ و ہرچ دہ او
دیتہ ایام مئی او ایام تشریق و ٹیلے شی۔ یوں لسمہ و ہرچ تہ
یوم القرا دولسمہ تہ یوم القرا الاول او دیار لسمہ تہ یوم القرا
الثانی و ٹیلے شی۔

سوال۔ یہ صفت کہ ایام کیں معدودہ مفرد ہم جائز دے تو
دلہ یے جمع و لے غورہ کرو۔

جواب۔ ایام مشتمل وی یہ ساعات یاں ے او ساعت مؤت
دے توجہ کہ معدودات یے یہ اعتبار کہ ساعات سرہ ذکر کریں
او یہ دیکش فائدہ دادہ چہ دا ذکر کہ دغہ و ہرچ یہ ہرہ لمحہ
او ساعت کیں پکار دے لکہ چہ یہ عمل کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما
کیں نقل دی چہ ہغہ یہ یہ دغہ و ہرچ کیں یہ ہر حالت کیں
تکبیر لوستلو۔

سوال۔ یہ سورہ حج ۲۶ کیں ایام معلومات و ٹیلے دے تو
کہ دے فرق او وجہ کہ فرق شہ دہ۔

جواب۔ فرق دا دے چہ ہلتہ یہ صحیح قول سرہ مراد کہ
معلومات نہ و ہرچ کہ تحر او ورپے دہ و ہرچ دی او ہغہ و ہرچ
کیا کہ دیکھ کہ ہدی او قریانی دی۔ تو معلومہ شوہ چہ یوم
التحر کہ ایام معلومات تہ دہ او کہ ایام معدودات تہ تہ دہ۔ او
یوں لسمہ دولسمہ کہ ایام معلومات او معدودات دوارو تہ دی۔
او دیار لسمہ کہ ایام معدودات تہ دہ او ایام معلومات تہ تہ دہ۔
او وجہ کہ فرق دادہ چہ یہ سورہ حج کیں ایام کہ ذیجہ ذکر کول
مقصود او ہغہ جاہلیت والوتہ کہ معکبش تہ معلوم وے او ایام
کہ ویشتو کہ شیطا ناوچہ دی تو کہ جاہلیت والو یہ ہعکش اختلاف
ووجہ دہ دی او کہ دہرے دی او دوی یہ ہغہ شمار لے چہ
تہ دویمہ دہ او کہ دریمہ دہ تو کہ دے وے تہ دیتہ یے معدودات
او وٹیلو۔

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ،

مقصد یہ دے کیش رد دے یہ رسم د جاہلیت یا نہ ہے۔ ہنہ رسم
داسے ووجہ بعض کسانو یہ یہ دریمہ ورخ ویشتلو تہ واجب
وئیل او دہنہ پریشودل یئے گناہ کنرلہ او بعض کسانو دریہ ورخ
تہ تاخیر کول حرام کنرل نو یہ دے آیت کیش د ہغوی یہ دے
اختلاف او بدعت یا نہ دے رد او کرو۔

فائدہ:- د دینہ معلومہ شوہ چہ امر مستحب واجب کنرل قولہ
وعملہ بدعت دے او دارنگ امر مستحب حرام کنرل ہم بدعت
دے۔ افسوس دے چہ یہ دے وخت کیش یہ فعل اولی کیش
اختلاف دے مقام تہ رسولے شی چہ بعض یئے قولہ او عملہ
وجوب تہ رسوی او بعض یئے حرمت تہ رسوی او سپک نظرو تہ
کوی او داوارہ باطل کار کوی۔

تعجل او تاخیر کیش دہ احتمالات دی۔ اول داچہ دا دواہ افعال
لازمی دی او مقعول یئے نفس مادہ د فعل دہ یعنی مَنَ فَعَلَ
الْعَجَلَةَ اَوْ فَعَلَ التَّأَخَّرَ۔ دویم داعتدی دی او مقعول یئے پتہ دے
یعنی مَنَ تَعَجَّلَ النَّفَرُ وَمِنَ تَأَخَّرَ النَّفَرُ۔

فِي يَوْمَيْنِ، یہ دیکش توسع دہ یا مجاز دے ٹکہ چہ مراد د یومین
تہ دویمہ ورخ دہ روستو د ویشتلو کولو تہ یعنی یہ یو ولسمہ او
دولسمہ یا نہ دے روستو د زوال تہ ویشتل د درے جمراتو او کپری
یہ یویشتل کانرو سرہ او بیا مکے مکرے تہ رائجی او دریمہ ورخ
ویشتل پریر دی تودا تعجیل دے۔

سوال:- یہ مَنَ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ یا نہ دے سوال دادے چہ یہ
روستو والی سرہ خو ورخے پورہ شوے او یہ پورہ والی دعادت
کیش خو وھم د گناہ نہ وی تودخہ وجے نہ یئے اِثْمَ تقی کرو۔
جواب:- معکیش ذکر شول چہ دارد دے یہ بدعت د جاہلیت
یا نہ دے چہ یہ ہغوی کیش د بعضو یہ نیز یا نہ دے تاخیر
دریمہ ورخے تہ گناہ و تودہنہ تقی یئے ٹکہ او کرہ۔

فائدہ:- دادہ دے ورخے دریوارہ جمرات یہ کانرو ویشتلے کپری
او ہر کانری سرہ ذکر د اللہ اکبر دے۔ لیکن دلتہ امر صرف

یہ ذکر سرہ ذکر کر پیے او امر د ویشتلوئے خو نہ دے ذکر کر پیے
تو وجہ داده چہ ویشتل د دوی یہ نیز یہ دغہ ویر خو کیش معلوم
و دوا اختلاف یے صرف یہ عدد کیش کو و او یہ وخت د ویشتلو
کیش یہ یے ذکر د الله تعالیٰ نہ کو و بلکه یہ دغہ ویر خو کیش یہ
مشغول و و یہ تفاخر سرہ او یہ داسے شعرون و ویلو سرہ چہ یہ
هغه کیش یہ یے د بنحو ذکر کو و نو د دے وچہ نہ امر د ذکر الہی
اوشو۔ (ابن عاشور)۔

فائدہ ۲۵: اعمال د حج یعنی احرام تہل او د هغه منہیات: وخت
د احرام، منہیات، توخہ، وقوف د عرفہ، وقوف د مزدلفہ، اولہ
ورخ د مٹی کیش ویشتل کول او د هغه یہ تتمہ کیش درے ورخے
د ویشتلوئے ذکر کر پیے او د حج اکثر اعمال و و۔ او د دینہ علاوہ
ذبح کول او یہ هغه کیش د حلال و حرام فرق کول او د هغه تقسیم
او یہ هغه یاندے بسم الله او الله اکبر و ویل او ورپسے سرونہ
خرئیل او طواف زیارت و طواف و داع کول دا احکام یے یہ
سورۃ حج کیش ذکر کر پی دی۔ نو د دے دوا و سورتو تو یہ
لوستلو سرہ د حج پورہ طریقہ د قرآن نہ معلومیری لیکن
شرح د هغه د احادیث مبارکو نہ اخستل ضروری دی۔

لَمَنِ اتَّقَى، د دے یہ متعلق کیش دیر اقوال دی۔ اول، دامتعلق دے
د ذکر و اسرہ، اشارہ دہ چہ د قبولیت د ذکر د پائر تقویٰ ضروری
دہ۔ دویم قول: دامتعلق دے د لا اِشْمَ عَلَیْہِ، سرہ یعنی د عدم
د گناہ د پائرہ مطلق تقویٰ شرط دہ۔ دریم قول: مبتدایے پتہ
دہ یعنی التخییر لمن اتقی، او مراد د دینہ تقویٰ دہ د شبہاتو
یا المغفرۃ لمن اتقی، دار تک دلتہ یہ مصداق د تقویٰ کیش
اقوال دی۔ اول قول، تقویٰ یہ مشہور معنی سرہ دہ۔ دویم
قول، تقویٰ د شبہاتو نہ مراد دہ۔ دریم قول، تقویٰ متوعاتو
د احرام او د حج نہ۔ ثلثوم قول داچہ دلتہ ماضی یہ معنی د
مستقبل دہ یعنی مغفرت او جنت یہ حج سرہ د هغه چا د پائر
دی چہ یہ ائسہ ژون کیش ہم تقویٰ کوی۔

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْجِبُكَ قَوْلُهُ

و بعض دُخَلقو نہ هغه خوک دی چه تعجب کین اچوی تالہ وینا د هغه

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى

په باره د ژوند دینوی کین او گواه کوی الله تعالی لره په

مَا فِي قُلُوبِهِ وَهُوَ الَّذِي الْخَصَّامُ (۲۰۳)

هغه خیر چه د هغه په زړه کین دی او دے ډیر سخت جگر مار دے .

وَاتَّقُوا اللَّهَ، د اعطف دے په واذکر و الله یا ندے - او هر کله چه
فائده د حج خاص کر په شوه په مَنِ اتَّقَى پورے نو د تقوی
د حصول د پاره یئ صیغه د امر ذکر کړه - این عاشور وئیلی دی
چه دا د حاجیانو د پاره وصیت دے چه د حج ته واپس راشی
نو هر وخت او په هر حال کین د تقوی کوی صرف په حج پورے
د تقوی ته خاص کوی لکه چه جاهلیت والو داسے کول او اوس
هم ډیر جاهل دن داسے کوی چه د حج ته واپس شی نو بیا هم
په خپلو کینا هو نو کین مشغول شی بلکه د هغه نه هم زیات -
وَأَعْلَمُوا أَنَّهُمْ إِلَيْهِ يَنْصَرُّونَ، د اعلم خو مسلمانانو ته د
مخکین نه حاصل دے نو وَاَعْلَمُوا دلته د تن کیر او تنبیه
د پاره دے - او دا تر غیب دے په تقوی کولو سره په ذکر د عقیدے
د حشر سره - لفظ د تصیرون او تجمعون یئ ته دے وئیل
د دوه وجونه - اوله وجه دا چه لفظ د حشر صیورت الی الله
او جمع د پاره مستلزم دے - دویمه وجه دا ده چه په حج کین
جمع د خلقوه د مختلفو وطنو ته نو په دے سره اشاره ده
چه حشر د حج سره هغه لویه وړخ د حشر (قیامت) رایا ده کړی
دے د پاره چه دوام د تقوی پیداشی -

بهر ربط او هر کله چه مخکین امر او صفت د تقوی ذکر شونو
اوس هغه خوک ذکر کوی چه په امر د تقوی یا ندے غصه
کینزی - (۲) مخکین یئ دوه اقسام د حج والو ذکر کړل یوین سخت

اوہل تیک بخت۔ تو اوس دے پورے والی دے اقسام دے یار دے دوسرے قسمو تہ
 نور ذکر کوی اول دے پیریں بخت چہ دے رغبت دے نبوی سرے بے نور
 قبا ئے ہم یو خائے کبری دی۔ دویم دے پیر تیک بخت چہ ہتھ
 صرف پہ آخرت کیش راغب دے۔ (۳) مخکیش اول قسم بیکارہ
 کافر او مشرک و و او دویم قسم عام مؤمن، تو اوس دریم قسم
 ذکر کوی چہ منافق دے او خلورم قسم کامل مؤمن۔
 سوال۔ دے اقسام بے دے مخکیش قسمو تہ سرے پہ یو ترتیب وے
 تہ ذکر کول ۶۔

جواب۔ مخکیش دوارے قسمو تہ پہ وخت دے حج کیش پہ حاجیانو
 کیش و و او دے دوسرے قسمو تہ پہ ہتھ حاجیانو کیش دی چہ کلہ
 وطن تہ واپس راشی۔ او واپسی تہ اشارہ دے پہ الیہ تَحْشُرُونَ
 سرے۔ اوس پہ دے آیت کیش درے اوصاف قبیحہ ذکر کوی۔
 اول صفت یُعْجِبُكَ قَوْلُ دے، او دے خطاب دے نبی کریم
 صلی اللہ علیہ وسلم تہ او بیا عام دے ہر مخلص مؤمن تہ
 او آیت اگر چہ دے یو خاص شخص پہ یارہ کیش نازل شویدے
 چہ اختس بن شریق و ولیکن ہر ہتھ چاہ تہ شامل دے چہ
 دے اصفا تہ پہ کیش موجود وی تھکے چہ الفاظ عام دی۔

یُعْجِبُكَ، دے اعجاب تہ دے او ہتھ دے عَجَب تہ اخستلے شویدے
 راغب اصفہانی و بیلی دی چہ عجب ہتھ حیرانتیا دے چہ انس
 تہ عارض کیری پہ وخت دے جہل دے ہتھ پہ سبب دے ہتھ سرے
 پہ یو خیز یا تہ دے او دے مستلزم وی استحسن (بہ کتر لو او
 خوشحال کیر لو) لہ۔ الکواشی و بیلی دی چہ اعجاب پہ استحسن
 کیش استعمال کیری او عجب پہ انکار کیش استعمال کیری۔ قَوْلُ
 تہ مراد مطلق خبر دے کول دے دے دی دے فصاحت، بلاغت او چالاکئی
 دے وجے تہ لکہ پہ سوئے منافقون سک کیش۔ یا دے قول تہ مراد دعوی
 دے ایمان دے او براءت دے کافرات تہ او دعوی دے خیر خواہی تہ مؤمنانو
 او دے اخلاص او محبت دے دعوی او خوشحالی دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 او دے مؤمنانو پہ حقیقت کیش پہ دے خبر و سرے وی۔

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، پہ دیکھیں دوہ احتمالونہ دی۔ اول داچہ دامتعلق
 دے پہ یُعْمَلُکَ پورے یعنی دا اعیاب صرف پہ دُنیا کیں واقع
 کیری او پہ آخرت کیں بہ حیران او چپ وی۔ دویم احتمال دا کہ
 چہ دامتعلق دے پہ قَوْلُکَ پورے او فی پہ معنی دَشان سرہ دے
 یعنی دَ دُنیا دَکارو تو پہ یا رَہ کیں چالاک او تجربہ کار دے ٹھک چہ
 منافق دَ دین او آخرت پہ یا رَہ کیں علم تہ لری۔ او دَ دوی دویم
 صفت قبیلہ ذکر کوی پہ وَيُشْهِدُ اللّٰهُ عَلٰی مَا فِي قَلْبِهِ سرہ او
 دَ دے دوہ معنی دی۔ اولہ داچہ اشہاد خیر ورکولو تہ وئیلے کیری
 یعنی خیر ورکوی اللہ تعالیٰ۔ دویمہ معنی اشہاد پہ معنی دَ قسم
 کولو دے یعنی گواہ کوی اللہ تعالیٰ لہرہ یعنی پہ اللہ تعالیٰ یا ندے
 قسم کوی۔ او شہادت پہ معنی دَ قسم یا ندے پہ آیت لعان کیں
 راغلے دے۔

سوال :- مَا فِي قَلْبِهِ خوکفر دے تو یہ کفر یا ندے خیر ورکول
 یا قسم کول تہ معنی لری ؟۔

جواب :- پہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی اَنْ مَا فِي قَلْبِهِ مُطَابِق
 لِمَا فِي قَلْبِهِ۔ یا خِلَافَ مَا فِي قَلْبِهِ۔ یعنی قسم کوی پہ دروغہ
 چہ حُمازہ او زہہ بالکل موافق دی۔ او پہ دے صفت کیں
 اشارہ دہ چہ دوی پہ دروغہ یا ندے قسم کوی لکہ داصفت دَ دوی
 پہ سورۃ توبہ ۷۵، ۷۶ او سورۃ مجادلہ ۷۸، کیں ذکر دے۔
 دریم صفت دَ دوی۔ وَهُوَ اَلَّذِي اَلْخَصَامُ، دے اَلَّذِي دَ لہ تہ
 اخستلے شویدے پہ معنی دَ سختے جگرے کولو۔ او خصام کیں
 دوہ اقوال دی، اول قول دا جمع دَ خصم دہ تواضاعت دَ اَلَّذِي دَ
 قبیلہ دَ اضافت دَ بعض تہ دے کل تہ۔ دویم دا مصدر دے
 پہ معنی دَ خصومت کولو۔ او پہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی
 خصامہ الد الخصام یا اَلَّذِي دَ وِي اَلْخَصَام۔ او اضافت پہ معنی
 دَ فی سرہ دے۔ او دَ دے پہ معنی کیں ھیر اقوال دی۔ حسن بصری
 وئیلی دی چہ دے دروغٹن باطل پرست دے۔ قتادہ وئیلی دی
 چہ زہہ یے سخت دے پہ گناہونو کیں۔ مجاہد وئیلی دی چہ

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ

او هر کله چه مخ وای کوشش کوی یہ زمکہ کنس دے دپارہ چہ فساد اوکری

فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۚ وَاللَّهُ

پدیکس او تباه کوی فصل او نسل لہ او اللہ تعالیٰ

لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ۚ (۲۰۵) وَإِذَا قِيلَ لَهُ

مینہ نہ کوی د فساد سرہ . او هر کله چہ اوئیلہ شی دہ تہ

د دہ جگرہ یہ حق یانس ے نہ اودریبری۔ حاصل دادے چہ یہ هر
خیز یانس ے دعوی کوی۔ د حق او یا طل تمیز نہ کوی اود دعوے
دپارہ جگرہ کوی۔ او دادارہ صفات قبیحہ دثریے دی دار تک
لازمی صفات دی۔

۵۲ یہ دیکس نوردرے صفات قبیحہ ذکر کوی اودا متعسی
قبائح دی۔ تَوَلَّى سَعَى، یہ تَوَلَّى کنس دہ احتمالہ دی۔ اول داچہ
یہ معنی د مخ کرخو لو دے نومعنی داچہ مخ او کرخوی او یہ قدمو
یانس ے سعی اوکری۔ اودا عطف دے یہ مضمون د مخکس
آیت یانس ے یعنی اول خودے تاسوتہ مخا مخ وی توهغه تیر
شوی اقوال کوی۔ اوکله چہ ستاسونہ مخ او کرخوی توبیا د هغه
مخکس نہ مخالف اعمال کوی۔ یا تَوَلَّى د زہ مراد دہ یعنی غصہ
شی اونفرت اوکری ستاسونہ او سَعَى یہ معنی د کوشش کولو
دے (قرطبی)۔ دویم احتمال داچہ تَوَلَّى د ولایت نہ ماخوذ دے
یعنی ولایت او اختیار ورتہ حاصل شی اودا قول د ضحاک دے

فِي الْأَرْضِ، سعی اگرچہ پہ زمکہ کنس وی لیکن ذکرے دپارہ
د تاکید د عموم د مکان دے یعنی زمکہ کنس چہ هر طرف تہ یے
وس رسی نوکری او کوشش کوی د فساد کولو۔ لِيُفْسِدَ فِيهَا،
داپہ حائے د مفعول د فعل د سعی کنس دے اودیتہ لام تبلیغ
وئیلہ شی اودا یہ هغه حائے کنس راغی چہ مفعول د فعل علت
وی د فعل دپارہ سر دے نہ چہ مفعول یہ هم وی۔ او

اِنَّكَ اِلٰهٌ اَخَذْتَ الْعِزَّةَ بِالْاِسْمِ

ویرہ ادکۃ داللہ تعالیٰ نہ تو اونسی دہ لڑ غیرت کول یہ کتاہ سرہ

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْمِهَادُ

توپورہ دے دہ دپارہ جہنم اوخامخواہ ناکارہ خاکے دے تیار کئے شوے

تفسیر د قساد د سورت یہ اول کتب تیر شوے دے۔ او دا نٹولو
اتواعود قساد تہ شامل دے۔ وَيُهْلِكُ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ، داتخصیص
دے روستو د تعمیم نہ یعنی دا خاص قسم د افساد دے۔ این کثیر
ویہلی دی چہ حرث محل د ترقی د فصلوتو او کمبوو دے او تسلسل
طریقہ د ترقی د حیوانا تودہ او یہ دے دواہ و تخیر و تواسرہ قوام
د ثروت د انسانا تودے او اکثر عرب اهل (مالکان) و د حرث
او د حیوانا تو نو مراد دا دے چہ د دغے خیز و نویہ تخریب سرہ
ثروت د انسانا تو خرابوی۔ او بل قول دا دے چہ مراد د حرث تہ
نارینہ اوزنانہ دی او تسلسل تہ مراد اولاد دی۔ او قول د مجاہد
دا دے چہ ہر کلمہ دا سہ انسان قسادوتہ، ظلموتہ او کتاہونہ
کوی تو اللہ تعالیٰ یا رانوتہ یتن کپری قحط او سوکڑہ راپید کپری
نویہ ہفے سرہ خاروی او فصلوتہ ہمارک تھی۔

فأئذہ:- دا دلیل دے چہ تسلسل کشی د انسانا تو او حیوانا تو
فساد او ظلم دے۔ او د منصوبہ یتنئی اوضیط تولید وغیرہ نظام
سرہ تسلسل کشی د انسانا تو کپری نو دا ظلم او قساد دے۔

وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ، دا عمل د قساد او اهل د قساد دواپوتہ
شامل دے او ابو حیان د عطاء تہ روایت راوہے دے چہ
منصوفہ د جذبے پہ وخت کتب د عخان تہ جاے شلوی نو دا ہم
یہ قساد کش داخل دی۔ محبت د اللہ تعالیٰ صفت حقیقیہ د
بغیر د تمثیل او تشبیہ او بغیر د تاویل تہ او ہفہ غیر دے
دا رادے تہ۔

لنظ یہ دے آیت کتب بل یوصفت قبیحہ ذکر کوی چہ ہفہ د
زیرہ سرہ تعلق لری یعنی یہ زیرہ کتب یے تکبر او غروری

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ

او بعض دے خلقو زہ ہونہ شوک دی چہ خرغوی خان خیل دپارہ دطلب کولو

مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ (۲۰۷)

درضا دے اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ دیر شفقت کوونکے پہ بندگانو خپلو یا ندے

دیل چا وصیت او تصیحت نہ قبلوی۔

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ، داپشان دیوولسم آیت دے۔ اتقی اللہ تہ
مراد مطلق وعظ او تصیحت کول دی او نہی دے قساد تہ ہم یہ
دیکش داخل دے۔ اخذ تہ العزۃ بالوثرم، عزت یہ معنی دے قوت
او غلبہ دے۔ غیرت یہ غصہ سرہ راجی۔ دَاخَذَ تہ مراد الزام او
استیلاء دے بالوثرم، یا دیا رہ دے تعدیت دَاخَذَ تہ نومفعول
ثانی دے دیا رہ دَاخَذَ۔ یا یا دیا رہ دے مصاحبت دے یعنی ہغہ
عزت چہ دگناہ سرہ منکرے دے۔ نو دا قید احترازی دے دیا رہ
دَاخَذَ تہ چہ صفت مادحہ دے تہ مراد تہ دے۔ یا یا سببیہ دے
یعنی زارہ کناہوتہ دے سبب دے۔ یا گناہ دے شرک او کفر چہ
دے دے زہرہ کیش دے سبب دے دیا رہ دے دے غصہ کیدلو۔
دَاخَذَ تہ مسعود رضی اللہ عنہ تہ روایت دے چہ کلہ یو اتسان تہ
اتقی اللہ او وئیلے شی نو غصہ دے تہ کوی۔ یل روایت دے چہ
عمر رضی اللہ عنہ تہ یوخل چا او وئیل اتقی اللہ نو ہغہ پہ سجدہ
پر بوتلو۔ او دغسے واقعہ دے ہارون الرشید ہم نقل دے (ابوحیان)۔
فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ، حسب یہ اصل کیش کافی تہ وئیلے شی او جزاء
اکثر برابر وی دگناہ سرہ نو حسب یہ معنی دے جزاء (سزا) سرہ
راجی۔ جہنم یہ اصل کیش ہغہ کتے تہ وئیلے شی چہ بیچے یے
ہیر لے وی۔ او مراد دے دینہ ہغہ اور دے چہ یہ آخرت کیش یے
تیار کرے دے دیا رہ دے مجرمانو۔ وَلَکِنَّا نَسْأَلُكَ، یہ لفظ مہاد
کیش دوہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا جمع دے مہد دے آرام جائے تہ
وئیلے شی۔ دویم قول دا چہ دا اسم مقرر دے دے فراش دیا رہ۔
تو جہنم تہ مہاد وئیل یہ طریقہ دے تہ کمرا و مسخرے سرہ دی۔

یا مراد که مهاد نه هغه اعمال دی چه دے مجرمانو د خان دیا هم
تیار کړی دی. نو هغه اعمال نا کاره د آرام فاعله نه وړکي. رفع البیان
فاعله ده دے صفاتو په تخصیص کس اشاره ده چه په حج
کس د ژبه او اندامو او د زړه صفاتی مقصد دے لکه لا رفت
ولا قسوق ولا جدال، او تقوی کس د پته اشاره ده. نو د منافق
حاجی روستو د حج نه په ژبه دروغ وائی او جگر په کوی او په
اندامو توره قسا د وته کوی او په زړه کس غرور او تکبر کوی
نوده د حج نه فاعله نه ده حاصله کړې.

په دیکس خلورم قسم د خلقو ذکر کوی چه هغه ډیر نیک
بخت دی. اودا د محکمین مقابل دے. او این کثیر وئیلی دی چه
غوره داده چه دا د هر مجاهد فی سبیل الله په یاره کس دے
که جهادی په طریقه د امر بالمعروف او نهی عن المنکر سره
وی او که په طریقه د قتال سره وی.

مَنْ يَشْرِي، په دیکس دوه اقوال دی. اول داچه دا شراء په
معنی د بیع سره ده او مراد د بیع نه خرڅول د خان دی او
مشتری (اخذتو که دده د نفس) الله تعالی دے په دلیل د
اِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِآيٍ لَهُمُ
الْجَنَّةُ، (سوره توبه ۱۱) او دلته یی مال نه دے ذکر کړې
حکه چه بدل (خرڅول) د نفس مستلزم دے بدل د مال لره.
دویم قول داچه شراء په معنی د اخستلو دے او مراد د هغه نه
خان یی کول او خلاصول دی د غضب او عتاب د الله تعالی نه.
اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ، ابتغاء دلته مقول له دے او ابتغاء
هغه طلب ته وئیل شوی چه ورسره پوره کوشش وی. پښتو کس
هغه ته لټول وئیل شوی. ابو حیان وئیلی دی چه په دے کس
حصول د هغه ثواب اودر دے چه په ډیره افضله او غوره ده په
نیز د الله تعالی چه هغه په صحیح حدیث کس راغلې چه الله
تعالی په جنت والوته او وائی آیا د جنت د نعمتو توبه زیات
غوره خیر تا سوله در کړم. دوی په تپوس او کړی چه اے ربه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلَامِ

اے ایمان والو داخل شئی یہ اسلام کن

كَافَّةً مُّوَدَّاتٍ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ط

پورہ اومہ شئی یہ قدموں د شیطان باندے

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۲۰۸)

یقیناً ہفہ ستاسو دیارہ دشمن شکارہ دے۔

ہفہ خہ دی۔ اللہ تعالیٰ یہ اووائی چہ خہ یہ ستاسو تہ ہمیشہ
رضایم او ہیچرے یہ نہ حقہ کیریم۔ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ابن
عطیہ وئیلی دی چہ یہ دے جملہ کنس اللہ تعالیٰ خیلوتہ کانو
تہ امید اوزیرے و رکوی د حصول د ہفہ مرضات چہ ہغوی یے
طلب کوی لکہ چہ مخکش آیت کنس ویرہ وہ یہ لفظ د فَحَسْبُهُ
جَهَنَّمَ سرہ۔ رَءُوفٌ د رافت نہ دے اوراقت د رحمت تہ اوچتہ
درجہ دہ چہ د نعمتوتو و رکولوسرہ د مصیبتوتو اوضر روتوتہ
بچ کولوتہ ہم شامل دے۔ اوصاحب اللیاب د رافت اقسام ذکر
کری دی (۱) نعمت ہمیشہ و رکوی یہ لب عمل یاندے (۲) کلمہ د
کفر یہ ژبہ سرہ جائزہ یہ وخت د سختہ اکراہ کنس (۳) تکلیف
نہ و رکوی مکر یہ قدر د وسع سرہ (۴) اصرار کوونکے یہ کفر یاندے
اگرچہ سل کالہ وی خوچہ صحیح تو یہ اویاسی تو قیلوی یے (۵)
نفس اومال خود اللہ تعالیٰ ملکیت دے لیکن د ہفے یہ خرچ کولو
سرہ یتدہ تہ اجر و ثواب و رکوی۔ الْعِبَادُ کنس دوا اقوال دی۔ اول
داچہ الف لام د عہد دیارہ دے یعنی خاص یتدہ کان چہ یشری
نفسہ کنس ذکر شول اودا قول غور دے۔ او دویم قول دارے چہ
العباد عام دے کافراتو تہ ہم شامل دے اوراقت د اللہ تعالیٰ یہ
کافراتو یاندے دادے چہ ہغوی تہ یہ دُنیا کنس مہلت و رکوی
اور رزق، مالوتہ اوعاقبت ہم و رکوی۔

۲۰۸ ربط ۱: ہر کلمہ چہ مخکش یے نکلور اقسام د خلقو ذکر کرل

چہ مؤمن، کامل مؤمن، کافر او منافق دی نو اوس دعوت و رکوی
چہ تہول دے پہ یوملت (اسلام) یا نہی شی او پہ ہفت یا نہی
دے ملک یا تے شی۔ (۲) ہرکله چہ رد او کرے شو پہ رسم و نو او
بیر عاتو کجاہلیت پہ عبادت ک حج کیں نو اوس دعوت و رکوی
چہ پہ تہولو اعمالو کیں ہر قسم بدعت پریر دی او پوئے مسلمانان
جوہر شی۔ او پہ دے آیت کیں روستو ک حج ک مسئلے نہ اول
خطاب دے ک در یو خطا یا توتہ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا، داخطاب دے تہولو مؤمنان توتہ
کہ ہغہ منافقان وی او کہ مخلصان وی او این کثیر ہم داسے
وئیلی دی چہ پہ دے آیت کیں امر دے مؤمنان تو مصلحتینو
ک رسول تہ چہ پہ تہولو کر و ک اسلام او شرائع و یا نہی دے
نیول او کرے او پہ تہولو او امر و ک اللہ تعالیٰ یا نہی دے عمل
او کرے۔ او ک خیل استطاعت مناسب دے تہول منہیات ک اللہ
تعالیٰ پریر دی۔

سوال :- مؤمن خومسلم ہم دے تو بیا ک ادْخُلُوا (داخل شی)
معنی خوتہ صحیح کیہی ۹۔

جواب :- ک دخول تہ مراد ہمیشہ پاتے کیہل دی پہ ہغہ یا نہی
او صاحب اللیاب وئیلی دی چہ ہرکله یو انسان پہ یو کور کیں
داخل (دنتہ) وی لیکن احتمال لری چہ دے پہ روستو وخت
کیں ک دے کورتہ او ٹی نو ہغہ تہ وئیلے شی چہ داخل شہ (پاتے
شہ) پہ دے کور کیں پہ راتلو کے زمانہ کیں یعنی ک دے نہ بہر
مہ اوخہ۔

قَالَ السَّلْمُ، کس پہ زیر او زور کیں بعض اہل لغت فرق کہے
دے چہ پہ زیر سرہ پہ معنی ک اسلام دے او پہ زور سرہ صلح
کول دی۔ او اکثر وئیلی دی چہ دواہر یوشان دی اسلام تہ
وئیلے شی۔ لیکن پہ زور سرہ پہ معنی ک صلح ہیر استعمال پریر
دلته یے معنی اسلام دے، این کثیر ک این عباس رضی اللہ عنہما
او ک ہیر و تابعتو تہ دغسے نقل کرپیں ے او دا قول غورہ دے۔

دویم قول دادے چہ سلم تہ مراد صلح او کجگو تو او چکر و ک
 کور نی تہ خان بچہ کول دی او معنی دآیت دادہ چہ لے مؤمنان تو ہوں
 پہ نصرت د دین کیں متفق شئی او چنگو تہ او اختلافات یویل
 تر منجہ پریر دی لکہ وَلَا تَنَازَعُوا فَعَشَلُوا، او اقول این کثیر د
 قتادہ تہ نقل کریں ے۔ کَا فَهْ، دایہ اصل کیں اسم فاعل دے د
 کَف تہ پہ معنی د منع کولو سرہ او پہ معنی د جمیع (توں) سرہ
 راغی۔ او بعضو وئیلی دی چہ دامصدر دے پہ معنی د جمیعاً
 سرہ دے۔ اور (تا) پکین د تائیت د پیا تہ دہ بکہ پہ مبالغہ یا تہ
 دلالت کوی پہ سبب د نقل د وصفیت د اسمیت تہ۔ او کَا فَهْ حال
 دے او پہ دیکین دہرے اقوال دی۔ اول قول دادے چہ دا حال
 دے د السِّلْم تہ او مراد د دیتہ پورہ اسلام دے لکہ چہ مخکین
 د این کثیر پہ قول کیں ذکر شول۔ او اشارہ دہ چہ پہ اسلام کیں
 د جاہلیت ہیچ کار او ہیچ بدعت اور رسم لہ دخل مہ ور کوئی۔ دا
 قول ز مخشری او تور و مفسرینو غورہ کریں ے۔ او این کثیر ہم
 وئیلی دی چہ دا صحیح قول دے او دویم قول د این عطیہ دے
 ہوہ وئیلی دی چہ دا حال دے د اَدْخُلُوا د فاعل تہ سرہ د السِّلْم
 تہ او حال د دودہ خیز و تہ جائز دے۔ نو معنی داشوہ چہ تاسو توں
 مؤمنان پہ تہو لو اجزاء د شرع کیں داخل شئی۔ دا قول ہم وجہ
 د صحت لری او مخکین قول تہ شامل دے۔ دریم قول د بعض
 مفسرینو دے چہ دا حال دے د اَدْخُلُوا د فاعل تہ او پہ دیکین
 مقصد تاکید دے د عموم د خطاب۔

فائدہ:- د اول قول د صحت د پیا رہ دلیل د بعض مفسرینو قول دے
 چہ ہغوی وئیلی دی چہ دا د اہل کتابو د خہ کسانو پہ یا رہ کیں
 نازل شویں ے چہ ہغوی ایمان راؤ پے ووا و ارادہ یئے داوہ چہ
 سرہ د ایمان تہ مونہ د خالی د ورے تعظیم او کرو او تورات پہ
 مونہ کیں اولولو او غوے د اوہنا تو حرام او گنہرو۔ نو ہغوی تہ
 او وئیلے شوچہ داخو نی مکرے اسلام شو تاسو داخل شئی پہ پورہ
 او مکمل اسلام کیں۔ نو دایہ کارہ دلیل دے چہ د عقیدہ او د اعمالو

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكُمْ مِنَ الْبَيِّنَاتِ

نوکر چو او خویلا تاسو دپور اسلام ته روستو د هغه نه چه راغله دی تاسو ته ښکاره حکم

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

۱۰۹

نو پوهه شی چه یقیناً الله تعالی زود در دے حکمت والا دے .

پدعتیان په پوره اسلام کښ داخل ته دی .

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ، د خُطُوَاتِ تفسیر مخکښ تیر شویږي.
دلته مراد دا دے چه سره د اسلام ته منافقت کول یا د جاهلیت
(غیر اسلام) کارونه کول یا بدعات او رسمونه کول د شیطان
تابعو امری کول دی نو د دینه ځان بچ کړی . په دیکښ اشاره ده
چه کومه عقیده او عمل د قرآن او سنت ته ثابت نه وی اگر چه
په ظاهر کښ دین ښکاری لیکن هغه د شیطان تابعو امری ده .
دلته قرطبی د مقاتل په روایت سره نقل کړی دی چه تابعو امری
کول د سنت ضروری دی روستو د رالیرلو د آخری پیغمبر
صلی الله علیه وسلم ته . إِنَّكُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ، داعداو د شیطان
عام دے . ارادے او کوشش کوی چه مؤمنانو ته تکلیفونه اوسوی
او د دین او د عمل د ثواب حاصلونه یی منع کړی . او ناکاره اعمال
ورته خاښنه کړی تویه دے وسوسه سره یی هلاکت ته او غورځوی
مُبِينٌ، لازمی دے په معنی د بین العداوه (د شتمی یی ښکاره ده)
یا د امتعدی دے یعنی خپله د شتمی ښه ښکاره کوی په قسم اقسام
وسوسو اچولو سره اگر چه موثر یی نه ویتوانه د هغه خبری اورو .
په دے آیت کښ زور نه ده مخالفت کوونکو ته دپور اسلام ته
زَلَلْتُمْ، زلت په اصل کښ څپه خوښلوتنه وئیل شی دلته تربیه
مراد کمره کیدل او مائیل کیدل دی یا طل طرف ته . نو معنی داده
که چرې تاسو او خوښلئ (کمره شوئ) د دحول ته په ټول
اسلام کښ، یعنی که پوره اسلام تاسو قبول نه کړو . او د ابن
عباس رضی الله عنهما نه روایت دے که تاسو سره د نزول د قرآن
نه تعظیم د خالی د وړ یی کوئی او د اویسا نو غوڅی حرامی کړی .

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ

انتظار نہ کوی دوی رہی ایمان داد لو کیں مگر دے خبر چہ راشی دوی تہ اللہ تعالیٰ

فِي ظُلُمٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ

پہ سورو کیں د در یخو تہ او ملائک راشی

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ، یعنی واضح دلیلو تہ چہ یہ قرآن اوست کیں بیان شوی دی۔ اودا بعثت د محمد صلی اللہ علیہ وسلم، قرآن او نور و معجزات و دھتہ تہ ہم شامل دے۔ قرطبی وائی چہ د دلیل دے چہ عذاب دھتہ چاہے عالم وی یہ کناہ یانے لوئے دے د عذاب د جاہل تہ۔ اوچا تہ چہ دعوت د اسلام تہ وی رسید نو ہتہ یہ پریں بود لو د اعمالو شرعیو سرہ کافر تہ کرخی۔

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، عزیز یہ صفت د اللہ تعالیٰ کیں داسے غالب تہ وئیلہ شی چہ ہیخ خیز ترینہ خلاصید لے نشی (سمعی)، او ہیخ خیز ہتہ لہ د خیل مراد تہ متع کولے تہ شی (اللیاب) او دانہ حاصلیری مگر یہ کمال قدرت سرہ۔ تو مقصد دادے چہ اللہ تعالیٰ قادر دے ستا یہ عذاب یانے (تو د اسعت و عید دے)۔ حَکِيمٌ، سمعی وائی چہ حکیم صحیح کار کوونکی تہ وائی۔ او ابو حیان وائی چہ کلک کار کوونکے تو مخالفینو تہ عذاب ورا کول مقتضا د حکمت دھتہ دہ یہ ہتہ یانے ہیخ اعتراض تہ شی کید لے۔ دمشق پیہ اللیاب کیں وائی چہ وصف د حکمت مستلزم دے کامل علم لہ۔

فَأَعْلَاهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُوقَرُ، یوقاری د آیت لوستلو تو غلط شو تو وے وئیل چہ ان اللہ غفور رحیم، تو یو یانے چہ دیتہ انکار او کروجہ د زکلی سٹ غفور رحیم مناسب تہ دے داخو یہ کناہو تو یانے تیزی پیدا کوئی۔ اشارہ دہ چہ د قرآن کریم د آیتو تو قواصل د آیت سرہ پورہ متناسبت لری۔

وَقَضَى الْأَمْرَ إِلَى اللَّهِ تَرْجِعُ الْأُمُورُ

او فیصلہ اوشی دے گا۔ او خاص اللہ تعالیٰ طرف تہ و اگر خبیثہ شیئ بول کا روئے

۲۱۔ یہ دے آیت کہیں دے زور نے تہ روستو کہ دخول دے یومہ اسلکند
مخالفت کو و نکوتہ دنیوی یرہ و رکوی۔ هَلْ، دلتہ یہ معنی دنی
کہیں دے یہ قرینہ دے الہ سرہ۔ اوکلہ یہ معنی دے کہ سرہ ہم راغی
لکہ سورہ دھرہ کہیں۔ اوکلہ یہ معنی دے کہ الہ سرہ راغی لکہ سورہ
طہ سک۔ او سورہ شعراء ۲۱ کہیں۔ اوکلہ یہ معنی کہ استقہام (سوالیہ)
سرہ راغی لکہ سورہ روم سک کہیں۔ يَنْظُرُونَ، دلتہ یہ معنی انتظار
سرہ دے او مفعول دے دے اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ دے او استثناء مفرغ
دے او ضمیر دے راجع دے ہغہ چاتہ چہ دخول فی الاسلام دے
پر بیسودے دے۔ اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ، سمعانی و بیلی
دی چہ دا آیت کہ متشابہاتوتہ دے او اصحاب الحدیث دے ابی بن
کعب رضی اللہ عنہ او مجاہد تہ نقل کبری دی چہ اللہ تعالیٰ یہ
راغی یہ و ریح دے قیامت یہ سورہ و کہ نری و ریخو کہیں۔ بیائی
و بیلی دی چہ اولی یہ دے آیت او دے یہ مشاہیہ شور
آیتونو کہیں دا دہ چہ ایمان اولرود دے یہ ظاہر یانہ دے او علم
دے (کہ کیفیت) اللہ تعالیٰ تہ اوسپارو۔ او ابن کثیر دوہ احادیث
نقل کبری دی چہ یہ ہغہ کہیں تصریح دہ یہ را کو خبیثہ لوسرہ۔
اول حدیث یَنْزِلُ الْعَبَّارُ عَرْوَجَلٍ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ
(راکوز بہ شی جبار ذات یہ سورہ و ریخو کہیں او ملائیکہ ہم)۔
دویم حدیث یَهْبِطُ حَيْثُ يَهْبِطُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ
(راکوز یری یہ اللہ تعالیٰ چہ کلہ راکوز یری او دہغہ او دے مخلوق
یہ میخ کہیں یہ او یازرہ پردے وی۔ او ابو حیان و بیلی دی چہ یہ
داسے آیا تونو کہیں کہ سلف صالحینو منہ ہب دا دے چہ دے یہ
ظاہری معنی یہ ایمان لرو او علم دے دے یہ اللہ تعالیٰ تہ سپارہ
او متأخرینو یہ دیکہیں مختلف تاویلونہ کبری دی (۱) دا مجاز
دے کہ انتقام اخستلو تہ (۲) یَمَا وَعَدَهُم مِّنَ الثَّوَابِ وَالْعِقَابِ پت
دے (۳) امر او قدمات مراد دے (۴) فی یہ معنی دے یا سرہ دہ۔

تنبیہ: تاویلوتہ کول دصفت داللہ تعالیٰ تہ دانکار سبب دے چہ
 یہ تص صریح کیں موجود دے۔ ہاں داصفتونہ یہ دتشبیہ تہ
 پاک ساتونکہ قرطبی ونبلی دی چہ دصفتانہ داجساموسرہ یہ
 مشابہت تہ وکؤو۔

مِنَ الْعِمَامِ، داصفت دے دظلل یہ تقدیر سرہ ظلل کائِنَہ مِّنَ
 الْعِمَامِ (سورے چہ جور شومے یہ وی ددور بخونہ) یا دامتعلق دے
 یہ یَاتِيهِمْ پورے یعنی دطرف ددور بخونہ۔ وَالْمَلِكَةُ، عطف دے
 یہ اللہ بانسے اودایشان ددے قول داللہ تعالیٰ دے چہ وَجَاءَ رَبُّكَ
 وَالْمَلِكُ صَفًا صَفًا (سورہ فجر ص ۱۱۱) اوسورہ انعام ص ۸۸ وَفَضَى
 الْأَمْرَ، مراد دقضاء تہ فیصلہ کیدل اوفارغ کیدل دی اوالامرنہ
 مراد ہل دکول دکافرانو دی۔ یا دہغوی حساب اوعتاب دے۔

وَالِلّٰهِ تَرْجِعُ الْأُمُورُ، لفظ دالٰی اللہ یے مخکس راوپے دے دحصر
 دیارہ حکمہ چہ یہ آخرت کیں امور صرف اللہ تعالیٰ تہ وکرخی تہ یل
 چاتہ دحساب اوجزاء دیارہ۔ اگرچہ یہ دنیا کیں بعض کارونہ
 امیرانو، قاضیانو اوافسرانو وغیرہ تہ وکرخی۔ تَرْجِعُ، یہ صیغہ
 دمجھول سرہ دے اوفاعل یے یہ حقیقت کیں اللہ تعالیٰ دے چہ
 کارونہ یہ حان تہ راگرخی۔ یا یے فاعل بندکان دی چہ دوی
 شہادت کوی چہ مونہ مخلوق یواو حساب یہ راسرہ کیری تو
 کویا چہ دوی کارونہ اللہ تعالیٰ تہ اوگرخول۔ لفظ درجع لازمی او
 متعدی دوارہ استعمالیبری نو دہغہ تہ مجھول صیغہ صحیح
 دہ۔ اودا دارجاع تہ اخستل ضعیف قول دے۔ اودا جملہ
 احتمال لری چہ مراد ثنی یہ دے سرہ ہغہ کارونہ چہ مشرکانو
 یہ غیر اللہ تہ دہغہ تسیت کؤو لیکن یہ آخرت کیں یہ دوی
 اقرار اوکری چہ دتولو کارونو اوحاجتو توپورہ کؤو تکیہ اللہ تعالیٰ دے

سَلِّ بَنِي إِسْرَءِيلَ كَمَا اتَيْنَهُمْ

بوس اوکړه د بڼی اسرائیلو ته چه خومره درکړیدی مونږ دوی ته

مِنْ اَيِّهٖ بَيِّنَاتٍ وَمَنْ يُّبَدِّلِ

نځی ښکاره او چاچه بدل کړو

نِعْمَةً اَللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ

نعمت د الله ربه ناشکوي سره روستو د هغه ته چه راغلي دے دوی ته

فَاِنَّ اِلٰهَ شَرِّ اَيُّهَا الْعِقَابُ ۝۲۱۱

نو یقیناً الله تعالی سخت عذاب ورکونکي دے.

۱۱۱۱ ربط: د دے د مخکښ آیت سره په خو وجو سره دے (۱) دا آیت تموته او دلیل دے په مخکښ آیت یعنې د مخکښ آیت نه معلومه شوه چه دا سې خلق شته چه هغوی په ضد او په عناد کېښ اخته دی ډیر آیات او معجزات هغوی ته فائده نه ورکوي نو اوس په طور د مثال بڼی اسرائیل ذکر کوی چه هغوی ته ډیر معجزات راغلي وولیکن د ضد او عناد د وجې نه یې د هغه تبدیل او انکار او کړو (ابن عاشور) - (۲) موجوده منکرین د دخول اسلام د پام لوتی دلیل او معجزه غواړي لیکن دا سې عناد یا توت ته آیات او معجزات هیڅ تفع نه ورکوي - د دے د پام حال د بڼی اسرائیلو او ټپوسې چه هغوی ته آیات بیانات هیڅ فائده ورنکړه (ابو حیان) - (۳) هر کله چه اوو یې شو چه الله تعالی به په سوړو د ور مخکښ راځي نو د دے نه تعجب کېد لے شو چه دا به څنگه کېد لے شي نو اوس د هغه جواب ذکر کوی چه بڼی اسرائیل په دے صفت د الله تعالی یات لے ښه خبر دی کله چه د دوی مشران د مصر ته راوتلي وو او جیل طور ته ورغلي وو - او اوس هم د دوی په کتاب کېښ دی چه جَاءَ اَللّٰهُ مِنْ سَيِّئَاتٍ وَ شَرِّتِ مِنْ جَبَلٍ سَاعِيْرٍ وَ ظَهَرَ لَنَا مِنْ جَبَلٍ قَارَانٍ (راغی الله تعالی د سینا ته او او پر قید و د ساعیر غرنه او ښکاره شو مو ترته د غرونو قاران ته)

چہ یہ اول کتب اشارہ دہ نبوت دہ موسیٰ علیہ السلام تہ اوپہ
دویم کتب نبوت دہ عیسیٰ علیہ السلام تہ اوپہ دریم کتب نبوت
دہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ تو بی اسرائیلونہ آیات او بیانات
راغلی دی لیکن ہغوی تبدیل او ابدال کرے دے۔

سَلِّ بِنِیْ اِسْرَآئِیْلَ، خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او
مراد ترینہ ہر مخاطب دے۔ یہ قرآن کتب یہ ابتداء دہ کلام کتب
سَلِّ او یہ مینج دہ کلام کتب اسئال ذکر دے۔ دَیْنِ اِسْرَآئِیْلَ تہ
مراد ہغہ بنو اسرائیل دی چہ موجود ووپہ زمانہ دہ نزول دہ
قرآن کتب۔ کَمُ اتَّيْنَهُمْ مِنْ آيَةٍ، کتب دہ احتمالونہ دی اول داچہ
دا استفہامیہ دے۔ دویم داچہ داخیریہ دے زمخشری دلتہ
دواروتہ جائز وئیلی دی لیکن ابو حیان دلتہ خبریہ متع کر پید
او وئیلی دی چہ ہغہ محتاج دے تکلف او تقدیر دہ کلام تہ۔

دارنگ لفظ دَسَلْ دلالت کوی یہ کَمُ استفہامیہ یا تہ۔ او مقصود
یہ دے سوال کتب زجر او توبیخ دے، مقصد استعلام تہ دے۔

اَيَّةِ بَيِّنَةٍ، مراد دے تہ ہغہ معجزات دی چہ موسیٰ علیہ السلام
تہ ور کرے شوی ووپہ بعض دہ ہغہ دے دے سورت یہ اول کتب
ذکر دی او بعض یہ سورۃ اعراف کتب ذکر دی۔ ہغہ معجزاتو
دلالت کووپہ صدق دہ توحید یا تہ اوپہ صدق دہ نبوت دہ
موسیٰ علیہ السلام۔ یا دہ دیتہ مراد تقلیہ دلیلونہ دی یہ تور
او انجیل کتب یہ صدق دہ نبوت دہ نبی آخر زمان صلی اللہ علیہ
وسلم یا تہ او روستو جملہ دلیل دے چہ دلتہ کلام کتب

یو جملہ پتہ دہ یعنی قَبِلْ لَوْهَا وَلَمْ يَعْمَلُوا بِهَا یہ دلیل دہ سورۃ
ابراہیم ص ۱۲۵۔ وَمَنْ يُبَيِّنْ لَّيْ نِعْمَةَ اللّٰهِ، دا دلیل دے چہ ہغہ
آیات نعمتونہ دہ اللہ تعالیٰ دی کوم چہ یہ دے سورت کتب اول ذکر
دی لکہ نجات دہ فرعون تہ او دہ غرقید لونہ وغیرہ۔ ہغہ خوبیہ کارہ
نعمتونہ دی او کوم دلیلونہ چہ دہ صدق دہ آخری نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دی تو ہغہ ہغہ چا تہ نعمتونہ دی چہ ہدایت
ورکوی قبولیت دہ دعوت دہ آخری رسول تہ او ہغہ دہ دنیا او دہ

رَّيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

دولی کرے شوے دے کافرانو ته ڈونل دنوی

وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ

اد مسخرے کوی دوی پہ هغه کسانو پورے چه ایمان ئے راوپے دے او هغه کسان

اتَّقُوا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ

چه دیوبری دالله تعالیٰ نه کدوی دیاسه به وی په ورخ د قیامت کیں او الله تعالیٰ

يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۲۱۲)

روزی ورکوی چاله چه او غواری الله تعالیٰ بے د حساب نه -

آخرت د فلاح د پاره ذریعه ده - او په دے جمله کیں دویم مقول پتا دے یعنی وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ كَفْرًا - لیکن حدیث د کوجے نه کریں چه کتمان او اعراض او ناشکری کولوته شامل شي - او د تبدیل په دوه قسمه سره دے اول یس لول د عهدو دالله تعالیٰ او دویم انکار د دلالت د هغه په ثبوت د آخری نبی صلی الله علیه وسلم یا نده (سمعی) - او دا جمله عامه ده بنی اسرائیلو او تور وخلقوته اولفظ د نعمت هم عام دے - ابن جریر و بیلی دی چه دا نعمت اسلام دے او په دیکش نعمت د صحت او امن او کفایت وغیره داخل دی - وَمَنْ بَعْدَ مَا جَاءَتْهُ داللفظ د مزید تاکید د پاره دے چه سره د معرفت او علم ته دوی تبدیل کریں - دارنگ چه شوک سره د علم نه تبدیل د نعمت کوی تو هغه ډیریں تر حالت والادے - فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ اظهار د لفظ دالله د ډیر تخویف د پاره دے - ربط: مخکش آیت کیں ئے مرض د خلقو ذکر کر و چه تبدیل د نعمتو دے نو اوس د هغه سبب ذکر کوی چه په دنیا یا نده غرور او تکبر دے او سیک کتل دی ایمان والوته -

رَّيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا، امام رازی و بیلی دی چه

غورہ دادہ چہ آیت عام دے۔ فاعل دَ تزیین یے حذف کرپیں
 دَ پارہ دَ تعمیم حکہ چہ اللہ تعالیٰ تزیین کوونکے دے لکہ یہ سورۃ
 کہف مکیں دی۔ نورہم یہ ھیر وایتونو کیش نسبت دَ زینت
 اللہ تعالیٰ تہ ذکر دے۔ اودا تزیین دَ طرف دَ اللہ تعالیٰ تہ داسے
 دے چہ اللہ تعالیٰ دَ دے خلقو یہ طبیعتونو دَ دنیا دَ خیزونو وھیت
 پیں اکریں مے اویل طرف تہ دَ دنیا یہ خیزونو کیش یے تازگی،
 خوشحالی او جذب پیں اکریں مے۔ اودا رنگ شیطان تہ ہم
 نسبت دَ تزیین کیبری لکہ سورۃ انعام ۳۳، سورۃ انفال ۲۸
 سورۃ نحل ۳۳، سورۃ نمل ۲۳، سورۃ عنکبوت ۳۸ کیش
 او معبودانو باطلون تہ ہم کلہ نسبت کیبری لکہ سورۃ انعام ۳۸ کیش۔
 اودا تزیین یہ طریقہ دَ وسوسو او دھوکو سورہ وی۔

الْحَيَلَةُ الرَّئِیَّةُ، تہ مراد مزے او خیزون تہ دی چہ بعض دَ ہفتہ تہ
 مال او حامن دی لکہ سورۃ کہف مکیں اودا رنگ دَ
 دے تفسیر یہ آل عمران کیش دے۔ وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ
 آمَنُوا، داعطف دَ سبب دے یہ مسبب یان مے یعنی دغہ تزیین
 دَ دنیا سبب دے دَ مسخر وکولو یہ مؤمنانو پور مے۔ اودا مسخر
 یہ سبب دَ فقیرئی دَ ہغوئی او یہ سبب دَ تابع امرئی کولو دَ رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم او یہ سبب دَ کمالی دَ شمار دَ ہغوئی دی۔
 يَسْخَرُونَ، دَ سخر تہ اخستلے شوپیں مے او سخر ہغہ تعجب کول
 دی چہ یو خائے وی دَ سیکوالی سرہ دَ حال دَ متعجب منہ تہ،
 (ابن عاشور)۔ دارنگ چات تہ نظر کول یہ طریقہ دَ سپک والی
 دَ ہغہ سرہ۔ وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، یہ دیکش اشار
 دہ چہ ایمان سرہ دَ تقویٰ تہ سبب دَ عزت دے یہ تیز دَ اللہ
 تعالیٰ لکہ فرمائی اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ (سورۃ حجرات ۱۳)۔
 فَوْقَهُمْ، فوقیت (اوجتوالے) دہ قسمہ دے اول یہ اعتبار دَ مکان
 سرہ حکہ چہ جنت اوجت دے دَ جہنم تہ او جنت تہ علیین ونبیل
 شی او مقام دَ کافرانو تہ سجدین۔ دویم اوجتوالے مجازی دے
 یہ معنی دَ عزت او اکرام او کثرت دَ نعمتونو او ہغہ ہم یہ جنت کیش دی۔

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ

دو خلق راشدان) یوہ ذلہ ذلہ توحید پائیں تو مختلف شول تودا اولیل اللہ تعالیٰ

النَّبِيِّنَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ

پیغمبران تیرے درکوڈنکی او ویرہ درکوڈنکی او نازلے کول

مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ

دودی سرہ کتابونہ یہ حقہ سرہ کیا دے چہ فیصلہ اوکری

بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

یہ مینے د خلقو کیں یہ حقہ خیر و کیں چہ دوی پکین اختلاف کرے دو

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ

او اختلاف نہ دو کرے یہ حقہ کیں مگر حقہ کسانو چہ ورکے شیو و هغوی تہ کتاب

مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ

روستو د هغے تہ چہ داغے دو دوی تہ شکارہ حکونہ

فَأُصْحَبَ فِيهِ يَوْمَئِذٍ بَازِيًّا

پہ دیکش اشارہ دہ چہ مؤمنانورہ یہ سعریہ دکافرانو

بِأَنفُسِهِمْ يَوْمَئِذٍ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

یہ عزت او کرامت کیں ہیج تقصان نہ بلکہ زیاتوالے راجی۔ واللہ

دی۔ اول دامتعلق دے دکافرانو سرہ او جواب د سوال دے چہ

مال اری ورکول کافرانو تہ دا د هغوی د حق پرستی دلیل دے نو

حاصل جواب دادے چہ دا د اللہ تعالیٰ پہ مشیت او حکمت پائیں

بنادہ دا دلیل د حق یا باطل تہ دے۔ دویم احتمال دا چہ دامتعلق

دے د مؤمنانو سرہ نو د هغوی د پیارہ د نبوی او احروری بشارت

دے۔ دریم دا عام دے کافرانو او مؤمنانو د واروتہ او دفع د و هم دہ

چہ روزی او مال اری د دنیا د اللہ تعالیٰ پہ مشیت پائیں بنا دہ

او دا دلیل د حق او باطل تہ دے۔ دارکک یہ مَنْ يَشَاءُ کیں دا د

بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَىٰ اللَّهُ الَّذِينَ

دُوحے دھندلے چہ پیدا دے پہ میں ددوی کیں تو ہدایت دے کہ اللہ تعالیٰ ہرگز کسانو ته

اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ

چہ ایمان پے را دے ددھقہ خبر ته چہ دوی پکین اختلا کے ددچہ حق طرف دد

بِاٰذِنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ

پہ حکم خیل سرہ او اللہ تعالیٰ ہدایت کوی (رسوی) ہرگز چا لہرہ

يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۲۱۳﴾

چہ ادغوازی نیغے لارے طرق ته -

احتمالات دی - او یہ پیشہ کیں دودہ احتمالات دی (۱) مشیت یہ

معنی دارادہ کوتیہ سرہ (۲) پہ معنی درضا سرہ - او یہ یرزق کیں

ہم دودہ احتمالات دی (۱) رزق دنیوی (۲) اورزق اُخروی (دجنت) -

او بغیر حساب کیں اتہ احتمالات دی - (۱) دومرہ ورکوی چہ

انسان پے شمار نشی کولے - (۲) ورکوی پے یہ موافق دمصلحت

خیل سرہ ته پہ گمان داتسانا نو سرہ - (۳) ورکوی زیات استحقاق

دہرگز ته - (۴) ورکوی او واپس پے تربتہ ته اخلی - (۵) ورکوی پے

بغیر دتکسیا ته - دا پنچہ وارہ توجیہات کافرانو او مؤمنانو دوارو ته

شامل دی او مراد ددینہ رزق ددنیا دے - (۶) ورکوی پے چہ

حساب و سرہ ته کوی - (۷) ورکوی پہ جنت کیں زیات استحقاق

دہرگز ته پہ خیل فضل سرہ - (۸) ورکوی پے داسے خائے ته

(پہ دنیاکیں) چہ گمان کیں ہم داتسان ته وی لکے و یرزقہ من

حَيْثُ لَا يَحْتَسِب - دادریوارہ توجیہات خاص دی پہ مؤمنانو

پورے (مقررات دامام راغب) -

۱۱۳ پہ دے آیت کیں اشارہ دہ بل خطاب دے امت ته چہ

ہرگز امر و کول دی پہ دعوت و کولو کتاب داللہ تعالیٰ ته داختلاف

دفع کولو دیارہ تودا متعلق دے دمحکین خطاب سرہ چہ ادخلوا

فِي السِّلْمِ كَافَّةً دے -

ربط :- مخکین د موجودہ کافرانو یہ کفر یانہ سے پوحوالے ذکر شونو
اوس ذکر کوی چہ داپہ تیرہ شوے زمانہ کین ہم موجود وو۔ ۲۰
مخکین آیت کین د دوه قسمہ انسانانو ذکر اوشونو اوس ذکر کوی
علاج د دے اختلاف چہ دعوت دے پشان د تیر شوی انبیاء
علیہم السلام۔

د آیت خلاصہ :- یہ دے آیت کین خلور لوئے جملہ دی اولہ جملہ
کین ذکر د اختلاف دے روستو د وحدت تہ او دھے علاج دے
یہ دعوت د انبیاء سرہ یہ ذریعہ د کتاب اللہ سرہ۔ دویمہ جملہ
کین ذکر دی چہ اختلاف چا جو رکپے دے اوکلہ یئے جو رکپے
دے اوولے یئے جو رکپے دے۔ دریمہ جملہ کین ذکر دی چہ
یہ وخت د اختلاف کین خاوندان د ہدایت اہل ایمان وی۔
خلور مہ جملہ کین دی چہ ہدایت یہ اختیار د اللہ تعالیٰ کین
دے۔ اولار د اللہ تعالیٰ تہ صراط مستقیم وئیلے شی۔

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً، اُمت هغه خلق وی چہ جمع وی یہ یو
خیز یانہ سے او بعض د بعضو اقتداء کوی او معانی د اُمت مخکین
تیرے شوی دی۔ وَاحِدَةً، صریح دے یہ وحدت کین لیکن
اختلاف دے یہ طریقہ کین او یہ دیکین پنچہ اقوال دی۔ ۱۔
وحدت یہ ایمان کین۔ ۲۔ یہ کفر کین۔ ۳۔ یہ پیدائش کین
یہ فطرت یانہ سے۔ ۴۔ یہ نیشتوالی د احکامو شرعیو کین۔ ۵۔
یہ کیدلو کین د یو جوہر تہ چہ پلا دے۔ لیکن یہ دیکین
صحیح قول اول دے۔ او دغہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
ابن کثیر ذکر کرے دے او وئیلی کجی چہ دا اصح دے یہ سند
او یہ معنی کین۔ او داسے یہ قراءت د ابن مسعود رضی اللہ عنہ
او ابی ابن کعب رضی اللہ عنہ کین ہم راغلی دی چہ فاختلوا
او یہ سورۃ یونس ص ۱۰۱ کین ہم فاختلوا دے او ورپسے لفظ
قیما فاختلوا یہ دے یانہ سے دلالت کوی۔ تو معلومہ شوہ چہ
مراد د النَّاس تہ هغه لس پیرئی دی د آدم علیہ السلام تہ
د نوح علیہ السلام پورے چہ یہ هغوی کین اگر چہ نور

معامی پیدا شو و لیکن یہ توحید یا نہ سے متحد وؤ۔ روستو
 یکیش شرک پیدا شو۔ او قرطبی و نیلی دی چہ دا احتمال ہم شتہ
 چہ گان صرف دے ثبوت دے پیا وؤ او مراد دے دینہ ہتہ زماتے وی
 چہ انبیاء یہ دعوت اوکرو او مخالفین یہ اللہ تعالیٰ ہلک کرل
 نو باقی خلق یہ تریو وخت پورے متحد وؤ یہ توحید یا نہ سے
 نوخہ وخت روستو یہ یکیش اختلاف پیدا شو تو اللہ تعالیٰ یہ
 بل نبی را اولیرلو۔ قَبِئْتُ اللّٰهَ النَّبِیِّ، دا تصریح دے چہ اللہ تعالیٰ
 ہیخ زمانہ مہملہ نہ دے پر بخود لے یکہ مسلسل یے انبیاء علیہم
 السلام را لیرلی دی۔ بعض مفسرینو و نیلی دی چہ ہول انبیاء
 کرام یولا کہ خلیفہ پشت زرہ وو او رسولان یہ دوی کش درے
 سوہ دیارلس وو او یہ قرآن یہ تو مو توسرہ اتلس ذکر شو یی (قرطبی)
 النَّبِیِّ، دے دینہ مراد رسولان دی یہ قرینہ دے اَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ
 او یہ صفت دے مبشرین و منذرین چہ دا اوصاف دے رسولانودے۔
 وَ اَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ، دے مَعَهُمُ تہ مراد معیت زمانی دے
 او یہ دے لفظ کش دوعہ فائدے دی۔ اول دا چہ ہر بولہ یے مستقل
 کتاب نہ دے ورکے لیکن ورسرہ یے کتاب سا تہ دے۔ دویم
 یہ دیکش تائیں او نصرت تہ اشارہ دے۔ یہ الْكِتَابَ کش الف
 لام دے استغراق دے پیا وؤ دی۔ او مقابلہ دے جمع دے جمع سرہ تقاضا کو
 یہ انقسام دے افراد و یہ افراد و یا نہ سے یعنی ہر یو رسول سرہ دے ہتہ
 کتاب وو۔ یا الف لام عہدی دی۔ بِالْحَقِّ، متعلق دے یہ اتزل پورے
 سوال۔ زیرے اویرہ خو پیدا کیبری یہ کتاب سرہ نو دایے ولے
 دے کتاب تہ معکش ذکر کرل ۶۔

جواب ۷۔ کلہ زیرے اویرہ ورکول یہ وحی سرہ وی اگر چہ دے
 کتاب یہ شکل کش تہ وی۔

جواب ۸۔ مبشرین و منذرین احوال وو دے النَّبِیِّ تہ نو دے ہتہ
 سرہ اتصال ضروری وو۔

لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ، دا دے انزال الکتاب لوئے
 مقصد دے۔ یعنی را لیرل دے کتابو نو صرف دے حفظ او تلاوت او حقو نو

کولو د پاره ته وو۔ اوضمیر د یحکم کتاب ته راجع دے او تسبت د حکم
 کتاب ته مجاز دے۔ یا ضمیر راجع دے الله تعالیٰ ته۔ او مراد په
 حکم د کتاب د الله تعالیٰ سره د حق او باطل فرق کیدری او اختلاف
 ختمیږی نه چه په دے سره د مسلمانانو په مینځ کښ تور او
 انتشار پیدا کیدری۔ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ، دلته دوه
 احتمالات دی۔ اول داچه مراد د اخْتَلَفُوا فِيهِ او مَا اخْتَلَفَ له سره
 یوڅیز دے په اول کښ تسبت د اختلاف الناس ته وو نو
 اوس یئے تخصیص د اختلاف او کړو په علم والو پورے۔ دویم
 احتمال داچه اول اختلاف مخکښ د انزال د کتاب نه وو د هغه
 فیصله اوشوه په کتاب الله سره لیکن روستو د نزول د کتاب نه
 په امتونو کښ داسے خلق پیدا شول چه هغوی بیا اختلاف پیدا کړو۔
 اودا اختلاف د هغوی په تبلییس او تحریف سره وو په اصولو
 د شرع کښ او په یو بل کا فکر کولو سره۔ اودا دویم احتمال غوره دے
 په قرینه د أُوتُوهُ سره۔ اوضمیر د أُوتُوهُ کتاب ته راجع دے او مراد
 په أُوتُوهُ سره اهل علم دی لیکن عمل یئے په خپل علم ته دے
 کړے د دے وجه نه أُوتُوهُ مجهول صیغه ذکر شوه۔ مَنْ بَعَثَ
مَا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ، د بینات نه مراد هغه ښکار آیتونه دی
 د کتاب د الله تعالیٰ چه په هغه سره اتفاق په حق یاتس ے معلومیدلو
 لیکن هغه دوی د اختلاف سبب او کړځو۔ يَعْيَا يَبِئْتُهُمْ، اشاره ده
 چه دا اختلاف اجتهدادی نه وو او په جهل یاتس ے هم پاته وو
 بلکه د ظلم او حسد او عناد د وجه ته قصد او و۔
يَبِئْتُهُمْ، سوال: حسد او بغض خو د دوی په اهل حق یاتس ے وو
 نو دلته خو د هغوی ذکر نېشته ۹۔

جواب ۷ د دے بل جانب پته دے یعنی بینهم و بین اهل
 الحق، لیکن هر کله چه حسد د یو طرف نه وو د دے وجه نه یئے
 بل طرف ذکر نه کړو۔

جواب ۸ د دے متعلق پته دے یعنی وَيَاضَ يَبِئْتُهُمْ ر خور
 شوه وو او ائیی یئے اچولے وے د دوی په مینځ کښ اودا ذکر مړمن

ذیٰقی یہ دے سورۃ نہ کہیں تیر شویدے او یہ سورۃ العنبران
 نہ کہ سورۃ شوریٰ نہ کہ سورۃ جاثیہ نہ کہیں ذکر دے۔ او یہ
 دے جملہ کہیں نہ کہ سورۃ عالماتو یہ دے میرے مبالغے سرہ ہی اوقیاحت
 ذکر دے۔ اول طریقہ کہ حصر یہ ما اولاً سرہ۔ دویم لفظ ذٰلِکَ دے
 الْبَنَاتِ تَخْلُومَ بَعْیًا۔ فَهَیْ اِلَیّ اللّٰهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا، کَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا تَهْ
 اُمّت مراد دے او اَحْتَلَفُوْا تہ مراد معکے اہل کتاب دی۔ یا مراد
 دے دینہ مؤمنان دے ہرے زمانے دی او اَحْتَلَفُوْا تہ مراد بیخی
 کوونکی دے ہرے زمانے دی۔ لِمَا اَحْتَلَفُوْا فِیْہِ، فا یہ اول کہیں اولام
 یہ صلہ دے ہدایت کہیں دلالت کوی چہ یہ زمانہ کہ اختلاف کہیں
 اللّٰہ تعالیٰ مؤمنان و انایت کوونکو تہ زر او پوخ ہدایت و رکریں۔
 مِنْ اَلْحَقِّ، ہرکہ چہ کہ اختلاف نسبت دوارہ طرفوتہ کیدیشی
 (حق او باطل) تو یہ مِنْ بیا نیہ سرہ یے وضاحت او کرو چہ دلتنہ
 ہدایت کہ حق کہ طرف مراد دے۔ او دا حق عام دے توحید تہ
 او صمیم عقیدے تہ چہ موافق وی کہ وحی سرہ دار تک تعظیم کہ
 جمع تہ یہ دے اُمّت کہیں او قبلے (کعبہ) تہ او شان کہ ابراہیم
 علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام او کتابوتو الہیو او روڑے
 کہ رمضان تہ۔ یہ دے تو لو کہیں یہودیانو او نصاریٰ اختلاف کرے
 و ولیکن اللّٰہ تعالیٰ آخری اُمّت تہ کہ حق ہدایت و رکریں دے۔
 بِاٰذِنَہٗ، دا متعلق دے یہ فَہْدٰی پورے او اذن تہ مراد علم،
 امر او توفیق کہ اللّٰہ تعالیٰ دے۔ یہ دیکیں اشارہ دے چہ ہدایت
 او اسباب کہ ہدایت توں یہ اختیار کہ اللّٰہ کہیں دی۔ وَاللّٰہُ یَهْدِی
 مَنْ یَّشَآءُ اِلَی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ، دا جملہ تقہ دے کہ ماقبل۔ ہرکہ
 چہ معکے ذکر شو چہ ہدایت کہ اللّٰہ تعالیٰ کہ طرف تہ دے او کہ
 ہرکہ یہ اذن سرہ دے تو اوس دے شہیزونہ ذکر کوی۔ اول دا چہ
 دا تقسیم کہ ہدایت یہ مشیت او ارادے کہ اللّٰہ تعالیٰ سرہ کہ صدوہ
 کہ ہدایت کہ اللّٰہ تعالیٰ تہ یہ طریقہ کہ ایجاب یا وجوب سرہ تہ دے
 لکہ چہ کہ معتزلو وغیرہ مذہب کہ دویم دا چہ کہ اللّٰہ تعالیٰ یہ ہدایت
 کہیں غلطی او خطائی تہ وی بلکہ ہرکہ ہدایت پورے صراط مستقیم کہ

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ

آیا گمان کوئی تاسو چہ داخل یہ شی جنت تہ

وَلَكَمْ يَأْتِكُمْ مِّثْلُ الَّذِيْنَ خَلَوْا

احال داچہ تر اوسہ پورے نہ دی رائے تاسو نشان ذکر کیفیوہ دھوہ کسا نوچہ تیر شویدی

مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمْ الْبَأْسَاءُ

مخکس ستاسو نہ رسیدلی ددھوی تہ سختی د مال

وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ

اور مضونہ د بدن او جرقولے شوید رپہ دیروغیافتو تیر تدرے چہ او تیل

الرَّسُولُ وَالَّذِيْنَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى

رسول اوھوہ کسا نوچہ ایمان یے راوہے ددھوہ سرہ کلہ بہ وی

نَضْرَأُ لِلَّهِ الْآلَانَ نَضْرَأُ لِلَّهِ قَرِيبٌ

مدد اللہ تعالیٰ خبر شی یقیناً مدد د اللہ تعالیٰ نزدے دے -

۱۲۴ یہ دے آیت کیں دریم خطاب دے چہ یہ دعوت الی اللہ کیں دیر مصیبتونہ رائی ہوہ تیرول پکار دی۔

ربط علی ہر کلہ چہ مخکس آیت کیں دعوت دانبیاء علیہم السلام ذکر شوہ کتاب اللہ سرہ۔ تو یہ دے آیت کیں ذکر کوی چہ یہ دے وخت کیں ہغوی دیر مصیبتونہ برداشت کریدی۔ اوھوہ مصیبتونہ یہ پہ تاسو یادے ہم رائی۔ علی د مخکس آیت آخری جملہ کیں صراط مستقیم سرہ د جنت د حصول د پارہ یل شرط ذکر کوی چہ ہوہ مصائب برداشت کول دی۔

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ، دا اُم متقطعہ دے مخکس ذکر د کلام نہ غواری۔ خو پہ دیکش درے اقوال دی اول داچہ اُم پہ معنی د یل آسرہ دے۔ دویم داچہ پہ معنی د یل سرہ دے (ا) ورسرہ نیشته۔ دریم قول د قراء دے چہ دا پہ معنی صرف

ہمزہ استفہامیہ دے او یہ اول ذکر مکش راعی اوداغورہ قول
 دے اودلتہ استفہام تقریری دے یا انکاری دے۔ او حسب دے
 حُسیان تہ دے پہ معنی دگمان سرہ راعی اوکلہ کلہ دے یقین پہ
 حائے کیش استعمالیبری۔ او آیت پرارہ حیرہ دہ کہ یہ یارہ دے
 غزوہ احد یا غزوہ احزاب یا ہجرت دے مدیتے کیش نازل شوے وی
 لیکن حکم یے عام دے۔ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ، دے دخول تہ مراد داخل
 دی بے تکلیفہ اود دخول اولی مراد دے حکم چہ صرف دے دخول
 دے جنت خروعدہ کرے شوے دہ دے تلوواہل ایمان سرہ۔ اوداسے
 مضمون پہ سورۃ العمران ص ۱۱۱ او سورۃ توبہ ص ۱۱۱ کیش ذکر دے
 او یہ دے دوارہ آیتو کیش دے مصیبتو تیر و لو پہ حائے جہاد
 ذکر کریدے اولفظ دے جہاد تلوو مصیبتو تہ عام دے۔ وَکَمَا
 یَاْتِکُمْ مِّثْلُ الْاَنْبِیِّیْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِکُمْ، کَمَا پشان دے لم دے لیکن
 یہ کَمَا کیش نفی دے ماضی دہ چہ متصل دہ دے زمانہ حال سرہ۔
 یَا تِکُمْ، دے آتیاں تہ مراد حصول دے دے ہغہ تخیل چہ دے عدم تہ
 وجود تہ راشی توداسے وی لکہ چہ دے یومکان تہ راعی وی۔ مَثَلُ
 دے صرف مشابہ تہ وئیے شی لیکن استعمالیبری یہ عجیبہ
 اونا اشتنا حال کیش۔ دلتہ مراد عجیبہ اونا اشتنا تکلیف و مصیبتو تہ
 دی۔ اَلَّذِیْنَ خَلَوْا تہ مراد تیر شوی پیغمبران اودے ہغوی
 تابعداران دی۔ مَسَّتْهُمْ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزَلُوا، دا جملہ
 تفسیر دے لفظ مَثَل دے۔ مَسَّ یہ اصل کیش یو جسم دے جسم
 سرہ پیوست کید لو تہ وئیے شی او استعمالیبری عمومًا پہ حائے
 دے صرف و رسید لو کیش۔ الْبَاسَاءُ، تکالیف دہ قسمہ دی اول
 ہغہ چہ ذاتی وی۔ دویم ہغہ چہ دے دل چا دے طرف تہ اُور سیری
 اوداتی تکالیف بیا دہ قسمہ دی اول مالی ہغہ تہ یاساء وئیے
 شی، دویم بدنی مرضوتہ ہغہ ضراء وئیے شی۔ دا دوارہ پہ ص ۱۱۱
 کیش ذکر شوی دی۔ اود دویم قسم یے پہ زُلْزَلُوا سرہ ذکر کریدے۔
 زلزلہ پہ اصل کیش خو حول دے یو جسم دی پہ خیل حائے کیش پہ
 سختی سرہ اودالفظ دلالت کوی پہ تکرار او کثرت یا تہ دے اودا

قسم ذکر دے یہ سورۃ احزاب سالہ کیش۔ او مراد دے دینہ ہفتہ تکلیفونہ
دی چہ دے دشمن دے طرف نہ راخی یعنی طعنوتہ، غلط او بے حجابہ
اعتراضونہ، غلط فتوے، کتعل او دروغ وغیرہ۔ حَتَّىٰ يَقُولَ
الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا، حَتَّىٰ دلتہ یہ معنی دے الی سرہ دے او غایہ
دہ دے مس۔ او زلزال او الرسول کیش الف لام عہدی دی یعنی
ہفتہ رسول چہ یہ وخت دے دغہ مصیبت زد و کیش موجود وو۔

مَعَهُ نہ یہ دیکش معیت دے صحبت او اتباع مراد دے۔ مَتَّى
تَضَرَّ اللَّهُ، مَتَّى دے پارہ دے سوال دے وخت دے۔ کلمہ دے استبعاد او استثناء
دے پارہ راخی لکہ یہ دے قول دے متکرینو کیش وَيَقُولُونَ مَتَّى هَذَا الْوَعْدُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (سورۃ یونس ۳۵، سورۃ اسراء ۵۸) او نور ہم
دے ہیر آیتونہ دی۔ او کلمہ دے صرف طلب او دے دعا دے پارہ راخی لکہ یہ دے
آیت کیش۔

سوال: مَتَّى دے استبعاد دے پارہ راخی یعنی امداد دے اللہ تعالیٰ یعنی
سہتری او صورت او حال دے نا اُمیدی پیدا کوی او داخو دے شان دے
رسولانہ لے خبرہ دہ ۹۔

جواب: عَلَىٰ یہ کلام کیش تقدیم تاخیر دے یعنی مَتَّى تَضَرَّ اللَّهُ
قول دے مؤمنان دے او أَلَا إِنَّ تَضَرَّ اللَّهُ قَرِيبٌ قول دے رسول دے اُمت
تہ دے تسلی و کولو دے پارہ۔ یہ دے جواب یا نہ دے یو اعتراض
دادے چہ دادے فصیح کلام نہ یعنی دہ چہ بے ضرورت یہ ہفتہ کیش
تقدیم او تاخیر او کرے شی۔ دویم داچہ نا اُمیدی قول دے مؤمنان
(دے منکر و دے انبیاء) دے شان نہ لے دہ لکہ یہ سورۃ احزاب سالہ او
سالہ کیش دی۔ او داریک دے مخکتو اُمیتیا تو صیر یہ دے ہیر و آیتونہ
کیش ذکر دے لکہ سورۃ اعراف ۱۳۰، سورۃ قصص ۲۵، او سورۃ
سجدہ ۲۴ او یہ دے ہیر و آیتونہ کیش یہ سبب دے صیر دے مؤمنان سورہ
وعدہ دے معفرت او زیرے دے جنت ذکر دے۔ لکہ سورۃ رعد ۲۴،
سورۃ نحل ۱۱۰ او سورۃ قرقان ۵۴۔ تو حاصل جواب دادے چہ
ایمان کامل والو خواصیر کریدے تو دے ہفتی قول یہ نا اُمیدی
او یہ بے صبری یا نہ دے شکر لکہ حمل کیبری۔

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ط

تپس کوی دوی ستازہ چہ خہ خیر خرچ کری

قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ

تہ آوایہ ہغہ چہ خرچ کوئی تاسو خہ مال (رحلال)

فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبُونَ وَالْيَتَامَى

نو دپادہ دمور او پلاردے او خیوانو او یتیمانو

وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ط وَمَا تَفْعَلُوا

او مسکینانو او مسافرو دی او ہغہ چہ کوئی خہ

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۲۱۵

د نیکی کار نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہغہ یاندے بتہ علم لری۔

جواب ع۔ یہ کلام کس تقطیع دہ چہ یَقُولُ الرَّسُولُ تسلیہ لہم
وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا مَتَى تَصْرُ اللَّهُ۔ یہ دے جواب یاندے ہم دغہ
دوہ اعتراضو تہ دی۔ توصیحے توجیہ یہ دے آیت کس دادہ چہ
ابن عطیہ او کوسی لیکلہ دہ چہ متی د پیارہ د دُعا دے یعنی رسول
او مؤمنانو یہ دُعا طلب کولہ د نصرت د اللہ تعالیٰ او الْآرِثِ تَصْرُ اللَّهُ
قَرِيبُ اجابت دے د اللہ تعالیٰ د طرف تہ۔ ابن کثیر ہم ویلی دی
چہ دوی یہ فتح طلب کولہ او د تکلیف د لرے کیں لو د پیارہ یے
دُعا غوختلہ او اللہ تعالیٰ اجابت کوؤ د ہغہ۔ او داسے قول قرطبی
ہم ذکر کرے دے۔

قائدہ: د اللہ تعالیٰ کلام بے ضرورتہ تکلفاً تو یاندے حمل کول
تہ دی پکار کلہ چہ د ہغہ د پیارہ صحیحے محمل ممکن وی۔ دلہ
ہم مقصد د آیت یشارت ورکول دی جنت تہ یہ دخول اولی سرہ
یہ شرط د صبر کولوسرہ یہ تکلیف و دین یاندے یعنی د تکلیف
او مصیبت یہ وخت کس صبر کول اہم او ضروری خیر دے او
سبب دے جنت تہ د دخول۔

۲۱۵ خلاصہ دیا ہے: دے آیت نہ تر ۲۲۲ پورے دے حصہ
دریم یاب ہے۔ یہ دیکش اتلس احکام ذکر کوی چہ اکثر و تعلق
د مالوتو اوکرتاؤ سرہ دے او دینہ امور دے تدبیر متزل و ثلثی
یعنی مؤمنانو مجاہدیتو د پیارہ ذکر کورتی او د معاشرے نظام د
شرع مطابق جوہر و پکار دی۔ او دے امور یہ ذکر کولو کیش
د خصوصیت وجہ دادہ چہ یہ دے کیش جاہلیت والو مظالم او
رسموتہ داخل کری وؤ۔ نو د ہغے نہ د مؤمنانو مچ کول مقصد
دے۔ دے وجہ نہ د ہر یوے خبرے یہ عنوان کیش اجتتاب
(خان مچ کول) مراد دے لکھ چہ روستویہ ذکر کیڑی۔ دارنگ
دا امور دوہ اړخونو والا (دوجہتین) دی تو ترغیب ورکوی صحیح
اړخ نہ۔

ربط علی ہرکله چہ مخکیش آیت کیش یہ ابتلاء اتوکیش الیأساء
ذکر شو او یأساء ہغہ تکالیف کوتیہ او شرعیہ دی چہ د مال سرہ
تعلق لری نو یہ دے آیت کیش د ہغے نہ بعض ذکر کوی ۲:۔ مخکیش
آیت کیش د جنت د حاصلولو بعض طریقے ذکر شوے تو اوس یہ
دے آیت کیش د حصول د جنت بلہ طریقہ ذکر کوی۔ ۳:۔ ادخلوا
فی السلم كافة سرہ مابعد تہول احکام ذکر شوی تعلق لری چہ
دا د اسلام اعمال دی پہ دے شرط چہ د جاہلیت د طریقوتہ
محفوظ وی۔

دے آیت عنوان دا دے چہ یہ دیکش د اتفاق مصارف شرعیہ
ذکر کوی او مقصد پکیش اجتتاب دے د اسراف او تبذیر نہ۔
نو یہ مال خرچ کولو کیش دوہ اړخوتہ دی جاہل خلق یے د اسراف
او تبذیر پہ طریقے سرہ خرچ کوی۔ او اللہ تعالیٰ ترغیب ورکوی
د خیر اړخ نہ چہ ہغہ صحیح مصارف دی۔

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ، اکثر مفسرینو ذکر کری دی چہ دا سوال
عمر و بن الجموح رضی اللہ عنہ کرے و وجہ د خپلو مالوتو نہ
خومرہ خرچ کرو او کومو حایونو کیش یے خرچ کرو۔ نو دا آیت د
ہغہ سوال پہ جواب کیش نازل شو۔ او ہرکله چہ دا سے سوال او

ضرورت کے جواب ہر مؤمن لہ پکار دے تو دے وجہ نہ ہے
 یہ صبیحہ جمع سرہ جواب ذکر کرو۔ مَاذَا يَهْمُكَ دَايِي شَيْءٍ دے
 یعنی شہ خیر یا آئی شئی وَالَّذِي رَحِمَهُ خَيْرٌ دے ہفتہ نوجواب
 اوشوجہ قُلْ مَا أَتَقَرَّبُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ۔
 سوال: دلتہ کے سوال اور جواب مطابقت ٹھہر گئے دے ۹۔

جواب ہے یہ ہیرو وجوہ سہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ یہ سوال
 کیں دہ خیر نہ وؤ لکہ چہ مخکیش ذکر شول نوجواب کیش دواہ
 ذکر دی۔ داول جواب پہ من خیر لفظ سرہ او کے دویم سوال جواب
 پہ فَلِلَّهِ الدِّينُ سرہ دے۔ دویمہ وجہ داچہ یہ سوال کیں اہم
 مقصد مصارف ایزدہ کول دی دے دے پیارہ چہ دے جاہلیت کے
 طریقہ اجتہاد اوشی۔ نوجواب کیں صرف مصارف ذکر شول۔
 من خیر کیں دے خیر نہ مراد ہر حلال مال دے او کے ہفتہ مقدار
 تعیین نہ حاجت نیستہ کے دے وجہ نہ ہے تکرہ ذکر کرے۔

فَلِلَّهِ الدِّينُ، دے آیت کیں دے اتفاق نہ مراد زکوٰۃ نہ دے ٹککہ
 چہ والدین مصرف دے زکوٰۃ نہ دی بلکہ اتفاق واجبہ مراد دے دے
 وجہ دے حقوق دے بتا گاہ نہ سرہ دے احتیاج دے ہغوی نہ۔ بیا آیت کیں
 حاشستہ ترتیب دے اول ہے حق دے والدین تو ذکر کریں ہ ٹککہ چہ
 روستو اللہ تعالیٰ دے حق نہ حق دے والدین تو دے۔ لکہ چہ یہ سورہ
 اسراء ۲۳ کیں ذکر دی۔ او مراد دے والدین نہ دلتہ ہفتہ دی چہ
 دے مال او کے کسب نہ قاصر وی او لے دے استطاعت خاوند
 وی نودا اتفاق واجب دے۔ بیا ورپسے وَالْأَقْرَبُونَ ذکر دی ٹککہ چہ
 اقرباوت او خیلوی دے والدین تو یہ سب سرہ پیدا شوینہ۔ اودارنگ
 انسان دے خیلو خیلو او تو یہ فقر اور حاجت یا نہ ہ شہ خیر وی۔
 بیا ورپسے وَالْيَتَامَىٰ ذکر دی ٹککہ چہ ہغوی پہ کسب کولویا نہ دے
 قدرت نہ لری او ٹوک ہے نیستہ چہ کسب ورلہ او کری نو دے
 دے حاجت ہیرویات دے دے روستو ذکر شو نہ۔ بیا ورپسے
 وَالْمَسْكِينِ، ذکر دی دے دوی حاجات ہم بتکا دی۔ مال او کو
 او ذریعہ دے خوراک ٹھہر گاہ نہ لری۔ بیا ورپسے وَالْإِنْسَانِ السَّيِّئِ

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ

فرض کرے شو یہ تاسو بات جنگ کول احوال دا چہ دا بد بشکارت کید لو تاسو تہ

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

او کیدیشی چہ بد گنہی تاسو بوخیز احوال دا چہ ہخہ فائدہ مند و تاسو

(مسافر) ذکر دی دوی حاجت وقتی دے چہ دے منقطع (جد) دے دھیل کلی تہ او وقتی حاجت یے پیداشویدے۔ نو دے اشخاص و احتیاج دے تہ یہ دوی یا تنہا خرچ کول واجب دی سوال۔ داسے اتفاق واجبیہ بغیر دزکوۃ تہ یہ آیت نکا کین ہم مراد دے تہ ہلتہ یے والدین ولے تہ دی ذکر کری ۹۔

جواب۔ ہر کلمہ چہ والدین د حاجت یہ وخت کین د اولاد یہ مال کین پشان د مالکانو دی یہ دلیل د حدیث (اَنْتُمْ وَمَالُکُمْ لَا یُکَلِّفُکُمْ) او ہلتہ یے لفظ د آتی المال ذکر کریں دے او ابتداء د مالک د پیارہ ذکر کول مناسب تہ دی او اتفاق خو مالک او غیر مالک د وار و پیارہ استعمالیری۔

سوال۔ ہلتہ یے والسائلین فی الرقاب ہم ذکر کری دی او دلتہ نیشہ ۹۔

جواب۔ یہ ہغہ آیت کین دیر (تیکئی کولو) ذکر کول مقصد دے اولفظ دیر دلالت کوی یہ قراختی او وسعت یاں دے دے دے وچے تہ ہلتہ یے مصارف دیر ذکر کری دی۔

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ، دا اجمال دے روستو د تفصیل تہ او اشارہ دہ چہ د خیر کارونہ او مصارف دے تہ علاوہ نورہم شتہ دے۔ فَإِنَّ اللّٰهَ بِہٖ عَلِیْمٌ، یہ دے جملہ کین مقصد تسلی و رکول دی چہ د خیر عمل اللہ تعالیٰ تہ ضائع کوی ینکہ د خیل علم موافق جزا و رکوی۔

وَعَسَىٰ أَنْ تَجِبُوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ

او کید یسوی چہ بے گنوی تاسو یو خیر ادهہ بہ ناکاروی تاسو سرہ

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

او الله تعالى علم لری دهرخیز او تاسو دهرخیز علم نه لری .

۱۳۰ په دے آیت کښ دویمه خیره ده د امور و د تښتیر منزل نه او مقصد په دیکښ اجتناب کول دی د تایید امرای کولو د طبیعت او خواهش نه په خلاف د شرع کښ - او تنبیہ ورکوی چه دا څ مبار دکار و د حسن او د قبح په شریعت سره دے - او د دے مثال ورکوی په فرضیت د قتال فی سبیل الله سره -

ربط ع په مصیبتو کښ دویم قسم مصیبت الضراء و یعنی بدنی تکلیف او د دے مثال په شرعی امور و کښ قتال دے - ربط ع مخکښ آیت کښ د جنت د حاصلولو د پاره عبادت مالیه ذکر کړو نو په دے آیت کښ د هغه مقصد د پاره عبادت بدنی ذکر کړی - ع مخکښ آیت کښ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ ذکر و نو په دے آیت کښ د خیر مثال ذکر کړی په مسئله د قتال فی سبیل الله سره -

کِتَابٌ عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ، دا تعبیر مناسب دے د ۱۳۰، ۱۳۱ او ۱۳۲ سره - کتب فعل ماضی دلته د اخبار د پاره ده یعنی د دے نه مخکښ په تاسو یا ندے قتال فرض شوی دے په آیت ۱۲۹ کښ - او صیغه داده چه قتال فرض کفائی دے لیکن کله چه کافران په دار اسلام یا ندے حمله او کړی نو بیا قتال فرض عین دے - الْقِتَالُ، الف لام عهدی دی یعنی جنگ کول د دشمنانو د دین سره وَهُوَ كَرَّةٌ لَكُمْ، قرطبی د ابن عرقه نه نقل کړی دی چه کَرَّةٌ په پیښ د کاف سره مشقت او نفرت ته وائی او په زور د کاف سره اکراهه ته وئیلے شی او دواړه کیویل په حالے هم استعمالیږی او جهاد او قتال مکروه (سخت) د دے وچے نه دی چه په دیکښ مال خرچ کول د اهل او وطن ته بهر و تل او خپل ځان او بدن مرکز او زخم و نو ته حواله کول دی او د کار و نه طبعاً په هراسان

یا نہ سے مکروہ یعنی کران وی۔ اوداجملہ حالیہ دہ یعنی اللہ تعالیٰ قتال پہ تاسو یا نہ سے فرض کریں سے یہ داسے حال کتیں چہ اللہ تعالیٰ ستاسو یہ کراہیت دقتال یا نہ سے عالم دے۔ اواین عاشور وٹیلی دی چہ دے آیت کیش دتیر شوی حال حکایت دے یعنی یہ اول وخت کتیں چہ مسلمانان لیدو و او قتال کتیں یو یہ لس مقابلہ فرض وہ تودا سبب دکراہیت و و توه رکله چہ هغه حکم کتیں تخقیف راغے او یو یہ دوه مقابلہ واجب شوہ تو کراہیت زائیلہ شو۔

سوال :- دا عذاب دے صحابہ کراموتہ تو خرنک دوی فریضہ داللہ تعالیٰ چہ قتال دے مکروہہ کنزلہ داخو دعام مؤمن د حال نہ ہم یعیده خیرہ دہ ۹۔

جواب علیٰ مخکیش دکر شوہ چہ دا طبعی کراہت دے او بے اختیار دے تو یہ دے یا نہ سے انسان ماخو ذہ وی یہ دلیل دلایکلف اللہ نفساً الا وسعها سرہ۔ اوداکراہیت ہم بیازائیل شوکله مخکیش دکر شو۔

جواب علیٰ داکراہیت دقرضیت دقتال نہ مخکیش و و تو اللہ تعالیٰ پہ ترغیب دقتال کتیں او فرمائیل چہ تاسو یو کارید کنترئی مخکیش دقرضیت نہ لیکن اللہ تعالیٰ هغه فرض کری عکله چہ ستاسو دپارہ پہ هغه کتیں خیر وی (اللیاب)۔

وَعَسَىٰ اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ، پہ دیکتیں اشارہ دہ چہ قتال دو جہتین (دوہ ارخو تو والد) دے اودا جواب دے دسوال نہ چہ هرکله قتال مکروہ دے تو داللہ تعالیٰ درحمت تقاضا داده چہ دے حکم یے نہ کولے۔ تودا جواب او شو چہ وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ۔ اوداجملہ معطوف دہ پہ کُتِبَ عَلَيْكُمْ یا نہ سے او وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ جملہ حالیہ دہ۔ او یہ دے جواب کتیں لطف داللہ تعالیٰ دے پہ خیلویندگانو یا نہ سے چہ هغوی تہ دخیل حکم حکمت دکر وی او یہ علم دحکمت دحکم سرہ رغبت او تخقیف پیداییری۔ او یہ دیکتیں اشارہ دہ چہ احکام الہیہ دیندگانو یہ مصالحو

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ

تپوس کوی دوی ستانہ پہ بارہ د مياشتو د عزت کنیں

قِتَالٍ فِيهِ قُلُوفُ قِتَالٍ فِيهِ كَبِيرٌ

پہ بارہ جنگ کولو پہ ہفت کنیں تہ اوایہ جنگ کول پہ ہفت کنیں عتہ گناہ دہ

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ

او منع کول د خلقو د لارے د اللہ تعالیٰ تہ او کفر کول

بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَآخِرَاجُ

پہ ہفت او (منع کول) د مسجد حرام تہ او ویستل

أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ

د حقدارو د ہفت د ہفت تہ دیرہ عتہ گناہ دہ پہ نیز د اللہ تعالیٰ او شرک کول

باندے بنا دی پہ طباغویان دے تہ دی بنا۔ او پہ دے جملہ کنیں
 د کراہیت نہ طبعی کراہیت مراد دے او د خیر نہ خیریت شرعیہ مراد دے۔
 عسلی فعل ماضی دہ د انشاء د ترجی (د داسے خیر امیں چہ د ہفت
 حاصلیدل آسان وی) د پاره راخی اسم مرفوع او خیر منصوب غواری۔
 لیکن ہر کلمہ چہ د دے تہ روستو متصل آنی یا آن ذکر ثنی نو عسلی
 تائمہ وی۔ او مفسرینو اہل لغتو وئی دی چہ عسلی د اللہ تعالیٰ د
 طرف تہ د ترجی د پاره تہ وی بلکہ د وجوب او تحقیق د پاره راخی
 ماسیوا د سورۃ تحریم ہ تہ۔ او دلتہ پہ جہاد کنیں خیریت دادے
 چہ یا غلبہ او غنیمت حاصل ثنی او یا شہادت او جنت حاصل ثنی۔
 وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ، دلتہ د ہفت مثال دادے چہ پاتے
 کیدل د جہاد او قتال نہ طبعاً محبوب وی لیکن د ہفت پیر بخود لو کنیں شر
 دیر دے یعنی نقصانات د نیویہ او آخرو یہ۔ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ،
 دا علت د ماقبل دوارہ جملو د پاره دے او مراد د علم تہ ہر خیر او شر
 او علم یکل شیء دے او دغہ علم د بندہ کا تو تہ سلب دے کہ مقربین
 بندگان وی او کہ غیر وی۔

الْكِبَرِ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ

دیہہ غتہ گزاهہ دہ قتل نہ اوہیشہ دی دوی چہ جنگ کوی تاسو سرہ

حَقٌّ يَرْدُّكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنْ اسْتَطَاعُوا

تردے پورے چہ اوگرخوی تاسو د دین ستاسو نہ کہ چرے وس یے اورسیری

وَمَنْ يَرْتِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ

اوخو کہ چہ اوگرخیدلو ستاسو نہ د دین دہغہ تہ

فِيهِمْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ

نومر شو پیداسے حال کیں چہ کافرو د نو دغہ کسان بر باد دی

أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ

عملونہ د دوی پہ دنیا او آخرت کیں او دغہ کسان

أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۱۴﴾

اور والا دی دوی بہ ہفے کیں ہمیشہ وی ۔

۲۱۴ کا ذاتد بیر منزل د اموروتہ دریم امر دے ۔ او پہ شہر حرام کیں د قتال سرہ متعلق دے او دے مقصد اجتناب کول دی د آشد البلیتین تہ پہ آسان جانب سرہ نو ہغہ آسان بہ شرعاً حسن لغیرہ اوگرخی ، او مثال دے قتال کول دی د مشرکانو د شرک او ظلمونو د دفع کولو د پیارہ اگرچہ پہ میاشت د حرمت کیں وی ۔ او د احکم ہم د وہ جھتونو (ا ر خون) والا دے ۔ پہ بوجہت سرہ کناہ دے او پہ بل جہت سرہ عبادت او ثواب دے ۔

ربط عل معکیش آیت کیں د عام قتال حکم ذکر شوچہ ہغہ د وجہتین و او اس د قتال خاص قسم ذکر کوی ۔ عل ابن عاشور و بیلی دی چہ ظاہر دادہ چہ د آیت پہ معکیش آیت پسے نازل شو ہیں ے او د ہغے د پیارہ تکملہ او تائید دے ۔

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ، دے پہ سبب نزول کیں اقوالو

اختلاف دے مشہور قول دادے چہ دا نازل ثنویں ے یہ یاہ دے اولے
 سرے (ہغہ و روکے جنگ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پکین
 شرکت نہ وی کرے) دے مسلمانا نو کین چہ امیر دے ہغے عبد اللہ بن
 جحش و او یہ قافلہ دے قریثویان دے یے حملہ اوکرہ کلہ چہ
 ہغوی دے طائف دے طرف نہ راتل او یوتن یے دے ہغوی نہ قتل کرو
 او دا واقعہ دے جمادی الآخریہ آخری ورخ کین اوشوہ لیکن اشتباہ
 (شک) راغلہ چہ دا اولہ ورخ دے رجب المرجب دے چہ ہغہ دے حرمت
 میاشت دے نو مشرکانو یہ مسلمانا نو یان دے عیب او طعن اوکرہ چہ
 دوی دے ملت ابراہیمیہ نہ خلاف اوکرہ او دے حرمت یہ میاشت کین
 قتال اوکرہ تو دے اشتباہ دے کرے کولو دے یاہ صحابہ کرام او دا
 تپوس اوکرہ دویم قول دادے چہ یہ واقعہ دے حدیبیہ کین دے
 سوال شوے و کلہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام
 دے عمرے کولو نہ متع کرے ثنوں تو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 دے صحابہ کرامو نہ یہ قتال کولو یان دے بیعت و اخستو و ہغہ میاشت
 (ذوالقعدہ) دے حرمت وہ تو مؤمنانو یا مشرکانو دا تپوس یا اعتراض
 اوکرہ اور وستو دے صد عن سبیل اللہ سرہ دا قول زیات مناسب
 دے الشہر الحکام، کین الف لام جتسی دی یعنی چہ ہرہ میاشت
 دے حرمت وی او دے وے تہ روستو قتال تکرہ دے تہ یدل
 اشتمال کیدل جائز دی او دے بعض مفسرینو قول دادے چہ یہ
 دیکین الف لام عہدی دی او دے دینہ مراد دے رجب میاشت دے
 او قتال یہ سبب دے سبب سرہ معرفہ کر حیدلے دے۔

قتال فیہ، دا دے الشہر الحکام تہ یدل اشتمال دے او مقصد یہ
 سوال کین دے قتال جواز او عدم جواز دے وقوع تہ دے مراد۔
 سوال: دا سہ یے وے تہ وئیل چہ یسئلونک عن القتال فی الشہر
 الحکام ۹۔

جواب: یہ دیکین اشعار دے اہتمام تہ یہ بارہ دے شہر حرام کین
 نہ صرف قتال تہ او قتال یے تکرہ ذکر کرہ اشعار دے چہ یہ
 دیکین مراد یومعین قتال تہ دے کوم چہ یہ سبب نزول کین

ذکر ہیکہ جنس قتال کتب بحث دے۔

قَالَ قَتَالَ فِيهِ كَبِيرٌ، سوال: پکاروہ چہ دلتہ یے ضمیر ذکر کرے دے؟
جواب: یہ دیکھیں کہ جواب پورہ مطابقت دے کہ سوال سرہ او کہے
کہ پکاروہ چہ وہم رائشی چہ ضمیر الشہر تہ راجع دے۔

سوال: القتال پہ الف لام سرہ وعلیل پکاروہ؟

جواب ع۔ مقصد حکم قتال معینہ نہ دے ہیکہ ہر قتال مراد
جواب ع۔ یہ سوال کتب قتال کہ عبد اللہ بن جحش مراد و او
ہغہ کبیرہ (گناہ) نہ و او یہ جواب کتب حکم کہ ہغہ قتال مراد
چہ یہ ہغہ کتب تنزیل کہ اسلام اونصرت کہ کفر وی۔ او ہغہ غیر دے
کہ محکمت نہ حکم یے نہ کہ ذکر کرہ (اللیاب) کبیر یہ صفت کہ مخلوق
کتب (یہ حقیقت کتب) ہغہ خیر دے چہ جوشہ یے غتہ او قوی وی
لیکن دلتہ مراد غتہ گناہ والا دے۔

قائدہ: دفاعی قتال پہ شہر حرام کتب جائز دے یہ اتفاق دامل
علمو سرہ یہ سب آیت ۱۹۱ کہ دے سورت سرہ لیکن ابتداء قتال
یہ شہر حرام کتب، یہ دیکھیں اختلاف دے کہ علماء یقول دا دچہ
دامتسوخ دے یہ قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ اَوْ قَاتِلُوا
الْمُشْرِكِينَ کَاغۃ سرہ حکم چہ دا آیتونہ عام دی او کہ دے آیت نہ
روستونازل شوی دی۔ دویم قول کہ مجاہد او کہ عطاء دے چہ دا
متسوخ نہ دے۔ او ابو حیان و بیلی دی چہ دا قول غورہ کہ حکم
چہ یہ اتفاق دامل علمو سرہ ثابت دہ چہ عام خاص سرہ نہ
متسوخ کوی۔

وَصَلَّى عَنْ سَيْبِلِ اللَّهِ، کہ دے نہ روستویے کہ قتال کہ مشرکانو شہر
علتونہ ذکر کرے دی چہ ہغہ اسیاب دی کہ قتال کہ جواز کہ پکاروہ
یہ شہر حرام کتب۔ حاصل دا دے چہ تا سوائے مشرکانو چہ کوہ
شہر کارونہ کوئی داخو اکبر (دیبر غتہ) دی یہ نسبت کہ ہغہ
عمل چہ مسلمانانو کریدے ستا سو یہ مخالفت کتب نہ دفع
کہ پکاروہ قتال جائز کرے شوے دے او دا اول سبب دے۔
صَلَّى، مصدر دے چہ قاعدا او مفعول پتہ وی یعنی صدکم المسلمین

اوسبیل اللہ عام دے اسلام، ہجرت، حج، عمرے اور قرآن تولوتہ
 شامل دے۔ وَکُفِّرْ بِہِ، دادویم علت دے یہ ضمیر راجع دے
 سبیل تہ یا اللہ تعالیٰ تہ راجع دے۔ اودا کفر دے وجود دے اللہ تعالیٰ
 اودے صفتا نو او احکامو دے ہقہ تہ انکار کولو تہ او شرک کولو شامل
 دے۔ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دادویم علت دے او عطف دے یہ
 سبیل اللہ باندے دے صَدِّ دے لائن دے داخل دے۔ یہ دے ترتیب
 کیں یے دیر قبیح مقدم کریں یے یہ ذکر کیں چہ ہقہ عام
 صد دے او ورپسے عام کفر دے۔ یا دا عطف دے یہ ضمیر دے یہ
 باندے اودا یہ نیز دے کوفیا نو باندے جائز دے۔ او مراد دے کفر
 دے مسجد حرام تہ دے مسلمانانو منع کول دی یہ ہقہ کیں دے موثق
 کولو او طواف کولو تہ۔ وَارْجُحْ اَہْلِہِ مِنْہُ، داخلورم علت دے او
 عطف دے یہ صَدِّ یا یہ کفر باندے او ضمیر ونہ دے اَہْلِہِ او مِنْہُ
 مسجد تہ راجع دی۔ او اضافت دے اخرج اَہْلِہِ تہ اضافت دے
 دے مصدر مفعول تہ۔ اہل ہقہ چاہ تہ وئیلے شی چہ دے ہغوی یہ
 مضایف الیہ پورے پورہ اختصاص وی لکے اہل البیہ، اہل
 القرآن او اہل الحدیث وغیرہ۔ نو دل تہ مراد دے اہل تہ مؤمنان
 دی او دوی تہ اولیاء ہم وئیلے شی لکے سورۃ انفال نکاتیں۔
 او دوی تہ اہل او اولیاء دے مسجد حرام حکہ وئیلے شی چہ دوی
 تابعدار دے ملت دے ہقہ چاہ دی چہ مسجد حرام (کعبہ) یے جور
 کریں یے اودا رنگ کلک دی یہ توحید چہ حق دے مالک دے بیت
 دے (رَبِّ هَذَا الْبَيْتِ) او اخرج دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 او دے صحابہ کرامو دے مکہ مکرمے تہ مستلزم و دے ہغوی توہین او
 تذلیل لرہ اودا کفر او ظلم دے۔ اَلْکَبْرِ عِنْدَ اللّٰہِ، دالفظ خیر دے دے
 صَدِّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰہِ او دے ہقہ دے معطوفاتونہ اودا غورہ قول دے
 او وجہ دے غتوالی (یہ اختیار دے گناہ سرہ) دے دے تولویشکارہ دہ
 یہ نسبت دے قتال کولو یہ شہر حرام کیں حکہ چہ دا خیزوتہ
 اسباب دے قتال دی۔ دارنگ قتال دے عبد اللہ بن جحش دے رجب
 یہ میاشت کیں یہ دے گمان سرہ وچہ دارجب تہ دے۔ او

داکاروتہ کے مشرکانو کو حرمت پہ میاںشت کبھی یقیناً و۔ وَالْفِتْنَةُ
 الْكَبْرُ مِنَ الْقَتْلِ، دایم علت دے۔ کہ لفظ فِتْنَةُ تفصیل مخشیں تیر
 شوبہ ہے۔ دلتہ کے مفسرینو دوحہ اقوال دی۔ اول داچہ کے دینہ مراد
 کفر او شرک کے مشرکانو دے۔ یعنی کے مشرکانو دا شرک او کفر کے
 قتل کے یوم شرک نہ پہ شہر حرام کبھی دیر غتہ جرم دے۔ دویم
 قول داچہ اول کے مسلمانانو کے دین اسلام نہ پہ شہادت اچولو
 سرہ کے ہغوی پہ زہر نوکشی یا پہ تعذیب کے ہغوی او منع کول کے
 ایمان نہ او پہ قول او فعل سرہ کے ہغوی تنکول دا دیر غتہ جرم
 دے ٹکے چہ پہ دیر کفر یا تو او مظالمویات دے مشتمل دے۔ او
 امام رازی و بیلی دی چہ دا قول دلتہ غورہ دے ٹکے چہ غتوالے
 کے کفر خو مخشیں پہ کفر پہ سرہ ذکر دے، کہ دلتہ ہم دغہ مراد
 شی تو تکرار رائج۔ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُوكُمْ حَتَّى يَبْرُزَ دُوكُمْ عَنْ
 دِينِكُمْ اِنْ اَسْتَطَاعُوا، دا سپردم علت دے۔ یعنی قتال کے مشرکانو
 کے مسلمانانو سرہ پہ ہر فرصت کبھی دیا رہہ کے مرتد کولو کے ہغوی
 کے دین نہ دا کے قتل کے یوم شرک نہ پہ میاںشت کے حرمت کبھی دیر
 غتہ جرم دے ٹکے چہ قتال مشتمل دے پہ دیر قسما قسم اذیتونو
 و رکولویات دے او قتل خو کے قتال یوتکرہ دہ۔ دلتہ پہ حتی کبھی
 دوحہ احتمالات دی۔ اول داچہ دا کے غائیے کے دیا رہہ دے او دویم
 داچہ کے علت کے دیا رہہ دے۔ دویم قول احسن دے ٹکے چہ کے مشرکانو
 پہ تیزبان دے مرتد کول اصل غرض کے قتال دے۔ اِنْ اَسْتَطَاعُوا
 کبھی شرط پہ حرف کے ان سرہ دلالت کوی چہ مؤمنان (صحابہ)
 پہ دین اسلام یاں دے پایہ دی۔ پہ دوی یاں دے کے مشرکانو
 کے مرتد کولو تہ وس نہ رسی۔ تو معلومہ شوہ چہ کے مشرکانو دا
 کوششونہ عبت او یا طل دی۔ وَمَنْ يَزِدْكُمْ دِينًا يُنْتَفِ بِهِ، ہر کہ
 چہ مشرکان کے ارتداد کے مسلمانانو کوشش کوی تو پہ مسلمانانو
 کبھی اوس دوحہ قسمونہ ذکر کوی۔ اول ہغہ چہ مرتد شی کے دین
 اسلام نہ او دلتہ تغویف ذکر کوی کے ہغہ کے دیا رہہ۔ کہ مَن نہ مراد
 مسلمان دے او کے دین نہ مراد دین اسلام دے۔ دویم قسم

یہ مخکشی آیت کتب دے۔ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ، کہ دینہ مراد داچہ یہ
ژوند کتب کہ مرتد کیوں لوٹ تو یہ اوتکری او مرشی، او یہ دے جملہ
کتب اشارہ دہ کہ چرے مرتد کخیل ارتداد نہ تو یہ کول غواری
تو تو یہ ئے قبلین لے شی۔ او موت علی الکفر تہ موافات وئیلے شی
فَاُولَٰئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ، حبط یہ لغت کتب دینہ وئیلے شی
چہ اوبیان یوضری او تقصان دہ ہوتے اوتخوری او خیتہ ئے
اوپر سیری او دھتے نہ مرشی، او د شرع یہ اصطلاح کتب بے اثرہ
کیدل او یا طل کیوں دیو عمل تہ وئیلے شی، اَعْمَالُهُمْ تہ ہغہ
نیک اعمال مراد دی چہ د اسلام یہ حالت کتب ئے کپری وی
یعنی مونخ، روژہ، حج او زکوٰۃ وغیرہ۔

قائدہ:- یہ صرف ارتداد سرہ عمل حبط (بریاد) کیوری او کہ نہ
موت پہ ارتداد باندے شرط د حبط دے۔ یہ دے مسئلہ کتب
اختلاف دے۔ د امام شافعی رحمہ اللہ او بعض علماء یہ نیز
موافات شرط دے یعنی کہ شوک مرتد شولیکن د مرگ نہ مخکشی
صحیح تو یہ اویا سی تو دہ مخکشی اعمال تہ بریادیوری او هغوی
یہ دے آیت سرہ دلیل نیولے دے چہ یہ دیکتب ئے موت
علی الکفر شرط لکولے دے، او یہ نیز د امام مالک او امام ابو
حنیفہ رحمہما اللہ صرف یہ مرتد کیوں لوسرہ تیر شوی عملونہ
بریاد شول اگرچہ روستو تو یہ اویا سی او د دوی دلیل د سورت مائدہ
سورۃ انعام ۸۸، سورۃ اعراف ۸۷ او سورۃ زمرہ آیات دے۔ دغہ
آیاتونہ مطلق دی، او دے آیت فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ د دوی پہ نیز
توجیہ دادہ چہ د شرط د خلود فی النار د پیارہ دے چہ روستو
دکر شویں دے۔

سوال:- حمل د مطلق پہ مقبیل باندے لازم دے لکہ چہ د اصول
فقہ پہ کتا بو تو کتب دکر دی ۹۔

جواب:- دلتنہ مسئلہ د مطلق او مقبیل تہ دہ بلکہ قانون دادے چہ
یو حکم معلق شی یہ دہ شرطونو پورے او پل عنائے معلق شی
یہ یو شرط پورے نو دغہ حکم واقع کیوری پہ وخت د وجود د

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا

يَقِينًا هَاجَرُوا كَسَانِ جِهَةِ إِيمَانٍ فِي دَارِهِمْ دَعَا هَاجَرُوا كَسَانِ جِهَةِ هِجْرَةٍ فِي كَوْنِهِمْ

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ

أَوْجَاهَ دَعَا كَوْنِهِمْ فِي لَارِ دَعَا اللَّهِ تَعَالَى كَيْسَ دَعَا كَسَانِ أَمِيدِ لَرِي

رَحِمَتِ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

دَرْحَمَتِ دَعَا اللَّهِ تَعَالَى أَوَّلَ اللَّهِ تَعَالَى لَحْنَهُ كَوْنَهُ رَحْمَ كَوْنَهُ دَعَا

هَرِيوِ شَرْطِ كَيْسَ - دَلْتَهُ هَم دَا سَعِ مَحَل دَعَا -

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، حَيْطُ (بِرْيَا دِيْدَل) بِه دُنْيَا كَيْسَ دَا دَعَا جِهَ
دَعَا بِه قَتْلَ كَيْسِي كَلَه جِهَ دَعَا بِه قَتْلَ يَانَسَ مَعِ قَدَرْتِ حَا صِل
شِي - اَوْجَنَكِ بِه وَرْسَرَه كَيْسَ مَعِ شِي كَلَه جِهَ مَقَابِلَه كَوِي - اَوْمُؤْمَان
بِه وَرْسَرَه هِيْخَ قَسَمِ تَعْلُقِ اَوْ دَوَسْتَانَه تَه سَا تِي اَوْ تَصَرْتِ بِه
وَرْسَرَه تَه كَوِي - اَوْ شِعْخَه بِه تَرِيْنَه جِهَ اَكْرَمَ شِي - اَوْ دَعَا مَسْلَمَانَانِ
دَعَا بِرَا تَه بِه مَحْرُومِ كَرَمَ شِي اَوْ دَعَا هَاجَرَه صِفَتِ اَوْ سَتَانَه بِه
نَشِي كَيْسَ مَعِ - اَوْ حَيْطِ بِه اَخْرَتِ كَيْسَ دَا دَعَا جِهَ ثَوَابُونَه دَعَا اَخْرَتِ
دَعَا تَه تَه مَلَا وَبِيْرِي اَوْ دَعَا جَنَّتِ تَه بِه مَحْرُومِ وِي اَوْ بِه جَهَنَّمِ
كَيْسَ بِه هَمِيْشَه وِي -

وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ، دَا جَمْلَه بِه مَعْبُوسِ
أُولَٰئِكَ يَانَسَ مَعِ عَطْفِ دَعَا اَوْ دَا مَتَفَرَعِ دَعَا بِه شَرْطِ كَيْسَ بِه لَقْفِ
دَعَا كَيْمَتِ وَهُوَ كَا قَوِي يَانَسَ مَعِ -

۲۱۸ - بِه دَعَا اَيْتِ كَيْسَ دَعَا مَسْلَمَانَانِ اَوْ دَوِيْمِ قَسَمِ دَعَا دَعَا جِهَ
سَرَه دَعَا كَوَشَشِ كَوَلُو اَوْ دَعَا مَوْتُو كَوَلُو دَعَا قَرَاتُونَه دَوِي دَعَا دِيْنِ
اَسْلَامَتَه تَه وَاپَسِ كَيْسِي بَلَكَه دَعَا خِيْلِ دِيْنِ دَعَا حَقَاظَتِ دَعَا بِرَا
هَجْرَتِ كَوِي - اَوْ بِه دَعَا اَيْتِ كَيْسَ دَعَا دَعَا مَسْلَمَانَانِ اَوْ دَعَا بِرَا
بَشَارَتِ (زِيْرَمَ) دَعَا كَوِي -

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا، اِيْمَانِ اَصْلِ دَعَا دَعَا هِجْرَتِ، جِهَادِ اَوْ دَعَا
اَعْمَالُو دَعَا بِرَاهِ تُو دَعَا وِجَهَ تَه دَا بِه بِه مَسْتَقْلِ مَوْصُولِ

(الذین) سرہ ذکر کرو۔ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجْهَهُمْ لِلَّهِ
 دَاوَارَہُ ۛے یہ یوموصول کتبیں راجع کپل محکمہ چہ دوارہ متفرع
 دی یہ ایمان باندے۔ هَاجَرُوا، ہجرت یہ اصل لغت کتب
 ترک پیریشودلوں تہ و ثیلہ شی او یہ عرف کتب نقل کیل دی
 د یوم ملک او وطن یا کملی تہ یل ملک و طن او کملی تہ او دشریعت
 یہ اصطلاح کتب پیریشودل دخیل ملک او مسکن دی دخیل
 ایمان دحفاظت دپیارہ کلمہ چہ دکاقرانو او ظالماتو دطرف تہ
 یہ دہ باندے ظلم او زیاتے کیبری او دے یہ آزادئی سرہ خیل
 اسلامی لہرے چارے سر تہ نشی رسولے۔ تودا مقابل دارتداد
 دے۔ وَجْهَهُمْ دَا، تہ مراد جہاد شرعی دے یعنی دعوت کول او
 قتال کول۔ جہاد ۛے دہجرت سرہ ذکر کرو دے دپیارہ چہ
 معلومہ شی چہ دکہ ہجرت داللہ تعالیٰ ددین دپیارہ وو دمال
 یا ذیل خہ ذاتی مقصد دپیارہ تہ وو۔ اُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ،
 رجاء ہغہ گمان دے چہ تقاضا کوی دحصول دہغہ خیز چہ
 یہ ہغہ کتب خوشحالی وی او دیتہ طمع ہم و ثیلہ شی۔ لیکن طمع
 یہ ہغہ خائے کتب استعمالیری چہ تقاضا دیوخیز کوی لیکن
 اسباب و سرہ تہ وی او رجاء یہ ہغہ خائے کتب استعمالیری
 چہ تقاضا کولوسرہ اسباب ہم موجود وی (دل تہ درے اسباب
 ذکر دی) او رجاء کلمہ یہ معنی دحقوق سرہ رائج۔ ابن عطیہ و ثیلہ
 دی چہ رجاء سرہ خوف ہمیشہ وی او دحقوق سرہ رجاء ہمیشہ
 وی یعنی یہ طریقہ دتلازم سرہ۔ او اصمعی و ثیلہ دی چہ درجاء
 سرہ نفی راشی نو یہ معنی دحقوق سرہ وی۔ رَحْمَتُ اللَّهِ تہ مراد
 جنت او ثواب تہ داعمالودی۔

سوال :- ہر کلمہ چہ ایمان، ہجرت او جہاد موجود وی تود ثواب
 دپیارہ صیغہ دیقین ۛے ولے ذکر تہ کرہ ؟
 جواب :- انسان اگر چہ یہ طاعت داللہ تعالیٰ کتب انتہاتہ
 اوریبری خوبیا ہم دحائے تہ خیر تہ لری۔
 جواب :- دا دے دپیارہ چہ یہ خیلو عملو تو یاتے پورہ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ط

تپوس کوی دوی ستازہ پہ بارہ ذکر شرایو او ذکر جوارئ کین

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْ أَفْعَلُ لِلنَّاسِ

تہ اوایہ پیڑے دواپو کین گناہ لویہ دہ اوخہ لفع ذکر پامہ ذکر خلقو

وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ط وَيَسْأَلُونَكَ

او گناہ (چہ ذکر دوی نہ پیدا کیوی) پیرعت دی ذکر لفع ذکر دواپو نہ او تپوس کوی دوی ستازہ

مَاذَا يُنْفِقُونَ ط قُلِ الْعَفْوَ ط كَذَلِكَ

چہ ذکر کوم مال نہ خرچ او کپی تہ ورنہ اوایہ ذکر یاقی مال نہ دغسے

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ط

بیانوی اللہ تعالیٰ تاسو تہ احکام خیل دے ذکر بارہ چہ فکر او کپی تاسو

اعتماد او نکری (قرطبی)۔

جواب گئے تفریح ذکر ثواب تو ذکر جنت پہ ایمان او عمل صالح باندے واجب عقلی نہ دہ بلکہ صرف پہ سبب ذکر وعدے ذکر اللہ تعالیٰ سرہ دہ۔ جواب گئے دلتہ گئے صرف درے اعمال ذکر کپی دی او ذکر دینہ علاوہ اعمال صالحہ تہ ہم ضرورت دے ذکر جنت ذکر حاصل ذکر بارہ۔ جواب گئے دلتہ رجاء پہ نفس ثواب کین نہ دہ مراد بلکہ ذکر ہف پہ مقید او تفصیل ذکر کیفیت کین دہ۔ رحمت پہ او پردہ تہ سرہ پہ او آیت تو کین ذکر دے لکہ دالیت سورۃ اعراف ۱۷۵، سورۃ ہود ۵۷، سورۃ مریم ۷۷، سورۃ زحرف ۳۳، سورۃ اوسۃ ۲۷، او دالبیکل پہ لغت ذکر ہفہ چاکین دی چہ وقف پہ دے باندے پہ تہ سرہ کوی یا پہ اعتبار ذکر وصل سرہ۔ ذکر اللہ غفور رحیم، دے رجاء پخولو ذکر بارہ ذکر کپی دے یعنی رجاء ذکر غفور رحیم ذات نہ پشان ذکر یقین دہ۔

۱۹۱ پہ دیکش ذکر تہ پیرہ امور ذکر منزل تہ خلورم امر ذکر کوی چہ ہفہ مسئلہ ذکر خمر او میسر (شرابو او جوارئ) دہ او دام مسئلہ

دو جهتیں دہ منافع اوضر روتہ دوارہ پکیش شتہ۔ او مقصد بہ دیکش
اجتناب دے دھغہ خیز نہ چہ ضربے دے تفع نہ غنہ اولوئے وی۔
ربط لہ مخکش ذکر شوچہ قتال یہ شہر حرام کیش غنہ گناہ دہ نو
اوس دھغہ یہ مشاکلت سرہ ذکر کوی چہ شراب خوری او جوارے
کولو کیش ہم لویہ گناہ دہ۔

ربط لہ دارنگ یہ شہر حرام کیش قتال حسن دے دوجے دہ مقابلہ
دہ مشرکاتونہ لیکن خمر او میسر قبیح دی دوجے دہ مضراتونہ۔
اودیتہ تقابل دتضاد وئی لے شی۔

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ، سوال کوونکی صحابہ عمر او معاذ رضی اللہ عنہما
وولیکن فائدہ د سوال تولو مؤمناتونہ رسیبری حکم یے نسبت
تولوتہ اوکرے شو۔ او سوال دذات او حقیقت یہ بارہ کیش نہ دے
بلکہ دے د حکم شرعی یہ بارہ کیش دے۔ الخمر، خمر یہ لغت
کیش پتولوتہ وئی لے شی او شراب خشک ہم عقل لہ پتوی د
نشہ کیش لویہ سیب سرہ۔ او دشریعت یہ اصطلاح کیش دعلماء
اختلاف دے۔ یہ تیز دجمہور و اہل علم و شراب (خمر) ہر
ہغہ مشروب (دخشکلو خیز) دے چہ عقل فاسد وی یہ
دلیل دحدیث دصحیحین چہ یہ وخت دتزل دتحریم دخمر
کیش پتچہ قسموتہ وولہ شراب دانگورو لہ دکجور و لہ د
غموئے دور بشوہ او دجوار و اویل روایت کیش دعسل کبیر
ہم دی۔ او یہ دغہ حدیث کیش دی چہ الخمر ما خامر العقل
(شراب ہغہ خیز دے چہ عقل گہا و دکوی) او یہ یل حدیث
کیش دی چہ ہر نشہ پیدا کوونکے خیز خمر دے او ہر خمر حرام
دے۔ تودا احادیث یہ تشریح دقرآن کریم (یہ بارہ دخمر کیش
راغلی دی۔ حکم چہ لفظ دخمر مجمل و تواحادیث یے شرح
دہ او یہ مجاز بات لے حمل کول غیر مناسب دی۔ او یہ تیز د
امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ او سفیان ثوری رحمہ اللہ خمر صرف
دانگورو کچہ او یہ دی چہ خہ زمانہ روستو او خوتکو شی
او دسمر قندی یہ روایت کیش خمر انگورو، اوسکو (میوہ) او

کجوروتہ ہم شامل دے۔ اکثر و احتاق فتویٰ پہ اول قول یاں دے
ورکھے دہ۔

قائدہ :- دحمر (شراب) پہ بارہ کتیں خلور آیا توتہ پہ ترتیب
سرہ نازل شوی دی اول سورۃ نحل ۳۴ دویم دا آیت (پہ سیب
دے آیت سرہ بعض صحابہ کرام و حمر او میسر پریشودل)
دریم سورۃ نساء ۳۳ (حرام شول پہ وخت دے موئے کولو کتیں
او پہ تور و وخت و کتیں حلال و خلورم سورۃ مائدہ ۳۴ چہ
پہ ہفے سرہ مطلقاً حرام شول۔

والمیسر، دا کیسرتہ اخیستے شویدے پہ معنی دآسانتیا سرہ
دے۔ یا دسار تہ پہ معنی دغنا (مالدارئی) سرہ دے۔ او پہ جوئی
کولوسرہ مال پہ آسانتیا سرہ حاصلیری او انسان مالداریری
او ابن عباس رضی اللہ عنہما او دپیرو تابعیتونہ روایت دے
چہ میسر ہرقمار تہ شامل دے لکہ ترد (دعربو یو کھیل و)
شطرنج، لو بے کول پہ غوزا نو یا بلور و وغیرہ سرہ چہ یویل نہ
پہ آسانتہ سرہ گتی او داسے تورے طریقے او تفصیل دے میسر دے
جاہلیت والو پہ ازلام (غشو) سرہ صاحب الدیاب او قرطبی
ذکر کریں۔ قُلْ فِيهِمَا اِشْمٌ كَبِيرٌ، دلتہ مضاف پتہ دے یعنی
تعاطیہما یعنی دے دوارو پہ استعمال کتیں غتہ کنا ہونہ
دی۔ پہ گبیڑ لفظ کتیں اشارہ دہ کہ کناہ یے یووی لیکن مشتمل
دہ پہ پیرو کنا ہونو یاں دے دے وچے نہ کثیر یے نہ دے
وئیلے۔ ہفہ یو کناہ چہ دہفے پہ کولوسرہ دیکر کنا ہونہ صادریری
ہفہ حنیکل دے شرابو دی لکہ سورۃ مائدہ ۳۴ کتیں ہفہ ذکر
دی۔ دارنگ دے شرابو حنیکلوسرہ جگرے کول، کنحل کول
دروغ او فحش وئیل او زنا کول وغیرہ۔ او دابن ابی الدتیار روایت
دے چہ ہفہ پہ یونشہ کوونکی شخص ورتیر شو چہ ہفہ پہ
خیلو لا سو نو کتیں وارہ یول کول او پہ ہفے یاں دے یے او دس
کولو او وئیل یے چہ الحمد للہ النبی جعل الاسلام شوما
والماء طهوراً (شکر دے دے ہفہ اللہ تعالیٰ چہ اسلام یے رتہ کر خودہ

او اویہ یے پاکوونکے گر خولی دی، او قرطبی و نیلی دی چہ ڊیر کرتہ
 بوشرا بی شخص د عقل والو د پاره سبب د خندا او کرچی د خپلو
 بولو او گن گئی سره لو بے کوی۔ او بوشخص اولید لے شو چہ
 بول یے یہ مخ پورے مکمل او وٹیل یے چہ اللهم اجعلنی من
 التوابین واجعلنی من المتطهرین (اے الله ما د توبہ کوونکو
 نہ او گر خوے او ما د حان پاکوونکو نہ او گر خوے)

او قاسمی یہ خپل تفسیر کتب د اطیاء د قول یہ یتا د شراب
 خواری شیا پس نقصانات ذکر کری دی۔ او دمیسر (جواری)
 کولو نقصانات ہم ڊیر دی۔ اول داچہ یہ دے سره بغض او
 دشمنی پیدا کیږی چہ هغه بیاسیب د ډیر وکنا هوونکری۔ او انسان
 په کتب د ذلت او خواری سره مخ کیږی۔ دارنگ د جواری بیللو
 د وچے نه غلا او ډاکے کول او یویل ته کتخل او فحش وینا
کول او دارنگ د الله تعالیٰ د ذکر او موخوونو نه منع کیږل۔

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ، قرطبی او ابو حیان د خمر په منافعو کتب ذکر
 کری دی چہ د دے په تجارت کتب نفع ډیره وی بلکه اوس
 زمانه کتب د چرسو، اقبوتو، پودرو او شرابو په تجارت اوس مکملنگ
 کتب هم ډیره کتبه ده۔ دارنگ طبییاتو د دے په منافعو کتب ذکر
 کری دی۔ غم زائیلیدل، وقتی طور خوشحالی حاصلیدل او هضم
 د خوراک، تقویت د کمزوری، قوت یا حاصلیدل په بعض
 نشووسره۔ بهادر کیږل د بزدل سړی او د رنگ صفائی په بعض
 نشووسره۔ او منافع د جواری دادی، مال حاصلیدل بے تکلیفه
 او بیا په غریباتو او محتاجاتو کتب د ریاء او سمعت د پاره تقسیم
 وغیره۔ وَرَأَتْهُمَا الْكَرْمُ تَفْعُهُمَا، مخکین ذکر شو چہ د دے
 یوگناه مستلزم دے ډیر وکنا هوونکری او فاعل دے وقتی او
 زائیلیدونکی دی۔ او ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کتب
 دی چہ سزا نه د دے روستو د تحریم نه غټی دی په منافعو
 د دے مخکین د تحریم نه۔ او په دے جمله کتب ترغیب د دے
 د هغه نه منع کیږلوت ته حکه چہ د عقل سلیم تقاضا داده چہ لږه

تقع یہ پیریدی پہ مقابلہ کدیر ضرر کیں۔
 فائزہ:- بعض اہل علم و بیلی دی چہ پہ دے آیت سورہ دحمر
 او میسر تحریم شویں لیکن غورہ قول دا دے چہ پہ دے کیں
 ترغیب دے کدھے نہ بدیدر لوتہ او تحریم کد سورہ مائدہ پہ
 آیت سرہ دے۔

وَكَيْسًا لَّوْكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ (ربط کد مخکیش سرہ لہ) دادوارہ سوالوتہ
 صحابہ کرامو پہ یو خائے کپی وو کد دے وچے نہ یے دا پہ ما
 قبل یا تہ دے عطف کریں لے لہ کد حمر او میسر نہ پہ منع
 کیدر لوسرہ ہسے نہ چہ پہ خلقو کیش یخل او شو متیا پیدا شی
 ددے وچے نہ آیت کیش ورپسے جملہ کیش اتفاق یا الحق ذکر شو۔
 لہ پہ حمر او میسر کیش منافع لہ او ضرر و نہ دیر وو تو کدھے نہ
 اجتناب ضروری دے او پہ اتفاق کد عفو کیش ضرر لہ دے (مال
 کمیدل) لیکن منافع دنیویہ او آخرویہ پہ کیش دیر دی تو پہ
 دے بات دے عمل پکار دے۔ او پہ دے سوال کیش مراد مقفلا
 تیوس کول دی او مخکیش دا سہ سوال پہ یا رہ کد مصرف کیش
 ذکر شوے وو اولتہ مراد کد اتفاق نہ عام اتفاق دے لکہ جہاد
 کیش خرچ کول، صدقات نفلیہ او صدقات واجبیہ پہ طریقہ کد
 اجمال سرہ۔ او کد صدقات واجبیہ تفصیل پہ تور و تصوصو کیش
 دے۔ قُلِ الْعَفْوَ، پہ دیکیں ہم کد اسراف او کد یخل نہ متع نہ
 اشارہ دہ۔ اودا کد قرآن کریم طریقہ دہ لکہ پہ سورہ اسراء ۲۷
 ۲۸، ۲۹۔ او سورہ فرقان ۲۵ کیش۔ عفو پہ لغت کیش زیادت
 تہ ویشلے شی لکہ سورہ اعراف ۲۸ کیش عَفْوًا۔ این عاشور
 و بیلی دی چہ عفو نہ مراد مقدار دے چہ زیات وی کد حاجات
 اصلییہ کد انسان نہ (لکہ کد خرچے کدھہ او کد اہل او عیال کدھہ
 نہ پہ طریقہ کد عادت سرہ اولیاس، استوگنہ او خادم وغیرہ نہ)
 او ابو حیان نقل کریں کد حسن بصری نہ چہ عفو ہفہ
 درمیا نہ حال دے چہ اسراف او تقتیر یکیش نہ وی۔ او کد ابن
 عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ ہفہ آسان خرچ نہ

وئیے شی چہ دمال بیخکندی نہ کوی۔ او حکمت شرعیہ پہ
دیکش دادے چہ اتفاق داسے پکار دے چہ ہمیشہ وی اوداھلہ
کیدے شی چہ یہ انسان ہغہ اتفاق کول آسان وی اوہغہ پہ
اتفاق دے غفور زیاتی کیش دے۔ او یہ حدیث صحیحہ کیش دے
تائید دے خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِيٍّ وَابْتِغَاءِ بَعْنٍ
تَعُولُ (غور صدقہ ہغہ دہ چہ روستو دے حاجتہ کید لوئہ وی
اوشروع کوہ پہ اتفاق کیش پہ اہل و عیال یاتے۔
سوال :- اَلْعُقُوتَہ معلومیہری چہ د انسان د حاجات اصلیہ نہ
خومرہ مال زیاتی وی نوہغہ یہ ضرور خرچ کوی د عخان سرہ بہ
ہیخ نہ جمع کوی ؟۔

جواب عل د ابو ذر رضی اللہ عنہ د رائے نہ علاوہ دے تلو صحابہ
کرام و اومت اجماع دہ چہ یہ انسان یاندے د اتفاق واجبہ
اور زکوٰۃ نہ علاوہ نور خرچ کول واجب نہ دی او یہ دے یاندے
ہیر نصوص دلالت کوی۔ نو معلومہ شہوہ چہ د اَلْعُقُوتَہ مراد من
اَلْعُقُودَہ یعنی عفو منفق نہ دے بلکہ محل د اتفاق دے۔
جواب عل پہ دیکش الف لام عہد خارجی دی یعنی ہغہ زیادت
د مال چہ د نصاب شرعی نہ زیات وی او بیبا دا خاص دے پہ
زکوٰۃ او واجبات و نصابیو پورے۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ، دا د اللہ تعالیٰ د احسان د کردے
پہ دے اُمت یاندے د پیارہ د ترغیب امتثال (عمل کول) د احکام
الہیوتہ۔ یُکَيِّنُ فَعَلَ مضارع حال او استقبالی دوار و شامل
دے۔ او د آیت نہ مراد ہغہ احکام دی چہ مخکیش ذکر شول۔
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ، دا ذکر د قارئے د تبیین دے۔ او تفکر کیش
الشارہ دہ استنباط د حکمتوتو او علتوتو د تیر شوی احکاموتہ
پہ عقل سلیم خیل سرہ۔ دارنگ ضرورتہ او منافع د خیر او
میسر او تقابل د ہغوی پہ مابین کیش پہ صحیح فکر کولو سرہ
معلومیہری۔ اَلْوَسَى وَیَعْلَى دی چہ دے متعلق پتہ دے یعنی فکر
او کرئی پہ آیا تو توشکین پانہ د استنباط د احکامو د فہم د مصالحو و منافعو پانہ۔

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ

یہ بارہ دُنیا او آخرت کیں او دوی تپوس کوی ستا نہ

عَنِ الْيَتَلَىٰ ط قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ

یہ بارہ دِیتیمانو کیں تہ اوایہ اصلاح ددوی دپارہ

خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ط

غورہ دہ اوکہ چرے گپاون کوئی تاسو ددوی سرہ نو رونہ ستاسو دی

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ط وَكُوشَاء

او اللہ تعالیٰ پیتن فساد کوئی کے جدا اصلاح کوئی کے تہ اوکہ چرے غوختے

اللّٰهُ لَا عَنْتَكُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۲۲۰

اللہ تعالیٰ ضرور یہ تکلیف کیں بہ ایے اچولے وے تاسو یقیناً اللہ تعالیٰ زور اور حکمت ووالادے

۲۲۰ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، یہ دیکیں خلور وجوہ دی۔ اولہ وجہ

داجہ دامتعلق دے دتفکرون سرہ اومضاف پتہ دے یعنی

فکر کوئی یہ امر (حال) ددُنیا او آخرت کیں تو اصلح او ابلی

غورہ کرئی یہ دُنیا یا تہ چہ آخرت دے۔ دویمہ وجہ دادہ

چہ دامتعلق دے یہ یبیین پورے یعنی بیانوی تاسولرہ

حال ددُنیا او آخرت چہ فکر او کرئی یہ زوال اوقنا ددُنیا کیں

اوپہ راتللو د آخرت کیں تو زہد او کرئی یہ دُنیا کیں اور غیت

او کرئی یہ آخرت کیں۔ دریمہ وجہ دامتعلق دے یہ آیات

پورے او هغه یہ معنی دعلامات ظاہرہ سرہ دے۔ خلومہ

وجہ دادہ چہ دے متعلق پتہ دے یعنی فتفکروا فی الدنیا

والآخرة یعنی فکر او کرئی ددُنیا دپارہ تو دثرون ددُنیا دپارہ

حان سرہ ضروری سامان اوماں اوساتئی۔ او فکر او کرئی د

آخرت دپارہ یعنی خہ مال د آخرت دتفع دپارہ خرچ کرئی

نواول تفکر فی الآیات مراد دے اودویم تفکر ددُنیا او دآخرت

یہ بارہ کیں مراد دے۔

وَيَسْأَلُكَ عَنِ الْيَتَامَى، دادا امور و دد بید منزل نه پنجم امر دے یعنی
اجتناب اوکری د اختلاف د مال د یتیم نه په قصد او نیت د فساد
او ورائی سره۔ او بغیر د ورائی نه شریکول د مال جائز دی نو دا
هم دوه اړخونو والا حکم دے۔

رابطه: په پریخود لو د خمر او میسر کیش اصلاح د خپلو نفسونو او مالونو
د ه او په بامره د یتیمانو کیش د احکم د پاره د اصلاح د مالونو د هغه چا
د دے چه پخپله د اصلاح کولو نه عاجز وی۔ نو اشاره شوه چه
مسلمانان د خپله فائدے او د غیر (مسلمان ورور) د فائدے
د دواړو لحاظ ساتی۔ او د آیت د تازید لوسیپ داد دے چه هر کله
لا تقربوا مال الیتیم په سورة انعام ۱۵۲ او سورة اسراء ۳۴
کیش نازل شو نو مؤمنانو د یتیمانو د مالونو نه دومره پرهیز
شروع کړو چه د هغوی مالونه یې د خپلو مالونو نه بالکل جدا
کړل او په دیکش تکلیف ووتو دوی په دے بامره کیش تپوس
اوکړو۔

عَنِ الْيَتَامَى، مراد د دے تپوس نه یوځائے کول او شریکول د
مال د یتیمانو دی د خپلو مالونو سره په وخت د خرچ کولو کیش
قُلْ اَصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ، خیر دواړه جانیوته عام دے یعنی د متولی
د پاره غوره دے په اعتبار د آسانتیا سره او د یتیم د پامره په دے
اعتبار غوره دے چه مال د هغه په د فساد او خرابی نه مچ شی۔
او اصلاح لفظ کیش تعلیم او تادیب د یتیم او تحفظ د مال د هغه او
زیاتی کول په طریقه د تجارت وغیره سره داخل دی لیکن سره
د قصد او نیت د اصلاح نه۔ او په دیکش اختیار وکول دی متولی
ته چه هغه د نظر او فکر اوکری چه شریکول د مال ورته فائده مند
ښکاري نو شریک د کړی او که بغیر د شریکوالی نه ورته خیر
ښکاري نو هغه د اوکړی۔ وَ اِنْ تُغَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ، مخالطت
هغه جمع او یوځائے کولو د خیز ووتنه وئیلے شی چه د جدایی تمیز
کړان شی۔ او د دے تخصیص یې په ذکر کولو سره د دے وجه ته
اوکړو چه د تپوس کوونکو د دے د جواز په بامره کیش شبهه وه۔ او

داشامل دے مشارکت تہ یہ نفقہ او تجارت وغیرہ کیش او بعض
 علماء دامصاہرت (سخر گئی جو پولو) تہ ہم شامل کریں۔
 فَاحْوَانُكُمْ کیش علت کجواز ک مخالطت او کیفیت ک ہفتے تہ اشارہ
 یعنی شریکوالی ورسرہ حکمہ جائز دہ چہ دوی ستاسور ورتہ دی یہ
 سبب ک ایمان یا یہ سبب ک تسبی رورولئی سرہ۔ او یورورکیل
 رورسرہ شریکوالی کوی او دارنگ یورورکیل روررتہ ک حساب
 کتاب کولویرہ کوی توتا سوہم کیتما توسرہ حساب کولے شی۔
 وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ، یہ دے جملہ کیش بیرہ و رکول
 مقصد دی ک خیانت کولونہ کیتیم یہ مال کیش یہ حالت ک
 شریکوالی کیش۔ یعنی کیتیم کطرف نہ ک اللہ تعالیٰ تہ سیوا خوک
 حساب کونکے یتشتہ۔ مُفْسِدٌ دلتہ ہفتہ خوک دے چہ کیتیم
 کمال ک خورلوارادہ کوی یہ حیلے او چیل ک شریکوالئی سرہ۔ تودا
 رنگ چہ خوک کیتیم مال یہ حیلے ک اسقاط سرہ خوری ہفتہ ہم
 یہ دیکش داخل دے۔ مِنَ الْمُصْلِحِ، یہ یعلم کیش علم ک تمیز
 کولومر ادے دے دے وجہ نہ یے یہ صلہ کیش مِن ذکر کریں۔
 وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَا عَنَتُكُمْ، یہ دے جملہ کیش ک اللہ تعالیٰ ک احسان
 ذکر دے چہ ہفتہ یہ دے حکم کیش یہ تاسو آسانتیا کرے دہ
 مشقت یے دریات دے تہ دے کیبشودے۔ مشقت او سختی داوہ
 چہ مخالطت او شریکوالی یے یہ تاسو حرام کرے وے یا یے واجب
 کرے وے۔ لَا عَنَتُكُمْ، عنت یہ لغت کیش ہفتہ مشقت دے چہ
 ک طاقت نہ بھروی او شدت او سختی ک تکلیف تہ وئیلے شی لکہ
 تعنت کول یہ سوال (تیوس) کولوکش یعنی یہ تیوس کیش سختی
 او عناد کول دارنگ یوہم وکے چہ روستو ک جو پیدلونہ دوبارہ
 مات شی ہفتہ تہ عنت وئیلے شی حکمہ چہ انسان تہ پکیش پیر
 تکلیف رسیبری۔ دلتہ ک مقسری تو پیر اقوال دی لہ سختی یہ یے
 راوستلے وے یہ تاسو یات دے یہ دے حکم کیش لہ تاسو یہ یے
 ہلاک کری وئی۔ لہ یہ کتاہ کیش یہ یے اختہ کری وئی۔ لہ
 تنکسیا یہ یے دریات دے راوستلے وے۔ او دا اقوال تول یوبل تہ

وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ط

اد نکاح مہ کوئی دے مشرکوں سے (غیر کتابیہ) تو دے پورے چہ ایمان لادہی

وَلَا أَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ

اد خاندان دینہ مؤمنہ غورہ دہ دے مشرکے آزادے نہ

وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ

اگرچہ تاسو یہ تعجب کیں اچوی او یہ نکاح سرہ مہ و کوئی (لو تہ خواہند) مشرکوں سے نہ

حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ

تو دے پورے چہ ایمان لادہی او ضرور مریدے مؤمن غورہ دے

مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ط اُولَٰئِكَ

دے مشرک آزاد نہ اگرچہ تاسو یہ تعجب کیں اچوی دغہ گسان

يَدْعُونَ إِلَى الْبَارِئِ وَاللَّهُ يَدْعُو

بلنہ کوی اور تہ او اللہ تعالیٰ بلنہ کوی

إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ

جنت او بخشنش تہ یہ حکم خپل سرہ او بیاوی

آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٣١﴾

آیات تہ خپل خلق تہ دے دپارہ اچہ نصیحت قبول کری۔

نیز دے دی۔ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ، یقیناً چہ اللہ تعالیٰ ہر قسم حکم نافذ کو لے شی او شوک کے منع کو لے نشی۔ حکیم، یہ ہر حکم کیں دیت کا تو دپارہ خاص فائدے وی۔

۲۳۱ یہ دے آیت کیں دے تہ بیر منزل دے امور و نہ شپیرم امر دے چہ د اہل شرک سرہ د نکاح کو لو تہ خان، بیچ ساتل دی۔ ہستہ چہ دینے خاوند عقیقے یہ مخالفت سرہ د کورتی نظام خراب شی۔ او دا حکم ہم دہ جھوٹہ لری۔ د مال او جمال یہ اعتیار

اونسب سرہ تقاضا کی بری د نکاح د اہل شرک سرہ لیکن بے دینی
 دوجے (چہ شرک دے) دھغوی سرہ د نکاح کولو تہ خان بچ کول
 ضروری دی۔ اودامقنوں یہ حدیث کتب ہم موجود دے تَشْکُحُ
الْمَرْءُ لِدَرْجِ بَعْلِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينِهَا فَاطْفَرِ بَنَاتِ
الرَّيِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ (د شیخ سرہ نکاح کیدے شیخ ہغے د مالدار کی
 د خائست د نسب اود دین دوجے تہ تو کامیابی حاصلہ کرہ یہ
 دیندارے شیخ سرہ۔ کتہ تولاس یہ دے یہ خاور و کتب ککرشی
 ربط۔ د خکش آیت سرہ لہ ہر کلہ چہ محالطت د یتیمانوسرہ
 مصاہرت (د نکاح رشتہ) تہ شامل وولیکن کلہ چہ ہغوی کتب
 اولاد د مشرکانو ہم وی تو اوس متع کوی د نکاح کولو د اہل شرک
 تہ لہ د انسان شکل اوصورت یہ دریوخیز و توینا دے خوراک
 ختیکاک اونکاح کول سرہ د پرهیز کولو د حراموتہ۔ تو یہ ذکر
 د خمر اومیسر اومال د یتیمانوسرہ د خوراک ختیکاک پرهیز
 ذکر شو اوس د نکاح یہ یا رکب پرهیز ذکر کوی۔

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا، نکاح یہ اصل لغت کتب لازمید
 اوجوختیدل دی یہ یوخیز یورے اوسولیدل دیوخیز دی
 اوتداخل یہ یویل کتب (اللباب) اوپہ عرف کتب یہ معنی د عقد
 تہلو د نکاح اوپہ معنی دوطی سرہ راخی دا یہ طریقہ د اشتراک یا
 یہ طریقہ د حقیقت اومجاز سرہ دے۔ اوامام راغب یہ مقدرات
 کتب و نیلی دی چہ دا یہ یا رہ د عقد کتب حقیقت دے اوپہ یا رہ
 دوطی کتب مجاز دے اوداقول حق دے۔ اودلنہ مراد نکاح شرعی
 دے۔ الْمُشْرِكِينَ، اشراک، شرک کول یہ اصطلاح د شرع کتب
 حصہ ورکول دی مخلوق لہ یہ ربوبیت د خالق کتب یا یہ
 الوہیت یا تحکیم د ہعہ کتب۔ برابریہ خیرہ دہ کہ دامخلوق
 خواہش د تقس وی (یہ دلیل د أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوًى)
 (دالہ اطلاق یے یہ خواہش یا تہ کپی دے) اوکہ شیطان وی
 یا طاغوت یا نبی، ولی، جن، قرینہ، پیر فقیر وی یا صنم اوثن
 وغیرہ وی۔ تودا تعریف کفر تہ ہم شامل دے لیکن یہ عرف

دَعْوِیو کیں اکثر دَشْرک دَکرو و او هغه یے ذریعہ دَنقرب الہی کتولہ
دَدے و جے نہ تعبیر دَشْرک یے راو پے دے نو نکاح دَمشْرک و او
کافر و بیخوسرہ یا طل او حرام دے۔

قائدۃ :- اہل کتاب یہ دے عنوان کیں داخل دی او کہ تہ یہ
دے مسئلہ کیں امام رازی یہ تفسیر کبیر کیں دیر تفصیل کر پئے۔
حاصل دا دے چہ یہ دے کیں دوع اقوال دی۔ اول داچہ لفظ دَ
مشرکات کتابیا توتہ ہم شامل دے (یعنی کتابی تہ مشرک
وئیلے شی) ابو حیان وئیلی دی صحیح دا دہ چہ کتابیا تے یہ
المشرکات کیں داخل دی ٹککہ چہ دوی یناگی دَغیر اللہ (دَعزیر
او عیسیٰ علیہما السلام) کوی او اللہ تعالیٰ دوی تہ نسبت دَشْرک
کر پیدے۔ او دا قول دَپیر و مقسری تودے۔ قرطبی ہم دا قول دَابن
عباس رضی اللہ عنہما او امام مالک، سفیان ثوری او امام ازہری
رحمہم اللہ تہ نقل کر پیدے۔ الوسی وئیلی دی چہ دَ بعض علماؤ
قول دے چہ داللفظ کتابیا توتہ شامل دے او یہ دے یا تہ یے
دے دلیلوتہ دَکر کپی دی۔ ابن عادل دمشقی (صاحب اللباب)
وئیلی دی چہ لفظ دَمشْرک کتابی تہ شامل دے او یہ هے یا تہ
یے پنچہ دلائل دَکر کپی دی۔ اول دلیل سورۃ توبہ ۳۰، ۳۱
دویم سورۃ نساء ۵۸۔ یہ بارہ دَکتابیا نو کیں دے او دَھغوی کفر
تہ یے شرک وئیلے دے۔ دریم سورۃ مائدہ ۵۷ چہ دوی دے
ذواتِ مستقلہ یہ یوذات کیں ثابتوی او دا حقیقتاً شرک دے۔
خلو م دلیل حدیث دَمسلم دے یہ کتاب الجہاد کیں چہ نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم یو شخص امیر مقرر کر و او کتابیا توتہ یے
لشکر اولیو (لو) هے امیر تہ یے او فرمائیل چہ ہر کلتہ تہ دَمشْرکاتو
دُشمناتو سورۃ محمّد شے تودعوت دَاسلام ورتہ و رکہ۔ پنجم دلیل
ابوبکر الصم وئیلی دی چہ شوک دَرسول دَرسالت او دَمعجزاتو تہ
انکار کوی او دغہ شخص دَدغہ خوارجو (خلافِ عادت کاروتو)
نسبت شیطانا تو او جانا توتہ کوی تودا شرک دے۔
او حہ وایم چہ اللہ تعالیٰ کتابیا توتہ مشرکان یہ اشارۃ النص سرہ

وئیلی دی لکہ یہ سورۃ بقرہ ۱۲۵ او سورۃ العمران ۷۴ کیش او دے
 عمر رضی اللہ عنہ نہ یہ حدیث صحیحہ کیش دے بخاری نقل دی
 چہ کلہ یئے دے خیر نہ کتابیان شہل نو وئیلی نو وچہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمایلی دی اُخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ
 بل حدیث دے مشکوٰۃ المصابیح دے چہ دے خالی او اتوار یہ وراخ
 روژہ مہ نیسئ حکہ چہ دا اَیَّامٌ عِیْنٌ لِلْمُشْرِكِیْنَ دی او مراد تریتہ
 یہود او نصاری دی۔ او بل دلیل دادے چہ یہ دے آیت کیش یہ
 دویمہ جملہ کیش وَلَا تَنْكُرُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا دے او یہ
 ہف کیش یا لاتفاق کتابی داخل دے حکہ چہ دے کتابی مشرک دحرمت
 دے نکاح دے پارہ بل دلیل نیشتہ۔

دویم قول دے دے خلاف مفسرینو ذکر کریدے او دے ہقوی غت
 دلیل دادے چہ اللہ تعالیٰ مشرکان معطوف کپری دی پہ اہل کتاب
 یاتے یہ دے پرو آیا تو تو کیش لکہ سورۃ بقرہ ۲۲۰، ۲۲۱، سورۃ حج
 ۲۵، سورۃ البینہ ۷۱ او عطف معاشرت غواہی دے دے جواب
 دادے چہ عطف ہر حائے کیش معاشرت من کل وجہ نہ غواہی
 بلکہ کلہ عطف دے خاص اوشی یہ عام یاتے لکہ سورۃ بقرہ
 ۲۵۰ او سورۃ احزاب ۷۱ نو دلتہ ہم پہ مینجے دے اہل کتابو
 او مشرکانو کیش معاشرت دے نوم دے پہ اعتیار دے عرف عام سرہ چہ
 پہ عام عرف کیش غیر کتابیا تو تہ (چہ شرک کوی) مشرکان وئیلی شہ
 او کتابیا تو تہ اہل کتاب وئیلی شہ۔

قائدہ علی ابن جریر وئیلی دی چہ اجماع دے امت دے چہ کتابیہ
 مشرکے شہ سرہ نکاح جائز دے او کوم روایت مرفوعہ چہ دے
 نہی ذکر دے یا دے عصہ کیش لو دے عمر رضی اللہ عنہ تو این کثیر
 وئیلی دی چہ ہغہ ثابت نہ دی۔ تو تفسیر دے دے مسئلہ پہ
 سورۃ مائدہ کیش ذکر دے۔ تو ہر کلہ چہ نکاح دے مشرکے سرہ
 جائز دے نو دے سرہ طریقہ دے موافقت عامو مفسرینو ذکر
 کریدے چہ دے اختصاص دے دے عموم دے آیت تہ یعنی مشرکان
 لفظ عام دے کتابیا تو تہ لیکن پہ آیت دے سورۃ مائدہ سرہ تخصیص

د نکاح د کتابیا تو د جواز شویږ ۷ او د یتنه د متقد مینو په اصطلاح
کیش نسخ وئیل شوی او په نیز د متاخرینو دا تخصیص او تقیید
دے د یو آیت په بل آیت سره - هان په جواز د نکاح د کتابیا تو
سره شرط دا دے چه اهل حرب یه نه وی او دار لک پخپله
عقیده د کتابیت یا نه ۷ یه قائمه وی یعنی که شرک کوی خو
دے شرک ته دین نه وائی او د وجود د الله تعالی نه او د یعت
بعد الموت ته انکار نه کوی - د دے زمانه په یهودو او نصاراؤ
کیش دا سے صفت والا ډیر کم دی -

فائده ۷ د دے اُمت نه چه څوک شرک کوی نو هغه په حکم
د کتابی کیش دے او که نه دے ۹ په دے مسئله کیش د دے وخت
د اهل علمو اختلاف دے د بعضو په نیز دوی اهل کتاب نه
دی په دے دلیل سره چه دغه لفظ په عرف کیش خاص دے
په یهودو او نصاراؤ پور ۷ نو دوی په حکم د عام مشرکا تو
کافر او کیش دی یا په حکم د مرتدینو کیش دی - او د اکثر اهل علمو
قول دا دے چه دوی په حکم د اهل کتابو کیش دی د څو وجوه -
اوله وجه دا ده چه صابئین په نیز د ډیر اهل علمو او په نیز
د امام ابو حنیفه رحمه الله په حکم د کتابیا تو کیش دی او حال دا چه
غیر دی د یهودو او نصاراؤ نه - دویمه وجه ډیر و مفسرینو د سوره
ال عمران ۱۸۱ او سوره توبه ۱۱۳ د لاند ۷ دا اُمت داخل کریږي -
دویمه وجه د سوره توبه آیت په تفسیر کیش امام بخاری رحمه الله
قول د ابو ذر رضی الله عنه ذکر کریږي ۷ چه اِنَّهَا نَزَّلَتْ فِیْنَا وَ
فِیْهِمْ ردا آیت زموږ او د اهل کتابو په یا ره کیش نازل شویږ ۷
خلوړمه وجه دا ده چه تعریف د اهل کتابو په دے اُمت یا نه ۷
صادق دے او په ډیر و مسائلو کیش معانی ته اعتبار ورکیدیږي -
پنځمه وجه دا ده چه په تن زمانه د جهل کیش د اکثر اُمتیا نو عقیده
او اعمال د شرک دی او حال دا دے چه د هغوی د بیچ په هر حال
کیش وی نو د هغی په پایندی کولو سره حرج بین (واضح تکلیف)
بین اکبری (والله اعلم بحقیقت الحال)

حَتَّى يُؤْمِنَ، دَ دینہ مراد اقرار دے پہ شہادتین سرہ او التزام
 د احکامو شرعیو دے پہ دے شرط چہ علامات د کفر و شرک
 پہ کس نہ سبکارہ کیری او دا ایمان یہ احکام شرعیہ کس معتبر
 دے۔ وَلَا مَؤْمِنَةً خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعَجَبْتُمْ، د اَمَلہ نہ
 رقیقہ (وینزہ) مراد دہ او د مُشْرِكَةٍ نہ حرہ (آزادہ)۔ اوہل احتمال
 دادے چہ اَمَلہ یہ معنی دِ شَيْخٍ وی اگر چہ آزادہ وی عکسہ چہ یہ
 حدیث کس عاموزنا تو تہ اِمَاءُ اللّٰہِ وِثْلَہ شوی دی او دا دلیل دے
 چہ د وینزہ د غیر سری سرہ نکاح جائز دے۔ لیکن وصف د
 مؤمنہ دلالت کوی چہ د وینزہ کافر مے مشرکے سرہ نکاح نہ کجائز
 سوال:۔ لفظ د خیر اسم تفضیل دے او دا یہ ہغہ حائے کس
 استعمالیری چہ یہ نفس وصف کس اشتراک وی تولدات
 کوی چہ نکاح د مشرکے سرہ فی نفسہ جائز دے۔ ۶۔

جواب علی داقول د سیبویہ او د بصریا تو دے لیکن دلتہ
 افضلیت پہ اعتبار د اعتقاد سرہ دے نہ یہ اعتبار د وجود
 سرہ لکہ یہ سورۃ فرقان ۲۴ کس دی۔ یا د دے وجہ نہ چہ
 نکاح د مؤمنہ وینزہ سرہ مشتمل دے یہ منافعو اخریو بانات
 او نکاح د مشرکے مشتمل دے یہ منافع دنیویہ یا نہ دے۔ او اخری
 منافع غورہ دی د دنیوی منافعوتہ۔

جواب علی یہ نیز د قراء یغوی او بعضواہل کو قہ اسم تفضیل
 صبیح دے پہ مقام د اشتراک او عدم اشتراک د وار و کس۔
 دلتہ مستعمل دے پہ مقام د عدم اشتراک د جواز کس۔
 وَلَوْ اَعَجَبْتُمْ، د دینہ مراد اعجاب دے پہ حسن، مال، حریت
 او نسب سرہ او د اصفات متعلق دی د دُنیا سرہ او ایمان
 صفت متعلق دے د آخرت سرہ او آخرت غورہ دے د دُنیا نہ
 تو یہ دیتی موافقت سرہ د سری او شیعے پہ مینج کس کمال محبت
 طاعت، بنہ صحیت او امانتد اہری حاصلیری او یہ دینی
 اختلاف سرہ دغہ خیر و نہ یہ کاملے طریقے سرہ نہ حاصلیری
 وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا، دلتہ دویم مقول پتہ دے

یعنی المؤمنات۔ او محکمتیں ذکر شمول چہ المشرکین دلتہ کتابیاتو
 او غیر کتابیاتو دواروتہ شامل دے۔ او متخصص ذکر کتابی دپارہ موجود
 نہ دے۔ وَلَعَبٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْبَدْتُمْ بِهِ دے
 جملہ کیش ہغہ بحث دے چہ محکمتیں تیر شو اولفظ ذکر مری
 او عام بندہ دواروتہ شامل دے او مشرک نہ مراد آزاد دے۔
 أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ، دا ذکر دعلت دے دپارہ د حرمت د
 نکاح د اہل شرک سرہ۔ أُولَئِكَ کیش مشرکات او مشرکین دواروتہ
 اشارہ دے۔ او دعوت عام دے کہ یہ ژے سرہ وی لکہ یہ دے
 سورت ۱۳۵ کیش تیر شوی دی او کہ یہ سبب د محبت او د مخالطت
 سرہ وی۔

سوال :- دیر کا فران خود جہنم اور نہ متی نو دا د هغوی یہ یارہ
 کیش خہ رنگہ صادق کیدے شی ۹۔

جواب :- مراد د النار نہ اسیاب د جہنم د اوردی چہ کفر او شرک
 او شراب خیسکل، جواری کول او غوثہ د خنزیر خورل وغیرہ دی
 سوال :- محبت خود دوارہ طرفوتو نہ وی نو احتمال شتہ چہ کافر
 مسلمان شی یہ سبب د نکاح کولوسرہ ۹۔

جواب :- ہر ہغہ عمل چہ دائر وی یہ مینج د نفع او ضرر کیش
 نو احتراز د هغہ نہ لازم وی یہ احتمال د ضرر سرہ۔
 سوال :- دا علت خود مشرکات کتابیات تہ ہم شامل دے تو
 د هغہ سرہ نکاح ولے جائز کرے شویدے ۹

جواب :- کتابیان خود یہ خپل کتاب یانے ایمان لری او
 شرک تہ دین نہ والی نو غالب گمان او خیال دادے چہ یو
 مؤمن خاوت یہ د غے شیخ تہ د هغہ د کتاب یہ سبب سرہ د
 توحید دعوت ورکری۔ او یہ شیخو کیش د قبولیت مادہ دیرہ وی
 خصوصاً د خاوت یہ خیرہ متلوسرہ۔ او کہ خاوت کتابی مشرک
 وی او شیخہ یے مؤحدہ مؤمنہ شی تو شیخہ یہ خاوت یانے
 خیلہ خیرہ نشی منا ولے تو عہکہ د غہ نکاح جائز نہ دگر خولے
 شوی۔

وَاللّٰهُ يَدْعُوْا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِأَذْنِهٖ، یہ دیکش دہ احتمال دے

اول داچہ مضاق پت دے یعنی اولیاء اللہ۔ او د جنت او مغفرت نہ
مراد اسیاب د ہف دی چہ توحید او ایمان کامل دے۔ دویم احتمال
دادے چہ اللہ تعالیٰ کوم احکام نازل کبری دی تو یہ ہفے یا نہ
عمل کول سبب دے کہ حصول د جنت او د مغفرت۔

سوال :- مغفرت پہ اصل کس د دخول د جنت د پامرہ سبب دے
دے وجہ تہ یہ سورۃ العمران ۱۱۱ او سورۃ الحدید ۱۷ کس
مغفرت پہ جنت یا نہ دے مقدم کریں۔ یہ دے آیت کس یے
مغفرت ولے روستور او پرو۔

جواب :- دلہ رعایت د تقابل دے یہ کلام کس چہ یہ مخکس
جملہ کس یے التَّائِبِ ذُکُرُکَ وَتُذْکِرُکَ ہفے یہ وجہ یے دلہ جنت
اول ذکر کرو۔ یا ذہ یہ یہ عوایورے متعلق دے او د اذن تہ
مراد کلام د اللہ تعالیٰ دے۔ یا اَسْیَاقِیْ او توفیق و رکول دی۔

وَيُبَيِّنُ آيَتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، تبیین تہ مراد وضاحت
دے یہ داسے طریقے سرہ چہ یہ ہفے کس ہفے التَّائِبِ پاتے
تہ شی۔ لِلنَّاسِ سرہ دلیل دے یہ دے خیرہ چہ ہدایت
د قرآن کریم تہ لو خلقوتہ عام دے۔ يَتَّقُونَ، امام راغب و بیلی
دی چہ حقیقت د تن کر حاصلول د ہفے خیز دی چہ تسیان یا
غفلت تربہ راغلے وی۔ او دلہ د تن کر مقصد دادے چہ اللہ
تعالیٰ د انسان پہ فطرت کس خیل معرفت او د نعمت و معرفت
اچولے دے لیکن یہ بیان او علم حاصلول سرہ ہفے ورتہ دو بارہ
ور یادشی۔

قاعدہ :- د ۱۱۱ آیت پہ آخر کس يَتَّقُونَ ذکر و او دلہ يَتَّقُونَ
دے وجہ د فرق دادہ چہ ہلہ بیان د مصالح و منافعو او
نقصانات و او ہفے یہ فکر او عقل سرہ معلومیری او پہ دے
آیت کس ذکر د دعوت د جنت او د اور د جہنم دے او د ہفے معرفت
پہ ثقل او وضاحت یا نہ دے موقوف دے د پامرہ د یاد سائلو
تو دے وجہ تہ دلہ یے يَتَّقُونَ ذکر کرو۔

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى لَا

ادبوس کوی دوی سناہ یہ بارہ دَحَائے دَحِیض کیش تہ اویہ ہغہ حائے دَکندائی دے

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا

نودہ کوئی دَ زفانہ خیلونہ یہ حائے دَحِیض کیش او مہ

تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ

نزدے کیرئی دوی تہ تردے چہ پاکے شی نوہذہ وخت چہ دوی بنہ پاکے شی

فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ

نورا تلل کوئی دوی تہ دہوہ حائے نہ چہ حکم در کپید تاسوتہ اللہ تعالیٰ یقینا اللہ تعالیٰ

يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿۲۲۲﴾

مینہ کوئی دَہیرو توبہ کو دنگو سرہ او مینہ کوئی دَحائ پاک ساتونکو سرہ -

۲۲۲ یہ دے آیت کیش اووم امر دے دَ تد بیر منزل دَ امور تہ
(حکم دَ خیلہ شیخ یہ حالت دَحِیض کیش) یہ دے کیش مقصد
اجتناب دے دَ ہرے پلیتی تہ حئی چہ دَ خیلہ بی بی تہ ہم یہ
حالت دَحِیض کیش اجتناب اوکری - اویہ دیکش ہم دوہ
اچوتہ دی یعنی خیلہ بنجہ یہ اصل کیش حلالہ اور وادہ
لیکن حرمت دَ وجہ دَحِیض تہ دے -

رابطہ دے دے دَ مخکیش آیت سرہ یہ شو وجوہو سرہ دے لہ
مخکیش آیت کیش دَ غتہ پلیتی (شرک) تہ اجتناب ذکر وواو
نکاح کول دَ مشرکے سرہ حرام وو- اوس دَ ورے پلیتی تہ اجتناب
ذکر کوی چہ حیض دے او نکاح ورسرہ جائز دے لیکن نزدیک
یہ دغلہ حال کیش حرام دے - لہ مخکیش دَ مشرکانو دَ نکاح تہ
اجتناب ذکر شو اوس دَ مشرکانو تہ یہ بعض عادتو کیش مخالفت
کول ذکر کوی چہ ہغہ افراط یا تفریط کول دی یہ یا دَحِیض کیش
وَيَسْأَلُونَكَ، دَسوال او تپوس کولو سبب دا وچہ یہود یا تواد
مشرکین عرب یہ دَ شیخ تہ دَحِیض یہ حالت کیش داسے نفرت

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى لَا

اوپس کوی دوی ستانہ یہ بارہ دَحَائِی دَحِیض کیں تہ اویہ ہغہ حَائِی دَکندہ کئی دے

فَاعْتَزِّلُوا النَّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا

نودہ کوئی دَ زانہ خیلو نہ یہ حَائِی دَحِیض کیں او مہ

تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ

نزدے کیرئی دوی تہ تردے چہ پاکے شی نوہغہ وخت چہ دوی بنہ پاکے شی

فَاتَّوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ

نوراتل کوئی دوی تہ دہغہ حَائِی نہ چہ حکم در کیری تاسوتہ اللہ تعالیٰ یقینا اللہ تعالیٰ

يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿۲۲۲﴾

مینہ کوی دَ دیر و توبہ کو دنگو سرہ او مینہ کوی دَحَائِی پاک ساتونکو سرہ -

۲۲۲ یہ دے آیت کیں اووم امر دے دَ تدبیر منزل دَ امور و تہ (حکم دَ خیلہ بنجے یہ حالت دَحِیض کیں) یہ دے کیں مقصد اجتناب دے دَ ہرے پلیتی تہ حَتَّى چہ دَ خیلہ بی بی تہ ہم یہ حالت دَحِیض کیں اجتناب اُکریئی۔ اویہ دیکیں ہم دودہ اُرخوندہ دی یعنی خیلہ بنجہ یہ اصل کیں حلالہ اور وادہ لیکن حرمت دَ وچے دَحِیض تہ دے۔

رابطہ دَ دے دَ مخکیں آیت سرہ یہ خو و جو ہو سرہ دے لے مخکیں آیت کیں دَ غتے پلیتی (شرک) تہ اجتناب ذکر و واک نکاح کول دَ مشرکے سرہ حرام و و۔ اوس دَ ورے پلیتی تہ اجتناب ذکر کوی چہ حیض دے او نکاح و سرہ جائز دے لیکن نزدیکت یہ دغہ حال کیں حرام دے۔ لے مخکیں دَ مشرکانو دَ نکاح تہ اجتناب ذکر شو اوس دَ مشرکانو تہ یہ بعض عاد تو کیں مخالفت کول ذکر کوی چہ ہغہ افراط یا تفريط کول دی یہ یا دَحِیض کیں وَيَسْأَلُونَكَ دَسوال او تپوس کولو سب دا وچہ یہود دیا تو او مشرکین عرب یہ دَ بنجے تہ دَحِیض یہ حالت کیں داسے نفرت

او پدہ کولہ چہ پدہ تورات ۱۵۹ سفر اللہ و بین کیش لیکی و و چہ
 چا حائضہ بنحہ یہ لاس سرہ مسہ کرہ ترما یتام پورے یہ
 پلینت وی او چا چہ دہقہ دجا موسرہ حان اولکولو غسل یہ
 کوی او چیلے جائے یہ ہم وینچی او چا چہ ہقہ تہ نزدیکت او کرہ
 تو او دہ وراخے یہ پلینت وی - صحیح مسلم کیش دی چہ دحائضہ
 سرہ یہ یے یو حائے خوراک حیشکاگ تہ کوو او یو کور کیش یہ
 تہ اوسیدل - او مجاہد تہ نقل دی چہ یہ دغہ زمانہ کیش یہ
 دوی دہقہ یہ شاطرف کیش جماع کولہ - او قرطبی و ثیلی دی
 چہ نصاراؤ یہ یہ حالت دحیض کیش دحائضہ سرہ جماع جائز
 گنہ - تو مسلمانان یہ دے مسئلہ کیش حیران شول نو دا
 تیوس یے او کرہ - دا ذکر شوی دریوارہ سوالات - (ریسٹلونک)
 ماذا ینفقون، ویسئلونک عن الیتامی، ویسئلونک عن المحیض
 یے یہ واورہ ذکر کری دی ٹککہ چہ دا دوی یہ یو وخت کیش
 تیوسو تہ کری وواو کو مچہ بغیر دواونہ دی تو ہقہ یہ چہ
 جدا اوقا تو کیش و - عن المحیض، دلته عبارت پتہ دے یعنی
 دجماع دہقوی تہ یہ حالت دحیض کیش - محیض لفظ مصدر
 ظرف مکان او ظرف زمانہ تول کیدے شی - دابن مسیب تہ
 نقل دی چہ دلته محیض مصدر دے او دابن عباس رضی اللہ
 عنہما تہ نقل دی چہ دلته مراد ظرف مکان دے یعنی حائے
 دحیض چہ فرج دے یہ حالت دحیض کیش - او ابو حنیہ دویم
 قول تہ ترجیح و کریدہ - او عربوتہ تعریف دحیض معلوم
 وود دے وچے تہ قرآن دہقہ تعریف تہ دے ذکر کرے دارنگ
 مدت دحیض لہ او دیر تہ ہم قرآن اشارہ تہ دہ کرے -
 او یہ دیکیش دعلماء مجتہدینو دیر اختلاف دے غورہ
 دادہ چہ داسیالے شوی دے عادت دزناتوتہ - او داروایت
 دامام شافعی او امام مالک رحمہما اللہ تہ نقل دے او امام
 بخاری رحمہ اللہ ہم دا غورہ کریں - قُلْ هُوَ اَدَّی تہ محیض
 مصدر وی تو حمل دآدی یہ ہقہ بات دے واضح دے او کہ

معیض ظرف وی نو دلتہ لفظ ک مکان پتہ دے یعنی مکان آذی۔
 او آذی یہ لغت کیں ہر ہنہ خیزتہ و نیلے شئی چہ مکروہ اوید
 سترے کپیری کہ ہنہ قول وی لکہ یہ دے سورت ۲۶۲ کیں۔
 او کہ بل خہ وی۔ لکہ از غے یا گتہ وغیرہ چہ یہ لار کیں پرتہ
 وی لکہ یہ حدیث صحیحہ کیں دی إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ۔
 او ہنہ ویشتہ چہ ک پیدائش یہ وخت کیں ک۔ یچی یہ سریات
 وی لکہ یہ حدیث ک عقیقہ کیں دی چہ أَمْطُوا أَعْدُ الْأَذَى۔ تو
 معلومہ شوہ چہ آذی یہ ہنہ خبیث او مکروہ کیں استعمال پیری
 چہ خبیث یے پیرتہ وی۔ تو یہ دے لفظ کیں رد دے یہ اقراط
 کولو دے یهود و یانے او ورسرہ رد دے یہ تفریط کولو دے نصارا
 یانے۔ تو معلومہ شوہ چہ وینہ ک حیض آذی دے۔ اویل احتمال
 دادے چہ مراد ک دینہ سبب ک آذی دے او آذی یے تکرہ ذکر کر پید
 اوجہ ک آذی یے نہ دے ذکر کرے ٹک کہ چہ دا آذی ک سری ک پیر
 دے ٹک کہ چہ یہ حالت ک حیض کیں جماع کول سبب ک امراض ک۔
 دارنگ دا آذی ک بَشَعُ ک پیرہ ہم دے ٹک کہ چہ بدن کیں کمزوری
 پیداکوی۔ او دارنگ دا آذی ک یچی ک پیرہ دے ٹک کہ چہ تطفہ ک حیض
 ک وینے سرہ کپہ و پہ شئی نو طیبیا نو لیکلی دی چہ دا سے بچے بیا
 مجنوم پیداشی یا ک پیدائش نہ روستو وریانے ک جنام
 مرض راخی۔ فَاعْتَرَلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ، دانفریع ک حکم دے یہ
 علت (آذی) یانے۔ اعتزال کنایہ دے ترک ک جماع کولوتہ او
 معیض نہ مراد مکان ک حیض (فرج) دے۔ نو دا دلالت کوی یہ
 حرمت ک جماع یانے فقط او تہہ فائدہ اخستل جائز دی یہ
 دلیل ک حدیث سرہ چہ إِصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا الْبُحْكَاحَ (جماع) او کہ
 معیض مصدر شئی او مراد تربتہ زمانہ ک حیض شئی نو معنی
 دادہ چہ اعتزال ک حیض یہ حالت کیں مطلقاً منع دے لیکن
 تخصیص یے کرے شویدے یہ جواز ک استمتاع (قائدے
 اخستلو) ما فوق الارار (ک کپیرے ک پاسہ) یانے۔
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ، ابن عربی و نیلی دی چہ قرب

یہ زورِ دراءِ سرہ) عمل کولو تہ وٹیلے شی چہ ہغہ دلتہ جماع کول
دی او یہ پیش دراءِ سرہ نزدیکی ک فعل تہ وٹیلے شی۔ او داجملہ
تاکید دے ک مخکیش جملہ ک پارہ سرہ ک بیان ک غایہ تہ یہ حٹی
یَطْهَرْنَ سرہ۔ حٹی یہ معنی ک الی دے ک غایہ ک پارہ۔ یہ دے
لفظ کیش دہ قراءتو تہ دی اول یہ تخفیف سرہ او ہغہ یہ معنی
ک بندید لو ک ویتہ ک حیض دے۔ دویم یہ تشدید سرہ او ہغہ
یہ معنی ک غسل کولو دے روستو ک بتیدید لو ک ویتہ تہ۔ او ک
قَرَأَ تَطْهَرْنَ تہ مراد غسل کول دی۔ فَاتَّوَهَّنَ تہ مراد جماع کول
دی۔ ک امام ابوحنیفہ مذہب دا دے چہ ہرکھ ویتہ ک حیض یہ
اکثر مدت کیش بندہ شی توجماع ورسرہ فی الحال جائزہ اگر
چہ غسل تہ انتظار کول افضل دی او ہغہ استدلال کوی
یہ اول قراءت سرہ۔ لیکن ک تور و اہل علمو یہ نیز ک جماع ک
جواز ک پارہ ہر حال کیش غسل کول شرط دی۔ او ہغوی ک امام
ابوحنیفہ رحمہ اللہ ک استدلال تہ جواب کوی چہ ہرکھ یوقعل
ک پارہ غایہ او شرط دوارہ ذکر شی نو ک دوارو وجود شرط دے
بلہ وجہ دادہ چہ بناء یہ دویم قراءت سرہ غسل مراد دے
نو کہ صرف ویتہ بتیدید مراد شی نو دویم قراءت مہمل
پاتے کیری۔

قائدہ :- صاحب اللہیاب ک ابوالعیاس المقری تہ ثقل کریدی
چہ طہارت یہ قرآن کیش یہ تہہ معانوسرہ ذکر دے۔ اول
انقطاع ک ویتہ لکہ دا آیت یہ اول قراءت سرہ۔ دویم غسل کول
لکہ دے آیت کیش دویم قراءت۔ دریم یہ معنی ک استنجاء کولو
یہ اوبوسرہ لکہ یہ سورۃ توبہ ۱۵۸ کیش۔ ثلورم صفائی ک خیری
تہ لکہ دا سورۃ ۲۵۔ پنجم ک گنا ہوتو تہ پاکیدیل لکہ یہ سورۃ
واقعہ ۱۷ کیش بنا یہ یوتفسیر سرہ یا سورۃ توبہ ۱۵۸
کیش۔ شپہرم ک شرک تہ پاکوالے لکہ سورۃ حج ۲۶۔ اووم
کزہ پاکوالے لکہ یہ سورۃ احزاب ۵۷ کیش۔ اتم یہ معنی ک حلال
والی لکہ سورۃ ہود ۷۷۔ تہم یہ معنی ک پاکوالی ک رجس رنا کارہ

نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ

زناۓ ستاسو خائے دے کووندے ستاسو دے نورا تلل کوئی خائے دے کووندے تہ

أَنْتُمْ تَشْتُمُونَ وَقَدْ مَوَّالَ أَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ

یہ کو مہ طریقہ چہ ستاسو خوبہ شی او محکین او کری نیت دپارہ دے فائس ستاسو او دیکوئی اللہ تعالیٰ

صفات او اخلاق، تہ لکہ یہ سورۃ احزاب ۳۳ کیں۔

مِنْ حَيْثُ أَمَرَكَ اللَّهُ، یہ لفظ دے من کیں دوه احتمالات دی۔ اول
داچہ من دے غایے دے ابتداء دے پیارہ دے او حیث یہ معنی دے جهت
سرہ دے۔ دویم احتمال داچہ من یہ معنی دے کافی سرہ دے او
حیث دے مکان دے پیارہ دے۔ امر تہ مراد حکم کول دی او مامور یہ
پت دے یعنی ہتھ چہ امر شویدے یہ اعتزال سرہ دے ہتھ غائے
تہ یہ حالت دے حیض کیں چہ ہتھ فرج دے۔ یا دے دیتہ مراد
نکاح کول دی۔ یعنی اللہ تعالیٰ دے تاتو ریشہ من تہ دے فائس اخستلو
دے پیارہ دے نکاح امر کریں۔ یا امر یہ معنی دے اذن سرہ دے او ہتھ
اذن دے حقی یظہرن دے غایے تہ معلوم شو چہ اذن کریں۔ اللہ
تعالیٰ دے جماع کولوروستو دے طہارت دے شے تہ۔

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ، یہ دے سرہ اشارہ
دے چہ یہ دے محکین حکم کیں ستاسو فائسہ دے یہ دوه طریقہ
سرہ۔ اول داچہ شوک جماع یہ حالت دے حیض کیں او کری او بیایے
دے آیت یا دنتی تو توبہ او یا سی تو محبت دے اللہ تعالیٰ حاصل شی۔
دویم داچہ شوک دے آیت دے تذکرہ دے تہ حان دے حائض سرہ
دے جماع کولوتہ پاک او بیچ ساتی توبہ دے سرہ محبت دے اللہ
تعالیٰ حاصلیری۔ او یہ دواہ وکیں ذکر دے محبت الہی دے دلالت کوی
چہ التَّائِبِينَ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ (دگناہ تہ توبہ کوونکے
پشان دے ہتھ چا دے چہ گناہ یے تہ وی کرے)۔

وَأَعْلَمُوا أَنَكُمْ مَالِكُوا وَكَبِيرُ الْمُؤْمِنِينَ

ادبہدہ شی چہ یقیناً آسودہ ہفہ سرہ مخا کی ری اوزیرے درکوبہ مؤمنانو لہ

۲۲۳ یہ دیکش د امور و د تباہیر د منزل تہ اتم امر دے یہ دیکش
د جماع کولو شرعی طریقہ او د ہفہ مقصد ولد (بچے) پیدا کیل
سرخول مراد دی۔ اولازم دادہ چہ اجتناب لازم دے د جماع کولو
یہ موضع د قرث کش چہ ہفہ دیر دے د شیخ۔ او دا امر ہم
دوجہتین وویوجہت یے مامور یہ دے او یل جہت یے متہی
عندہ دے۔

ربط ع۔ مخکش یہ قول د مجاہد کش تیر شول چہ یہودیانونہ
د شیخ تہ د حیض یہ حالت کش نفرت کولو لیکن یہ دیر کش
راتل یے جائز کنل توہلنہ یے د ہغوی د بو اضرط رد اوکرو
اولنہ د ہغوی د یل اضرط رد کوی۔ ع۔ ابو حیان و بیلی دی چہ
مخکش آیت کش فَاَنُؤْهِنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ، کنس من وجہ
اطلاق و نووہم پیدا شو چہ شیخ تہ یہ دیر کش راتل جائز
دی تو یہ دے آیت کش د ہفہ رد کوی۔ ع۔ مخکش یے دیہودیانونہ
دیوخیث رسم رد اوکرو نو اوس د ہغوی د یل رسم رد کوی
ہفہ دادے (یہ صحیحین کش حدیث دے) چہ یہودیانونہ
وئیل چہ تحوک د شیخ سرہ جماع یہ قرچ کش د روستو طرف
نہ کوی تو بچے یہ یے کوہ ستر کے پیدا کیل۔ او د دے وجہ نہ
د انصار و د بعض زنا نو سرہ چہ مہاجریتو نکاح اوکرو تو ہفہ
بنخویہ د شأ د طرف تہ قرچ تہ راتل یہ حاوت انوحرام کنل
تو یہ دے آیت کش د ہفہ رد کوی۔

نِسَاءُكُمْ حُرَّتٌ لَّكُمْ، د نِسَاءُ تہ مراد زوجات (شیخ) دی لیکن
وینزوتہ یے د شمول د پارہ یہ نساء سرہ تعبیر اوکرو۔ حُرَّتٌ
یہ اصل کش سیرے کول د زمکے دی د تخم اچولو د پارہ۔ او د صرف
تخم اچولو تہ وئیل شی اوزرع بوٹی راوتلو تہ وئیل شی د دے
وجہ د حرث نسبت انسان تہ کیدے شی او د زرع نسبت اللہ
تعالیٰ تہ حقیقتاً دے او انسان تہ مجازاً نسبت کیدے شی

لکہ یہ سورۃ واقعہ ۴۳، ۴۴ کتب،

سوال :- حُرَّتِ مصر دے تو یہ نِسَاء کُم یاتے مے حمل شدہ رنگ
صحیح کیری ۶۔

جواب :- یہ عبارت کتب تقدیر دے یعنی جَمَاعِ نِسَاء کُم کا حُرَّتِ
حکہ چہ نطقہ پشان دے تخم اچولودہ اور حم (بچہ ذاتی) پشان دے
ز مکے دے او بچے پشان دے بوقت دے - یا نِسَاء کُم مَوْضِعُ حُرَّتِ
لکُم۔ او یہ لفظ دے حُرَّتِ کتب تصریح دے چہ دے بیبیاتوسرہ جماع
صرف یہ فرج کتب حلالہ دے او یہ دے برکت حرامہ دے - تو یہ
دے کتب ترغیب دے پیدا ائش اوزیا تول دے تسل تہ چہ ہقہ
اصل مقصد دے نکاح دے۔

فَاَتُوا حُرَّتْکُمْ اَلّٰی شِئْتُمْ، یہ دے جملہ کتب دے جماع دے محل
تعیین اوشو یہ حُرَّتْکُمْ سرہ او تعمیم دے کیفیت دے جماع اوشو یہ
اَلّٰی شِئْتُمْ سرہ - دلتہ اَلّٰی یہ معنی دے کیف سرہ دے او عموم دے
کیفیاتو دے چہ کہ مخارج وی یا دے روستو طرف تہ وی یہ
ملاستے وی او کہ یہ ناستے سرہ وی یا یہ ارج سرہ وی حنکہ چہ
موخوشہ وی - او کوم چہ بعض صحابہ کرامو، تابعیتو یا ائمہ
کراموتہ نسبت دے جواز شویدے دے جماع کولو یہ دے برکت تو
ہقہ مؤل دے یا لغزش دے او دے تفصیل دے پائیدے
مکان کتب تفسیر قرطبی، ابن کثیر اوزاد المعاد دے ابن قیم اوزار
او ابو حیان و بیلی دی چہ یہ دے برکت دے جماع کولو حرمت دے دولسو
صحابہ کراموتہ یہ مختلف الفاظو سرہ روایت کرے شویدے
او ابن عطیہ و بیلی دی چہ جائز تہ دی ہقہ چالرہ چہ ایمان
یہ اللہ تعالیٰ او یہ ورج دے آخرت لری چہ یہ دے مسئلہ کتب
یہ لغزش دے یو عالم پس لارشی - وَقَدْ مَوَّالِدُ نَفْسِکُمْ، دالفظ شامل
دے بسم اللہ تہ او ذکر دے بسم اللہ تہ یہ وخت دے شروع کولو دے
جماع کتب او نیت خالص کول دے پائیدے کپیدا کپیدا لو دے بیج دارنگ
ہرکہ چہ اللہ تعالیٰ دے شہوت پورہ کولو تحلیل ذکر کرے تو اوس
ترغیب و رکوی نور و اعمال صالحوتہ یعنی تول وخت یہ شہوت رانی

وَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ

او مہ کو جوئی نومونہ اللہ تعالیٰ منع کو دے (دال) دپارہ دے قسمونو ستاسو

أَنْ تَبْرُوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا

دے نیکو کولو او تقویٰ کولو او اصلاح کولو تہ

بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۳۳﴾

پہ مینج دے خلقو کیں او اللہ تعالیٰ ہر جہ آوری او پہ ہر جہ بانڈے علم لری۔

کتیں تیروئی۔ او مراد دے دینہ تقدیم دے نیکو اعمالو دے پہ
قرینہ دے سورہات آیت ۲۳۱ سرہ۔ وَأَتَّقُوا اللّٰهَ، تاکید دے
چہ شہوت رانی پہ حرام طریقو سرہ مہ کوئی او ترغیب دے امتثال
دے او مرو او اجتناب دے تولو مٹھیا توتہ۔ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُّسْلِمُونَ، داهم
دے ماقبل تاکید دے او تحذیر دے۔ اوہ ضمیر کیں احتمالات دی
اول داچہ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے دویم داچہ خیر تہ راجع دے چہ
مخکیش جملہ کیں پنہ مراد وو۔ دریم داچہ تقویٰ تہ راجع دے
او مراد تربیتہ جزاء دے تقویٰ دے۔ اوچہ ضمیر اللہ تعالیٰ تہ راجع شی
نو مراد دے لِقَاء تہ پیش کیل دی اللہ تعالیٰ تہ یہ یعت بعد
الموت او حشر سرہ تودا تحذیر دے۔ یا مراد دے دینہ دیدار دے
دے اللہ تعالیٰ سرہ پہ میدان حشر او جنت کیں تودا ترغیب دے۔
او عطف دے تفریع دے پہ مخکیش دے جملو یا تہ۔

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ، کہ مخکیش دے لِقَاء تہ مراد دیدار الہی شی
تودے بشارت تہ مراد بشارت دے دیدار الہی دے۔ او کہ
مخکیش تحذیر مراد شی پہ سبب دے عدم تقویٰ سرہ تودا بشارت
دے پہ سبب دے ایمان او دے تقویٰ۔ اہل علم وائی چہ پہ دے
بشارت کیں یے مطلق ایمان ذکر کریں تہ تودا دیل زیرے
دے دعا مومونا تو دپارہ۔

۲۳۳ پہ دے آیت کیں ذکر دے تہم امر دے کامورو دے تدابیر
دے منزل تہ پہ دیکیں اجتناب ذکر کوی دے پیر قسمونو (سوکت دوی)

کولو نہ او خصوصاً ہجہ قسمو نہ چہ خان پرے دیکو کارونو نہ منع
کوی او دا امر ہم دوہ ارجو تو والا دے یعنی دیکو کارونو نہ چہ خان پرے دیکو کارونو نہ منع
تعالیٰ یا نہ دے قسم کول جائز دی لیکن دیکو کارونو نہ چہ خان پرے دیکو کارونو نہ منع
کولو دیکو کارونو نہ چہ خان پرے دیکو کارونو نہ منع

ربط علیٰ معکس ایت کس د تقویٰ ذکر و او یہ دے ایت کس لازم
د تقویٰ الہی ذکر کوی چہ ہجہ خان پرے کول دی د استعمال د
نوم د اللہ تعالیٰ نہ یہ ہے پرواہی سرہ یا بے حایہ بے دھرم او
میسر د مسئلہ نہ تر دے خان پرے تقویٰ د افعال ذکر شہ
اوس تقویٰ د افعال ذکر کوی۔ علیٰ معکس قلاً موالاً نفسکم، کس
اشارہ وہ چہ دیکو کارونو نہ چہ خان پرے کول دی دیکو کارونو نہ چہ خان پرے کول دی
اعمالو نہ چہ خان پرے کول دی دیکو کارونو نہ چہ خان پرے کول دی

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ دَاعِيًا وَتَجْعَلُوا الْإِنْسَانَ دَاعِيًا
عَرْضۃ، وزن د فُعْلۃ کلمہ یہ معنی د مقعول سرہ راجی یہ معنی معرض
سرہ دے یعنی خان پرے دیکو کارونو نہ چہ خان پرے کول دی دیکو کارونو نہ چہ خان پرے کول دی
ہجہ خیز تہ و ٹیلے شہ چہ کینو دے شہ یہ یل خیز یا نہ دے تو
حاجز او ماتع (منع کوئے) شہ۔ دلتہ ہم د دوار و معانیو احتمال
شہ دے (روستو ذکر کیری)۔ لَا يَمَانِيكُمْ، ایمان جمع دیمین دہ
بتی طرف او بتی لاس تہ و ٹیلے شہ۔ لَا يَمَانِيكُمْ کس لام متعلق دے
یہ عرضۃ پورے او ایمان نہ مراد ہیر قسمو نہ کول دی بغیر
د ضرورت نہ یہ نیک او بد کارونو کس۔ نو یہ دیکس مقصد منع
دہ د ہیر و قسمو نہ کولو نہ د اللہ تعالیٰ یہ نوم یا نہ دے ٹکک چہ یہ
دیکس د اللہ تعالیٰ د نوم بے ادبی لازمیری۔ د دے وجہ نہ ہیر
قسمو نہ کوئے کی خلق اللہ یہ بیڈی سرہ ذکر کیری دی لکہ یہ سورۃ
قلم بتک، سورۃ مائیدہ بکس بتا یہ یو تفسیر یا نہ دے۔ یہ
دے توجیہ سرہ عرضۃ نہ مراد اولہ معنی دہ یعنی تشانہ ہر دہ
او اللہ نہ مراد نوم د اللہ تعالیٰ دے۔ دویمہ توجیہ دادہ چہ عرضۃ
نہ مراد منع کوئے دے او یہ لَا يَمَانِيكُمْ کس لام اجلیہ دے یعنی
مہ گر حوی نوم د اللہ تعالیٰ منع کوئے دے دے د قسمو نہ کولو ستا سو نہ

یہ نوم دھعہ یاتے۔ اَنْ تَبْرُوْا وَ تَتَّقُوْا وَ تُصَلُّوْا بِیْنَ النَّاسِ، یہ
 دیکھیں دوحہ توجیہات دی اول داچہ یہ دیکھیں مضاف پتہ دے
 یعنی کراہیہ یا لَعْلَ تَبْرُوْا۔ اودا دَعْرَضَہ دے اولے معنے سرہ تعلق
 لری معنی داچہ مہ مگر کوئی نوم دَاللہ تعالیٰ تینہ دِیَاہ دے دیر و قسمو
 ستا سو دے دے وچے نہ چہ یدگنری نیکی او تقویٰ او اصلاح کول
 یاد دے دِیَاہ چہ اونہ کپڑی دا دریوارہ۔ تو یہ دے معنی سرہ اولیٰ
 منع اوکرہ دے دیر والی دے قسمو توتہ عموماً او بیایے اوئیل چہ یہ
 دے قسمو توتہ تاسو دے نیک کاروتہ ہم حُآن محرو موئی، دویہ
 توجیہ دادہ چہ دا مقعول دے دَعْرَضَہ دے دِیَاہ یہ تقدیر دمن
 سرہ او عَرْضَہ یہ دویمہ معنی سرہ دے نوم معنی داچہ مہ مگر کوئی
 نوم دَاللہ تعالیٰ منع کوونکے دے دے درے کاروتہ دے وچے دے قسم
 کولوستا سو تہ۔ دریمہ توجیہ ابو حیان ذکر کریدہ چہ دا متعلق دے
 دَايِمًا تَكُمُ سرہ او علی لفظ پتہ دے او دَعْرَضَہ اولہ معنی دہ نو
 نوم معنی داچہ یہ نوم دَاللہ تعالیٰ دیر قسموتہ مہ کوئی یہ کولود دے
 دریو کاروتہ سرہ اگرچہ دا کاروتہ دے خیر دی لیکن دیر قسموتہ
 یہ دے ہم مہ کوئی۔ تو معلومہ شوہ چہ کوم کاروتہ دے خیرتہ دی
 او یہ ہعہ یاتے خوک دیر قسموتہ کوی داخو دیر یں او قبیح
 کار دے۔ یہ دویمہ توجیہ سرہ دا مناسب دے دے سورۃ تورایت
 سرہ او د حدیث دے مسلم سرہ چہ ہر کلمہ تہ قسم اوکرے یہ
 یوخیز (کار) یاتے او د ہعہ تہ مخالف یل کار دے خیر او وینہ نو
 دے خیر ہعہ کار اوکرہ او دے قسم کفارہ ورکرہ۔

فائدہ: نیکی (پس)، تقویٰ او اصلاح دے خیر تہ لو کاروتہ شامل دی
 کہ ہعہ لازمی وی اولہ متعدی وی ٹکے کار خیر یہ دے فائدے تہ
 خالی تہ وی یا یہ یل چاتہ فائدہ ورکویے یا یہ حُآن تہ فائدہ
 رسوے یا یہ ضرر دفع کوے۔ یل چاتہ فائدہ ورکول دیتہ پر
 (نیکی) وئیلے شی او حُآن تہ فائدہ ورکولوتہ تقویٰ وئیلے شی او د
 یل چاتہ ضرر دفع کولوتہ اصلاح وئیلے شی۔ او یہ سورۃ نساء
 نکال کیں یے نور درے ذکر کرپی دی ٹکے چہ یہ ہعہ کیں صرف

لَا يُؤْخَذُكُمْ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

تہ نسی اللہ تعالیٰ تاسو پہ لغو (بے ارادے) سرے پہ قسمونو ستاسو کیش

وَلَكِنْ يُؤْخَذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبُكُمْ

د لیکن نسی تاسو لہرہ پہ ہفتہ عملونو سرے چہ کسب کرے وی تہ ونو ستاسو

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ (۲۲۵) لَكِنْ

واللہ تعالیٰ بخنہ کوونکے دے صبرناک دے۔ دپارہ دہفتہ کسانو

امور متعذیبہ ذکرکوی چہ ہفتہ موقوف دی یہ مشورہ کولیانتہ۔
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، مخکیش قسم ذکر شو ہفتہ دآوریدلوسرہ تعلق
لری او اعمال (تیکی، تقویٰ او اصلاح) ذکر شول ہفتہ دعلم سرہ
تعلق لری۔ ددے وجے تہ یہ فاصلہ دآیت کیش یے دادوہ صفات
خاص ذکر کرل۔

۲۲۵۔ ربط :- ہرکلمہ چہ مخکیش آیت کیش دہیرو قسمونو کولو او حان
دنیک کارتہ منع کولو دپارہ دقسم کولونہ منع او کرے شوہ لیکن
حکم یے نہ وو ذکر کرے تو اس دہفتہ احکام او اقسام ذکرکوی۔
لَا يُؤْخَذُكُمْ اللَّهُ، مواخذہ (نیول) پہ قسمونو کیش دوہ قسمہ دہ
اول مواخذہ دنیوی دہ یعنی کفار لازمیدل دویم مواخذہ اخروی
دہ یعنی کتاہکاریدل نو دلتہ ددوار و قسمونو تہ نفی مراد دہ۔

بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ، لغویہ قرآن کریم کیش پہ درے قسمہ دہ۔
اول قسم لغویہ قسم کولو کیش پہ دے آیت کیش ذکر دہ۔ دویم
لغویہ معنی دقول یا طل (کنخل) یا یا طل عمل لکہ یہ سورہ
قصص ۵۵ او سورہ فرقان ۲۷ کیش۔ دریم پہ معنی دے فائدے
خبرے کولو لکہ یہ سورہ طور ۳۷ کیش۔ تولفظ دآیمائیکم یے ددے
دپارہ ذکر کرو چہ دلتہ اول ہول مراد دے یعنی لغویہ قسم کولو
کیش۔ یہ تفسیر دیمین لغوکیش دہیرو اقوال دی۔ اول قول داچہ
دایوہریرہ، ابن عباس رضی اللہ عنہم او نور و تابعینونہ نقل دی
چہ یہ غالب کمان سرہ قسم کول یہ تیر شوی کاریاتے چہ ٹخہ

رشتیا و ایم او حال دادے چہ ہغہ کہ حقیقت نہ خلاف وی دینہ
 لغویہ دے وجہ وئیے شی چہ قصد کہ قسم خو کوی لیکن قصد
 کہ دروغ و بیستہ او دا قول کہ امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ ہم دے۔ دریم
 قول دعا نشہ رضی اللہ عنہا او ابن عباس رضی اللہ عنہما (دریم
 روایت) او کہ نور و تابعین نہ نقل دے چہ لغو قسم دادے چہ
 حُله نہ بغیر ارادے پہ تادی سرہ الفاظ کہ قسم را اوجی لکھ لا واللہ
 بلی واللہ، قسم دے پہ اللہ تعالیٰ یا تدمے وغیرہ الفاظ داروایت
 امام بخاری رحمہ اللہ ہم ذکر کریں دیتہ لغو حکم وئیے شی
 چہ قصد کہ قسم کولونہ وی ہسے بے اختیارہ یا عادتاً کہ حُله نہ
 را اوجی۔ دا قول کہ امام شافعی رحمہ اللہ او یو قول کہ امام مالک
 رحمہ اللہ ہم دے۔ دریم کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما (بیل
 روایت) او کہ علی رضی اللہ عنہ او طاؤس (تابعی رحمہ اللہ) دا کہ
 چہ دا قسم پہ حالت کہ غصہ او غضب کیں دے۔ او کہ دیتہ علوہ
 تو را قول ہم شتہ دے۔ ہر کلمہ چہ دلتہ لغو مقابل کہ کسب قلب
 دے تو دریم قول غورہ معلومیری او حدیث کہ استمرا الأعمال
 بالنیات ہم پہ دے یا تدمے دلالت کوی او امام شاہ ولی اللہ
 دہلوی وئیے دی چہ غورہ دادہ چہ دالفظ دے دریا و تہ شامل دے
 وَلَٰكِنْ يُّؤَخِّرْكُمْ يَوْمًا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ، کسب (کول) یہ افعال
 اختیار یہ کیں استعمالیہ اگرچہ عمل کہ ذرہ وی او کسب ذرہ
 عقد او نیت کول دی۔ تو دا وصف یمین متعقد (را تلو تکی وخت
 سرہ ترہے شوے قسم) او یمین غموس (قصد آبہ دروغہ قسم)
 دواہوتہ شامل دے او مواخذہ آخر ویہ یا لاتفاق مراد دہ
 لیکن پہ یمین متعقد کیں روستو کہ قسم ما تلو تہ او پہ یمین
 غموس (پہ دروغہ قسم کولو) کیں کہ اول وخت نہ ہم۔ او ہر
 چہ کہ نبوی مواخذہ دہ یعنی کفارہ و رکول ہغہ پہ یمین متعقد
 کیں یا لاتفاق واجب دہ پہ دے شرط چہ قسم مات کری او
 پہ یمین غموس کیں کہ علماؤ اختلاف دے۔ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ
 غفور مبالغہ دہ پہ گناہ پتولو او سا قطولو کہ سزا کہ ہتے کیں۔

يُولَدُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةٍ

یہ قسموں سے خدانِ جدا کوئی دیکھتا تو خیال نہ انتظار دے خاورو

أَشْهُرَ فَإِنْ فَأَوْقَانِ اللَّهُ غَفُورٌ

میرا شتو دے تو کہ چرے دوی او گری قسم نہ تو یقیناً اللہ تعالیٰ بخندہ کوونکے دے

رَحِيمٌ ۲۲۶ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ

رحم کوونکے دے - او کہ چرے دوی قصد او کپی دے طلاق

فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۲۲۷

تو یقیناً اللہ تعالیٰ ہر خہ آوری او پہ ہر خہ باندے علم لری۔

او حلیم یہ لغت کیں سکون او پہ دمہ کار کول دی سرہ دقت
او قدرت نہ - تو غفور دلتہ تعلق لری دیمین منعقد سرہ او حلیم
دکسب دژہ سرہ تعلق لری چہ مستحق دسزاوی لیکن سزا
ورتنہ زرتہ ورکوی۔

فائدہ - معلومہ شوہ چہ قسم (سوکت) پہ درے پہلہ دے اول
لغو قسم چہ دھے تعریقوتہ مخکس تیر شول او پہ ہغ کیں کفار
اوسزا دوارہ تیشتنہ - دویم یمین منعقد دے ہغہ قسم کول دی
درا تلو تے زمانے سرہ تپلی شوی کار باندے چہ فلا تے کار یہ کووم
یا یہ فلا تے کار نہ کووم - تو پہ دے قسم چہ پورہ والے او کپی خو
صحبہ دہ ہج مواخذہ نیشتنہ او چہ قسم مات کپی تو کفار او کناہ
دوارہ لازم دی - او کیدے شی چہ یہ کفارے سرہ یے ہغہ کناہ ہم
معاف شی او دھے ذکر یہ سورہ مائدہ ۸۹ کیں شتنہ دے - او دریم
پول قسم یمین غموس دے او یمین صبر او مصبورہ ورتہ ہم
وٹیلے شی - ہغہ قسم کول دی پہ یاہرہ دتیر شوے زمانہ کیں د
کار کیں لویانہ کید لو یہ قصد ددروغوسرہ - او دالکناہ کبیرہ دے
پہ سبب دصحبہ حدیث سرہ او پہ دیکیں سزا شتنہ او پہ کفار
کیں اختلاف دے دھے دپارہ دققہ کتابونہ او گوری۔

۲۲۶، ۲۲۷ دے آیتونہ تر ۲۳ پورے دتد بیر منزل دآمورنہ

لسم امر دے ہنہ دطلاق شرعی دمسئلے تفصیل دے۔ اول ذکر دایلاء دے بیا دطلاق دعدت ذکر دے چہ یہ ایلاء پسہ بہ شرط دعدم رجوع لازمی۔ بیا ذکر دتعداد دطلاق دے او دہن شرعی طریقہ۔ بیا ذکر دے دحق درجوع کولو یہ شرط دمعروف (بشہ طریقہ) سرہ۔ او یہ دے تولو کیش مقصد اجتناب دے دجاہلیت طریقہ یہ تعداد دطلاق اور رجوع وغیرہ کیش۔ اودا امور ہم دواہ خونہ لری یعنی دجاہلیت طریقہ چہ ہنہ یا طے دی او طریقہ دشریعت چہ ہنہ لازمی دی۔

یہ دے آیت کیش حکم دایلاء شرعی ذکر کوی دپارہ درد دایلاء داهل جاہلیت ہنہ ایلاء یہ کال دواہ کالہ وہ او مقصد یہ ہے تنکول دشیخ و تو قسم یہ ہے اوکرو چہ دے شیخ تہ یہ نہ نیز دے کیہ اوطلاق یہ ہے ہم نہ ورکو او د نکاح حق یہ ہے ورلہ ہم نہ ادا کولو او د قسم تہ یہ ہے رجوع ہم تہ کولہ وئیل یہ ہے چہ دا سناہ دے۔ نو اسلام دہن ظلم تردید اوکرو یہ ایلاء شرعی سرہ یہ دیکش فائدہ دادہ چہ خاوت یہ طلاق ورکولو کیش تادی اوکری بلکہ یہ مدت دایلاء کیش سوچ اوکری او یہ شیخ یا تہ یہ ہم ظلم اونہ شی۔

ربط علی ہرکہ چہ مخکش عام قسموتہ ذکر ثلثوں تو اوس دہن تہ خاص دول قسم ذکر کوی چہ ہنہ تہ ایلاء وئیل شی۔ علی مخکش دزنانہ تہ فائدہ اخستل ذکر شو اوس ہنہ خیز ذکر کوی چہ دہن ہنہ یہ وجہ دغہ فائدہ اخستل متع شی چہ ہنہ ایلاء اوطلاق لِنِیْنَ یُوْلُوْنَ مِنْ بَسَاءِہُمْ، ایلاء یہ لغت کیش مطلق قسم تہ وئیل شی ہنہ تہ ائی او اَلُو ہم وئیل شی او ددیتہ یا کل اخستل شویدے چہ یہ سورہ تورہ کیش دے۔ او ایلاء یہ شرع کیش خہ دہ ۶ تو یہ دیکش اختلاف دے یہ نیز دجہو علماء کرامو چہ ایلاء دادہ چہ خاوت قسم اوکری چہ خیل شیخ تہ یہ دخلور و میاشتہ زیات نہ نیز دے کیہ ہم۔ تو کہ قسم ہے اوکرو یہ خلور و میاشتہ یا دہن تہ یہ کم یا نہ تو دا ایلاء

شرعی نہ دہ تو صرف قسم دے۔ اوڈ امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ یہ نیز
 قسم کول دی چہ خلور میا شتہ یہ نہ ورنیز دے کیہم تو چہ
 نیز دے نہ شی اوخلور میا شتہ تیرے شی تو ایلاء ساخط شوہ
 او یو طلاق رجعی واقع شو۔ اوکہ جماع یے اوکرہ یہ خلور میا شتہ
 کین دنہ تو کفارہ وریانگا واجب شوہ او ایلاء ختم شوہ۔ اوڈ ابن
 مسعود رضی اللہ عنہ او بعض تابعینونہ روایت دے چہ ایلاء دادہ
 چہ خاوت قسم اوکری چہ یسختے نہ یہ نہ نیز دے کیہم یو ورخ
 یا کم وزیات او بیانیز دے نہ شی خلور میا شتہ پورے تو یہ
 سبب ڈ ایلاء سرہ یسختہ جدا شوہ۔ اوڈ امام شعبی رحمہ اللہ او قاسم
 رحمہ اللہ وغیرہ یہ نیز ایلاء قسم کول دی چہ یسختے نہ یہ نہ
 نیز دے کیہم او خیرے یہ ورسرہ نہ کووم یا یہ ضرر او تکلیف
 وروم تو دا تولہ ایلاء دہ۔ او یہ نیز ڈ ابن عباس رضی اللہ عنہما
 قسم کول دی چہ حہ یہ دے یسختے نہ ہیچرے نہ نیز دے کیہم
 لیکن مدت ڈ انتظار یہ ایلاء کین ڈ ہولوڈ پارسہ خلور میا شتہ دی۔
 ڈ ایلاء دوہ قسموتہ دی یو ایلاء مؤبد (ایدی) دہ چہ دمات ذکر
 پکین اوکری او دویمہ ایلاء مؤقت دہ چہ وخت مقرر کری
 ڈخلور میا شتہ یا کم وزیات۔ (بنا یہ اختلاف ڈ اقوالو یا نہ)۔
 او کوہ ایلاء چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کریں ہغہ ایلاء
 لغوی وہ صرف یو میا شتہ وہ او ہغہ میا شتہ یو کم دیرش ورٹے وہ۔
 او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یہ ہغہ میا شتہ کین بیبیا تو تہ
 نزدیک نہ دے کرے۔ مِنْ نِّسَاءِ هُمْ کہ معنی لغوی مراد وی
 نولفظ دوطی او جماع پتہ مراد دے اوکہ معنی شرعی وی تو
 تقدیرتہ حاجت نیستہ۔

سوال: ایلاء تو معتدی کیہی یہ علی سرہ تو دلتہ یے مِنْ
 وکے ذکر کریدے ۹۔

جواب: علامہ مخشری وٹیلی دی چہ دامتضمن کیہی معنی ڈ
يَعْدُ (الرّی والی) لہرہ یعنی يَبْعُدُونَ عَنْ نِّسَاءِ هُمْ بِالْإِيلَاءِ
 (لہرے کیہی ڈخیلو بیبیا تو تہ یہ سبب ڈ قسم سرہ)۔

جواب علیٰ ابوالبقا ویلی دی چہ ڈایلاء یہ صلہ کین علیٰ اومین
دوارہ استعمالییری۔ او یہ دے لفظ کین آزادہ بنجہ او وینزہ
مدخول بہا او غیر مدخول بہا توالے داخلے دی اگر چہ یہ وینزہ
کین دے بعض علماء اختلاف شتہ دے۔

تَرْكُضُ اَرْبَعَةِ اشْهُرٍ، مقصد یہ دے توقیت (وخت مقرر و لوں
کین اول رد دے دے ظلم دے جاہلیت لکہ محکمتیں ذکر شو۔ دوم مقصد
تادیب و رکول دی بنجہ تہ یہ ہجران (جدائی کولو) سرہ۔ دے
وجہ تہ وکیل شوی دی یہ روایت دے عمر رضی اللہ عنہ کین چہ
زنانہ دے خیل خاوند تہ دے خلور و میاشتو تہ زیات صبر تہ
کولے اودا واقعہ قرطبی ذکر کریدہ۔ دریم مقصد یہ دے کین
تعلیم دے فکر کولو دے خاوند تہ یہ طلاق و رکولو بنجہ تہ دے
دیارہ چہ تادی اوتکری یہ تطلیق کین۔

فَإِنْ فَأَوْقَاتٍ اللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ، دے فی تہ مراد رجوع کول دی
دے خاوند خیل بنجہ تہ یہ جماع کولو سرہ او کہ دے خاوند خہ عذر
وی لکہ مریض وی یا یہ جیل کین بند وی وغیرہ تہ رجوع
یہ نیت او یہ قول سرہ صحیح دہ۔ یہ دے رجوع کین اختلاف دے
دے ابن مسعود، ابن عباس رضی اللہ عنہم، تہ و تابعیتو او امام
ابو حنیفہ رحمہ اللہ یہ نیز دے رجوع یہ خلور میاشتو کین دے
دہ او کفارہ دے قسم پرے واجبیری۔ او کہ یہ خلور و میاشتو کین
دے رجوع اوتکرہ تو یہ دے یا تہ طلاق دہ۔ او یہ نیز دے
عمر، عثمان، علی رضی اللہ عنہم او تہ و تابعیتو او امام شافعی،
مالک، احمد رحمہم اللہ علیہم یے رجوع یہ خلور و میاشتو کین
اوتکرہ تہ توقف یہ کیدے شی کہ اوس رجوع کوی توینہ دہ او
کہ رجوع نہ کوی توینہ یہ طلاق لازمیری۔ غفور کین اشارہ دہ
چہ یہ کفارہ سرہ دے گناہ او بخسٹے شی او رحیم کین اشارہ
دہ چہ رخصت و رکول دے کفارہ رحمت دے اللہ تعالیٰ دے۔ یا
غفور یہ نسبت دے خاوند دے او رحیم یہ نسبت دے بنجہ سرہ
دے۔ فَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ، عزم یہ اصل کین ہجہ خیز دے

وَالْبَطْلَقُ يَنْتَرِبُصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَ

اوطلاق کرے شوے زنانه یہ انتظار کوی پہ خپلو خانوو سرہ درے

قَرَوُءٌ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ

حيضونہ (طہرونہ) او حلال نہ دی دوی لڑہ چہ پت ادساق دوی

مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ

ہغہ خیزچہ پیدا کرے وی اللہ تعالیٰ پہ بچہ دانو ددوی کیں کہ چرے دوی

يَوْمُنَّ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبَعُو لَّهُنَّ

ایمان لری پہ اللہ تعالیٰ او پہ درخ روستن باندے او خاوندان ددوی

أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا

نہیر حقدار دی پہ واپس ددوی پہ دغہ مدت کیں کہ چرے دوی غواپی

إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ

اصلاح لڑہ او دپارہ دزنانو پشان دہغہ حقونہ دی چہ پہ دوی باندہ لازم دی

بِالْمَعْرُوفِ وَاللِّرْجَالِ عَلَيْهِنَّ

یہ بنہ طریقہ سرہ او دپارہ دزنانو پہ دوی باندے

دَرَجَةً وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

اوجتہ درجہ دہ او اللہ تعالیٰ زور آور حکمتونو والا دے۔

چہ دہغہ پہ کولویان دے دزیرہ عقد کرے وی او کلہ پہ معنی دقسم
سرہ رائجی نوعزم پتے ارادے تہ وئیلے شی۔ طلاق پہ اصل کیں
پراستل دی دقین تہ۔ او پہ شریعت کیں پراستل د عقد
تکاح دی پہ ہغہ الفاظو سرہ چہ وضع دی پہ شرع کیں دپارہ
د پراستلو د عقد (غوٹے) د تکاح۔ دامقابل د قاء وادے نوعزم
د طلاق پہ ترک د رجوع سرہ دے پہ دیکیں دودہ احوال دی
لکہ چہ مخکین ذکر شول۔ اول قول صرف عدم رجوع دہ پہ

خلور و میاشت کتب دایعیتہ عزم دطلاق دے اوداقول دابن مسعود
 رضی اللہ عنہ اوامام ابوحنیفہ رحمہ اللہ اونور و علمائ دے اود
 دے قول تہ قرطبی ہم (دخیل مذہب خلاف) ترجیح و رکبیدہ
 دویم قول دادے چہ عزم دلتہ یہ قول سرہ دے روستو دتیریدہ
 دخلور و میاشتوتہ۔ یعنی عزم یہ معنی دواقع کیں لودے اوداقول
 دے عمر اونور و صحابہ کرام و رضوان اللہ اجمعین اوتا یعنی تودے
 لکہ چہ مخکش تیرشوی دی۔ اویہ دے طلاق کتب ہم داهل
 علمو اختلاف دے۔ دعثمان، علی او ابن مسعود رضی اللہ عنہم
 اوامام ابوحنیفہ رحمہ اللہ اوزاعی رحمہ اللہ یہ نیز یات دے دایو
 طلاق یائن دے اویہ نیز دابن مسیب او مکحول، زہری اوامام
 مالک رحمہم اللہ تعالیٰ دایو طلاق رجعی دے۔

فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، عزم یہ زہرہ کتب خیرے کولوسرہ مستلزم
 دے کہ یہ زہرہ سرہ وی اولہ تہ وی توسمیع علیم دہقہ سرہ تعلق
 لری اوداجملہ یہ خائے دجزایات دے قائم دہ یعنی قَلِيُوْ قَعُوْہ۔ او
 داینادہ یہ دویم قول یات دے۔

۲۲۸ ربط۔ ہرکلمہ چہ یہ عزم دطلاق سرہ طلاق واقع شونو
 بنجہ طلاقہ شوہ تواوس دہقہ دپارہ وخت دعدت ذکرکوی۔
 اویہ دے آیت کتب شیرجملے دی او دہرہوے جدا جدا مقصد دے۔
 وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، دا اولہ جملہ دہ
 اویہ دیکتب ذکر دطلاق دعدت دے دخاص قسم مطلقو طلاقو
 کرے شو۔ الْمُطَلَّقَاتُ، اگرچہ عام دے لیکن یہ نور و تصوووسرہ
 یے تخصیص کرے شوے دے۔ اول داچہ دایہ مدخول یہا وی
 (چہ نزدیک ورسرہ شوے وی) حکمہ چہ حکم دغیر مدخول بہا
 یہ سورہ احزاب مکتب ذکر دے۔ دویم دایہ غیر حاملہ وی
 چہ ہقہ تہ حائیلہ وٹیلہ شی حکمہ چہ حکم دحاملہ دعدت یہ سوچ
 طلاق مکتب کتب ذکر دے۔ دریم دایہ حائضہ وی یعنی حیض یہ
 رائج نایالغہ او آئیسہ (بوہی) یہ تہ وی حکمہ چہ دہقوی عدت
 ہم یہ سورہ طلاق مکتب کتب ذکر دے۔ خلورم داچہ دایہ آزادہ وی

محکمہ چہ دے وینژے عدت دہ حیضہ دے پہ دلیل د حدیث سرہ
 دا قول د ائمو اریعودے۔ او د داؤڈ ظاہری، ابن کیسان او ابن
 سیرین رحمہم اللہ مذہب دادے چہ دے وینژے عدت د آزادے
 یسے پشان دے او حدیث د اول قول ضعیف دے لکہ چہ ابن
 کثیر ذکر کړی دی۔ لیکن دغه حدیث موقوف صحیح دے او پہ
 وخت د عدم د صحیح مرفوع حدیث کیں پہ موقوف یا ندے
 عمل کیدے شی او ابن کثیر و بیلی دی چہ پہ صحابہ کرامو
 کیں پہ دے مسئلہ کیں حلاق نیشته۔ او کله چہ د سلفو صالحینو
 عمل د ضعیف حدیث تاثیر کوی تو پہ هغه یا ندے عمل کول
 جائز دی۔

سوال :- الْمُطْلَقَاتُ عام دے او تخصیص تریته د پنځو اقسامو
 کړے شوے دے نو یو قسم پاتے شو او په تخصیص بعد التعمیم
 کیں ضروری ده چہ عام افراد په ډیروی د خاصوته ۹
 جواب :- دا اگر چہ یو قسم دے لیکن طلاقو کړے شوو پنځو کیں
 مدخول بها حیض والا آزادے یسے په اعتبار د افرادو سره
 ډیرے وی او دا پدا هتاً معلومه ده۔

یَتَرِیضُنْ، کیں تعبیر د امر ته په خیر سره تاکید د حکم پیدا کوی
 لکہ په دُعَا کیں و یله کیری رَحِمَكَ اللَّهُ عَفَرَ اللَّهُ لَكَ۔
 یا تَقْسِهْنِ، کیں یا سببیه ده او متعلق ده په یتربصن پورے۔ یا
 یا زِیَاتِی ده او اتفسهن تاکید دے د ضمیر متصل په یتربصن
 کیں۔ او مراد د تَرِیض ته د یل سړی سره نکاح نه کول دی۔
 ثَلَاثَةُ فُرُوعٍ، مفعول قیہ دے په حذف د مدت سره یا مفعول
 په دے په حذف د مَفِیئ سره۔

سوال قروء جمع کثرت ده او ثلاثه لفظ جمع د قلت ده نو
 تمیزی جمع قلت (اقراء) سره پکار و و ۹۔

جواب علم هر کله چہ الْمُطْلَقَاتُ جمع کثرت وه نو د هغه په مناسبت
 سره یی د جمع کثرت ذکر کړه۔
 جواب علم دیته اِتِّسَاع و یله شی چہ یو صیغه د بله صیغه په خا

استعمال الی جائز دی۔ جواب غلط یہ نیز دے میرد دایہ اصل کیش
ثلاثة من قروء دے۔

قروء جمع دقروء دہ یہ اصل کیش جمع کیش لوتہ وئیلہ شی تو یہ
حال دحیض کیش اجتماع دویئے دہ یہ رحم کیش او یہ حال دطهر
کیش اجتماع دویئے دہ یہ باقی بدن کیش۔ یا یہ اصل کیش راتل
دوقت معتاد (عادی وخت) دی او یہ حیض او طهر کیش عادی
وختونہ وی۔ او دقروء اطلاق یہ حیض او یہ طهر دوارو باندہ
کیوری یہ طریقہ داشتراك لفظی یا یہ طریقہ داشتراك معنی
سرہ۔ او دلہ یہ مراد دقروء کیش داهل علمو اختلاف دے۔ یہ
نیز د عمر، علی او ابن مسعود رضی اللہ عنہم او تابعین او امام
ابو حنیفہ رحمہ اللہ ددینہ مراد حیضونہ دی۔ یعنی چہ یہ اختتام
ددرہ حیضونہ سرہ عدت ختم شو۔ او یہ نیز دعائشہ او ابن
عمر اوزین بن ثابت رضی اللہ عنہم او بعض تابعین او امام شافعی
رحمہ اللہ ددینہ مراد طهرونہ دی او بل قول دامام شافعی دادہ
چہ قروء تہ مراد انتقالات دی دطهر تہ حیض تہ او طلاق یہ
یہ حالت دطهر کیش وی تو یہ درہ انتقالاتو سرہ یہ عدت
ختم شی۔ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكُنَّ مِمَّنْ مَّا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنَّ
كَرَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، دادویمہ جملہ دہ مقصد یہ دیکش
تاکید دے دعمل کولو یہ ثلاثة قروء یا ندے او ترغیب و رکول
دی زنا توتہ یہ امانت داسرائی سرہ یہ ہغہ حال تو کیش چہ دوی
دفسونہ سرہ خامں دی۔ مَا خَلَقَ اللَّهُ تہ مراد حیض او حمل دے
او دزنا توتہ دے پتہ ساتلو کیش بعض غلط غرضونہ او مطلبونہ
دی ددے وچے تہ یے ددے کتمان تہ تھی او کبرہ یہ تاکید سرہ۔
یو تاکید یہ لَا يَحِلُّ سرہ دویم یہ إِنَّ كَرَّ يُؤْمِنُ سرہ۔ او کتمان
تہ مراد دحمل او دحیض حال پتہ دی۔ او دزمنہ حشری یہ نیز
کتمان اسقاط حمل تہ ہم شامل دے۔ أَرْحَامِهِنَّ، جمع درحم
دہ خائے دجورید لو دمی تہ وئیلہ شی یہ حیثہ دمو کیش او
دے پیدائش دوجے تہ رشتہ او خپلولی جو پیری ددے وچے تہ

قرابت (نسبت) تہ ہم رحم و ثیلہ شی۔ اِنِّ کُنَّ یَوْمَئِذٍ اَہَ دَ اَ شَرَطَ دَ
 دَ پَ اَ رَہ دَ تَہ دَ یَ دَ تَ قَ یَ دَ پَ اَ رَہ تَہ دَ دَ عَ حَ کَہ چَہ دَ غَ یَ رَ مَؤَ مَ نَ اَ تَ وَ دَ یَ اَ
 دَ کَ مَ اَ نَ اَ جَ اَ زَ تَ یَ شَ تَہ۔ تَ وَ یَہ دَ عَ کَ یَ نَ اَ شَ aَ Rَہ دَہ چَہ تَ قَ اَ ضَ aَ
 دَ مَ حَ مَ اَ یَ مَ aَ نَ دَ اَ دَہ چَہ کَ مَ aَ Nَ یَہ تَہ کَ وِی اَ وَ aَ دَ aَ اَ مَ aَ Nَ Tَ یَہ کَ وِی۔
 اَ وَ دَ اَ Rَ اَ Nَ کَ شَ kَ دَ پَ aَ Rَہ Tَہ دَہ بَ لَ kَہ کَ لَہ چَہ شَ Rَ طَ یَہ طَ وِ رَہ دَ قَ Rَ Vَ Sَ
 اَ وَ Tَ Qَ dَ یَ Rَ وِی اَ وَ مَ Qَ Sَ Dَ یَ kَ یَ Nَ Tَ Tَ حَ Qَ یَ Qَ Dَ حَ Vَ Sَ Lَ Dَ شَ Rَ طَ aَ وَ Dَ E_ Mَ
 دَ Hَ Gَہ Tَہ وِی تَ وَ Hَ Lَ Tَہ اَ Nَ اَ Sَ Tَ E_ Mَ aَ lَ یَ Rَی۔ اَ وَ Dَ kَ Rَہ Dَ Jَ aَ Nَ یَ Nَ Tَ وَ Dَ aَ yَ Mَ aَ
 Dَ a_ Fَ a_ Dَہ Dَ kَ Mَ a_ lَ aَ yَ Mَ a_ Nَ Dَ pَ a_ Rَہ Dَہ۔

وَبَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا، دادریمہ
 جملہ دہ اویہ دیکیں مقصد ذکر مصلحت کعدت دے۔ چہ
 ہغہ رجوع کول دَخاوت دی یسے تہ۔ اوترغیب دے رجوع کولتہ
 دے دپارہ چہ دطلاق داثرازالہ اوشی۔ یعول دلتہ جمع دبعول
 دہ خاوت تہ وئیلہ شی دوجے د اوجتوالی دہغہ یہ شغہ یاندے
 دارنگ بعول جمع تہ وئیلہ شی۔ اویعل مالک، سیس او
 مذکرتہ ہم وئیلہ شی اوداصفات پہ خاوت کیں موجودوی
 اوہرکلہ چہ رجعت دَخاوت حق دے بغیر دَرِضَ aَ یَسے تہ
 نو دے سرہ لفظ دبعول پورہ مناسب دے۔ اَوَ Hَ Nَ ضَ Mَ یَ Rَ مَ طَ لَ q_ a_ Tَ
 تہ راجع دے لیکن سوق دکلام دلالت کوی چہ ددیتہ مراد
 مطلقات دی پہ طلاق رجعی سرہ۔ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ کیں رد تہ
 مراد واپسی دہ۔

سوال :- صیغہ دَ اَحَقُّ دَ تَفْضِیل دَ پَ aَ Rَہ دَہ Tَ Qَ a_ ضَ aَ حَ Qَ دَ غَ یَ Rَ
 کوی احوال دادے چہ یہ عدت کیں حق درجوع دزوج تہ د
 غیر دپارہ تیشتہ ۶

جواب عل دلتہ احق پہ معنی دحقیق دے معنی تفضیلی پکین
 نیشتہ۔ جواب عل لفظ دَ اَ Nَ اَ Rَ a_ Dَ uَ ا_ صَ L_ a_ حَ aَ یہ طریقہ دَمَ F_ H_ o_ Mَ
 شرط تقاضا کوی چہ زوج (خاوت) ارادہ داصلاح نہ لری تو
 ہم ہغہ لہرہ حق درجوع شتہ۔ اوہرکلہ چہ ارادہ داصلاح لری
 تو بیا خودیر حقدار دے۔ اور رجوع تہ یے رد یہ دے وجہ وئیلہ د

چہ دَ تَرِیْضُ تہ یَے بَیْعَہ واپس کولہ یا دَ حَرَمَت رِیَہ وخت دَ تَیْرِیْیَہ
 دَ عَدَت کِیْس، تہ جَل تہ یَے واپس اوکَر حَوَلہ۔ فِی ذٰلِکَ کِیْس اَشَہ
 دہ زما تے دَ تَریْض (عدت) تہ۔ اِن اَرَا دُو اَصْلَہ جَا، داقِی دَ پَیَارہ
 دَ اسْتَحْقَاق دَ رِجوع تہ دے بِلکہ دَ تَریْغِیْب دَ پَیَارہ دے۔ داد دے
 دَ پَیَارہ چہ رد اوتہ تھی یہ طریقہ دَ جَاہِلِیْت چہ ہِغوی بے دَ
 ضَرر و کولو دَ پَیَارہ رِجوع کولہ۔ وَکَھُنَّ مِثْلُ الَّذِی عَلَیْھِنَّ بِالْمَعْرُوفِ
 داخلورمہ جملہ دہ یہ دیکش مقصد دَ بَیْعَہ خَاوَن حَقوق ذکر
 کول دی یہ بیویل یا تہ دے۔ اور عایت کول دَ ہِغہ حَقوق و طلاق
 تہ مانع دے اوصمیر دَھُنْ مطلقات تہ تہ دے راجع بکہ یہ
 قریبہ دَ رِہن سرہ ہِغہ دو پَیَارہ زوجہ اوکَر حَیْذ لہ۔ یا ضمیر
 نِساء تہ راجع دے چہ یہ لِّلَّذِیْن یُؤْتُوْنَ مِنْ نِّسَاءِ ہم کِیْس ذکر
 دے۔ اوپہ دے جملہ کِیْس دِیر قصاحت او بلاغت دَ چہ مستلزم
 دہ ذکر دَ حَقوق دَ جَانِبِیْن لورہ توبہ کَھُنْ کِیْس حَقوق دَ بَیْعَہ ذکر
 دی یہ خَاوَن یا تہ دے اوپہ عَلَیْھِھنْ کِیْس حَقوق دَ خَاوَن ذکر
 دی یہ بَیْعَہ یا تہ دے۔ اوہر کولہ چہ حَقوق دَ خَاوَن اوتہ مشہور
 اومسلم دی یہ تہ لو ادیا تو کِیْس خَو حَقوق دَ بَیْعَہ جَاہِلِیْت والا
 تہ مَقی او بعض عوام مؤمنان ہم یہ ہِغہ کِیْس سُستی کوی د دے
 وِجے تہ کَھُنْ یَے مَعکِیْس راو روا تشبیہ دَ بَیْعَہ و حَقوق یَے
 ناریتوسرہ ورکہ۔ قرطبی دابن عیاس رضی اللہ عنہما تہ نقل
 ذکر کریں دے چہ ہِغہ یہ بَیْعَہ تہ حَاَن خَاستہ کووم لکہ بَیْعَہ چہ
 ماتہ حَاَن خَاستہ کوی دارنگ صحت اومعاشرت یہ معروف
 طریقہ یہ خَاوَن یا تہ دے حق دے اوپہ بَیْعَہ یا تہ دے طاعت
 کول دی دَ خَاوَن دَ شَرِیْعَت مطابق۔ دلہ تور حَقوق قرطبی یہ
 تفصیل سرہ ذکر کری دی۔ اولفظ دَ مِثْل دَ عِیْن مِثَابِہت دَ پَیَارہ
 دے۔ بِالْمَعْرُوفِ، تہ مراد شرعی طریقہ دہ حَکَمہ چہ تفصیل دَ
 حَقوق دَ زوجیتوپہ احادیثوکِیْس ذکر دے۔ ستن ابن ماجہ
 اوستن ابی داؤد کِیْس د دے دَ پَیَارہ ابواب کیشود لے شوی دی

الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ قَامَسَاكُمْ بِمَعْرُوفٍ

طلاق (رجعی) دہ کر تہ دی نورائینکول د شیخ دی پہ بندہ طریقہ سرہ

أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ

یا بریخودل دی پہ خاستہ طریقہ سرہ او حلال نہ دی

لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ

تاسو لہ چہ داخل تاسود ہفے مال چہ تاسو ورکے وی ہغوی تہ

اودار تک پہ مشکوۃ المصابیح کہیں ہم۔ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ،
 داپنعمہ جملہ دہ اوپہ دیکش مقصد دیوہم دفع کول دی ہغہ
 داچہ دمخکتی جملہ نہ وہم پیدا کیں یہ چہ تارینہ اوشیخہ یہ برابر
 وی ۹ نوک ہفے جواب اوشویہ دے جملہ سرہ۔ اوزیا تولے کدرچے
 دتارینہ یہ زنا تہ یاندے پہ دہ وجوسرہ دے اول داچہ تارینہ
 زیات دے دزنا تہ نہ یہ ہیر و امور و کش لکہ پہ کمال د عقل
 کش اوپہ دیت کش، پہ میراث کش اوپہ صلاحیت د امامت
 وقضا اوشہادت کش۔ او اختیار د طلاق اور جوع کش بغیر رضا د
 شیخہ تہ۔ او دویمہ وجہ دادہ چہ بعض حقوق د تارینہ پہ ذمہ
 دی لکہ التزام د مہر و نفقہ و حفاظت کھفے او کھفے د مصلحت و توحفا
 اودا پہ سورۃ نساء ۳۱ کش دی۔ قرطبی و ثیبی دی چہ پہ دے
 جملہ کش اشارہ دہ تیزئی ورکولو د تارینہ تہ پہ نہ ژوند کولو
 اوپہ خرچ کولو کش وسعت کول پہ زنا تو یاندے ٹک کہ چہ افضل
 شخص پہ خان یاندے زیات بوج اوری۔ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ،
 داشپرمہ جملہ دہ اوپہ دیکش تسلی دہ تارینہ او زنا تو تہ پہ
 تشریع د تیر شوی حکم و سورہ۔ تو عزیز کش اشارہ دہ چہ پہ
 وجوب د حقوق د زنا تو کش د تارینہ عزیٰ اوسیکوالے نیشہ۔
 او حکیم کش اشارہ دہ چہ پہ زنا تہ یاندے د تارینہ غورہ والے
 کالہ تعالیٰ د حکمت و دوچے تہ دے پہ دیکش پہ ہغہ یاندے
 خہ اعتراض نیشہ۔

شَيْءًا إِلَّا أَنْ يَخَافَ إِلَّا يُقِيمَا

ہم خیر مگر یہ ہذا وخت چہ ویریدی تاسوجہ پابندی بہ اونگری دوی

حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا يُقِيمَا

د پولو د الله تعالى نوکہ چرے تاسو ویرہ کوئی چہ دوی بہ پابندی اونگری

حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيهَا

د پولو د الله تعالى نویشته گناہ دوی باندے یہ ہذا مال کتب

افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودَ اللَّهِ

چہ فدیہ کتب و رکوی زمانہ یہ ہذا سرے دا پوے د الله تعالى دی

فَلَا تَعْتَدُوا هَآءِ وَمَنْ يَتَعَدَّ

نو تیریدل مہ کوئی د دغہ پلو نہ او چا چہ تیریدل او کول

حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۲۶۹﴾

د پولو د الله تعالى نہ نو دغہ گمان دوی ظالمان دی -

۲۶۹ یہ دے آیت کتب ہم شپہر جملے دی - او یہ دیکتب شمار د
طلاق رجعی او د ہذا رجوع یا عدم رجوع او د شپہر د مہر واپس
کولونہ منع او د خلع مسئلہ ذکر کوی -

ربطہ مخکب آیت کتب یے د خاوت حق د رجوع کولو ذکر کرو او د
ہذا ددرے اوچتوالے نو اوس ذکر کوی حق د طلاق و رکولو د ہذا
او اختیار د رجوع کولو سرے د رکولونہ یہ طریقہ د جاہلیت بابت
چہ یہ جاہلیت کتب د طلاق و رکولو د پار د شمار خہ حد نہ و
دارتک د رجوع د پارہ ہم شمار نہ و۔

الطَّلَاقِ مَرَّتَيْنِ، یہ الطلاق کتب الف لام عہدی دی یعنی ہذا
طلاق چہ یہ ہذا پسے خاوت د رجوع حق لری یا ہذا طلاق چہ
سنت او احسن دے - او دامصدر یہ معنی د تطلیق سرے دے
او مضاف پتہ دے یعنی عدد د تطلیق - مَرَّتَيْنِ نہ مراد تشبیہ

د تکرار د پاره نه ده لکه لفظ د گوتن بلکې د تشبیه د پاره په طریقه
د تفریق سره ده یعنې دوه طلاقه په یو بل پسې او دا احسن طریقه
ده او دوه په یو ځای وړکول هم جائز او واقع دی لیکن اختلاف
پکښه شته خو د سنت د طریقه نه خلاف دی -

فَامَسَاكَتُ بِمَعْرُوفٍ، د امیتا ده او خیر یې پته ده یعنې احسن
و افضل، یا مبتدا پته ده یعنې قَالُوا حُبَّ عَلَيَّكُمْ اِمْسَاكَتُ، او د
امساک نه مراد رجوع کول دی بالاتفاق - او معروف نه مراد
اراده د اصلاح او شرعی طریقه ده - اَوْ تَسْرِیْحُ بِاِحْسَانٍ، او د اختیار
د پاره ده او تسریح په اصل کښ پریشود لوته وئیل شوی. او په
دیکښ دوه اقوال دی اول قول دا چې رجوع نه کوی تر دے
پوره په عادت یې تیر شوی او احسان دا دے چې د هغه نه
هیڅ حق نه منع کوی او ضرر هم نه ورکوی د جاهلیت والو په شان
او دا قول ابن کثیر د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کړی دی -

دویم قول دا دے چې د دینته مراد دریم طلاق وړکول دی لکه په
حدیث کښ وارد دی چې الطلاق مرتان نازل شو نو چا تپوس او کړو
چې دریم طلاق کوم ځای دے نو یې کریم صلی الله علیه وسلم
أَوْفَرَمَائِلَ چې تَسْرِیْحُ بِاِحْسَانٍ - روایت ابن جریر، بیهقی، ابوداؤد
سیوطی او ابن کثیر ذکر کړې دے - او امام رازی اول قول ته ترجیح
ورکړی ده په یو څو وجو سره اول دا چې دریم طلاق روستویه
فَإِنْ طَلَّقَهَا سَرَّهَ ذکر دے - دویم دا چې روستویې خلع ذکر کړی دی
او خلع د دریم طلاق نه روستو ته کیږي - او ابن عطیه او یوحیان

دویم قول غوره کړی دے - وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْنَاكُمْ مِنْ
شَيْئًا، دا خاوندانوته خطاب دے په وخت د طلاق وړکولو کښ
یعنې کوم مهر چې خاوند پکښ له ورکړې وی نو د هغه نه هیڅ حصه
واپس نشي اخستلې او دارنگ په سوره نساء کښ هم دی -
او دا تقاضا د هغه احسان ده چې مخکښ ذکر شو او په دے وجه
سره دا د مخکښ جملې سره ربط لري - آتَيْنَاكُمْ مِنْ عَمَلٍ دے مهر ته
او نور خیزونه چې په طریقه د هغه او صدقے یې پکښ له ورکړې وی -

اَلَا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقَيِّمَا حُدُودَ اللّٰهِ، دا استثناء مفرغ ده توبه ماقبل
 کیں عبارت پتہ دے یعنی قی وقت من الاوقات الا وقت الخوف
 اَوْ يَسْبَبَ مِنَ الدَّسَائِبِ اِلَّا بِسَبَبِ الْخَوْفِ - اَنْ يَخَافَا، یہ تاویل
 کہ مصدر سرہ دے اوضہ یہ یخافا اَوْ یقیمیما کیں شیخے او خاوند ته
 راجع دے۔ او کہ خوف نہ مراد یقین کول دی یا علم دے یا ظن دے
 یا یرہ کول دی۔ لیکن ہر گاہ چہ دا کہ مستقبل زمانے سرہ تعلق
 لری او خطرناک حالت دے کہ دے وجہ نہ یے تعبیر یہ خوف
 سرہ او کہے شو۔ او مخکیش جملہ (لکم) کیں خطاب و او یہ
 دیکیں صیغہ د غائب ذکر دی۔ دیتہ التفات و یلے شی۔ حُدُودَ اللّٰهِ
 کہ حد و معنی مخکیش تیرہ شویہ او دلتہ مراد حقوق د زوجیت
 دی کہ جانیبوتہ۔ او کہ دے جملہ نہ روستو تقدیر د عبارت دے
 یعنی قَيِّمُوا لَكُمْ اَحْذَ شَيْءٍ مِنَ الرِّوَحَةِ، رجائز دی تا سورہ
 اخستل دیوخیز کہ شیخوتہ یہ بدل د طلاق و کولو کیں او دیتہ
 خلع و یلے شی۔ فَإِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقَيِّمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
 دا خطاب دے اولیاؤ شیخے خاوند ته یا امراؤ یا صالحین و مسلمانا
 ته او یہ دے جملہ کیں ہم التفات دے کہ غائب ته خطاب ته
 او یہ دے خطاب کیں وجہ دا ده چہ ہر گاہ شیخہ خاوند اقامت
 او یا بنی د حد و اللہ ته کوی بکہ کہ دوی یہ مینخ کیں ورنے
 او جگرے پیدا شی تو کہ دوی اولیاؤ یا امراؤ یا صلحہ کو و نکو
 مسلمانا تو ته خطاب دے کہ صلح کولو یہ سورہ نساء ۳۵
 کیں او ہر گاہ چہ هغوی کہ صلحہ کولو ته عاجز شی تو بیا دا خطاب
 دے چہ فَإِنْ خِفْتُمْ۔ یہ دے ترتیب کیں اشارہ ده چہ یہ خلع
 کولو کیں تا دی کول نہ دی بکار حکم چہ دا سبب کہ دشمنی کرنی
 کہ مسلمانا تو یہ مینخ کیں۔ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا کیں ضمیر کہ تنبیہ
 شیخے خاوند ته راجع دے۔ فَيَمَّا افْتَدَتْ بِهٖ، صاحب الالباب
 و یلی دی چہ یہ خوف کہ خاوند او شیخے کیں خلور اقسام دی
 اول دا چہ خوف کہ طرف کہ شیخے ته وی چہ هغه خیل خاوند
 بد کنری او ناقرمانی کوی۔ تو خاوند له جائز دی چہ یہ خلع

سرہ دھتے تہ مال واخلی لکہ چہ دایہ حدیث ک جمیلہ بنت عبد اللہ
 ابن ابی اوفی رضی اللہ عنہا کیں ذکر دی چہ ہغہ بخاری روایت
 کرے دے۔ دویم قسم دایہ خوف د خاوتن د طرف تہ وی چہ خیلہ
 بشعہ وہی تکوی او تکلیف او اذیت ورلہ و رکوی دے دیارہ چہ
 قدیہ ترینہ واخلی او خلع او کروی تو داسے صورت کیں خاوتن
 لہ قدیہ اخستل ک بشعہ تہ حرام دی کو جے ک مخکین جملے تہ
 (لا یجل لکمران تاخذوا شیئاً)۔ دریم قسم دا دے چہ خوف
 ک دواہو طرفو توتہ وی خودواہو پہ خلع یا تہ رضاشی تو پہ
 دے کیں اختلاف دے لیکن پہ نیز ک اکثر اہل علمو دا خلع
 جائز دہ او قدیہ اخستل حلال دی۔ خلوم قسم دا دے چہ
 خوف ک دواہو د طرف تہ وی تو پہ دے صورت کیں خلع جائز
 دہ لیکن خاوتن لرہ قدیہ اخستل ک بشعہ تہ حرام دی۔ توقلا
 جناح علیہما مصداق ک اول قسم دے۔ او دریم قسم ہم پد یکیں
 داخل دے۔

سوال :- یہ آیت کیں یے شرط ک دواہو خوف ذکر کریدے او یہ
 اول صورت کیں خوف ک یو جانب تہ دے او یہ دریم صورت
 کیں خوف یا کل تیشستہ ؟

جواب :- ہر کله چہ خوف ک بشعہ د طرف تہ شروع شی تو ہغہ
 مستلزم دے خوف د خاوتن لرہ تیغاً۔ او دریم صورت ک جواز دے
 یہ دلیل ک آیت سورۃ نساء بک سرہ۔

سوال :- ہر کله چہ قدیہ بشعہ و رکوی توقلا جناح علیہما تثنیہ
 ولے ذکر کرے ؟

جواب :- بشعہ قدیہ و رکوی او خاوتن قدیہ و صولوی تو دواہو
 یا تہ مکنہ تیشستہ۔

قائده :- یہ خلع کیں ک اہل علمو اختلاف دے چہ دا طلاق
 دے او کہ صرف قسم ک نکاح دہ تو پہ نیز ک عثمان، علی او ابن
 مسعود رضی اللہ عنہم او بعض تابعین تو دا طلاق دے۔ او دا مذہب
 ک امام مالک او امام ابو حنیفہ رحمہما اللہ ہم دے او یہ دیکیں

وَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ

تو کہ چرے دریم طلاق ورکری خاوند نہ دے دا بیٹھہ ہخہ لڑے روستو دے نہ

حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۚ فَإِنْ

تو دے پورے چہ نکاح اوکری د خاوند بل سرہ تو کہ چرے

طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ

طلاق ورکری دویم خاوند ہفے لڑے تو نیشہ گناہ پہ دے دواہ و باندے چہ

دے دوی پہ نیز تیت دے دہ او دے ریو طلاقو ہم صحیح دے لیکن دے امام ابوحنیفہ یہ نیز یہ دے صورت کیں یہ طلاق یا عن لازمیری۔ او یہ نیز دے ابن عباس رضی اللہ عنہما طأؤس او عکرہ خلع قسخ دے نکاح دے خو طلاق نہ دے۔ او دایو قول دے امام شافعی او دے ابو ثور او اسحاق بن راہویہ رحمہم اللہ ہم دے۔ او دے دواہ جا نبینو دے لایئل مفسرینو او محدثینو ذکر کری دی۔

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ تِلْكَ اَشْهُرُ دَہ ہخہ آیا تو تہ او حکمو تہ چہ دے بیٹے سرہ متعلق و دے لا تہ نکحو المشرکات نہ تر دے خائے پورے۔ حد او دہخہ او امر او تہا دی چہ شرع دے ہخہ دے تجاوز کولو تہ منع کرے وی او یہ ہخہ کیں زیاتے او کہے کول دواہ حرام وی تو فلا تعتدوہا یعنی او وٹیلو۔ حُدُودُ اللَّهِ دے قسمہ دی یو قسم او امر دی چہ دے ہخہ تہ اعتداء (زیاتے او خلاف) کول حرام دی دویم قسم تہا دی چہ ہخہ تہ دے مخالفت یہ طور سرہ نزدیک حرام دے تو اعتداء دواہ تہ شامل دے۔ او یہ دے اعتداء کیں دے عدد دے طلاق شرعی تہ تجاوز کول او یہ کیفیت دے تطبیق کیں تجاوز کول ہم داخل دی او ہخہ طلاق تہ (چہ یہ حد دیا یہ کیفیت کے تجاوز او کرے شی) یا حرام وٹیلے شی۔ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، یہ دے جملہ کیں تاکیدات دی۔ اول دا چہ یہ دے کیں عموم دے روستو دے خاص خطاب تہ۔ دویم دا چہ یہ دے کیں حکم کریدے چہ

يَسْتَرِاجَعَانِ ظَنَّا أَنْ يَرْقِيَا

درگوئی بویل نہ (پہ لکاح سرہ) کہ چوگمان کوی چہ پابندی بہ کوی

حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

د بیلو د اللہ تعالیٰ او دا بیلو د اللہ تعالیٰ دی

يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

اللہ بیانی دی د بارہ د داسے قوم چہ پوہہ لری

دا ظلم دے۔ دریم حصر د ظلم یے کر پیسے بہ لفظ اولیٰک ہُم اومعقلہ راورلو د الظالمون سرہ۔ او دا تعدی مستلزم دہ ظلم لہہ یہ حُجَان یانے یہ سبب دگنا ہونو کولو۔ او ظلم د خاوتن لہہ یہ شیعہ یانے او ظلم د شیعہ لہہ یہ خاوتن یانے۔

۳۳ یہ دے آیت کش درے جملے دی او یہ دیکش ذکر د دریم طلاق او د ہغے تہ یے د حِل (حلال کیدلو) طریقہ بیان کر پیسہ۔ فَإِنْ طَلَّقَهَا، قرطبی و بیہی دی چہ اجماع دہ یہ دے یانے چہ یہ دے لفظ کش دریم طلاق مراد دے۔ نوکہ تسریح کش دریم طلاق تہ اشارہ وی نو ہغہ اجمال و اودا د ہغے تفصیل دے۔ او کہ تسریح پر پیسودل د رجوع وی نو دا مستقل دریم طلاق تہ اشارہ دہ او دلیل دادے چہ دل تہ یے قار او پے دہ چہ دلالت کوی یہ روستو والی د دے طلاق د مخکش الطلاق مرتان تہ۔ دویم دلیل دادے چہ ضمیر فاعل د طلقہا راجع دے ہغہ خاوتن تہ چہ مخکش یے دوہ طلاقونہ و رکپے دی او ضمیر دہا ہغہ شیعہ تہ راجع دے چہ ہغے تہ یے دوہ طلاقونہ و رکپے دی۔ او یہ حرف د قاء سرہ ذکر کول اشارہ دہ چہ شرعی طریقہ دادہ چہ دریم طلاق دے د مخکش دوہ طلاقو سرہ نہ جمع کوی بلکہ روستو دو رکوی۔ نو معلومہ شوہ چہ درے طلاق پہ یو حاکے یا پہ یو کلمہ کش جمع کول د طریقہ شرعی نہ خلاف کول دی د دے وجہ نہ علماء احتاق ہم ہغے تہ بدعی طلاق والی۔

فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَكْبَحَ زَوْجًا غَيْرَهُ. مِنْ بَعْدِ تَهْ مُرَاد رُوسْتَوِ
 د دریم طلاق تہ اولہ ضمیر اول خاوند تہ راجع دے۔ او حَتَّى
 د غائیے د پیارہ دے۔ تَنْكِحَ کیش نسبت دلتہ بَشَعِے تہ کہے شونے
 دے ٹکھہ چہ د نکاح تہ مراد دلتہ جماع دہ صرف عقد د نکاح
 تہ دے۔ یا د دے وچے تہ چہ پہ دے عبارت کیش اختصار
 دے۔ او احباق وائی چہ دادلیل دے چہ بَشَعِے عقد د نکاح
 کولے شی۔ زَوْجًا تہ مراد دویم خاوند دے۔ ہرکلہ چہ د تَنْكِحَ
 تہ مراد جماع شی نوزوجیت حاصل شویدے یہ مخکیش
 عقد د نکاح کولوسرہ۔ اوکہ د تَنْكِحَ تہ مراد عقد شی نوزَوْجَائِے
 مجازا یہ اعتبار د مَایُکُوْلُ اِلَیْہِ سرہ وئیلے دے۔ او یہ دے
 لفظ کیش تصریح دہ چہ تحلیل یہ زنا کولوسرہ او یہ نکاح
 فاسدہ سرہ تہ حاصلیری ٹکھہ چہ ہغے تہ شرعاً زوج نشی
 وئیلے کیدے۔ غَیْرَکَ لفظ کیش تاکیں دے چہ مخکیش زوج تہ
 دے مراد بلکہ دھغہ تہ غیر مراد دے۔

د دے نکاح تہ وراثت سے عدت تیریدل ضروری دی یہ دلیل
 د آیتونو عدت سرہ اوروستو د دے نکاح تہ د تحلیل احلالیہ
 د پیارہ جماع د دویم خاوند شرط دہ یہ دلیل د حدیث عسیلہ
 چہ بخاری کتاب الشہادات کیش راوہے دے۔ او یہ نیز د بعض
 مفسرینو جماع ثابت دہ یہ لفظ د تَنْكِحَ سرہ۔ او یہ دیکیش بعض
 فقہاؤ نسبت کریدے سعید بن المسیب تہ چہ ہغہ د شرط
 لکولو د جماع قائل تہ دے لیکن ابن کثیر یہ ہغے یا تہ اعتراض
 کرے دے چہ د سعید بن المسیب تہ ہم حدیث د عسیلہ نقل د
 فاسدہ :- سوال دادے چہ نکاح د دویم خاوند سرہ یہ شرط
 د تحلیل (چہ ہغوی تہ محلل او محلل لہ وئیلے شی) دان نکاح
 صحیح دے او یہ دے سرہ تحلیل حاصلیری اوکہ تہ ۹ پین کیش
 د اہل علمو اختلاف دے۔ د امام مالک، اوزاعی اوسقیان ثوری
 یہ نیز دان نکاح فاسد او واجب القسح دے او یہ دے سرہ د
 اول خاوند د پیارہ حِلُّ (احلالیدل د بَشَعِے تہ حاصلیری او دلیل

دھتے نہ یے پہ ظن سرہ تعبیر اُکرو۔ اَوْحَدًا وَاَللّٰہُ تہ مراد حسن
 معاشرہ او ادا ک حقوق واجبہ ک زوجیت و دہ۔ وَتِلْکَ حُدُودُ اللّٰہِ
 یُبَیِّنُہَا لِقَوْمٍ یَّعْلَمُوْنَ، ک تبیین ک حد و دہ تہ مراد ک ہتے ذکر کول
 دی پہ نہ و ضاحت او تفصیل سرہ۔ سرہ ک اشارے ک حکمتوں
 او علتوں تہ۔ لِقَوْمٍ کیش لام دپارہ ک انتفاع دے حکم چہ علم
 شرط دے ک انتفاع دپارہ۔ اولفظ ک قوم اشارہ دہ چہ اہل علم
 پہ سبب ک علم سرہ قوام او مضبوطوالے ک معاشرے پید اکوی۔
 مسئلہ ک درے طلاقو پہ یو کلیے سرہ یا پہ یو محل سرہ چہ
 پہ مینج کیش یے ہیج فاصلہ او تہ ساتلے تھی۔ یہ دے کیش اہل
 علمو خلور اقوال دی۔ اول قول ک اکثر اہل علمو دے چہ یہ دے
 طریقے سرہ درے طلاق واقع کیری او حکم ک ہتے تحلیل دے۔
 او داقول ک خلور و اما ما تودے۔ دویم قول ک علی، ابن مسعود،
 ابن عباس، عبد الرحمن بن عوف او زبیر بن العوام رضوان اللہ
 تعالیٰ اجمعین او محمد بن اسحاق، حجاج بن ارطات او طاؤس
 رحمہم اللہ علیہم (تابعینو) او ک بعض اصحاب الظواہر و علماء
 ک اندلس لکہ محمد بن زنیاع، محمد بن یقی بن مخلد،
 محمد بن عبد السلام النخشی، محمد بن مقاتل الرازی حنفی
 (داحاوی نقل کریدے) اصلح بن الحباب، احمد بن مغیث
 الطلیطلی او شیخ الاسلام ابن تیمیہ او ابن قیم الجوزیہ رحمہم
 علیہم دے۔ ک دوی پہ نیز یہ دے سرہ یو طلاق رجعی واقع
 کیری۔ دریم قول ک مقاتل او داؤد ظاہری دے چہ پہ دے
 سرہ ہیج طلاق تہ واقع کیری۔ او ابن عاشور و ثیلی دی چہ ک
 دے دواؤ داقول شاذ او باطل دے۔ او اجماع دہ ک مسلمانانو
 پہ دے قول یا تہ دے ک ترک ک عمل سرہ۔ حکم چہ لفظ ک طلاق
 موجود دے او تیت ک طلاق ہم شتہ تو بیا ولے طلاق تہ واقع
 کیری۔ خلورم قول ک ابن جبیر، عطاء، ابن دینار او جابر بن
 زبیر رحمہم اللہ تعالیٰ (تابعینو) دے۔ دوی وائی چہ ہر کلمہ شخہ
 بکرہ (غیر مدخول بہا) وی تو پہ دے لفظ سرہ یو طلاق واقع

کیری او تور دوه لغوشول - دوی وائی چه هرکله او وئیل شو چه آنی
 طالق (نه طلاقه یی) تو یو طلاق واقع شو او په هغه یاتنه عت
 بیشته نو د ثلاثا (دریو) د یاره محل باقی پاتنه شو - په اول
 قول والو کیش اختلاف دے د اکثر اهل علمو او د امام ابو حنیفه
 رحمه الله په نیز په یو محل دے طلاق ذکر کول یا په حیض او
 نفاس کیش طلاق ورکول د ابدی طلاق دی یعنی د ست طریقے
 نه خلاف دی - او د امام شافعی رحمه الله په نیز د ابدی نه دی -
 د اول قول والو دلیلونه دادی: اول هغه روایات دی چه په
 هغه کیش ذکر د طلاق ثلاثه وارد دے چه یو د هغه نه حدیث
 د عیمر عجلانی دے په یاب د لعان کیش چه هغه بخاری او
 مسلم را وریدے په هغه کیش ذکر دی چه هغه عیله شیخه روستو
 د لعان نه په دریو طلاقو سره طلاقه کره لیکن دا هغه وخت چه
 ده ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هغه د تحریم خیر په
 لعان سره نه وو ورکړے - لیکن په دے حدیث کیش معلومه
 ده چه شیخه په دے یاتنه په لعان سره حرامه شوه نو محل د
 دے طلاقو پاتنه شو بلکه هغه مهمل شو - شیخ الاسلام
 وئیلی دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کیش
 د دریو طلاقو واقع کیدلو په یاره کیش احادیث کتب دی
 او کوم چه صحیح دی تو هغه کیش دے متفرق طلاق مراد دی
 (فتاوی شیخ الاسلام جلد ۳ صفحہ ۳۰۷) - دویم حدیث موطاء
 امام مالک دے په طریقہ د بلاغ سره د ابن عباس رضی الله عنهما
 نه چه یو سړی ورته وئیل چه ما عیله شیخه په سل طلاقه
 سره طلاقه کړیده تو هغه ورته وفرمائیل چه دے طلاق
 واقع شول او دے کم سل ته وکول دی په ایاتو نو د الله تعالی
 پورے لیکن مخکیش ذکر شول چه علماؤ د ابن عباس رضی الله
 عنهما دویم قول ذکر کړیدے چه دا یو طلاق واقع کیری تو
 دا تعارض دے د هغه په اقوالو کیش لیکن ابو داؤد وئیلی دی
 چه ابن عباس رضی الله عنهما د اول قول (د دے واقع کیدلو نه)

رجوع کر پیسہ ۵۔ عون المعبود جلد ۶ صفحہ ۲۷۳ الصواعق المرسلہ
 جلد ۲ صفحہ ۶۲۱۔ دریم الوسی وئیلی دی چہ دا کار کر پیسہ
 یوے دے دے صحابہ کراموتہ او توروپہ ہتے یا تہے فتویٰ
 ور کر پیسہ لیکن قاسمی وئیلی دی چہ کتاب اللہ اوستت رسول اللہ
 اولعت دے عریو او خلیفہ اول دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او درے کلونہ دے خلیفہ ثانی عمر
 رضی اللہ عنہ او ہیخ صحابی یہ خلاف یا تہے (یعنی یہ وقوع
 دے درے طلاقوتسره) فتویٰ تہ دے ور کرے۔ ابن قیم وئیلی دی
 چہ دغہ وخت کیش دے ہیخ صحابی نہ خلاف یا دوہ اقوال (متضاد)
 تہ دی نقل تودا اجماع قدیم دے چہ یو طلاق واقع کی پری یہ
 لفظ دے درے طلاقوتسره (اغاثہ اللہقان جلد ۱ صفحہ ۴۳۵۔ خلیفہ
 استدلال دے دے یہ حکم دے عمر رضی اللہ عنہ او دا اجماع
 سکوتی دے او داروایت دے طائوس دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 تہ چہ یہ زمانہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او یہ خلافت
 دے ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او درے کالہ خلافت دے عمر رضی اللہ
 عنہ کیش طلاق دا وڈ چہ درے طلاق بہ یو طلاق کر جو کیش
 بیاعر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ خلقوتادی او کرہ یہ ہتہ
 کار کیش چہ اللہ تعالیٰ پہ ہتہ کیش تعلیم آتات (دمہ کول، تدریجاً
 کول) ور کر پیسہ۔ توموتہ دا یہ دوی یا تہے جاری کوو تو
 جاری یے کر و یعنی درے طلاق یے (یہ یو لفظ سرہ) درے
 او کر خول۔ لیکن دا فعل دے عمر رضی اللہ عنہ یہ طریقہ دے قضا
 او زجر سرہ دے یعنی دا دے ہتہ اجتہاد دے۔ تودا دے اجماع تہ
 دے چہ دے دے مخالفت کول نا جائزوی۔ او امام شافعی، یا قرنی
 امام غزالی او امام رازی رحمہم اللہ علیہم وئیلی دی چہ اجماع
 سکوتی حجت شرعیہ تہ دے۔

او دے دویم قول والو دلیلوتہ دے دی: اول دلیل ترتیب دے کتاب اللہ
 دے چہ اول یے دوہ طلاقوتہ ذکر کر پیسہ او روستویے دریم
 طلاق ذکر کر پیسہ۔ او یہ دے ترتیب کیش حکمت دا وچہ

انسان پہ انقطاع کے نکاح کبش تادی اونکری بلکہ کے طلاق رجعی ته رجوع اوکری۔ توهر کله چه درے طلاقوته په یوحائے ورکری تو دا حکمت بریادشواو دے حکمت یاتے ته تصریح وه په سورة طلاق کبش (لعل الله یحدث بعد ذالک امرأ)۔ دویم ابن مغیث ویلی دی چه الله تعالی فرمایلی دی او تشریح یا حسن، لیکن واقع کووتکی کے در یو طلاق په یو کورت سره احسان اوتہ کرو دریم حدیث د ابن عباس رضی الله عنهما دے په صحیحین کبش چه کے نبی کریم صلی الله علیه وسلم په وخت او په خلافت د ابوبکر رضی الله عنه او په ابتداء کے خلافت کے عمر رضی الله عنه کبش د ابو طلاق وو، کے دے اول قول والو جواب کریں ته چه دا حدیث کے طائوس وهم دے او غلط دے او د یاقی صحابہ کرام او کے ابن عباس رضی الله عنهما ته خلاف دے لیکن ابوالولید الباجی ویلی دی چه روایت کے طائوس یا لکل درست او صحیح دے۔ کے هغه ته لویو لویو آئمہ کرامو روایت کریں ته لکه معمر او ابن جریر وغیرهما او طائوس هم امام دے په حدیثو کبش۔ اوهر چه مخالفت د ابن عباس رضی الله عنهما دے کے دغه روایت ته رد بعضو په نیز یاتے ته تو په دے سره روایت ته نقصان ته رسی بلکہ په موثر یاتے ته واجب دے عمل په روایت مرفوعه که هغه یاتے ته په رائے که هغه۔ خلورم دلیل حدیث کے دارقطنی دے چه رکانه بن عید یزید خپله شخه په درے طلاقو سره طلاقه کرے وه کے نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کبش تو هغه دغه دریواره یواو گرځو او هغه ته یے حکم کے رجوع ورکړو اول قول والا ویلی دی چه دا حدیث مضطرب دے۔ ابن عاشور ویلی دی چه کے دے اول قول والو دا جواب واهي دے اگر چه دا روایت په اعلی مرتبه کے صحت کبش ته دے۔ شیخ الاسلام ویلی دی چه لویو آئمہ کرامو چه علل کے احادیثو پیژنی لکه امام احمد او امام بخاری، ابو عبید او ابن حزم حدیث کے البتہ ضعیف کریں ته او راویان یے مجهول دی۔

یاد اچہ مدیتے والویہ طلاق ثلاثہ تہ طلاق البتہ وئیل مجموعہ
الفتاویٰ جلد ۳۳-ص ۱۵-۶۷-۳۷- پنجم دلیل روایت دے دار قطنی
دے حدیث دابن عمر رضی اللہ عنہما چہ ہغہ پخیلہ شغہ طلاقہ
کریے وہ یہ درے طلاقوسرہ (دازیادت یہ دے روایت کیں
موجود دے) اونہی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ تہ دے رجوع کولو
حکم ورکریے وویعنی یوطلاق یے اوگر نحو۔ لیکن دا حدیث دیر
ضعیف دے۔ او دلیل دے دریم قول چہ یہ لفظ دے طلاق ثلاثہ سرہ
ہیخ طلاق تہ واقع کیری ایت وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، اَوِ الطَّلَاقِ مَرَّتَانٍ اَوْ رُسُوًا تَسْرِجُ بِأَحْسَنِ
يَا قَرْنَ طَلَقَهَا دے۔ ہغوی وائی چہ یہ قرآن کریم کیں ذکر دے دیو
نیشتہ یہ یوکلمے سرہ۔ لیکن مخکیش تیر شوی دی چہ دا قول
شاذ دے او طریقہ دے استدلال یے کمزور دے۔

قائد ۱:- دے تفصیل تہ معلومہ شوہ چہ درے طلاق واقع
کیدل یہ یوکلمے سرہ اجماعی مسئلہ تہ دے اگر چہ ائمہ اربعہ
یہ دے یاتسے متفق دی لیکن دے ہغوی تہ علاوہ تور اہل
علم شتہ چہ دے قول خلاف یے کریں دے۔

قائد ۲:- کہ فکر اوکریے شی چہ یہ درے طلاق واقع کیدلو
سرہ اکثر جاہلان دروازہ دے حیلے دے تحلیل پیرانزی چہ ہغہ
صراحتاً دلعت سبب دے۔ دے وجہ تہ اہل افتاء لہ ضروری
دی چہ دے طلاق ورکوونکی دے حال مطابق فتویٰ ورکری۔ دے
مسئلے دے تفصیل دے یارہ فتاویٰ دے شیخ الاسلام ابن تیمیہ جلد ۳

صفحہ ۸۷-۳۱۱ او جلد ۳۳ صفحہ ۷-۱۲-۶۷-۷۸-۱۳۰ او
الصواعق المرسلہ جلد ۲ صفحہ ۶۱۹ او اعلام المؤمنین او
اغاثہ اللفقان دابن قیم الجوزیہ جلد اول صفحہ ۲۲۵ تہ
مراجعه پکار دے ہغوی یہ دے یارہ کیں مناسب بحث کریں۔
قائد ۳:- دے فعل دے عمر رضی اللہ عنہ جواب شیخ الاسلام یہ
فتاویٰ کیں جلد ۳۳ صفحہ ۹۶ یاتسے یہ تفصیل سرہ راوی
دے۔ اول داچہ دا اجتہاد دے ہغہ دے۔ دویم داچہ دا عقوبت دے

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ

او کوم وخت چہ طلاق در کپے تاسو بنحو تہ نو تزدے شی هغوی

أَجَلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

نیچے دعدت خیل تہ نور اہینگے کپے هغوی یہ بنہ طریق سرہ

أَوْ سِرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ

یا برید دے هغوی لرہ یہ بنہ طریق سرہ اومہ راہینگوی دوی لرہ

ضَرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ

د ضرر دیادہ چہ زیانے او کپے تاسو یہ هغوی بانگ او چاچہ او کپد

ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا

دا کار نو یقیناً ظلم او کپد هغه یہ خیل خان بانگے او مہ نیسی

آيَاتِ اللَّهِ هُزُوا وَإِذَا ذُكِّرُوا بِنِعْمَتِ اللَّهِ

آیات تہ دالہ تعالیٰ توتے کپے شوے او یاد کوی تاسو نعمت د اللہ تعالیٰ

عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ

یہ تاسو بانگے او هغه چہ نازل کپے دی اللہ تعالیٰ یہ تاسو بانگے د کتاب

وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

او د سنن نصیحت در کوی تاسو تہ یہ دے سرہ او ویرہ کوی د اللہ تعالیٰ تہ

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

او پوہہ شیء چہ یقیناً اللہ تعالیٰ یہ هر غیز بانگے بنہ علم لری۔

یہ وخت د حاجت کیں تو دایو شرع لازم تہ دہ - دریم ابن قیم
یہ اغاثہ اللفقان جلد اول صفحہ ۴۹۳ کیں روایت د ابویعلی
ذکر کریں چہ عمر رضی اللہ عنہ یہ دے حکم یاتے پیسما تہ شوے وو
دے وجہ تہ چہ روستویے یہ هغے کیں مقاسد او د تخلیل د پارے باطلے حیل
کول اولیدل۔

۲۳۱۔ د اعطف دے یہ فَإِنْ طَلَّقَهَا قَلْدُ جُنَاحٍ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا
یاں دے دے قبیلے دے عطف دے دیو حکم شرعی یہ یل حکم شرعی
یاں دے۔ او مقصد یہ آیت کش رد دے یہ طریقہ دے جاہلیت یاں
چہ دھغوی یہ تیز یہ رجوع کولو کش تعدا دے و و اور رجوع یے
زنا نہ تہ دے ضرر و کولو دے پیارہ کولہ۔

سوال۔ دامضمون خو مخکش فامساک بمعروف کش تیر شو نو
تکرار یے ولے او کروی۔ ۹۔

جواب۔ لے مخکش آیت کش مقصد تفریق دے طلقا تو و او یہ دے
آیت کش کیفیت دے امساک دے ذکر کوی۔

جواب۔ لے ہلتہ صرف اختیار دے امریتو ذکر و یعنی امساک او تیر
او دلتہ تیرید دے دے جاہلیت دے طریقے۔

فَبِكُلِّ أَجَلٍ لَّهِ، بلوغ الاجل یہ حقیقت کش رسیدل دی آخری
تیتہ تہ لکہ چہ روستو آیت کش دامعنی مراد دے۔ او مجازا دے معنی
دے نزدیک دے تیتہ دے او دیتہ مجاز مشارفت و ٹیلے شی یہ دے
قریبہ سرہ چہ دلتہ حکم دے امساک دے او روستو دے عدت
تیرید لوتہ امساک کشی کولے۔ اجل یہ کلام دے عربو کش
ہغہ مدت تہ و ٹیلے شی چہ مہلت و رکڑے شی یو شخص تہ
یہ وخت دے یو کار معین کش تو اجل دے مدت آخرتہ و ٹیلے شی
زنا نہ تہ دے بلوغ نسبت دے دے و جے نہ شو دے چہ ہغوی
دے اجل انتظار کوی دے پیارہ دے تحلیل دے یل نکاح او دے دے و جے
تہ اضافت دے اجل ہم دوی تہ او کڑے شو۔ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
دائے یہ تسریع یاں دے مقدم کرو دے پیارہ دے غورہ والی او ترغیب
دے۔ او امساک تہ مراد رجوع کول دی۔ او ہغہ دے بعض علماؤ
یہ تیز خاص دے یہ قول (روینا) پورے او دے بعضو یہ تیز یہ
قول او یہ جماع دے وار و سرہ یہ کیدے شی۔ معروفت تہ مراد
دے حق ادا کول دی او دارنگ بنے تہ ضرر نہ و رکول۔
اَوْ سَرَّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوفٍ، دائے دے نفس جواز او اتمام دے اختیار دے
پیارہ دے ذکر کریدے۔ او معروفت تہ مراد ہغہ احسان دے چہ

مخکیش آیت کش تیر شوے وو۔

فائزہ :- مخکیش آیت کش ذکر و احسان ذکر و اولدنتہ ذکر معروف
دے دے حکمت خہ دے ۹ اول داچہ یہ دے آیت کش معروف
تہ مقصد منع دہ ذکر و رکولوتہ ۔ توجہ دچا ذکر میرہ کیبیشی
دھقہ تہ مطالبہ د احسان تہ کیبری ۔ اوپہ ہقہ آیت کش صرف
تغییر (اختیار) ذکر و نوکھقہ سرہ احسان مناسب وو۔ دویم
داچہ معروف ادنی دے د احسان تہ توہرکہ چہ مخکیش آیت
کش دتسریج سرہ احسان ذکر و نووہم راغہ چہ دتسریج سرہ
احسان واجب دے ۔ تو دلتہ اووٹیلے شوچہ دتسریج سرہ صرف
معروف واجب دے او احسان امر استعجالی دے ۔

وَلَا تُمَسْكُوهُنَّ ضَرْأًا لَّتَعْتُنَّوَا، دارد دے یہ طریقہ د جاہلیت
یاندے چہ یوسری یہ شیخہ طلاقہ کرہ تو بیابہ یئے ورتہ رجوع
اوپہ او حاجت یہ یئے ورتہ تہ وو او د امساک ارادہ یہ یئے ہم
تہ وہ مقصد یئے دا ووجہ دھقہ عدت اور دشی او تنکھ شہی ۔
سوال :- دا مقصد خو یہ فَاُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ، سرہ حاصل
شو تو تکرار کش خہ فائزہ دہ ۹۔

جواب :- دوہ فائزہ دے دی ۔ اول داچہ امر د امساک بالمعروف
کش د دوام افادہ تہ کولہ ٹوتھی یئے دے دپارہ راوہ چہ
تہ لو اوقات تہ شامل شہی او عام شہی ۔ دویمہ فائزہ دادہ چہ
ضرار دیر قبیح وو تو دھقہ دتھی دپارہ تصریح ضروری وہ ۔
ضَرْأًا مفعول لہ دے اوپہ دیکش اور دوالے دعدت اوناکارہ
معاشرت او تنکوالے دتفقہ وغیرہ داخل دی ۔

لَتَعْتُنَّوَا متعلق دے یہ ضَرْأًا پورے او داعتل دعتل دے
یا لام د عاقبت دپارہ دے او متعلق دے یہ لَا تُمَسْكُوهُنَّ پورے
او اعتداء دلتہ عامہ دہ یعنی اعتداء کول یہ شیخہ یاندے اوپہ
احکامود اللہ تعالیٰ یاہم ۔ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ، یہ
دیکش دیوہم رد کول مقصد دے ۔ لکہ چہ مخکیش معلومہ
شوہ چہ ضرر و رکول اوزیا تے کول یہ شیخہ یاندے دے اودا

خود دہ یہ نفس یاتدے ہیچ اثر نہ کوی تو یہ دے جملے سرہ دہ
وہم رد کوی چہ داعین یہ خیل حان یاتدے ظلم دے او دظلم
کو لو یہ حان یاتدے دہ مقصد و نہ دی بودا چہ حان داللہ تعالیٰ
عذاب تہ پیش کول دی دویم دا چہ د دنیا او د دین منافع یہ
حان یاتدے بتدول دی۔ د دنیا منافع بتدیل دادی چہ یہ
خلق کیں یہ دامشہور شہی چہ د انسان قبیح او بد اخلاق و لا
دے نوخوک یہ ورسرہ معاملہ نہ کوی او نہ یہ ورنہ یہ نہ
خوک و رکوی۔ او دینی منافع بتدیل دادی چہ یہ حسن
معاشرت او احکام داللہ تعالیٰ سرہ کوم ثواب حاصلیری دہغہ
یہ محرومہ شی۔ وَلَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ هُزُوا، د احکام او د زنا تو
د حقوق دکر کو نہ روستو داجملہ یے د تاکید دپارہ راوہ حکمہ
چہ جاہلیت والا او اکثر عوام د زنا تو د حقوق یہ ادا کو لو کیں بے
پروائی او سستی کوی۔ هُزُوا، یہ اصل کیں استخفاف تہ
و نیلے شی او د آیا تو تو استخفاف دادے چہ خوک وریاتدے
عمل نہ کوی او داپہ معنی د مہزوا یہ سرہ دے۔ او د دے د
لاتدے ہغہ خوک داخل دے چہ داللہ تعالیٰ یہ احکامویورے
مسخرے کوی او ہغہ خوک چہ کفر کوی یہ دے یاتدے او ہغہ
خوک چہ عمل وریاتدے نہ کوی۔ دارنگ ہغہ خوک چہ
طلاق، او اعتاق (ازادول دمری)، اونکاح کوی او بیوائی چہ
داخو مالویے او توفے کولے۔ او داد جاہلیت والو طریقہ وہ۔
دارنگ ہغہ خوک چہ یہ یوگناہ یاتدے پوخ وی او کلمہ
استغفارتہ وائی۔ دارنگ ہغہ خوک چہ یہ تعداد د طلاق
کیں د دریوتہ تجاوز کوی۔ او داتول قرطبی او ابو حیان لیکل دی
وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ، یہ دے جملہ کیں تاکید د امثال
د احکام مو مخکنودے۔ او مقابل دے د اتحاد یا الہز و سرہ۔ د نعمت
نہ مراد اسلام او بیان د احکامودے او رالیبول د رسول دی
یہ ہدایت او بینات و سرہ۔ او د ذکر نہ مراد شکر کول او یہ ہغہ
یاتدے عمل کول دی۔

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ

اور کلمہ چہ طلاق دکر کوئی تاسو بشعور لره نو اور سیری هغوی ورخ د عدات ته

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ

نو مه منع کوئی هغوی لره چہ نکاح کوی

وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ، دایہ نعمة الله یانہ ے معطوق دے۔ او دا عطف د خاص دے یہ عام یانہ ے۔ دارنگ دا تفصیل او تفسیر د هغه اجمال دے چہ یہ رعیت کیں وؤ۔ علیکم کیں اشارہ ده شرافت د اُمت ته او مکلف کید لو ته یہ اتباع یانہ ے اگر چہ انزال صرف یہ رسول صلی الله علیه وسلم یانہ ے کر ے شوید ے۔ الکتاب نه مراد قرآن کریم او حکمت نه مراد سنت دے۔ (ابن کثیر۔ قرطبی۔ ابو حیان)۔ ابو حیان و بیلی دی چہ دا دلالت کوی چہ سنت هم منزل من الله دے لکه یہ سورة تحیم ے کیں دی۔ یعظکم به حال د د ضمیر د انزال نه۔ یا ما مبتداء ده او یعظکم یے خبر دے۔ وعظ یہ اصل کیں زجر او منع ته وئیلہ شی اودا هغه او امر و، تواهی او تحویف اتوته شامل دے چہ یہ قرآن او سنت کیں دی۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دا جملہ تاکید دے د پاره د عمل کولو یہ مواظو د کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم یانہ ے او اشارہ ده چہ یہ عمل کولو سرہ یہ کتاب او سنت یانہ ے تقوی پیدا کیری۔ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ كُلَّ شَيْءٍ عَالِمٌ، هر کله چہ یہ اعمالو کیں خه بشکاره وی او خه پتہ وی او دارنگ د کوونکو یہ نیتو تو کیں فرق وی نو دے تنبیہ د پاره دا جملہ ذکر شوه۔ وَاعْلَمُوا کیں اشارہ ده چہ انسان یہ وخت د محالفت د کتاب او سنت کیں پشان د جاہل دے۔ یہ صفت د علم د الله تعالیٰ بِكُلِّ شَيْءٍ نه پوهیری دارنگ یہ دے امر کیں دوام د علم مراد دے۔ او داسے علم او اعتقاد علاج دے د پاره د عمل کولو یہ کتاب او سنت یانہ ے او د پاره د تقوی پیدا کید لو۔

أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ

دخاوندانو خپلو سره کله چه رضا شئ په مینځ خپل کتښ په ښه طریق سره

ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ

دا حکم وعظ ورکیدونکي په دے سره هغه چاته چه وی ستاسو نه

يَوْمَ مِنْ بِلِلَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

ایمان لری په الله تعالی او په ورځ روستی باندے

ذَلِكَ أَرْكَى لَكُمْ وَأَظْهَرَ

دا کار ښه کوونکے دے تاسولر د ښه نافي ته او پاکوونکے دے

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۲۳۲﴾

او الله تعالی پوهیږی په هر څیز او تاسو نه پوهیږی په هر څیز باندے.

۲۳۲ په دے آیت کتښ یوولسم امر دے دأمور و دتدبیر منزل ته او مقصد په دیکتښ رد دے د رسم د جا هلیت چه هغوی په ښځه منع کوله روستو د طلاق او عدت ختمیدلونه د دویم نکاح کولو ته - که د مخکښ خاوند سره وی او که د یل سره وی - او په دے آیت کتښ حکم دے په اجتناب کولو سره د داسے رسم نه او په دیکتښ هم دوه جهتونه دی یو جهت غیرت تفساتی او دویم حکم شرعی - د اول ته ځان ساتل لازم دی او په دویم عمل کول ضروري دی - ربط له :- مخکښ رد وویه رسم د جا هلیت یا تدا په تعداد او ضرار د رجوع کولو کتښ اوس رد دے په یل رسم یا تدا په - ربط له :- مخکښ حکم متعلق وود حالت د عدت سره او دامتعلق دے د ما بعد د عدت سره -

وَأَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ د ښځه ولی په یاره کتښ دے چه هغه ښځه د طلاق او عدت تدبیر لونه روستو غوښتل چه نکاح او کړی د اول خاوند سره او ولی هغه منع کوله - او د اړایت امام بخاری د معقل بن یسار او د هغه د خور په یا م کتښ ذکر

کر پید ہے۔ بنا یہ دے قول یا تہ ع خطاب اولیاؤ د نکاح د شیخہ تہ
دے۔ او نسبت د طلاق ہتھی تہ یہ طریقہ د مجاز سرہ دے او
نسبت د عضل حقیقتاً دے۔ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما او
زہری او صحاک تہ روایت دے چہ دا آیت یہ یا تہ د ہر ہتھے
چاکش نازل شویں دے چہ منع کوی یوہ شیخہ روستو د طلاق
اوعدا تہ دے دیل نکاح کولونہ اگرچہ دیل خاوند سرہ وی۔ بنا
یہ دے قول خطا یا تہ خاوند اتو تہ دی چہ ہتھی طلاق و رکری
اویا د غیرت تفساتی د وچے ہتھے دیل چا سرہ د نکاح تہ
منع کوی۔ غور د دادہ چہ آیت د وارو تہ عام دے۔

فَلْيَعْنِ أَجْلَهُنَّ، دل تہ یلوغ یہ معنی حقیقی سرہ دے یعنی چہ
ختم شی نبی تہ دعدا ت۔ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ،
بنا یہ اول قول دا خطاب اولیاؤ تہ دے او د آؤ و اجہن تہ مخکیش
خاوند مراد دے یہ طریقہ د مجاز (ما گان) سرہ۔ او بنا یہ دویم
قول دا خطاب اول خاوند تہ دے او ازواج تہ مراد دویم خاوند
دے یہ اعتبار د مجاز مشارف سرہ (ما یکون)۔ عضل یہ اصل
کیش تنکولوتہ و نیلے شی او یہ منع یا تہ دے یے اطلاق کیں دے شی
یعنی تنکول سبب شی دیاؤ د منع کولو۔ او طریقہ د عضل د اولیاؤ
د طرف تہ منع کول د شیخہ دی یہ زور او قہر سرہ او د خاوند د
عضل طریقہ دیر دے دی لکہ انکار کول د طلاق تہ، دعوی رجوع
کولو، یہ یل خاوند یا تہ دے دیاؤ کول یا د ہتھے سرہ د
نکاح تہ تو رخلق منع کول او متنفر کول یہ بیان دے بد خوینی
وغیرہ د ہتھے سرہ۔ اِذَا تَرَ اَزْوَاجَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، ضمیر د تَرَ اَزْوَاجًا
او بَیْنَهُمْ راجع دے زنا تہ او طلب کوونکی د نکاح د ہتھے تہ۔ یا
راجع دے اولیاؤ تہ او خاوند اتو تہ۔ المعروف تہ مراد عقد د
نکاح، او جائز مہر او عادل گواہان او عدم اضرار دے۔

ذَلِكَ يَوْعُظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، ہر کلمہ
چہ د رسم او رواج تہ مخالفت کول یہ تفسوتو یا تہ دے کران دی
نو د دے وچے تہ دے تاکیدا ت ذکر کوی۔ اول تاکیدا یہ دے

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ

او مائندے بہ بی د کوئی بچو خپلو تہ

حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ

دوہ کالہ پورہ ہذا چالرا چہ غواہی چہ

جملہ کیش یعنی دایمان تقاضا دادہ چہ دے حکم یا نہ عمل
 او کرے شی۔ ذالک کیش اشارہ دہ تھی د عضل تہ۔ یوعظ تہ
 مراد تن کیر او تخویف دے۔ ایمان یا اللہ تہ مراد ایمان دے د
 اللہ تعالیٰ یہ احکامو شرعیو یا نہ ہے۔ او ایمان یا لیوم الآخر تہ
 مراد خوف دے د عذاب د ورج د آخرت تہ یہ سبب د مخالفت
 کولو د احکام الہیہ تہ۔ ذلکم ازکی لکم و اظہر، داد تاکیں دویمہ
 جملہ دہ یہ طور د ترغیب و ستو د تخویف تہ۔ ذلکم کیش
 اشارہ دہ اجازت د نکاح و کولو دغہ شے تہ۔ ازکی د زکاتہ احست
 شویں ہے یہ معنی د زیاتوالی یعنی سبب د زیات ثواب دے یہ
 آخرت کیش یا سبب د ترقی او برکاتو دے یہ دنیا کیش۔ و اظہر
 تہ مراد ازالہ د گناہو تودہ۔ یا ازکی تہ مراد د ب تاہ تہ بچ
 کول دی او اظہر تہ مراد یا کوالے د شے حاوت دے د قحش
 کاری تہ۔ حکمہ چہ ہر کلمہ سرے او شے غواہی چہ د دوی نکاح
 شرعی اوشی او حوک یے منع کوی توکیں ہے شی چہ د هغوی یہ
 منہج کیش غلط تعلق پیدا شی نو یہ هغہ سرہ اولیاء د شے بی نام
 شی او هغہ شے او سرے یہ گناہ کیش واقع شی۔ واللہ یعلم
 و انکم لا تعلمون، داد تاکیں دریمہ جملہ دہ او یہ دے کیش
 فرق د حکم شرعی اورسم و رواج تہ اشارہ دہ چہ د اللہ تعالیٰ
 یہ احکامو کیش مصلحتو تہ اوقائیکہ د انسان شتہ چہ د هغہ یہ تفسیر
 یا نہ ہے اللہ تعالیٰ عالم دے۔ او انسان یہ هغہ علم تہ لری۔ نو
 انسان یا نہ ہے لازم دی چہ رسم اور رواج پر پردی او د حکم
 شرعی تابع شی۔ داسے یہ آیت ۲۱۶ کیش ہم شیر شوی دی۔

يَتِمُّ الرِّضَاعَةَ ط وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ

چہ پورہ کرے مودہ دے دی درکولو او یہ پلار دے بچی باندے

رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ط

را داجیدہ خوراک دھنوی او جامہ دے دھنوی دے عرف موافق

لَا تَكُلْفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تَضَارُّ

تکلیف نشی کیدے هیچ نفس ته مگر یہ قدر دوس دھتہ ضرر نہ دے رکوی

وَالِدَاةُ يُبْوَلِدُهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ

مور یہ سبب دے بچی دے دھتہ سرہ او نہ پلار

يُولَدُ لَهُ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ

یہ سبب دے بچی سرہ او لازم دہ یہ دھتہ بچی (وارث) باندے نشان

ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَ فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ

دھتہ خرچ دے نوکہ چرے ارادہ لری دوی دیو نہ پریکول یہ رضا منتیا

مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ط

دے دے دواپو سرہ او یہ مشورہ دے دے دواپو سرہ نو نیشته گناہ پد دواپو باندے

وَإِنْ أَرَدْتُمُ أَنْ تَنْتَرِضَعُوا

او کہ چرے ارادہ کوئی تاسو چہ پیو درکولو دیارہ مور او نیسی

أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا

دیارہ دواپو دستاسو نو نیشته گناہ یہ تاسو باندے کلہ چہ

سَلَّمْتُمْ مِمَّا أَتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ

پورہ درکوئی تاسو دھتہ چہ مقرر کرے وی تاسو دے عرف یہ موافق

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

ادبہ کوئی دالہ تعالیٰ نہ او پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ

بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (۲۳۳)

یہ حقہ کار دینو چہ ناسو کوئی لیدونکے دے۔

۲۳۳ یہ دے آیت کیش دولسم امر دے کامورو کتس بیر منزل نہ
چہ یہ ہف کیش روستو ک طلاق او ک عدت نہ طریقہ ک تربیت ک
اولاد ذکر کوی۔ تو مقصد یہ دیکش اجتتاب کول دی ک بر بادئی
ک اولاد نہ یہ دغہ حالت کیش۔

رابطہ :- یہ فحکش آیت کیش یوحکم ذکر شو روستو ک طلاق او
عدت نہ او یہ ہف کیش تردید ووپہ زناتہ یاندے ک ظلم کولوتہ
یہ بارہ نکاح کولوتش نو اوس یہ دغہ حالت کیش تردید ک ظلم
دے یہ زناتہ یاندے یہ بارہ کارضاع (پئی و رکولو) کولد کیش
لکہ چہ جاہلیت والوداسے کول۔ ۱۰ دارنگ ہرکہ چہ بعض
طلاق کرے شو یاندے روستو ک عدت تیریں لوتہ بل نکاح
مشکل شی کوجے ک پئی و رکولو۔ یچی تہ حکمہ چہ ہفہ حآن لہ
نفقہ نہ موئی نو کچی کوجے تہ ک پیلار او مور یہ مینج کیش سخت
اختلاف پیدا کیلاو خطرہ دہ نو ک ہفہ تفصیلی حکم یہ دے آیت
کیش ذکر کوی۔ او یہ دے آیت کیش تہہ جملہ دی او ہرہ جملہ کیش
چہ اچہ احکم او مقصد دے اولہ جملہ دادہ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ
أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَ، داعطف
دے یہ مضمون ک فحکش آیت یاندے او وجہ ک مناسبت معکیش
ذکر شو۔ وَالْوَالِدَاتُ کیش دہہ احتمالات دی۔ اول داچہ داعام
دے ہرے یوے مورتہ کہ یہ نکاح کیش وی او مطلقہ وی حکمہ
چہ لفظ عام دے۔ دویم داچہ ک دینہ مراد صرف حقہ دی چہ
طلاق شوے وی او عدت یے تیر شوے وی۔ او دا قول غورہ ک
کخلورو وجونہ۔ اولہ وجہ چہ دا یہ معکیش آیت یاندے عطف
دے او ہلنتہ دا خاص قسم شجہ مراد دہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ

اختلاف یہ مدت در رضاع دیکھی کیش یہ حال دنکاح کیش نہ پیدا
 کر پیری بیکہ روستو دقراق (جدائی) نہ اختلاف راجی - دریمہ
 وجہ روستوئی و علی المولود له رزقهن و کسوتهن و بیله دے او
 یہ حال دنکاح او بعض اقسامو دعدت کیش خوشفقہ او جامہ دشیخ
 بغیر در رضاع نہ یہ خاوند واجب وی - خلورمه وجہ دادہ چہ
 روستو دطلاق نہ دشیخ خاوند یہ میخ کیش بغض او فقر پیداشی
 توکلہ شیخہ یچی تہ تکلیف و رکوی د دوو وجوہ - یوداچہ تفقہ
 نہ موی او بل داچہ ذیل خاوند رغبت لری او بل خاوند دغہ
 یچی لره تہ غواپی - او د دے وجوہ بنا یاں دے دلتہ یی و الزوجا
 نہ دی و بیلی بیکہ و الوالدات یی و بیلی دی - یرضعن اولادھن
 خیر دے یہ معنی د امر لیکن دا امر د استحباب د پامرہ دے یہ
 دلیل د سورۃ طلاق س - سرہ - ہاں ارضاع حق د مور دے تو
 ہر کلمہ چہ مور یہ ارضاع یاں دے رضا او خوشحالہ وی او اجرت
 نہ غواپی یا غواپی لیکن پلاری مالدار وی نو دھغہ در ضانہ
 بغیر پلاری یہ ارضاع سرہ بل چا تہ نشی و رکولے - حوکین،
 حول یہ اصل کیش گر حید لوتہ وائی - او کال تہ حول عکہ
 و بیله شی چہ ہقہ یہ اعتبار د مختلف موسموں سرہ کرچی - او
 مراد د حول (کال) نہ حول قمری دے عکہ چہ یہ شرع کیش
 دیتہ اعتبار دے - گامکین کیش دفع د وہم دہ چہ اکثرہ حصہ د
 کال نہ مراد نہ دہ بیکہ پورہ کال (دولس میاشتہ) مراد دے -
 لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَّتِمَّ الرِّضَاعَةُ، د دے مبتداء پتہ دہ یعنی ہذا حکم
 لِمَنْ اَآہ - او دمن نہ مراد پلار او مور دیکھی دی او کہ پلار مروی
 نو دھغہ قریبی وارت مراد دے - یعنی چہ یو د دوی تہ ارادہ لری
 یہ پورہ کولو د مدت در رضاع او بل انکار کوی تو دغہ حکم دے
 او کہ دواہ رضاشی یہ نہ پورہ کولو د تہول مدت نو دھغہ حکم
 روستو ذکر کوی یہ فَإِنْ اَرَادَ فِضَالًا س -
 فائدہ - در رضاع یہ پورہ مدت کیش اختلاف دے د اکثر اہل
 علمو یہ تیز یاں دے چہ دھغوی تہ عمر ابن عباس او ابن

مسعود رضی اللہ عنہم دی۔ او ورسرہ قول ذکرہری وقتادہ او
 شعبی و سفیان ثوری، اوزاعی، امام شافعی، امام احمد، ابویوسف
 او محمد بن حسن رحمہم اللہ وغیرہم دی۔ چہ اکثر مدت ذکر صاعت
 دودہ کالہ دے دھتے نہ زیادت کول متع دی یہ دلیل دے آیت
 سرہ چہ یہ دیکش ذکر دحولین تثنیہ بیا لفظ دکارملین بیا
 لفظ دیتیم الرضاۃ یہ دے یا تکسکارہ دلیلوتہ دی۔ او یہ نیز
 امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ مدت دودہ تیم کالہ دے یہ دلیل دحملہ
 وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا، چہ ثلاثون صرف دفسالہ سرہ متعلق
 شی۔ لیکن داتفریق دیلاغت دکلارم نہ یعید دے۔ او دابن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ یل روایت دے چہ دودہ کالہ دھتہ یچی دیار
 چہ یہ رحم دمو رکش شیر۔ میاشتہ پاتے شی اوکہ اووہ میاشتہ
 پاتے شی تو بیا مدت درضاعت دیرویشنت میاشتہ دے۔ اوکہ
 اتہ میاشتہ وی تو بیا بہ دویشنت میاشتہ رضاعت وی اوکہ
 تہہ میاشتہ وی (لکہ دا اکثر واقع دہ) تو بیا بہ مدت درضاعت
 یویشنت میاشتہ وی۔ تو یہ آیت دسورۃ احقاف کیش تراخل
 دے یہ منج دمدت دحمل اودمدت درضاعت کیش۔ دکتور تفصیل
 یہ سورۃ احقاف کیش راخی۔ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
 بِالْمَعْرُوفِ، دا دویمہ جملہ دہ یہ دیکش ذکر دنفقہ او دلباس
 دمرضع (پئی ورکوونکے) دے یہ پلاس دیچی یا اسے۔ الْمَوْلُودُ لَهُ
 پلاس دیچی دے۔ لفظ دوالد یا آب یے ذکر نہ کروٹکہ چہ یہ دے
 لفظ کیش دودہ فاعل دے دی اول ذکر دتعمت الہیہ دے یہ پلاس
 یا اسے دے دے دیار چہ دے نفقہ دمرضع اداکری۔ دویمہ داچہ
 تسب یہ اصل کیش یہ پلاس پسے عی راو ددینہ یہ قرینہ دبعض
 تصوص سورۃ آل درسول صلی اللہ علیہ وسلم مستثنی دی لکہ
 حسن او حسین رضی اللہ عنہما۔ حکہ چہ دھغوی تسب او دھغوی
 تسب یہ خیل مورقاطمہ رضی اللہ عنہا پسے عی۔ او بیا ئے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم تہ تسبیت کیبری۔ او درزق نہ مراد حوراک خشبکاک دے
 او دکسوت نہ مراد لباس دے۔ بِالْمَعْرُوفِ، دعرف نہ ماخوذ دے

یہ اختیار کج جس در زرق اولیاس سرہ۔ او یہ مقدار کیش عرف تہ
 اختیار دے۔ ہر کلمہ چہ یہ دے یا بکیش پی و رک و تکہ زمانہ اکثر
 دے مقدار و پو اشرف و تقاضا تہ کوی یککہ کفایت ک نفقہ او کسوت طلب
 کوی دے و جے تہ کہ ہغے تخصیص او کرے شو۔ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا
اَلَا وُسْعَهَا، دادریمہ جملہ دہ یہ دیکش اشا رہ دہ چہ نفقہ
 و کسوت کیش مالی حال ک پلار تہ اختیار دے۔ یہ دے کیش تہ
 تہ تحدید ک مقدار نیشستہ چہ دومرہ او دومرہ یہ وی تو ک نفس
 تہ مراد دلتہ پلار دے۔ یا داچہ موریان دے تنگسیا یہ نفقہ
 کیش او یہ پلار یا دے یہ طور ک اسراف سرہ نفقہ لشی ک بخود
 یا دا یہ خیل عموم یا دے حمل دے۔ تَوَلَّوْا حُكْمَ مَوْتِهِ اشا رہ
 دہ لکہ دے سورت یہ آیت ۲۸۶ کیش دی او حکم ک نفقہ پکیش
 داخل دے۔ تکلیف یہ اصل کیش ہغہ حکم دے چہ کہ ہغے یہ
 کو لوسرہ اثر د مشقت یہ مخ یا بد ن کیش یسکارہ شتی (لکہ كُلُّ الْوُجُوهِ)
 او شرعاً ہغہ تَوَلَّوْا حُكْمَ واجبہ تہ و بیلے شتی چہ د اللہ تعالیٰ ک طرق تہ
 یہ ہر عاقل بالغ سری یا بے خہ یا دے کیستودے شوے وی۔
 و سغ یہ اصل کیش قراختی ک لوختی تہ و بیلے شتی او مراد ک دیتہ
 طاقت دے کو یا کہ طاقت ک نفس پشان ک قراخ لوختی مگر حولے
 شویدے د احکام شرعیہ ک پارہ۔ لَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بِكُلِّ هَاوٍ اَوْ مَوْلُودٍ
لَهُ بِكُلِّ هَاوٍ، داخلورمہ جملہ دہ او تفریع یا تفسیر دے ک مخکیش
 جملہ۔ یعنی مورلہ تہ دی جائز چہ زیات اجرت غواری د بیجی
 د پلار تہ یا انکار کوی ک رضاعت تہ سرہ د طاقت لرلوتہ او
 دارنگ پلار لہ تہ دی جائز چہ د بیجی مورلہ د پیو و رکولوتہ
 منع کپی یا انکار ک نفقہ و رکولوتہ او کپی۔ یہ لَا تُضَارُّ کیش دہ
 احتمالات دی۔ اول داصیغہ ک مجھول دہ یہ اصل کیش لَا تُضَارُّ
 دے او مخکیش معنی دے احتمال مطابق دہ۔ او یہ دے کیش
 والدہ نائب قاعل دے۔ دویم احتمال دادے چہ داصیغہ د معلوم
 دہ یہ اصل کیش لَا تُضَارُّ دے او والدہ بیے قاعل دے۔ تو معنی
 دادہ چہ موربہ یہ سبب د بیجی پلار تہ تنگوی چہ ہیر اجرت

ترینہ غواہی اویا دارضاع تہ انکار اوکری۔ اوپلاریہ یہ سبب د
 یچی مور تہ تنگوی چہ دارضاع تہ یے متع کوی یا ورلہ تفقہ تہ
 ورکوی۔ دل تہ دول (یچی) اضافت مور اوپلار دواروتہ کرے
 شوے دے دیارہ دشفقت کولو اگرچہ تسب صرف دیلار دیارہ
 وود دے وجے تہ یے مُولُو دُلہ ذکر کرو۔

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ، دا پنجمہ جملہ دہ اودامعطوف دہ یہ
 عَلَى الْمَوْلُو دُلہ رَفْهُنْ یا تہ یے اوپہ مینج کتیں یے جملہ معترض
 دی۔ دلفظ الْوَارِثِ یہ مصداق کتیں شیر اقاوال قرطبی او ابو حیان
 ذکر کری دی لیکن صحیح قول یہ دیکتیں دصحالی، قبیصہ او
 بشیر بن نصر وغیرہ دے چہ مراد ددینہ دغہ مرضع (پئی
 خوروتک) یچے دے چہ ہرکھ ددہ پلار مرشی اوپہ میراث کتیں
 دغہ یچی تہ خہ حصہ ورکپے شی تو دہغے حصے تہ یہ د مور
 (پئی ورگٹوتک) تفقہ او کسوت اداکیدے شی۔ ہاں کہ چرے وراثت
 کتیں یچی تہ مال اوتہ رسیری تو بیا وارث ددغہ یچی مراد دے
 او وجہ دصحت ددے قول دادہ چہ الْوَارِثِ اسم فاعل ہغہ
 چاتہ وئیلہ شی چہ فی الحال یہ ہغہ کتیں صفت د وراثت
 موجود وی او ہغہ دغہ یچے دے روستو دمرک دیلار تہ۔
 نو الْوَارِثِ کتیں الف لام بدل دی د مضاق الیہ تہ یعنی وارث
 المولودہ۔ مِثْلُ ذَلِكَ کتیں اشارہ دہ تفقہ او کسوت تہ د عرف
 مطابق سرہ دعدم اضراتہ۔

فَإِنْ أَرَادَ فَمَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا، دا
 شیرمہ جملہ دہ او داولے جملے سرہ متعلق دہ۔ او دلیل دے چہ
 پئی ورکول تر دووکلوتو پورے مکمل واجب تہ دی۔ آراد،
 مِنْهُمَا، او عَلَیْهِمَا ضمیر و تہ تثنیہ مور اوپلار تہ راجع دی۔
 فَصَالِ اوقطام دوارہ یہ یومعنی سرہ دی یعنی جد اکول او پیکول
 دپچی دیو خورلوتہ د مور تہ۔ عَنْ یہ معنی دیکتہ دے یا اجلیہ
 دے۔ تَرَاضٍ مِنْهُمَا کتیں مراد دا دے چہ دا ارادہ دپریکولو دپچی
 دیوتہ د دواروپہ رضا سرہ یہ وی د اضطرار یا د خوف دوجے تہ

یہ نہ وی۔ تَشَاوُر کیں اشارہ دہ چہ بعض وخت مور او پلار ہسے
 رضا شی پہ فصاَل یا نہ مے مشورہ یئے نہ وی کرے۔ او مقصد پہ
 مشورہ کیں رائے او فکر استعمالول دی پہ بارہ کہ مصلحت کہ بچی
 کیں۔ نو بغیر کہ مشورہ مے نہ رضا مندی فائزہ نہ ورکوی۔ مشورہ
 پہ اصل کیں استخراج کہ رائے تہ وئیے شی تو ہغہ خا مخا یل
 مگر ی تہ حاجت لری کہ دے وچے تہ پہ دیکیں یاب تفاعل یا
 مفاعلہ ذکر کیری۔ فَلَا جُنَاحَ عَلَیْہِمَا نہ مراد دا دے چہ مخکیش
 دپورہ کید لو کہ دوہ کالو تہ پہ دے فصاَل کیں گناہ نیشتنہ پہ
 مور او پلار یا نہ مے۔

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَیْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ
 مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ، دا اوومہ جملہ دہ۔ او دا خطاب دے پلار تو
 او میان و تہ پہ طریقہ کہ التفات کہ غائب نہ خطاب تہ۔ تو پہ
 دے جملہ کیں مستقل حکم دے کہ استرضاع کہ یردی شیخ
 او دا پہ ہغہ وخت کیں چہ کہ بچی خیلہ مور کہ ارضاع تہ معدول
 وی یا انکار او کری بغیر کہ عذر نہ لیکن رضا شی دوارہ (مور
 او پلار) پہ استرضاع (رضاعی مور نیولو) یا نہ مے۔ استرضاع
 وئیے شی طلب کہ مرضعہ تہ اولاد کہ کیں لام پتہ کہ۔ او استرضاع
 پہ اجرت سرہ وی حکم یئے ورپسے شرط ذکر کرو پہ اَدَّاسَلَّمْتُمْ سرہ
 او تسلیم کیں معنی دپورہ ورکولو کہ اجرت دہ یعنی چہ پہ مقرر
 اجرت کیں یہ تقصان نہ کوی۔ مَا آتَيْتُمْ نہ مراد ہغہ اجرت کہ
 چہ پہ رضا او اتفاق کہ جائینو سرہ مقرر کرے شوے وی۔ او کہ
 زمعشری پہ نیز کہ دینہ مراد ہغہ دے چہ تا سو ارادہ کرے وی
 دھغے کہ ورکولو۔ بِالْمَعْرُوفِ نہ مراد کہ عرف مطابق دے چہ دیر
 زیات او دیر کم ہم نہ وی او ادا کولو کیں یئے تَتَالِی مَتَوَلِّی ہم نہ کوی
 یا ترینہ مراد مدت شرعیہ کہ ارضاع دے۔ وَالْقَوْلُ، دا اتمہ
 جملہ دہ اشارہ دہ چہ پہ دے احکام او عقد کہ اجار مے کہ مرضعہ کیں کہ
 امور شرعیہ رعایت کوی۔ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، دا
 تہمہ جملہ دہ۔ او کہ تذکیر او تنبیہ کہ یا نہ دہ۔ بصیر صفت کہ اللہ تعالیٰ کہ
 بغیر کہ تشبیہ او تمثیل نہ او بغیر کہ تاویل او تحریف نہ۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا

ادھون کسان چہ مرہ کرے شی ستاسو نہ او پر پودی بیبیانے

يَتَرَكُصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

انتظار د کوی پہ خپلو ځانونو باندے څلور میاشتے

وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ

او لس شپہ نوکلہ چہ ادرسی دوی نیټے دعدت خپل ته نو نیشته گناه

عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

پہ تاسو باندے پہ هغه کار کیں چہ کوی دوی پہ باندہ د ځانونو خپلو کیں

بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

پہ نیکه طریقہ او الله تعالی ستاسو په عملونو باندے خبردار دے

۲۳۳ په دے آیت کیں د تد بیر منزل د امور و ته دیار لسم امر د چہ هغه مسئله د عدت د وفات ده - او مقصد په دیکیں اجتناب دے د جاهلیت د طریقے ته په عدت د وفات کیں - او په دے حکم کیں هم دوه اړخونه دی یواړخ د جاهلیت د طریقے دے او دویم د شریعت د طریقے -

رابطه ۱: هر کله چہ مخکیں عدت د طلاق او د هغه متعلقات ذکر شول نو اوس د خاوت د وفات عدت ذکر کوی -

رابطه ۲: مخکیں آیت کیں الوارث کیں اشار و ه وفات ځانون ته نو په وخت د وفات د خاوت کیں هم د نفقه د رضاعت په ذکر کړو نو اوس حکم د شریعت د عدت ذکر کوی -

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ، دا عطف د قصه دے په قصه باندے مناسبت پکیں بیان د حکم د زنا نو دے. نو کوی په اصل کیں اخستل دی د یو څیز پوره پوره تو څوک چہ مرشی نو خپل عمر او رزق مقدرة په مکمل او پوره کړو. یا دا چہ روح او بدن په دواړه واخستل شول. دلته مراد مرکب دی -

وَيَنْزِلُ رُؤُوسًا وَاجِبًا، داللفظ عام دے کہ سب سے پہلے آزادہ وی اولہ ویتزہ وی، مدخول بھاوی اولہ غیر مدخول بھاوی، حاملہ وی اولہ غیر حاملہ وی، بالغہ وی اولہ غیر بالغہ وی، تو یہ نیز دالشر فقہاء ددینہ ویتزہ مستثنیٰ دہ یعنی دے ہفتہ عدت دودہ میاں شتہ او بچہ ویرائے دی او یہ نیز داکثر صحابہ کرام او مجتہدین و حاملہ ہم ددینہ مستثنیٰ دہ دے ہفتہ عدت وضع دحمل دے ہفتہ دے لکھ چہ لکھ چہ سورۃ طلاق سکین دی۔ دارنگ حدیث دسبعہ رضی اللہ عنہا دے چہ بخاری او مسلم راوی دے چہ دے ہفتہ دخواست دوفات نہ نیمہ میاں شتہ روستو بچے راوہ تو نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ او فرمائیل چہ ستا عدت ختم شو تہ یل نکاح کو لے شے۔ ہاں غیر مدخول بھا ددینہ نہ دہ مستثنیٰ کرے شوے۔

يَكْتَرِبْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، داخیر دے دالذین لیکن یہ تقدیر دعبارت سرہ یعنی وارواج الذین یتوکلون یا ازواجہم یتکربن، دتربص نہ مراد عدت تیروں دی لیکن لفظ دعدت یے نہ دے وٹیلے حکم چہ یہ لفظ دتربص کیں حکم دعدت تہ اشارہ دہ چہ ہفتہ منع دہ دیل نکاح تہ۔ اولتہ ورسہ مراد دخواست یہ کورکین اوسیدل دی اوزیت، چول سنگار یہ نہ کوی رنگینے، خائستہ جائے یہ نہ اغوندی، رنگونہ سرخی، ناخن پالش او کریم وغیرہ یہ نہ لگوی او خوشبوئی یہ نہ استعمالوی او دینہ احداد وٹیلے شی اودا یہ سنت سرہ ثابت دی عشرانہ مراد یہ تمیز کیں لیالی (شپے) دی ددے وچے نہ عشرہ یے نہ دے وٹیلے او یہ قول دجمہور اہل علم وکین لسمہ ورج یہ کیں داخلہ دہ۔ او ابو حیان وٹیلی دی چہ دلتہ ایام مراد دی لیکن قاعدہ دادہ چہ معدود متکروی او پتوی نو اسم عد دکین تائیت او تنکیر دوارہ جائز دی۔ اوصاحب الباب وٹیلی دی چہ دا ویرائے دعدت دوفات داد غم او دحزن ویرائے دی تو مشابہ دی دشیو سرہ۔

قائده: یہ دے مقرر مدت کیں قاضیہ دادہ چہ مقصد

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ

او نیشہ کننا یہ تاسو باندے یہ ہفتہ الفاظ کیں چہ اشارہ کو تاسو یہ ہفتہ سرہ

مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنُتُمْ فِي

دغوختلو (د نکاح) د سبحو نہ یا پت ساق تاسو یہ

أَنْفُسِكُمْ عَلَيْهِمُ اللَّهُ أَنْتُمْ سَتَدْرُؤُنَهُنَّ

زہونو ستاسو کیں عالم دے اللہ تعالیٰ چہ یقیناً تاسو یہ یادوئی دوی لہ

د رحم د سبھ معلومول دی چہ دہی نہ خالی دے اوکہ نہ، او وجہ
یے دادہ چہ خلور میا شتہ کیں یہ رحم د سبھ کیں ولد تیاریری
او د خلور و میا شتہ نہ روستو یہ ہفتہ کیں روح اچولے کیوری نو
بیہفتہ حرکت شروع کری۔ نوہر کلہ چہ یہ دے زنہ یاندے
خلور میا شتہ اولس ور تیرے شوے او حرکت دہی یے
محسوس نہ کرو تو معلومہ شوہ چہ رحم (پچہ دانی) یے دہی نہ
خالی دے نو دیل خاوند سرہ نکاح کولے شی۔ اودا قول دابو
العالیہ نہ نقل دے۔

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا قَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِ، یہ دے جملہ کیں اشارہ دہ چہ د خلور و میا شتہ
لسو و رختہ روستو یہ دے سبھ یاندے ہفتہ کتاہ نیشہ پشان
د طریقے د جاہلیت۔ بلوغ اجل نہ مراد ختمیدل د عدت دی۔
عَلَيْكُمْ خُطَاب دے اولیاؤ د سبھ نہ او حکامو او علماؤ تہ عکہ
چہ ہفتوی مکلف دی یہ تھی عن المتکریات نہ۔ یا بالمعروف
نہ مراد شرعی نکاح کول دی او حان خا شتہ کول او د کور
د خاوند نہ وتل او نقل کیدل۔

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ، یہ دے جملہ کیں تحنیر دے دے
مخالفت کولو نہ او خیر عالم دے یہ یا طہی امور و او باریک
خیزو تو یاندے۔

وَلَكِنْ لَا تَوَاعِدُوهُنَّ يَسْرًا إِلَّا أَنْ

او لیکن وعدہ (د نکاح) دوی سرہ یہ پتہ سرہ کہ کوئی مکر کہ

تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعِزُّمُوْا

وای دینا د شرع موافق (تعریض) او مہ بخہ دئی

عَقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ

غونہ د نکاح تردے پورے چہ اور سیدنی عدت فرض شوے

أَجَلَهُ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ

آخری نیتہ او پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے

مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوْهُ ۚ وَاعْلَمُوا

یہ ہفتہ خبر وچہ یہ زہد تو ستا سو کیں دی نو دیرہ کوئی دھنہ نہ او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ۝۳۵

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ بخہ کوڈنکے صبرناک دے۔

۳۳۵ یہ دے آیت کیں ثوار لسم امر دے د امور و تدبیر منزلتہ او یہ دیکش حکم د بشع د خطبے ذکر کوی یہ حال د عدت د ہتکش روستو د خاوت د وفات نہ او مقصد پکش اجتناب دے یہ حال د عدت کیں د دود خیز و تونہ، اول وعدہ د نکاح کولو یہ پتہ سرہ۔ دویم عقد د نکاح، او اجازت د دود خیز و تونہ اول خطبہ یہ طریقہ د تعریض سرہ۔ دویم یہ زہد کیں پتہ ارادہ د نکاح کولو ساتل۔ او دامد کورہ دود اپتونہ دی یہ دے مسئلہ کیں۔

ربط لے۔ ہر کہ چہ متکش عدت د طلاق او بیاعدت د وفات ذکر شو تو اس حکم د خطبے او نکاح ترلو ذکر کوی یہ حال عدت کیں۔ لے متکش آیت کیں یے او فرمائیل چہ روستو د عدت نہ معروف کار کول د بشع د پامرہ جائز دی۔ تو اس ذکر کوی چہ یہ وخت د عدت کیں ہفتے د پامرہ نکاح کول حرام دی۔ او دے

مناسبت دوجے نہیئے دایہ ما قبل یا اس مے عطف کرے دے
 وَلَا جُنَاحَ عَلَیْکُمْ، جناح یہ اصل لغت کیں امر شاق (سخت) کا
 تہ و ثیلے شی او یہ شرع کیں کناہ تہ و ثیلے شی۔ علیکم سر د عام
 خطاب دے تلو موؤ منا تو تہ۔ فَمِمَّا عَرَضْتُمْ بِهِ، تعریض یہ لغت
 کیں ضد تصریح دے او یہ اصطلاح کیں تضمین د کلوم دے پہ
 داسے معنی سرہ چہ یہ مقصود یا اس مے صلاحیت د دلالت لری
 اودار تک یہ غیر مقصود لیکن اشعار دھے پہ مقصود یا اس پوروی
 مِنْ حَظْبَةِ النَّسَاءِ، خطبہ یہ اصل کیں یہ معنی د خطب سرہ دے
 او خطب حاجت تہ و ثیلے شی۔ او خطبہ د خطایت تہ اخسنلے شوید
 لیکن مراد د دینہ مخاطبہ دہ یہ خیر و کیں یہ بار د نکاح دیو
 بنحہ کیں۔ او د تعریض الفاظ دادی چہ یوسرے ہھے شیئے تہ
 او وائی چہ یقیناً تہ حاسستہ یئے اوصالحہ یئے او عما ارادہ دہ چہ
 حہ نکاح (وادہ) کوم یا خیل صفتو تہ ورتہ او کری۔ النساء تہ مراد
 بعض اقسام د نسعودی یعنی ہھے چہ یہ عدت د وقات کیں
 وی او ہھے چہ یہ عدت د طلاق مغلظ یا یا اس یا لعان کیں وی
 اگر چہ یہ دیکیں اختلاف دے د اہل علمو۔ اَوَ الْكُنْتُمْ فِي
 اَنْفُسِكُمْ، کمان پتہ ساتلو تہ و ثیلے شی اوداضد دے د اعلان
 مطلب دادے چہ ارادہ دھے نکاح لری لیکن تہ تصریح کوی اونہ
 تعریض کوی۔ یا داچہ یہ زہرہ کیں پخہ ارادہ او کری چہ پس د
 تیریدلو د عدت تہ حہ یہ دے خطبہ یا اس مے تصریح کوؤم۔
 عَلِمَ اللَّهُ اَنْكُمْ سَكَنَ كُرُوْهُنَّ، دا د لا جناح د پیارہ علت دے یعنی
 میلان او رغبت چہ یہ زہرہ کیں راخی نو دھے دفع کول کران دی
 نو دھے د اظہار د پیارہ یئے دوہ طریقے ذکر کرے، دے د پیارہ چہ
 د مؤمنان و حرج (تکسیا) لرے کرے شی نو د سَنَ كُرُوْهُنَّ تہ ورتہ
 تقدیر عبارت دے چہ (ذکر کوئی صرف یہ تعریض او کمان
 سرہ) حکم چہ ذکر دلتہ شامل دے ذکر کولو تہ یہ ژے سرہ
 یا پد زہرہ سرہ۔ او بعض مفسرین و ثیلے دی چہ یہ دے کیں
 یوقسم زور تہ دہ۔ وَلٰكِنْ لَا تَوَاعِدُ وَهِنَّ سَرَّاءٌ، پد استداراک

کہیں دودھ احوال دی۔ اول دا استدراک دے دے سَتَن کرو تھن تہ
 یعنی دیر قسموتہ دی لیکن بعض اقسام دے ہتے دلنہ منع دی۔
 دویم قول دا چہ مخکش جملہ پتہ دہ یعنی ذکر کوئی دوی لہرہ
 لیکن پہ وعدہ سری پتہ (سرہ یے مہ ذکر کوئی او یہ معنی
 دے سَرکش دیر احوال دی۔ اول دا چہ دے دیتہ مراد زنا گول دی۔
 دویم دا چہ یہ پتہ دے ہتے سرہ دے نکاح تذکرہ او کپری یہ طور دے
 وعدے چہ ماسرہ بہ نکاح کوے۔ دریم یہ معنی دے نکاح دے۔
 اِلَّا اَنْ تَقُولُوْا قَوْلًا مَّعْرُوفًا، دا استثنا متقطع دہ حکم قول معروف
 دے جنس دے سَر نہ تہ دے تو اِلَّا یہ معنی دے لکن سرہ دے۔ یا
 استثناء متصل دہ کلا تو اعد وھن سرہ یعنی اَد تُو اَعِد وُھن اِلَّا
 يٰۤاَنْ تَقُولُوْا قَوْلًا مَّعْرُوفًا يٰۤاَلتَّعْرِیْضُ، او معروف تہ مراد تعریض
 گول دی چہ پہ اول کہیں ذکر شویا مراد دے دیتہ دادے چہ دے ہتے
 سرہ دے احسان او کفالت دے مصالح ذکر کوی تو دایہ تاکید وی دے
 تعریض دے لہرہ۔ وَلَا تَعْزَمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰی یَبْلُغَ الْاَكْثَبُ اَجَلَهُ،
 عزم عقد دے دے یہ یوکار یاد دے او دے یہ صلہ کش علی
 راعی تو دلنہ علی پتہ دے۔ او عزم کلہ یہ معنی دے ایجاب یاد دے
 راعی او ہتہ مقابل دے رخصت راعی تو یہ دے معنی دے صفت دے
 اللہ تعالیٰ دے۔ او یہ اولہ معنی صفت دے اللہ تعالیٰ نشی کیدے۔
 او ایجاب سبب دے وجود وی تو دلنہ معنی دادہ چہ مہ موجود وی
 عقد دے نکاح لہرہ یعنی نکاح مہ تپڑی۔ عقد یہ اصل کہیں پخولو
 او تپڑوتہ وئیے شی۔ تو عقدہ غوطے تپڑے شوے تہ وائی او یہ
 نکاح یا یہ تور و عقود کہیں پخول او عہد گول دی حکم ہتے تہ
 عقد او عقدہ وئیے شی۔ کتاب یہ معنی دے مکتوب دے یعنی عدت
 فرض کپے شوے، قرطبی وئیے دی چہ کتاب یہ معنی دے قرآن
 دے او مضاف پتہ دے یعنی فرض القرآن۔ او اجل یہ معنی
 دے منتہا او دے غائیے دے۔

وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ یَعْلَمُ مَا فِیْ اَنْفُسِکُمْ فَاحْذَرُوْهُ، داتنبیہ او تحذیر
 دے چہ اللہ تعالیٰ یہ ہر پتہ او شکارہ یاد دے یہ ہر حال کہیں

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ

تیشہ گناہ پہ تاسو باندے کہ چرے طلاق ورکپی تاسو

مَا لَمْ تَنْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ

خو پورے چہ تہ بیویوں کے شوی تاسو دھوی سرہ یا نہ وی مقرر کپی تاسو دھوی لہ

فَرِيضَةٍ مِّنْهُنَّ عَلَى الْهُوسِ

مہر مقرر اوخہ سامان دے فائدے ورکپی دوی لہ پہ فراخ مال والا باندے

قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا

پہ قدر دے فراخی دھو دے او پہ تنگ رزق والا باندے پہ قدر دے تنگ سیا دھو دے فائدے ورکول دی

بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

پہ شہ طریقہ سرہ دا حق لازم دے پہ احسان کوونکی باندے۔

عالم دے۔ او دار تک پہ یا رہہ دے خطیر کیں۔ قَاخَذَرُوهُ، ضمیر اللہ تعالیٰ تہ راجع دے یعنی عقابہ۔ او زمخشری و بیلی دی چہ دا راجع دے مَا فِیْ أَنْفُسِكُمْ تہ چہ مراد تربیتہ غیر جائز خیز دے وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ ذَلِیمٌ، روستو دے تخذیر تہ بشارت دے او اشارہ دے چہ ایمان دے مؤمن پہ مینج دے حقوق اور جاء کیں دے قَائِدَہ:۔۔۔ یہ اولہ جملہ کیں خیر دے ان (یعلم) فعل مضارع ذکر کرو حکم چہ ما فی انفسکم مکرر کیبری تو گویا چہ علم پہ سبب دے متعلق پورے ہم متکرر کیبری۔ او یہ دویمہ جملہ کیں یے خیر اسم ذکر کرو چہ دلالت او کپی پہ ثبوت او دوام دے صفاتو باندے۔

۲۳۶ یہ دے آیت کیں پتخلص امر دے دے امور و دے تدبیر مثل تہ۔ او یہ دیکیں مسئلہ دے طلاق قبیل الدخول دے فحش دے تقدیر دے مہر تہ یا روستو دے ہق تہ۔ او مقصد یکیں اجتناب دے دے مظالم و جاہلیت تہ پہ داسے حالت کیں۔ او پہ دیکیں دوہ جہات دی یو جہت پہ اول کیں ذکر دے او بل جہت

یہ دویم آیت کس ذکر دے۔

رابطہ تردد سے خائے پورے کے من حول بہا احکام وویا دھغ چہ
خاوندیے مرثوے وی تو اوس کے غیر من حول بہا حکم ذکر کوی۔
لَا جُنَاحَ عَلَیْکُمْ اِنْ کُلْتُمْ اَلنِّسَاءَ مَا کُم تَمْسُوْهُنَّ، ما مصدر یہ
ظرفیہ دے یعنی مدت کے عدم مسیس (تہ مسہ کو لو کس مسیس
کنا یہ دہ دجماع تہ اوہغہ یہ اصل کس فعل کے سری دے۔ کے
کدے وجے دلتہ ہغہ تہ استاد کرے شوے دے۔

سوال :- کے دے آیت تہ معلومہ شوہ چہ محکس کے دخول او تسمیہ
کد مہر تہ یہ طلاق و رکول کس کناہ نیشہ تہ نو کے دخول او تسمیہ تہ
روستو طلاق کس ہم کناہ نیشہ تہ نو کے تخصیص خہ فائدہ دہ ؟

جواب لہ :- دلتہ کے طلاق کے جواز کے پارہ عام اجازت دے کہ یہ
حال کے حیض کس وی یا پاکوالی کس۔ اور روستو کے دخول تہ یہ
حال کے حیض کس طلاق و رکول کناہ دے (صاحب اللیاب)۔

جواب لہ ابن عطیہ، زمخشری او قفال و بیلی دی چہ دلتہ
مراد کے جناح تہ ثقل (بوج) کے تاوان دے چہ ہغہ تہ تبعہ و بیلی
شی یعنی تاوان کے مہر (تول یا نیم) یہ داسے طلاق کس نیشہ۔
اوقریہ کے دے دا ذکر کے غایے دے چہ عدم مسیس او عدم تسمیہ
کد مہر دہ۔ دارنگ و ریسے آیت کے دے یہ مقایل کس دے۔

جواب لہ :- ابن عاشور و بیلی دی چہ ہر کلمہ احادیث دلالت
کوی چہ خاوند کے کسے سرہ شہ معاشرہ او کپری او دنکاح
مقصود دام دے صرف شکل کے مزے تہ دی لکہ چہ کے بعض
خلق و عادت دے چہ دیر نکاحونہ صرف کے مزے اخستلو کے پارہ
کوی او بیایے طلاقوی چہ دھغہ تہ منع کرے شویہ۔ نو کے دینہ
معلومہ شوہ چہ کے مسیس تہ روستو خہ وہم کے کناہ شہ یا کے
مسیس تہ محکس کے ترک کے دوام یہ سب سرہ کناہ شہ تہ نو
دھغہ وہم کے دفع کو لو کے پارہ لے او و بیلی چہ لا جناح۔

اَوْ تَقْرَبُوا لِهِنَّ فَرِیْقَةً، دا یہ تمسوہن یا تہ مے معطوف دے۔
اَوْ اَحَدَ الشَّیْئَیْنِ کے پارہ دے لیکن خلو کے دواہوتہ مراد دہ یا

اُوپہ معنی دال ان سرہ دے یا اُوپہ معنی دوا (و) سرہ دے۔
 قرض یہ معنی دے تقدیر (مقرر کولی) دے۔ قَرِیْضَۃً، مفعول بہ
 یہ معنی دشیباً مفروضاً دے اودایت دلالت کوی چہ نفس
 الفاظ و نکاح سرہ وجوب د مہر نہ راخی بلکہ یہ تقدیر یا یہ
 مسہ کولوسرہ راخی او مہر دے توابعویاً متمماً تو د نکاح نہ دے
 وَمَتَّعُوْهُنَّ، دا امر دے خاوند اتوتہ اوضمیر دھن ہغہ بیخوتہ
 راجع دے چہ طلاقے کرے شی مخکیش د دخول او د تسمیہ
 د مہر نہ۔ او اکثر اہل علم وائی چہ دامتعه واجبیہ دہ یہ دلیل
 د صیغہ امر مطلق سرہ او د بعض یہ نیز امر د استحباب دیاہ
 دے۔ او دے منع دیاہ تقدیر شرعی تیشتہ۔ دابن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ اعلیٰ درجہ د متعہ غلام یا
 وینزہ و رکول دی او ادنیٰ د ہغہ دہے جاے دی یعنی قمیص
 ازار (پرتوک) اولوپتہ۔ او د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ قول دے
 چہ متعہ بہ د تصف مہر نہ زیاتہ نہ وی یعنی پنجہ درامہ۔
 عَلٰی الْمَوْسِعِ قَدْرُہٗ وَعَلٰی الْمُقْتَرِ قَدْرُہٗ، دا دلیل دے چہ یا
 د متعہ کیش حال د خاوند تہ اعتبار دے حالت د شیخ معتبر
 نہ دے۔ علی لفظ ہم دلالت کوی یہ وجوب د متعہ یا نہ
 الْمَوْسِعِ یعنی خاوند د وسعت یہ مال کیش، د دیتہ مراد مالدار
 خاوند د غنا دے۔ یہ قَدْرُہٗ کیش مضائق پت دے یعنی قَدْر
 وَسِعِہ۔ قَدْر او قَدْر کیش اکثر اہل علم فرق نہ کوی۔ او بعض
 وئیلی دی چہ دے فرق دادے چہ قَدْر یہ سکون د دال سرہ
 یہ معنی دوسع اوطاق دے او یہ زور د دال سرہ (قَدْر) یہ
 معنی د مقدار دے۔ الْمُقْتَر، د قتر نہ دے تنگوالی تہ وئیلی شی
 یعنی تنگ رزق والا۔ قَدْرُہٗ، یعنی قدر اقتارہ۔ مَتَّاعًا بِالْمَعْرُوفِ
 متاع یہ معنی د تمتع سرہ دے او مفعول مطلق دے۔ یا متاعاً
 حال دے د المعروف تہ۔ مراد ترینہ ہغہ دے چہ شرعاً
 او عرفاً معلوم وی او یہ ہغہ کیش یہ ورکوونکی یا نہ بوج
 (دروست والے) نہ وی۔ حَقًّا عَلٰی الْمُحْسِنِیْنَ، حقاً د متاعاً صفت د

وَإِنْ طَلَقْتُمْوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ

او کہ چرے تاسو طلاق ورکوی شیعوں کے معکیش کے دے نہ چاہے

تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ

یو جٹائے شوے یئی تاسو دھوی سرہ او حال دا چہ مقرر کئے دی تاسو دھوی لہ

فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا

مہر مقرر نو دھے دیارہ نیمہ دھوہ مہر وہ چہ تاسو مقرر کئے دی مگر

أَنْ يَعْفُوْنَ أَوْ يُعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ

چہ معافی او کوی زنا نہ دخیل حق نہ یا معافی او کوی دھوہ کس (خاوند) چہ یہ لاس دھوہ

عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ

عُتہ د نکاح دہ او چہ معافی کوئی تاسو نو دیوہ نزد دے دہ

لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ

تقویٰ نہ او مہ ہیروی مہربانی کول یہ میٹھ خیال کتب

إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

یقیناً اللہ تعالیٰ یہ دھوہ عملونو چہ تاسو کوی لیدونکے دے ۔

یا فعل پتہ دے یعنی حق حقاً (یہ معنی دوجوب سرہ دے) او د
محستین تہ مراد مؤمنان دی ٹکے چہ ہر مؤمن کا ایمان واسطہ
یہ سبب دحان سرہ احسان کوی دارنگ محسن دھوہ ٹوک دے
چہ تیک عمل کوی او داصفت ک مؤمن دے ۔ کہ بعض اہل علمو
یہ تیز دانتہ واجب تہ دہ او دھوی استدلال کوی یہ لفظ
ک محستین سرہ اووائی چہ محسن کامل مؤمن تہ وٹیلے شی بیکن
اول قول غورہ دے ۔ او دلتہ ذکر یہ لفظ ک محسن سرہ دے پیارہ
ک ترغیب دے عمل کولو تہ یہ دے امر بات دے ۔

یہ دے آیت کتب ک معکیش مذکور زنا تہ من وجہ مقابل
ذکر کوی یعنی دھوہ زنا تہ چہ مدخل بھا تہ دہ لیکن مہر دھوہ

دپارہ دمخکین نہ مقرر کرے شو بیوی۔ فَنَصَفَ مَا قَرَضْتُمْ، نصف یہ اصل
کیش ددو و جزو تہ وئیلے شی دلتہ مبتدا پتہ دہ یعنی قَالُوا اجِبْ
نَصَفَ مَا قَرَضْتُمْ، نو نیم د خاوند او نیم د بیٹے شو۔

قائلہ :- دوارہ آیت تو کیش ذکر د مسیس دے چہ جماع تہ وئیل
شی او کہ چرے مسیس تہ وی شوے یککہ خلوت صحیحہ شوے
وی یعنی بیٹہ خاوند یہ یو کمرہ کیش یہ داسے حال کیش یو لے
شی چہ روڑہ تہ وی او بیٹہ یہ حالت د حیض کیش تہ وی
او یل ہم ہیخ مائع تہ وی تو یہ تیز د امام د ابو حنیفہ او امام
مالک رحمہما اللہ دایہ حکم د مسیس کیش دے د وجے د حدیث
د ابن مسعود رضی اللہ عنہ تہ چہ خلقائے راشدین تو فیصلہ کریدہ
چہ (کہلہ بیٹہ خاوند) دروازہ بند کری یا پردہ اویزانہ کری تو
بیا د بیٹے د پارہ میراث شتہ او عدت ہم شتہ تو معلومہ شوہ چہ
مہریہ ہم کامل وی۔ دارقطنی د حدیث مرقوع ذکر کریدے۔
اوپہ تیز د قاضی شریح او امام شافعی رحمہما اللہ یہ دے سرہ
عدت او مہرتہ واجبیدی۔ او تور تفصیل یہ انشاء اللہ یہ سورہ
نساء بلا کیش راشتی۔

إِلَّا أَنْ يَعْفُوَنَّ أَوْ يُعْفُوا النَّسَاءُ بِبَيِّنَةٍ عَقْدَةُ النِّكَاحِ، دا استثناء منقطع
دہ یہ معنی د لکن سرہ او یعفون یہ معنی د پر بخود لو او مخ اپولو
دے د خیلے برخے او حصے تہ چہ ہفتہ نیم مہر دے۔ او د احکم د ہفتہ
بیٹہ دے چہ یا لغہ عاقلہ وی۔ کہ ہفتہ د پارہ یہ خیل مہر کیش
اختیار دے۔ د النبی بیدہ آہ نہ مراد خاوند دے لکہ چہ یہ
حدیث د جبیر رضی اللہ عنہ کیش دی چہ قرطبی ذکر کریدے۔ او
دایہ حدیث مرقوع د دارقطنی کیش ہم شتہ۔ او د اقول د اکثر
صحابیہ کرام او تابعیتو او امام ابو حنیفہ او امام شافعی رحمہما اللہ
دے یعنی د بیٹہ د ولی یہ دیکش اختیار نیشتہ۔ او د بعض تابعیتو
او امام مالک رحمہما اللہ قول دادے چہ مراد د دیتہ د بیٹہ د نکاح
ولی دے چہ ہفتہ تہ یہ عرف کیش د نکاح روروائی۔
سوال :- عفو یہ معنی د پر بخود لو دے تو خاوند او ولی تہ د

دے دے نسبت کو لو تھ مطلب دے ۹۔

جواب لے :- عادت دا اوچہ پہ وخت د نکاح کنس خاوند تھول
مہر بٹھے تہ و رکولو تو ہر کلہ چہ طلاق قبل الدخول یے و رکرو
نو د خاوند حق دے چہ نیم مہر د ہتے نہ واپس واخلی لیکن ہر کلہ
چہ دا خاوند ہتے واپس تہ اخلی تو دیتہ عقو وٹیلے شی اوکلہ چہ
خاوند تھول مہر تہ وی و رکرے او طلاق و رکری تو د بٹھے حق
دادے چہ د خاوند نہ د نیم مہر مطالبہ اوکری۔ اوکے دا بٹھے
دامطالبہ نہ کوی او پریر دی یے تو دیتہ عقو وٹیلے شی۔
جواب لے :- عقو یہ معنی د آسانتیا سرہ دہ۔

وَ اَنْ تَعْقُواْ اَقْرَبَ لِلتَّقْوٰی، دا خطاب عام دے سِر و او بٹھوتہ
لیکن صیغہ د مذکر یے تغلیباً ذکر کریدہ۔ لِلتَّقْوٰی، اقرب کلہ
متعدی کیبری پہ لام سرہ لکھ دا آیت اوکلہ متعدی کیبری پہ
الی سرہ لکھ یہ سورۃ ق بٹھ تہ دولتہ لام اجلیہ دے اولفظ حصول
پتہ دے یعنی لِحْصُولِ التَّقْوٰی، او دایہ معنی کنس غورہ دے
دالی التقویٰ تہ ٹکھ چہ پہ ہتے کنس معنی د علتیت نیشہ دے
او مفضل علیہ د اقرب پتہ دے یعنی مِنْ تَرْكِ الْعَقْوِ۔ ٹکھ
چہ پہ خیل حق اخستلو کنس اوچا تہ پر یخود لو کنس شدت او بخل
معلومیری او یہ عقو کنس سماحت او سخاوت معلومیری او دا
سخاوت و سماحت خواصل صفت د متقی دے۔

وَلَا تَسْأَلُواْ الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ، دا ہم ترغیب دے عقو کو لو تہ پشان
د اولے جملے او یہ دیکش د عقو سبب ذکر دے۔ نسیان دلتہ پہ
معنی د ترک (پر یخود لو) دے۔ او فضل کو د امر غیر واجیہ دی
خوجہ تیکی وی تو دا فضل دے۔ دلتہ فضل د خاوند د طرف تہ
مہر پورہ و رکول دی او د بٹھے د طرف تہ پر یخود دل د نیم مہر
فضل دے۔ بَيْنَكُمْ کنس تاکید دے دیویل سرہ د تعارف او د
محبت او د محتاج کید لو دیویل تہ او مونہ د دیتہ تعبیر کو و یہ
اخوت اسلامی سرہ۔ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ، ہر کلہ چہ پہ
عقو او فضل کنس و رکول د حق دی او دا قبیلہ د مبصر اتو تہ دے

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ

ہمیشگی کوئی یہ تلو موٹو نو باندے او خاص یہ مونخ

الْوُسْطَىٰ وَقَوْمُوا لِلَّهِ قِسْمَيْنِ

مینحنی باندے او اودریوی اللہ تعالیٰ تہ تابعداری کوونکی۔

(ہغہ چہ یسکاریری یہ نظر سرہ) تو دے دے وچے تہ فاصلہ کآیت کتیں یے صفت کبصیر ذکر کرو۔

۳۳۸ یہ دے آیت کتیں شیاء رسم امر دے کامور و کتد بیر منزل تہ او یہ دیکتیں مسئلہ کحفاظت دہ یہ موٹو نو باندے سرہ کشفل اوکار تہ یہ احکام دئیویہ باندے۔ او یہ دیکتیں مقصد اجتناب دے دیر یسودلو کموٹخ تہ یا دستئی کولوتہ یہ ہغہ کتیں یہ سبب کتور و مشاغلو سرہ یا یہ سبب کحقوق سرہ۔ او یہ دیکتیں ہم دوہ جھتوئی۔ ککثرت مشاغلو یہ وجہ یہ موٹخ کتیں سستی کول لیکن سرہ کدیتہ کحفاظت کول ماموریہ دی۔

رابطہ۔ ہر کلمہ چہ کبیبا تو سرہ متعلق دیر احکام ذکر شول۔ تو یہ دے کارو تو کتیں مشغولیدل کلمہ یہ انسان کتیں کعباداتو یہ یا کتیں سستی پیدا کوئی تو دے دے وچے تہ حکم کموٹخ یے ذکر کرو۔ ۳۔ مخکشی کحفاظت یہ حقوق العباد باندے ذکر شونو اوس کحفاظت یہ حقوق اللہ باندے ذکر کوئی۔ ۳۔ ہر کلمہ چہ اللہ تعالیٰ بتدکا توتہ دعوت کدعقور کرو یہ مخکشی آیت کتیں لیکن حرص کتفس یہ دیکتیں لوٹے مانع دے تو دہغہ دیا کدوہ علا جوتہ دی یو دئیوی عقلی تو ہغہ ذکر شول کتسوا الفضل یینکم سرہ۔ دویم علاج اُخروی روحانی دے چہ ہغہ کحفاظت دے یہ موٹخ باندے چہ ہغہ کقحشاء او متکرر (بیدوکارو) تہ منع کوئی۔

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ، یا ب مفاعلہ دپارہ کتکرار او ہمیشگی کولو دے۔ دے وچے تہ یے روستو علی ذکر کرو۔ او بعضو وئیلی دی چہ کحفاظت کدیتہ کجانب تہ ادا ییری کموٹخ دہ او د

جانب دے اللہ تعالیٰ نہ حفاظت دے نفس او دے مال دے بندہ دے۔ او
محافظت لفظ شامل دے ہمیشہ گولو او یہ مستحب اوقات کیں گول
اوقات سنن تول ادا کولو تہ۔ او تعبیر یہ لفظ دے حافظوا سرہ
درالت کوی یہ اعراض کولو سرہ دے مشاغلو او موانعو تہ۔
الصَّلوات تہ مراد تول قرض مونحو تہ دی۔ او بل قول دادے
چہ دے دینہ مراد خلور مونحو تہ دی چہ روستو هغه ذکر کیری۔
وَالصَّلَاةُ الْوُسْطٰی، وسطی مؤنث دے اوسط دے۔ پدیکیں معنی دے
تفصیل دے دے ویجے نہ دا یہ معنی دے مختار (غورہ) دے۔ او
بعضو ثیلے دی چہ دا یہ معنی دے میخ دے (یعنی مینخنے موخ)
لیکن اول قول غورہ دے حکم چہ تفصیل (غورہ والے) یہ هغه
حائے کیں وی چہ زیادت او نقصان قبلوی اودامعنی یہ میخ
کیں تہ جو پیری۔ بنا یہ دے دا تخصیص بعد التعمیم دے ویجے
دے اہمیت دے هغه تہ۔ او بنا یہ دویم قول عطف دے معائرت دے پارہ دے
اوپہ دے کیں پنجم موخ مراد دے۔ دے صلات وسطی یہ مصداق
کیں اولس اقوال مفسرینو او محدثینو ذکر کیری دی۔ لیکن غورہ قول
پکیش دادے چہ دا دے ماز یگر موخ دے حکم چہ دے دے پارہ صحیح
مرفوع حدیث شاہد دے چہ یہ هغه کیں دے عصر تعین دے۔ او
نوراقوال یہ روایاتو موقوفہ یا صرف یہ ذکر دے فضیلت دے هغوی
یاندے بنا دی۔

قائدہ:- صاحب دے اللباب او شارحینو دے ہدایہ لیکن دی چہ دا
آیت دلالت کوی چہ اقل درجہ دے مونخون پنچہ دی۔ وجہ دادہ چہ
الصَّلوات جمع دے مراد یہ دے دینہ درے وی یا خلور زیات تہ حاجت
نیشستہ حکم چہ اقلہ درجہ دے جمع درے وی او وَالصَّلَاةُ عَظْف دے
نومعطوف غیر وی دے معطوف علیہ نہ۔ تودا بل موخ تہ انشاء
دے۔ او الوسطی تقاضا کوی چہ جانبین کے برابر وی تو کہ
الصَّلوات تہ درے مونخونہ مراد شی نو دے درے دے پارہ وسط
حقیقی نیشستہ تو معلومہ شوہ چہ دے الصَّلوات نہ خلور مراد دی۔
او وَالصَّلَاةُ کیں پنجم مراد شو۔ اودا یہ زیات عدد کیں ہم

جو رہیں لے شی۔ جو ہر گزہ کہ مقتضای الفاظونہ زیاتی وی۔

وَقَرَّوْا لِلَّهِ قَنَاتٍ، کہ دے آیت یہ دے جملہ کتب دلیل دے چہ
قیام (اودریل) رکن کہ مونج دے یہ ہر گزہ شخص یا نہ لے چہ
قادر وی یہ قیام یا نہ لے، منفرد او مقتدی وی او کہ امام وی۔ لیکن
تقلی مونج کہ دینہ مستثنیٰ دے یہ سبب کہ بعض تصویب سورہ۔ لکھ
دلیل دے چہ قیام یہ تبت کہ عبادت سرہ غیر اللہ تہ حرام دے۔ او
قیام یہ طور کہ اہل عجم (چہ ہفتہ مثل وئیلے شی) ہم یہ صحیح
احادیث سورہ منع دے۔ او نفس قیام کہ اکرام یہ طور بغیر کہ مثلیت
نہ یہ ہفتہ کتب اختلاف دے۔ قَنَاتٍ، یہ لغت کتب دوام، صبر او
لزم یہ یوخیز یا نہ لے تہ وئیلے شی۔ او یہ شریعت کتب خاص
دے یہ دوام کو لو یہ طاعت کہ اللہ تعالیٰ یا نہ لے۔ او یہ دیکش
روستو قول اقوال داخل دی تو دولتہ یہ تفسیر کہ قنوت کتب دیر
اقوال نقل دی۔ اول قول کہ اکثر اہل علمو دے چہ قنوت یہ معنی
کطاعت دے۔ او ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ مرقوع حدیث نقل
دے چہ ہر قنوت یہ قرآن کریم کتب یہ معنی کطاعت دے
(امام احمد، ابویعلیٰ) لیکن یہ سند کہ دوی کتب ابولہیعہ ضعیف
راوی دے۔ دویم قول کہ مجاہد دے چہ قنوت یہ معنی کہ خشوع
دے۔ دریم قول کہ شعبی او جابر دے چہ یہ معنی کہ طوع دے
(خوشحالی قول)۔ خلورم قول کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما دے چہ
یہ معنی کہ طول کہ قیام دے او دا حاصل پیری یہ او یہ قراءت سورہ
پنجم قول یہ روایت کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما سورہ چہ قنوت
یہ معنی کہ دعا دے۔ شپیرم یہ معنی کہ مصلین دے۔ اووم یہ
معنی کہ قارئین دے۔ اتم یہ معنی کہ عابدین دے (دا دریاوہ
کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما تہ نقل دی)۔ تہم قول دا چہ یہ معنی
کہ ذکرین دے او دا قول زمر شری ذکر کریدے۔ لسم دا چہ قنوت
یہ معنی کہ منع کووکی دے کہ لا سوتواو کہ سترگو کہ حرکات غیر
مناسبہ تہ۔ دا قول کہ مجاہد دے۔ لیکن دا دویم تعبیر کہ خشوع
دے چہ دا قول کہ ہر گزہ تہ معکیش ذکر شویں دے۔ تو کہ دینہ استدلال

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا

اُوکھ دیر یوئی تاسو کہ دشمن نہ نوموئ کوی چہ پیادہ روان یئی یا سوارہ یئی نوھر کلا

کول چہ رفع الیدین پہ نوموئ کیش منع دی دا کہ جاہل تو قول
 دے حکم چہ کہ مجاہد کہ قول معنی ابو حیان پہ خشوع سرہ ذکر
 کریدہ۔ او بلہ وجہ دادہ چہ مراد کہ دغہ قول دادے چہ لاسوتہ
 اوسترکے پہ غیر سنت طریقے سرہ مہ خوروی اورفع الیدین
 (پہ خاص مواضع و کیش) پہ صحیح متواتر احادیث سرہ ثابت دی
 یوولسم قول دا چہ قنوت پہ معنی کہ سکوت دے او مراد کہ دیتہ
 عامو خیر و کولوتہ سکوت دے۔ لیکن کہ قراءت تہ سکوت مراد
 تہ دے تودا ہم کہ بعض جاہل تو استدلال دے چہ هغوی
 وائی چہ کہ دیتہ کہ قراءت خلف الامام منع ثابت شوق احوال دا
 چہ دا امر خواہ امام او متفرد تہ ہم شامل دے یولائے مقتدی تہ
 خونہ دے او یہ هغوی یا تہ دے خو یا لا اتفاق قراءت فرض
 دے اودا قول چہ دلتہ مراد سکوت دے کہ کلام تہ دا غورہ
 قول دے پہ سبب کہ دوه احادیث سرہ۔ اول حدیث کہ زید بن
 ارقم رضی اللہ عنہ دے هغه وئیلی دی چہ مونہ پہ یہ نوموئ
 کیش کہ یو بل سرہ خیرے کولے تر دے پورے چہ دا آیت
 تازل شو تو حکم او کرے شو مونہ تہ کہ سکوت او کہ کلام (خیر و کول)
 تہ منع کرے شو۔ دا حدیث امام احمد راوہے دے او ابن کثیر
 ہم سرہ کہ اشکال او کہ جواب تہ نقل کریدے۔ او دویم حدیث
 کہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ دے چہ هغه وئیلی دی چہ مونہ
 کہ نجاشی یا دشاہ تہ واپس راغلو او مونہ پہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم یا تہ دے سلام او کر و تو کہ سلام جواب یئے رات کر و او وے
 فرمائیل چہ ان فی الصلوۃ کسغلا، مزید تفصیل پہ یا سرہ
 کہ خبر و کولوتہ پہ نوموئ کیش مفسر قرطبی او تور و محدثین
 ذکر کرے دے۔

اٰمَنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُم

یہ امن شیئ تاسو نو یاد دئی اللہ تعالیٰ لہ لکہ چہ خود لہ کپے دہ تاسو آ

مَا لَمْ تَكُونُوا تُعَلِّمُونَ (۲۳۹)

دہہ طریقہ چہ تاسو دہے علم نہ لرلو ۔

۲۳۹ ہر کلمہ چہ یہ مخکیش آیت کیش قیام یہ مونخ کیش قرض کپے
 شو تو اوس ہعہ عنر ذکر کوی چہ یہ ہعہ سرہ قیام ساقطیری
 فَاِنْ حَقَّتْكُمْ دَاثِمْل دے خوف تہ د دشمن، درتہ اکا تو یاسیاد
 راتللو وغیرہ تہ چہ دغہ وخت کیش د مونخ وخت داخل شئی او
 یہ جائے یاندے اودریں لے نشی۔ قَرِجَالًا اَوْ زُكَبَانًا، د دے تہ
 مخکیش فعل پتہ دے یعنی فَصَلُوا يَا فَحَا قَطُو عَلَيْهَا، رجال جمع
 دراجل دہ یعنی پیادہ یہ خیلو خپو یاندے روان۔ اَوْ زُكَبَانًا جمع
 دراکب دہ برابرہ حیرہ دہ کہ یہ حیوان یاندے سوروی یابل
 خہ سور لئی یاندے خو ذکر کوع اوسجندے د پامرہ یہ یہ سر
 یاندے اشارہ کوی۔ او یہ دے حالت کیش جماعت ہم نشی
 کیں لے۔ او یہ وخت د قتال کیش یہ حال د التحام ربویل کیش
 ورتوتل، د دشمن کیش او یہ تور و حال تو کیش د صلوة خوف
 ذکر یہ سورۃ نساء ملا کیش شویدے۔ داحالت یے دلتہ خاص
 کرو یہ ذکر کولوسرہ چہ قیام (اودریں ل یہ خپو یاندے یہ دے
 حالت کیش ساقطیری او د صلوة خوف یہ تور و حال تو کیش د
 قیام ساقط تہ دے۔ قرطبی و بیہ دی چہ یہ دے آیت کیش مقصود
 نہایت اہتمام د مونخ دے چہ مونخ یہ ہیخ حالت کیش تہ ساقطیری
 فَاِذَا اٰمَنْتُمْ، یعنی کلمہ چہ زائیل شئی سبب د خوف۔ یا دایتنا و تہ
 یہ امن کیش یئی تو فَاذْكُرُوا اللّٰهَ، د ذکر د اللہ تعالیٰ تہ مراد
 مونخ کول دی او شکر کولوتہ ہم عام دے۔ کَمَا عَلَّمَكُم مَا لَمْ
 تَكُونُوا تُعَلِّمُونَ، کاف د تشبیہ د پامرہ دے۔ او تعلیم د اللہ تعالیٰ
 دوحی جلی او حق یہ طریقہ سرہ دے۔ مَا لَمْ تَكُونُوا تُعَلِّمُونَ دے تولو
 احکامو شرعیوتہ او مونخ کولوتہ یہ حال د امن یا خوف کیش

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ

او ہونے والے کسان چہ مرنے کوئی شی
ستاسو لہ او پو پین دی

أَرْزَوْا جَاءُ وَصِيَّتُهُ لَّا زَوْاجَهُمْ مِّمَّا عَمَّا إِلَى

بیمبانی نو وصیت و او کی دپارہ کبیبیا نو خیلو چہ سامان (قائدہ) ورکیش تو

الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا

یو کا الہیونہ یہ وی ویستل دھنوی نو کہ چرے او وتلہ هغوی روستو واجب عذرہ نو نیشہ

جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

گناہ یہ تاسو یانے یہ هغه کارنو کش چہ کوی دوی یہ حالو نو خیلو کش

مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

خہ ک نیک کار او اللہ تعالیٰ زور آوردے حکمتو والا دے۔

او مقصد ک آیت دادے لکہ چہ اللہ تعالیٰ یہ تاسو یانے یہ دے
تعلیم سرہ انعام کریدے تو تاسو دے نعمت موافق شکر ادا کوئی
یا ک دینہ مراد دادے چہ یہ حال ک امن کشن یہ هغه امر کا تو
شرط تو او کیفیا تو سرہ مونع کوئی کوم چہ تاسو تہ یہ قرآن
او حدیث سرہ معلوم وی۔ کہ تگوتو اتغلمون، نہ مراد دادے
چہ یہ عقل سرہ تاسو دا علم نشئی حاصلوے کوم چہ یہ وحی
سرہ حاصل پری۔ او دا دلیل دے چہ ک مونع تفصیلی طریقہ
ک قرآن او احادیثو تہ ایزدہ کول ضروری دی۔

۲۲۲ یہ دے آیت کشن اوولسم امر دے ک امور و ک تدبیر منزل
تہ او هغه یہ بارہ ک احسان کولو کشن دے هغه زنا تو سرہ چہ
خاوند یے وفات شوے وی۔ او مقصد یہ دے حکم کشن اجتناب
دے ک هغه ظلم نہ چہ جاہلیت والو یہ ک وفات یہ عدت کشن
یہ زنا تو باندے کو۔ او ک جاہلیت والو طریقہ یہ موطا ک
امام مالکی کشن لیکلہ دہ چہ یہ دور ک جاہلیت کشن یہ ک شیخ
خاوند وفات شو نو هغه یہ داخلہ شوہ یو تنگ کورتہ او نا کارہ

جائے یہ ہے اغوستلے اوہیچ قسم خوشبوئی اوزیتتے نہ شوکولے
داتریوکال پورے۔ بیابہ رتہ یوٹھاروے راوستلے شو تو خیلہ
خرمن یہ ہے یہ ہقہ ٹھامروی پورے او مغلہ اوپہ ناکارہ شکل کیں
بہ را او تله تو بیابہ ہے ورلہ یہ لاس کیں پچہ ورکرہ او ہقہ یہ ہے
شا طرف تہ او غورخولہ بیابہ کھیل مور او پیلار کورتہ لارہ۔ دے
ظلم اور رسم کجاہلیت کد کو لو دیارہ داشری حکم رائے۔

رہط لے۔ مخکیں احسان ذکر شو یہ مینجے کبتہ او ک اللہ تعالیٰ کیں۔
اوس احسان ذکر کو یہ مینجے کبتہ او خاوند کیں۔ لے مخکیں ہے
ترغیب ورکھے ووقصل کولوتہ یہ مینجے کبتہ او خاوند کیں یہ
وخت کطلاق کیں نو اوس فصل ذکر کو یہ وخت کوقات کخاوند کیں۔
اومسئلہ کھونچے پیکیں جملہ معترضہ دہ۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ يَدْعُوْنَ
زور کوصیہ کیں دہ قولوتہ دی۔ اول قول داچہ دلته فعل پتہ
دے یعنی لِيُوصَّوْا يَا يُوصَّوْنَ۔ او داخیر دے کالتین دیارہ یا دغے
فعل پتہ دے مخکیں کالتین تہ او ہقہ قاعل دے کپتہ فعل۔
او وصیت مقعول مطلق دے کپتہ فعل دیارہ۔ او دا وصیت دے ک
خاوند یہ حکم ککتب علیکم اِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ الَّتِي
نو مقصد دادے چہ خاوند دے کمرک یہ وخت کیں خیلو
بشعوتہ وصیت اوکری چہ تریوکال پورے حما یہ کور کیں
اوسیدری اوستا سوتفقہ بہ حما کمال تہ وی۔ تو بیابہ دھوی
خوبنہ دہ کہ دا وصیت قبلوی او کہ تہ قبلوی۔ یا دے دا سہ
وصیت ورثوتہ اوکری کبیبا تو یہ یارہ کیں۔ او دویم قول
دادے چہ وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ، دا وصیت دے ک اللہ تعالیٰ کطرف
تہ شعوتہ چہ کور کخاوند کیں یہ پاتے کیدل تریوکال پورے
لازم کتہری۔ تودا قبیلہ کِيُوصِيْكُمْ اللّٰهُ تہ دے۔ تودا حکم کطرف
ک اللہ تعالیٰ تہ دے یہ طریقہ کوجوب سرہ۔

قائدہ۔ یہ دے آیت کیں دہ اقوال دی چہ ہقہ امام بخاری یہ
کتاب التفسیر کیں نقل کری دی۔ اول حدیث کابن زبیر رضی اللہ
عنه دے چہ کہ ہقہ تہ معلومیری چہ دا آیت منسوخ دے یہ

تبر شوی آیت ۲۲۲ سرہ اودا آیت پہ نزول کیں مخکس دے۔ او
 ہفہ ترینہ روستو دے۔ اودا پہ ہفہ دویمہ توجیہ سرہ دے چہ
 پہ وصیۃ کیں ذکر شولہ۔ یعنی اول پہ اسلام کیں عدت دوفات
 یو کال مقرر شوے ووسرہ د اوسیدلو او تقق نہ بیا ہفہ
 منسوخ شو پہ خلورو میاشتو اوسو رجوع دت دوفات
 سرہ او پہ آیت د میراث یعنی چہ وارث د پیارہ وصیت نیشٹہ
 دویم قول امام بخاری د مجاہد رحمہما اللہ نہ نقل کریدے
 چہ پہ دے آیت کیں نسخ نیشٹہ اودت دوفات د ابتداء
 نہ خلور میاشتے اولس ورخے دی۔ صرف د وصیت پہ طور
 سرہ او وہ میاشتے اوشل ورخے زیاتی کرے شوے اودا پہ طور
 د استحباب او احسان سرہ دی۔ نودا وصیت منافی نہ دے
 د لا وصیۃ لوارث سرہ اودا قول اکثر مفسرینو غورہ کریدے۔
 مَتَا إِلَى الْحَوْلِ، دا منسوب دے پہ حذف د جار سرہ یعنی
 بِمَتَّاعٍ۔ او د دینہ مراد نفقہ او لباس و رکول دی د احسان
 پہ طور سرہ۔ غَيْرَ اخْرَاج، دا حال دے یا بدل دے د
 مَتَاعًا نہ۔ یعنی ورثہ۔ د میت لہ پکار نہ دی چہ دا نبغہ د خاوند
 د کور نہ پہ زور سرہ او بآسی حکمہ چہ د وصیت بدلول جائز
 نہ دی اگرچہ احسانی وی۔

فَإِنْ حَرَجْنِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ،
 د دینہ مراد وتل دی د خاوند د کور نہ پخپلہ خویشے سرہ۔
 لیکن بنا پہ اول قول سرہ دا خروج مخکس د پورہ کولو د کال
 اوروستو د کال پورہ کیدلو نہ دے۔ دلتہ معروف عام دے
 چہ ولی د میت او حاکم باندے حرج نیشٹہ چہ نفقہ د دینہ
 قطع کوی یا یئے د کور نہ او بآسی۔ یا نبغہ او غی د خاوند د
 کور نہ یا حنان لہ د خاوند طلب او لہون کوی یا کسب کوی د
 روزی کتلو د پیارہ پہ شرعی طریقے سرہ۔

فَأَشْرَاهُ:۔ یہ آیت ۲۲۳ کیں یے بالمعروف وئیلے وودلتہ وئیلے
 مَعْرُوفِ اَشْرَاهُ دہ چہ ہلتہ صرف زینت کول (ترک د احرام)

وَلَمْ تَطْلُقْ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ط حَقًّا

او دیا کہ طلاق ورکھے شوے زنانہ سامان (فائدہ) درکول دی دَعْرِفِ موافق ۱۰

عَلَى الْمُتَّقِينَ ۲۳۱

لازم دہا یہ متقیان و پانڈے۔

مراد دے اوہو یومعین خیز دے اولتہ مراد عام دے لکہ چہ
ذکر شو تو حکمہ یے نکرہ یہ منی سرہ راوہ چہ دہے مختلف اقسام
اشا رہ اوشی۔

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، لفظ دے عزیز کیش تحذیر تہ اشا رہ دہ یہ سبب
دے اخراج دہے یہ حیر او ظلم سرہ۔ او حکیم دے حکم متافوتہ اشا رہ
۲۳۱ یہ دے آیت کیش اتلسم امر دے دے امور و کتد یبر منزل تہ
یہ یا رہ دے متعہ و رکولو تہوں مطلقا تو تہ یہ طور دے احسان سرہ۔ او
مقصد پکیش اجتناب کول دی دے ظلم تہ یہ عام و مطلق (طلاق)
کرے شو پانڈے۔ یعنی طلاق دے ظلم کولو دے یا رہ سبب مہ
گر حوئی بلکہ دہے دے زہ دے خوشحالو دے یا رہ متعہ و رکول بکار دی۔
وَلَمْ تَطْلُقْ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ، مخکیش آیت ۲۳۱ کیش حکم متعہ
و رکولو و دے یوقسم مطلق دے یا رہ چہ ہتہ غیر من خول بہادہ سرہ
دے عدم تسمیہ دے مہر تہ او یہ دے آیت کیش تہولے مطلق مراد
دی۔ یا داچہ مخکیش دے متعہ تہ لیا س وغیرہ مراد و او اولتہ
ترے مراد تفقہ دہ او تفقہ تہ ہم متاع و نیلے شہ لکہ چہ مخکیش
آیت کیش دی۔ یہ لفظ المطلقا کیش دے اقوال دی۔ اول
داچہ تہول اقسام مراد دی او دے تہولو دے یا رہ متعہ و رکول واجب
دی۔ او دا قول دے سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ ابو العالیہ او زہری
رحمہما اللہ دے۔ او دویم قول داچہ دل تہول اقسام مراد دی
خود احکم استحبابی دے ماسیوا دے ہتہ قسم تہ چہ آیت ۲۳۱ کیش
ذکر دے۔ او دا قول دے جمہور اہل علم و دے۔

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ، مراد دادے چہ کلمہ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ نازل
شو تو بعض کسانو او و نیل چہ کہ حہ تہ عوارم احسان کول

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ

دعسے بیانوی اللہ تعالیٰ تاسو تہ احکام خیل

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ

۲۳۶

دیارہ ددے چہ د عقل نہ کار واخلی۔

نومنتہ یہ نہ و رکوم تو اووئیل شوچہ حقاً علی المتقین، یعنی داد
هرمنفی حق دے۔ او احسان دلتہ مرادق د تقوی دے او د متقین
نہ مراد عام مؤمنان دی چہ حان د شرک او نفاق نہ بیچ ساتی۔
فائدہ: یہ آیت ۲۳۶ کیں د متع د وجوب ذکر و دھے شیخے دیارہ
چہ خاوند ترینہ ہیخ فائدہ نہ دہ اخستے (یعنی غیر مدخول بہا)
نودعسے شیخے لہ حق (واجب) ادا کول یہ عرف کیں احسان
گنہ لے کیری د دے وچے تہ ہلتہ یئے محسنین وئیلے و۔ او دلتہ
د عام و ملا کو کرے شو د ذکر دے اگرچہ ہغوی دیارہ مہرہم شتہ
لیکن خاوند ترینہ فائدہ ہم اخستلے دہ تو دوی یہ طلاق سرہ
د دوی زہرہ دیر خفہ شوے او دردی لے وی تو د ہغوی ترہ د خفہ
کولونہ د بچ کولو دیارہ لفظ د تقوی مناسب و۔

۲۳۷ یہ دے آیت کیں ترغیب دے د تیر شو و احکام و امتثال
تہ او د راتلو تک و احکام و دیارہ ہم۔ یعنی مخکیں چہ شرک و وضاحت
او تفصیل او کرے شو د دعسے یہ روستو ہم کوی۔ یا کاف د بیان
کمال دیارہ دے یعنی د ابیانات یہ کمال قصاحت، بلاغت
او وضاحت کیں کاملہ درجہ لری۔

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ، د وضاحت نہ روستو یہ احکام شرعی و کیں تدبیر
او تفکر کار عقل کولے شی تو د دے وچے نہ یئے تعقلون ذکر کرو۔
ہاں کلمہ معنیات یا مجملات وی تو بیا عقل یہ ہق کیں نشی
چلیدے۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ

آیا تہ نہ گورے ہغہ کسانو تہ چہ دتلے وڈ ہغوی د

كُودُونُو خَپَلُو تہ اوحال داچہ دوی پہ زڙگونو وڈو دجے دُئُج کیدلو د مرگ نہ

فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا فَقَالَ

نو اویل دوی تہ اللہ تعالیٰ مہہ شئی بیایے

أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ

ژوندی کول ہغوی یقیناً اللہ تعالیٰ خاوند د فضل دے

عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ

پہ خلقو باندے او لیکن اکثر خلق

لَا يَشْكُرُونَ ۝۲۳

شکر نہ کوی -

۲۳۳ د خلورم باب خلاصہ :- د دے آیت نہ تر ۲۵۳ پورے خلورم باب دے او پہ دیکتیں د ترغیب الی القتال د پارہ دہ واقعات ذکر کوی - چہ پہ اولہ واقعہ کتیں اشارہ دہ چہ د بزدلی او دیرے د مرگ د جے نہ د قتال فی سبیل اللہ تہ مخ مہ کرکوی او ورے امر دے پہ قتال سرہ او ترغیب دے اتفاق فی سبیل اللہ تہ تر آیت ۲۵۴ پورے - بیاد ویمہ واقعہ دہ چہ پہ ہغہ کتیں د قتال د وجوب سبب ذکر کوی شرعاً او طبعاً سرہ د مانع نہ او ضرورت د امیر تہ اشارہ کوی پہ آیت ۲۵۴ کتیں - بیاد امیر منتخب کول او شرطونہ د امارت ذکر کوی پہ ۲۵۴ کتیں - بیاد حق امیر علامت د انتخاب ذکر کوی چہ ہغہ اعادہ د برکات تو الہیودہ پہ ۲۵۵ کتیں - او بیاسیاسیات د بوجہ حق امیر ذکر کوی چہ تمیز او فرق کولے شی پہ مینع د مس اھدینو او شیاعت والو

کس سره د اشارے نه چه دکم والی د عدد ر افرادوم د وچه نه قتال
 فی سبیل اللہ مه پریدوی په ۲۴۹ کس - بیا د خدا د میدان جنگ
 ذکر کوی په ۲۵۰ کس - بیا حصول د فتح او خلافت حقه په ذکر
 د داؤد علیه السلام سره - اودا د جهاد اسلامی نتیجه ده سره
 د ذکر د فائده د قتال او نصرت الهیه نه په ۲۵۱ کس بیا د
 دفع د کفر او شرک د پاره ارسال د آخری رسول صلی الله
 علیه وسلم په ۲۵۲ کس او ارسال د مخکو رسولانو سره د
 تقاضل د هغوی نه - لیکن سبب د قتال اختلاف د خلقو د
 په ایمان او کفر کس دا په ۲۵۳ کس ذکر کوی -

رابطه ۱ :- مخکس یی د تکاح سره متعلق احکام ذکر کړل
 چه په هغه سره د انسان د نفس تحصین راجی اودا انفرادی
 او منزلی (کورنی) اصلاح ده نو اوس ذکر د قتال کوی چه
 په هغه سره تحصین او حفاظت د دین او د مسلما ناو
 د مالو تو راجی چه دا اجتماعی او سیاسی اصلاح ده -

۲ :- مخکس احکام تکلیفیه ذکر شول چه په هغه سره د
 قتال استعداد پیدا کیری نو اوس د قتال حکم راوړی -
۳ :- په آخری امر کس د وفات ذکر و چه هغه حقیقی مرگ د
 نو اوس بل قسم مرگ ذکر کوی چه هغه عقوبتی مرگ دے -

اَلْمُرْتَدَّ اِلَى الْاَزِيْزِ نَحْرُجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ، لَفْظ دَا لَمْ تَرْكَلْهُ د هغه
 چا د پاره ذکر کیری چه مخکس په واقعہ علم لری نو دا د پاره
 د تقریر او تذکیر وی اودا سه په قرآن کس لری دے - او کله د
 هغه چا د پاره ذکر کیری چه د مخکس نه علم نه لری نو دا د تعجب
 او تنبیہ د پاره وی - (قاسمی) کله چه فعل د رویت په دیکس
 متعدی شوی دے هغه خیز ته چه د مخکس نه سامع نه دے
 لیدلے نو مقصد په دے کلام کس ترغیب دے په علم د هغه
 خیز چه رویت هغه ته متعدی شوی دے په الی سره د دے
 وچه نه اتفاق د مفسرینو دے چه دلته همزه د استفهام د
 حقیقی استفهام د پاره نه دے - او خطاب پدیکس د معین

ديار نه دے۔ او پدے استفهام کيس درے اقوال دی۔
 اول قول داچه دا د تعجب او تعجیب دياره دے۔ دویم داچه
 دا استفهام تقریری دے لکه دَا لَمْ تَشْرَحْ پشان۔ دریم قول
 دا استفهام انکاری دے اوپه دریواړه حالاتو کيس مقصد تیزی
 ورکول دی په علم دَمَا بَعْدَ يَأْتِي رابن عاشور قرطبی وئیلی
 دی چه دا رویت قلبی دے په معنی دَا لَمْ تَعْلَمْ سره۔ اوپه
 نیز د سببویه داچه چه تَتَّبَعَهُ إِلَى أَمْرِ الدِّينِ، او دا رویت
 دوه فعلوته ته غواری۔ ابو حیان وئیلی دی چه دا همزه د
 استفهام داخل دے په نفی باندے نو استفهام تقریری شونو
 ممکن ده چه مخاطب په دے باندے د مخکس نه علم لری۔ او
 دا هم ممکن ده چه د مخکس نه علم نه لری خو مراد پکس
 تنبیه او تعجیب وی۔ او دا رویت علمیه دے متضمن دے
 داسے فعل لره چه متعدی کیږی په الی سره نو دلته معنی
 داشوه اَلَمْ يَكُنْ لَهُ عِلْمٌ إِلَى كَذَا رَايَا ستا علم فلانی واقع
 ته نه دے (رسیدلے) په دے ټولو اقوالو سره ثابت ده چه
 لفظ دَا لَمْ تَرْ مخکس علم او رویت لره مستلزم نه دے نو
 دا قول د جاهلانو (بریلیانو) یا طل دے چه هغوی والی چه د
 دینه معلومه شوه چه نبی صلی الله علیه وسلم په تیر شوو ټولو
 واقعاتو باندے علم لرلو مخکس د وحی نه او هغه حاضر ناظر
 وو او س هم دے۔ دا د قرآن تحریف دے۔ اَلَّذِينَ خَرَجُوا
 مِنْ دِيَارِهِمْ، د دے قوم په باره کيس دوه اقوال مشهور دی
 اول داچه دا د بنی اسرائیلو قوم وو چه د دوی په وطن کيس
 طاعون مرض (روبع) راغله وو نو د مرگ دیر د هغه
 وطن نه او تختیل راو د دے قول په بنا سره قرطبی دلته
 د طاعون احکام ذکر کړیدی) دویم قول دا دے چه دا د
 حزقیل علیه السلام قوم وو۔ او د دوی بادشاه دوی ته د
 قتال حکم او کړو نو دوی د هغه نه او تختیل د دے یر د
 ویت نه چه قتال کيس خوبه موټې مړه شو۔ نو الله تعالی په

دوی باندے مزک راوستلو۔ بیا دَ حَزَقِیل علیہ السلام پہ دُعا
 سرہ اتہ ورخے روستو راژوندی شول۔ ابن عطیہ وئیلی
 دی چہ دَدے تُولو اَقوالو سَدوتہ کمزوری دی لیکن دَ
 قصص دَ بنی اسرائیل پہ قرینے سرہ دَ تورات فصل اوویرشم
 باب نبوت حَزَقِیل کس دا واقعہ لیکلے دہ۔ قرآن کریم ہم
 اَکثر دَ بنی اسرائیلو ہغہ قصہ او واقعے ذکر کوی چہ پہ
 عربو کس دَ یہود دیا نو سرہ دَ نزدیکت دَ وجہ نہ مشہورے
 وے او دا قول پہ دے وجہ سرہ غورہ دے چہ روستو
 ئے ورپے امر دَ قَتال ذکر کرے دے پہ وَفَّاتُوا سرہ۔
 وَهُمْ أَلُوفٌ، پہ دیکس دوه اَقوال دی۔ اول قول دا جمع
 دَ اَلَف دہ او پہ دیکس بیا دیر اَقوال دی لیکن غورہ
 قول دا دے چہ لس زرہ یا زیات ووَحْکہ جمع کثرت
 ئے ذکر کریدہ یا مراد دَ دے نہ نفس کثرت دے۔ دویم
 قول، دا جمع دَ اَلُوف دہ یعنی دوی کورئی کس متفق او
 متحد وویعتی اختلاف سبب دَ تَرِی قَتال تہ وویلکہ یرہ
 دَ مرگ نہ سبب وؤ۔ حَدَّرَ الْمَوْتَ، دا مفعول لہ دے دَخرج
 دپاہ۔ اوحذر ہغہ خوف دے چہ حَان بچکول ورسرہ مقصد
 وی۔ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا، پہ دے سرہ مراد قول تکوینی
 دے یعنی تر واقع کیدل دَ مراد دَ اللہ تعالیٰ۔ پہ قضا و تقدیر
 سرہ قول تشریعی پہ دیکس مقصد نہ دے۔ ابن عربی وئیلی
 دی چہ دا مرگ دَ عقوبت او سزا دے۔ پہ دے پسے روستو
 دنیوی حیات راغی اویل موت اجلی دے پہ ہغہ پسے دُنیوی
 ژوند بیا نہ راغی۔ ثُمَّ أَخْيَا هُمْ، دوی دَ حَزَقِیل علیہ السلام
 پہ دُعایا تہ اللہ تعالیٰ بیا راژوندی کرل دا دہغہ نبی معجزہ
 وہ پشان دَ معجزاتو دَ عیسیٰ علیہ السلام۔ او دا سے واقعہ دَ
 بنی اسرائیلو پہ طلب دَ رویت کس پہ آیت مہھ کس او دَ بقرہ
 پہ واقعہ کس پہ آیت سَک کس ہم تیرہ شویہ۔ اودا دریم
 کرت دے۔

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا

او جنگ کوئی یہ لارہ کہ اللہ تعالیٰ کیں او پوہہ شئی

أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۳۴)

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ ہرچہ آوری عالم دے یہ ہرچہ باندے۔

فائدہ ۱ :- قرطبی دین عطیہ نہ نقل کری دی چہ یہ دے واقعہ
کیں عبرت دے چہ مرگ یہ اختیار کہ اللہ تعالیٰ کیں دے دھتہ
خلاصیدل یہ ہیخ تہ بیرسرہ شئی کیں دے اودارنگ داتمہید
دے دپارہ کہ امر دجہاد دے امت تہ۔ یعنی کہ دوی چرتہ بزدلی
اوکرہ کہ قتال کولوتہ نو اللہ تعالیٰ یہ یہ دوی یا تہ دے ذلت راوی
فائدہ ۲ :- کہ معجزات و منکریں کہ دے واقعہ کظاہر تہ انکار کوی
اوتادیل کوی چہ موت کہ دوی داسے تہ ووجہ روح یے کہ دین
تہ جدا شو بیکہ دایو مرض دے چہ کہ سکتے او بے ہوشی تہ
زیات دے تہ وچہ یہ دوی راغلے وو۔ دارنگ ابن راوندی کہ
تولومرو یہ یارہ کیں دا عقیدہ لری چہ کہ دین توتہ ارواح نہ جل
کیبری بیکہ دغسے حالت وریات دے راخی چہ روح کہ دین یہ اجزاء
(انداموت) کیں موجود دوی ہر حائے کیں چہ وی۔ الوسی وٹلی
دی چہ کہ دوی دا قول او منہب کہ عقل (او شرع) تہ مخالف
دے۔ او اللہ تعالیٰ دے موتیہ او تہول مسلمانان کہ داسے عقیدہ
تہ بیچ اوساتی۔ اِنَّ اللّٰهَ لَكُنْزٌ وَفَضْلٌ عَلٰی النَّاسِ، دا پشان کہ
علت کہ ما قبل دے یعنی فضل یہ دغہ کسانو باندے یہ
ژوند و رکولو سرہ وو او تورو خلقو باندے یہ عبرت
اخستلو سرہ کہ دے واقعہ نہ۔ وَلٰكِنْ اَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ
دا استدراک دے کہ پتہ عبارت تہ یعنی یہ تہو لو خلقو باندے
واجب دے شکر کہ نعمتو نو کہ اللہ تعالیٰ۔ لیکن دیر کہ دوی نہ
نا شکرہ دی لکہ یہ سورۃ اسراء کہ کیں ذکر دی۔ او شکر
کنزار لہر بتدلیکان دی لکہ چہ یہ سورۃ سبا کہ کیں دی۔
۲۳۴ :- یہ دے آیت کیں دے امت تہ کہ قتال امر دے۔ او

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا

خون کھنہ کس چہ قرض ورکری اللہ تعالیٰ تہ قرض

حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً

خا شتہ زیہ اخلاص نو دو چند بہ کری ہفہ ددہ دیارہ بہ دو چند کولو پیرو سرہ

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْطِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

واللہ تعالیٰ تنگوی رزق او فراخوی او خاص دھنہ طرقتہ او کھولے شئی تاسو۔

عطف د مضمون دے پہ حاصل مضمون د ماقبل باندے یعنی د مرگ
دیرے دوجے تہ سستی مہ کوئی بلکہ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ -
قرطبی و ثیلی دی چہ ہول عبادات پہ سبیل اللہ کس داخل دی۔ او
امام مالک رحمہ اللہ و ثیلی دی چہ لارے د اللہ تعالیٰ پیرے دی او
یہ ہرہ لار باندے یا یہ ہفہ کس یا د ہفہ دیارہ قتال ضروری دے۔
وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، یہ دیکس ترغیب او تحذیر دوارہ دی۔
سمیع دے آوری آوازونہ د مجاہدینو او د ہغوی د آسونو او
د گزارونو د وسلو۔ یا داچہ ترغیب ورکوی بل چاتہ د جہاد -
علیم یعنی عالم دے یہ زہونو او نیتونوچہ دچا نیت د فی سبیل اللہ
او دچا بل خہ دنیوی غرض دے۔

۲۳۵۔ یہ دے آیت کس ترغیب دے اتفاق فی سبیل اللہ تہ حکہ
قتال بغیر د اسبابو نہ نشی کیدے۔ او د حصول د اسبابو دیارہ
مالی اتفاق ضروری دے۔ او دیتہ جہاد بالمال و ثیلے شئی -

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا، مقصد یہ دے استفہام
کس تیزی ورکول دی۔ مَنْ استفہامیہ دے او د موصول مبہم
دیارہ دے۔ قرض پہ لغت کس قطع رپریکولو تہ و ثیلے شئی نو
د مال نہ یو ہکرہ پریکول قرض دے۔ بیا یہ تیز د زجاج و کسائی
ہر ہفہ فعل چہ یہ ہفہ سرہ جزاء طلب کیہی کہ خیروی او کہ
شروی۔ او بعضو یہ خیر باندے خاص کریدے۔ او پہ عرف
کس د مال وغیرہ ورکول دی دے دیارہ چہ دہ تہ بیا واپس

کرپشی۔ لیکن دلتہ استعمال پیری د خرچ کولو د یو خیز د پاره
 یہ لار د الله تعالیٰ کیں د پاره د طلب د جزاء کہ هغه
 خیز نفس وی، بدن وی او کہ مال وی۔ او قَرْضًا حَسَنًا
 (حسن) کیں اشارہ ده چه دا قرض خالی وی د عیب د ریا
 او زیادلو او اذی ر تکلیف) ورکولو ته او یہ اخلاص باندے
 بنا وی۔ قرطبی و ثعلبی دی چه اتفاق فی سبیل الله یے
 مشابہہ کریدے د قرض د انسانانو سره نو یہ دیکیں
 دیر ترغیب دے د یتہ اعمالو کولو ته او وعده د ثواب
 ورکولو ده حُکْمه چه قرض واجب الاداء وی او مقروض یہ
 هغه باندے شکر هم ادا کوی۔ قِيْضًا عَقْدًا لَهُ اَصْعَاقًا كَثِيْرَةً
 ضَعْفًا یہ اصل کیں مثل د یو خیز دے یہ مقدار کیں او مضاعفہ
 زیات دے د مثل ته یہ دیر چتده سره۔ او اَصْعَاقًا جَمْعٌ مِّنْ ضَعْفٍ
 ده او موصوف ده یہ کثرت سره نو دے د زیاتوالی شمار یو
 الله تعالیٰ ته معلوم دے دے انتها او حد معلوم ته دے۔
 قِيْضًا عَقْدًا کیں زور دے دے وچ ته دے چه دایہ معنی کیں
 جواب د استقہام دے نو اِنْ نَّاصِيَه دے یہ جواب کیں پتا
 دے۔ وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ، یہ دیکیں ترغیب دے چه اتفاق
 د مال کمیدلو د وچ ته مه پریں دئی حُکْمه چه اتفاق سره یہ
 مال کیں کمے زیات ته راغی بلکہ کمے زیات ته خود الله تعالیٰ یہ
 اختیار کیں دے او یہ دے جملہ کیں دیر اقوال دی۔ لے الله
 تعالیٰ د مال او رزق تنکسیا او فراخی راوی لے صدقات قبض
 کوی (قبیلوی) او فراخ عوض (بدلہ) ورکوی۔ لے مرکب راوی پہ
 قبض کولو د روح سره او ژوند او بدوی۔ لے بعض زہر و تہنگوی
 او یہ بعضو کیں خوش حالی او فراخی پیا کوی۔ او تور هم اقوال شتہ
 کَالَيْهِ تَرْجَعُوْنَ، یہ دیکیں تنبیہ او تذکیر د آخرت دے۔ او ارجاع
 (واپسی) د اعمالو د جزاء د پاره ده۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ

آیا نہ گوری تیرو دے تہ دُ بنی اسرائیلو نہ

مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِبَنِي لَهْمُ

روستو دُ موسی علیہ السلام نہ کلہ چہ دوی اویل خیل نبی تہ

أُبْعَثْ لَنَا مَلِكًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

مقرر کرہ زمونہ دیانہ بادشاہ چہ جنگ اوکرو یہ لار دُ اللہ تعالیٰ کنیں

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ

اویل ہغہ نزد دے دہ (ستاسو دحال نہ) کہ چرے فرض کرے شی یہ تاسو باندے

الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا

جنگ جنگ یہ نہ کوؤ یہ لار دُ اللہ تعالیٰ کنیں او حال دا چہ یقیناً

أَلَّا تُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ

چہ جنگ یہ نہ کوؤ یہ لار دُ اللہ تعالیٰ کنیں او حال دا چہ یقیناً

أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا فَلَمَّا

مونہ ویستلے شوئے دُ کورونو خیلو او حامنو خیلو نہ توہر کلہ

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَكَّلُوا إِلَّا قَلِيلًا

چہ فرض کرے شو یہ دوی باندے جنگ دوی غُ او کرجو مگر لب کسانو

مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

د دوی نہ او اللہ تعالیٰ خہ علم لرونکے دے یہ ظالمانو خلقو باندے

۲۳۸۔ د دے آیت تہ دویمہ واقعہ د بنی اسرائیلو ذکر کوی۔

ربط ۱۔ مخکنس یے وقاتلوا فی سبیل اللہ امر ذکر کرو نتو

اوس تحذیر ذکر کوی چہ د فرضیت د قتال تہ روستو یہ قتال

کولو کنیں سستی اونکری اگرچہ تاسو لبی پشان د بنی اسرائیلو

ورثہ ذلیل اور سوا یہ شی

۲- مخکنیں امر و یہ قتال سرے نو اوس کے ہفتہ کے نظام کے پیارہ ضرورت کے امیر جہاد (ملک، بادشاہ) ذکر کوی۔ اَمَلَاءُ، ہفتہ جماعت تہ وئیلے شی چہ کے ہفتوی پہ مینج کیں اتفاق وی اودا اسم جمع دہ۔ اودا آخستے شویدے کے ملا نہ (چکول کے لونی پہ اوبو وغیرہ سرے) کے عربو عادت دا ووجہ کے اوبو گودرتہ بہ جمع شول نو دیو بل سرے بہ یے کے مشکیزو او نورو لو خود اوبو کیں پہ چکولو کیں امداد کوو۔ او اوبہ خواصل دحیات (ژوند) دے نو اشارہ شوہ چہ خوک دیو بل سرے کے ژوند پہ منافعو کیں امداد کوی نو ہفتوی تہ ملا وئیلے شی گویا کہ دوی کے شرافت دنیوی یا اخروی نہ چک دی۔ او زجاج وئیلی دی گویا کہ دوی چک دی کے ہفتہ خیزو نو نہ چہ دوی ہفتہ تہ محتاج دی۔ مِنْ بَعْدِ مُوسَى، کے دینہ مراد وفات کے موسی علیہ السلام دے۔ اِذْ قَالُوا لَنَبِيِّ لَهْمُ دَدَّہ نہ مراد صمویل علیہ السلام ووجہ ہفتہ تہ پہ عربی کیں شمویل وئیلے شی۔ لَنَبِيِّهِمْ یے نہ دے وئیلے حکم چہ دا نبی معروف نہ وو کے مخاطبیتو کے قرآن وخت کیں اوبیلہ وجہ دادہ چہ عبرت کے واقعہ پہ تعین کے نبی باندے موقوف نہ دے بلکہ کے ہر نبی مخالفت کول کے ذلت سبب دے۔ اِیُّعَثْ لَنَا مَلِکًا نَّقَاتِلَ فِی سَبِيلِ اللّٰہِ، تاریخ والولیکلی دی چہ تردے واقعہ پورے پہ بنی اسرائیلو کیں عَصْرُ الْقَضَات وویعنی کے ہرے چلے کے بنی اسرائیلو کے پیارہ جدا جدا حاکم ووکہ ہفتہ پہ نبی وویا غیرتی وو۔ او ہفتہ پہ کے دوی فیصلے کولے اودا صمویل علیہ السلام کے دے زمانے آخری نبی وو۔ ابن کثیر وئیلی دی چہ کے موسی علیہ السلام تہ روستو خہ زمانے پورے بنو اسرائیل پہ خیل دین باندے پائشہ وو۔ خوبیا پہ دوی کیں بدعات او شرک پیداشو۔ او انبیاء وکرامو پہ دوی تہ دعوت کو ولیکن دوی بہ کے انبیاء وکرامو پہ یے انکار کو و تردے پورے چہ پہ دوی باندے فلسطین والا (دشمنان کے دوی) غالب شول اود

مغوی یا دشاہ مشہور و وہ پہ جالوت سرہ - او ہغہ دوی لڑہ دگور و تہ
 اوشرل او د دوی بجی ئے غلامان کپل او د تورات تباوت ئے د دوی
 نہ قبضہ کرو او پہ انسا و د علاقہ کیش ئے کیبشودو - دغہ وخت
 بی اسرائیل پوہہ شول چہ د جالوتیا نو یہ مقابلہ کیش منظم
 قتال ضروری دے لیکن صمویل علیہ السلام د بدن لحاظ
 سرہ کمزور سے شوے و و تودوی د ہغہ نہ مطالبہ او کرہ چہ
 د نظام قتال د پامہ یوملک (یادشاہ) ضروری دے نو د ہغہ نہ
 روستو یہ دوی کیش عصر الملوک میں اشو - داسے واقعات تورات
 یہ سفر صمویل الاول اصحاح سابع کیش ذکر دے -

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ عَلَيَّ الْقِتَالِ اَلَا تُقَاتِلُوْا ۚ وَاسْتَفْهَمُوْا
 تقریری دے او اَلَا تُقَاتِلُوْا مُسْتَفْهَم دے د پامہ د کھل او خیر
 دے د عسی د پامہ، او دلیل دے د جواب د رانی شرطیہ - یعنی یہ
 اَلَا تُقَاتِلُوْا کیش معنی د تنازع دہ د کھل او عسلی او ان - تو یہ دیکش
 معنی د تحذیر دہ د ترک قتال نہ روستو د قرصیت نہ د بعض
 شیطانی و سوسو او د بزدلی د وجہ نہ - او د تی گمان دا و وجہ
 دوی یہ یہ قتال کیش بزدلی او کبری د وجہ د مخکش کنا ہو تو
 د دوی نہ - قَالُوْا وَمَا لَنَا اَلَا تُقَاتِلَ فِيْ سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ داجملہ پہ
 اصل کیش معطوف دہ پہ اِنْعَثْ لَنَا مَلِكًا يَّا نَسْ ۚ او پہ مینج کیش
 د دوی د تی قول پہ طریقہ د جملہ معترضے سرہ دے - ما پہ معنی
 د ائی شئی سرہ استفہام انکاری دے - د دینہ مراد دادے چہ
 خہ سبب دے موثر لہ د پریبشود لو د قتال او مفہوم دادے چہ
 ہج مانع تیشہ د قتال کولو نہ - مقصد د دوی دا و وجہ زمونہ
 امیں دے چہ اللہ تعالیٰ بہ زمونہ مدد او کبری او بزدلی زمونہ
 نیشہ دے - وَقَدْ اَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاٰبَاءِنَا ۚ داجملہ حالیہ دہ
 پہ طریقہ د علت د مخکش انکار د پامہ - او مراد یہ دیکش وجود
 د سبب د قتال دے طبعاً او شرعاً محکمہ چہ غیرت طبعی د انسان
 تقاضا کوی د دشمن نہ د بدن اخستلو - اخراج پہ اصل کیش
 لرے کول د خیز دی د خیل چائے او د خیل صاحب نہ - نو د معنی

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ

او اویل دوی تہ نبی ددوی یقیناً اللہ تعالیٰ مقرر کرے دے

لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ

ستاسو دپارہ طالوت بادشاہ دوی اویل خہ رنگ بہ کیدیشی

لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ

دده دپارہ بادشاہی پہ مونو بانے او مونو دیر حق دار یو پہ بادشاہی سرہ

مِنْهُ وَلَمْ يُوْتِ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ

دده نہ اد نہ دہ ور کریشودہ تہ فراخی د مال

اَبْنَاءُكَ تہ شامل دہ یعنی دُخامتو نہ یے مونو لرے کپی یو
او ہتہ یے زمونو نہ قید کپی دی۔ مؤرخینو لیکن دی چہ د
دوی تہ یے خلور سوہ اوخلو نیست ہلکان غلامان کپی وو۔
لیکن سبب دضعف ددوی روستودا ووجہ دوی دانہ دی
وئیلی چہ قَدْ اَمَرْنَا اللّٰهُ بِالْقِتَالِ وَ اَوْجِبْ عَلَيْنَا یعنی قصد او
نیت ددوی امتثال دَاَمَرَاللّٰہ نہ وو۔ صرف سبب دغیر طبعی
ذکر کرو۔ فَلَمَّا كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالِ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ داخلا
او اجمال ددوی دقصہ دے چہ ہتہ روستو یہ تفصیل سرہ
ذکر کیری۔ اودا ہتہ ضعف دے چہ مخکیش دہتے سبب ذکر
شو۔ او یہ دیکش ددے اُمت د مؤمنانو دپارہ تختیر دے یعنی
اے مؤمنانو ہر کلمہ چہ تاسو بانے قتال قرض شی توتاسو
دبی اسرائیلو پشان ددُنیا پرستی دوجہ نہ سستی او بزدلی
او تکرپی۔ اِلَّا قَلِيْلًا یہ حدیث سرہ ثابت دہ چہ دغہ قلیل
درے سوہ دیارلس (۳۱۳) کسان وویہ مقدار د اصحابو د
واقعہ د بدر چہ یہ اسلام کش اولہ غزوہ وہ۔

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ یہ دے وعید کش اشارہ دہ چہ د قرض
قتال نہ فتح گر خو ل ظلم دے۔ اودا سے ظلم د اقوامو د ذلت سبب
کرجی۔

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ

اویل ہغہ یقیناً اللہ تعالیٰ غور والے در کی یہ دہ لہر پہ تاسویات اور یانی کر یہ دہ دیا

بَسْطَةً فِي الْعَالَمِ وَالْجَسْمِ ط وَاللَّهُ

نراخی پہ علم او جسم کیں او اللہ تعالیٰ

يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ

درکوی بادشاہی خیلہ چالہ چہ ادغواہی او اللہ تعالیٰ

وَإِسْعٰ عَلِيْمٌ ۝۷۴

فراخ فضل والادے عالم دے یہ ہر خہ باندے۔

۷۴۴ یہ دے آیت کیں اجایت دے دے قول چہ اِنْعٰث لَنَا مَلِكًا،
او ذبی اسرائیلو قیاحت ذکر دے چہ ہغوی دخیل نبی قول
یہ خیلہ رائے سرہ رد کرے وو۔ او دارنگ یہ دیکش دامیر دیا
دصفان تو شرع و ذکر دے۔

إِنَّ اللَّهَ قَدْ يَعْثُ لَكُمْ ط الْوَت مَلِكًا، یہ دیکش تاکید دے یہ
ذکر دلفظ کرائے سرہ اوصیج تسیت دے اللہ تعالیٰ تہ او یہ
لفظ کد سرہ اشارہ دہ چہ دا انتخاب کطالوت یادشاہ ک
نبی یہ رائے سرہ تہ دے۔ یہ تورات کیں یے دہغہ نوم شاول
ذکر کریدے توطالوت دہغہ لقب وو۔ یا کقرآن یہ اصطلاح
کیں او یا مخکش دیادشاہی دہغہ تہ یہ خیل قوم کیں دا ک
ہغہ لقب وو۔ ملگاتہ مراد امیر دلشکر دے (مجاہد)۔ قَالُوا

أَلَيْ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا، داکلام کدوی یہ طریقہ کتعت سرہ
رد دے کانتخاب ک اللہ تعالیٰ او کقول کنبی ک اللہ تعالیٰ اوداعادت
کذبی اسرائیلو دے چہ تقدیم ک مفضل یہ فاضل یاندے تہ
منی او فقیر انسان تہ سپک گوری او اعتبار تسب تہ ورکوی
حکہ چہ یہ دوی کیں د مخکش تہ دوا حاشا اتوتہ مشہور وویو
خاندان (کورائی) کتوت چہ ہغہ اولاد ک لاوی بن یعقوب
علیہ السلام وو۔ او یلہ کورائی ک ملکیت وہ چہ اولاد کیہودا وو۔

نو دوی نسب ته اعتبار ورکړو او نسب او مالدارۍ خوا سباب
 ضعیفه دی په مقابل له دلوگې سبب کتن چه هغه قول د الله تعالی
 او د هغه د رسول دے۔ او تقدیر او قضاء الهی ده۔ او الله تعالی
 فرمائیلى دی چه إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ رقیقاً عزت مند
 ستاسو نه په تیز د الله تعالی زیات تقوی والا دے (او صحیح
 حدیث کتب واردی چه لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَبِيٍّ وَلَا لِعَجَبِيٍّ
عَلَى عَرَبِيٍّ إِلَّا بِالتَّقْوَى رنشته غوره والے د عربی په عجبی
 باندے او نه د عجبی په عربی باندے مگر په تقوی
 سره) (ابو حیان)۔ او دا عادت د بنی اسرائیلو اوس هم د
 دے امت په بعضے جا هلاکو کتن شته دے چه مالدارۍ او
 نسب له په دیندارۍ باندے غوره والے ورکوی۔ وَنَحْنُ
أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ، دا هم مستلزم دے اعتراض کولو له
 په الله تعالی باندے چه الله تعالی زیات حقدار او غوره
 شخص ته حق نه دے ورکړے۔ او دارنگ دا خپله ترکیه
 کول دی بے حایه۔ او دا دواړه هم قبیح اخلاق دی۔ او دلته
 دعوی حقیقتاً په اعتبار د نسب او د مال سره ده۔ وَكَمْ يَكُونُ
سَعَةً مِّنَ الْمَالِ، دا هم دوی د بادشاهۍ نه مانع ذکر کوی رچه
 هغه فقیری او غریبی ده) د دوی په گمان کتن۔ او دا خوی
 او خصلت د مالدارو اوس هم په یهودیانو کتن شته دے۔
قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ، دا جواب دے د دے قول د
 دوی چه نحن احق بالملك۔ یعنی دا انتخاب ما د خان نه نه
 دے کړے بلکه پدے باندے امر د الله تعالی دے او دا
 یقینی حجت دے او الله تعالی په مصلحتو تو د خلقو باندے
 بنه عالم دے۔ نو د طلوت په انتخاب کتن ډیر حکمتونه دی۔
وَرَادَةُ بَسْطَةِ فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ، دا رد دے د هغوی په قول
 باندے چه كَمْ يَكُونُ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ، یعنی شریعت فضیلت
 په مالدارۍ سره نه دے ورکړے بلکه په زیادت د علم
 او جسم سره دے۔ او دا د انتخاب د امیر او بادشاه د پاره

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ

او آویل ددی تہ نبی ددوی یقیناً نخہ د بادشاہی د دہ

أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ

دادہ چہ رابشی تاسوتہ صندوق چہ بہ ہف کین آرام د تہو نو دی

مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ

ستاسو د رب د طرف تہ او باقی بہ دی د ہف نہ چہ پریخود لے دے آل

مُوسَىٰ وَالْهَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ

د موسیٰ او آل د ہارون علیہما السلام را اوچت کرے بہ وی ملائکہ یقیناً

فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ

یہ دیکھیں ضرور نخہ دہ تاسو لہ کہ چرے تاسو مومنان ہی۔

شرعی صفات دی۔ او الْعِلْمُ تہ مراد علم او پوہہ د تن بیدر جنگ

او سیاست د رعیت دے او دایہ علم د وحی او د دین سرہ حاصلی

او الْجِسْمُ تہ مراد خائستہ اوروغ بدن دے او زیات طاقت او

صبر یہ حال د جنگ۔ حکہ چہ زیادت د ظاہری جسم پہ لید وکی

یادے رعب او ہیبت اچوی او زیادت معنوی دیر والے تغیر

او د شجاعت دے (ابن کثیر، قرطبی) او د اصفا ت یہ خلقائے

راشدین تو او معاویہ رضی اللہ عنہم کتب ہم پورہ موجود دو

دارنگ د ہغوی تہ روستو یہ تور و خلقائے کتب ہم موجود دو

اگرچہ د صحابہ کرام تہ کم وو۔ وَاللّٰهُ يُؤْتِيْ مُلْكًا مَّن يَّشَاءُ، د

ہم د ہغوی د تہی یہ کلام کتب داخل دے۔ او د تاکید دی رد دے

د ہغوی یہ مخالفت کولو یاد تہ حکہ چہ اللہ تعالیٰ فاعل مختار

دے تو د ہغہ یہ انتخاب یاد تہ اعتراض نشی کیدے۔

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، یہ دیکھیں رد دے د ہغوی یہ اعتراض یعنی اللہ

تعالیٰ وسیع او فراخ فضل والا دے تو یہ فقیر او غریب شخص یاد تہ

ہم فضل کوی۔ او یہ حقدار د یاد نہا ہی او مشرک کولو یاد نہا علم لری۔

۲۴۵ یہ دے آیت کیں کہ اللہ تعالیٰ کطرف تہ یہ حقانیت کطالوت
 دیادشاہئی یاندے یوعلامت ذکرکوی۔ اوداتزل کسیرکات
 الہیہ دے یہ سبب کحق ملک (یادشاہ) سرہ۔

وَقَالَ لَهُمْ، ظاہر داده چہ دوی کتعت کوجے کخیل نبی تہ
 یوعلامت غوشتے وونو کھے یہ جواب کیں دا علامت رائے او
 مخکش ذکرشوی دی چہ کدوی کعصیان کوجے دشمنانو
 (عمالقو۔ فلسطینانو) کدوی تہ تابوت قبضہ کریو۔ نوکھتہ
 تابوت بغیر کجنگ تہ واپس راتلل او بغیر کظاہری اسبابو
 رپہ واسطہ کملنگوسرہ) راتلل ضرور یومعجزہ وہ او یہ ہفتے
 کیں دنہ ہم امور معجزانہ موجود وو۔ اوموجودہ تورات کیں یہ
 سفر صویل کیں کتابوت کواپس راتللو وجہ اوطریقہ یے ذکر
 کریدہ۔ اومفسرینو ہم کھے کپاڑہ مختلف قصے ذکرکری دی۔
 اَنْ يَّاتِيَكُمْ التَّابُوتُ، نسبت تابوت تہ کراتللو مجاز دے۔ تابوت
 صندوق اوبکسہ تہ وئیلے شی او کالف لام تہ معلومی ری چہ
 دایہ نیز کیتی اسرائیلو معلوم اومعروف وو اودا ہفتہ ووجہ
 یہ ہفتے کیں اصل الواح کتورات کموصلی علیہ السلاک وخت
 تہ پراتہ وو او ہفتے تہ تابوت الشہادت وئیلے کیدلو۔

فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ، یہ ضمیر کفیبہ کیں دہ اقوال دی
 اول قول دادے چہ ضمیر راتللو کتابوت تہ راجع دے چہ
 کھے راتلل یہ خرق عادت (نا آشنا طریقے) سرہ وو۔ دویم دا
 چہ ضمیر تابوت تہ راجع دے یعنی یہ تابوت کیں دنہ معجزانہ
 خیزونہ پراتہ وو۔ سَكِينَةٌ، کسکون تہ اخستلے شویدے یہ
 معنی داطمینان اوقار لکہ چہ یہ حدیث کورتللو دموخ کپاڑہ
 کیں وارد دی چہ عَلَیْكُمْ بِالسَّكِينَةِ، او یہ حدیث کبراء رضی اللہ عنہ
 کیں دی تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنْزِلُكَ لِلْقُرْآنِ، او یہ حدیث کاسیدین
 حضیر رضی اللہ عنہ کیں دی تِلْكَ الْمَلَايِكَةُ كَانَتْ تَسْمِعُ لَهُ
 نومعلومہ شہوہ چہ یہ اول حدیث کیں مراد کسکینہ تہ
 اصحاب السکینہ دی چہ ہفتہ ملائک دی۔ نو دلتہ ہم تابوت

او د هغه راتلل سبب وو د اطمینان د هغوی د زړونو په باره
 د طالوت کښ - دارنگ سبب د سکون د زړونو د دوی وو
 په حالت د جنگونو کښ - ځکه چه دا معجزه وه یا په دیکښ
 کتاب د الله تعالی پړوت وو - وَبَقِيَّةٍ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَ
 آلُ هَارُونَ، بقیه په اصل کښ هغه زیاتی څیز دے چه پاتے
 شوه وی د څه ډیر څیز ته او کله نفیس او عمدۀ (ښکلے)
 څیز ته هم وئیلے شی - او دلته د دے په مصداق کښ ډیر
 اقوال دی - له عصا (کوټی) د موسی علیه السلام او جامے د
 هغه او د هارون علیه السلام له عصا د موسی علیه السلام
 او پگړی د هارون علیه السلام له علم او تورات (مجاهد او
 عطاء) له جهاد فی سبیل الله او په هغه باندے امر د الله تعالی
 (ضحاك) په صداقت د آل موسی او آل هارون کښ مضاف او
 مضاف الیه دواړه داخل دی یعنی تقس د موسی او هارون علیهم
 السلام او د هغوی اهل بیت او تابعان - او یوحیان وئیلی
 دی چه مراد د دیته هغه انبیاء علیهم السلام دی چه په اولاد
 د دے دواړو کښ راغله وو تو دغه څیزونه هغوی د یویل ته
 په توارث (وراثت) سره نقل کړی وو او په تایوت کښ پرانته
 وو - تر دے پورے چه عمالقو د دوی نه فیضه کړل -
 تَعْمَلُهُ الْمَلَائِكَةُ، دا جمله حالیه ده یا مستاتفه ده او دا هم دلالت
 کوی په عظمت شان د دغه تایوت باندے یعنی ملائکو هغه
 تایوت راوړو (تورظا هری اسباب یے ته وو) او د طالوت په خوا
 کښ یے کیښودلو - إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ، په دَلِکَ کښ د تایوت
 راتلونۀ اشاره ده - آیه ته مراد دا چه دا دلیل دے ستاسو د پیار
 په باره دیا د شا هئی د طالوت کښ - دارنگ علامت دے دیا څه
 د تصرت د الله تعالی تاسو سره په مقابله د دشمن کښ - اِنَّ د
 شرط دپاره دے ځکه چه دیته آیت هله وئیلے شی چه څوک
 صبیح ایمان لری په الله تعالی او د هغه په قدرت او په
 معجزاتو او ملائکو باندے - یا مؤمنین په معنی د تصدیق

کو و نکو دے یہ بادشاہی دے طالوت باندے ۔

قائدہ ۱ :- لفظ دے سکتیہ یہ قرآن کریم کیں شیرو کر تہ ذکر
دے اول دا آیت بیا یہ سورۃ توبہ ۲۴ ، ۲۵ ، ۲۶ اوسورۃ فتح
۲۷ ، ۲۸ کیں ۔ اوپہ دے روستو پیچہ وارہ آیتونو کیں یہ
نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرامو باندے اتزال دے
سکتیہ ذکر دے تو معلومہ شوہ چہ دا عظیم نعمت دے دے
اللہ تعالیٰ ۔ دارنگ لفظ دے بقیہ یہ قرآن کریم کیں درے کر تہ
ذکر دے اول دا آیت دویم سورۃ ہود ۱۱۶ ، ۱۱۷ ، ۱۱۸ پہ دے
دوارہ آیتونو کیں دے اکثر مفسرینو یہ تیز باندے دے بقیہ نہ
مراد طاعت دے اللہ تعالیٰ او علم دے دین او عقل او پوہہ دہ
تو معلومہ شوہ چہ یہ دے آیت کیں ہم دے بقیہ نہ مراد علم
دے یعنی علم دے موسیٰ او ہارون علیہما السلام دے تورات نہ
علاوہ (حککہ چہ تورات خو مصداق دے دے سکتیہ دے یارہ)
او داسے علم تہ علم دے حدیث دے انبیاء کرامو وٹیلے شی ۔ او
صاحب الباب وٹیلی دی چہ دے بقیہ نہ مراد دے موسیٰ او
ہارون علیہما السلام دین او شریعت دے ۔ یعنی یہ سبب
دے دغہ تابیوت سرہ دے دوی یا قی دین او شریعت منظم کرے شوہ
تو حاصل داشوچہ یہ دغہ تابیوت کیں دے اللہ تعالیٰ کتاب (تورات)
وو او دینی اسرائیلو دے انبیاء احادیث وو ۔ او دادوارہ سبب اطمینان
دے رو نو دے اوپہ دیکتیں آیات الہیہ ہم شتہ دے او دیتہ برکات
الہیہ وٹیلے شی ۔ چہ دے طالوت یہ وجہ سرہ یعنی اسرائیلو تہ دا
برکات واپس راغلل ۔ تو معلومہ شوہ چہ دے صالح او نیک امیر
او بادشاہ دے وجہ تہ یہ ملک او وطن کیں علوم دے کتاب اللہ او
احادیث دے نبی عام کیبری او خوشحالی راخی ۔

قائدہ ۲ :- سوال :- ہرکہ چہ دے بقیہ نہ مراد عصا دے موسیٰ
علیہ السلام او جاسے او پکری دے ہارون علیہ السلام شی او دے
ہقے پہ وجود سرہ دے رو نو سکون او اطمینان او نصرت الہیہ
حاصلید لو نو دے دینہ ثابتہ شوہ چہ تیری تیول یہ خیزو نو

دیکھمیرا تو سرہ جائز دی ۶۔ جواب لے : معکین معلومہ شوہ
 چہ دلتہ غورہ تفسیر دادے چہ کہ دینہ دھغوی علم اودین او
 شریعت مراد دے۔ او کتاب کہ اللہ تعالیٰ او احادیث کہ انبیاء علیہم
 السلام اودین او شریعت سبب کہ برکات الہیہ دے یہ یقین
 سرہ۔ جواب لے کہ چرے صحیح ثابت شی چہ دغہ خیزوتہ
 عصا او جائے، پکڑی وغیرہ وے توہم کہ دینہ انکار نشی کیدے
 حکمہ چہ یہ اشیاء کہ انبیاء تبرک حاصلول جائز دی او کہ دے
 دلیل دادے چہ صحابہ کرامویہ کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ
 وسلم کاودس استعمال کرے شوے او بوسرہ او کہ دغہ یہ
 ویستومبارکوسرہ تبرک حاصلولو۔ کہ دے یہ یا رکین دیر
 احادیث وارد دی۔ لیکن کہ دے تبرک کہ یا سرہ شرطوتہ او شرعی
 طریقہ ضروری دے۔ اول شرط دادے چہ یہ صحیح سند سرہ
 ثابت وی چہ دغہ جامہ، پیرا، عصا او ویستہ وغیرہ کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم دی حکمہ چہ صحیح سند پئے نہ وی او ہس
 یہ خلقوکتش مشہورول کیبری توافق رائی شہ رنگہ چہ کہ
 حدیث کہ یا سرہ صحیح سند ضروری دے تو دغہ شان کہ دے
 خیزوتہ صحت کہ یا رک ہم صحیح سند ضروری دے۔ دوم شرط
 دادے چہ تبرک یہ شرکی طریقے سرہ نہ کوی لکہ چہ بعض
 جاہلان کہ دا سے خیزوتہ طوافوتہ کوی او کہ دغہ تدریش
 کوی او ہتے تہ سجدے کوی او سرونہ ورتہ یسکتہ کوی او
 کہ دغہ عرسونہ او میلہ جوہوی وغیرہ۔ دریم شرط دادے چہ دغہ
 یہ تبرک تو کہ یا رک یومستقل مؤثر سبب نہ لکری حکمہ چہ تبرک
 یہ طور کہ فاعلیت صرف اللہ تعالیٰ تہ نسبت کیدے شی لکہ چہ
 کہ دے تفصیل موثر یہ تشیط الازہان فی اصول تفسیر القرآن
 باب شرک فی البرکات کتب ذکر کریدے۔ ثلورم شرط دادے
 چہ خیزوتہ دغیر معصوم اشخاصویہ یہ جواز کہ تبرک کتب
 یہ خیزوتہ کہ انبیاء علیہم السلام یا تہ نہ قیاس کوی
 اگرچہ بعض علماؤ کہ دے کہ جواز قول کریدے لیکن یہ دیکش

دَ هغوی سره هیت دلیل نیشته سیوا دَ قیاس کولو ته په خیزونو
 دَ پیغمبرانو احوال داچه قیاس مساوات غواړی. او په خیزونو
 دَ معصوم رتبې او غیر معصوم کین خو دیر فرق دے. او
 شاطبی په کتاب الاعتصام جلد ۲ صفحه ۷۷ باندے ذکر
 کړیدی حاصل یے دادے چه دَ صحابه کرامو اجماع ده
 چه هغوی دَ غیر انبیاءو په خیزونو تبرک نه دے طلب کړے
 لکه خیزونه دَ ابوبکر او عمر رضی الله عنهما او نور مشران
 صحابه شول. او دَ دے ته کولو دوه وجه دی. اوله وجه
 داچه دَ هغوی په علم کین ثابت دی چه دا تبرک حاصلول
 مختص دی په اشیاو دَ پیغمبرانو پورے او نور خلق په هغوی
 باندے نشی قیاس کیدے. دویمه وجه دا ده چه هغوی دَ
 علو کولو او دَ شرک پیدا کیدلو ته یړه کوله. دَ دے وجه
 ته عمر رضی الله عنه هغه اونه پرے کړه چه خلقو گمان کوو
 چه دا هغه اونه ده چه نبی صلی الله علیه وسلم دَ دے دَ
 لاندے دَ صحابه کرامو ته بیعت الرضوان اخستلے وو نو
 دے خلقو به دَ هغه لاندے بیا مونځونه کول نو عمر
 رضی الله عنه دَ هغه دَ پرے کولو حکم صادر کړو او هغه لاریے
 هم بنده کړه. اونه زمانه کین دیر جا هلاکو دَ خپلو
 پیرانو دَ چیلے ځایوته او دَ هغوی دَ عبادت ځایونه
 دا سې برکت والا گنرلے دی لکه کعبه شریقه. او دغه
 ځایونو ته سفرے هم کوی. اهل علمو او ذمه دار کسانو
 له پکار دی چه دَ شرک پیدا کیدلو دا سې دروازے بندے
 کړی چه خلق په شرک کین واقع نشی او خلقو ته ترغیب
 ورکړی چه دَ قرآن و صحیح احادیثو ته علمی تبرکات او
 فوائد حاصل کړی. دا سې تفصیلات شاطبی په کتاب
 الاعتصام کین او مولانا عبدالحی لکهنوی په مجموعه
 الفتاوی جلد اول صفحه ۲۷۸ کین لیکلی دی.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ

نُوھرکله چه او دتلو طالوت (د بشارت) سره د لیسکړه نه اویل یی

إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ

یقیناً الله تعالى امتحان کوی به تاسو باندې به یو سیند سره نو چا چه او څکلو

مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ

د هغه نه نو نه به وی دے زما نه او چا چه او نه څکلی د هغه نه

فَإِنَّهُ مِمِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً

نو یقیناً دے به وی زما نه مگر هغه څوک چه ډک یی کړو یو چونک

بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا

په لاس خپل سره نو او څکلی دوی د هغه نه مگر لږ کسانو

مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ

د دوی نه نو هرهکله چه پورے وتلودے (د نهر نه) او هغه کسان چه

آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا

ایمان یی راوړے وو د هغه سره اویل دغه پاتے شوو خلوقاقت نېشته مونږ لږ

لِيَوْمٍ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ط قَالَ

نن د جالوت سره او د هغه د لیسکړه سره اویل

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقُوا بِاللَّهِ

هغه کسانو چه دوی گمان کوو چه یقیناً دوی مخامخ کیدونکی دی د الله تعالی سره

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً

ډیر کړته ډله غالب شوے ده په ډله

کَثِيرَةٌ مِّنْ يَّأْذِنُ اللّٰهُ ط وَاللّٰهُ مَعَهُ

دیرہ باندے یہ حکم دے اللہ تعالیٰ سرہ او اللہ تعالیٰ خاص ملکرے

الصَّابِرِينَ ﴿۲۲۹﴾

د صبر کوؤ نکو دے۔

۲۲۹ یہ دے آیت کس دے طالوت بادشاہ سیاست ذکر کوی یہ
 بارہ دے صقائی دے فوجیا تو کس چہ کمزوری ر دُنیا پرست
 او دے امیر نا فرمان دے بہادرانو او نیکانو نہ جدا شی دے
 دے بارہ چہ یہ قتال کس کامیابی حاصلہ شی۔ ہر گلہ چہ
 دوی دے قتال دے انتظام دے بارہ بادشاہ طلب کرے وو۔ نو
 روستو دے انتخاب او تصدیق دے ہفتہ نہ یہ راتلو دے تابوت
 سرہ اوس تیاری دے قتال شروع شوہ۔ فصل، دلہ لازمی
 دے یہ معنی دے انفصل او خرچ سرہ یعنی جدا شو
 او او تلو دے بار دے آبادی نہ۔ یا دامتعدی دے او مقول یے
 پتہ دے یعنی فصل نفسہ۔ یا الجُود، دایہ دے مصاحبت دے بارہ
 دے یا دے تعدیت دے بارہ دے۔ جُود جمع دے جس دے۔ دے مخلوق ہر قسم
 تہ جُود وئیلے شی۔ دیر ملخاتو تہ جُود وئیلے شویبے۔ ارواحو تہ
 ہُم جُود وئیلے شویبے۔ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيْكُمْ بِنَهَرٍ
 دے قَالَ فاعل طالوت دے او داقول دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ وحی
 دے لیکن طالوت دے شمویل علیہ السلام وحی نقل کرے حکم چہ
 دے بادشاہ کار داوی چہ یہ رعیت کس یہ دے اللہ تعالیٰ دے وحی نفاذ
 کوی۔ مُبْتَلِيْكُمْ، یہ دے ابتلاء او امتحان کس دے دے فاعل کوی
 اولہ داچہ تمیز راشی یہ مہتج دے مطیع او دے عاصی او کمزوری او
 بہادر کس۔ دویمہ فاعل دے دادہ چہ دوی عادت شی یہ سخت
 باندے دے صبر کوو سرہ او ابتلاء دے اللہ تعالیٰ دے خلقو دے اعلام او
 دے فاعل دے بارہ وی۔ اللہ تعالیٰ دے ہفتہ نہ علم او فاعل دے اختصار
 محتاج نہ دے۔ دے تہر یہ بارہ کس ماجدی وئیلے دی چہ دا
 تہر بگردن (اردن) دے چہ یہ فلسطین کس بھیڑی او شمال

جنوب طرف بحر مروہ تہ ور پیر بوخی۔ اول سرکیش یے اویہ خوہے
 اوصفا دی اومخکیش چہ لارے شی تو بیایے اویہ خراب پیری۔
 اوبتلاء داسے وہ چہ موسم دگر مئی وو اودا صحر او و او دوی
 سرہ اویہ لریے وے تو یہ دوی یاندے تندہ راغلہ۔ نو طریقہ
 دابتلاء داسے وہ چہ۔ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي، کد شرب تہ
 روستو چہ من راشی نو دلالت کوی یہ کرع یاندے۔ (پیر مخے
 دتھر اویہ خنبکل) لیکن کلہ عام ہم استعمل پیری دلتہ یہ
 کرع پورے خاص تہ دے یہ روستو قرینے سرہ۔ مئی کیش من
 دتبعیض دپارہ راخی یعنی تکرہ او مراد کدینہ جماعت اوتا بعدا
 کول دی اودا داسے دے لکہ چہ سورۃ العمران بش کیش ذکر دے
 چہ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ۔ اویہ سورۃ انعام بش کیش۔

وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي، طعم یہ اصل کیش ذوق (سکلو) تہ
 وائی اذائقہ سکل دطعام اومشروب دوار وکیدے شی۔
 سوال: وَمَنْ لَمْ يَشْرِبْ يَّے وے اوتہ وئی لو۔

جواب: نفی دطعم مستلزم دہ نفی کد شرب لہ عحکہ داہم طعم
 دے چہ اویہ یہ خلہ کیش و اچوی اویا یے اویا سی نو وئیے شی
 چہ د اوبو حوند یے اوتھکلو لیکن شرب ورتہ نشی وئیے۔ تو یہ
 دے نفی کیش میالغہ دہ چہ شرب خوہہ یا لکل تہ کوی لیکن
 شکل قدرے یہ ہم تہ کوی او ابن عطیہ وئیے دی چہ یہ
 دیکش یتد ولو کذرائعو کد حراموتہ اشارہ دہ۔

سوال: دلتہ یے لَمْ يَطْعَمْهُ او وئیے لَمْ يَطْعَمْ مِنْهُ یے تہ د وئیے؟
 جواب: مخکیش یے شَرِبَ مِنْهُ وئیے وؤ نوظاھر دادہ چہ کرع
 منع دہ نو دلتہ یے مِنْ حَذَقِ کړو چہ معلومہ شی چہ شرب یہ
 کرع سرہ اوبغیر کد کرع تہ دوارہ منع دے۔ اویہ وجہ دادہ چہ
 استثناء متصل دَاغْتَرَفَ ہم صحیح شی عحکہ چہ ہقہ خوہہ
 واسطہ دلاس سرہ شرب دے کرع تہ دہ۔

اَلَمْ يَنْعَزِ عَزْوَةَ بَيْدَم، دا استثناء دہ کاولے جملے تہ یعنی
 فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ، عحکہ چہ یہ ہقہ کیش حرمت وو کد شرب تو یہ

استثناء سرہ ایاحت ثابت شو کہ جو عرفے (چونگ) او دویمہ جملہ یہ
 مینع کیں معترضہ دہ - او متمم دہ دے اولے جملہ یا غلغلہ چہ دے استثناء
 نہ معکین بے راوے دہ - غزقہ پہ پیچہ دغین سرہ پہ معنی دے
 مقبول دے او دا وزن استعمالی بی دے کہ لہر خیز دے یا سرہ لکھ لقمہ
 او پہ زور دغین سرہ مصدر دے دیو کرت دے یا سرہ میرد و بیلی بی
 چہ پہ زور سرہ عام دے لہر او پیر دوار و تہ شامل دے او پہ
 پیچ سرہ خاص دے پہ دے چونگ پورے - بیکہ، تفسیر
 دے د غزقہ چہ پہ یو لاس سرہ مراد دے پہ دوارہ
 لاسہ (لپہ) سرہ مراد تہ دہ - دے ابن عباس رضی اللہ
 عنہما نہ روایت دے چہ چا صبر او کرو پہ ہغہ عرفہ
 باندے نو اللہ تعالیٰ پہ ہغے کیں برکت و اچو - او دا معجزہ
 وہ دتی یا کرامت وو د طالوت - فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا
 مِنْهُمْ، دلتہ پہ منہ سرہ اشارہ دہ چہ دوی دے حرص دے
 وچ تہ پہ کرع سرہ او پہ او خشکے یعنی سرے پہ یہ نہر
 باندے ورختہ کرو او خانے بنہ موہ کرو - دے ابن عباس
 رضی اللہ عنہما تہ روایت دے چہ قلیل دہ قسمہ وو
 یو قسم پیر صبرناک وو نو ہغوی بالکل او تہ خشکے او پہ
 عزیمت باندے عمل او کرو - دویم قسم لہر صبر والا وو
 نو ہغوی اکتفا او کرہ یو چونگ سرہ نو دوی پہ رخصت باندے
 عمل او کرو - او پہ حدیث دے بخاری کیں ثابت دہ چہ دا
 قلیل پہ مقدار دے عدد دے اصحاب بیدر وو یعنی درے سوہ
 دیارلس کسان وو - قَلِمًا جَاوَزَ لَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ،
 ظاہر دے آیت تہ او قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ
 معلومیری چہ پورے و تونکی صرف ہغہ کسان وو چہ
 شرب (خشکے) بے تہ وو کرے یا بے پہ یو چونگ باندے
 اکتفا کر یوہ - او الَّذِينَ آمَنُوا تہ مراد کامل ایمان والا
 دی - مَعَهُ تہ مراد تا بعداری دے ہغہ دے حکم دہ یا ملکر تبا
 دہ پہ پورے و تلو کیں - قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ

وَجُنُودِهِ، دلتہ عبارت پہنچا دے یعنی ایمان والو پاتے کہیں نہ ہو
 آواز و رکرو چہ راشی قتال فی سبیل اللہ تہ نو دوی جواب و رکرو
 چہ لفظ کتہ لکناہ حکمہ دوی تہ قوت دجالوت د مخلفش تہ معلوم
 و نو نو دھغہ وخت تہ د دوی پہ زہر و نو کتب پتہ پتہ پرتہ وہ
 لیکن پہ سبب د گناہ کولو (چہ خنیکل د او بو و) د دوی جہن
 (بزدلی) شکار شو او دیتہ پہ حدیث کنس و ہن و ٹیلے شی او د
 ہغہ تفسیر پہ پرتہ کولو سرہ د مرک تہ او پہ محبت د دنیا سرہ
 کرے شویں ہے۔ جالوت د فلسطینا نو یا د شاہ وو۔ او د یہودیہ
 پہ کتا بو تو کتب ہغہ تہ جلیات و ٹیلے شویں ہے۔ قَالَ الْاَزِیْن
 یَطْنُوْنَ اَنَّهُمْ مُّقْلِقُوْا اللّٰهَ، دلکاء اللہ تہ مراد مرک دے د اللہ تعالیٰ
 پہ لہرہ کنس اوطن پہ خیلہ معنی سرہ دے۔ یا د دینہ مراد
 ملاقات دے د ثواب د طاعا تو سرہ چہ ہغہ جنت دے اوطن
 پخیلہ معنی سرہ دے۔ یا دلکاء اللہ تہ مراد بعث بعد الموت د
 اوطن پہ معنی د یقین سرہ دے۔ الْاَزِیْن یَطْنُوْنَ تہ مراد ہغہ
 خلق دی چہ د طالوت سرہ پورے وتلی وو۔ اشارہ دہ چہ
 سبب د طاعت او د بہا درائی د دوی عقبہ د بعث بعد
 الموت وہ۔

کَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً کَثِیْرَةً یَاْذِنُ اللّٰهُ، د دوی پہ
 دے قول کنس مقصد تیزی و رکول و ودغہ ملگرو تہ پہ قتال
 فی سبیل اللہ یا تہ ہے۔ اور دو و دیرہ کو و نکوتہ د جالوت او د لشکر
 د ہغہ تہ کمر دلتہ د تکثیر د یا تہ دے۔ فِئَةٍ جماعت د خلقتہ
 و ٹیلے شی د فی تہ اخستلے شویں ہے او رجوع تہ و ٹیلے شی
 یعنی دیوے دے جماعت خلق ہم یو بل تہ رجوع کوی۔
 یَاْذِنُ اللّٰهُ کنس اذن پہ معنی د نصرت او د توفیق سرہ
 دے۔ نو پہ آیت کنس اشارہ وہ چہ د کثرت د دشمن د وچہ
 نہ قتال پر یخود ل جائز نہ دی۔ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِیْنَ، دا
 قول د ہغوی دے یا قول د اللہ تعالیٰ دے او مقصد پکنس
 تیزی و رکول دی پہ صبر یا تہ ہے۔

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا

ادھر کھلے چہ دوی بیکارہ شول مقابلے کجالت او دلسکود کھنہ تہ اوایل دوی

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ

لے رہہ زمونہ راتوے کرے پیمونہ باندے صبر او کلک کرے

أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۲۵۰﴾

قد مونہ زمونہ او غلبہ را کرے مونہ تہ پہ قوم کافرانو باندے۔

۲۵۰ یہ دے آیت کیں مقصد دے تعلیم دے دُعا دے میدان دے قتال دے پیارہ۔ بَرَزُوا، براز دے زمکے تہ وئیلے شی۔ او مبارزہ دادہ چہ یہ میدان جنگ کیں جنگ کوونکی یوبل تہ بیکارہ شی دے مقابلے دے پیارہ۔ رَبَّنَا، دالفظ دے زیادت تضرع دے پیارہ دے او دے اصلاح دے خیلو احوالو دے پیارہ طلب دے دے اللہ تعالیٰ نہ۔ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا، افراغ دے لونی تہ دے او بو راتویول دی تردے پورے چہ لوئے خالی شی۔ او لفظ دے علی اشارہ دے استعلاء دے صبر تہ نو افراغ دلالت کوی یہ دیر والی باندے او علی دلالت کوی یہ غلبہ او احاطے دے صبر باندے او صَبْرًا نکرہ دلالت کوی یہ عظمت دے ہفے باندے۔ وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا، دے حیوت تثبت دے زہونو دے پوحوالی نہ پیدا کیری۔ او ہفہ صبر دے۔ نو صبر دے زہہ سیب دے پیارہ دے کلکوالی دے خیو او مراد دے نہ بچکیدل دی دے تیختے کولو تہ میدان جنگ نہ۔ وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، دے نصرت نہ دوستو لفظ دے علی دے پیارہ دے معنی دے غلبے دے۔ او نصرت عام دے کہ یہ پیدا کولو دے اسبابو دے جنگ سرہ وی او کہ یہ نصرت غیبی سرہ وی۔ یعنی مجاہد فی سبیل اللہ سرہ دے صبر او استقلال نہ نصرت الہیہ تہ محتاج دے۔

فَهَزَمُوهُمْ بِأَذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ

نو شکست در کرد دوی هغوی لہ پہ مہداد اللہ تعالیٰ سرہ او قتل کرد داؤد علیہ السلام

جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ

جالوت لہ او در کرد وہ اللہ تعالیٰ ہعہ تہ بادشاہی

وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ

او نبوت او علم یے در کرد و دھعہ تہ دھعہ تہ چہ اللہ تعالیٰ غوختلو

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ

اؤلہ چرے تہ وے دفع کول د اللہ تعالیٰ خلقو لہ بعضولہ رکافران

بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَئِنْ

پہ بعضوسہ (مؤمنان) ضرور ورنہ شوے یہ وے زمکہ او لیکن

اللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۲۵۱﴾

اللہ تعالیٰ فضل والا دے یہ تہولو خلقو باندے۔

۲۵۱ یہ دے آیت کیں ہزیمت د دشمن ذکر دے۔ او د
ہعہ تہ روستو یہ داؤد علیہ السلام باندے جمع د
بادشاہی او نبوت دوارو اوشوہ۔ او بیا حکمت د
قتال او نصرت الہیہ ذکر دے چہ ہعہ دفع کول دفساد
دی یہ زمکہ کیں۔

فَهَزَمُوهُمْ، قَدْ دَلَّتْ كَوِيْ يَه سببیت د محکیش دپارہ دروستو
یعنی اطاعت د ہعہ لہ وکساتو دخیل امیر او توکل پہ اللہ تعالیٰ
باندے، او دعدا دصیر او د نصرت پہ دتمنا نویاندے د غلبے
سبب شو۔ بِأَذْنِ اللَّهِ، ہرکلہ چہ اسباب پخیلہ یہ تاثیر کیں
اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی تو حکہ یے ورسرہ اذن الہی ذکر کرد۔
ہزم پہ اصل کیں ماتولوتہ وئیے تہی او دلنہ ماتولوتہ مراد
دھغوی زور ماتول او مغلوب کول دی۔ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ، دا

دھقوی دھزیمت صورت دے یعنی پہ لیکر دطالوت کین داود
 بن ایشایا ایسا بوشخص شریک ووجه دیهو ذابین یعقوب علیہ
 السلام داولاد تہ وو۔ او دھقہ پہ لاس سرہ جالوت قتل کرے
 شو۔ چہ دھقہ تفصیلی قصہ مفسرینو لیکلی دی خویہ قرآن یاست
 کین دھقہ خہ ذکر نیشته۔ او پہ دغہ جنگ کین جالوت سرہ نور ہم
 دیر کسان دھقہ دلیکرتہ قتل کرے شو او یاقی کسان یے کمزوری
 شول۔ وَاللّٰهُ اللّٰهُ الْمَلِكُ وَالْحَكْمَةُ وَعِلْمُهُ مِمَّا يَشَاءُ، معکبش ذکر
 شوی ووجه یہ بنی اسرائیلو کین دموسی علیہ السلام تہ روستو
 یاد شاہی اونوت یہ یوشخص تہ ووجع شوی۔ توداؤد علیہ
 السلام اول تی وویہ بنی اسرائیلو کین چہ نبوت سرہ یاد شاہی
 ہم ور کرے شویہ۔ الْمَلِكُ تہ مراد کاملہ یاد شاہی دہ داسے چہ
 د انسانو دشان سرہ بنائی۔ وَالْحَكْمَةُ، ابن کثیر وغیرہ وئیلی
 دی چہ ددینہ مراد نبوت دے۔ بل قول دا دے چہ زیور
 کتاب تریزہ مراد دے۔ اوچا وئیلی دی چہ مراد ددینہ
 استعمال دھرہقہ خیز دے چہ مناسب وی د محل سرہ
 اودا ہم یہ نبوت سرہ حاصلیری۔ وَعِلْمُهُ مِمَّا يَشَاءُ، نہ
 مراد زغرے جوہول دی یہ طریقہ دمعجزے سرہ لکہ
 یہ سورہ سیاتہ کین ذکر دی۔ دارنگ دمارغانو پہ
 خبرو پوہیدل او علم ددین او طریقہ د فیصلو کولو او خائستہ
 آواز۔ يَشَاءُ ضمیر اللہ تعالیٰ تہ راجع دے۔ او بعضو وئیلی
 دی چہ داؤد علیہ السلام تہ راجع دے۔ او دافعل مضارع
 یہ معنی دماضی دہ یہ قرینہ د عِلْمُهُ سرہ (قرطبی)۔

وَكُلُّا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّفَسَادِ الْأَرْضِ،
 دا ذکر د حکمت دقتال او د نصرت د اللہ تعالیٰ دے د مؤمنانو
 سرہ۔ دلته دفع کوونکے ذکر دے چہ اللہ تعالیٰ دے او بعضہم
 بدل دے د الناس تہ۔ او بعضہم کین مراد مد فوع ردفع
 کری شویدی)۔ او ببعض کین مراد مد فوع یہ دی۔ او
 دا دفاع عامہ دہ دیرو اقسامو تہ۔ اول قسم دفاع کوونکی

انبیاء علیہم السلام او تور دعوت کو و تکی د دین چہ کفر د
 کافر انو دفع کوی یہ اظہار د دلیل و تیرہ - دریم قسم دفع
 کو و تکی امر یا المعروف او نہی عن المنکر کو و تکی دی چہ منکرات
 او معاصی دفع کوی د خلقوتہ - دریم قسم انبیاء علیہم السلام
 و خلفاء د مسلمانانو او ملائیک چہ د گنہگار قساوتہ او
 فتنہ دفع کوی - ثلورم قسم وجود د صالحینو مؤمنانو چہ د دوی
 یہ وجہ سرہ اللہ تعالیٰ د دیور و خلقوتہ تکالیف او مصیبتوتہ
 دفع کوی - د دے د پیارہ یوحنا د ہم ذکر دے خوشخبرہ ضعیف
 دے - پنجم قسم یہ یوصالح مسلمان شخص سرہ مصیبتوتہ
 دفع کوی د ہفتہ ذوالاد، قبیلہ او محلہ نہ یہ دیکشیں ہم ضعیف
 حدیث شتہ لیکن د دے تائید یہ سورۃ کہف ۲۸ - سورۃ
 فتح ۲۵ او سورۃ انفال ۲۳ کیش شتہ دے - شپیرم قسم وجود
 د ابن الودے چہ یہ حدیث د علی او ابو درداء رضی اللہ عنہما کیش
 راغلی دی لیکن ابن قیم یہ المنار المتیف کیش و بیلی دی چہ
 ہفتہ حدیث ضعیف او منقطع دے - اووم قسم وجود د گواہانو
 دے یہ فیصلو کیش چہ د صحیح شہادت یہ سبب سرہ حقوق
 د مستحقینو حاصل شی او چکرے ختم شی - اتم قسم مجاہدین
 او مقاتلین فی سبیل اللہ دی چہ یہ سبب د ہغوی سرہ د کافرانو
 مشرکانو زور دفع شی او اسلام غالب شی - اودا مناسب دہ د واقع
 د داؤد علیہ السلام سرہ یہ مقابلہ د جالوت کیش رد احوال صاحب
 اللباب، ابو حیان، ابن کثیر او قرطبی وغیرہ ذکر کریدی (یہ
 صاحب اللباب و بیلی دی چہ غورہ دادہ چہ دا جملہ یہ اعتبار
 د عموم د لفظ سرہ دے ہولو تہ شامل دہ - لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ،
 د عموم د الفاظو یہ وجہ سرہ یہ دیکشیں نظام معاش خرابیدل
 او فتنہ، گناہوتہ او تکالیف دیریدل او باطلے دعوے کول او د
 کفر او کافرانو غالب کیدل ہول داخل دی - او د عبادت
 د اللہ تعالیٰ او د توحید مزکزوتہ خرابیدل او شاربیدل یہ
 سبب د سورۃ حج ۲۵ پکیش داخل دی - نو دا جملہ رد دے یہ

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوَهَا عَلَيْكَ

دفعہ آیاتونہ داللہ تعالیٰ دی لولو مونو کمرہ یہ تاباندے

بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿۲۵۷﴾

یہ حقہ سرہ او یقیناً تہ ضرور د رسولانو زہیے۔

ہغہ چا باندے چہ دعوت د حق یا جہاد کولو تہ فساد اودھشن گردی وائی بلکہ داخوعین اصلاح دہ۔

وَلِكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ، یہ دے استند راک کتیں دفع دوہم د مقصد دہ چہ ہغہ خیال اوکری چہ عہما مقصد حاصل نہ شو توخہ د فضل داللہ تعالیٰ تہ محروم شوم۔ حاصل جواب دادے چہ دفعہ مقصد ہم یہ عالمیتو او مخلوقاتو کتیں داخل دے اوفضل داللہ تعالیٰ تنول عالم تہ شامل دے۔ اوپہ نیز داللہ تعالیٰ دد فساد دفع کول دایہ دہ باندے فضل ہغہ دے ۲۵۷ یہ دے آیت کتیں اثبات دصدق دآخری رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے یعنی اے نبی ددے تیر شتو و واقعاتو ذکرخوپہ معکونکتا بوتو کتیں شتہ لیکن تاخو کتا بوتہ لوستلی تہ دی احوال داچہ رشتینے اوصحیح واقعات دے بیان کرل دا دوجے دوحی داللہ تعالیٰ تہ تا تہ۔ تودا دلیل شو ستا یہ رسالت باندے۔

رابطہ: معکیش یہ واقعہ د داؤد علیہ السلام سرہ معلومہ شہہ چہ دفساد د دفع کولو دیا رخ سبب قتال فی سبیل اللہ اونصرت داللہ تعالیٰ دے تواوس ذکرکوی چہ د دفع دفساد دیا رخ اصل ذریعہ رسولان رالیدل دی او خاصکر آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم۔ تِلْكَ، اشارہ دہ معکیش تولو آیتونو تہ او بالخصوص ہغہ آیتونہ چہ د واقعہ د طالوت اوداؤد علیہ السلام سرہ متعلق ووجہ ہغہ مشتمل وو یہ دیر و غیرتو تو او معجزاتو باندے۔ نَتْلُوَهَا عَلَيْكَ، دادلیل دے چہ تلاوت (لوسنل) صفت داللہ تعالیٰ دے بغیر دتمثیل او تناویل تہ۔ بِالْحَقِّ، دایہ معنی دصدق او دہغہ امر دے چہ مطابق دواقعہ سرہ

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ

دفعہ رسولان غور والے وکریے دے مونو بعض د دوی تہ

عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ

یہ بعض باتنے بعض د دوی تہ ہفہ خوک دی چہ خبر کپے دی اللہ تعالیٰ د دوسر

وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا

ادپورتہ کپے دی بعض د دوی تہ یہ پیر درجوسرہ ادرکپے و د مونو

عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ

عیسیٰ حوے د م۔م علیہما السلام شکار معجزات اوکلک کپے و د مونو

بِرُوحِ الْقُدُّسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

یہ پاک روح سرہ اوکہ چرے اللہ تعالیٰ غوختلے

مَا أَقْتُلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ

نو جنگونہ یہ نہ و د کری ہفہ کسانو چہ روستو د دے رسولانو نہ و د

مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ

روستو د ہفہ تہ چہ راغلے و د دوی تہ شکارہ احکام او لیکن

اِخْتَلَفُوا فِيهِمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ

اختلاف اوک د دوی نو بعض د دوی تہ ہفہ خوک دی چہ ایمان پے راوپے دے او بعض د دوی

مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتُلُوا

ہفہ خوک چہ کفر پے کریں اوکہ چرے اللہ تعالیٰ غوختلے نو جنگونہ یہ نہ و د کری دوی

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

او لیکن اللہ تعالیٰ کوی ہفہ چہ او غواپی۔

چہ یہ کتابو نو د اہل کتابو کیں ذکر دی۔ یعنی یہ دیکھیں القاء
شیطانیاں او کھانت وغیرہ نیشہ۔ وَ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ
دا عطف یہ طریقہ د عطف د مسبب دے یہ سبب باندے
او عطف د نتیجے دے یہ دلیل باندے۔

۲۵۳۔ ربط ۱:- ہر کلمہ چہ مخکین آیت کیں د نبی صلی اللہ علیہ
وسلم صدق او تسلی ذکر شوہ یہ بیان د حقائق د ہفہ سرہ
نو او س تسلی ذکر کوی یہ اشارے کولو سرہ مصیبتو نو د
مخکو رسولانو او د ہغوی صبر و استقلال تہ او د ہغوی
قتال کول د کافرانو سرہ۔

ربط ۲:- ہر کلمہ چہ المرسلین لفظ نہ ظاہراً معلومہ شوہ
چہ ہول رسولان یہ مرتبہ د رسالت کیں برابر دی نو او س
ذکر کوی چہ د ہغوی یہ مرتبو کیں تفاضل شتہ دے۔

ربط ۳:- مخکین د فساد دفع کولو د پارہ قتال فی سبیل اللہ
او رالیدی د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ذکر شو نو او س
یو وہم دفع کوی۔ ہفہ وہم دا دے چہ کیدیشی چہ د فساد
د پارہ سبب تفاضل د رسولانو وی او فرق د ہغوی یہ
احکامو شرعیو کیں۔ نو دا وہم دفع کوی چہ د فساد سبب د
رسولانو تفاضل نہ دے۔ او دا تفاضل سبب د فساد
گر حوّل نہ دی پکار بلکہ سبب د فساد خو اختلاف د خلقو
دے یہ ایمان او کفر کیں۔ یعنی فرعی اختلاف د فساد سبب
نہ دے بلکہ اصولی ایمانی اختلافی سبب دے۔

تِلْكَ الرُّسُلُ، تِلْكَ لَفْظِیْ مؤنث ذکر کرو یہ تاویل د جماعت
سرہ۔ او یہ تِلْكَ کیں یوحنا اقوال دی۔ اول قول دا چہ مشار
الیہ ہفہ انبیاء دی چہ یہ دے سورت کیں مخکین ذکر
شویدی یعنی ابراہیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، شویل
او داؤد علیہم السلام۔ دویم قول دا چہ دا ہفہ رسولان دی
چہ یہ لفظ د المرسلین کیں ذکر شو او د فساد د دفع
کولو د پارہ اللہ تعالیٰ رالیدی وو۔ او یہ لفظ الرسل کیں ہم دے

خصوصیت ته اشارہ دے۔ قَضَلْنَا يَعْصُهُمْ عَلَىٰ بُعْضٍ، اسے یہ
 سورۃ بنی اسرائیل ہفت کتب ہم ذکر دی۔ قرطبی و بیہقی دی چہ
 داتفاضل ماسیوا کہ نبوت تہ پہ تور و احوال، معجزات، مہربانی
 دالہ تعالیٰ او عزت و توتہ و رکولو کتب دے۔ او پہ وصف د رسالت
 و نبوت کتب یوشان دی۔ تویہ دے سرہ جواب اوشو د ہغہ
 حدیث چہ وارد دے (لَا تُفْضِلُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ، وَلَا تُفْضِلُونِي
 عَلَى الْأَنْبِيَاءِ، وَلَا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ) تودامتع پہ اعتبار
 د اصل نبوت سرہ دے۔ او تور خلور جوابونہ ابن کثیر ذکر کریں
مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ، دا د بعض وجوہ د تفاضل تفسیر دے۔ او د
 نبوت تہ روستو د کلام الہی شرافت د پیر زیات دے۔ د دے وجہ
 تہ یے د دے تخصیص او کرو۔ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ کتب اختلاف دے۔
 یوقول دادے چہ دا خاص دے یہ موسیٰ علیہ السلام پورے پہ
 قرینہ د سورۃ نساء ۱۶۴ سرہ۔ دویم قول دا چہ یہ دے کتب
 آدم علیہ السلام او آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم شریک دی
 او دے کلام تہ مراد کلام دے بغیر د واسطے د جبرائیل علیہ السلام
 یا بل فرشتے تہ۔ خود ایہ طریقہ د اکرام او تشریف سرہ دے تو
 کلام د اللہ تعالیٰ د ابلیس سرہ یہ دیکش تہ دے داخل حکم چہ
 ہغہ پہ واسطہ سرہ وویا یہ طریقہ د زور نے او تدلیل سرہ و
 او د آیت دلیل دے چہ کلام صفت د اللہ تعالیٰ دے۔ او د دغہ
 کلام صفت یہ قرآن او سنت کتب پہ سمع اولو ستلو سرہ ہم راغے
 دے تو ہغہ شامل دے کلام لفظی تہ۔ لیکن بغیر د تمثیل، تشبیہ
 تعریف او تاویل تہ۔ وَرَفَعَ يَعْصُهُمْ دَرَجَاتٍ، یہ مصداق د بعضہم
 کتب اختلاف دے یوقول دادے چہ د دینہ مراد عام دے ہر
 یونہی مراد کتب سے شئی حکم چہ ہر یولرہ ہغہ درجہ شتہ چہ
 بل لہرہ نیشتہ۔ تودا جملہ تفسیر دے۔ قَضَلْنَا يَعْصُهُمْ۔ یعنی
 فضیلت جزئیہ مراد دے۔ دویم دا چہ مراد د دینہ صرف اولوالعزم
 پنجہ پیغمبران دی چہ ہغہ پہ سورۃ احزاب یک او سورۃ شوری
 سلا کتب ذکر دی۔ او مراد د درجات تہ کثرت د معجزات او کثرت

دَ اُمت دے۔ او داہم د دغہ پتھو پیغمبر اتویہ منج کیں جزئیہ فضیلت
دے۔ دریم داچہ د دینہ مراد صرف آخری رسول محمد صلی اللہ علیہ
وسلم دے او مراد د دینہ فضیلت کلیہ د ہغہ دے پہ تہولو
رسول تو بات دے۔ او پہ لفظ د بعضہم سرہ اشارہ دہ علوا و اوجوا
د شان د ہغہ تہ۔ او د دے دلیل ہغہ آیا توتہ او احادیث دی چہ
د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ فضیلت کلیہ بات دے دلالت کوی
اول سورہ انبیاء تک چہ رحمت دے د تہول عالم د یا ہ دویم
پہ سورہ انشراح تک کیں۔ دریم داچہ اللہ تعالیٰ د ہغہ طاعت،
بیعت، رضا او استجابت د خپل طاعت، بیعت رضا او استجابت
سرہ یوحائے کریدی پہ سورہ تساء تک، فتح تک، توبہ تک
او سورہ انفال تک کیں۔ خلورم بقاء د ہغہ معجزے چہ ہغہ
قرآن کریم دے۔ پنجم سورہ انعام تک چہ دلالت کوی چہ آخری
نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں تہول محاسن د محکوات نبیاً و راجع
دی۔ شپہم بیعت تہولے د دنیا او تہولو خلقوتہ۔ اووم ہغہ حدیث
چہ تہول انبیاء یہ د ہغہ د چندے د لات دے وی د قیامت پہ
ورج۔ او حدیث اَنَا سَيِّدٌ وَلِيَّ آدَمَ وَلَا فَخْرٌ، مسند احمد
جلد اول صفحہ ۲۸۱۔ ترمذی جلد ۵ صفحہ ۵۸۵۔ درمنثور
جلد اول صفحہ ۲۳۔ بخاری جلد اول صفحہ ۱۹۔ پہ ردیکش
مختلف احادیث دی) او نور ہم دیر احادیث شتہ چہ ہغہ پہ
دے دلالت کوی چہ مصداق د بعضہم آخری نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دے۔ وَ اَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَ
اَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ، د دے تفسیر پہ آیت تک کیں تیر
شویدے او داہم دلتہ د فضلنا بعضہم د پارہ تفسیر دے۔
(رسول) پہ مقام د تفصیل کیں د موسیٰ او عیسیٰ علیہما
السلام تخصیص یے ولے او کرو؟
(جواب) د قرآن د نزول پہ وخت کیں د دے دوارو اُمتونہ
موجود وو۔ نو دا طعن دے د دوی پہ اُمتونو بات دے چہ
سرہ د فضیلت د دے دوارو نہ د دوی د اُمت خلقو د

هغوی دیونہ او کتا یونہ بدل کرل - او بیا تخصیص د عیسیٰ
 علیہ السلام پہ بینات او پہ تائید سرہ یہ یهودیانو د رد
 دیارہ دے چہ هغوی د عیسیٰ علیہ السلام د رسالت او
 معجزاتونہ انکار کوی -

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا
 جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ، اول ربط یے د مخکس سرہ دادے چہ
 دادفع دیو و هم ده - هغه دا چہ هر کله الله تعالیٰ رسولان
 د هدایت دیارہ یہ معجزاتو او دلیونو سرہ را اولیرل
 نو بیا ولے خلقو قتل و قتل کوو؟ حاصل د جواب دادے
 چہ سبب د قتل و قتل او اختلاف په خلقو کس په اختلاف
 د ایمان او د کفر سرہ دے -

ربط ۲: هر کله چہ د انبیاء د درجاتو تفاضل او تفاوت
 ذکر شو نو اوس ذکر کوی چہ سبب د قتل او قتل تفاضل او تفاوت
 د درجاتونہ دے بلکه اختلاف دے په عقیدہ کس -

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ كَسِبَ د شَاءَ مفعول پتے دے په دلیل د جزاء د هغه
 سرہ یعنی شَاءَ لَا يُقَاتِلُوا يَا شَاءَ لَا يَحْتَلِفُوا - اودامشیت په
 معنی د اراده د تکوینی او تقدیری سرہ دے - مشیت تشریعی او په
 معنی د رضا سرہ ته دے - اقْتَتَلَ کسب کثرت د قتل ته اشارہ ده -
 دَمِنْ بَعْدِهِمْ ضَمِيرُ الرُّسُلِ ته راجع دے او مراد د بعدیت ته
 روستو والے دے په جدا جدا زمانو کس یعنی د هر رسول ته
 روستو د هغه په قوم کس اختلاف او اقتتال جوړ شو - او د دے
 مثال په واقعه د طالوت او جالوت کس ذکر شو - بعضو ویلی دی
 چہ د بعدیت نه مراد د ټولو رسولانو د زمانے ته روستو اقتتال
 او اختلاف دے د دے اُمت د مشرکین عرب او یهودیانو او
 نصاراؤ سرہ لیکن اول قول غور دے - وَمِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ
 ته مراد هغه دلیونہ او معجزات او کتا یونہ الہیہ دی چہ سبب
 وو دیارہ د دفع د اختلاف او اقتتال په شرط د ایمان را وړلو
 سرہ - وَلَكِنْ اَحْتَلَفُوا، دا استدراک د مَا اقْتَتَلَ ته په ذکر د

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا

خرچ کوئی دھغہ مال نہ

ایمان والو

اے

رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ

چہ درکریڈے مونہ تاسوتہ مخکین ددے تہ چہ راشی داسے درخچہ

سبب د اقتتال سرہ دے چہ اختلاف اصولی دے۔ او دا اختلاف سبب شرعی دے د اقتتال او دا دلیل دے چہ سرہ د تقدیر الہی نہ اعمال د خلقو ہم سبب د اختلاف او اقتتال دی۔ او یہ داسے افعالو کیں مشیت انسانہ لہ دخل ورکپے شویڈے۔ نو دارد دے یہ جبریہ ولہ باندے۔ او ذکر د مشیت الہیہ رد دے یہ معتزلہ او قدریہ باندے۔

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ، دا تفصیل د اختلاف دے او یہ دیکیں اشارہ دہ چہ اختلاف فرعی اگرچہ یہ ہف سرہ خلق د یو بل تکفیر او کفری خوہغہ سبب شرعی د قتال نہ دے بلکہ خلاف دے د شرع نہ۔ وکوں شاء اللہ ما اقتتلوا، یہ دے جملہ کیں دوہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا تکرار دے د تاکید د پیارہ د رد کولو یہ ہغہ چاچہ تعلق د تقدیر د بندگانو یہ کارونو یا د شریہ کارونو پورے نہ گنری۔ دویم قول دا دے چہ یہ دواہو کیں مغائرت دے یہ خو وجوہو سرہ۔ اولہ وجہ دا چہ دا متعلق دے د اول مشیت عدم وجود د اقتتال سرہ او متعلق د دویم مشیت عدم امر دے مؤمنانو تہ یہ اقتتال سرہ۔ دویمہ وجہ دا دہ چہ یہ اولہ جملہ کیں اقتتال د مخکنو مؤمنانو او کافرانو مراد دے او یہ دے جملہ کیں اقتتال ددے امت د مؤمنانو او مشرکین عرب، یہودیانو او نصاراؤ سرہ مراد دے۔ دریمہ وجہ دا دہ چہ یہ مخکین سبب سرہ یے سبب شرعی د قتال ذکر کرو او دلالت د مشیت سرہ سبب تقدیری ذکر کوی چہ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، چہ ہغہ اختلاف د

رَبِّعَ فِيهِ وَلَا حُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ ط

تہ بہ دی خرخول یہ ہفت کس او تہ بہ دوستانہ دی او تہ بہ سفارش دی

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ (۲۸۳)

او کافران خاص دوی لوی ظالمان دی -

خلقودے - چالہ توفیق دایمان و رکوی او چالہ نہ و رکوی - یہ چا کس ایمان پیدا کوی او یہ چا کس کفر - یہ ہفتہ یا نہ سے ہیخ اعتراض تیشتنہ - او دا دلیل دے چہ ارادہ ہم صفت ک اللہ تعالیٰ دے - او ک اللہ تعالیٰ ارادہ ضرور پورہ کیری ہیخوک ک ہفتہ دیا ہ مانع نشتنہ دے -

۲۸۳ ذکر آخری حصہ خلاصہ :- ک دے آیت نہ تر آخر ک سورت پورے خلورمہ حصہ دہ او دا یہ بارہ ک اتفاق فی سبیل اللہ کس دہ - او دا حصہ تقسیم دہ خلورویا بوتوتہ - اول باب تر آیت ۲۸۳ پورے دے یہ دیکس اول ترغیب دے اتفاق تہ یہ وخت ک قبولیت ک ہفتہ کس - دویم ذکر ک مسئلے ک توحید دے سرے کلس دلیل بوتوتہ یہ ذکر ک اسماء و صفات ک اللہ تعالیٰ سرے او دا مقصد ک اتفاق ک مال دے - دریم یہ کس جواب ک یوسوال دے سرے ک ذکر ک حال ک دوہ فریقوتہ او تعلق ک یو فریق ک اللہ تعالیٰ سرے او دے ک شیطان سرے - خلورم مثالونہ ک دوارو دلو دی - اول مثال ک شیطان ک دے سرے متعلق دے او دویم او دریم ک اللہ تعالیٰ ک دے سرے متعلق دی -

ربط لہ :- ہرکہ چہ معکس آیتون کس ذکر ک قتال اوشونو اوس ک قتال چلو ک دیا ہرہ مسئلہ ک اتفاق ذکر کوی - تودا ذکر ک جہاد بالمال دے روستو ک ذکر ک جہاد بالنفس نہ - لہ ہرکہ چہ معکس آیت کس یے فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ ذکر ک لہ تو اوس مؤمناتو تہ خاص خطاب ذکر کوی یہ یا ایہا الذین آمنوا سرے - یعنی ک ایمان تقاضا دادہ چہ اتَّقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ یہ دے اتفاق کس عموم مراد دے ہر قرض اتفاق او تطوع تہ لیکن ک ما قبل یہ

قرینے سرہ اول مراد یہ دیکھیں دجہاد دپارہ اتفاق دے اوہغہ ہم
واجب اتفاق دے۔ مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ، ہرکلمہ چہ اتفاق دبعضے مال
واجب دے دے دے وجہ مِمَّا رَجِیْہِ اصل کہیں مِنْ مَّا دے ذکر کرو
اوہرکلمہ چہ دزکوۃ اوصداقات واجیہ نہ علاوہ نور اتفاق
دپارہ خاص حد مقرر او شرط نہ دے۔ دے دے وجہ تہ ی
دلته مِمَّا مطلق ذکر کرو۔ اورزق نہ مراد صرف حلال مال
دے یہ دلیل دصحیح حدیث سرہ چہ لَا صَدَقَہَ مِنْ عُلُوْلِ
رَدِّ حَرَامِ مال نہ ہیچ صدقہ نہ قبلیری۔ مِنْ قَبْلِ اَنْ یَّآئِزَی
یَوْمَہٗ، یہ دے جملہ کہیں ترغیب دے اتفاق کولو تہ فی الفور
(سمدستی) حککہ چہ دداسے ورخ د راتلو مقرر وخت معلوم
نہ دے۔ دیوم نہ مراد دقیامت ورخ دہ چہ دا روستومذکور
منفی حالات دقیامت یہ ورخ کہیں دی۔ او احتمال شتہ چہ د
دینہ دمرگ ورخ مراد شی لکہ چہ یہ سورۃ منافقون بنا
کہیں دی۔ لَا یَبِیْعُ فِیْہِ، یعنی ہغہ اتفاق چہ دنیا کہیں ستاسونہ
فوت شی دہغہ د حصول دپارہ اولہ طریقہ بیع دہ چہ انسان
دخان دپارہ خہ مال یا ثواب واخالی نوچہ بیع (خرخول)
نیشتہ نو اخستل ہم نیشتہ۔ وَلَا حِلَّہٗ، دویمہ طریقہ د حصول
دپارہ د اخلاص دوستانہ دہ۔ چہ یو دوست یہ داسے حالت
کہیں دبل دوست سرہ خامخا احسان کوی۔ لفظ د وڈ یا
صداقت یے نہ دے وئیلے حککہ چہ خلت خالص مُوَدَّتْ
(دوستانے) تہ وئیلے شی۔ حککہ چہ یہ مجبوری او سختی کہیں
نہی د خَلَّتْ مقید دہ یہ غیر د متقیانوپورے حککہ چہ د متقیان
خَلَّتْ خوبیل تہ فائزہ ورکوی لکہ چہ یہ سورۃ زخرف کہیں
ذکر دی۔ وَلَا شَفَاعَہٗ، دریمہ طریقہ د خہ خیر اوفائے د
حصول دپارہ سفارش دے داسے سفارش کوونکی چہ ہغہ
قبلیری لیکن ہغہ ہم نیشتہ۔ شفاعت کلمہ د دفع دضر دپارہ
وی اوکلمہ د خہ فائے د حصول دپارہ وی۔ دلته مراد شفاعت

إِلَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

اللہ تعالیٰ نیشترہ حقدار دے بند گئی سوا دہو نہ ہیشہ ژوندی نظام چلو دے دے

لَا تَأْخُذُكَ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ

نہ نسی ہو نہ لڑہ پرکالی او تہ خوب خاص دہو نہ پھ

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

اختیار کیں دی ہو نہ خہ چہ پھ آسمانوں کیں دی او ہو نہ خہ چہ پھ زمکہ کیں دی ۔

مقید دے پھ قبولیت سرہ او ہو نہ شفاعت بِالْإِذْنِ
 او ہو نہ شفاعت دے مؤمن دے پیارہ دے ۔ نو دا دے منکرینو
 دے پیارہ دے مطلق شفاعت دلیل نہ دے لکہ چہ معتزلہ
 او منکرین حدیث انکار کوی ۔ دے ہغوی پھ رد کیں دے سر
 آیتونہ او احادیث متواترہ شتہ دے ۔ او دے مسئلے
 خہ تفصیل پھ مقدمہ (دے اول جلد) کیں او پھ تفسیر
 دے آیت ۲۸ کیں تیر شویدے ۔ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ
 دلہ دے ظلم اعلیٰ درجہ مراد دے دے وچہ نہ پھ حصر
 پھ کافرانو کیں کریدے بیا دے دے جملے پھ تعلق کیں دے
 توجیہات دی ۔ اولہ توجیہ دا دے چہ دا علت دے دے پیارہ
 دے ماقبل تقید یعنی حُلَّتْ او شفاعت دے کافرانو دے پیارہ نیشترہ
 حکہ چہ ہغوی ظالمان دی او دے ظالم سرہ دوستانہ او
 احسان کول مناسب نہ دی ۔ دویم پھ دیکیں تعریض دے
 مؤمنانوتہ چہ تاسو دے کافرانو اقتداء مہ کوی پھ عدم
 تقدیم دے اتفاق کیں او نور و نیکو کارونو کیں حکہ چہ ہغوی
 پھ حُجَّان باندے ظلم کریدے دے وچہ دے پیر بخود لو دے نیکو
 کارونو نہ ۔ دریم دا چہ اتفاق کول دے جہاد دے پیارہ دے چہ
 دے کافرانو ظلم دفع شی حکہ چہ ہغوی پھ مؤمنانو باندے
 ظلموتہ کوی ۔

فَاللَّهُ ۝ دے عطاء بن دینار نہ روایت دے چہ الحمد لله

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا

خوگ دے ہفہ چہ سفارش بہ او کوی د الله تعالی سرہ

مگر

بِأَذْنِهِ ط يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

پہ اجازت دھفہ سرہ عالم دے پہ ہر ہفہ خہ چہ مخکش د دوی تہ دی

وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ

او ہفہ خہ چہ روستو د دوی تہ دی او نشی راگیر ولے

شیخ حصہ

مَنْ عَلَيْهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ

د علم د الله تعالی تہ مگر ہفہ چہ الله تعالی او غواری فراخہ دہ

كُرْسِيُّهِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا

کرسئی د ہفہ آسمان تو او زمک تہ

او تہ

يُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

ستپے کوی ہفہ ساتنہ د دے دواہد او ہفہ دیرا وچت دے لوے شان والا دے

۲۵۵

چہ الله تعالی داسے نہ دی فرما ٹیلی جمو الظالمون هم الكافرون
خکہ چہ ہر گناہکار خو ظالم دے لیکن کافر نہ دے

۲۵۵ ربط لہ ہر کلہ چہ مخکش د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام
د حقایق دکر او شو۔ او د هغوی امتیان د قرآن د نزول پہ وخت

کین موجود و لیکن هغوی پمخیل دین کین کفر او ظلم یوحنا
کریبے پہ سبب د انکار د توحید نہ او انکار د صفا تو د الله

تعالی نہ یو پہ دے آیت کین هغوی تہ تنبیہ و رکوی چہ
صرف پہ نسبت د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام سرہ

خلاصیدل نیشته یلکہ پہ تاسویات د عقیدہ د توحید
فرض دہ۔ لہ مخکش یے او فرما ٹیل چہ وَالْكَافِرُونَ هُمُ
الظالمون تو پہ دے آیت کین د هغوی لوگے ظلم تہ انتقاد دہ

چہ هخہ انکار دے د تفصیل تو د توحید نہ۔ لہ ہر کلہ چہ

ممكنين اتفاق ته دعوت ذكر ڪرڻ ۽ شونو اوس هغه مسئلہ ذکر
کوي ڇه هغه ڪ اتفاق في سبيل الله ڪ پاره مقصد ڏي .

د ڏي آيت فضيلت :- ديته آيت الڪوسي او اعظم آيت و تبلي
شي (مسلم) سيد البقره (بحر) ، سيد آي القرآن (قرطبي) .
چاچو دا آيت ماسخوتن ڪاوده ڪيد لونه مخڪين اولوستلو نو
هميشه به به ده ڀانڊي ڏا الله تعالى ڪ طرف نه حافظ (ساتونڪي)
مقرووي او شيطان به ورته ترصيا پور ۽ نه نيزد ڪي ڀڃاي
دا ڏي قرآن ڪريم ڏي ڏي حصه سره برابر ڏي (بحر) .
دا افضل آيت ڏي او ڏي ڏي به فضيلت ڪين اين ڪثير دولس
احاديث ذكر ڪريدي . به ڏي آيت ڪين پنڄوس ڪلمات دي او
هره ڪلمه ڪين پنڄوس برڪات دي . او دا اشرف آيت ڏي به
قرآن ڪين حڪم ڇه به ڏي ڪين نوم ڏا الله تعالى به ضمير ظاهر
سره اتلس ڪرت ڪرڻ ڏي (قرطبي) . او به ڏي ڪين ڪ
توحيد لس ڪلمه دي . او به ڏي ڪين استدلال ڏي به توحيد
ڀانڊي به نومونو او صفتونو ڏا الله تعالى سره . او پڏي ڪين
نومونه ڏا الله تعالى پنڄهه ڏي ڪري او صفتونه ڏا الله تعالى
ڏي ثبوت او ڏي سلب ڏي ڪري . دارنگ به ڏي ڪين رد
ڏي به شرڪ في الالهيه ، شرڪ في التصرف او شرڪ في العلم .
او ڏي ڏي شفاعت قهر به شرڪيه . نو دا به باب ڏي توحيد
ڪين پوريه آيت ڏي .

الله لا اله الا هو ، ڏي تفسير مخڪين به آيت ۱۲۳ ڪين او
به مقدمه ڪين به مسئلہ ڏا الله ڪين تير شويدي . دلته
لفظ ڏا الله مبتداعده او لا اله الا هو ڪي خير ڏي . يعني
ڏا الله تعالى ڏي پاره صفت ڏا الوهيت به خصوصيت سره
ثابت ڏي او ڏي هغه نه سيوا ڏي هر چانه منتقي ڏي . او
دا دعوي ڏي توحيد ده ڇه روستو به هغه ڀانڊي لس عقلي
دليلونه ڏي ڪوي . آلحج ، دا صفت به قرآن ڪين به سورة
ال عمران ۲ طه ۱۱۱ او سورة فرقان ۵۸ او سورة غافر ۲۵

کیں ذکر دے۔ داخیر دے دے میتا پتہ دیا یابدل دے
 لفظ دھوتہ۔ یا دویم خیر دے دے لفظ اللہ دیا مرہ یا صفت دے
 لفظ اللہ۔ دا کہ اللہ تعالیٰ داسماء حسنی نہ یواسم دے او وئیلی
 شوی دی چہ دا اسم اعظم دے۔ دے دینہ مراد الحی الہی الہی
 دے لکہ چہ یہ سورۃ فرقان ہے کیں دی۔ او یل قول دادے چہ
 دا یہ معنی دیاقی سرہ دے (قرطبی) او داصفت کذات کہ اللہ تعالیٰ
 دے یعنی اللہ تعالیٰ لرہ ژوند ثابت دے یہ داسے ژوند سرہ چہ
 ہمیشہ دے او زوال وریاندے نہ راخی۔ او ابن جریر وئیلی
 دی چہ کہ اللہ تعالیٰ دیا مرہ داصفات فعلی ضروری دی لیکن یہ
 دیکش بہ شوک فکر او سوچ نہ چلوی یعنی کہ مخلوق سرہ بہ یے
 تشبیہ او تمثیل نہ کوی۔ او یہ دے سرہ رد دے یہ الہو کہ
 مشرکاتویاندے چہ هغوی مری دی یا جمادات (بتان) دی۔
 یا ژوندی دی لیکن فنا وریاندے راخی یہ دلیل کہ دے قول
 کہ اللہ تعالیٰ سرہ چہ کل نفس ذائقۃ الموت، کل من علیہا فان،
 او ویبقی وجہ ربک ذو الجلال والاکرام، او چاچہ وئیلی دی چہ
 حی (ژوند) دے لیکن یغیر کہ صفت کحیات نہ نو دا قول کہ
 معتزلو دے او باطل دے۔ الفیوم، داصیغہ کہ مبالغہ دے یہ صفت
 کہ اللہ تعالیٰ کیں۔ او یہ قرآن کریم کیں یہ سورۃ العمران، سورۃ
 طہ، کیں ذکر دے۔ کہ دے یہ معنی کیں اقوال دی مجامد،
 ربیع او ضحاک وئیلی دی چہ قائم دے یہ ہر خیز یاندے سرہ
 کہالاتو کہ ہفتہ نہ لکہ یہ سورۃ رعد کیں دی۔ سعید بن
 جبیر وئیلی دی چہ وجودیے ہمیشہ دے۔ ابن عباس رضی اللہ
 عنہما وئیلی دی چہ زوال وریاندے نہ راخی۔ او قتادہ وئیلی
 دی چہ قائم دے یہ تدبیر کہ ہول مخلوق یاندے او یہ حفظ
 کہ ہفتہ یاندے۔ دا اقوال یوبل تہ تیز دے دی او یہ دیکش رد
 دے یہ مشرکاتویاندے چہ شوک وائی چہ مدبر کہ ہول عالم
 دے دوی اللہ دی او شوک وائی مدبر اللہ تعالیٰ دے خو
 اللہ دے دوی شفعاء او شرکاء دی او تقسیم کوونکی کہ

کارونو د ټولو طرفونو دی. او مشرکین یونان وائی چه د
 هر اله د پاره د مخلوقاتو ته جدا جدا اقسام دی چه هغوی
 یکنس تصرفات کوی. او متصوفه وائی چه تدبیر کوونکی د
 عالم قلب او غوث دی. او د دوی سږ په دے باب کین هیڅ
 حدیث مرفوع او موقوف نیشته ماسیوا دے سنده قول
 نه چه ابن عساکر په خپل تاریخ کین ذکر کړے دے. او
 بعضه صوفیا خپل حُجَّان او خپل پیران په دے صفت کین
 الله تعالی سره شریک جوړوی وائی چه فلان قیوم زمان
 دے. لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ، دا د الله تعالی سلبی
 دائی صفت دے چه مستلزم دے کمال لره. او دا تاکید
 دے د قیوم د پاره ځکه چه د عقل د صفت سره قیومیت
 امکان نه لری. او په دیکین دفع د وهم ده که څوک دا
 وهم او کړی چه الحی القیوم کین به مجاز او صرف مبالغه
 مقصد وی نو په دے جمله سره هغه وهم دفع کړے شو.
 ابن کثیر وائی چه لَا تَأْخُذُهُ په معنی د غالب کیدلو دے
 لیکن مراد ترینه عدم اتصاف دے د الله تعالی په سته
 او نوم سره. سِنَّةٌ، دا اوله جمله د خوب وی او اثری
 په سر باندے راجی. او تعاس په سترگو راجی او نوم په
 زړه راجی. نو حاصل دا دے چه سته هغه فتور او سستی
 ده چه عارض کیږی انسان ته لیکن عقل او هوش و حواس
 یے نه رو کیږی. یعنی په الله تعالی باندے هیڅ خلل (نقصان)
 او مکمل (ستر) والے نه راجی (قرطبی). وَلَا نَوْمٌ، نوم
 هغه فتور دے چه د ستر یوالی د وچ او د بدنی مخاراتو
 د راتلولو نه په دماغو باندے راجی. او په وخت د تیارو
 کین دماغ استراحت طبعی غواړی. او رفته رفته د حواسو
 طاقت غائبیږی. او اناموته درانه شی. نو دا عبارت دے
 کمال عقل ته.

سوال: نفی د سِنَّةٌ یے ولے مقدم کړه په نفی د نوم باندے؟

جواب ۱۔: دا ترقی دہ پہ نفی کیں د ادنیٰ نہ اعلیٰ تہ یعنی سہ
 اللہ تعالیٰ باندے تہ لہر غفلت راخی او نہ دیر او نہ کسی اختیار
 او نہ غیر اختیار ی۔

جواب ۲۔: بیضاوی وغیرہ ویلی دی چہ پہ دیکیں رعایت
 د ترتیب وجودی چہ اول پہ انسان باندے سۃ (پرکالی) راخی
 او بیا نوم لیکن د ضروری تہ دہ کلہ پہ انسان باندے نوم
 راشی بغیر د راتلو د پرکالی تہ او کلہ پرکالی راشی او نوم
 تہ وی را بن عاشور) او ہر کلہ چہ د دے دوار و ملازمہ
 نیشتہ د دے وچے تہ نفی د سۃ او نفی د نوم دوارہ
 جدا جدا ذکر کول ضروری شول۔

سوال ۱۔: پہ دیکیں یے د نعاس نفی ولے اونکرہ ؟

جواب ۱۔: سۃ پہ وجود کیں مستلزم وی نعاس لہر
 دارنگ برعکس نو پہ نفی د یو سرہ نفی د بل لازمیری۔
 جواب ۲۔: بعضو اہل لغت سۃ او نعاس مترادف ریہ
 یو معنی سرہ) گنرے دی۔

تنبیہ :- مفسرینو چہ دلتہ کوم روایات د موسیٰ علیہ
 السلام پہ بارہ کیں لیکلے دی نو قرطبی او ابن کثیر ویلی دی
 چہ ہغہ سندا ضعیف دی او اسرائیلیات دی۔ او صاحب
 اللباب ویلی دی چہ دا د نبی د شان سرہ تہ خائی ۔ کہ
 صحیح وی نو د ہغہ قوم بعضے جاہلانویہ داسے وینا
 کرے وی۔ او دارنگ ابو حیان پہ دے باندے رد کریدے
 چہ دا حدیث حشوئ وضع کریدے چہ د موسیٰ علیہ
 السلام جہل او گناہ ثابتوی۔

لہ ما فی السموات وما فی الارض، دا صفت ثبوتیہ دے
 او مخش راوہل د کہ دلیل د تخصیص دے او ما لفظ د
 عموم د پیرہ دے۔ ذوی العقول او غیر ذوی العقول
 تہو تہ شامل دے۔ او السموات و الارض تہ مراد ہول
 مکانونہ د موجوداتو دی او ہر کلہ چہ عموم د ملک اللہ تعالیٰ

سرہ دل سے ثابت دے چہ کہ ہے تہ ہیچ بھرتہ دی۔ اودا ہم معنی
 دے حصہ او یہ تقدیم کہ سرہ تور تخصیص دے۔ نو دایورہ
 رد دے یہ کہ لو کہ مشرکان تو یانے۔ کہ ستور و عبادت کو تو کی او
 نور مشرکان چہ یہ تصرفات تو عالم کیش اللہ تعالیٰ سرہ خیل
 الہہ یا ستوری شریک کنری۔ کہ کیش لام دیا سرہ کہ ملک،
 ملک او تصرف او اختیار دے او دینہ اختیار کہ الوہیت و نیل
 شی۔ او ہر کہ چہ تول موجودات مملوک او مرئوب او مخلوق
 دی کہ اللہ تعالیٰ نو دوی کہ اللہ تعالیٰ سرہ یہ صفت کہ ملک و ملک
 کیش شریک نشی کیدے۔ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ،
 پہ دے کیش ہم مقصد اثبات دے عظمت او د کبریا کہ اللہ تعالیٰ کہ
 توصفت ثبوتیہ دے۔ او یہ دیکش مراد دے کہ مشرکانو چہ
 مغوی کہ شفاعت قہر یہ شرکیہ عقیدہ لری لکہ چہ یہ سورہ
 یونس ص ۸۱ او سورہ زمر ص ۶۴ کیش ذکر دی۔ او اذنیہ دلیل دے
 یہ ثبوت کہ شفاعت یانے یہ اذن سرہ دیا سرہ کہ انبیاء او
 علماء او مجاہدین او ملائکہ یہ ہے شرط نو سرہ چہ یہ
 نور آیتو نو کیش ذکر دی۔ او کہ ہے تفصیل قرطبی کہ دے آیت
 یہ تفسیر کیش لیکل دے۔ او عِنْدَهُ متعلق دے یہ يَشْفَعُ
 پورے او یہ مشہورہ معنی سرہ دے۔ یا متعلق دے یہ
 پت لفظ پورے۔ یعنی چہ قریب وی اللہ تعالیٰ تہ ملائکہ
 او انبیاء او صالحین۔ نو ہر کہ چہ مقربین بغیر کہ اذن
 نہ شفاعت نشی کو لے نُوْزُخْلِقْ خُوْیَہ ہیچ حال کیش نشی
 کو لے۔ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ، دا بل صفت
 ثبوتیہ دے چہ یہ دیکش اثبات دے علم محیط دے کہ
 اللہ تعالیٰ دیا سرہ۔ او دا تاکید دے کہ مقنون کہ تیر شوو
 جملو دیا سرہ۔ دا رنگ دا علت دے کہ جَمَلُ مَنْ ذَا الَّذِي
يَشْفَعُ (آ) دیا سرہ چہ نور مخلوق بغیر کہ اذن کہ اللہ تعالیٰ
 نہ شفاعت نشی کو لے۔ یعنی اذن کہ اللہ تعالیٰ کہ دے وچ
 نہ شرط دے چہ اللہ تعالیٰ عالم دے یہ ہے چا یانے

چہ حق د شفاعت لری او یہ ہفتہ چا باندے چہ د شفاعت
 حق نہ لری یعنی شفاعت کول بل چالہ یا د حان د پانہ
 شفاعت حاصلول۔ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ، اضمیر وہ
 ما فی السموات او ما فی الارض تہ راجع دی رہو لو مخلوقاتو
 سماوی او ارضی تہ) او یہ دیکس پیرا قوال دی۔ د مجاہد او
 عطاء قول دا دے چہ د مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ تہ مراد د دنیا امور
 دی او د مَا خَلْفَهُمْ تہ د آخرت امور مراد دی۔ او د ضحاک او
 کلبی قول د دے یہ عکس سرہ دے۔ او د ابن عباس رضی اللہ
 عنہما یہ روایت سرہ مراد د دیتہ آسمانوتہ او زمکے دی۔ او
 بل قول دا دے چہ تیر شوی حالات او راتلونکی حالات یا د
 دے یہ عکس سرہ۔ یا د اول تہ مراد محسوسات دی او د دوم
 تہ مراد معقولات دی۔ او کہ یہ ہر قول سرہ وی خو مراد ترینہ
 عموم د علم د اللہ تعالیٰ دے او علم دے یہ شافع او مشفوع
 باندے۔ او دا جملہ رد دے یہ متکرینو د علم د اللہ تعالیٰ
 چہ ہفتہ فلسفیان او بعض منطقیان دی۔ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ
مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ، دا جملہ د ما قبل تتمہ او تکملہ
 دہ د دے وج نہ یے یہ عطف سرہ ذکر کرہ او داسے پہ
 سورۃ طہ تلا کس ہم دی او یہ دیکس رد دے د شرک
 فی العلم یعنی مخلوقات کس ہیٹو ک علم محیط او علم بکل
 شیء تہ لری او کوم علموتہ چہ دویتہ حاصل دی یہ ہفتہ
 کس ہم مشیت د اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی۔ او د احاطے تہ
 مراد علم تام دے چہ شامل وی رہو لو حالاتو او کیفیاتو د
 ہر خیز تہ۔ دَمِنْ عِلْمِهِ یہ ضمیر کس دواہ احتمالوتہ دی۔
 اول دا چہ راجع دے اللہ تعالیٰ تہ نو مصدر مضاف دے
 فاعل او علم پہ معنی د معلوم سرہ دے او دویم احتمال
 دا دے چہ ضمیر راجع دے مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
 تہ نو اضافت د مصدر دے مقعول تہ۔ إِلَّا بِمَا شَاءَ د
 دے سورت آیت ۳۲ پشان دے۔ او مقعول د شاء پتہ دے

یعنی سَاءَ اللَّهُ أَنْ يُحِيطُوا بِهِ ، او بنا یہ اول احتمال چہ ضمیر د
 عِندَ اللَّهِ تعالیٰ تہ راجع شی او اضافت د اختصاص د بار
 شی او علم تہ مراد علم غیب حقیقی وی نو إِلَّا بِمَا شَاءَ
 استثناء منقطع دہ یعنی لَکِنْ يُعْطِيهِ الْعِلْمَ بِمَا شَاءَ
 بِبَعْضِ الْجُزْئِيَّاتِ - او بنا یہ دویم احتمال باندے استثناء
 متصل دہ او د علم تہ مراد علم غیب اضافی دے - او دا
 پیشان د سورة العنبران ۱۴۹ او سورة جن ۲۶ دے
 لیکن یہ ہجہ آیاتونو کیں افادہ د علم دہ د طرف د اللہ
 تعالیٰ تہ او یہ دے آیت کیں استفادہ د بندگانو دہ علم لہ
 وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ، دا د اللہ تعالیٰ
 بل صفت ثبوتیہ دے - د کرسی پہ بارہ دیر اقوال دی -
 اول قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما دے چہ دا موضع
 د قد میتو د اللہ تعالیٰ دے - ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا قول
 پہ مرفوع سند سرہ صحیح نہ دے او پہ موقوف سرہ
 صحیح دے - حاکم پہ مستدرک کیں و ثیلی دی چہ دا
 صحیح دے - او امام ذہبی د ہجے تأکید کرے دے - او
 بیہقی پہ الاسماء والصفات کیں ہم ذکر کرے دے نو
 دا د آیات الصفات تہ دے - بغیر د خہ تشبیہ او تاویل
 تہ د دے منل واجب دی - دویم قول د حسن بصری
 رحمہ اللہ دے چہ کرسی او عرش یو خیز دے - دا قول
 ابن کثیر رد کریدے - دریم قول پہ بیل روایت سرہ
 د ابن عباس رضی اللہ عنہما دے چہ کرسی علم د
 اللہ تعالیٰ دے - خلورم قول چہ دا ملک او سلطان د
 اللہ تعالیٰ دے - لیکن دا معنی والا ارباب الالحاد دی حکم
 چہ دوی انکار کوی د عرش او کرسی تہ (قرطبی) - پنجم
 قول دادے چہ دا اتم فلک دے او د او افلاکو نہ
 برہ دے او دیتہ فلک الثوابت و ثیلے شی لیکن دا تحذیرات
 د فلاسفو دی - حکم چہ اللہ تعالیٰ پہ دیرو آیاتونو کیں

صرف دَ اوو آسمانونو ذکر کریدے۔ او دے دے دوست ذکر
 پہ پیرو احادیثو کیں راغله دے یو دے هغه نه حدیث دَ ابن
 جریر دے چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائییں
 دی چه اووه آسمانونه په کرسئ کیں دَ اسے دی لکه اووه
 روئ چه په یو دال کیں واچولے شی۔ او دا دلالت کوی په
دیر عظمت او کبریاء دَ الله تعالی باندے۔ وَلَا یَکُوْ دَ
حَفْظُهُمَا، دا جمله په وَسِعَ کُرْسِیُّهُ باندے عطف ده په
 طریقہ دَ تتمے سره۔ او صفت سلبيه دَ الله تعالی دے چه
 کمال دَ علم او دَ قدرت باندے بنا دے حکه چه حفظ پوره
 علم او قدرت غواری۔ اَدِیْکُوْ دَ په معنی دَ درود والی
 او مشقت اچولو سره راجی۔ اَوْدَ رکود والے او موءوده
 رزوندی خخه کرے شوے جینی) دَ دینہ اخستلے شوی دے۔
 ه ضمیر راجع دے الله تعالی ته یا کرسئ ته۔ او په دے جمله
 کیں اشاره ده چه دا آیت لوستل دَ حفاظت دَ انسان دَ پیاره
 فائده ورکوی لکه چه په حدیث کیں راغله دی (مخکین
 تیر شوی دے)۔ وَهُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ، دا جمله په ماقبل
 باندے عطف ده او په دیکیں دوه صفات ثبوتیه دَ الله
 تعالی دی۔ ابن کثیر وئیلی دی چه دا آیت او کوم احادیث
 صحیحہ چه دَ دے په معنی کیں دی، کره خیره پدیکیں
 طریقہ دَ سلفو صالحینو دے۔ چه چلوئ دے لره خه رنگ
 چه په ظاهره کیں راغله دی بغیر دَ تکلیف او تشبیه نه۔
 او سمعانی وئیلی دی چه علی په معنی دَ متعالی راوچت)
 دے دَ خیزونو او شرکاؤ نه۔ او چا وئیلی دی چه اوچت
 دے په بادشاهی او سلطنت سره۔ او ابو حیان وئیلی دی
 چه دَ علی معنی اوچت دَ مخلوق دَ پیاسه دے۔ او ماوردی
 وئیلی دی چه فرق په مینج دَ علی او عالی کیں په دوه
 وجوهو سره دے۔ اول وجه داده چه عالی هغه دے چه
 موجود وی په اوچت محل کیں او علی هغه دے چه مستحق

لَا اكْرَاهُ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ

نیشتره زور یہ عقیده کنی یقیناً سبب نیکارہ شوق دے

الرَّشْدُ مِنَ الْغَىِّ فَمَنْ يَكْفُرْ

ہدایت د گمراہی نہ نوہذہ خوک چہ انکار ہے او کړد

بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللّٰهِ فَقَدْ

د بندگی د غیر اللہ تہ اویقین ہے او کړد یہ اللہ تعالیٰ نو یقیناً

اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ

راپیئگہ کړہ هغه کړی مضبوطه

لَا انْقِصَامَ لَهَا وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

چہ نیشتره جدا کیدل د هغه او اللہ تعالیٰ هرڅه آوری عالم دے یہ هرڅه بانگہ

د اوچتوالی - دویمه وجه داده چہ عالی هغه دے چہ امکان لری د شرکت د بل چا او علی هغه دے چہ امکان د شرکت نه لری -

فائده :- د الله تعالى د اوچتوالی د پاره د قرآن اووه تعبیران دی - اول علو سورة اسراء ۱۷ د ویم المتعال سورة رعد ۱۱ دریم اعلی دوه حله - خلورم علی اتہ حله - پنجم تعالی خوارس حله - شپږم فوقیت درے حله انعام ۱۱ او نحل ۱۵ - اووم استواء علی العرش سورة اعراف ۱۷ یونس ۳ رعد ۲ طه ۵ فرقان ۵۹ الم سجده ۱۸ حدید ۲۸ العظیم، یعنی قدر او شرف یے ډیر لوی دے (قرطبی) - خاوند د عظمت دے چہ هرڅیز د هغه نه خکته دے - نو د هغه نه هیڅ څیز اعظم نیشتره (ابوحیان) -

۲۵۹ - ربط ۱ :- هرکله چہ په آیت الکرسی کنی دلیلونہ د توحید او د عظمت د الله تعالی واضح ذکر شول چہ هغه تقاضا کوی چہ عقل والا خلق یے بغیر د جبر او اکراه تہ

قبول کری۔ تو یہ سوال پیدا شو چہ دامشُرکان یہ آیا پھیل حالت
 یات میں پریتو دے کیڑی او کہ یہ دوی یہ زور کیوں شی
 تو جواب اوشو چہ کہ اکراہ۔ تو دیتہ جملہ استیتا قیہ بیانیہ وئیل
 شی۔ لہ دامتعلق دے دقا تلواتی سبیل اللہ سرہ او یہ مین
 کیں یے جملہ معترضے دی تو جواب کہ سوال دے چہ یہ قتل
 سرہ معلومیری چہ یہ دین کیں اکراہ چلیبری تو جواب اوشو
 یہ دے جملہ سرہ چہ لا اکراہ آہ۔

کہ اکراہ فی الدین، اکراہ یہ اصل کیں زور کول دی یہ کولو د
 مکروہ (طبیعی) کاریا قول یات میں۔ او دا کیڑی یہ بیرہ کولو د اسے
 سزا چہ ہغہ زیاتہ مکروہ وی کہ ہغہ عمل نہ۔ او قرق د
 اکراہ او اجبار دادے چہ یہ اکراہ کیں رضا نہ وی لیکن اختیار
 باقی وی او یہ اجبار کیں رضا او اختیار دوا رہ سلب وی۔
 الدین، کہ دے معانی یہ تفسیر کہ سورۃ قاتحہ کیں ذکر شوی
 دلہ مراد کہ دینہ عقیدہ کہ زہرہ دہ (راغب، قرطبی او ابو حیان)
 او یہ دے جملہ کیں دواہ اقوال دی اول قول دادے چہ دا جملہ
 خبر یہ دہ۔ دویم دا چہ دا خبر یہ یہ معنی کہ انشاء (نہی) کیں دہ
 بتا یہ اول قول یات میں دے دے دواہ معنی دی۔ اولہ معنی دادہ چہ
 اکراہ نیشتنہ کہ اللہ تعالیٰ کہ طرق نہ یہ ایمان او اسلام قبولو
 یات میں بلکہ دا بتا دے یہ اختیار یات میں یہ دلیل کہ آیت
 فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمَرْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفَرْ سورۃ کہف ۵۹ سرہ
 او رستو جملہ ہم یہ دے یات میں دلیل دے چہ دین واضح
 شویں زور تہ حاجت نیشتنہ۔ دویمہ معنی دادہ چہ ہخ
 انسان کہ عقید میں یہ بارہ کیں یہ یل چا یات میں زور نہ شی
 کولے حکم چہ عقیدہ کہ زہرہ عمل دے یہ ہغہ یات میں زور
 نہ چلیبری۔ او کہ دے دلیل یہ سورۃ یونس ۱۰۹ کیں دے او
 قرطبی وئیلی دی چہ ہر چہ مسئلہ کہ اکراہ دہ یہ احکام وئیں
 یعنی بیع، ہبہ، نکاح او طلاق وغیرہ تو دلہ ہغہ مراد نہ دہ یہ
 دے توحیہا تو سورہ دا جملہ متسوخ یا خاص نہ دہ بلکہ محکم

او عام دہ او بنا یہ دویم قول رچہ دا یہ معنی د انشاء شیخ تو
 یہ دیکھیں قرطبی شیخ اقول نقل کری دی چہ یہ بعضو
 کیں دعویٰ د نسخ دہ او یہ بعضو کیں تخصیص د آیت دے
 یہ بعضہ حالاً تو پورے۔ او کہ آیت د قتال سرہ متعلق شی
 نو یہ قتال کیں اکراہ یہ ژبہ باندے کیدیشی چہ د زور د
 وج نہ یہ ژبہ باندے کلمہ او وائی لیکن یہ زہہ بات دے
 زور نشی کیدے۔ نو دے جملہ نسخ یا تخصیص د قتال
 یہ آیتو سرہ تشی کیدے۔ قَدْ ثَبَّحَ الرَّشِدُ مِنَ الْغَيِّ،
 دادلا اکراہ د پاره دلیل دے۔ تبیین نہ مراد دادے چہ دیر
 شکار شوبدے یہ دلیلو تو سرہ یہ دے سورت کیں او یہ
 آیت الکرسی او یہ نول قرآن کیں۔ الرَّشِدُ هِدَايَتٌ أَوْ حَقَائِقُ د
 رائے او مقصد تہ رسید لوتہ وئیلہ شی۔ الْغَيِّ مقابل د رُشْد
 دے۔ او کمر اھئی او خطابی د عقیدے او درائے تہ وئیلہ شی۔
 دلنہ مراد حق او یاطل او ایمان او کفر دے۔ أَوْ لِقَظٌ دَمِنْ
 دلالت کوی یہ فرق او تمیز یاندے۔ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ
 داد اصحاب الرشید او اصحاب الغی تفصیل دے۔ کفر یہ معنی
 د انکار دے او دامعنی لغوی دہ۔ طاغوت د طغیان تہ مأخوذ
 دے۔ هغه د حدتہ تیریدل دی۔ او یہ دیکھیں اختلاف دے
 د نحویانو۔ یہ نیز د ابوعلی فارسی دامصدر دے او د سیبویہ
 یہ نیز د اسم جنس مفرد دے۔ او یہ نیز د میرد جامع دہ۔
 او کہ دامؤنث راغی یہ دلیل د والذین اجتنبوا الطاغوت ان
 یعبدوها سورۃ زمر یک او کہ مذکر راغی لکہ یہ وَقَدْ امروا
 ان یکفروا بہ سورۃ نساء تک کیں۔ او د دے یہ مصداق
 کیں اختلاف دے اول قول، دا شیطان دے (عمر مجاہد او
 قتادہ)، دویم قول دا کاهن دے (ابن جریر) دریم قول دا
 ساحر دے (ابو العالیہ) خلورم دا ہر هغه خیز دے چہ انسان
 لہ سرکش کوی۔ يَحْمُ ہر هغه شوک چہ د هغه عبادت او طاعت
 کیدے شی یہ رضا د هغه سرہ۔ شیپریم ہر تعدی کوونکے یا

ہوئے تھیں چہ دھوئے عبادت کہیں ہے شئی۔ اووم شہر معبود من دون
 اللہ۔ نو غورہ دادہ چہ دلہ دادے تہو لو معا بیونہ شامل دے نو
 زموتہ مشائخو دے تفسیر و بیلی دی چہ یہ شہر بہ اوومہ معنی
 سورہ نیکا نونہ ہم شامل دے ہغوی اگر چہ طغیان والہ نہ دی
 لیکن عبادت دے ہغوی سبب دے طغیان دے خلقو دے اودا اطلاق
 مجازی دے۔ لیکن داصفت دے نیکا نونہ سورہ مناسب نہ دے۔ او
 بل کوم خائے کہیں ہم دے اطلاق یہ نیکا نونہ سورہ دے تہو
 قائمہ لہ طاغوت یہ قرآن کہیں اتہ کرتہ راغلے دے کلمہ یہ
 معنی دے حاکم غیر شرعی لکہ سورہ نساء ست کلمہ یہ معنی دھر
 شیطان او سرکش لکہ ورپسے آیت کہیں راغی او کلمہ یہ معنی دھر
 معبود من دون اللہ لکہ یہ دے آیت کہیں او سورہ زمر کہیں
 لکہ کفر بالطاغوت یے مخکیش ذکر کر لو ٹھکے چہ دایہ حقیقت
 کہیں مخکیش دے یہ ایمان یا نہ ہے۔ او دفع دے قساد مخکیش وی
 یہ متفعت حاصلو یا نہ ہے۔

وَبُؤْمِنُ بِاللّٰهِ، دے ایمان تہ مراد ایمان شرعی دے۔
 سوال: کفر بالطاغوت مستلزم دے ایمان یا اللہ لہ نہ
 ایمان یے ورپسے ولے ذکر کرو۔

جواب: دا استلزام نیشہ ٹھکے چہ کلمہ یو انسان دے طاغوت
 بنائی نہ کوی او حال دا چہ ایمان ہم نہ راوری ہیج دین یے
 تہ وی۔

سوال: ایمان یا اللہ خود مستلزم دے کفر بالطاغوت لہ نہ تو
 ہوئے ولے ذکر کرو۔

جواب: یہ دیکش مراد پورہ انسلخ او راوتل دی دے کفر تہ
 دے وجے نہ یے ہوئے مخکیش او مستقل ذکر کرو۔

فَقُلِ اسْتَفْسِكْ بِالْعَزَّةِ الْوُثْقَى، داد ما قبل دے پارہ جزاء دے اگر
 چہ شرط یے فعل مضارع دے لیکن جزائیے مبالغتاً فعل ماضی
 ذکر کر پیدہ گویا چہ دے دے مخکیش زمانے تہ کلمک دے۔
 عَزَّةٌ، دے سپنے ہوئے کر پئی تہ وٹیلے شئی چہ انسان تہ لاس سورہ

راہیوں لے شی۔ اَلْوَقْتِی، مؤنث دے۔ کا وثق نہ دے یعنی سبہ
 مکہ اومضبوطہ کرئی۔ او داسے یہ سورۃ لقمان ﷺ کہیں ہم
 دی۔ لَا اَنْفَصَامَ کھا، احوال دے کا العروۃ تہ۔ انفصام دقسم
 نہ دے اوقسم یہ فاسرہ قطع دہ بغیر دجد اکلوتہ اوقسم
 یہ قاف سرہ قطع دہ سرہ دجد ایئی نہ اوکلہ کیویل یہ معنے
 سرہ راخی۔ اوھرکلہ چہ ہسے قطع یکیں نہ راخی توسرہ دجد ایئی
 نہ قطع خو یہ طریق اولی سرہ نہ راخی۔ یہ دے جملہ کیں
 تشبیہ دہ سرہ دمتالغہ نہ یہ شیر وجوہوسرہ۔ اولہ وجہ
 فعل ماضی، دویمہ وجہ تمسک کول، دریمہ یاب استفعال
 کا استمسک چہ سبہ کلکوالی تہ وئیے شی، خلومہ عروہ، پنجمہ
 وثقی، شیرمہ عدم انفصام دہغے یعنی کرئی سبہ پچہ اومضبوطہ
 دہ اوروستوہم نہ شلیبری اوانسان ہم وریورے لاس تہ
 پانینہ لکولے اواتخلولی دی۔ توداسے انسان کطوفان اوسیلاب
 اوپریوتلوتہ پچ وی۔ اووجہ دتشیبیہ دادہ چہ ایمان اوتوحید
 پشان دکرئی دی اوہغہ مضبوط دی یہ عقلی اوتقلی دلیلوتو
 سرہ او دہغے دلیلوتو مقابلہ اومناقضہ ہیٹوک تشی کولے۔ او د
 مؤمن یقین اوعلم یہ دغہ دلیلوتو یاندے پوخ دے چہ ہیٹ
 شک اوشبہ ورتہ نہ راخی توداسے مؤمن ددنیا کهرقسم فتنوتہ
 پچ وی اوپہ قیامت کہیں ہم کهر عذاب نہ پچ دے۔

سوال:- دا ک اصحاب زشد ذکر و تو ک اصحاب النبی ذکرئے ولے
 اوتکرو۔ جواب:- کدہغے حکم دمتقالے نہ معلومیبری چہ دوی
 کافر یا اللہ اومؤمن بالطاغوت دی لکہ یہ سورۃ نساء ﷺ کہیں
 دی۔ او ددوی دعتیدے ک کمزوری والی مثال یہ سورۃ ابراہیم
 ﷺ کہیں ذکر دے۔ لیکن پہ دیکیں پہ مخکین جملو کیں ترغیب
 دے ایمان تہ۔ ددے وجہ نہ ئے اکتفاء اوکرا پہ اول قسم
 باندے دیارہ دترغیب۔ وَاللّٰهُ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ، سمعانی وئیلی دی
 چہ اللہ تعالی آوری ستا دا دعوت دوی لرہ اسلام تہ اوعالم
 دے پہ حرص ستا پہ اسلام ددوی باندے۔ یا آوری کلمہ د

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم

اللہ تعالیٰ خا من دوست دھقہ کسانو دے چہ ایمان پے راوش دے او یاسی دوی لہ

مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ

د تیارو تہ رنہا طرف تہ او ہخہ کسان

كَفَرُوا أَوْ لَيَسَّوهُمُ الظَّالِمُونَ يُخْرِجُونَهُ

چہ کفرے کرے دے دوستان دھغوی شیطانان دی او یاسی دوی لہ

مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَٰئِكَ

د رنہا تہ تیارو طرف تہ دغہ کسان

أَصْحَابُ السَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

اور والا دی دوی بہ ہف کین ہمیشہ وی

شہادت د مؤمن او کلمہ د کفر د کافر۔ او عالم دے پہ پاکہ عقیدہ

د مؤمن او پہ یلینتہ عقیدہ د کافر باندے (صاحب اللہ باب)۔

۲۵۴۔ پہ دے آیت کین ذکر د حال د اصحاب الرشد او اصحاب

الغی دے پہ نسبت د اولے دے اللہ تعالیٰ تہ پہ ولایت سرہ

او پہ نسبت د دویہ دے طاعوت تہ پہ ولایت سرہ۔ او

ذکر د آثار مختلفہ د دغہ ولایتونو دے۔ اللہ وَلِيُّ الَّذِينَ

آمَنُوا، پہ لفظ د اللہ سرہ د ابتداء کولو دوجہ دی۔

اولہ وجہ اطمینان او تسلی و رکول پہ نزدیک د مؤمنانو

اللہ تعالیٰ تہ۔ دویہ وجہ دا تیز دے جملہ دہ وَاللَّهُ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ تہ۔ وَلِيُّ، ولی پہ اصل کین نزدیک تہ وکیلہ شی۔ او

روستو پہ دیر و معانیو سرہ استعما لیری چہ ہقہ تولے معانی

دلالت کوی پہ نزدیک باندے دلہ مراد پہ دیکین مختلف

اقوال دی۔ اول مددگار، دویہ محبت کوو تکی۔ دریم متولی

(واکدار) د دوی د کارونو۔ الَّذِينَ آمَنُوا، تہ مراد ہغہ

خوک دی چہ ایمان شرعی پے راوہے وی لکہ چہ مخین آیت

کس پہ فَمَنْ يَكْفُر بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللّٰهِ سِرَہ ذکر شوییدی
دویم قول دا چہ ہغہ کسان مراد دی چہ ارادہ دایمان لری
یہ سبب د انا بت سِرہ - يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
د واقدی نہ ابو حیان روایت کریدے چہ یہ قرآن کس ہر
خائے چہ ظلمات او نور ذکر دے نو مراد ترینہ کفر او
ایمان دے ما سیوا د سورۃ انعام ہ نہ - یا مراد د ظلمات
نہ شبہات دی او یہ نور سِرہ مراد یقین دے -

سوال ۱: اخراج خو مخکس دخول غواہی نو بتول مؤمنان خو
اول یہ کفر کس نہ وی داخل ؟

جواب ۱: مراد د دینہ صرق ہغہ مؤمنان دی چہ اول یہ کفر
او شرک کس داخل وو او اللہ تعالیٰ ہغوی لہ توفیق دایمان
ورکو لکہ عام صحابہ کرام رضی اللہ عنہم -

جواب ۲: د دینہ مراد بتول مؤمنان دی لکہ مراد د ظلمات نہ
شبہات دی چہ کلہ یہ مؤمنانو باندے عارض کیہی -

جواب ۳: د اَمَنُوا نہ مراد ہغہ خلق دی چہ ایمان یے نہ
وی راویے لیکن ارادہ دایمان لری -

جواب ۴: مراد د اخراج نہ منع کول دی یعنی کہ چرے د
توفیق د اللہ تعالیٰ نہ خالی شی نو یہ ظلمات کس بہ واقع شی -
نو توفیق د اللہ تعالیٰ سبب او گر حید و دیارہ د دفع کولو د
ظلمتو نو -

سوال ۱: ظلمات یے جمع او نور یے مفرد ذکر کرے دے ؟

جواب ۱: د ظلماتو اسباب او اقسام ہیردی لکہ د شرک او کفر
بتول قسمو نہ، شبہات او شکو نہ وغیرہ، او نور، ایمان او یقین
یو دے - وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَوْلِيَاءُ هُمُ الطَّاغُوتُ، دا د دو یے
بے ذکر دے چہ اصحاب الغی دی او شروع یے او کفرہ پہ
وصف د کفر د دوی سِرہ - او اشارہ دہ قباحت شان د دوی
نہ او داخل دے د دیارہ د ما بعد - او لیاء نہ مراد د دوی
ملگری یا د دوی متبوعین (تا بعداری کرے شوی) دی - الطَّاغُوت

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ

آیا نہ گورے تہ ہغہ کس تہ چہ چکرہ یے اوکرہ کا ابراہیم علیہ السلام سرہ

فِي رَبِّهِ أَنْ اتَّخَذَ اللَّهُ الْمُلْكَ مَا ذُكِرَ

یہ راکہ در ب کھوہ کنس ددے وچہ نہ چہ ورکہ وہ اللہ تعالیٰ ہغہ نہ بادشاہی کلہ چہ اوایل

إِبْرَاهِيمَ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

ابراہیم علیہ السلام رب زما ہغہ ذات دے چہ ژوندی کول کوی او مرہ کول کوی

قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ

ہغہ اوایل زہ ژوندی کول کوم او مرہ کول کوم اوایل ابراہیم علیہ السلام

فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ

نویقینا اللہ تعالیٰ راولی سر د مشرق نہ

فَأْتِي بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي

نوتہ یے راولہ د مغرب نہ توجپ او حیران کرے شوہہ کس

كَفَرُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

کفرے کرے دواواللہ تعالیٰ ہدایت نہ ورکوی قوم ظالمانو تہ -

مصدر دے یہ معنی دچتس - یا مفرد چتسی دے توجمع او

مفرد یہ دیکش یوشان دی - دلته یہ معنی دجمع سرہ دے ٹکہ

چہ مراد ددینہ شیاطین اتسی او جتی دی اوہغہ پیردی -

يُخْرِجُوهُمْ مِنَ النُّورِ، سوال :- کافران خواول یہ نور کنس داخل

نہ دی توخہ رنگہ اوویلے شوچہ دتور نہ یے اویاسی ۹ -

جواب لہ :- ددینہ خاص ہغہ یہود مراد دی چہ مخکنس د

بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ یہ ہغہ باندے ایمان

لروچہ داسے نبی یہ رائج) لیکن روستو دبعثت نہ یے

کفر اوکرہ یہ تقلید د احبار اورہیان سوء سرہ -

جواب ۲۸۵ :- مراد تریبہ ہول کافران دی او اخراج نہ مراد
منع نول دی د قیلولو د تور نہ یہ اچولو د شبہاتو، شکونو
او وسوسو سرہ - أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ،
یہ اُولَئِكَ سرہ اشارہ دہ کافرانو او طواغیتو دواپوتہ چہ
تابعین او متبوعین دی -

۲۸۵ - ربط :- مخکین ذکر شو چہ اللہ تعالیٰ مؤمنانو لہ د ظلما تو د
شبہاتو، شکونو او وسوسو نہ اویاسی - اوطاغوت خیل ملگری
یہ شکونو او شبہاتو کین اختہ کوی نو اوس یہ دے باندے
دلیونہ ذکر کوی یہ درے واقعاتو سرہ د دے وچ نہ ئے یہ
عطف سرہ نہ دے راوړے - نو اولہ واقعہ د دواړو ډلو سرہ
تعلق لری اورو ستو دواړہ صرف د اولے ډلے سرہ تعلق لری
یعنی نمرود د ظلما تو تہ او نہ وتلو د وچ د تابعدارئ د
طاغوت نہ او ابراہیم علیہ السلام غالب شو یہ هغه باندے ځکہ
چہ اللہ تعالیٰ د هغه ولی وو - اودا واقعہ ئے د څو وجو تہ مخکین
راوړہ - اولہ وجہ دادہ چہ داسے کافران ډیر دی - دویمہ وجہ
داچہ دانیز دے دہ والذین کفروا اولیاءہم الطاغوت تہ -
دریمہ داچہ دا ینکارہ دلیل دے د اثبات د قدرت د اللہ
تعالیٰ د پیارہ اورو ستی دواړہ امور خارقہ للعادت دی د پیارہ
د اثبات د قدرت الہیہ - أَكْمَرُ، د دے تفسیر مخکین تیر
شویدے - إِلَى الْكَذِبِ حَاجٌّ ابراہیم، دغه شخص کافر وو
یقیناً یہ دلیل د قُبُھتِ الْكَذِبِ کفر سرہ او اکثر و مفسرینو
وئیلے دی چہ نمرود بن فالخ بن عابروو د اولاد د حام بن
نوح علیہ السلام نہ - او چا وئیلے دی چہ نمرود بن کنعان
بن کوش بن سام بن نوح علیہ السلام وو - او دا جبار
بادشاہ وو - د بابل ینار ئے جوړ کړے وو او یہ بابل کین ئے
لویہ مانړئ جوړہ کړیوہ - او دہ تہ نمرود ریہ دال یا یہ
ذال سرہ) وئیلے کیږی - حَاجٌّ د حاجت نہ اخستلے شویدے
لیکن غالباً یہ باطلہ جگړہ کین استعمالیږی دلته ہم مراد داد

چہ باطلہ جگہ کے کولہ کے ابراہیم علیہ السلام سرہ۔ او دے دے
 وجہ نہ ہے فاعل دے ہغہ کا فرہر جو لے دے او باب
 مفاعلہ یہ اعتبار کے زعم دے ہغہ دے یعنی ہغہ پخیل گمان
 کیں خان غالب گنہلو۔ فی زعم، مراد دینہ وصف کے ربوبیت
 کے اللہ تعالیٰ دے۔ یعنی تصرف اور تدبیر کے عالم اللہ تعالیٰ کوئی
 یہ دیکھیں ورسرہ ہیٹھوک شریک نیستہ۔ او دلیل پہ کے روستو
 الفاظ دی چہ دے خان تہ دے احیاء او امانت کے تصرف نسبت کو۔
 نو معلومہ شوہ چہ کے وجود کے اللہ تعالیٰ تہ منکر نہ دے صرف کے
 خیل ربوبیت دعویٰ ہے کولہ پشان کے فرعون۔ او دعویٰ کے
 ربوبیت مستلزم وی دعویٰ کے الوہیت (معبودیت) لہ۔
 اِنْ تَاٰهُ اللّٰهُ الْمُلْكُ، دا کے حاج کے پیارہ علت دے یہ حقائق لام
 سرہ۔ او وجہ کے علتیت دادہ چہ دغہ یا دشما ہی سبب او گرجیلہ
 کے تکبر کے ہغہ۔ دے وجہ نہ ہے جگہ او کپہ۔ یا دا یہ طریقہ کے عکس
 او دے تہکم سرہ دے۔ یعنی دے لہ کے دے اتعالم یہ سبب شکر کو
 بکار و ولیکن دے کے شکر یہ خائے کفر او محاجہ او کپہ۔ او مراد کے
 مُلک تہ دیر مال، قوت او دیر والے کے تا بعد اراتو دے او داسے
 یا دشما ہی اللہ تعالیٰ کا قرأتو تہ ہم و رکوی یہ طریقہ کے استدراج
 یا ابتلاء سرہ۔ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّیْ الْغَنِیُّ یَحٰی وَ یُمِیْتُ، باظرف
 دے کے حاج کے پیارہ او دا دلیل دے چہ ابراہیم علیہ السلام اول
 دعوت کے توحید شروع کرے و او تصرفات کے ربوبیت ہے اللہ
 تعالیٰ کے پیارہ خاص کرل یہ بیان کیں نو تمرود ورسرہ پہ دیکھیں
 جگہ شروع کرہ لکہ چہ موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ دعوت
 شروع کرے و وجہ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ او بیائے کے ربوبیت
 تفصیل ذکر کر و چہ ہغہ پہ سورۃ شعراء کیں کے آیت سلا تہ
 دے۔ او صفت کے احیاء او امانت پہ طور کے دعوے سرہ دے
 یا یہ طور کے استدلال سرہ دے لیکن دا دیر واضح او جامع صفت
 دے او معنی کے احیاء ہر عقل والا پیڑنی کہ احیاء کے انسان وی
 یا حیوان وی او کہ کے مکے وی۔ چہ مراد کے ہغہ تہ پیدا نشخ انسان

او حیوان دے دے نطفہ نہ۔ او احیاء دے مکے پہ قوت نیاتی پیا کولو
 سرہ دہ۔ دارنگ دے امانت معنی ہم ہر عقل والا پیڑنی چہ روح
 جہ اکول دی دین نہ کہ د انسان وی او کہ د حیوان وی۔ او
 اوچول د قوت نیاتیہ دی پہ زمکہ کیں۔ او تمام عقل والا
 پیڑنی چہ د اقل د ہغہ ذات وی چہ قدرت پہ ہر خیز او
 علم د ہر خیز لری۔ او ہغہ پہ خیل حیات کیں چاہہ محتاج
 نہ وی او فنا و ریاندے نہ راخی او د ہغہ مقابلہ ہیٹوک نشی
 کوئے او د اصفوتہ د اللہ تعالیٰ دی۔ نو معلومہ شوہ چہ ربوبیت
 ہغہ لری خاص دے۔

سوال :- پہ دیر و آیا تو نکش یے موت د حیات نہ متکس ذکر
 کر پدے لکہ سورۃ یقرہ ۲۸، سورۃ شعراء ۲۸، سورۃ ملک
 ۲۸ او دلتہ یے احیاء متکس کر ۶۔

جواب :- دلتہ مقصود دعوت د توحید د ربوبیت دے تو پہ
 ہغہ کیں ہغہ تصرف متکس ذکر کول پکار دی چہ پہ ہغہ کیں
 عجائب د پیدائش دیر او واضح وی او دایہ احیاء کیں دی۔

قال انا اُحیی وَاُمِیْتُ، د تفصیل د حاج دے او پہ دے قول کیں
 کہ دعویٰ وی او کہ دلیل وی، مغالطہ و رکول مقصد دے پہ
 دوہ و جوسرہ۔ اول وجہ بنا دہ پہ مشہور قول د مفسرینوسرہ
 چہ دہ قص او کرو ہغہ یوکس تہ چہ حکم د امانت (پہا تسی) یے
 پہ ہغہ یاندے کرے و تو ہغہ یے معاف کرو لیکن داخوا ماتت
 نہ دے بلکہ قتل کول دی۔ دویمہ وجہ دادہ چہ احیاء او امانت
 خویت خیز دے او ہغہ پہ قدرت د اللہ تعالیٰ سرہ دے تودہ
 پہ دے لفظ سرہ ہغہ خیل قدرت او عمل او کٹر لو او دلتہ یے
 انا اُحیی اَوْتِیْل اَنَا الَّذِی اُحْیِی نَہ دے و یلہ ٹککہ چہ دغہ
 شخص دعویٰ د حصر نشوہ کولے د دے و یے نہ چہ د دہ نہ متکس
 ہم دیر خلق پیدائشوی او مرہ نشوی و۔ لیکن دہ دعویٰ د اشتراک
 کر پدہ د اللہ تعالیٰ سرہ پہ احیاء او امانت کیں۔

قال اِنَّهُمْ قَانَ اللّٰهَ یَا قِیُّ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ قَاتِ بِهَامِنِ الْمَغْرِبِ

دا فَا دَ جَوَاب دَ شَرَط پَتِ دَ پَارَہ دَہ - ابراہیم علیہ السلام دَہ تہ
 اوئیل چہ ہرکلہ تا دعوی دَ اَحیاء او اَمَاتت دَ حَن دَ پَارَہ او کِرہ
 او یہ دے سرہ دے یہ خلقو باندے تلیس او کِرہ - نو اوس
 واضح حجت واورہ چہ حرکات دَ نہر تصرفات فلکیہ دی او دَ
 بندگانو دَ دعوی تہ اوچت دی - نو نہر دَ مشرق تہ راہنکارہ کول دَ
 اللہ تعالیٰ فعل دے یقیناً او کہ تہ دے یقینی تصرف مقابلہ
 کولے شے نو دا حرکات دَ نہر بدل کِرہ او دَ مشرق یہ حائے یے دَ
 مغرب تہ را او خیزوہ -

سوال :- اصول دَ مناظرے خود ا دی چہ یہ دلیل دَ خصم باندے
 اعتراض او کِریشی نو دَ ہفت بطلان ہنکارہ شی - او دلالتہ یے دَ یو
 دلیل تہ بل دلیل تہ انتقال او کِرہو؟

جواب لے :- اکثر و مفسرینو وئیلے دی چہ دا انتقال دے دَ
 یو دلیل تہ بل نہیۃ واضح دلیل تہ دَ خصم دَ چپ کولو دَ پَارَہ او دا
 جائز دے دَ مستدل دَ پَارَہ لیکن ابن کثیر وئیلے دی چہ دا
 توجیہ دَ منطقیاً نو دہ او دا احسن تہ دہ بلکہ بیہم پیدے
 باندے اعتراض راخی چہ یہ دیکھیں دَ خصم یہ نیز دَ اول دلیل
 ضعیف رکمزوری لازم پدی او دا خوب صحیح تہ دہ - دارنگ امام
 رازی بل اعتراض ذکر کریدے چہ دویم دلیل دَ اول دلیل
 نہ نہیۃ واضح تہ دے او دَ ہفت وجوہ یے ذکر کریدی -

جواب لے :- ابن کثیر او امام رازی وغیرہ ذکر کری دی چہ دا دَ
 یو دلیل تہ بل دلیل تہ انتقال تہ دے بلکہ دَ دلیل دَ پَارَہ
 دہ مثالو تہ دی اول مثال اَحیاء او دویم مثال تصرف یہ
 حرکت دَ نہر کس - نو دلیل یہ اصل کس حدوث دَ خیزو نو
 دے چہ دَ ہفت دَ پَارَہ یو ذات محدث قادر مختار ضروری دے
 او ہفتہ اللہ تعالیٰ دے - نو دَ ہفتہ حوادث یو مثال دَ عدم تہ وجود
 تہ راوستل دی او دَ وجود تہ عدم تہ یو تمل دی - او دویم
 مثال حرکات دَ افلاک او دَ ستور دی - لیکن پیدے باندے
 اعتراض کیدے شے چہ ہرکلہ چہ خصم دَ اول قسم نسبت حائتہ

او کړو نو ضروری وه چه د هغه ابطال کړې شوې وې -
 جواب گڼه :- امام بازي او صاحب اللباب وئيلي دي چه به
 ديکس هېڅ انتقال نېشته بلکه دا جواب د سوال مقدر گڼد
 خصم د طرف نه هغه داسې دے چه ابراهيم عليه السلام دليل
 ذکر کړو د احياء او اماتت نو منکر اعتراض او کړو چه دا تصرف
 بغير د اسباب سماويه او ارضيه نه دے او که په واسطه د
 دغه اسبابو سره دے - نو اول قول خو حقيقت او واقع نه
 خلاف دے - او دويم قول دليل په مقصد باندے نشي کيد
 ځکه چه يو انسان هم په احياء او اماتت باندے په بعض اسبابو
 سره ظاهري قدرت لري لکه د احياء د پياره جماع کول د
 ښځه سره او د اماتت (قتلولو) د پياره زهر ورکول يا بل سبب
 استعمالول - نو ابراهيم عليه السلام د دے جواب په دے قول سره
 ذکر کړو چه فان الله ياتي بالشمس آه - حاصل د جواب دا دے
 چه صحيح ده چه احياء اماتت په اسبابو سره دے ليکن په
 هغه کس ښکاره اسباب حرکات فديکه دي او د هغه فاعل مدبر
 الله تعالى دے او خصم که دعوی کوي نو په دے اسبابو کيس
 دے مخالف دخل او کړي - دا جواب صحيح دے ليکن تقدير
 د سوال ته محتاج دے -

جواب گڼه :- مليح آبادي په تفسير مواهب القران کيس وئيلي
 دي حاصل گڼے دا دے چه د مناظرے د قيام د پياره په جانيينو
 باندے اول ذکر د دعوے ضروري دے او بيا استدلال
 کول - نو دلته ابراهيم عليه السلام دعوی ذکر کړه چه ربي الذي
 يحيي ويميت په حصر او اختصاص سره نو نمرود هم خپله
 دعوی ذکر کړه چه انا حي واميت يعني دعوی گڼے او کړه چه
 ځه متصرف يم په ايجاد او فنا د څيزو توکيس - نو ابراهيم عليه
 السلام د خپلے دعوے د پياره دليل ذکر کړو په دے قول
 سره چه قيا الله آه - او د خصم نه گڼے هم دليل طلب کړو
 ليکن هغه في الحال عاجز شو د دليل پيش کولو نه - دا جواب

احسن دے او د اصولو د مناظرے سره پوره موافق دے او ختم
 ورسره سمداستی چپ شو۔ او فایہ دلیل کتب ذکر کیری۔ حکم
 چه دعوی تقاضا د دلیل کوی نو یہ مقتضاء کس فا داخلیری۔
 قُبْهِتَ الَّذِیْ کَفَرَ، فاعل یہ ظاہر کتب ابراہیم علیہ السلام او یہ
 حقیقت کتب اللہ تعالیٰ دے۔ د دے وے نہ مجهول صیغہ
 ذکر شوه۔ او یہ لفظ د الَّذِیْ کَفَرَ کتب اشارہ ده علت د کُفِرَتْ
 تہ۔ او بَهِتَ یہ لغت کتب حیرا تبدیل او ہیبت زدہ کیدل دی
 او ابن کثیر و ثیلی دی چه چار ا شو او چپ شو۔ او صاحب اللباب
 و ثیلی دی چه مغلوب شو او د سوال یہ جواب باندے قادر
 تہ وو۔ ابن عاشور و ثیلی دی چه عاجز شو د مناظرے نہ۔
 سوال :- ترو د اجواب وے نہ کوو چه ترو د مشرق نہ
 حہ راخیز ووم ستار دے د مغرب نہ را اوخیزوی ؟
 جواب لہ :- سیوطی و ثیلی دی چه د دہ نہ یہ عمر کتب مشران
 خلق موجود وو کہ چرے ده دا دعوی کرے وے چه ترو د
 مشرق نہ حہ راخیز ووم نو هغه مشرانو اگر چه دیرے نہ
 یہ یے بشکاره تکذیب د دہ د قول نہ وے کرے لیکن یہ پتہ
 او یہ زہہ کتب یہ یے و ثیلے وے چه دا حوستا د پیدا آتش نہ
 مخکس د مشرق نہ راختلو اوستا دعوی یا طله ده۔
 جواب لہ :- سمعانی و ثیلی دی چه دے یہ زہہ کتب پوهیدلو
 کہ چرے حہ د ابراہیم علیہ السلام تہ طلب او کرم چه ستار
 دے د مغرب نہ را اوخیزوی نو ضرور یہ یے اللہ تعالیٰ د مغرب
 تہ را اوخیزوی نو دے یہ پتہ شرمندہ شویوے۔
 جواب لہ :- اللہ تعالیٰ د دہ نہ دا جواب هیو کرو دے د پتہ
 چه خلقو تہ اظہار د حق اوشی۔ او دا مراد دے یہ دے قول
 د اللہ تعالیٰ کتب چه واللہ لا یہدی القوم الظالمین۔ او د دے
 ہدایت تہ مراد خود تہ د دلیل او د حجت ده۔ راو هر چه
 مؤمنان دی نو د هغوی یہ یارہ کتب را غلی دی و الدائن
 جاہدوا فینا لنہدینہم سبیلنا (سورہ عنکبوت آخری آیت)

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ

یا (یہاں) تار (پشان) دھتھہ چاچہ در تیر شو یہ یو تبار باندے او ہفتہ

خَادِيَةٍ عَلَى عُرُوشَهَا قَالَ أِنِّي

یو یو تلے وڈ پہ چتو نو خیلو باندے او یل ہفتہ خہ رنگ

يَحْيٰى هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ

یہ ژوندی کوی دے لہ اللہ تعالیٰ روستو د مرگ د ہفتہ نہ

فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مَاتَهُ عَامٍ شَمْسٍ بَعَثَهُ

نو مہ اوساتہ دہ لہ اللہ تعالیٰ سل کلوتہ بیائے راژوندے کرد

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ ط قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا

اویل اللہ تعالیٰ خومرہ حصار شوے تہ اویل ہفتہ حصار شوے یم یو درخ

اَوْ بَعْضُ يَوْمٍ ط قَالَ بَلْ لَّبِثْتُ

یا بکرہ د درخ اویل اللہ تعالیٰ بلکہ حصار شوے یے تہ

تو مراد کہ ہدایت تہ ہدایت خاصہ دے۔ یا مراد کظالم نہ عنایت
اوضی دے چہ یہ ہفتہ یا تہ مہر و ہلے شوے وی۔
قائد لہ۔ یہ دے آیت کیش دلیل دے چہ معاجہ او مناظرہ
یہ دے عرض سرہ چہ اثبات کحق اوشی داست ک انبیاء
علیہم السلام دے۔ یہ دے شرط چہ صدا و عناد او تعصب او
ریا پکیش مقصد نہ وی۔ او قرطبی کدے دیارہ تور ہم دلیلوتہ
ذکر کری دی۔ لہ یہ دے آیت کیش رد کشرک فی الربوبیت ک
اومراد ربوبیت تہ تصرف کول اوتد بیکول ک مخلوق دی۔
اودامستلزم دے قدرت ک اللہ تعالیٰ لہ یہ بعث بعد الموت
باندے چہ روستو دواہرہ واقعہ یہ ہفتہ یا تہ صراحتاً دلالت کوی

مَاءٌ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ

سل کالہ تو اوگورہ خوراک خیل

وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ

او خکاک خیل تہ تہ دی خراب شوی او اوگورہ

إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً

خوخیل تہ (چہ دلیل پر) اونیسی) اودے دیارہ چہ اوگورخوؤ مونڈ تا یو نخہ

لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ

دیارہ د خلقو او اوگورہ ہدو کو تہ چہ خہ رنگی

نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا

راادجتوؤ ہفلرہ بیا اغوند وڈ مونڈ ہفے تہ غوخہ نوھرکالہ

تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ

چہ بنہ بیکارہ شوہ دہ تہ دہ اویل پوہہ شوم رہہ مشاہدہ سرہ) چہ یقیناً اللہ تعالیٰ

عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۲۵۹﴾

پہ ہر خیز باندے قدرت لودیکے دے۔

۲۵۹:- دا دویمہ واقعہ دہ او تعلق لری د اللہ وِلّٰی الدِّینِ

اٰمَنُوْا سرہ یعنی اللہ تعالیٰ ایمان والا د شبہاتو نہ یقین تہ ہوجی۔

ربطہ:- اولہ واقعہ کنس اثبات وو د توحید د ربوبیت چہ

ہفہ اول اصل دے د اصولو د ایمان تہ نو اوس دویم

اصل ثابتوی چہ ہفہ بعث بعد الموت دے۔

ربطہ:- یہ اولہ واقعہ کنس اثبات د قدرت د اللہ تعالیٰ

وو یہ احیاء او اماتت باندے او یہ تصرف کولو د انقلاباتو

د نمرباندے۔ نو اوس پہ دے واقعہ کنس پہ ہفہ باندے

تفریع کوی چہ دارنگ اللہ تعالیٰ قادر دے پہ بعث

بعد الموت باندے او یہ امور خارقو د عادت باندے۔
 اَوَّلَ الَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ، اَوَّلَ تَنْوِيحِ دِپَارِہ دے پہ قدرت دے
 اللہ تعالیٰ کہیں یعنی مخکین یو قسم اثبات دے قدرت دے نو اوس
 بل قسم دے۔ اودا عطف دے پہ معنی دے ماقبل باندے رہے
 نیز دے کسائی او قراء بغوی) او میرد و ٹیلی دی چہ دا عطف دے
 یہ لفظ باندے لیکن عبارت یکس پتے دے یعنی اَلَمْ تَرَ اِلٰی
 الَّذِي حَاجَّ اِبْرَاهِيْمَ، اَو اَلَمْ تَرَ مَنْ هُوَ الْكَافِرُ
 عَلَى قَرْيَةٍ، او یہ دے دواہہ حالاً تو کہیں کاف اسم دے پہ
 معنی دے مثل سرہ دے او یہ دیکھن اشارہ دہ چہ دے واقعہ
 پشان نور مثالونہ ہم دے اللہ تعالیٰ دے قدرت شتہ دے۔ اَلَّذِي
 کس دیر اقوال دی۔ دے اکثر و مفسرینو پہ نیز مراد عزیر علیہ
 السلام بن شرحیاء دے اودے بعضو پہ نیز اریبا بن حلقیا نبی
 دے اودے بعضو پہ نیز حزقیل بن یوزی نبی مراد دے۔

سمعی و ٹیلی دی چہ اول قول صحیح دے او ابن عاشور و ٹیلی
 دی چہ دے تورات مطابق دریم قول صحیح دے۔ او اکثر و
 معتزلو و ٹیلی دی چہ دار نبی حزقیل بن یوزی) کافرو و۔
 قَرْيَةٍ، دے اکثر و مفسرینو پہ نیز دا قریہ بیت المقدس و و چہ
 بخت نصر جا بردا قریہ دے بنی اسرائیل و خرابہ کر یوہ اودے
 خہ اوسید و نکلیے قتل کری و و اوخہ کسانو ترینہ ہجرت کپے
 و و اودارنگ تورات کے ہم خیر لے و۔ یا دا ارض مقدسہ
 وہ پہ قول دے ضحاک سرہ او دا ہغہ قریہ وہ چہ پہ زرگونو خلق
 ترینہ تختید لے و و لکہ پہ آیت ۲۲۳ کس تیر شویدی۔ ابن
 عطیہ دا قول رد کپیدے۔ او یا دا قریہ دے ہرقل وہ یا سابور آباد
 و دا قول دے کلبی دے۔ یا مسلم آباد و و دا قول دے سدی
 دے۔ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرْوَتِهَا، دا جملہ حالیہ دہ۔ خاویہ
 پہ دہ معنوسرہ راجی (۱) غور خید لے (۲) خالی۔ دلتہ اولہ
 معنی مراد دہ۔ او عروش جمع دے عرش دہ چھت دے کوپے او
 سپرو نو تہ و ٹیلے شی۔ یعنی دے ہغہ کلی چھتو تہ او باغونہ او

سپرو تہ اول غور خیدلی و و تو بیبا کہے دیاسہ دیوالوتہ کہے آباد
 ہم را غور خیدلی و و نو کہے تہ دیر کئی چورے شوے وے۔ لکہ
 اوس زمانہ کتب زارہ کہنہ رات یہ دایسے طریقے سرہ وی۔
 قَالَ اَنی یُحییٰ ہنہ اللہ یَعْدُ مَوْتِہَا، اَنی یہ معنی دکیف سرہ دے
 اوحیاء دقربے (بناں) یہ آبادی او یہ اوسیں و نکوسرہ وی۔ او
 موت کہے شتار پیل او تریپیل دی۔ او داسوال مشتمل دے یہ
 ارحیاء کہے اِنسا تا توجہ یہ دغہ کلی کش آباد او تروتی و۔ او د
 سوال یہ طور دانکار او شک سرہ تہ دے بلکہ یہ طریقہ داستغفار
 دقدرات داللہ تعالیٰ دے (چہ کہے قدرت دیر عظیم دے) یا یہ
 طور داقسوس دے یہ مرہ کری شوی بی اسرائیلو سے یا یہ
 طور دکیفیت ددویم ژوند دے یعنی دویم ژوند خو حق دلیکن
 طریقہ او کیفیت یے دے تہ تردغہ وخت پورے معلوم نہ و
 چہ آیا دویار ژوند یہ داول پیدائش پشان (تدریجاً) وی یا چہ
 تھے رنگہ مر شوے وی تو یہ ہغہ طریقے یہ را ژوندی کیبری۔
 تنبیہ :- بعض مفسرین و بیلی دی چہ داقول یہ طریقہ دشتک
 سرہ و و او داسخص کا قرو و لکہ چہ زمخشری او ابوعلی (معتزل)
 و بیلی دی۔ لیکن ابن عطیہ یہ دے یاندے رد کریک۔ اوصاحب
 اللیاب و بیلی دی چہ داتپوس دلالت کوی چہ دے شخص اللہ تعالیٰ
 متلو او بعث بعد الموت یے اجمالاً متلو لیکن دتفصیل تہ خیر
 نہ و و نومعلومہ شوہ چہ داسخص مؤمن و و او ہر ملہ چہ داللہ
 تعالیٰ سرہ مکالمہ شویہ ہودلیل دے چہ دے ہی ہم و۔
 قَامَاتُہُ اللہ مَائَۃُ عَامٍ ثُمَّ یَعِثُہُ، مَائَۃُ ظَرْفٍ دے دَامَاتُہُ دیار
 لیکن یولفظ پتہ دے چہ وَالْبَیْثُ (حصار یے کرو) او اللہ تعالیٰ
 چہ حان تہ نسبت او کرو نومعلومہ شوہ چہ اللہ تعالیٰ دخلق و
 نظرتو او تور و حوادث تہ ہم ساتلے و۔ او دامت یہ جد اولو
 دروح سرہ و دجسد کہے تہ لیکن مرکب دیتہ تہ و بلکہ
 دخرق عادت یہ طور سرہ و۔ بعث یہ معنی دویار ژوند
 سرہ دے۔ او داسے واقعات یہ دے سورت کشیں درے تیر

شوییدی اودا خلورمه ده - متکربین معجزات او متکربین حدیث د دینه
انکار کوی اود دے تحریف کوی او وائی چه قرآن کین خوصرف د دنیا
ژوند او بیا مرگ او بیا د قیامت ژوند ذکر دے - جواب دا دے
چه قیامت د دے وچه نه تاسو منئی چه یه قرآن کین ثابت دے
نوداسه واقعات هم په قرآن کین ثابت دی نو د دے منل هم
ضروری دی -

سوال :- ثمر بعثتہ یے او وئیلو او شمر اَحیاء یے اونه وئیلو ؟
جواب :- د بعثت نه مراد دا دے چه په کوم حالت کین مړ
شوے وو نو په هغه حالت کین یے را ژوند دے کړو یعنی عقل
علم او نظریے لرلو - او په لفظ د اَحیاء سره دا فائده نه
حاصلیدی - مفسرینو لیکل دی چه او یا کلونه د دده د مرگ
نه روستو تیر شو نو الله تعالی یو فارسی یاد شاه رچه نوم یے
کوشک یا لوسک) لره قوت ورکړو او بیت المقدس یے دوباره
آباد کړو او بنی اسرائیل یے د جابر دینچه نه خلاص کړل او په
بیت المقدس کین آباد شول نو بیا په دیرش کاله کین دوی
پوره آباد کړو - قال کم کیشیت، قرطبی وئیلی دی چه ظاهر
داده چه تیوس کوونکے الله تعالی دے په دلیل د روستو لفظ
کَیْفُ نُثْبِتُهَا شَمْرٌ نَكْسُوْهَا لَحْمًا،

سوال :- الله تعالی ته خود هغه د بعثت مدت معلوم وو - دارنگ
دا هم معلومه خبره ده چه مړ د مرگ په حال کین د دنیا
د حال نه خبر نه وی نو د دے تیوس خه فائده ده ؟
جواب له :- دا د دے د پاره چه په هغه یا تده اشتباه د مرگ
د خوب سره رانشی ځکه چه خوب خوعادتا سل کالو پورے
نه اوږدیدی -

جواب غلط :- هرکله چه د جاهلانو عقیده ده چه مړی د دنیا
د حالو نه خبر وی او د دنیا والو سره امداد هم کوی -
نودلته الله تعالی دا سوال او جواب د دے د پاره ذکر کړل چه
عزیر علیه السلام اگر چه په مؤجل مرگ سره مړ نه وو لیکن

سرہ دَ دینہ ہغہ تہ مدت (روخت) معلوم تہ ووجہ پہ ہغہ خو
کالہ، میاشتہ یا ورخے شیے او نور دَ دنیا احوال تیر شو بوو۔ نو
خوک چہ پہ مقرر (موجل) مرگ سرہ مرشی نو ہغہ خو پہ
طریق اولی سرہ دَ دنیا دَ حال تو خبر تہ لری۔

قَالَ لَيْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ، دا قول دَ ہغہ پہ گمان باندے
بتا وو۔ ہر گلہ چہ یو خیر پہ غالب گمان سرہ صادرشی او دَ
واقع تہ خلاف وی نو ہغہ تہ دروغ (کذب) نشی وئیلے۔
مفسرینو وئیلی دی چہ دے کوم وخت مرکید لو نو دَ ورخے
صبا وخت وؤ اوچہ دوبارہ ژوندے کپے شو نو دَ نمر دَ
پریو تلونہ مخکش وخت وو۔ نوچہ نمر تہ یے لا کتلی نہ وؤ
نو اوئیل یے لیت یومًا اوچہ نمر تہ یے اوکتل چہ پورہ
پریوتے نہ وو نو بیا یے اوئیل چہ أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ۔ او او پہ
معنی دَ کِل سرہ دے۔ قَالَ کِل لَيْتُ مَائَةً عَامٍ، دا بِل
دَ عطف دَ پارہ دے پہ پت کلام باندے یعنی ما لبثت یومًا
او بعض یوم بل لبثت۔ پہ دیکش دَ ہغہ سوال رانی یچی
ہذہ اللہ بعد موتہا) اول جواب دے چہ دَ ہغہ پہ بدن
کنس اللہ تعالیٰ نیکارہ کرو۔ حاصل جواب دا دے چہ دوبارہ
ژوند بہ دَ مخکش حالت پہ صورت کنس وی لکہ چہ عزیر
علیہ السلام خرنگہ بالغ، عاقل، عالم او خاوند دَ خواسو
وَوْنُو هُغْسَ یے دوبارہ راژوندے کرو۔ قَاتَطُرُ إِلَى طَعَامِكَ
وَشَرَابِكَ لَمْ يَكُنْ سَهَةً، ظاہر دا دہ چہ ددہ سرہ دَ سفر
توبنہ وہ۔ طعام یے اینخروو او دَ خشکلو خیزیے دَ انگورو
رس (عصیر) وویا پیو وولکہ چہ مفسرینو لیکلی دی۔ او
ہغہ پہ دغہ سل کالہ کنس دَ خیل حالت تہ بدل شوی
نہ وو۔ لَمْ يَكُنْ سَهَةً، دا ہاء ددے اصلی دہ او پیخ تربیہ
دَ کَم دوجہ تہ غورخید لے دے۔ نحاس وئیلی دی چہ
دا دَ سنہ نہ اخستلے شویدے۔ او تیریدل دَ کلو نو
مستلزم وی تغیر لہ نو معنی اصلی دا دہ چہ کلو نہ

یہ دے یا نہ دے تہ دی تیر شوی۔ لیکن دلتہ معنی التزامی مراد
 دہ یعنی تہ دے بدل کرے ہق لہ کلوتو او تہ ید بویہ شویہ
 و کَمُ یَسْکَنُ جملہ حالیہ دہ یعنی نظر او کرہ کہ دے فعال
 تہ ید لید لوتہ۔

سوال :- داصیغہ مفرد دہ او مخکش دہ خیزوتہ تیر شویہ
 طعام او شراب ؟

جواب :- دادوارہ دیویل سرہ لازم دی یہ عادت کش تو دایہ
 حکم دیوغدا کش دی حکم ورتہ ضمیر مفرد راجع دے۔

سوال :- دیل لَیْسَتْ مَائَةٌ عَامٍ کہ توضیح دیاعہ انظر الى الحمار
 مخکش راویل پکار ووجہ ہغہ دلالت کوی یہ دیر مودہ تیریں
 یا نہ دے۔ او کہ خوراک خشکاک تہ ید لیدل یہ دیر مودہ تیریں
 دلالت تہ کوی ؟

جواب :- کہ مَائَةٌ عَامٍ تہ یو وہم پین اشوجہ یدن کہ دہ یہ سلو
 کالوکش ولے تہ خرابیں لو تو یہ دے سرہ یے وہم دفع کر وچہ
 کہ اللہ تعالیٰ قدرت عظیمہ دادے چہ خوراک خشکاک چہ ہغہ
 تر خرابیری تو ہغہ تہ دی خراب شوی یہ سب کہ حفاظت
 کہ اللہ تعالیٰ سرہ۔ نو دارنگ کہ بعض مروید تہ ہم اللہ تعالیٰ
 محفوظ ساتی لکہ یدن کہ عزیر علیہ السلام او یدن تہ کہ تہ لو
 انبیاء کرامو او کہ بعض شہداء او اولیاء کرامو۔ او دارنگ کہ تہ لو
 مروید یوہی وکہ محفوظ ساتی چہ ہق تہ عَجَبُ الدُّنْيَا (کہ
 ہے) و تیلہ شی۔ نو دا کہ اللہ تعالیٰ کہ قدرت عظیمہ لویہ تہ دہ۔
 وَاَنْظُرْ اِلَى حِمَارِكَ، اکثر مفسرین وائی چہ کہ دہ خورلی چہ حمارو
 مہ نشوے وواوہی وکی کہ ہغہ خوار ووارہ پراتہ وور غوبہ، خرمن
 ترینہ ختمہ شویہ، نو اللہ تعالیٰ کہ خیل قدرت عظیمہ کہ اظہار
 کہ پارہ یلہ تہ او خود لہ۔

سوال :- کہ طعام او شراب سرہ یے حالت ذکر کرے ووجہ ہغہ
 محل ذکر تہ وواوہی دلتہ یے کہ حمار حالت ذکر تہ کر و
 جواب تہ کہ ضحاک او وہب بن منبہ قول دادے چہ ہغہ

حمار ددہ ژوندے اولار وو یہ خیل خائے یاندے اوڈ طعام
اوڈ شراب پشان الله تعالى محفوظ ساتلے وو۔ زمخشری وئیلی
دی چہ هغه حمار سل کالہ خوراک تخشیکاک نہ وو کرے (او
ژوندے اولار وو) تو داهم لویہ نسیہ د قدرت الهیہ ده۔ تو
دے وچے نہ د هغه حالت یئے ذکر نہ کرو۔

وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ، قراء وئیلی دی چہ دے فعل روستو
پت دے یعنی فَعَلْنَا ذَٰلِكَ (داکار مونر اوکرو) بل قول دا دے
چہ وازیاتی دے او دامتعلق دے یہ انظر پورے۔ دریم
قول دادے چہ دلته کلام پت دے یعنی اَرَيْنَاكَ ذَٰلِكَ لِنَعْلَمَ
قُدْرَتَنَا وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً۔ (دامونر تاتہ او بنود لو دے د پاره چہ
عالم شے یہ قدرت زمونر او مونر تا د خلقو د پاره نسیہ اوکرو
لِّلنَّاسِ کیں الف لام عهدی دی یعنی هغه خلق چہ یہ دے
زمانہ کیش وو او عزیر علیہ السلام یئے اولید لویا الف لام جنسی
دی تو مراد هغه خلق دی چہ ترقیامت پورے دا واقعہ اوری۔
مفسرینو لیکلی دی چہ دے حوان مرشومے وو د خلوسینو
کالو یہ عمر۔ او واپس چہ راغے نوهم حوان وو او حامن او
توسی یئے اولیدل چہ د هغوی عمرو ته د سلوکا لوتہ ډیر وو
او هغوی دے یہ بعض نسیوسره او خصوصاً د تورات په حفظ
سره او پیژندلو۔ ابن عطیه وئیلی دی چہ دومره موده مر
ساتل او بیا ژوندے کول د الله تعالى د قدرت یو عظیمه نسیه
ده دے یہ یوه خیره پورے تخصیص ته ضرورت نیشته۔
تنبیہ :- دا قصه د عزیر علیہ السلام د بعض یهودیا نو د پاره
د دے عقیدے سبب او گر حید وچہ عزیر علیہ السلام د الله
تعالیٰ خوئے دے او مظهر د تولو علمو تو یئے گر خو لے دے۔ خو
دا دوی یا طله عقیده ده بلکه دوی د توحید د دلیل نه د
شرب دلیل جو کرو۔

وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ، لفظ د انظر یئے مکرر راو لو هکله چہ د محکیش
نظر او د دے نظریہ مینج کیں قرق دے هغه داچه اول نظر

حمار تہ دو دھقہ دمر کولو اوہا وکی ئے ترسل کالہ پورے ساتلو
 دیارہ او دا نظریہ یارہ د دوبارہ ژوندی کولو کین دے یہ طریقہ
 د مشاہدے سرہ - العظام کین الف لام د اکثر و مفسرینو یہ
 نیز عہدی دی یعنی ہا وکی د حمار - او د ضحاک وغیرہ د قول
 یہ بنا د عظام نہ مراد ہا وکی د بعض انسانا نو یا حیوانا تو وو
 لَیْسَ نَنْشُرُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا، دا بدل دے د العظام نہ او د
 بعضو یہ نیز حال دے - تو مراد نظر کول دی حال د ہا وکی کو تہ
 چہ روستو ئے د وہ حالات ذکر دی - اول حال نشرہا - دا د
 اَنْشُرُ نہ اخستلے شویدے - او نشر یہ لغت کین ارتفاع
 (اوجتوالی) تہ وئیلی شی - او ابن عطیہ وئیلی دی چہ اوجتوالے
 یہ دمہ دمہ سرہ او دیویل سرہ پیوست کول دی - نومعنی
 دلتہ دادہ (حرکت و رکوع) او پور تہ کوو بعضہ ہا وکی بعضو تہ -
 او یہ بعضہ قراء تو نو کین یہ راء سرہ دے یہ معنی د ژوندی
 کولو دے چہ یہ قرآن کریم کین اکثر د یعت بعد الصوت
 دیارہ یہ راء سرہ ذکر دے - لیکن یہ ہفے کین معنی صرف
 د ژوندی کولو دہ او دلتہ ذکر د کیفیت د ژوندی کولو دے
 نو د دے سرہ قرائت د راء مناسب دے - دویم حال د
 ہا وکی کو تہ نکسوہا لحمًا دے او دا د اول ترتیب سرہ یہ
 بعضہ حالاتو کین موافق دے لکہ چہ یہ سورۃ مؤمنون سلا
 کین ذکر دے - فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ، مفعول د دے پتہ دے یعنی
 کیفیت الاحیاء یا مَا اَشْكَلَ عَلَيْهِ رِکِفِیت د ژوندی کولو یا
 ہفہ خیز چہ دہ باندے ئے اشتباہ وہ - او زمخشری وئیلی
 دی چہ روستو اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ، مفعول دے د
 تبین یہ طریقہ د تقدیر سرہ او مفعول دے د اَعْلَمُ دیارہ
 ہم یہ اعتبار د ظاہر سرہ - قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيْرٌ، د علم نہ مراد علم د مشاہدے دے چہ پیدا شو
 روستو د دے واقعہ نہ - او مخکین علم وو لیکن بغیر د مشاہدہ
 نہ او د دے وجہ تہ ئے فعل مضارع اوئیلو چہ نوے علم

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِيْ كَيْفَ

ادکوم وخت چہ اویل ابراہیم علیہ السلام اے ربہ اویسائے ماتہ چہ خہ رنگ یہ

شَهِى السَّمٰوٰتِیْۤ اَقَالَ اَوَلَمْ شَعُوْۤمِنْ ط

ژوندی کوئے تہ مری اویل اللہ تعالیٰ آیا تہ ایمان نہ لرے

قَالَ بَلٰی وَّلٰکِنْ لَّیْطَمِّیْنَ قَلْبِیْ ط

اویل ہفہ ہاں ایمان لرم) او لیکن چہ کلک شی زبہ زما

قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّیْرِ فَصُرْهُنَّ

اویل اللہ تعالیٰ نو ادنیسہ خلور د مارغانوہ نو پکڑے پکڑے گوہ دی

اِلَیْکَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰی کُلِّ جَبَلٍ

(اوساتہ یے) د خان سورہ بیا کیپردہ یہ هر غر باندے

بیبا شو۔ کآیت یہ فاصلہ کیش لفظ ک قدر دے وچے ذکر کرو
چہ یہ دے واقعہ ک قدرات ک اللہ تعالیٰ کیش دیرے تمونے ذکر
شوعے لہ محفوظ ساتل مری دن لرے۔ لہ محفوظ ساتل د
خوراک تحبہ کاگل سل کالہ یورے لہ سل کالہ روستو ک انسان
رعزیر علیہ السلام) دو یا مرے ژوندی کول۔ لہ بعض انسانانو
لہ یہ کتیا کیش علم ک مشاہدے ورکول۔

قائدہ :- دآیت دلالت کوی چہ خورلی ک حمار سنت ک انبیائے
کرامودہ۔ او یہ حدیث صحیحہ ک معاذ رضی اللہ عنہ کیش ہم راغلی
دی چہ زمونہ تری صلی اللہ علیہ وسلم یہ حمار یا تہ خورلی
کریبدہ۔ او یہ دیکیش توراحادیث ہم شتہ دے۔ توہیچ مؤمن
لرے جائز نہ دی چہ ک حمار خورلی تہ یہ ید نظر سورہ اوکوی
او یہ دے زمانہ کیش کچا ک شرمندہ کولو اوسیکولو یہ طور سورہ
یہ حمار یا تہ خورول داہم ک یهودیا تو او انگریزاتو طریقہ
دہ دے کپا چہ کتی ک سنت توہین اوکری :-

مِنْهُمْ جُزْءٌ اَسْمًا اُدْعُهُنَّ يٰ اَيُّهَا سَعِيَا ط

دے زہ خہ پکڑہ بیا آواز دکرہ هوی تہ دایہ تاتہ منہ لے بہ دھی

وَاعْلَمَ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۶۹

دیوہہ شہ چہ یقیناً اللہ تعالیٰ زور آور حکمتوں والا دے۔

۶۹ دادریمہ واقعہ دہ او متعلق دہ د اللہ ولی النین آمنوا سرہ۔
یعنی اللہ تعالیٰ ابراہیم علیہ السلام دیو قسم ظلمت تہ (چہ پہ سوال
کین دے) سرہ د علم یقینی تہ نور (رتلا) د مشاہدے تہ او بیستلو
اوپہ دیکش د مخکش قصہ تہ ترقی دہ۔ ہلتہ تیوس پہ لفظ د
آئی سرہ او دلتہ پہ لفظ د کیف سرہ دے چہ داصر یح دے پہ سوال
د کیفیت کش ہلتہ اللہ تعالیٰ د عزیز علیہ السلام پہ بدن کش
نموتہ او خود لہ او دلتہ نموتے دی پہ خار جی حیوانا تو کش۔ ہلتہ
نموتے د قدرات او خود لے او دلتہ لے حکمتوتہ او خود لے۔ ہلتہ لے
بعث دھپ (کو رین) د انسان او د حمار او کو و لیکن دھق اختلاف
تہ و راغلے او دلتہ روستو د اختلاف دھپ و کوتہ لے نموتہ د
بعث خود لے دہ۔ او د اقرقوتہ دلالت کوی پہ فضیلت د ابراہیم علیہ السلام
پہ عزیز علیہ السلام۔ او واقعہ د عزیز علیہ السلام لے پہ
دے واقعہ یاتس لے مخکش کریبہ ٹککہ چہ داترقی دہ د ادنی تہ
اعلیٰ تہ پہ اثبات د بعث بعد الموت کش۔

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ، اود دے مناسبتونو دوج تہ لے دایہ ماقبل
یاتس لے عطف کریب لے پہ حرف دواوسرہ۔ رب آرئی کیف
نعمی الموتی، مفسرینو دے سوال مختلف اسباب لیکلی دی
لیکن غورہ دادہ چہ روستو سیب ذکر دے چہ لیطمئن قلبی۔
وزیاتوالے د علم د علماء او انبیاء کرامو پہ نیز مطلوب
او محبوب دے۔ اولفظ د آرئی دلیل دے چہ علم مشاہدہ غواری
او کیف لفظ ہم پہ ہقہ ٹککے کش استعمالیبری چہ وجود دبو
خیز دسا ٹل او د مسئلہ پہ نیز یاتس لے معلوم وی لیکن بعض

احوال ورتہ معلوم نہ وی - دلنہ ہم دا سے دہ چہ بعث بعد الموت
 یاندے کہ ابراہیم علیہ السلام یقین دے لیکن سوال دادے چہ
 دمر و اجزاء او اعضاء گہا و دشی تو آیا ہقہ اجزاء یہ قول یوحنا
 راجع کوی یا یہ بعض پر پردی یا یہ دہ دہہ راجع کیری
 اوکنہ سمن ستی یہ راجع کیری - نو ابراہیم علیہ السلام د
 دا سے احوال و علم حاصلو د پامہ تیوس کوی -

قَالَ اَوْ كَمْ تَوَكَّلْتَ عَلٰی رَبِّكَ، یہ دے سوال او جواب کیش مقصد
 دفع دہم د خلقودہ - یعنی کہ خوف و ہم اوکری چہ کہ ابراہیم
 علیہ السلام سوال کول دلالت کوی چہ ہقہ یہ بعث بعد
 الموت کیش شک کولو تو حاصل د جواب دادے چہ اللہ تعالیٰ
 یخپلہ دہقہ نہ د سوال د سیب تیوس کرے وویہ دے قول
 سرہ چہ اَوْ كَمْ تَوَكَّلْتَ عَلٰی رَبِّكَ تو ہقہ جواب کریدے او یہ دغہ جواب
 یاندے اللہ تعالیٰ راضی و وٹھکے جے دہقہ رد نہ دے کرے -

وَلٰكِنْ لِّيُظْمَرَنَّ قَلْبِي، طمانیت یہ اصل کیش سکون او اعتدال
 تہ وٹیلے شی او دا یہ اعضاء کیش ظاہر دے - لکہ چہ یہ موٹ
 کیش تعدیل او طمانیت د ارکا نو دے - او طمانیت د زیرہ سکون
 دے د فکر یہ ہقہ خیز کیش چہ یہ ہقہ باندے عقیدہ وی او
 ہقہ خیز دلنہ صورت د ژوندی کولو دے نو یہ ہقہ کیش طمانیت
 دادے چہ علم ضروری د علم استدلالی سرہ یوحنا کے شی
 نو یہ ہقہ کیش محل د شک پاتے نشی (زمخشری، ابو حیان)
 طمانیت زیادت د یقین تہ وٹیلے شی (سعید بن جبیر) -

یا مراد د دینہ زیاتوالے د ایمان دے د مخکیش ایمان سرہ
 (قتادہ) د دے وچے تہ امام بخاری پہ کتاب الایمان کیش
 دا د اثبات د زیادت د ایمان د پاره پہ طور د دلیل ذکر
 کویدے - او ابن عاشور وٹیلی دی چہ مراد د قلب نہ علم
 دے پہ ذکر د محل او ارادہ د حال سرہ او مراد د اطمینان
 نہ علم محسوس او انشراح د نفس دہ پہ ہقہ سرہ - نو
 معلومہ شوعہ چہ زیادت د مراتبو د علم تہ انبیاء علیہم السلام

محتاج دی -

سوال :- امام بخاری پہ کتاب التفسیر او کتاب الایمان کس حدیث
راویدے ؟ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
فرمائی دی نَحْنُ أَحَقُّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ رَبِّ آتِنِي آه
مونیہ دیر حقداریو پہ شک کولو سرہ ؟ ابراہیم علیہ السلام
پہ کلہ چہ ہفہ دا کلہ او وئیلہ (دا خود دلالت کوی چہ ابراہیم
علیہ السلام دا کلہ د شک د وچہ تہ وئیلہ وہ او حال دا چہ
انبیاء کرام پہ قدرت د اللہ تعالیٰ کس د شک نہ پاک دی ؟
جواب :- قرطبی، ابن عطیہ او صاحب اللباب د خطابی نہ پہ
نقل سرہ و ئیلی دی چہ دا پہ طریقہ د تواضع سرہ دے او
پہ دیکس مراد تعلیق دے یعنی لو کان هذا القول عن ابراہیم
علی سبیل الشک فنحن احق بہ رکہ چرے دا قول د ابراہیم
علیہ السلام پہ طریقہ د شک سرہ وے نو مونہ پہ زیات
حقدار وے د شک کولو لیکن ہر کلہ چہ مونہ شک نہ کوونو
ابراہیم علیہ السلام خو پہ اولی طریقہ سرہ شک نہ کووے) -
او ابن جریر او طبری چہ د دے پہ بارہ کس د شک د جواز
ذکر کریدے نو ابن عطیہ و ئیلی دی چہ دغہ قول د دوی
مردود دے۔ او قرطبی او نیشاپوری ہم د ہفہ سخت رد
ذکر کریدے۔ قَالَ فَخَذُّ اَرْبَعَةً مِّنَ الظِّمْرِ، دا د ابراہیم
علیہ السلام د سوال اجابت دے پہ عملی محسوسی طریقہ
سرہ۔ او نیول پہ لاس کس سبب د جمع کولو د حاسے د
محسوسو قوت) د لیدلو پہ سترگو سرہ او د حاسے د
لاس د رخہ خیز سرہ لاس لکول) نو د اسبب د کمال علم
دے۔ اَرْبَعَةً، اللہ تعالیٰ دلہ عدد معین ذکر کریدے لیکن
د مارغانو تعین ئے نہ دے ذکر کرے۔ نو پہ ہفہ کس د صحابہ
کوامو او تابعینو نہ مختلف روایات نقل دی۔ د مجاہد او
عطاء قول دے چہ دا مارغان طاؤس، بانگی، کوئترہ او
کارغہ وو۔ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ د کوئترے پہ بدل

کنیں کنجی (چہ غٹ مارغہ دے) نقل دے۔

سوال :- دے مارغہ امریے دے اوکرو ؟

جواب لے :- دے ابراہیم علیہ السلام یہ سوال کنیں مَوْتِی جمع دے نو
جواب کنیں جمع پکاروے۔

جواب لے :- دلته مقصد توندی کول دی روستو دے اختلاط دے اجزاؤ
نہ او دے اختلاط دے پیارے دے رعد دے پکار دے۔

سوال :- دے مارغانو تعین کنیں خہ حکمت دے ؟

جواب لے :- دے مارغانو صفت اوچت الوتل دی او دے ابراہیم
علیہ السلام ہمت ہم رسیدل وو ملکوت تہ۔

جواب لے :- اشارہ دے چہ یہ ہوا کنیں یہ الوتلو سرہ ہم انسان
دے مرگ او بعث بعد الموت نہ نہ خلاصیری۔

سوال :- دے خلور و عدد یہ تخصیص کنیں خہ حکمت دے ؟

جواب لے :- اشارہ دے خلور و عتاصرو تہ چہ یہ بدن دے انسان
کنیں دی۔

جواب لے :- دے مارغانو صفات یہ خلور قسمو نو کنیں منحصر دی۔

خاست لکھ چہ یہ طائوس کنیں او شدات شہوت لکھ یہ بانیگی

کنیں دے - او دے حرص کول دے خوراک لکھ چہ کارغہ کنیں دے

او دے غفلت لکھ یہ کوتاہی کنیں دے یا دے خوراک لکھ یہ کنجی

کنیں دے - نو دے هر صفت نہ یے یو یو راجمع کرو - او پدغہ مفاو

کنیں انسان ہم دے مارغانو سرہ مشابہت لری۔

تنبیہ :- دے ہرنی دے پیارے اللہ تعالیٰ خہ معجزات خاص کری وی

یہ ہغہ سرہ دے غہ نبی خصوصیت معلومیری - خو مونہ یہ

دے رازونو او حکمتونو دے اللہ تعالیٰ باندے علم نہ لرو۔

فَضْلُكَ إِلَيْكَ ، ابو حیان او قرطبی وئیلی دی چہ دے ابن عباس

رضی اللہ عنہما ، مجاہد ضحاک ، او ابن اسحاق یہ نیز دے دے

معنی دادہ چہ قطع رپے کرے) دوی لری - او قتادہ وئیلی

دی چہ جدا جدا یے کرے رداہم دے اولے معنی پشان دے

او عطاء وئیلی دی چہ خان سرہ یے پیوست کرے - او دے کسائی

قول دے چہ حَآن تہ یے مائِل کِرہ (یعنی عادت او موختہ یے کرہ)
 نو یہ مخکنو معاتبو سرہ (لَبَّایْ دَحْدُ سرہ متعلق دے او یہ آخری
 معنی سرہ دَحْرَهْ سرہ متعلق دے - او یہ دیکھن دوہ مشہور
 قراء تو نہ دی یو یہ پینس دَصاد سرہ اوبل یہ زیر دَصاد سرہ فراء
 وئیلی دی چہ دَیپینس یہ حالت کنس مشترک دے یہ معنی دَقطع
 او امالہ (مائیل کول) کنس او یہ زیر سرہ خاص دے یہ قطع
 پورے - زہ وایم چہ دلّہ معنی دَقطع کولو غورہ دہ - یو وجہ
 دادہ چہ یہ کلام کنس تقدیر تہ حاجت نہ راجی او یہ معنی
 دَمالہ (مائیل کولو) سرہ یہ قَطْعُهْ پتہ را او یاسے - او یہ
 کلام کنس بے ضرورتہ تقدیر دَعریت دَ قانون نہ خلاف
 دے - دَترجیح نور وجوہ یہ روستو یہ تنبیہ کنس ذکر شی -
 ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰی كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا، جزء تکرے دَیو خیز
 تہ وئیلے کیہی - دَ تَجْزِی ر تکرے کولو) نہ پیدا کیہی - نو دا
 ہم صریح دلیل دے چہ دَصرہن تہ مراد تقطیع دہ -
 کُلِّ جَبَلٍ، دَ مجاہد او ضحاک یہ نیز دَ دینہ مراد محسب الامکان
 دے (چہ یہ طاقت کنس دے خومرہ وی) او دَحسن او قتادہ
 قول دے چہ خُور واد اطرافو تہ خُور غرو تہ مراد دی -
 او دیتہ استغراق عرفی وئیلے شی - لفظ دَکُلِّ یہ قرآن کنس
 کلہ کلہ ددے استغراق دَیارہ استعمال کیہی - او یہ غرونو
 باندے یہ تقسیمولو سرہ یوحکمیت دادے چہ دَمارغانو اکثر
 تعلق دَ اوسیدلو دَ غرونو سرہ وی - دویم داچہ یہ غرونو
 کنس یو خیز موندل گران وی لیکن دَ اللہ تعالیٰ قدرت تہ
 ہیچ گران والے نیشته - ثُمَّ ادْعُهُنَّ، دَ دُعَا تہ مراد نداء
 (راواز) کول اورا غوختل دی - دا دُعَا عبادت نہ دے (یعنی
 دَ حاجت روایی دَیارہ رابدل نہ دی) حُکَہ چہ یہ دَ سیرد
 آیتونو او احادیثو کنس معلومہ شویدہ چہ غیر اللہ تہ داسے
 کول دَشرک کار دے او اللہ تعالیٰ چاہے دَشرک کولو حکم نہ
 کوی - نو ددے لفظ نہ چہ چا دا معنی او مراد اخستلے دے

ہغوی تحریف معنوی کریدے۔ او پہ حال دَمَرگ او تکرے
 کولو کنس او آواز ورکولو او دَہغوی ژوندی کیدلو او راتلو
 کنس دَ اللہ تعالیٰ عظیم قدر توتہ او حکمتوتہ دی۔ بل پہ دے کنس
 معجزہ دَ ابراہیم علیہ السلام دہ چہ دَہغہ پہ آواز سرہ ہغہ
 مارغان ژوندی کیری۔ يَا تَيْنَكَ سَعِيًا، دا مصدر پہ معنی
 دَ اسم فاعل سرہ حال دے یعنی سَاعِيَاتٍ (منہ دے وھونکی)
 اِتِّيان او سعی اکثر دَ زمکے دَ راتلو سرہ تعلق لری یعنی
 پہ داسے طریقہ دَ دوی راتل چہ دَ دوی دَ عادت نہ خلاف
 دی (دَ دوی عادت خوالوتل دی) داہم دَ اللہ تعالیٰ دَ قدرت
 تہ دہ۔ دَ مفسرینو پہ روایاتو کنس شتہ چہ ابراہیم علیہ السلام
 ہغہ مارغان را اوتیول او دَچے یے کرل او غوثی، ھونکی اوینے
 دَہغوی یے دَ یویل سرہ کپ و دَ کپہ او پہ تیز دے غروتو یے
 تقسیم کرے۔ بیایے ورته آواز کرو نو دَ ہرے مرغی تکرے دیو
 بل سرہ يُوحَاثُ شُوْءٍ او ابراہیم علیہ السلام تہ پہ منہ
 راغلے۔ وَاعْلَمَنَّ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، عزت متضمن دے قدرت
 او غلبہ لہ۔ یعنی دے نا آشنا (خلاق عادت) کارونکول دَ
 اللہ تعالیٰ دَ عزت او غلبہ پہ مخکس ہیچ گران نہ دی۔ نو چالہ
 نہ دی جائز چہ دَ دیتہ انکار او کری۔ حَكِيمٌ کنس اشارہ دہ چہ
 پہ دے واقعہ کنس اظہار دَ ھیر و حکمتوتہ دے چہ بعض ہغہ
 مونہ بیان کرل۔

قاضیہ۔ پہ دے کنس اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ یہ دَ قیامت پہ
 ورخ دَ تولو قسموتو انسانانو او پیریانو بعث کوی یعنی دوبارہ
 یہ یے راژوندی کوی۔ دارنگ چہ دوی مرہ شی او دَ خا وراو
 سرہ کپ و دَ شی اوکلہ دَ سیلئی پہ ذریعے سرہ یے اجزاء دَ یویل
 سرہ خلط شی لیکن پہ ورخ دَ بعث یہ اللہ تعالیٰ دَ ہر یو شخص
 اجزاء راجمع کوی او روح یہ پہ کنس اچوی او میدان حشر تہ بہ
 بیا دغہ شخص پہ منہ سرہ را زغلی۔
 تنبیہ۔ پہ دے آیت کنس دَ قَضَرُھُنَّ ھیرے معنی دکر کرے

شوئے اوپہ ہع کیں د مفسریتو دے اذوال دی - اول قول: دابو
 مسلم اصقہائی دے راوپہ دے زمانہ کیں د منکرین حدیث قول
 دے د ہعوی د قول حاصل دادے چہ د صُرْهُنْ معنی صرف
 اموختہ کول دی اوپہ اجایت یاندے عادت کول دی (لکہ چہ
 داطریقہ د مارغانو سرہ د لوبو کوؤتکو مخلقودہ) اوپیا ابراہیم
 علیہ السلام ژوند و مرغوتہ آواز اوکړو تو ہعوی یے خوالہ راغلے
 ددوی دلیلوتہ دادی چہ د صرھن تہ اموختہ کول معنی مشہور
 دہ - دویم قول: چہ د تقطیع پہ معنی شی نو اَلَيْلِكَ لفظ یے
 فائدے دے یا پہ کلام کیں تقدیم تاخیر راغی - دریم قول:
 دھنّ ضمیر اجزاؤ تہ نشی راجع کیں ے بلکہ ژوند و مارغانو
 تہ راجع دے - تودا قول د معترزو او منکرین حدیث پنا دے
 پہ انکار د معجزاتو یاندے - ددے دلیلوتو جوابوتہ بالترتیب دادی
 (۱) تفسیر د صرھن پہ اموختہ کولوسرہ یا لکل تہ دے بلکہ
 شاذ اوضعیف قول دے لکہ روستویہ ثابت شی - (۲) اولفظ
 اَلَيْلِكَ متعلق دے پہ خُذْ پورے او تقدیم تاخیر پہ کلام د عربو
 کیں بلکہ پہ قرآن کریم کیں دیرجایہ ثابت دے - (۳) ضمیر
 دھنّ اجزاؤ تہ د راجع کولوہنچ مائع نبشتہ - او اعتراضوتہ پہ
 دے قول یاندے دیردی - اول داچہ دا پنا دے پہ انکار د
 معجزاتو یاندے او ہعہ مقفی دی کفرتہ یا کفردے - دویم
 داچہ پہ داسے عمل سرہ خود ابراہیم علیہ السلام ہنچ خصوصیت
 ثابت تشو بلکہ داکار خوعام بتیر یا زاود مارغانو سا توکی خلق
 ہم کوی - دریم داچہ لفظ دجزء او جزئی کیں فرق دے - جزء
 تکرے دکل تہ وئیلے شی او جزئی یومستقل قدرتہ وئیلے شی -
 دلتہ لفظ دجزء اصریح دلیل دے چہ ہعہ یے تکرے کرے -
 خلورم داچہ ابراہیم علیہ السلام د کیفیت د احیاء او اماتت
 تیوس کرے ووتو یہ دغہ تفسیر سرہ د ہعہ د سوال اجایت
 وتہ شو - دا د مقصد د قرآن تہ یا لکل مخلوق دے -
 دویم قول: د بعض اہل سنت مفسریتو دے چہ صرھن پہ

معنی دَا موختہ کولو سرہ دے لیکن قَطْعُهُنَّ پہ دیکھیں
 پہن دے او دلیل یہ ہفتے یا تہ لفظ دَجَزًا دے۔ تو یہ
 دے قول کنس انگار د معجزاتو نیستہ۔ لیکن دا موہم (شکی)
 دے د مخکنس قول د پیرہ او د دے وجہ نہ چہ د انگار حدیث
 والا یہ وپاندے دا معنی او کپیشی تو ہغوی خوشحالہ شی
 وائی چہ دا زمونہ د تفسیر تائید دے۔ او یہ دے باندے
 حتما تجربہ شویدہ چہ ہغوی دا سے معنی کوونکو ستہ
 شایا سے ورکوی۔ او حال دا چہ د موہماتو نہ منع کرے
 شویدہ لکہ چہ تفسیر د راعتا کنس تیر شویدی۔ بل دا چہ
 یہ دے سرہ خذف د فعل ر قطعہن) بے ضرورتہ واقع
 گیری۔ بل دا چہ دا د مشہور تفسیر نہ خلاق دے لکہ چہ
 روستو ذکر گیری۔

دریم قول :- د اکثر اہلسنت دے چہ صرہن پہ معنی د لکھ
 کولو سرہ دے او دا راجح تفسیر دے۔ ترجیح کے یہ لاندے
 وجوہو سرہ ذکر گیری

اولہ وجہ :- قول د صاحب اللباب (متوفی ۸۸۰ھ) دے چہ
 وَأَجْمَعَ الْمُفَسِّرُونَ عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ مِنَ الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ
 قَطْعُهُنَّ جلد خورم صفحہ ۳۷۳۔ او قول د نیشاپوری (متوفی
 ۴۲۸ھ) وَرِيفَ قَوْلِ أَبِي مُسْلِمٍ يَا أَيُّهَا خَلَفَ إِجْمَاعُ الْمُفَسِّرِينَ۔
 جلد دویم صفحہ ۳۔ او قول د ابو حیان (متوفی ۴۵۲ھ)
 وَاحْتَجَّ لِلْقَوْلِ الْأَوَّلِ (مراد ترینہ قطعہن دے) بِإِجْمَاعِ
 الْمُفَسِّرِينَ الَّذِينَ كَانُوا قَبْلُ (ابی مسلم) (جلد دویم صفحہ
 ۴۲۹) او قول د امام رازی دے چہ أَجْمَعَ أَهْلُ التَّفْسِيرِ عَلَى
 أَنَّ الْمُرَادَ بِالْآيَةِ قَطْعُهُنَّ غَيْرَ أَبِي مُسْلِمٍ (جلد اووم صفحہ
 ۷۱) او قول د آلوسی حنفی دے (متوفی ۱۲۷۰ھ) رد ابو مسلم
 د قول یہ بارہ کنس) چہ وَلَا يَخْفَى أَنَّ هَذَا إِخْلَافُ إِجْمَاعِ
 الْمُسْلِمِينَ وَضَرْبٌ مِنَ الْهَذْيَانِ لَا يَرْكُنُ إِلَيْهِ أَزْبَابُ الدِّينِ
 آہ (جلد دریم صفحہ ۳) ترجمہ د اول قول (مفسرینو

اجماع کو پیدہ چہ مراد دے آیت نہ قطعہن دے، د دویم
 قول ترجمہ رضیعہ کرے شویدے قول د ابو مسلم یہ دے
 دے چہ داخل دے د مفسرینو د اجماع نہ، دریم قول
 ترجمہ رد دلیل نیوے شویدے د اول قول د پاره یہ اجماع
 مفسرینو چہ مخکس د ابو مسلم نہ وو، خلورم قول ترجمہ:
 اجماع کو پیدہ مفسرینو چہ مراد یہ دے قول سرہ قطعہن
 دے سیوا د ابو مسلم نہ، پنجم قول ترجمہ (پتہ د نہ وی
 چہ دا قول رد ابو مسلم) د اجماع د مسلمانانو نہ خلاف دے
 ویو قسم بکواس (دوڑے) دے۔ او دیندار خلق دیتہ ہیخ
 میلان او توجہ نہ کوی۔

سوال:- یہ دیکس صرق (د ابو مسلم) د قول رد دے د دویم
 قول تردید پکس بیشته؟

جواب:- مخکس اول قول او خلورم قول کس تصریح دہ چہ
 قطعہن معنی یہ اجماع سرہ ثابت دہ نو دویم قول د صرہن
 یہ تفسیر کس د اجماع نہ خلاف دے۔

جواب:- مخکس او ویلے شوچہ یہ دویم قول د مفسرینو
 کس ابہام دے او تشبیہ دہ د اول قول سرہ ریعہ قول د
 ابو مسلم او منکرین حدیث سرہ) نو د دے وچہ نہ ہغہ ہم
 رد کیدیشی۔

دویمہ وجہ د ترجیح دادہ چہ ابن کثیر یہ تفسیر کس قطعہن او
 اوشقہن دہ معنی لیکل دی۔ د املہن معنی تہ یے ہیخ تعریض
 نہ دے کرے۔ او حال دا چہ ابن کثیر تفسیر یہ متداول
 تفسیر و کس اصح او ارجح دے۔

دریمہ وجہ:- قرطبی املہن یہ صیغہ د قیل سرہ ذکر
 کریدے او نسبت یے ہیخ قائل تہ نہ دے کرے۔ او د قول
 قطعہن سرہ یے نسبت د بعض صحابہ کرامو او تابعینو ذکر
 کریدے۔

خلورمہ وجہ:- تفصیل د ابن جریر دے (متوفی ۳۱۰ھ) حاصل

دادے چہ یوے چلے دَنحویانو دَکوف و ٹیلی دی چہ صرہن
 پہ معنی دَ قطعہن سرہ دَ عربو پہ کلام کنش معروف نہ دے مگر
 پہ ہغہ وخت چہ پہ کسرہ (زیر) دَصاد سرہ شی - او دَ بصرے
 نَحویانو و ٹیلی دی چہ زیر او پیش دَصاد دواہ پہ معنی دَ تقطیع
 سرہ دی - بیا ابن جریر و ٹیلی دی چہ دَ بصریانو دا قول چیر
 نیز دے دے حق تہ پہ نسبت دَ قول دَ کوفیانو سرہ - حُککہ چہ
 اجماع دَ مفسرینو دہ چہ صرہن دَدے دوه معنونه بھر تہ دے
 یوم معنی قطعہن او بلہ معنی اُضْمَمُھُنْ تو پہ دے اجماع کنش
 واضح دلیل دے پہ صحت دَ قول دَ بصریانو او پہ خطابی دَ قول
 دَ کوفیانو - بیا ابن جریر پہ شپارس سندونو سرہ نقل کریدہ
 معنی پہ قطعہن، شَقْفُھُنْ او قُرْفُھُنْ سرہ او دَدے مرادف
 نورے - تو پہ آخر کنش ئے فیصلہ کریدہ چہ پہ دیکش بشارہ
 دلیل دے چہ ہغہ معنی چہ مونہ و ٹیلے دہ (قطعہن) صحیح دے
 او دَدینہ مخالف قول فاسد دے - او بیا ئے صرق درے سندونہ
 ذکر کریدی دَ معنی دَ اَوْ تَفْھُنْ، اُضْمَمُھُنْ او اَجْمَعُھُنْ دَ پارہ
 او دَ اُمْلُھُنْ (اموختہ کرہ) دَ پارہ ئے ہیج قول مسند او غیر مسند
 تہ دے ذکر کرے - (تفسیر ابن جریر صفحہ ۷۷ تہ ۷۸ پورے)
 پہ سندونو کنش کلام شتہ لیکن پہ کثرت دَ سندونو سرہ
 خبر درجے دَ حسن تہ رسیروی ردا اصول دَ حدیثو دی (دارنگ
 امام بخاری دَ صرہن معنی پہ قطعہن سرہ ذکر کریدہ عینی
 و ٹیلی دی چہ دا نقل دے دَ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ
 او عکرمہ، سعید بن جبیر، ابو مالک، حسن بصری او سدی
 (عمدة القاری) تہ - او اُمْلُھُنْ معنی ئے پہ قیل (ضعیف)
 سرہ ذکر کریدہ - او علامہ سیوطی پہ (درمثور جلد دوم
 صفحہ ۳۵) کنش دَ سعید بن منصور، عبد بن حمید، ابن
 جریر، ابن المنذر، ابن ابی حاتم او دَ بیہقی (شعب الایمان)
 پہ سندونو سرہ دَ ابن عباس رضی اللہ عنہما، دارنگ
 پہ سند دَ سعید بن جبیر دَ ابن عباس رضی اللہ عنہما

دارنگ دَ عَکرمه ته او دَ عبد بن حمید او قتاده ته او دارنگ طریق
 دَ ابن جبره عن ابن عباس رضی اللہ عنہما ته - یہ دے دے تہو لو
 سند و تہو سرہ دَ قصر من معنی قطعہن کریدہ - او دَ اَمَلْہُنْ
 یے ہیخ ذکر نہ دے کہے - یہ دے سند و تہو کیں اگرچہ یہ
 بعضے کیں کذاب شتہ دے - لیکن ہیرستہ و تہ دَ کذاب نہ
 خالی دی - او داسے کثیرستہ و تہ اگرچہ ضعیف وی خو یہ
 حدیث کیں حُسن پیدا کوی - دَ ضعف دَ ہر واحد یہ بہانہ
 دے تفسیر انکار گول یا مرجوح گنہل جہل دے او انکار
 معجزات طرف تہ میلان دے -

فائدہ لے - یہ دے بارہ کیں دا تفصیل ما دے دے و جے تہ
 او کپوچہ اول خود منکرین حدیث دے دے زمانے تحریر
 قرآن معلوم شی - دویم داچہ دے دے زمانے یومئذ شوے
 معاند او حاسد حُما دَ محکم مختصر تفسیر یہ بارہ کیں
 دَ خیل ارزان شہرت حاصلو او حُما دَ تفسیر مقبولیت کمولو
 دَ بارہ خہ بے بنیادہ اعتراضو تہ کریدی - دَ ہخ خو تفصیلی
 جواب مولوی محمد اسحاق گبرالی حفظہ اللہ تعالیٰ (د
 سوات) خیل کتاب کیں کر یو - اوس علماؤ او طلباء تہ
 عرض دے چہ دَ ہخ معاند دَ اعتراضو او تازیبا طرز
 کلام او حُما او دَ مولوی اسحاق صاحب تفصیلی کلام کیں موازنہ
 او کری - انشاء اللہ تعالیٰ ضرور یہ او وئیلے شی چہ عَامِلُہُ اللہ
 تعالیٰ بِمَا یَلِیْقُ بِاَ لِمُعَاتِدِیْنِ وَالْحَاسِدِیْنِ اِنْ لَّمْ یَتُبْ -
 فائدہ لے - آلوسی او نیشاپوری دے دے آیت یہ تفسیر کیں
 وئیلی دی چہ اجزاء دَ مہر مارغانو را تہو لو او ہغوی لہ
 آواز و رکول او ژوندی کول دلیل دے یہ دے خیرہ چہ
 دَ انسان دَ برزخی حیات دَ بارہ یُنِیہ (روح او سالم بدن)
 شرط تہ دے یعنی اللہ تعالیٰ قادر دے چہ تہکرو دَ بدن لہ
 چہ ہر خائے کیں وی نعمتو تہ یا عذابو تہ دَ قیور کری
 لیکن یہ دیکیں دَ روح واپس کیدل شرط تہ دی - او یہ

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

مثال دھوہ کسانو چہ خرچہ کوی مالونہ خپل

فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ

پہ لارے دے اللہ تعالیٰ کین پشان دحال دیودانے دے

أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ

چہ زرغون کوی اود وکی پہ ہر وکی کین

سُنْبُلَةٍ مِّمَّا رَزَقَهُ حَبَّةً طَوًّا وَاللَّهُ يُضَاعِفُ

سل دانے دی او اللہ تعالیٰ زیاتوی

لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۹۱﴾

دچا دیارہ چہ او غواہی او اللہ تعالیٰ فراخ فضل والا عالم دیکہ ہر خہ باندے۔

حیات اخرویہ کین بہ اللہ تعالیٰ بتول اجزاء دمر و راجع کوی
اوروغ بدن بہ ورلہ دوبارہ جوہ کوی اوروح بہ ورلہ
واپس کوی اوحیات حقیقیہ اخرویہ بہ ورکوی۔ اَللّٰهُمَّ
اِنَّا نَسْأَلُكَ الْهُدٰى وَالْقَيِّمَ وَالْعَفَاقَ وَالْخَيْرَ۔

۲۹۱: دادویم باب دے دے حصہ چہ ہغہ ترایت ۲۹۱
پورے دے پدیکین خلور مثالونہ ذکر کوی چہ ہغہ متعلق
دی دانفاق سرہ۔ اول اودریم مثال دشرعی اتفاق دیارہ
دے۔ بیا اول دھغہ چا دیارہ دے چہ اتفاق فی سبیل اللہ
کوی یعنی جہاد اودعوت۔ اودریم دھغہ چا دیارہ دے چہ
اتفاق کوی پہ اخلاص سرہ اود مضبوطوالی دزہہ دیارہ
پہ صحیح مصرف کین بغیر دجہاد اودعوت نہ۔ اودویم
اودخلورم دھغہ چا دیارہ دے چہ اتفاق کوی بغیر دشرعی
طریقہ نہ۔ نودویم مثال دھغہ چا دے چہ مصارفو شرعیو
کین اتفاق کوی لیکن پہ ریا، زبادلواوادی رتکلیف ورکولو
سرہ۔ اودخلورم مثال دھغہ چا دے چہ اتفاق کوی بغیر د

مصارف شرعیہ نہ سرہ دظلم اوقسق و قجور اوید عاتوتہ روستو
 دانفاق نہ یہ شرعی طریقہ سرہ۔ اوک دے مثالوتوتہ روستو
 دانفاق فی سبیل اللہ پتخہ شرطوتہ دی دوتہ سلبی دی چہ منی
 وادی یہ نہ گوی اودرے تیوتی دی، ابتغاء مرضات اللہ،
 تثبیت دزہ او انفاق دطیب خیز۔ بیاشیر امور متعلق دی یہ
 انفاق پورے۔ اول دفع کول دوسوسے دشیطان نہ یہ ۲۶۸
 کنیں۔ دویم انواع دانفاق یہ کنیں۔ دریم طریقہ داداء
 دہغے یہ کنیں۔ خلورم دفع ددھم اوفائدہ دانفاق یہ اخلاص سرہ
 کنیں۔ پنجم مصرف دانفاق فی سبیل اللہ یہ کنیں۔
 شپرم تعمیم اوقاتوا و احوالو دپارہ دانفاق یہ کنیں۔

رابطہ :- ہرکھ چہ مخکش واقعاتو کنیں یعت بعد الموت ثابت
 شتو اوس ذکرکوی توبتہ دقیامت دپارہ چہ ہغہ انفاق
 فی سبیل اللہ دے۔ سہ ہرکھ چہ دقدرات علی البعث بعد
 الموت دپارہ یئے امور خارقہ للعادۃ ذکرکول نو اوس دہغے د
 اثبات دپارہ مثال ذکرکوی یہ بوتورا ویستلوسرہ دزمکے نہ۔
 سہ ہرکھ چہ یہ آیت ۲۶۹ کنیں امر دانفاق یئے ذکرکرو او یہ
 منع کنیں یہ طور دجملے معترضے سرہ عقیدہ دتوحید او دمعاد
 ذکرکریہ نو اوس تفصیل دانفاق ذکرکوی۔

مَثَلُ الَّذِينَ يُبْقُوا أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، سوال :- دانفاق
 کو تو کو انسانانو مثال خود دانے سرہ واضح نہ دے؟
 جواب :- عبارت کنیں تقدیر دے یعنی مَثَلُ مَذَاقَاتِ النَّبِيِّ
 یا گیارہ حبابہ (پیشان دکرون دے کووتکی ددانے) دلفظ مثل
 اودانفاق تفسیر دسورت یہ اول کنیں تیر شویہ۔ فی
 سبیل اللہ نہ مراد قتال او جہاد دے یہ لارہ اللہ تعالیٰ
 کنیں۔ اودعوت الی اللہ اودقرآن وسنت ددرس وتدربیں
 مرکزوتہ ایادول ہم یہ سبیل اللہ کنیں داخل دی۔ یہ دے
 نولوسرہ اعلاء دکلمۃ اللہ حاصلیری۔ دارنگ دانفاق عام
 دے کہ یہ خان یاندے وی اوکہ یہ یل چایاندے وی

دے دیارہ چہ کجھاد او دعوت کولو کپارہ بدن کیش تقویت راشی۔
 کَمَل حَيَاتِ اَنْتِ، حبه هغه دانے دی چہ پہ هغه کیش قوت ک
 روزی دانسانانو او کجوانانو وی لکه غم، ویشے، جوار او
 روڑے (شولے) وغیرہ تول پکیش داخل دی۔ اتیت کیش نسبت
 کانیات دانے تہ اسناد مجازی معروف دے او حقیقت کیش فاعل
 کانیات اللہ تعالیٰ دے۔ او داصقت ک حبه مستلزم دے کانیات
 لوازمولہ چہ زمکہ صالحہ (شہ برابر) وی ذکر وں دے کپارہ او
 وخت پہ وخت او بہ کیری او مناسب سرہ ورتہ ہم اچولے
 کیری او حفاظت یے ہم کیری توہلہ یے پہ انبیات کیش ترقی
 وی۔ سَبْعَ سَنَابِلٍ، مراد دادے چہ ک هغه یوہ کے زرغون شی پہ
 هغه پکی کیش او وہ خانکے جوہے شی یا بغیر ک خانکوتہ وی او
 اوہ وگی پہ کیش پیدا اشی۔ مفسرینو لیکلی دی چہ داسے بوتی
 جاورس، دخن او جوار دی۔ او یہ بعض ملکونو کیش ک غم بوپے
 ہم داسے وی۔ او کہ داسے بوتی موجود نہ وی لیکن ک مثال کپارہ
 تصور دھتی ہم کافی دے۔ لفظ ک سنابل جمع کثرت یے پہ
 حایے ک قلت باندے ذکر کریں دے حکہ چہ مقصد ک سبع نہ
 صرف اوہ نہ دی بلکہ دیر والے مراد دے۔ ابو حیان و ثیلی
 دی چہ سبع پہ عشرات کیش اکثر عدد دے او سبعون (او یا)
 پہ مائاتو (سل کونو) کیش اکثر دے او سبع مائتہ (او سوہ)
 پہ الف (۱۰۰۰) کیش (زر و کیش) اکثر عدد دے۔ او دعر بوپہ
 محاورہ کیش داسے استعمالیری۔ یہ قرآن کریم کیش سبع
 سنبلات، سبع بقرات، سبع سماوات، سبع سنین، سبعین
 مرہ او سبعون ذراعاً او یہ حدیث کیش سبع مائتہ ضعف
 او سبع مائتہ آلف ذکر دی۔ او ابو حیان ثابت کریں چہ
 سبع پہ اصل کیش جمع متناہی دہ نویہ دیر والی باندے
 دلالت کوی۔ رَفِیْ حُلٍّ سُنْبُلَةٍ مَائَةٍ حَبَّةٍ، دا جملہ صفت
 دے ک سنابل یا ک سبع دیارہ۔ ابن عطیہ و ثیلی دی چہ
 پہ وگو د غم و کیش دیر داسے وی چہ سل دانے وی پکیش

او دے نہ علاوہ د جوارو وغیرہ یہ وگو کس د سلو نہ ہم زیاتے
 دانے وی۔ او دلته ہم مقصد تجدید نہ دے بلکہ تکثیر
 دے۔ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَّشَاءُ، دا جملہ دلیل دے چہ
 ماقبل کیں مراد تکثیر دے۔ او دے زیاتوالی (تضعف) نہ
 مراد زیاتوالے دے تراو و سوو پورے لکہ چہ مخکس ذکر شو
 یا او سوو نہ زیات مراد دے۔ او دا جملہ متعلق دہ د مثال
 سرہ یعنی د عضو دانو نہ د او سوو نہ زیاتے پیدا کړی۔
 یا د مثال سرہ متعلق دہ یعنی بعضو اتفاق کوونکولرہ د
 او سوو چندہ نہ زیات یے اندازے ثوابو نہ ورکوی چہ د
 هغه تجدید یہ او ورو یا یہ نهه خلوینیت لاکو (۴۹۰۰۰۰)
 کس یا یہ بل خہ مخصوص عد د کس متحصص او مناسب نه
 دے۔ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ، دا هم دلیل دے د کثرت بغیر د تجدید
 نه۔ د دے تفسیر مخکس تیر شویدے۔ دلته مراد واسع
 قدرت والا دے یہ واسعہ (فراخه) جزاء و رکولو باندے۔
 عَلَیْكُمْ پوهه دے یہ نیتو نو د اتفاق کوونکی او یہ تفاوت د
 درجاتو د هغوی باندے۔

فائدہ له: قرطبی و شیخ دی چہ دا آیت دلالت کوی چہ کسب
 د زراعت دیر خائسته کسب دے حکه چہ د دے خیر او فائدے
 متعدی او غیر منقطع دی او د دینه انسانانو، خارو او مارغانو
 ټولو ته فائدے رسیږی ر خو شرط دا دے چہ د زمینداري
 په کار کس د مشغولتیا په وجه به د دین کاری یعنی موتخ،
 جهاد او نور و عبادتو ته نه پریږدی)۔

فائدہ له: تفصیل د مثال داسے دے لکه چہ یوه دانہ په
 صحیح زمکه کس کرلے شویده او ښه تربیت یې کیدلشی
 نو د هغه نه اول د او وگو په شکل سره اووه سوه دانے
 پیدا شوے۔ د دغه وگو تعلق د یو یو تی سره دے او د او
 سوو دانو تعلق د وگو سره دے بیا چہ دا اووه سوه دانے
 هم په صالحه او برابره زمکه کس او کرلے شی او او به خور

او صحیح پالندہ اوساتنہ یے اوشی اووہ سوہ ضرب کپہ پہ اووہ سوہ
 کبس نو خلور لکھہ اونوی زرہ (۴۹۰۰۰) دانے ترے جو پے
 شوے۔ بیا دا توله دانے چہ پہ لوگے قراخہ اوصالحہ پیتی کبس
 اوکرلے شی سرہ دپالنے اوساتنہ نہ نو ددینہ پہ کروہونو
 دانے پیدا کیری چہ یورئ اوکندوان ترینہ دکیری اوچہ د
 کروندے داسلسلہ جاری وی نوے شمارہ حدتہ رسیری۔
 انسانان او حیوانات بہ ترینہ دخوراک فائدہ اخلی، پیتی او
 زمکے یہ شنہ وی او خلق بہ پہ روزئ مایہ وی۔ اودے مثال
 تہ قریب مثال دسورہ فتح سورہم دے (کَزَّزَجَ أَخْرَجَ
 شَطَاةً فَازَرَّةً فَاسْتَعْلَظَ فَاِسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوْقِهِ يُعْجِبُ الرُّزَّاعُ)
 نو تطبیق دمثال دادے چہ دلیمال پہ خرچ کولو سرہ دیو
 داعی یا مجاہد دروزئ انتظام او کپیشی اودھغہ عقیدہ وی،
 عملی او اخلاق تربیت او کپیشی او دقرآن وحدیث پہ تعلیم
 سرہ دھغہ دذہن اوبہ خور او کپیشی بیا ہغہ داعی یا مجاہد
 پخیل کوشش سرہ دنورو او وکسانو تربیت او کپی بیاہریو
 ددغہ او وکسانو نہ کوشش ددعوت او دجہاد او کپی تر
 دے پورے چہ دیو عقیدے او مسلک پہ زرگونو داعیان او
 مجاہدین خائستہ عقیدے او عملونو سرہ مل کھزار شی او
 بے شمار مرکزونہ بہ دقرآن وحدیث ددرسونو او ددعوت
 وجہاد پیدا شی لیکن اول شخص چہ کوم مال خرچ کرے دو
 اودا توله سلسلہ دخیر دھغہ تہ جوہہ شوہ نو پہ تقاضا د
 حدیث چہ مَن سَيُؤْتُهُ حَسَنَةً فَلَہٗ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَن عَلٰی
 بِهَا آہ بہ ددغہ اول شخص دتوابونو انتہا نہ وی۔
 ترجمہ: (چاچہ یو خائستہ طریقہ کیخودلہ نو دغہ شخص
 لرہ دھغہ تواب دے او تواب دھغہ چا (دعمل ہم ددہ دے)
 چہ پہ دے باندے عمل کوی اوحال داچہ دھغہ دبرخہ
 نہ بہ خہ تواب تہ کمیاری)۔ نو دیتہ اجر غیر ممنون و ثیل
 شی اودا مقصد دے دَاَللّٰہُ یَضَاعِفُ لِمَن یَّشَاءُ، او دے

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي

ہذہ کسان چہ خرچ کوی مالوزہ خیل پہ

سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَآ

لار دَ اللہ تعالیٰ کیں بیا تہ کوی پہ ہغ پسے چہ

أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذَىٰ لَّهُمْ أَجْرُهُمْ

خرچ کوی دیادہ او تہ تکلیف ددی دیارہ ثواب ددوی دے

عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا

پہ نیز دَرَب ددوی او تہ بہ وی ہیخ ویرہ پہ دوی باندے او تہ

هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۴۲﴾

پہ دوی غمزن کیوی۔

مضمون تہ اشارہ دہ پہ ہغہ حدیث کتب چہ چا صدقہ او کپہ پہ مقدار دکھجورے سرہ دحلل کسب نہ تو اللہ تعالیٰ ہغہ قبولی پہ نبی لاس سرہ بیائے زیاتوی دیارہ د ہغہ صاحب لکہ چہ پالٹہ کوی بوتن ستاسو دخیل بیاترگی تردے چہ پہ شان دیوغر او گرخی (بخاری کتاب التوحید) او ابن کثیر و بیلی دی چہ پہ دے مثال کتب اشارہ دہ چہ نیک اعمال اللہ تعالیٰ زیاتی کوی کوونکو د ہغہ لکہ چہ زیاتوی فصل ہغہ چالرہ چہ پہ صالحہ زمکہ کتب او کری۔

۲۴۲ پہ دے آیت کتب ذکر ددوہ شرطو د قبولیت او د ہغہ زیاتوالی داجر دے چہ پہ معکیش آیت کتب ذکر شو۔ او دا شرطوہ سلبیہ دی چہ مَنِّ او اذی بہ تہ وی۔

ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَآ أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذَىٰ، زمخشری و بیلی دی چہ ثُمَّ دلہ د تراخی د زمان دیارہ نہ دے یکہ د تفاوت د اتفاق او د اتباع د مَنِّ (زیادہ) او اذی دیارہ دے۔ یعنی دا دوارہ کاروتہ یو خائے کول د عقل نہ لرے خیرے دی او قاسمی و بیلی دی چہ

دائم دلالت کوی پہ دوام او ہمیشوالی کے روستو فعل پہ محکش فعل
پسے یعنی زیادہ پر بیتودل اوادی نہ کول بہ ہمیشہ وی کیو
وخت کے پارہ یہ نہ وی اولفظ کا اتباع ہم کے دے تقاضا کوی۔ دارکی
لفظ کا اتباع دلالت کوی چہ اتفاق پہ لاسر کا اللہ تعالیٰ کیں روان
وی لیکن من اوادی ورلہ لاریتہ کری۔ من زیادہ کولونہ وٹیل
شی یعنی چہ چاتہ خہ خیز نفقہ کیں ورکری او بیا روستو رتہ
وائی چہ مانتاسرہ قدرے احسان کریں ہے۔ یابل چاتہ اووائی چہ
ما قدرنی سرہ احسان کریں ہے او ہغہ دہ تہ را اور سیری قرطی
وٹیلی دی چہ زیادہ گناہ کبیرہ دے۔ اوادی دادہ چہ چا یا تے
احسان کریں وی بیا ہغہ تہ بدر وائی او خد متونہ ترینہ اخلی
یا یے یل داسے تن تہ تذکرہ کوی چہ دے شخص یا تے کے
ہغہ خیر یل پر لیری۔ تو داعمل ہم غیر مناسب دے۔
لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ، داجزاء مشروط دہ یہ عدم ذکر او
شرک سرہ یہ دلیل کے تور و تصور سوسرہ۔

سوال :- دلالت یہ فائدہ ذکر کرے اگر چہ موصول مبتداء
متضمن وی معنی کے شرط لہ پشان کا آیت ۶۷۔

جواب :- کوم خائے کیں چہ مقصد بیان وی کے مستحق کے جزاء پہ
حصر سرہ تو ہلتہ فائدہ راوری یعنی خوک چہ اتفاق کے مال کوی
یہ شرط عدم من اوادی سرہ تو صرف ہغہ مستحق کے اجردے
نہ ہغہ خوک چہ من اوادی کوی۔ اور روستو آیت کیں عموم
کا حوالہ او کے اوقات مقصود دے حصر مقصود نہ دے تو ہلتہ یہ
قارا اور یہ چہ صرف یہ سببیت یا تے دلالت کوی۔

وَلَا تُخَفِّفْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ مِنْهُمْ، دے یوم معنی دادہ چہ پہ
دوی یا تے یہ بیرہ نہ وی کے روکیں لو کے اتفاق روستو وجود
کے نہ او نہ یہ غمزن کیری پہ عدم وجود کے ہغہ یا تے۔
دویم داچہ پہ دوی یا تے بیرہ کے عذاب نہ وی پہ راتلونکی
وخت کیں او نہ یہ حقمان وی پہ تیر شوی وخت پسے۔

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ

وینا نیکہ اد بخندہ غورہ دہ

مِّنْ صَّدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذَى ط وَاللَّهُ

د داسے صدقہ نہ چہ ورپسے اوشی تکلیف ورکول اوللہ تعالیٰ

عَنِّي حَلِيمٌ ۲۶۳

بے حاجتہ صبر ناک دے ۔

۲۶۳۔ یہ دے آیت کیں د صدقہ نہ روستو د اذی ورکولو د قباحات بلکہ طریقہ ذکر کوی۔ او ادب ذکر کوی د پیار د واپس کولو د سائل۔ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ، داسے قول چہ زہونہ ئے قبلوی۔ نوہغہ واپس کول دی د سائل یہ خائستہ طریقہ سرہ۔ او عطاء وائی چہ خائستہ وعدہ ورسرہ اوکری۔ او سمعانی نقل کریدی چہ لہر خیز ورکوی او دُعا د برکت ورتہ اوکری یا نہ ورکوی خود دُعا د خیر ورتہ اوکری۔ وَمَغْفِرَةٌ، مراد دا چہ دھغہ یہ حاجت باندے پردہ وچوی۔ دارنگ کہ چرے سائل یہ سوال کولو کیں سختی اوکری نو دے ورتہ معافی اوکری۔ یا یہ سبب د قول معروف سرہ چہ مغفرت د اللہ تعالیٰ د طرف نہ حاصلیری بیا یہ قول معروف کیں نفع دہ بغیر د ضرر نہ نوہغہ غورہ دے د مغفرت نہ حکمہ ئے مخکین راوے دے۔ او قول معروف دلالت کوی یہ لہر والی۔ او تنوین د صدقہ د دیر والی د پیار دے یعنی لہر معروف قول (خائستہ جواب) دھغہ دیرے صدقہ نہ غورہ دے چہ ورپسے اذی ورکوی۔

سوال :- دلہہ ئے صرف اذی ذکر کرہ او من ئے ذکر نہ کرہ؟ جواب :- دیتہ اکتفا وئیلہ شی چہ یو خیز ذکر کری او بل حذف کری لیکن ہغہ مذکور دلالت کوی یہ ہغہ پت باندے۔ دلہہ ہم اذی عام دہ او من لہر مستلزم دہ حکمہ چہ من د دے وجہ نہ قبیح دے چہ اذی پیدا کوی۔ وَاللَّهُ عَنِّي حَلِيمٌ، غنی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا

اے ایمان والا

مہ برباد نہ

صَدَقْتُمْ بِالْحَقِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي

رٹاں) دخیلو صدق پہ زیادہ کولو او تکلیف و رکوسرہ پشان دے ہفہ چا

يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا

چہ خرچ کوی مال خپل دپارہ دے ریاء دے خلقو

يَوْمَ مِنْ بِلَدِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ

ایمان پہ اللہ تعالیٰ او پہ ورخ روستی نومتال دھفہ

كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ

پشان دھوارے گپے دے چہ پہ ہفہ پانے خاڈرے وی نو اور سپری ہفہ نہ

وَأَبْلُ فَتَرْكُهُ صَلَاطٌ لَا يَقْدِرُونَ

شے دباران نو پر پردی ہفہ لرہ خویہ قدرت نہ موی

عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا

پہ خیز پاندے دھفہ عمل نہ چہ دوی کرے وی او اللہ تعالیٰ نہ

يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (۲۴۲)

ورکوی ہدایت رتوفیق قوم کافرانو تہ -

کس اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ دے بندگانو دے صدقانو نہ مستغنی دے - بندگانو تہ دے ہفہ حکم دے دے وجہ نہ ورکوی چہ ہغوی ثواب حاصل کری - نو اشارہ دہ چہ من او اذی پہ اصل کس یو قسم شرک لرہ مستلزم دی او اللہ تعالیٰ دھفہ عمل نہ غنی دے چہ پہ ہفہ کس یوئی دے شرک وی - حَلِيمٌ یعنی خوک چہ من او اذی کوی نو ہفہ لہ ررعداب نہ ورکوی بلکہ مہلت ورکوی دے دپارہ چہ تو یہ او یاسی -

۱۲۱۱ یہ دے آیت کیں دے مکیش خیر من صدقہ آہ دیا اعلت
 ذکر کوی او دارنگ یہ منع دے من او اذی کیں دیر تا کیدات ذکر
 کوی۔ اول خطاب یہ لفظ دے آمنوا سرہ دے چہ دغہ صفت
 ایمان کامل سرہ منافی دے۔ دویم تصریح کول یہ ابطال
 دے صدقاتو یہ من او اذی سرہ۔ دریم تمثیل ذکر یا کارٹی سرہ۔
 خورم تمثیل دے صفوان آہ سرہ۔

لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ يَا لَمْرِي وَالْأَذَى، بطلان دے عمل دادے
 چہ دے ہفے پہ کولویا دے شرعی اثر مرتب نشی تو کہ عمل واجب
 وی تو بطلان یے دادے چہ ذمہ دے مکلف پہ ہفے سرہ فارغہ
 نشی حکم چہ یورکن یا شرط دے یو عمل نقصانی نشی تو تہول
 عمل نقصانی کیہری۔ او کہ عمل دے ثقل وی تو دے بطلان نہ
 مراد عدم ثواب دے ہفے دے۔ دوجے دے مائع شرعی نہ دلتہ لفظ
 صدقات عام دے واجب او ثقل دوار پوتہ تو معنی دے بطلان
 ہم عامہ دے۔ سمعانی یو قول ذکر کر پیدے چہ من یہ صدقہ
 کیں داسے دے لکہ یے اودسی یہ موخ کیں۔ او قرطبی و بیہدی
 چہ دے آیت مراد دادے چہ کومہ صدقہ کیں من او اذی اوشی
 تو ہفہ یہ یا طلہ نشی۔ تورے صدقے یا تور اعمال پہ دے سرہ
 نہ یا طلیہری۔ او ہر چہ شرک او کفر دے تو یہ ہفے سرہ ہر
 عمل یا طلیہری۔ او عرب پخیلہ محاورہ کیں ہفہ صدقے نہ
 چہ ور پے من او اذی اوشی تور لاس وائی او ہفہ چہ یغیر دے
 سوال نہ ور کپے نشی ہفے نہ سپین لاس وائی او ہفہ چہ یہ
 سوال کولوسرہ ور کپے نشی ہفے نہ شین لاس وائی؛ او لا
 بطلان عام دے دہ و جو ہو تہ اولہ دا چہ دے صدقے سرہ من
 او اذی کوی۔ دویمہ دا چہ اول صدقہ پہ اخلاص سرہ او کپری
 لیکن روستو ور پے من او اذی او کپری۔

كُلُّ شَيْءٍ يُتَّقَى كَالِ رِثَاءِ النَّاسِ، دلتہ مضاف پتہ دے یعنی
 ابطال الگینی آہ۔ رثاء دے رای نہ اخستلے شویدے۔ مراد یہ کیں
 خاستہ عمل مخلوق تہ بشکارسہ کول دی دے دیا رہہ چہ دے

تعریف او کپی یعنی ریا کار کے خلق نہ عوض (مدح کول)
 غواہی او وجہ کے تشبیہ دا دہ چہ ذکر ریا کار شخص کے اللہ تعالیٰ
 مع او رضا مقصد نہ وی بلکہ کے خلق نہ مدح حاصل کے مقصد
 وی۔ دارنگ چہ پہ فقیر باندے مَن او اذی کوی کے صدقے کے
 وجہ نہ نو دہغہ مقصد ہم رضا او ح کے اللہ تعالیٰ نہ دے۔
 او دارنگ پہ دوا و طریقو کس دا صدقہ کوونکے خلق نہ دا
 شکارہ کوی چہ ح کے دین کار کووم او اللہ تعالیٰ رضا کووم او
 پت مقصد کے بل دے نو دوی دواہ پہ ظاہر عمل او پت
 مقصد کس یوشان دی۔ او ذکر ریا پہ قباح کس دیر نصوص
 راغلی دی۔ اول داچہ دا عمل کے منافقا نو دے لکہ چہ پہ
 سورۃ نساء ۳۸، ۱۲۱ او سورۃ ماعون ۵ کس دی۔ او
 حدیث صحیح کس دیتہ شرک حقی او شرک اصغر و ثیلے
 شوی دے۔

وَلَا يُؤْمِرُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، پہ دیکس دواہ اقوال دی
 اول داچہ دلته مراد تہی کے ایمان حقیقتا نہ دہ بلکہ ہر
 کلہ چہ دغہ ریا کار کے اللہ تعالیٰ کے رضا او ثواب قصد نہ کوی
 نو داسے شوہ چہ یقین کے نیستہ پہ ثواب کے اللہ تعالیٰ او
 پہ ورخ کے قیامت باندے۔ دے قول تہ ابن کثیر اشارہ
 کریدہ۔ دارنگ مہاشی پہ تبصیر الرحمن کس ہم وئیلی
 دی۔ نو مراد کے دینہ ریا کار مسلمان دے۔ دویم قول دا
 دے چہ مراد تہی کے ایمان حقیقی شرعی دہ یعنی کافر
 دے لیکن پہ منافقت سرہ حکہ چہ صریحی کفر سرہ خو
 ہسے ہم عمل برباد وی لیکن کے دہ کفر پت دے او ریا
 کاری کے معلومہ دہ نو دہغہ سبب ظاہری دے کے پیارہ کے
 بربادی کے عمل کے دہ۔ نو مراد کے دیتہ منافق ریا کار دے۔
 فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، پہ ضمیر کے مسئلہ
 کس دواہ احتمالات دی۔ اول دا راجع دے الذی ینفق
 تہ نو دا مثال کے مثال دے یعنی تمثیل کے ریا کار دے کے

کروندے کوونکی سرہ یہ یوگتہ (تیکہ) باندے۔ دویم دا
 راجع دے مان او موڈی تہ نو دا دویم مثال دے روستو
 د مثال اول تہ۔ صفوان غتہ گتہ چہ ہموارہ، خویہ او
 مٹنہ وی۔ او یہ دیکش د اہل لغت دے اقوال دی دا
 مفرد دے دا جمع دہ دا مفرد او جمع دوارہ دہ۔
 قامایہ وایل، داہ ضمیر صفوان تہ راجع دے یا تراب تہ۔
 وابل پیر او سخت او گنرو خاخکو د باران تہ وٹیلے شی
 راخذاً و بیلا ہم د دینہ اخستے شویدے دے) او لفظ
 د اصاب ہم یہ پیر والی دلالت کوی۔
 فترکہ صلد، دا ضمیر خوصرف صفوان تہ راجع دے۔
 صلد، خویہ گتہ او خالی د خاورونہ او وجہ۔ تشبیہ د مفرد
 د مفرد سرہ دا دہ چہ کافر پشان د صفوان دے چہ
 ہیخ عمل یے قبول تہ دے۔ تراب مثال د اتفاق دے
 یہ دے سرہ دے خیل خان پتوی لکہ خاورہ (دوہ) چہ
 صفوان پتوی۔ او وابل کفر د دہ دے اوریاء، من او اذی
 د دہ دی چہ یہ ہغہ سرہ یے ہغہ اتفاق او نور عملونہ
 باطل شی۔ صلد یعنی دے بعضے مؤمنان تہ شکارہ شی
 چہ خالص کافر دے او یہ دنیا کیش پرے علامات د کفر
 او دینی۔ او یہ آخرت کیش بہ تہو خلقو تہ شکارہ شی کلہ
 چہ جہنم تہ روان کریشی۔ حاصل د مثال دا دے لکہ
 چہ بوہ صفا پاکہ گتہ وی او د ہغہ د پاسہ خاورہ (دوہ)
 پرتہ وی نو خوک کم عقل گمان او کپی چہ دا یو ہموارہ
 زمکہ دہ نو تخم پکیش و اچوی یہ دے ارادے سرہ چہ
 دا بہ زرغون شی او فائدے بہ را کپی لیکن ہر کلہ چہ
 یہ ہغہ باندے تیز باران او شی تہو ہغہ خاورہ، تخم
 وغیرہ ہر خہ او تختوی او گتہ خالی پاکہ پاتے شی تہو ہغہ
 کم عقل شخص حیران او خفہ شی چہ حتماً محذت ہسے
 برباد شو او مال م ہم تاوان شو خوبیا صرف افسوس

کوی او پہ لاس ئے خہ تہ رائجی۔ نو دارنگ منافق ریا کار،
 مَن او اذی کوونکے دیر صدقات، خیراتو تہ او نیگ اعمال
 کوی وی پہ مقصد دریاء، مَن او اذی سرہ او دکہ خیال
 دادے چہ دایہ ماتہ فائدے را کوی لیکن ہغہ تہ صرف
 فائدہ دمد حہ دخلقو ملاؤشی۔ تاخیرہ خلق دہغہ
 تعریفوتہ اوستائینے کوی چہ دا دیر سخی او ینہ سرکے دے
 نو دا تعریفوتہ دخلقو پہ منزله د خاورے دی چہ ددہ حال
 پہ ہغہ سرہ پتہ دے۔

لطیفہ: رد دے وچے تہ پہ حدیث کین رائجی اذا رأیتم
 المداحین فاحثوا فی وجوہہم التراب (مسلم، مشکوٰۃ)
 نو ددے پہ معنی سرہ دایو برابر بدلے تہ اشارہ دہ چہ
 دہغہ پہ مخ خاورے واچوئی) لیکن ہر کلہ چہ بعضے مؤمنانو
 تہ ددہ منافقت پہ علاماتو سرہ معلوم شوچہ ہغہ ریا کاری،
 مَن او اذی دہ نو ددہ د عزت پردہ او شلیبری۔ او پہ آخرت
 کین ہم د منافقت د وچے تہ ددہ ثوابوتہ بریاد شی۔ نو
 خالی لاس بہ پاتے شی۔ حیران او پریشان بہ وی۔

لَا یَقْدِرُونَ عَلَى شَیْءٍ مِّمَّا کَسَبُوا، پہ دیکین دے اقوال دی
 اول داچہ دا ضمیر راجع دے مخاطبینو تہ پہ دے قول کین
 چہ لا تبطلوا صدقاتکم۔ یعنی تا سوچہ دا سے کار او کوئی نو
 دخیل عمل تہ بہ پہ ہیخ خیر باندے نفع وانخلئی۔ دویم
 داچہ ضمیر راجع دے الذی ینفق تہ حکہ چہ الذی پہ
 معنی کین جمع دے یعنی دغہ ریا کار، مَن او اذی کوونکے
 پہ ہیخ ثواب باندے وس تہ موئی حکہ چہ ہغہ باطل
 شو۔ دریم داچہ ضمیر عام دے یعنی ہغہ کرو تہ کوونکے
 پہ صفوان باندے روستو د تیز باران تہ پہ ہیخ فائدہ
 باندے وس تہ موئی نو دوی مشایہ شول د کافرانو سرہ۔
 وَاللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکَافِرِیْنَ، ددیتہ مراد ایصال دکر رسول دی
 ثواب د آخرت تہ او پدیکین بیرہ و رکول دی مؤمنانو تہ د مشابہت
 کافرانو تہ۔

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

او مثال دے ہفہ کسانو چہ خرچ کوی مالوتہ خیل

ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَشْيِئَتًا مِّنْ

ذیالہ دطلب کولو درضا دے اللہ تعالیٰ او دوجے کلک والی دے

أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ مِّنْ رَّبْوَةٍ

نفسونو خیلو تہ نشان دحال ددیو باغ دے پہ خدیہ زمکہ باندے

صَابِهَا وَأَبْكُ فَاتَتْ أَكْثَرُهَا ضَعْفَيْنِ

چہ اور سیری ہفہ تہ کتر باران نو و رکوی میوے خیل دوجند دوجند

فَإِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابْكُ فَطَلَّ

نو کہ او تہ رسیری ہفہ تہ کتر باران نو لہ باران پورے دے

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

او اللہ تعالیٰ ستاسو عملو نو لہ لید و کتے دے

۲۴۵ یہ دے آیت کتب دریم مثال دے دیار دے ہفہ چاہیہ دے
سبیل اللہ تہ علاوہ یہ تور و صحیح مصارف و کتب خرچ کوی یہ
شرعی شرطو او یہ صحیح مقصد سرہ او دے دے محکمتیں آیت
سرہ تقابل او تضاد دے یعنی داضد دے ہفہ دے حکہ چہ ہلتہ
رثاء الناس ذکر و تو دلتہ دے ہفہ مقابل ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ذکر
دے او ہلتہ لَا يُؤْمِنُ آہ ذکر و تو دلتہ وَتَشْيِئَتًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ
ذکر دے۔

ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ، دامفعول لہ دے یا حال دے۔ ابْتِغَاءُ
یہ معنی دے طلب دے یہ پورہ کولو دقص سرہ۔ مَرْضَاتِ مَصْدَر
مہی دے یہ معنی دے پورہ رضا سرہ۔ وَتَشْيِئَتًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ، یہ
دیکتب ددوہ احتمالات دی چہ دامفعول لہ دے یا حال دے
یہ نیز کہ ابن عطیہ مفعول لہ کیدل یے صحیح نہ دی لیکن

تفصیل دادے کہ کہ تثبیتاً سرہ تقدیر اوشی یعنی الثواب علیٰ ثلک
 التَّفَقُّة، اودا یہ معنی کہ تصدیق اویقین سرہ وی تو دا باعث
 کیدے شی ذانفاق کولو دیا سرہ یعنی دوجے دیقین کہ ثواب د
 صدقے نہ خرچ کوی۔ اوکہ تقدیر اوشی یعنی اَعْمَالُهُمْ بِالْإِحْسَنِ
 النِّبَةِ، اومیں یہ معنی دلام سرہ شی (لَا تُفْسِدُهُمْ) اوتثبیتاً یہ
 معنی کہ احتساب (ثواب گنرلو) شی تو بیا باعث اومقول لہ
 نہ دے بلکہ غایہ دہ یعنی یہ خرچ کیں مقصد دُخَان دیا سرہ
 ثواب حاصل دی یہ خیلو عملو تو سرہ یہ اخلاص دکنیت سرہ
 اومفسریتو کہ تثبیتاً دیرے معنی ذکر کریدی۔ تصدیق، یقین،
 ثواب گنرلو، تبیین (تحقیق کول د مصرف چہ صحیح دے اوکہ نہ دے)
 بصیرت اواخلاص۔ اودا توالے معنی صحیح کیدی لیکن غورہ
 دادہ چہ دا دواہرہ یہ موضع د حال کیں دی اوعائے دی دیا سرہ د
 انفاق کولو کہ چہ ابن عطیہ اوا ابن عاشور دے لہ ترجیح وکرپیں
 یعنی انفاق ددے دیا سرہ کوی چہ اللہ تعالیٰ رضا شی اودے
 دیا سرہ چہ نفس پوخ شی یہ انفاق کولو یہ صحیح مصرفو تو
 اویغل نہ کوی۔ اوپہ غایا تو کیں ہم معنی دعلتیت وی یعنی
 دا اسباب ہم کیدے شی۔ اوروستو تشبیہ ہم ددے تائید
 کوی۔ کَمَثَلِ جَنَّةٍ مِّنْ رَّبْوَةٍ، جَنَّةٍ یہ اصل کیں یوغل پتولوتہ
 وئیلے شی اویہ عرف کیں ہغہ ہکڑہ دہ دزمکہ چہ یہ ہغہ کیں
 خائستہ اونے اویوتی وی اوزمکہ یے پتہ کرے وی۔ رَّبْوَةٍ، ہغہ
 اوجتہ زمکہ چہ خورہ وی اولیہ اوجتہ وی۔ اوکہ داسے زمکہ بوٹی
 خائستہ وی دیتہ خریہ زمکہ وئیلے شی لیکن د اوجتوالی دوجے نہ
 ہغہ تہ تھرو تہ ورخیٹری ددے وچے تہ یے کھغہ دیا سرہ
 وایل اوطل ذکر کریدی۔

سوال :- خائستہ بوٹی اوقصل خود ہموارے زمکہ وی نودلتہ
 ربوہ ولے ذکر کرہ ۶۔

جواب لہ :- دایئے د عربو د عرف مطابق وئیلی دی چہ دھتوی
 پہ علاقہ کیں داسے صفت والا زمکہ یشہ فصل کوی اگرچہ

نہرو نہ ورتہ نہ رسیپی -

جواب لے۔ امام رازی وٹیلی دی چہ ددیتہ مراد اوچتہ زمکہ نہ
دہ بلکہ یہ دلیل دسورۂ حج ۵۰ ہغہ زمکہ دہ چہ خربہ اویولہ
وی نہ ہغہ تہ یے دلتہ ربوہ وٹیلے دہ -

لَمَّا بَهَا وَابِلٌ، داصفت دَرَبُوۃٌ یَا جَنَّةُ دے۔ قَاتِلُ اَکْثَرِ الضَّعِیْنِ،
انت دوه مفعولہ غواہی یوحذف دے یعنی اَکْثَرِ اَکْثَرِ اَوَّلِ
مفعول دے اوضعیقین حال دے۔ یَا اَنتِ یہ معنی دَ اُخْرِجَتْ
دے او اکھائی مفعول دے۔ اونسیت دَ اَنتِ مجازی دے۔

اُکْلُ ہغہ خیزتہ وٹیلے شی چہ خورلے کیپی او اکثر د اوتو
یہ میوہ کس استعمالیپی لکہ دَوَاتِی اُکْلِ حَمِطِ (سورۂ سبا)
تَوَاتِی اکھائی کل حین باذن ربہا رکھف) ضعیقین تشبیہ دتکرار
دیارہ دہ یعنی ہیرے میوے ورکوی۔ او عطاء وٹیلی دی چہ
یہ کال کس دومرہ میوے ورکوی چہ نور یا غونہ ہغہ یہ
دوہ کالہ کس ورکوی -

فَإِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ كَطَلٍّ، ددے خبر پت دے یعنی
یَکْفِیْہَا، یا فعل پت دے یعنی قِیْصِیْبُہَا طَلٌّ۔ طل نری نری
خاخی دباران او بعضو وٹیلی دی چہ دا پرخہ رشبتہ (دہ لیکن
دامجازی معنی دہ دلتہ مراد نہ دہ۔ دمثال تفصیل دادے
چہ ہغہ یاغ چہ یہ یو خربہ زمکہ باندے وی نو د لاندے
نہ ورتہ ہروخت نہی (لوند والے) ورسیپی اوتازہ وی۔
اوهرکہ چہ دبرہ طرف نہ ورباندے غت باران کیپی نو
اونے یا بوٹی یے غت پیپی او میوے پکس ہیریپی۔ نو ددے
یاغ اویہ خور یہ دوہ طریقو سرہ کیپی خکہ یے میوے
ہم دوچند وی۔ اوکلہ چہ ورتہ دبرہ طرف نہ غت باران
اوتہ رسیپی نو لب باران سرہ ہم میوے ورکوی لیکن
د مخکش نہ کسے وی خکہ اویہ کیدل صرف د لاندے نہ
دی او دبرہ طرف نہ صرف د لاندے نہی دحفاظت دیارہ
لب باران کیپی (تطبیق لہ دمثال) یو مؤمن چہ اتفاق کوی

أَيُّودُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مَلَكًا

آیا، خو خوی یو کس ستاسو چه وی د هغه لره باغ

مَنْ تَخِيلُ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي

د کجورد او انگورو بهیږی

مَنْ تَحْتِهَا إِلَّا نَهْرٌ لَهَا فِيهَا مِنْ

لاندې د هغه ولې ده د پاره په هغه کین دی د

كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ

هر قسم میوه ده اور سیدل وی ده ته بودا ولې او دده د پاره

ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ

بچی کمزورل دی نو اور سیدل هغه ته تیزه سیل

د خپل حلال مال ته او د هغه مقصد ونه یا اسباب هم دوه وی یو د بړه طرف سره تعلق لری یعنی ابتغاء مرضات الله او دویم د لاندې سره تعلق لری چه تثبیت د نفس دے نو د هغه د اتفاق په ډیر زیات ثوابونه وی.

او کله یی چه صرف تثبیت مقصد وی چه هغه اخلاص لره مستلزم دے او د ریاء، من او اذی نه پاک دے نو دا هم سبب د یو ثواب دے. یعنی سبب د ثواب یی شته او د حیط سبب یی نیستته (تطبیق له) لکه چه دغه باغ په هر حال کین میوه ورکوی. برابر خبره ده که میوه یی لره وی او که ډیره وی. دارنگ صدقه د مؤمن چه د ریاء، من او اذی نه پاکه وی نو هغه قبوله ده په نیز د الله تعالی که لره وی او که ډیره وی.

وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، خطاب عام دے اتفاق کوونکو او نورو خلقو ته او بصیر کیش اشاره ده چه د اتفاقو مقدار او کیفیات او د هغه اسباب د الله تعالی نه پټ نه دی او اشاره د وعد او وعید دواړو ته

فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ

بیانوی

دعسے

جہ یہ ہے کہ کیں اور دی نو اوسوزدندہ باغ

اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

۲۴۴

اللہ تعالیٰ تاسو ته آياتونه (مثالونه) ددے دياره چه فكر او كړئ تاسو .

په دے آيت کيس د مثال د پايه اگر چه صريح لفظ نيشته
ليکن عبارت دلالت کوي په مثال يان دے ضرورتاً اوداخلوم
مثال دے هغه څوک چه اتفاق په باطله طريقه سره کوي اوتو
هم داسے اعمال کوي چه مخکيس صحيح اتفاق اوصحيح اعمال يې
باطل شي اوعمر اوفال وغيره هرڅه يې برباد شي په داسے
وخت کيس چه بيا هيڅ گنجه نشي کولے .

يَاوَدَ أَخَا لُوطَ هَمَزَهُ كَاسْتَفْهَامَ انكساری د پايه دے . يَوَدُّوْكَ ذَرْوُ
کامل محبت ته وييلے شي چه په ژبه ورسره تمنا هم منکر شي
لفظ د يحب يا يريں يې نه دے وييلے اشته ده چه محبت دهر
سري د عدم د دے حالت سره کامل محبت دے تو ديتنه
انکارتام وييلے شي . اَنى تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ تَخْيِيلٍ وَاعْتَابُ ، جنة
اسم جنس دے اومراد تربيه هغه ياغونه دي چه په هغه کيس
داوړه قسمه اوڼے (کهجور مے اوانگور) ډير مے وي . تخيل اسم
جمع ده . يا جمع ده د نخل چه اسم جنس دے بيا په اختلاف
يان دے . امام راغب وييلي دي چه ديتنه تخيل ځکه وييلے شي
چه دامخول (چا تر کړ مے شو مے) ده په اوتوکش ځکه چه د دے
منافع ډير دي اومتسابهت يې دے د بني آدم سره . دلته يې د
دے دواړه اونودکر ځکه اوکړو چه د عربو په زمکه کيس داډير مے
مے اودارنگ دواړه په اوتوکش ډير مے اشراف دي اوفالکي يې
د تولونه ډير مے دي اگر چه په ياغ کيس د ديتنه علاوه تور مے
اوڼے اوبوتې هم وي .

سوال : قرآن کریم کيس اکثر د تخيل ذکر کوي اود هغه د ميو مے
ذکر يې نه دے کړ مے اود کرم (دانگورواوڼه) يې ميوه ذکر

کرے دہ چہ اعتاب (انگور) دی ؟
 جواب :- یہ دے وجہ چہ د نخیل منافع دھے یہ میوہ پانہ
 خانگو، پوستکی اوتنہ ہولو کیں دی او د انگورو منافع صرف
 یہ دانو (میوہ) کیں دی دھے اوتنہ یا پانہ وغیرہ کیں نور
 خہ خاص فائدہ نیشته۔

تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْكُنُهَا، دا د جنة رباغ) صفت دے
 او پد یکیں اشارہ دہ چہ دغہ یا غوتہ باران تہ محتاج نہ
 دی بلکہ خیل او یہ ئے شتہ دے چہ تھرو تہ دی نو د
 سو کرے د وچ د وچوالی خطرہ ئے نیشته۔

لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ، یعنی سیوا د کھجورو او انگورو
 نہ نورے میوے او غلے پکیں ہم وی۔ زمخشری و ثیابی دی
 چہ د دینہ مراد دھے مختلف منافع دی چہ دھے نہ
 حاصلیری۔ مِنْ د اخفش یہ نیز زیاتی دے۔ او د کوفیاتو
 یہ نیز زیاتوالی د یارہ روستو نکرہ ضروری دے او د بصریاتو
 یہ نیز نکرہ او مخنیں متقی کلام ضروری دے او دغہ شرطہ
 نیشته نو د دوی یہ نیز مِنْ زیاتی نہ دے بلکہ عبارت کیں تقدیر
 دے یعنی لَهُ فِيهَا ثَمَرَاتٌ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ۔

وَاصَابُهُ الْكِبَرُ، دا جملہ حالیہ دہ یا عطف د ماضی دے یہ
 یو د یا یہ تگون بات دے یہ اعتبار د معنی سرہ۔ غورہ یہ
 دیکیں عطف دے او انکار دے یہ دیکیں د جمع د روستو
 صفاتو د مخنیں صفت سرہ چہ کیدل د باغوتو دی۔ یعنی
 د دواہو حالتو جمع کیدل ہی خوک نہ غواہی۔ او یہ لفظ
 د اصاب کیں اشارہ دے یو د والی تہ۔

وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ، د ضعفاء نہ مراد دیر واپہ بچی دی
 چہ کار کسب نشی کولے یا ترینہ مراد فقراء دی یعنی دغہ
 اولاد یہ نفقہ کیں یہ یلار بات دے بوج وی دوی دھے
 سرہ ہیخ مدد نشی کولے۔

فَاصْبَاهَا اَعْصَارًا فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ، اعصار یہ اصل کیں پھوڑو

تہ وئیلے شی اوپہ عرف کیں دا دیو قسم سیلئے نوم دے۔
 ڈاکڑوپہ نیز ہغہ تیزہ سیلئے دہ چہ ڈ زمکے نہ ک
 آسمان طرف تہ الوری پشان ڈ تیغے ستنے او تاویری نو دا
 دُخان سرہ اونے او بوتی نچوروی۔ او بعضو وئیلی دی
 چہ داوریئے نچوروی۔ او ڈ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت
 دے چہ داہغہ سیلئے دہ چہ پہ ہغے کیں گرم سوزوونکے بادوی۔
 بن عطیہ وئیلی دی چہ دا پہ سختہ گرمی او سختہ یخنی
 کیں پیدا کیری۔ تاڈ تہ مراد سختہ گرمہ ہوا دہ یعنی
 سموم او دیتہ تشبیہ بلیغ وئیلے شی، فَأَحْتَرَقَتْ یعنی سوزید
 داسے دی چہ پہ دے سرہ میوے او پانپے ہولے مہاوے
 او اوچے شی اوختہ راپریوچے۔ نو دا دیو سخت حاجت پہ
 وخت کیں ناسایہ محرومتیا او نا امید دی دہ۔ ڈ مثال تفصیل
 دادے لکھ یو شخص دے او یو باغ یئے لگولے (نال کرے)
 وی او پہ ہغے کیں دیرے میوے او فائدے وی لیکن ہغہ
 پخیلہ بوہ اشوے وی او۔ مچی رُحامن اولونہ) یئے ہم
 ماشومان او کمزورے وی نو ڈ دے ہولو ڈ ژوند ضروریات
 د دغے باغ نہ پورہ کیری۔ دغہ شخص پخیلہ او مچی یئے ہم
 یل کسب او مزدوری نشی کولے یعنی دے یوچ ہم پہ پلار
 باندے وی تو ناسایہ اللہ تعالیٰ پہ دغہ باغ باندے ڈ اورتہ کہہ
 سیلئے را اولیری او ہغہ باغ او سوزی۔ اوس دے شخص طاقت
 تیشہ چہ دوبارہ داشان باغ اولگوی او اولادیئے ہم کمزورے
 دے ددہ سرہ مدد نشی کولے تو پہ داسے وخت کیں دے دیر
 زیات غمژن او پریشان حالہ وی۔ (ڈ مثال تطبیق) امام بخاری
 دے عمر رضی اللہ عنہ حدیث ذکر کریں ے چہ ہغہ بوہ وچ کصالیہ
 کرامونہ دے تفسیر طلب کرو تو ہغوی دے عجز اظہار او کرو پہ
 دے قول سرہ چہ واللہ اعلم نو دے غصہ شو۔ نو ابن عباس
 رضی اللہ عنہما جواب او کرو چہ دا د عمل مثال دے تو ہغہ
 اوئیل کوم عمل نو دہ اوئیل چہ یو مالدار شخص دے چہ

دَاللہ تعالیٰ پہ طاعت سرہ بے عملوتہ کول بیاوریاندے شیطان
 مقرر کرے شور کہ ابتلاء یہ طور سرہ نو دا سے کٹا ہوتہ بے شروع
 کرل چہ خیل تیر شوی نیک اعمال بے حُان لہ یر یاد کرل۔
 ابن کثیر و بیلی دی چہ یہ دے حدیث کیں کفایت دے دیا رہ
 دے تفسیر دے آیت۔ (لیکن دوضاحت دے پامرا بے) تفصیل دادے
 چہ یو شخص مالدار دے ہر قسم مالوتہ و سرہ شتہ او مالوتہ
 دَاللہ تعالیٰ پہ لار کیں او یہ طاعات تو دَاللہ تعالیٰ کیں خرچ کوی
 اولکہ خرچہ چہ ددہ یا غوتہ دودہ قسمہ دی تو دار تک اتفاق بے
 ہم دودہ قسمہ دے یعنی قرض اتفاق او تعلق۔ او تھنکہ چہ ددہ
 دیا غوتہ و نہ ہم شتہ نو دا سے داصدقات و رکول بے ہم
 وخت پہ وخت دیریری او ایمان و سرہ ہم شتہ چہ یہ ہر سرہ
 دصادق تو سیرانی کیری۔ اولکہ تھنکہ چہ ددہ نور ثمرات او
 منافع ہم شتہ دے تو دار تک ددہ نور طاعات او اعمال کخیر
 ہم شتہ دے (عبادات بدنیہ او مالیہ) او خرچہ چہ دے بودا
 شو نو ضعیف او کمزور بے شو د نور کسب کولو نہ نو دار تک د
 نیت او د عقیدے ضعف پکیں راغے د شیطان پہ و سوسو
 سرہ بے ایمان او نیک اعمال پر بخودل۔ او خرچہ چہ د
 باغ د مالک اولاد شتہ خو کمزوری و نو دار تک پدے
 شخص باندے د بند کمانو حقوق ہم راغلل پہ سبب د
 ظلم ددہ او ہغہ اہل حقوق ددہ سرہ ہیچ قسم امداد
 نشی کو لے بلکہ ددہ نہ دخیلو حقوق مطالبہ کوی اولکہ
 چہ یہ باغ باندے گرمہ او نچور وونکے سیلیں راغلہ نو دا
 رنگ ددہ پہ اتفاق کیں ریاء، مَن او اذی راغلہ پہ اعمال
 کیں رسموتہ او بدعات شروع شول چہ ہغے سرہ د طاعات
 نہ ثوابونہ نچور شو۔ اولکہ چہ د سیلیں سرہ اور دے نو
 دار تک دغہ شخص بیکارہ شرک او کفر شروع کرو۔ اولکہ
 چہ یہ سیلیں او اور سرہ باغ او سوزید لو نو دار تک د
 دے شخص طاعات او عبادات بدنیہ او مالیہ پہ داسے وخت

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ

اے ایمان والو خرچ کوئی د

طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا

کودہ ہونے والے چہ تاسو کسب کیے وی او کھنہ خیز و نونہ چہ داویستلی مونہ

لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَبْسُوْا خَبِيثَاتِ

ستاسو دیار د زمک نہ او قصد مہ کوئی د ردی

مِنْهُ تَنْفِقُونَ وَلَكُمْ بِهِ بِأَخْذٍ يَهُ

د دہ مال نہ چہ خرچ کوئی او نہ یی تاسو اخستو کھنہ لہ یہ خیل حق کنہ

إِلَّا أَنْ تَغِيْضُوا فِيْهِ طَوَاغُتُ

مگر ہونہ وخت چہ ستر کے پتہ کوئی یہ ہنہ کنہ او پوہہ شئی

أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿۲۶۷﴾

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ بے حاجتہ دے ستائیلے شوے دے ۔

کنہ بر باد شول چہ دے د نور و طاعات و عبادات و س و طاعت
نہ لری نو دے پس د ہلاکت او د مرگ نہ یہ عذاب د قبر
او د حشر کنہ مبتلا شئی حکہ چہ اعتبار خاتمہ تہ دے ۔ او
دارنگ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ہم د مثال تطبیق
یہ اجمال سرہ نقل دے چہ دا مثال د ہنہ چا دے چہ
عملونہ د طاعات و کوی لیکن خاتمہ یے یہ ناکارہ عقیدہ او
عمل سرہ اوشی (ابو حیان)

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ، یہ دے جملہ
کنہ ترغیب دے آیا تو نو د قرآن تہ یہ علم او عمل سرہ او
تفکر پکار دے دیارہ د تطبیق د مثال او ممثل لہ ۔ او دیارہ
د تمیز کولو یہ میخ د صبیح اتفاق چہ مفید وی او باطل
اتفاق کنہ چہ غیر مفید وی ۔

۲۶۴ ربط له :- هرکله چه تیرشوی آیا تو نو کس اتفاق ته ترغیبات
او دهغه د موانعو د قبولیت ذکر تیرشو او هغه تمهید وو- نو
اوس مقصد ذکر کوی چه امر دے په اتفاق کولو سره.

ربط له :- هرکله چه مخکس سلی او ایجابی شرطونه د فعل
د اتفاق د پاره ذکر شول دهغه د قبولیت د پاره نو اوس د موقوف
خرچ کړے شوی مال) په پاره کس ایجابی شرط ذکر کوی.
أَفَقَوْا، د علی رضی الله عنه، حسن بصری او ابن سیرین
رحمهما الله نه روایت دے چه دا امر د فرضیت د پاره دے.
او د دینته مراد زکوٰۃ او عشر دے. او د بعضو علماؤ نه نقل دے
چه دا فرض او نقل دواړو ته عام او شامل دے.

مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ، هرکله چه انسان د مال په لحاظ سره
دوه قسمونه دی اول سرمایه دار چه تجارت پیشه او کارخانه دار
خلق دی. دویم قسم جاگیردار او زمیندار او صاحب جائیداد
خلق دی. نو په دے آیت کس په دواړه قسمونو کس د اتفاق
امر ذکر کوی. په دے مذکور جمله کس اول قسم انسانان ذکر
دی. طیبات جمع د طیب ده. د اصفیت غالبه دے. یعنی
بغیر د موصوف ته ذکر کیږی. د دے معنی مخکس تیرے شوی
دی دلته مراد کړه (روغ) مال دے او صفت د حلال ورسره
هم مراد دے. کَسَبْتُمْ، کسب هغه عمل دے چه د بدن په
ستری والی سره کیږی نو هغه تجارت، مزدوری، توکری
کاریگری او تجارت د خاړو و غیره ټولو ته شامل دے.

وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ، په دیکس دویم قسم ذکر کوی
یعنی هغه آمدنی او کټه چه د زمکه نه حاصله شی یعنی
فصلونه او معدنیات و غیره دی. او په دیکس فریضه هغه
ادا کول د عشر (لسمه حصه یا شلمه) او زکوٰۃ دے.

تنبیه :- مَا كَسَبْتُمْ او مَا أَخْرَجْنَا لَكُمْ دواړه عام دی لیکن د
دے تشریح په احادیثو کس ذکر ده. د روپو اشرفو و غیره
سرو زرو سپین زرو او د تجارت د مالونو نصاب او دهغه

نہ دَ زکوٰۃ دَ واجب کید لو مقدارِ خلو یستتمہ حصہ دہ او دَ فصلو نہ
نصاب او یہ ہفے کیں عشر یا شلمہ وغیرہ او دَ خارو و نصابو نہ
او یہ ہفے کیں مقدار دَ وجوب دَ زکوٰۃ دا ہول یہ احادیثو کیں
یہ تفصیل سرہ ذکر دی۔ یہ قرآن کریم باندے دَ احادیثو
نہ بغیر عمل نشی کیدے۔

فائدہ لہ :- دَ ما کسبت سرہ یے طیبات ذکر کرے وو او دَ
ما اخرجنا سرہ یے نہ دے ذکر کرے ؟
حاصل جواب دا دے چہ دیتہ اکتفاء و ٹیلے شی چہ یہ یو
قسم کیں ذکر شو نو یہ بل کیں ہم مراد دے۔
فائدہ لہ :- رَزَعْتُمْ یَا اُنْبِیُّنَا یے نہ دے و ٹیلے حُکَہ چہ
ایجاب دَ عشر وغیرہ دَ فصلو دَ حاصلید لو یہ وخت کیں وی
او یہ ہفے باندے لفظ دَ اخراج دلالت کو ی۔ دارنگ دَ زمک
معدنیاتو تہ انبات او زرع شامل تہ دہ بلکہ اخراج لفظ
ور تہ شامل دے۔

وَلَا تَتِمُّوا الْخَبِیْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ، تیمم یہ لغت کیں قصد
کولو تہ و ٹیلے شی۔ دَ اَمَّ یَا یَمَّمْ نہ اخستلے شویدے۔ خلیل
و ٹیلی دی چہ اَمَّمْ قصد کول دی دَ مخکیں طرق تہ او یَمَّمْ
قصد کول دی دَ ہر طرف تہ۔ الْخَبِیْثَ دلتہ یہ معنی دَ
ردی سرہ دے او وصف دَ حرام ہم و سرہ دے۔ مِنْهُ
ضمیر راجع دے ما کسبت او ما اخرجنا تہ او تنفقون حال
دے۔ او یہ دے جملہ کیں مقصد تاکید دے دَ اتفاق دَ
کرہ او حلال مال۔ او دفع دیو وہم دہ۔ وہم دا دے چہ
یہ مالو نو کیں خوا کثر کرہ او ردی کما وہ موجود وی نو دَ
ہفے نہ کرہ جدا کول خو تکلیف دے ؟

نو یہ دے جملے سرہ یے وہم دفع کر و حاصل دَ دفع
دا دے چہ ردی دَ کرہ مال دَ مینع تہ راہولول دَ اتفاق
دَ پارہ منع دی او کہ کما وہ وی نو اتفاق یے جائز دے۔
فائدہ لہ :- دَ الْخَبِیْثَ مادہ یہ قرآن کریم کیں شپاس کرتہ

ذکرده او د هغه اووه معنی دی. اول په معنی د ردی مال په دے آیت
کیش. دویم په معنی د منافق سورة العمران ۷۹، دریم په معنی
د حرام سورة بتل، خلورم په معنی د شرک سورة الانفال ۷۲،
پنجم په معنی د خور ز مکے سورة اعراف ۵۸، شپږم په معنی
د ترخه او نه (بوټي) سورة ابراهيم ۲۷، اووم په معنی د کنا هوتو
سورة الانبياء ۲۷،

وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهٖ، په دے جمله کیش ردی
تعریف دے. او دا جمله حالیه ده یا علت دے دَلَّيْكُمْ وَالْغَيْثُ
د پاره. یعنی کوم مال چه تا سو د پل چانه د حان د پاره نه قبلوی
په اخستلو خرڅولو، قرض او په اجرت د عمل کیش نو د غسه
مال په زکوٰۃ کیش هم مه ورکوئ یعنی ورکول یې قیاس کړل په
کسب یا نه دے. او اغماض په اصل کیش ساترکے پټولو ته وئیل
شی په یوځائے کولو د زیر موسره. او د دے سره دوه څیزونه لازم
دی یو آرام کول او دویم تسامح او آسانتیا کول په پاره د یو مکروه
څیز کیش. دلته آخری معنی مراد ده. یعنی یو شخص ته چه د
هغه حق ورکیدے شی نو هغه پکیش ردی څیز نه قبلوی لیکن
کله چه مجبور شی د هغه اخستلو ته نو تسامح او کړی یعنی ساترکے
پیرے پټه کړی او قبول یې کړی د وچے د خپل احتیاج ته.

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَمِيدٌ، وَأَعْلَمُوا سِرَّهُ تَنْبِيَهُ مقصود ده هغه
انسان ته چه د ردی مال په خرچ کولو سره گویا چه دے الله تعالی
محتاج گنځری. او دا جواب د سوال دے. که څوک سوال او کړی
چه هر کله انسان په خپل حق اخستلو کیش اغماض کوی نو الله
تعالی به هم اغماض کوی؟ حاصل جواب دا دے چه انسان
خو د احتیاج د وچے نه اغماض کوی او الله تعالی خو غنی بے حاجت
دے نو هغه اغماض ته حاجت نه لری. او حمید په معنی د
محمود دے په هغه انعاماتو چه تا سو یا نه یې کړیدی یا په
معنی د حامد د یعنی تیک اعمال چه تا سو یې کوئ نو الله تعالی
د هغه حمد کوی. او د اصفت د غنی سره د دے وچے نه دے چه

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ

شيطان دیرہ وی تاسو دے فقیرئ تہ او حکم ورکوی تاسو تہ

بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً

د بخل کولو او اللہ تعالیٰ وعدہ کوی تاسو سرہ دے بخنے دگناہونو

مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (۲۴۸)

دطرفن خیل تہ او دذیاتی کولو دمال او اللہ تعالیٰ فراخہ فضل والا دگمال دے یہ ہر خہ بانہ

یہ بدن گانو کین مالدار سرے چہ تسامح ہم دچا سرہ
نہ کوی نو ہغہ بد گنرے کیوری او اللہ تعالیٰ خو سرہ دے
غنا نہ ستائیلے شو دے یہ خائستہ صفتونو سرہ -

۲۴۸۔ ددے آیت تہ د آیت ۲۴۷ پورے شپہ امور ذکر کوی
چہ ہغہ متعلق دی یہ اتفاق پورے - او یہ دے آیت کین
اولہ خبرہ دہ چہ خان بچ کول دی د وسوسے د شیطان
نہ د اتفاق پہ بارہ کین -

ربط - ہر کلا چہ مخکین د اتفاق ترغیبات او یہ آخر کین د
کرہ او پاک مال خرچ کول ذکر شو - خو چونکہ ددے عمل
نہ منع کوونکہ شیطان دے نو اوس پہ دے آیت کین د ہغہ
مانع د اتباع نہ منع کوی یہ طریقہ د تقابل د شیطانی
وسوسے او احکام الہیہ سرہ -

یَعِدُكُمْ، وعدہ یہ خیر او شر دواو کین استعمالیوری - مثال
د خیر پہ سورۃ فتح ۱۰۱ کین دے او مثال د شر پہ سورۃ حج
۱۰۱ کین دے - دلہ ہم د شر سرہ ذکر دے چہ ہغہ
فقر دے - او کلا چہ د خیر او شر ذکر نہ وی نو بیا وعد
پہ خیر کین او وعید پہ شر کین ذکر کیوری - او دلہ یعدکم
پہ معنی دیرہ ورکولو دے - او شیطان عام دے جتی او اسی
بلکہ نفیس امارہ یا لسوء تہ شامل دے - اَلْفَقْرُ، یہ اصل
کین د ملاہی وکی تہ وکیلے شی - او یہ عرف کین سخت احتیاج د

لوازماتو د ژوند ته د وچې د نیشتوالی یا کموالی د مال نه توفیقیر
په اصل کښ ملا ماتے وی یعنی کمزورے وی په مالی کمزور
سره۔ مقصد دا چه شیطان انسان ته وسوسه اچوی چه مال
مه خرج کوه فقیر په شه۔

وَيَا مُرُّكُمْ يَا لَفَحْشَاءُ، مخکښ سلبي صفت وواو دا ثبوتی
صفت دے نو ترقی ده په تحدیر کښ د وسوسو د شیطان
ته، یا مُر، امریه اصل کښ کلام کول دی دلته یی په وسوسو
باندے اطلاق شویدے چه هغه هم په زړه کښ قوی
تاثیر پیدا کوی نو مراد ترینه ترغیب ورکول دی بد کارونو
ته او خاښته ښکاره کول دی د هغ۔ الْفَحْشَاءُ د فحش
نه اختصیل شویدے د حد نه تجاوز کولو ته وئیلے شی نو
فحشاء نوم د هغه قول یا فعل دے چه په قباحت کښ د حد
نه ورتیر شوے وی تردے پورے چه هر عقل سلیم والا د
هغ په قباحت باندے اقرار کوی۔ او قرطبی وئیلی دی چه
فحشاء ټولو گناهونو ته وئیلے شی او بخل کول پکښ هم
داخل دے۔

فأكد:- تخويف د فقری مخکښ راوړو په امر د فحشاء باندے
ځکه چه بخل د ټولو عقل والو په تیز باندے قبیح دے نو
شیطان دا وس او طاقت ته لری چه هغه د اول نه یو کار
چاته خاښته ښکاره کړی نو په دمه دمه کار کوی۔ یعنی اول
ورته د فقر نه یوه ورکړی نو بیا یی په محل باندے آماده
کړی۔ دا دلیل دے چه د شیطان په هره وسوسه کښ د
خیر امید نیشته بلکه مقصد یی شروی۔

وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا، لفظ د الله یی د ډیر
تسلو او ترغیب د پاره مخکښ ذکر کړو۔ او دلته یی د ډیر
معق د وعد سره دے۔ مغفرة لفظ نکره راوړل او په
منه سره مقید کول دلالت کوی په عظمت د مغفرت
باندے۔ او دا شامل دے د ټولو گناهونو بخت ته او پټولو

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ

دے کوی پوہہ دے قرآن ہغہ چاہہ چہ اوغواپی او خوک چہ

يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا

دے کوی شوہ ہغہ تہ پوہہ دے قرآن نویقینا دے کوی شوہغہ تہ خیر

كَثِيرًا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿۲۴۹﴾

دیر او نصیحت تہ اخلی مکر صاف عقل والا -

دے عیدونو تہ - وَ فَضَّلًا نہ مراد عام دے یعنی زیاتوالے او برکات
یہ مال کیں یہ دنیا کیں او بیا ثواب یہ آخرت کیں - قرطبی دے
ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل کریدے چہ پیدے
ایت کیں دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ دے خیر دودہ وعدے دی او دودہ
وعدے دے شردی دے شیطان دے طرف نہ - نو عقل والو لہ
ضروری دی چہ دے دے دواہو یہ انصاف سرہ موازنہ
او کری او دے شیطان نہ حُان - بچ کری -

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، جود، فضل او مغفرت دے اللہ تعالیٰ
فراخہ دے - پد یکیں اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ دے خیلو وعدو
خلاق حُکہ نہ کوی چہ دے ہغہ یہ فضل و رحمت کیں
تنکسیا نیشتہ - عَلِيمٌ یعنی عالم دے یہ متناسب حُایونو دے
فضل کولو - او بعضے وخت یہ چاہاندے تنکسیا راولی حُکہ
چہ دے ہغہ یہ حال باندے عالم دے -

ربط بہ ہرکله چہ وعدہ ذکر شوہ دے اللہ تعالیٰ او دے شیطان
نو دے دے دے تمیز دے سبب پیکار دے چہ ہغہ حکمت دے
نواوس دے ہغہ تقسیم ذکر کوی یہ مقتضا دے علم خیل سرہ
چہ علیم دے -

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ، دے ایتاء استعمال یہ اعیانو، مالونو،
اعراضو او معانیو تولو کیں کیدیشی - خوک چہ وائی چہ دا پہ
مالونو یا پہ اعیانو پورے خاص دے نو دے ہغوی ہیخ دلیل

نیستہ۔ الْحِکْمَةُ مصدر دے احکام تہ۔ تو حکمت مضبوط والے
 دے یہ علم، قول او عمل کنیں۔ ابن عطیہ او قرطبی و ثیلی دی
 چہ کتاب اللہ او سنت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم حکمت دے۔
 او د دے یہ مصداق کنیں ابو حیان یو کم دیرش (۲۹) اقوال ذکر
 کریدی۔ ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دغہ ہول اقوال یو بل تہ
 قریب دی ماسیوا د قول د سدی تہ چہ ہغہ و ثیلی دی
 چہ حکمت نبوت دے۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 د علی بن طلحہ، قتادہ او ابو عالیہ روایات دا دی چہ پوہہ
 د قرآن کریم او د ہغے ناسخ او منسوخ، محکم متشابہ،
 مخکس نازل شوے او روستو نازل شوے معلومول دا
 حکمت دے۔ دارنگ د ابو عثمان قول دا دے چہ داسے نور
 (علم) چہ دوسوے او الہام یہ مینخ کنیں فرق کو لے شی۔
 نو دا معنی غورہ دی او یہ دے سرہ د مخکس آیت سرہ
 ربط ہم معلومی۔ حاصل دا چہ د قرآن و سنت داسے پوخ
 علم چہ د ہغے یہ ذریعہ د حق او باطل یہ مینخ کنیں پورہ
 فرق کیدیشی او عمل کوی یہ حق باندے او د باطل تہ ٹان
 بیج کوی نو دا پورہ حکمت شرعیہ دے۔ او امام رازی اشارہ
 کریدہ چہ ترجیح د وعدے د اللہ تعالیٰ پہ حکمت او عقل
 سرہ معلومی۔ او ترجیح د شیطان د وعدے پہ شہوت
 او ہوی سرہ معلومی۔ او حکمت او عقل خو د شہوت
 او ہوی تہ دیر غورہ دی او خوک چہ د دینہ د یونا نیا نو
 فلسفیاً تو حکمت مراد کوی نو ہغوی د قرآن کریم تحریف
 کوی۔ وَمَنْ يُوْتِ الْحِکْمَةَ، لَفْظ د حکمت ہے دو بار ذکر
 کرو دوجے دا اہمیت او شرافت د دے تہ۔ فَقَدْ اُوْتِيَ حِیْرًا
 گشیرا۔

سوال :- شرط فعل مستقبل دے تو جزاء ہے فعل ماضی
 ولے ذکر شوہ ؟

جواب :- ہغہ فعل ماضی چہ قَدْ وریاتدے داخل وی

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ أَوْ أَنْزَلْنَا

او ہرچہ خرچ کوئی ناسو خہ خرچہ یا منجئے کوئی ناسو

مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ ط وَمَا

خہ منجئے کول نو یقیناً اللہ تعالیٰ پوہہ دے پہ ہے باتن او نیشہ

الظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ (۲۷۰)

ظالمونو دپارہ ھیٹوک مددکاران -

اوجواب یے شرط وی تو داپہ لفظ کنس ماضی وی اوپہ معنی کنس مستقبل وی توپہ دیکنس تقدیر کعبا یرت تہ حاجت نیشہ اولکہ چہ سرہ کد قن تہ لفظاً اومعناً دوارہ فعل ماضی وی توہلتہ جواب شرط پتہ وی لکہ کان یکنڈ بولک قنڈ گنڈ بٹ رسل من قبلک -

خیراً تنکیر د تعظیم دپارہ دے اوعظمت یے یہ اعتبار د کیفیت سرہ دے - اوکثیراً تہ مراد کثرت یہ اعتبار ک افرادوسرہ دے - قرطبی وئیلی دی چہ علم د قرآن چاتہ ورکپے شو نو علم د مخکونکتا یوتو اوصحیفوہم ورکپے شو - اوداسے یہ حدیث د بخاری کنس ہم دی چہ من یژد اللہ یہ خیراً یفقهہ فی الدین (دچا یہ یارہ کنس چہ اللہ تعالیٰ د یر خیر ارادہ اوکری توہغہ لہ یہ دین کنس یر علم اوپوہہ ورکری -

قائدہ :- حلال مال تہ یہ آیت ملاکنس خیر وئیلے شویدے اوعلم د قرآن تہ خیر کثیر وئیلے شویدے نو دایک کارہ دلیل دے یہ فضیلت د علم یہ دنیا دارئی یاندے - نو دارنگ د اتفاق یہ یارہ کنس چہ کوم ترغیبات اوکوم شرطونہ مخکنس ذکر شول توہغہ یہ یارہ د خیر کثیر کنس ہم مراد دی -

وَمَا يَكْمُلُ إِلَّا الْوَلِيُّ الْأَكْبَرُ، الْبَابُ جَمْعُ كَلْبٍ دہ ہغہ خالص عقل تہ وئیلے شی چہ ک مقابلے د وھمونہ یاک وی - اشارہ دہ چہ ک حکمت تہ ک قائدے اخستلو دپارہ خالص عقل ضروری

دے۔ او ذکر دے صفت یہ دے سورت آیت ۱۹ کیں اوسوۃ
العمران ۲، ۱۹، سورت زمر ۱۸، اوسوۃ طلاق ۱۸ کیں
تفصیلی ذکر شویدے۔

۱۸ حکمت یوتقاضا داده چہ انسان مالی خرچ کوی لیکن یہ
دوہ طریقوسرہ۔ کلہ یہ طریقہ الزام پہ خان باندے چہ ہق
تہ نذر وئیے شی اوکلہ بغیر الزام تہ چہ ہق تہ نفس اتفاق
وئیے شی۔ او یہ دے آیت کیں دویم امر ذکر دے چہ ہق
متعلق دے ذاتفاق سرہ اوہقہ تقسیم دے دوہ قسموتو تہ
وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ، ظاہر داده چہ مراد دے دینہ عام اتفاق دے
کہ ہقہ شرعی وی اوکہ غیر شرعی وی لکہ چہ دے دے دوار و ذکر
یہ تیر شوو مثالوتو کیں اوکے شو۔ او دے من نفقہ پہ تعمیم
کیں مقصد دادے چہ کہ لہ وی اوکہ پیر وی، فرض وی او
کہ ثقل وی، عبادت بدنیہ وی اوکہ مالیہ وی۔ اَوْ تَدْرُسُ
مِنْ تَدْرٍ، دلتہ ہم دغہ دوارہ تعمیمات مراد دی یعنی کہ تہ
کطاعت وی اوکہ دمعصیت وی، مشروط وی اوکہ غیر مشروط
وی، نذر مسہی وی اوکہ غیر مسہی وی۔ دے تہولو مختلف احکام
یہ احادیثوکیں یہ تفصیل سرہ ذکر دی۔ اونذر یہ لغت کیں
ہقہ تہ دی کا انسان خیل زہ (ارادے) لہ یہ یوخیوہے۔
او یہ شریعت کیں داہقہ عبادت دے چہ یومکلفیے واجب
کوی یہ خیل خان یاتے دے اسے چہ اللہ تعالیٰ یہ ہقہ یاتے دے
تہ وی لازم کرے۔ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ، مخکیں ماشرطیہ دے
اوداجواب شرط دے۔ اوداکنایہ دہ دجزا ورکولوتہ کہ جزاء دے
خیرو وی اوکہ دشرو وی۔ او دے ضمیر مفرد دے لفظ دے ماتہ
راجع دے۔ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ، داوعید دے دنا جائز
اتفاق اونذر کوونکو دے یا دے اولفظ دظالمین عام دے تہولو
مشرکاتواوگناہ کوونکو تہ شامل دے اوحاصکر یہ اتفاق
کیں ظلم کول اتفاق تہ کول دی یا یہ غیر شرعی مصارفو
کیں خرچ کول یا یہ ریاء، مَن اواذی سرہ کول داظلم دے

إِنْ تَبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ

کہ چوے بنکارا در کوئی تاسو صدقات نو بنہ دی دے

وَأِنْ تَخْضَوْهَا وَتَوَوُّهَا الْفُقَرَاءُ

او کہ چوے پتہ در کوئی ہغہ او در کوئی بی محتاجانو نہ

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ

نودا غورہ دے تاسو لہ او لرے کوی اللہ تعالیٰ ستاسو نہ

مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

گناہونہ ستاسو او اللہ تعالیٰ ستاسو پہ عملوتوباندے

خَبِيرٌ ۙ

(۲۷۱)

خبردار دے۔

اوندر دمعصیت اوندر یہ شرکی طریقہ یعنی یہ توم دغیر اللہ کہ ٹخاموی وی اوکہ نقود وی اوکہ تور عیادات وی دا تہول ظلمونہ دی۔

سوال :- کہ دے نہ معلومیہری چہ دگناہکار دیارہ شفاعت نیشتنہ (اودامذہب دمنکرین حدیث او دمعزلو دے) ۹ جواب :- شفیع تہ یہ عرف کیش ناصر نشی وئیے کہ دیتہ یہ دے سورت آیت ۱۲۳ کیش نفی دشفاعت اونفی دتصرت یے جدا جدا کریدہ حکمہ چہ شفیع صرف مہربانی اوشفقت کوی او ناصر یہ قوت اوزور سرہ کار کوی۔ ۱۰ :- دا آیت عام دے تہولو اشخاصو اوقاتو او دیلونہ داثبات دشفاعت خاص دی اوخاص مقدم وی یہ عام یاندے۔

۱۱ :- یہ دے آیت کیش دریم امر د انفاق سرہ متعلق ذکر کوی چہ ہغہ ادا د صدقاتو دہ بنکارہ وی او کہ پتہ۔

رابط :- ہر کہ چہ مخکش معلومہ شوہ چہ اللہ تعالیٰ یہ ہر انفاق یاندے عالم دے نو وہم پیدا شو چہ یہ دیکش

اظہار عیث دے توجواب اوشو چہ اظہار کتور و قوائد و دپارہ
جائز دے یہ شرط کعدم ریاء سرہ۔

إِنْ تُبْنَ وَالصَّدَقَاتِ، اِیْدَاء تہ مراد ورکول دی یہ بشکاف طریقہ
سرہ یعنی چہ نور خلق یے اویتی۔ الصَّدَقَاتِ، مادہ کصدق
دلالت کوی یہ صحت اوکمال یاندے نورکوة اوخیرات تہ
صدقہ کدے وچہ تہ وئیلے شی چہ سبب دے کصحت او ککمال
کمال۔ یادلیل دے یہ مصداق کایمان اوکمال کایمان کدبنده
یاندے۔ اولتہ لفظ کصدقات عام دے فرض او نقل دواپو
تہ شامل دے۔ او حسن او قتاده وئیلی دی چہ مراد تترینہ
فرض زکوة دے او عام مفسریتو وئیلی دی چہ مراد تترینہ
نقل دے۔ کصدقات فرضیہ یہ بشکارہ ورکولو کین ابن عباس
رضی اللہ عنہما وئیلی دی چہ اظہار افضل دے کپیت ورکولو
تہ۔ او ابن جریر یہ دے یاندے اجماع نقل کپیدہ۔ او
اصح دادہ چہ داموقوف دہ یہ نیت یاندے چہ نیت صفا
وی او ریاء پکین تہ وی او مقصد یے اظہار کدست وی او
ادا کفرض وی او کدے دپارہ چہ نور خلق ہم کدہغہ
اقتداء اوکوی یہ زکوة ورکولو کین او حآن یہ کخلقو ک
بدگمانی تہ۔ لچ کوی تو یہ دغہ بنیاد سرہ بشکارہ ورکول غورہ
دی اوکہ داسے تہ وی توبیایپت ورکول غورہ دی۔ او نقل
صدقات خویہ ہر حال کین پیت ورکول غورہ دی۔

فَرِحَ مَا هِيَ، دایہ اصل کین نعم الشئ شیئاً ہی دے۔ اوضمیر
دہی ایداء الصدقات تہ راجع دے۔ معنی دا چہ بنہ
خیز دے کخیز یہ لحاظ سرہ دغہ بشکارہ ورکول کفرض
صدقاتو۔ لفظ کد تخم دلالت کوی یہ صرف جواز یاندے
سرہ ک معمولی ترجیح تہ لکہ چہ دا کماضعو کاستعمال
تہ معلومیری او کدے وچہ تہ دہ تہ فعل مدح وئیلے شی۔
وَرَأَى تَحْفُوَهَا وَتَوَّ تَوَّهَا الْفُقَرَاءُ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ، یہ دے
جملہ کین کاحقاء (پیت ورکولو) تفصیل ذکر کوی یہ شرط

ورکولو سره فقراؤ ته -

سوال :- صدقات نه چه مراد فرض زکوٰۃ دے او تخفوها کڻس
ضمير هم هغه ته راجع دے - نو مخکښ معلومه شوه چه هغه خو
بشکاريه ورکول غوره دي دارنگي د هغه ورکول خو فقراؤ پورے
خاص دي نو د وټوټو ها الفقراء قيد لگولو څه فائده ده ؟
جواب له :- د صدقات نه مراد نقل دي په قول د عامو
مفسرينو سره نو هغه بشکاريه ورکول صرف جائز دي او پټ
ورکول افضل دي او فقراؤ ته ورکول هم د مالدارو په
نسبت غوره دي -

جواب له :- صدقات فرض او نقل دواړو ته عام دے ليکن
په ان تيدوا الصدقات کڻس فرض مراد دے او تخفوها
ضمير کڻس نقل مراد دے او ديتنه علم بديع کڻس استخدام
وئيي شى چه په لفظ سره يو معني مراد شى او په ضمير
سره بله معني مراد شى -

جواب له :- اول هم فرض صدقات مراد دي او په ضمير
کڻس هم فرض مراد دي ليکن افضليت په سبب د بچکيدلو
د رياء او سمعت نه دے او جواز په صرف په نيت د عدم
رياء سره دے چه د نورو قوائدو لحاظ پکښ نه وي -
فائده :- په ايداء کڻس د ايتاء فقراء ذکر نه دے کړے
او په اخفاء کڻس کړيدے د دے حکمت دا دے چه عصام
وئيلى دي چه په بشکاريه ورکولو کڻس فقير معلوم يږي خلق
په پيژني نو ذکر ته حاجت نيسته او په پټ ورکولو کڻس
کله ورکوونکي ته د فقير د فقريته نه لگي نو په ذکر کڻس
اشاره ده چه په دغه وخت کڻس پوره تفتيش پکار دے
هس نه چه غير فقراء پي واخلې - بل دا چه خفايي په
شرح د تفسير بيضاوي کڻس وئيلى دي چه د اول سره پي
ذکر نه کړو ځکه چه هلته فرض زکوٰۃ مراد دے او د
زکوٰۃ د پاره د فقراؤ نه علاوه نور مصارف هم شته دے

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ

نیشہ یہ تا باندے حق تہ رسول کدوی او لیکن اللہ تعالیٰ

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُفْقَوْنَ

حق تہ رسوی ہفہ چالہ چہ او خواہی او ہفہ چہ خرچ کوئی تاسو

او پتہ صدقہ خو صرف تقوی دہ او ہفہ ہم غیر فقراؤ لہ
جائز دہ لیکن فقراؤ تہ ورکول افضل دی۔

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ كَيْسَ ظَاهِر دَادہ چہ دا اسم تقضیل دے او
مفضل علیہ مخکس ذکر شو یعنی مِنْ رَبِّكَ آءِهَا (ابو حیان)
وَيُكْفِّرْ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ، دا قراءت یہ صیغہ دَغَائِبِ
سرہ یہ رفع سرہ دے اگرچہ یہ دے کس نور قرائت تہ
ہم شتہ دے۔ یہ دے قرائت سرہ واو دِیَارَ دَعْفِ
دِجِلَ دے یہ جملہ باندے او دا جملہ مستاتفہ دہ
او مبتداء یے پتہ دہ یعنی وَاللَّهُ يُكْفِّرُ آءِ۔ او ضمیر د
یکفر اللہ تعالیٰ تہ راجع دے یا هُوَ ضمیر پتہ دے او راجع
دے ابداء اخفاء او ابتداء تہ۔ تکفیر پتہ لو تہ وئیلے شی
او مراد تربیہ معفرت دے۔

مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ كَيْسَ مِنْ دَ تَبْعِضِ دِیَارَ دے حُكَّہ چہ یہ
صدقاتو سرہ ہول گناہونہ نہ معاف کیروی۔ سَيِّئَاتِكُمْ
جمع دَ سَيِّئَةٍ دہ ناکارہ حالت تہ وئیلے شی تو یہ ہفہ
کس گناہونہ، سختی او مصیبتونہ داخل دی حُكَّہ چہ
یہ صدقاتو سرہ مصیبتونہ ہم دفع کیروی۔

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ، خبیر دِ پتہ خیر و نو یہ علم کس
استعمالیروی۔ نو دلہ ہم اشارہ دہ چہ نیت دَ اخلاص یا
ریاء او سمعت کولو دَ صدقاتو یہ بشارہ یا پتہ ورکولو کس
اللہ تعالیٰ تہ معلوم دے۔ نو دَ اخلاص والو دِیَارَ وعدہ د
ثواب دہ او دَ ریاء والو دِیَارَ وعید دے۔ دارنگ اشارہ دہ چہ پتہ
ورکول دَ صدقاتو غورہ دی حُكَّہ چہ اللہ تعالیٰ پتہ خیر و نو باندے علم لری

مِنْ خَيْرٍ فَلَا تَفْسِكُمْ ۖ وَمَا تَنْفِقُونَ

خوہ حلال مال نو سنا سو دے فائز دے دیا رہ دے او تاسو خرچ نہ کوئی

لَا ابْتَغَاءَ وَجْهَ اللَّهِ ۖ وَمَا تَنْفِقُوا

مگر دپارہ نہ لیتو نہ مخ دے اللہ تعالیٰ او ہغہ چہ خرچ کوئی تاسو

مِنْ خَيْرٍ يُوَفِّيْكُمْ وَأَنْتُمْ

خوہ حلال مال نو پور بہ در کریشی تاسو تہ رو اب دھغہ او یہ تاسو باندے

لَا تَطْلُبُونَ ﴿۲۷۲﴾

بہ ظلم نشی کید لے ۔

۲۷۲ یہ دے آیت کش د اتفاق سرہ متعلق مخلور مہ خیرہ دہ۔ دے
آیت یہ اول کش دفع دیو سوال دہ او روستو ترغیب دے دے
اخلاص پیدا کولو یہ صدقات تو کش دپارہ د حاصلولو د اجر۔
رہط۔ ہر کلہ چہ مخکش آیتو تو کش دیر قسمو تو د خلقتہ اشیا
اوشوہ چہ ہغوی گمراہ دی، ریاکار، منی اوادی و رکوونکی، دشیطا
وسوسے قبلوونکی او غیر شرعی اتفاق او تہا کوونکی دی۔
او د داسے خلقو وجود یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ندے بوج
ووجہ دوی ولے احکام شرعیہ نہ منی۔ او د اسباب نزول تہ
معلومیری چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یا صحابہ کرامو
یہ یہ مشرکانو خیلوا تو یا ندے اتفاق نہ کوو دے دپارہ چہ
اسلام راوہوتہ مجبور نشی نویہ دے آیت کش یے نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم او د ہغہ تابعدارا تو تہ تسلی و رکپہ چہ ددوی
ہدایت ستا یہ اختیار کش نہ دے۔ نوکہ دوی ایمان تہ راوری
نو تہ خفگان مہ کوہ لیکن صدقات ورلہ و رکوئی دے دپارہ چہ
دہغوی زرو تہ دے طرف تہ مائیلہ شی لیکن دے دے تہ مراد
نفلیہ صدقات دی او صدقات فرضیہ عام مشرکانو تہ نہ شی
ورکیدے۔ لیکن د تالیف قلب دپارہ یے و رکول جائز دی۔
فائدہ:- یہ دے آیت کش ہغہ چاہ تہ تسلی دہ چہ مال یہ

دعوت کیں خرچ کوی لیکن ہر کلمہ چہ گمراہ خلق بیاہم ایمان
نہ راوری تو خرچ کوونکے پخیل خرچ کو لو یاں سے پشیمانہ شی
تو حاصل دادے چہ خرچ یہ تیت کا اخلاص کہ دعوت سرہ کوئی
کہ شوک پہ لاس راخی اوکہ نہ راخی حکمہ چہ ہدایت کا اللہ تعالیٰ
یہ اختیار کیں دے۔

لَيْسَ عَلَيْكَ هَاهُنَا حُكْمٌ، دینہ مراد توفیق و رکول او پہ زور سرہ
ہدایت تہ راوستل دی۔ تو داد نبی صلی اللہ علیہ وسلم اود تو
بت کا توتہ منتفی دے لکہ چہ یہ سورہ قصص لک کیں دی۔
وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، کہ دے ہدایت تہ مراد ہغہ دے
چہ یہ مخکیش جملہ کیں کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ منتفی
شویں۔ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا يُفْسِدُكُمْ، ہر کلمہ چہ اختیار
کہدایت کہ خلقوتہ تنقی کرے شو تو اوس ترغیبات و رکوی
اتفاق تہ یعنی کوم کار چہ ستا سو یہ اختیار کیں دے چہ اتفاق
کہ مال دے تو ہغہ مہ پر پر دی۔ یہ دے جملہ کیں اول ترغیب
دے۔ یعنی ستا سو دمال خرچ کول کہ خلقوتہ ہدایت کہ پکار داستا سو
کہ نفس و فائدہ دہ تو کہ چیلے فائدے کار مہ پر پر دی۔ خیر یہ
معنی کہ مال سرہ دے یہ دے شرط چہ حلال وی حکمہ چہ یہ
مال کیں کہ دنیا او کہ آخرت فائدے شتہ دے۔

وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ، داد ویم ترغیب دے۔ قراء
یغوی و بیلی دی چہ دانقی یہ معنی کہ تھی سرہ دہ او علت
کہ پکارہ کہ مخکیش جملہ دے چہ کہ اتفاق کہ خیر فائدہ تاسوتہ
کہ دے و جے در سیر ی چہ ستا سو مقصد ابتغاء وجہ اللہ دہ راء
اوسمعت نہ دے۔ او ہر کلمہ چہ داصفت کہ یو کامل مؤمن کہ پکار
ہر وخت کیں وی کہ دے و جے نہ یے یہ صیغہ کہ تنقی (اخیاں)
سرہ ذکر کریں۔ کہ دے و جے نہ قرطبی لیکلی دی چہ یہ
دے جملہ کیں شہادت دے کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ کہ صحابہ
کہرامو کہ اخلاص کہ تیت یہ صدقات و رکول کیں اودا کہ ہغوی
لوئے فضیلت دے۔ وَجْهِ اللَّهِ، کہ متشایہا توتہ دے یہ اعتبار

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي

رَمَدَانِ (دیارہ دے محتاجان دی ہفتہ کسان چہ بند کرے شوے دی یہ

سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا

لَا اللَّهُ تَعَالَى كَيْسَ طاقن نہ لری د سقر کولو

فِي الْأَرْضِ زِيحَسَبُهُمُ الْجَاهِلُ

يَه زمکہ کیں گمان کوی یہ دوی باندے ناخبرہ کس

أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ

مَالِدَارَانِ دوج د خان بچ کولو د حرامونہ تہ پیڑے دوی لہ

د کیفیت سرہ او یہ اعتبار د حقیقی معنی سرہ ظاہر او محکم دے
چہ مراد د دیتہ مخ دے لیکن بغیر د تمثیل او تاویل تہ - اودا
د سلفو صالحینو متہب دے -

وَمَا تَنْقُضُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤْتِ الْيَكْمُ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ، دا دریم
ترغیب دے او یہ دیکیں جواب د وہم دے ہر کلہ چہ
یہ اتفاق سرہ ہدایت حاصل نشی نو د ثواب د
تقصان وہم پیدا کیری - نو یہ دے جملہ کیں یے
دا وہم دفع کرو - او دا جملہ بنا دہ یہ مخکس جملو
باندے یعنی چہ تا سو اتفاق د خیلے فائدے د یارہ
کرے وی او مقصد مو پکس غوبتل د مخ د اللہ
تعالی وی نو د دے وجہ نہ د ہفتہ ثواب بہ لیورہ
درکیدیشی بغیر د حہ نقصان تہ -

يُؤْتِ د وقتانہ دے چہ دا د پیر والی سرہ متافی نہ دے
او وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ د یوف د تاکید د یارہ دے
اوظلم یہ معنی د نقص سرہ دے لکہ چہ یہ سورہ
کھف ۳۳ کیں دی -

بِسْمِ اللَّهِ لَا يَسْأَلُونَ السَّائِلِينَ
 پہ خاص نحو ددی سرہ سوال نہ کوی د خلقو نہ

الْحَافِطُ وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
 بے ضرر نہ او ہغہ چہ خرچ کوئی تاسو خہ مال حلال

فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہغہ باندے نبیہ علم لری۔

۲۴۳۔ پہ دے آیت کیں د اتفاق سرہ متعلق پنجمہ خبرہ دہ
 چہ ہغہ مصرف دے د اتفاق فی سبیل اللہ۔ ہر کلمہ چہ
 مخکین آیت اتفاق پہ ہغہ چا ذکر کرو چہ ہغوی تہ تے
 فائدہ او تہ رسید لہ یعنی ہدایت تے حاصل تہ کرو تو
 اوس اتفاق ذکر کوی پہ پورہ ہدایت والو باندے۔
 لِلْفَقْرَاءِ، دام متعلق دے پہ پتہ لفظ پورے یعنی النفقات
 فی سبیل اللہ للفقراء۔

فائدہ ۱۔ د صدقات قرضیہ مصارف تے پہ سورۃ توبہ سہ
 کیں ذکر کپی دی۔ او دا مصرف صرف د اتفاق فی سبیل اللہ
 (دعوت و جہاد) د پام دے۔ د دے وجہ نہ تے دلتہ
 صفتونہ د دعوت و جہاد والو ذکر کپی دی۔ پہ ہغہ زمانہ
 کیں اصحاب صفہ پہ مسجد نبوی کیں دیرہ وو قرآن اوست
 تے ایزدہ کولو او بیا یہ تے د ہغہ دعوت کولو او چہ وخت د
 جہاد بہ راغے تو دوی پہ جہاد لہ ہم تلک۔ دلتہ تے د
 ہغوی د فقر سرہ شیر صفات ذکر کپی دی۔ نو چہ اوس
 ہم پہ چاکیں دا صفتونہ وی تو ہغہ مصرف دے د اتفاق
 فی سبیل اللہ۔ اول صفت تے د فقر ذکر کرو چہ دا اصل
 سبب دے یعنی دوی پہ خوراک خنیکاک، لباس او د ژوند
 پہ تور و ضروریات او پہ لار د دعوت و جہاد کیں مالونو
 تہ محتاج دی لیکن مالونہ و سرہ نیشہ چہ پہ ہغہ سرہ

دفعہ حاجات ضروریہ حاصل شی۔

الَّذِينَ أَحْقَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دایکے دویم صفت دے۔ احصاء دادے
چہ انسان تہ یو داسے عارض را پیش شی چہ کہ سفر کولو تہ یے منع
کری لکہ مرض، دشمن، نیش تو الے کہ خرچے یا درس، دعوت و جہاد
دلہ داروستے عارض مراد دے یہ دلیل دے فی سبیل اللہ سرہ۔

أَحْمَرُوا صِبْغَهُ دے مجھول ہم دلالت کوی چہ یہ دے کار کش دومرہ
مشغول دی چہ دے ہتہ ورتہ فراغت او فرصت تہ ملاویری۔

كَيَسْتَنْبِغُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ، دا دریم صفت دے۔ دا جملہ حال
دے یا استنباف دے او محکش جملہ کش ذکر دے سبب و او

دیکش ذکر دے سبب دے۔ ضرب فی الارض کنایہ دے کہ تجارت
کولو تہ او وجہ دے عدم استطاعت کہ سفر تہ شغل دے یہ کار و نو

دے فی سبیل اللہ یا تہ دے۔ یا کثرت او غلبہ کہ دشمنان و مشرکان و
دے۔ تو احصاء کہ دوی صفت ثبوتیہ دے او عدم استطاعت صفت

سلبیہ دے۔ او دا یہ اصل کش سبب دے کہ دوی کہ فقر دیا کہ
حکے یے یہ دے یا تہ دے تصریح او کرہ۔

يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَعْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ، دایکے خلوم صفت دے۔
الْجَاهِلُ، دلہ جہل مقابل دے علم مراد تہ دے بلکہ مقابل

کہ تجربے مراد دے یعنی تاخیرہ کہ حال کہ دوی تہ یہ سبب کہ
تجربے تہ لرلو سرہ۔ مِنَ التَّعَفُّفِ کش من اجلیہ دے یا کہ ابتلاء

دیا کہ دے۔ او دا متعلق دے یہ یَحْسِبُهُمُ یورہ۔ التَّعَفُّفُ عفت
تہ احتسبے ثبوتیہ دے۔ او عفت اعراض دے کہ یو چیز تہ سرہ

کہ قدرات تہ یہ ہتہ یا تہ دے دوی دے کہ کثرت لو تہ۔ او مراد دادے
چہ دوی کہ حرام خوراکو تہ او کہے ضرورتہ سوالو تہ حان

یچے ساتی۔ او صیغہ کہ تفعل دلالت کوی یہ مبالغہ یا تہ دے
یعنی کہ ہر قسم حرامو تہ کہ حان ساتلو یہ وچے سرہ تاخیرہ

خلق کہ مان کوی چہ دا مال دار دے حکمہ کہ شرک کہ مالو تہ او
خوراکو تہ او بدعاتو او کہ رسمو تہ کہ خوراکو تہ حان یچے ساتی

او ہر کلمہ چہ خلق یہ دوی یا تہ دے کہ مال دار کہ مان کوی

تو دوی لہ زکوٰۃ اوصدقات تہ ورکوی۔ داہم دلیل دے کہ دوی یہ
 فقریات ہے۔ تَعْرِفُهُمْ بِسَيِّئِهِمْ، دایئے پنجم صفت دے او دا جملہ
 جواب کہ سوال دے چہ ہر کلمہ دوی مالدار معلوم پیری شو کہ
 مسلمانان اوصدقات یہ دوی تہ خورنگ رسیدی؟ حاصل
 جواب دادے چہ نیز دے مسلمانان خود دوی کہ فقر تہ
 خبر دی یہ سبب کہ خاص نشو کہ دوی سرے۔ او یہ دیکش اشارہ
 دہ چہ ہوتیار مسلمان لہ پکار دی چہ یہ علامت سرے فکر اور
 او کہ دوی کہ حال تہ ریا کہ داسے منکر و کہ حال تہ) حان خبر کری۔ او یہ
 دے سیمائش اقوال دی۔ کہ مجاہد یہ نیز خشوع دہ خواہر کہ ہف
 یہ ظاہر کیش شتہ دے چہ تواضع دہ۔ او کہ ربیع اوسدی یہ نیز
 داد لورے آثار دی چہ یہ دوی کیش شکاری۔ اوضحا کہ وائی
 چہ حقہ زیر والے کہ مخو تو کہ دوی دے چہ کہ خوراک کہ کمالی یا
 کہ لورے کہ وجہ تہ دے۔ ابن عطیہ و بیلی دی چہ کہ دینہ مراد
 آثار کہ دیرو سجد و کولودی۔ او امام رازی و بیلی دی چہ کہ دینہ
 مراد کہ دوی ہیبت اور عب دے یہ زہو نو کہ خلق کیش چہ خلق
 یہ لیں لوسرہ متاثرہ شی۔ او دے وائی چہ دلتہ ظاہری علامات
 مراد تہ دی کہہ بیاخو یہ تور و خلقو ہم پیژند لے۔

لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْحَاقَّ، دایئے شپہم صفت دے۔ الْحَاقَّ مفعول
 مطلق دے کہ پت فعل کہ یا۔ یا یہ موضع کہ حال کیش دے۔ او دا
 اخستلے شوے دے کہ حق تہ۔ لکہ چہ لحاف (پرستن) یہ انسان
 پورے جوختہ وی تو دارنگ دغہ انسان یہ سوال کولو کیش
 یہ خلقو پورے اتختلے وی او کہ ہر چانہ سوال کوی۔

سوال: کہ دے تہ معلوم پیری چہ سوال کوی خود کیری تہ
 یعنی الحاف تہ کوی او کہ التعقف تہ معلومہ شویدہ چہ دوی
 خوبالکل سوال تہ کوی؟

جواب لہ: دلتہ نفی کہ مقید او کہ قید دوارودہ یعنی سوال او
 الحاف دوارہ تہ کوی۔

جواب لہ دلتہ الحاف یہ معنی لازمی سرے دے یعنی بے ضرورت

الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْإِثْلِ

هذه كسان چه خرج کوی مالوڑه خیل د شے

وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ

اود ورخ پتا او بیکاره نو دوی لره

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

ثواب ددوی دے په نیز د رب ددوی اوده دی هیت دیره

سوال نه کوی - او د تعقیق ته مراد خان ساتل دی د حرام سوال کولو ته
 او هغه سوال دے بے ضرورت ته - او دامعنی په حدیث کیش ذکر ده
 چه من سأل وکله اُرْبَعُونَ دَرْهَمًا فَقَدْ اَلْحَقَّ (چاچه سوال کوو
 او دده سرة خلویست درهمه (روپی) شته نو دے شخص الحاق
 او کوو) (نسائی او بیهقی) بل حدیث دادے چه من سأل مِنْكُمْ
 وَكَلَّهْ اَوْقِيَّةً اَوْ عِدْلَهَا فَقَدْ سَأَلَ الْحَاقَّ (چاچه سوال کوو او حال
 داچه دهغه سرة اَوْقِيَّة (خلویست درهمه) یا دهغه برابر مالیت
 شته دے نو دے شخص الحاق سوال او کوو) او د عطاء ته د
 الحاق په تفسیر کیش نقل دی چه هر کله یو شخص سرة د
 د عدا (غرمه خوراک) طاقت وی نو د بیکاری د خوراک سوال
 په نه کوی - دارنگ برعکس هم - نو مقصد دادے چه بے ضرورت ته
 سوال په نه کوی (اللیاب) - او قرطبی وئیلی دی چه چا سرة
 د خلویست درهمو په مقدار مالیت شته دے او دے سوال
 کوی نو دے ملحق دے - نو په دے توجیه سرة تقی قید
 ده لکه چه دا عامه طریقه د عربیت ده چه تقی په کلام مقید
 کیش متوجه وی فقط قید ته - او امام رازی وئیلی دی چه تبه د
 غریبی او د فقر بیکاره کول دا الحاق دے - په دے معنی سرة
 د مخکیش جمل سرة هم مناسبت شته دے هغه داچه دوی
 خیل فقر او دهغه آثار ولے نه بیکاره کوی ؟ ځکه چه دا الحاق
 دے او دوی د الحاق ته ځان پچ ساتی -

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۴﴾

غم نہ کیری۔

یہ دوی بات دے او نہ بہ دوی

وَمَا تَنْفِقُونَ خَيْرَ فَاِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، دا جملہ دا تاکیہ ترغیب
 د انفاق د پامرہ دہ۔ او فَاِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، ہم ترغیب دے بہ
 یہ حصول د اجر او ثواب سرکہ یعنی اللہ تعالیٰ ستا سو یہ انفاق
 یا نہ دے عالم دے نو ہفہ ثواب د چا نہ ضائع کوی۔
 ۱۷۴۔ یہ دے آیت کنیں شیرومہ خبرہ دہ چہ متعلق دہ د انفاق
 فی سبیل اللہ سرہ او مراد د دیتہ تعمیم د اوقاتو او احوال
 د انفاق دے۔ او یہ آیت کنیں بشارت اخرویہ دے د پامرہ
 د انفاق فی سبیل اللہ۔

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ، آیت عام دے او ترغیب دے
 تعمیم د اوقاتو او احوالوتہ د ضرورت او حاجت مناسبت۔
 او ابن جریر او قرطبی و ثیلی دی چہ دا آیت د ہفہ کسانو
 بہ بارہ کنں دے چہ د جہاد د پامرہ اسوہ تیارساقی او ہفہ د
 شے او د ورخے سریگی او کلہ پتہ او کلہ بنکارہ وی۔ نو یہ
 حدیث د بخاری کنں را غلی دی چہ د ہفہ اسونو مریہ مال
 بہ گیاہ وغیرہ او یہ او یو سرہ او د ہفہ خشنہ او واپہ بول
 بہ یہ ورخ د قیامت بہ میزان د حسنا تو کنں اچول کیری۔
 بِالْكَفْلِ وَالْكَفَارِ، یہ دے تعمیم کنں اشارہ دہ چہ تخصیص
 د یوشے رلکہ د جمعہ شپہ یا د مری د خیرات د پامرہ اولہ
 یا دویمہ، دریمہ شپہ وغیرہ) خاص کول بدعت دے۔
 او د لفظ اللیل یہ مخکنں را وہ لو کنں اشارہ دہ چہ د شپہ
 صدقہ ورکول د ورخے د صدقہ ورکولو نہ افضل دہ۔

سِرًّا وَ عَلَانِيَةً، د حالہ تو سرہ مناسبت کلہ پتہ صدقہ او سِرًّا
 او کلہ بنکارہ چہ ریاء، مَن او اذی پکنں نہ وی۔ دلہ لے
 ہم سِرًّا مخکنں را وہو دلیل دے چہ پتہ صدقہ غورہ
 دہ د بنکارہ نہ خکہ چہ یہ بنکارہ صدقہ ورکولو کنں احتمال
 د ریاء او سمعت زیات وی۔

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقْوَمُونَ

هغه کسان	چه	خوری	سود	ته په پیا سیرې د قبرو ته

الَّذِينَ يَقُولُ مَا الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ

مگر نشان د پاسید لو د هغه چاچه کله وډ کړی وی

الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَيْسِ ط ذَاكَ

ہو شیطاں (سرکش پیری) دَ وچ دَ لیون تو ب نہ دایہ دے وچ سرہ

بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ

وَأَيُّ يَقِينًا دَوِيَّ

مِثْلُ الرَّبِّ بَوَّاحًا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

بشان د سود دی او حلال کرے دی اللہ تعالیٰ خردشول

وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ

اد حرام کرے دے سود نوہوہ خوک چہ راغے ہفہ تہ

مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ

عظ دکان د ر د دهو له نو منځ شو نغده لره

مَا سَلَفَ^ط وَأَمْرٌ إِلَى اللَّهِ^ط

ہو وہ روزہ رکھنے والا ہے اور کہہ دے اور وہ اس کے لئے شہدے دے اللہ تعالیٰ تہ

فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ، وَاجْزَاءُ دَعَا الَّذِينَ حُكِّمُوا

جاءه هغه متضمن دے معنی د شرط او علتیت لپرہ۔

یعنی دینہ اتنا آق علیت دے دیا کہ داجر عند اللہ۔

اور لفظ دَعَا اللہ والالت کو، یہ عظمت دے دے اجر

أولئك هم الذين كفروا عن الله وأتوا بالحق

یہ سبھی حقائق دے۔

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

او جو کہ راوگرخیدلو حلال کنولو دے سودتہ تودغہ کسان

اور اولادی

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۷۵﴾

دوی بہ یہ ہفے کین ہمیشہ وی -

۲۷۵۔ خلاصہ ددریم یاب :- کہ دے آیت تہ تر ۲۸۳ یور ددریم یاب دے یہ دیکین اول زجر او تخویف دے ہغہ ریا کوونکوتہ چہ ہغوی ریا حلال کنری۔ بیا یشارت دے یہ صفا تو ایمان او دعیادت بدئیہ او مالیہ عککہ چہ دغہ صفات د اہل ریا سود والو تہ دی۔ بیا منع دہ د ریا تہ مؤمنانولرہ یہ آیت ۲۷۹ ۲۸۱ کین۔ او ترغیب دے یہ قرضدارئی کین ترے معاملہ کولوتہ سرے د تخویف تہ یہ آیت ۲۸۰ ۲۸۱ کین بیا یہ آیت د موائینہ کین ذکر د آدابودے د پارسہ د دفعہ د اختلاف او فساد یہ مالی معاملہ تو کین۔ لکہ چہ سود سبب د فساد دے۔ دارنگ د دغہ آدابوتہ خلاف کول ہم سبب د فساد دے۔ دایہ د وہ آیتونو کین ذکر دی ۲۸۲ ۲۸۳۔

رابطہ ہر کلمہ چہ اتفاق فی سبیل اللہ تہ ترغیبات ذکر شول تو اوس منع ذکر کوی د حرام مال کتھلوتہ یہ طریقہ د ریا سرہ۔ دے د پارسہ چہ اتفاق کول د خبیث مال تہ ہیئہ قائدہ تہ ورکی تہ اتفاق سرہ مال کمیدی او یہ ریا سرہ ریا تیری تود دوی یہ میخ کین مناسبت د تضاد دے۔ توال سبب د برکات تودے او دویم سبب دے برکتی دے یہ دنیا او آخرت کین۔

تہ یہ مخکین آیت کین یشارت اخرویہ ذکر شو یہ عمل صالح یاندے چہ اتفاق شرعی دے تو یہ دے آیت کین تخویف اخروی دے یہ ناکارہ عمل چہ ہغہ ریا دہ۔

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا، دامستقل کلام دے عککہ چہ د مقابل تہ مخالف دے۔ کہ دے وجہ تہ یہ ماقبل یے تہ دے عطف کرے۔ د اکل (خوراک) تہ مراد حاصلول دی د حرام مال

دریا به طریق سره - لیکن خوراک دڈیا داروا هم اولوئے مقصد
 دے دے وجے تہ یے اکل ذکر کرو۔ او اشاعہ دہ قیاحت دریا والوتہ
 چہ ددوی کار صرف خیلہ خیتہ ساتل دی اودا مقصد خود کھنا
 هم وی۔ الرلوا ریایہ لغت ذکر بوکیش اوجتوالی اوزیادت تہ
 وئیلہ شی لکہ ربث یہ سورۃ حج ہ کیش۔ اویہ شرع کیش ریایہ
 دہ قسمہ دہ۔ اول ریایہ کئیسے (قرض) اودویم ریایہ زیادت عوض
 اول قسم خویہ جاہلیت کیش پیر مشہور ووجہ چالہ قرض مال
 ورکری اویہ ہرہ میاشت یا کال یہ تیریں لوسرہ یہ ہغے
 پس مقدار زیاتوی لکہ چالہ سل روپی قرض ورکری اومیاشت
 پس ترینہ خوروی پی کپاسہ سل غواری۔ دارنگ یہ دے زمانہ
 کیش دینکونوسرہ معاملہ کول چہ کھغوی سرہ نقد مبلغ کیردی
 اوهغوی ولہ بیامیاشت یا کال وغیرہ پس اضافہ ورکوی۔ یا د
 هغوی تہ قرض مبلغ راواخلی تویہ هغوی وریاندے مبلغ زیاتی
 کوی یعنی سود ترینہ اخلی۔ دویم قسم (یعنی ریایہ زیادت) مثلاً
 دغمو دانے بومن ورکوی اویہ کھغے یہ عوض کیش ترینہ
 دہ منہ اخلی اگرچہ یہ ردی اوکرہ کیش فرق وی نو داپہ
 حدیث مشہور سرہ حرام دی چہ یہ هغہ حدیث کیش شپار
 اجناس ذکر کری دی چہ دایہ برابروی کیوبل سرہ اولاس
 پہ لاس بہ وی۔ تور تفصیلی احکام کد سود کاحادیث وافقہاؤ
 پہ کتابوتو کیش معلومیں ہ شی۔ اویہ حدیث کد ابن عباس
 رضی اللہ عنہما کیش شتہ دے چہ ڈریا آیت کقرآن پہ آیتونو
 یعنی کاحکامو کیش کتزول پہ لحاظ سرہ آخری دے۔ اوقرآن
 کریم دے ذکر پہ سورۃ روم ۳۱ کیش کرپیا ہلتہ مفسرینو
 لیکلی دی چہ تحوک چالہ ہدیہ (تحفہ) ورکوی اوتیت ک
 زیاتوالی کوی نو دا هم سود دے۔ دارنگہ دایے صفت کبھودیہ
 ذکر کرے دے یہ سورۃ نساء ۱۱۱ کیش۔ اومؤمنان یے منع
 کری دی یہ سورۃ العمران ۳۱ کیش۔
 لا یقوون، ابن عباس رضی اللہ عنہما، سعید بن جبیر قتادہ

او د مجاہد نہ نقل دی چہ د دینہ مراد قیام دے د قبرونو
 نہ یہ روح د بعث بعد الموت کیں او تائید د دے د ابن
 مسعود رضی اللہ عنہ قرائت دے چہ یہ ہفت کیں یوم القیامہ
 ذکر دے۔ یہ دے معنی سرہ دا تخویف دے۔ او د ابن
 عطیہ نہ نقل دی چہ دلہ قیام یہ معنی مجازی سرہ مراد
 دے یعنی ژوند تیروں د دوی یہ دیر حرص د مال سرہ۔
 او حآن سترے کول او تریح او سترے ژوند تیروں د
 دوی د لیونو پشان۔ یعنی دے د مال لیونے دے سروالے
 او بروالے گرخی۔ نو یہ دے معنی سرہ د سود والو بد حالی
 مراد دہ یہ د دنیا کیں۔ غورہ یہ دیکیں اول تفسیر دے دویم
 پکین صرف د تاویل یہ طور سرہ داخلید لے شی۔

إِلَّا كَمَا يَقُولُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ، خبط یہ اصل کیں
 د اسے وھلو تہ وٹیلے شی چہ یہ ہفت سرہ کپو د شی۔ او یہ
 عرف کیں کپو د کیدلو د ٹنگ رفتار تہ وٹیلے شی۔ او د
 شیطان تہ مراد سرکش جنی دے۔ او یہ دیکیں دوہ
 احتمالات دی۔ اول دا چہ اللہ تعالیٰ قدرت ورکری شیطان
 جنی لہرہ یہ یو انسان باندے تہ دے پورے چہ د ہفت
 انسان دماغ او حواس خراب شی تو ہفتہ تہ مجنون وٹیلے
 شی۔ ابو حیان وٹیلے دی چہ د دے عقلی مانع نیشته۔

دویم دا چہ اللہ تعالیٰ یہ انسان کیں کپو د کیفیات پیدا کری
 او نسبت لے شیطان تہ مجازاً یا تشبیہاً وی۔

مِنْ الْمَسِّ، یہ دیکیں د مفسریتو دوہ اقوال دی۔ اول دا
 چہ دا متعلق دے یہ یَتَخَبَّطُهُ پورے د پیارہ د دفع کولو د
 وھم۔ او وھم دا دے چہ تخبط یہ معنی مجازی سرہ وی
 یعنی اغواء گناھو تہ خائستہ کول دی۔ نو مِنْ الْمَسِّ سرہ
 دا وھم لے شو او یہ دے معنی سرہ مراد د مس نہ
 تسلط د جنی شیطان دے یہ انسان باندے یعنی د انسان
 یہ بدن کیں داخل شی نو دھتہ یہ حواسو او دماغو باندے

اثر او کپی۔ قرطبی وائی چہ دا آیت دلیل دے کہ ہنچہ چا یہ
 رد کیں چہ یہ انسان یانے دے پیر یا نو دے راتلونہ انکار کوی
 اوہل دلیل دے صیح حدیث دے چہ الشیطان بھری من
 الانسان مجری الدم (شیطان دے انسان پہ ہنچہ رگوں کیں
 سرخی چہ یہ کو موکس وینہ چلیبری) رتا ویلوتہ کول معتزلو
 مسلک دے (زمخشری معتزلی ہم ویلی دی چہ ما دے
 پیر یا نو یہ بار کیں پیر واقعات لیدی دی چہ کہنہ انکار
 کول دے مشا ہد اتونہ انکار کول دی۔ دویم قول دادے چہ دا
 متعلق دے یہ لایقومون پورے اومس نہ مراد جنون دے
 نوہا یہ تاویل دے ابن عطیہ یانے دے جنون نہ مراد تشبیہی
 جنون دے۔ لیکن بنا یہ اول تفسیر یانے دے ابو حیان پہ دے
 (تعلق پہ لایقومون پورے) یانے دے یہ دودہ طریقو سرہ رد
 کریدے۔ اولہ طریقہ دادہ چہ یہ قیامت کیں جنون حقیقی
 پہ خلقو یانے دے تہ راجی۔ او دویمہ طریقہ دادہ چہ کہ لا استثنائہ
 نہ روستو یولفظ دے ماقبل دے استثناء سرہ تعلق نہ شی لری
 مگر ہلہ چہ کہ توابعو دے استثناء تہ وی او دلتہ خود اسے نہ کہ
 ذلک بانہم قالوا ائما البیع مثل الریوا، یہ ذلک سرہ اشارہ
 دہ دغہ قیام مخصوص تہ چہ عذاب دے یا قیامت کیں
 دے۔ یا ذلک اشارہ دہ خوراک دے ریواتہ۔ یعنی مال دے ریوا
 دے وجہ نہ خوری چہ حلال یے گنری۔ او حاصل دے قول
 دے دوی دادے چہ بیع اور یوا بوشان دی پہ دوار وکیں ریاتہ
 فائدہ حاصل پیری۔ یعنی ریاتوالے پہ وخت دے رارسیدلو
 دے نیت دے قرض کیں رکہ چہ دا عادت دے دے سود والو پشان
 دے ریات ثمن اخستلو پہ اول دے عقد کیں۔ دلتہ مقصد دے دوی
 تشبیہ دے ریوادہ پہ جواز کیں دے بیع شرعی سرہ توجملہ یے
 برعکس او ویلہ دے دیرے میالغ دے پارہ۔ او دے تشبیہ صیح دلیل
 دے چہ دوی ریوا حلال گنری اور یوا چہ خوک حلال گنری
 نو ہنچہ صریح کافر دے۔ دے دے وجہ نہ معلومہ شوہ چہ دغہ

عذاب (لا یقومون آہ) کافرانو دپارہ دے۔

وَ اَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبَا، دَا د اللہ تعالیٰ د طرف نہ د
 هغوی د قول رد دے یعنی د تحلیل او تحریم اختیار اللہ تعالیٰ
 سرہ دے او هغه د دے دوارو فرق کریدے۔ ابو حیان و ثیلی
 دی چہ دا دلیل دے چہ د نص یہ مقابلہ کیں قیاس جائز
 نہ دے۔ او فرق د دے یہ معنی لغوی، اصطلاحی او آثار مرتبہ
 کیں پورہ واضح دے۔ بعضو و ثیلی دی چہ دا هم د کفرانو
 کلام دے چہ د اللہ تعالیٰ یہ فرق باندے دوی تشنیع
 کولہ۔ دایے بل کفر دے چہ سرہ د علم نہ یہ حکم د اللہ
 تعالیٰ باندے مسخرے کوی۔

فَمَنْ جَاءَكَ مَوْعِظَةً مِّنْ رَبِّهِ، موعظة تائید حکمی دے
 د دے وچہ نہ ورسرہ فعل مذکر ذکر دے۔ او دلتہ د
 موعظه نہ مراد قرآن دے او وعید او تحریم د ربوا دے
 دا مختلف اقوال دی لیکن مقصد یے یو دے۔ مِّنْ رَبِّهِ
 متعلق دے یہ جاء پورے یا صفت د موعظة دے یہ
 تقدیر سرہ لیکن چہ دوارہ حالتو کیں عظمت د دے
 وعظ تہ اشارہ دہ او یہ لفظ د رب کیں اشارہ دہ چہ اللہ
 تعالیٰ دخیلو بندگا تو اصلاح کوی یہ دے حکم سرہ نو
 قبول یے ضروری دی۔

فَاَتَتْهُی، تابع شئ د تھی، تو یہ کرئی د معاملے د ربوا تہ
 او د ہر حرام کسب نہ۔ او ابن کثیر دلتہ حدیث د زید
 بن ارقم رضی اللہ عنہ ذکر کریدے چہ هغه دیو زنانه
 نہ یو وینزہ یہ قرض یہ اتہ سوہ درهمہ (روپی)
 اخستلے وہ۔ بیایے یہ هغه زنانه باندے د قرض د نیٹ
 نہ مخش یہ تقدو یہ شپہ سوہ درهمہ خرخہ کرہ۔
 نو عائشہ رضی اللہ عنہا هغه زنانه تہ او وئیل چہ تا
 کوم خرخول اخستل کریدی نو دا ھیر نا کارہ کار دے
 او زید بن ارقم رضی اللہ عنہ تہ یے خبر ورکر وچہ کہ

توبہ دے اور تکرہ نوا اللہ تعالیٰ یہ ستا جہاد باطل اوگر حوی۔
تو بیا هغه زناته زید بن ارقم رضی اللہ عنہ ته هغه
دوه سوه درهمه معاف کرل۔ تو عائشہ رضی اللہ عنہا دآیت
اولوستلو۔ اشعار ده چه آیت هر فاسد عقد ته شامل دے۔

قُلْ مَا سَلَفَ، کسلف نه مراد هغه عمل د ریلواده چه مخکس
د تحریم ته یا د نزول د دے آیت ته چا کریدے نوک هغه کننا
په هغه یانے ے نیشته۔ یا مراد دادے چه کوم فرض په طور
د ریلواسره مخکس د توبے نه یئے ورکړے وو نوروستو د توبے ته
په صرف هغه قرض واپس اخلی سودیه ورپسے نه اخلی۔

وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ، که په ضمیر کس خلو را قول دی۔ اول داچه دا
راجع دے منتهی ته (متع کید ویکي ته د سود نه) او امر نه مراد
ټول امور د هغه دی یا صرف امر د بلوا د هغه دے چه سیار لے
شوید ے الله تعالیٰ ته په جزاء او حساب کس۔ یا په معاف کولو
اوسزا ورکولو کس۔ یا د ده اجر د وعظ د قبولو د وچه ته په الله
تعالیٰ یانے دے (حسن)۔ دویم قول داچه دا راجع دے ماسلف
ته یعنی معامله د تیر نشوی عمل د سود الله تعالیٰ ته راجع ده
په عقو کولو او تاوان زائیل کولو کس۔ دریم قول داچه ضمیر
راجع دے خاوند د ریلواته چه پخوی هغه لره په متع کیدلو
یانے یا واپس کیدری کننا ته۔ خلورم قول دادے چه دا راجع
دے نفس ریلواته په تحریم د الله تعالیٰ کس ریلواته۔

وَمَنْ عَادَ، مراد داچه واپس اوگرچی دغه قول ته چه اِنَّمَا الْبَيْعُ
مِثْلُ الرِّبَا یعنی ریلوا حلال اوگر نری۔ عود ته مراد صرف فعل
د ریلواته دے ټکه چه صرف په عمل د ریلواسره همیش والے
په جهنم کس ته حاصل پیری په سبب د نور و نصو صوره۔

قَالَ لِيكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ، معتزله لکه زمخشری
وینلی دی دا آیت دلالت کوی چه فاسق په همیش په جهنم
کس وی لیکن مخکس جواب او شوچه دلته مراد د ریلوا حلال
کننرونکے دے او هغه کافر دے او د دے وجه داده چه عود

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيهِ الصَّدَقَاتِ

کوی الله تعالى مال دے سود مال دے یا قی کوی مال دے صدقات

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

او الله تعالى مینه نه کوی دهر دیر کفر کوئی دیر گنهگار سره

رجوع ده اول قول ته او دلته اول قول دا دے چه انما
الْبَيْعِ مَثَلُ الرِّبَا۔

۲۴۱۔ په دیکس تحدیر دے د ربا نه په ذکر د فرق سره
د ربا او د صدقات په مینځ کس۔ او وجه د تقابل دا ده
چه ربا کوونکے صدقات نه کوی د وچ د حرص د دیر
مال نه۔

يَمْحَقُ، محق په اصل کس نقص او محو کولو (ورائولو)
ته وئیلے شی۔ محق د ربا په دنیا کس په خلو و جوهر
سره دے۔ اوله وجه دا ده چه عاقبت د هغه فقر او زوال
د برکت دے۔ دویمه وجه دا ده چه عاقبت د هغه زوال
د عدالت او امانت د هغه شخص دے۔ توبیا هغه فاسق
شی او زړه ئے سخت شی۔ دریمه وجه دا ده چه هر هغه
کس چه ده ترینه سود اخستلے دے نو هغه ورته خیرے
کوی نو دده د نفس او مال ته برکات ختم شی۔ خلو و
وجه دا ده کله چه دے په خلقو کس مشهور شی چه
دے مالدار شویدے په سبب د حرام مالونو سره نو
بد معاشان، غلامان او ډاکوان هم په ده پيسے د نقصان
کولو کوشش کوی۔ او محق په آخرت کس په در و جوهر
سره دے۔ اول قول د ابن عباس رضی الله عنهما دے
چه د دے سودگر عبادت ته قبلیری۔ دویم دا چه په
ده باندے گناه او عقوبت پاتے شی او مال په تربته
زرر هلاک شی۔ دریم دا چه نیکان مالدار به د
فقر او نه درے سوه کاله روستو جنت ته داخلیری نو

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

یقیناً ہرگز کسان چہ ایمان آئے راویے دے او علونہ نیک کردی رمضان دے و سحر

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ

او پابندی کوی دے مانجھ او درکوی زکوٰۃ دوی لہ

یہ حرام مال سرہ مالدار شوی کسان خویہ پیر روستو وی-

وَيُزِيهِنَ الصَّالِحَاتِ، ارباء زیاتی کولوتہ و بیلہ شی داہم یہ دنیا او آخرت دوا روکتی شتہ او دایہ ضد دے ہرگز امور و کتب دی چہ یہ محقق کتب ذکر شول (الباب) او ابن کثیر و بیلی دی چہ محقق دادے چہ ہرگز مال ددہ بالکل واخلی یا پے دے برکت دے ہرگز محرومہ کوی یا رول او غرق کوی دے شخص لہ یہ دنیا کتب او عذاب و رلہ و رکری یہ آخرت کتب- او دے پیشان یہ سورۃ روم ۳۹ کتب ہم دی-

وَاللَّهُ لَا يُجِزُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ، ابن کثیر و بیلی دی چہ دینہ مراد کافر دے یہ زہ سرہ او ہرگز چہ گناہکار وی یہ وینا او یہ عمل کتب- او وجہ دے مناسبت دادہ چہ سود گونے یہ تقسیم دے اللہ تعالیٰ یا دے رضائے دے او یہ شرعی کتب یا دے اکتفاء نہ کوی او کوشش کوی چہ یہ باطل طریقہ سرہ مالونہ حاصل کوی نو دے منکر دے دے نعمتو دے اللہ تعالیٰ نہ او گناہکار دے یہ خوراک دے مالونہ دے خلقو سرہ یہ باطل طریقہ سرہ- ابو حیان و بیلی دی چہ یہ دیکش اشارہ دے چہ ربوا کول عمل دے کافرانو دے- او لفظ اثم آئے دے میالغے او تاکید دے یاد ذکر کریدے- او صاحب الباب و بیلی دی چہ کفار او اثم اوزان دے میالغے دی- معنی دادہ چہ کفر کول او گناہ کول ددہ عادت وی او دلائق دے دے ہرگز چہ سرہ چہ دے ربوا دے حرمت نہ انکار کوی- او بلہ وجہ دادہ چہ وصف دے کفار راجع دے

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

ثَوَابِ دَدوی دے پہ نیز دَ رب دَدوی اُونہ پہ وی ہیئ ویرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾

پہ دَدوی باندے او تہ پہ دَدوی حزن کیوی -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

اے ایمان والو او یریری دَ اللہ تعالیٰ نہ

ہغہ چاتہ چہ رلبوا کوی او حلال یے کنوی - او وصف دَ
ایم راجع دے ہغہ چاتہ چہ حلال یے نہ کنوی لیکن
کوی یے -

۲۷۷:- دَ تخويف نہ روستو بشارت دے او ذکر دَ احسن
صفاتو دے روستو دَ ذکر دَ قبیح صفاتو نہ او ددے صفاتو
تفسیر مخکن تیر شویدے -

سوال :- ہر کلمہ چہ یو شخص صحیح ایمان لری او پہ
قرضیت دَ موئح او زکوٰۃ باندے عقیدہ لری نو پہ نیز
دَ اہل سنت والجماعت دے دَ اہل الثواب نہ دے - نو
معلومہ شوہ چہ استحقاق دَ ثواب موقوف نہ دے پہ
عمل کولو باندے نو دایے ولے ذکر کریدی ؟

جواب :- دَ اعمالو ذکر دَ ثواب دَ استحقاق دَ پارہ نہ دے بلکہ
دے وجہ نہ چہ دَ ہر عمل صالح دَ پارہ خہ اثر شتہ
دے پہ حصول دَ ثواب کنس پہ خلاف دَ مذہب دَ مرجعہ
سرہ - نو پہ دے اعمالو سرہ زیادت دَ درجاء حاصلیدی
یا دخول اولاً دَ جنت حاصلیدی (الباب) -

او پہ دے آیت کنس ایتاء الزکوٰۃ خصوصاً دَ رلبوا کوونکو
پہ مقابلہ کنس دے چہ رلبوا والا زکوٰۃ نہ ورکوی نومعلومہ
شوہ چہ رلبوا دَ مؤمن صفت نشی کیدے -

وَذَرُّوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا اِنْ

اد پریردی ہغہ چہ باقی دی د سود تہ کہ چرے

کُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ ۲۶۸

یہ تاسو مؤمنان

۲۶۸:- مخکس آیت تو کس رد و و یہ عقیدہ کہ کافر توجہ ریلوا
 حلالہ کنری تو اوس خطاب کوی مؤمنان تہ . دارنگ قلہ
 ما سلف کس احتمال و و چہ کوم مالونہ د سود مخکس د تحریم
 نہ قبضہ کرے شوی دی د ہغہ حساب نبشتہ دارنگ احتمال و و
 چہ کوم مقدار قبض کرے شوے نہ وی لیکن یہ ذمہ د مقروض
 کس پاتے شی تو ہغہ یہ ہم جائز و و . تو یہ دے آیت کس دویم
 احتمال رد کوی یہ دے قول سرہ چہ و ذَرُّوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا
 چہ غیر مقبوض مال د ریلوا حلال نہ دے ہغہ پریردی .
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ، یہ خطاب سرہ تیزی و نہ کول
 مقصد دی یہ راتلونکی حکم منلو سرہ . او تقویٰ یہ امر سرہ
 ذکر کول کس اشارہ دہ چہ د ریلوا مال پریندول دَحَانَ دِیَا
 سبب د وقایت (بچکیدلو) او گر خوئی د اور د جہم نہ . ما بقی کس
 د وہ احتمالات دی اول ہغہ مال چہ یہ ذمہ د مقروض یا نہ
 د ریلوا مال تہ باقی پاتے شوے وی . دویم د دینہ مراد د ریلوا
 ہغہ تو بے طریقے دی چہ یہ عام ملکوت کس جاری دی .
 اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ، دا شرط د تاکید د پامرہ دے . او د مقاتل نہ
 روایت دے چہ اِنْ یہ معنی د اذ سرہ دے یا یہ اول خطاب
 کس ایمان د ژبے مراد دے او یہ لفظ مؤمنین کس ایمان د ژبے
 مراد دے .

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ

تو کہ چرے او نکرو تاسو دا کار تو خیر شی پہ جنگ سرہ

مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ

د طرف د الله تعالیٰ او د رسول د هغه نہ او کہ چرے تاسو توبہ او کرہ

فَلَکُمْ رُءُوسٌ أَمْوَالُکُمْ لَا تَظْلِمُونَ

تو تاسو لوہ اصل د مالو تو ستا سو دے تاسو بہ ظلم نہ کوئی

وَلَا تَظْلِمُونَ ﴿۲۷۹﴾

او نہ بہ پہ تاسو باندے ظلم کیں لے شی۔

۲۷۹۔ پہ دیکھن تخویف شدید دے ہفہ مسلما نانو تہ چہ د تحریم تہ روستو رلبوا کوئی۔

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا، مراد د فعل نہ ترک دے یعنی پر بخود د مابقی د رلبوا او دارنگ پر بخود د نفس رلبوا گولو تہ ہم شامل دے۔ او امام رازی و تبلی دی چہ مراد دادے چہ تاسو اقرار نہ کوئی یہ تحریم د رلبوا باندے۔ فَأْذَنُوا، د اذن نہ مراد علم دے یا استماع دہ یعنی غور کیخود دل۔

بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، دا کہ پہ بارہ د کافرانو کین وی چہ رلبوا حلال گنری تو مراد دادے چہ د دوی سرہ قتال کول پکار دی پہ حکم د الله تعالیٰ او د رسول د هفہ سرہ۔ او کہ دا پہ بارہ د مؤمنانو کین وی تو مراد د دینہ مبالغہ دہ یہ زور نہ ورکولو کین۔ او مراد دادے چہ مسلما ن بادشاہ لہ پکار دی چہ د هغوی سرہ جنگ او کپی پشان د باغیانو۔ بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ، کین لفظ د حرب نکرہ دہ او نسبت الله تعالیٰ تہ د مبالغہ او د تاکید دے پہ دے جنگ کین۔ او حرب الله یے نہ دے و تبلی حکہ چہ پہ هف کین احتمال وو د اضافت کولو مفعول تہ او حال دادے چہ

وَأِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ

او کہ چوئے وی قرضدارے تنگسیا والا نولازم دے یہ تاسویا نہ دے مہلت و رکول

مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ

دخت د مالدارئی تہ او خیراتی کولر معاف کول غورہ دی

لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۸۰﴾

تاسو لہہ کہ چوئے تاسو علم لری -

دلہہ حرب دے د طرف د الله تعالى نہ او یہ دیکش چیر
تاکید دے۔ وَرَسُولِهِ، حرب د رسول یہ ژوند د هغه
کس قتال کول دی پخپله اورو ستو د وفات د هغه نہ قتال
کول دی یہ حکم د سنت د هغه سره۔ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ
أَمْوَالِكُمْ، دا ترغیب دے توے کولو تہ د هر قسم رپوا نہ.
تفصیل د توے قرطبی لیکل دے هغه دا دے چہ د دہا یہ
لاس کس مال د رپوا موجود او معلوم وی او د چانه یے چہ
اختسلے وی نو هغه هم حاضر وی نو هغه تہ دے واپس ورکړی
او کہ حاضر تہ وی نو هغه دے را او غواړی۔ او کہ هغه د
ژوند نہ نا امیدہ شی نو تصدق دے او کړی یہ هغه مال سره.
دارنگ دا حکم د هر هغه مال دے چہ یہ ظلم او حرامہ طریقے
سره حاصل کړے شوے وی۔ رُءُوسُ جمع د راس دہ اصل مال
میراد دے چہ د رپوا د پاره یے ورکړے وی۔ لَا تُظْلَمُونَ وَلَا
تُظْلَمُونَ، اولہ صیغہ د معلوم دہ او مفعول یے پتا دے یعنی
الغريم المقرض (تاسویہ یہ قرضداری باندے ظلم تہ کوئی)
یعنی د راس المال نہ یہ زیات نہ غواړی۔ او لَا تُظْلَمُونَ،
صیغہ د مجهول دہ یعنی پہ تاسویہ ظلم نہ شی کیدے پہ
نقصان د راس المال سره یا یہ تہاں متول کولو سره۔ یہ
اولہ جملہ کس ظلم پہ معنی د زیادت دے او پہ دویمہ کس
پہ معنی د نقصان باندے دلالت کوی۔ نو معلومہ شوہ چہ

لفظ ظلم پہ اصل لغت کش شریک دے پہ زیادت اور نقصان
دوار و کش۔

۲۸۔ یہ دے کہیں کھاوتہ انوکہ قرض دیا رہے یو ادب دے اودا
معطوف دے پتا قول یا نہ دے چہ فَلَكُمْ رُءُوسُ اَمْوَالِكُمْ، یعنی
خاوتہ دے قرض دیا بحق دے ک طلب کولو دے قرضداری نہ فی
الحال یہ دے شرط چہ دے ہغہ ک ادا کولو وس رسیبری او کہ
دے ہغہ ک ادا بیٹے وس نہ وی تو خاوتہ دے قرض دے ہغہ لہ
خہ وخت مہلت و رکری۔ قرطبی ک ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او
ک حسن او دے عامو فقہاء قول ذکر کریں دے چہ دا آیت عام دے
ہر تنگدست شخص تہ کہ دے رلو پہ یا رکش وی او کہ تور قرضوتہ
وی۔ گان، داتامہ دے او پہ معنی ک و جد او وقع سرہ دے نو دا
صرف فاعل غواری۔ او کو قیا تو وٹیلی دی چہ داکان ناقصہ دے
او خبریے پتہ دے چہ لفظ ک عزیمًا دے۔ او عُسْرَةً (تنکولے) ک
حال دے پہ سبب ک نیشتوالی ک مال سرہ۔ فَنظِرَةً، دے مبتدا،
پتہ دے یعنی قَالُوا حَبِّ، یا خبریے پتہ دے یعنی فَعَلَيْكُمْ نَظَرَةٌ،
او نظرہ پہ معنی ک انتظار او مہلت و رکلو دے۔ إِلَى مَبَسْرَةٍ،
دا کیسرتہ اخستلے شویدے۔ او مراد ک دینہ وخت یسار مقابل
ک اعسار دے۔ او مراد ترینہ حصول ک دومرہ مال دے چہ
پہ هَغْ سرہ هَغْ قرضہ ادا کولے شی۔ پیرہ مال داری مراد تہ دے
وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ، أَنْ تَصَدَّقُوا پہ تاویل ک مصدر سرہ
مبتدا دے او پہ دیکش دوہ اقوال دی۔ اول قول دا چہ ک دینہ
مراد مہلت و رکول دی او تصدق بیٹے ورتہ ک ترغیب دیا
وٹیلے دے۔ دویم دا چہ مراد ک دینہ قرض معاف کول دی
قرضداری تہ اودا دلیل دے چہ قرضہ معاف کول قرضداری
تہ صدقہ دے۔ خَيْرٌ لَّكُمْ، تہ مراد دا چہ غور دے پہ نسبت
ک مہلت و رکولو۔ او وجہ ک خیریت (غور والی) بیٹے دادہ چہ دا
سبب ک دینہ تعریف کولو دے پہ دُنْيَا کشیں او سبب ک لوٹے
ثواب دے پہ آخرت کشیں۔ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ، دا شرط قید دے

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ

ادبہ او کئی ددائے ورخ نہ چہ ادبہ گر خولے شی تا سو پہ ہفہ کین

اللّٰهُ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا

اللہ تعالیٰ تہ بیا بہ پورہ ور کپے شی ہر نفس تہ بدالہ دہوہ

كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۷۸۱﴾

عمل چہ دہ کپے وی ادبہ دوی باندے ہیج ظلم تشی کیدلے ۔

دیارہ د خیریت یعنی فرق دینہ او بدیہ علم سرہ معلومید۔
یا دا شرط صرف د ترغیب دیارہ دے ۔ او تعلمون نہ
مراد صرف معنی مصداری دہ یعنی کہ تا سو علم والا یئی ۔
یا ئے مفعول پیت دے یعنی فضل التصدق علی الانظار
کہ پوہیریئ پہ غورہ والی د تصدق سرہ یہ مہلت ورکولو باندے ۔
۲۸۱۔ یہ دے آیت کین تخویف آخروی دے دیارہ د
رغبت دعمل کولو یہ تیر شوے احکا مو باندے او خصوصاً
درلوا نہ بچکیدل او د تنکدست سرہ گزارا کول یہ مہلت
ورکولو یا یہ تصدق کولو سرہ ۔

يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ اللّٰهِ ، د یومًا نہ مخکین عذاب او حساب
لفظ پیت مراد دے ۔ اور رجوع الی اللہ نہ مراد پیش کیدل
دی دیارہ د سوال ، حساب او میزان ۔ الی اللہ لفظ دلیل دے
چہ یہ ہفہ ورخ د اللہ تعالیٰ نہ سیوا بل خائے دیتا ہی
نیشہ او بادشاہی ہم یہ ہفہ پورے خاص دہ ۔ او د اکثر
مفسرینو یہ نیز دے یوم نہ مراد د قیامت ورخ دہ ۔
ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ، د پیش کیدلو نہ روستو
جزا او سزا دہ د دے وجہ تہ ئے ثم ذکر کرو ۔ او تفصیل
د توفی پہ سورۃ زلزال ۱۷ کین دے ۔ قرطبی و ثعلبی
دی چہ ماکسیت دلیل دے چہ دار و مدار د جزاء او سزا
پہ عقیدہ او اعمالو باندے دے ۔ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ،

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَعْتُمْ

اے ایمان والو ہر گلہ چہ معاملہ کوئی تاسو

بِدَّيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاصْتَبُوا

یہ قرض سرہ تر نیچے مقرر پورے نو اولیکئ ہذہ

وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ

او لیکل د اوکری یہ مینخ ستاسو کتب لیکو نک یہ انصاف سرہ

وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا

او انگار د نہ کوی لیکو نک د لیکو نہ لکھ چہ

عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلَأِ

خود نہ کرے دہ دتہ اللہ تعالیٰ نو لیکل د کوی او املاء د کوی

الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ

ہفہ خوگ چہ یہ ہفہ باندے قرض دے او دیہ د کوی د اللہ تعالیٰ نہ

رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ

چہ رب ددہ دے او کے د نہ کوی د ہفہ نہ ہیخ خیز نوکہ چرے

كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا

دی ہفہ کس چہ یہ ہفہ باندے قرض دے بے عقلہ

أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ

یا کمزوری بدن والا یا طاقت نہ لری چہ املاء اوکری

دلته لفظ د ظلم کسی اوزیاتی کولو دوارف تہ شامل دے۔
او مناسب د دے آیت د مخکین سرہ دادے کہ تاسو
خواہی چہ اللہ تعالیٰ دے موثر سرہ یہ ورخ د حساب
باندے آسانہ معاملہ اوکری نو تاسو ہم یہ دنیا کین د

هُوَ فَلْيَمْلِكْ وَلِيَّهَ بِالْعَدْلِ ط

ہوئے نواملاؤ اوکری مختیار دھوئے پہ انصاف سرہ

وَأَسْتَشْهَدُ وَاشْهَيْدَیْنِ مِنْ رِجَالِکُمْ

او گواہان طلب کری دوہ گواہان دے تارینو ستاسو

فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ

نو کہ چرے نہ دو سری نو یوسرے

وَأَمْرًا ثَنِ مَسْنٍ تَرْضَوْنَ مِنْ

او دوہ زناتہ (دو شہادت اوکری) دھوئے چا نہ چہ تاسو خو خوئی هغوی دے

الشَّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ أَحَدُهُمَا

گواہی کوونکی نہ کہ ہیریدل اوکری دیو دے دے دواہ

فَتَنْكِرَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ ط

نو یاداشت بہ ورکری یو هغ بے تہ او

لَا يَأْتِ الشَّهَدَاءُ إِذْ أَمَّا دُعَاؤُ

انکار دے نہ کوی گواہان کلہ چہ او پلے شی دپارہ دے گواہی

وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتَبُوهُ صَغِيرًا

او خان مہ سترے کوئی دے لیکو دے هغ نہ کہ لے دی

اللہ تعالیٰ دے بتدکانو سرہ آسانہ معاملہ اوکری۔ دے
امام بخاری پہ روایت کیں دی چہ دا پہ نزول کیں
دے قرآن کریم آخری آیت دے۔ او پہ بل روایت دے
ابن عباس رضی اللہ عنہما کیں دی چہ دا آخری دے
ما انزال اللہ دے لیکن جبرئیل علیہ السلام اوئیل
چہ دا دے دوہ سوہ اتیا آیت نہ روستو کیوردہ۔ بیا
اختلاف دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے دے

أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ

یا پیر دی تر نیپہ دھغہ پورے داحکم پیر انصاف دے

عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِشَّهَادَةٍ

پہ نیز دے اللہ تعالیٰ او پیر برا بروکے دے دپارہ د گواہی درکولو

وَأَذِّنْ لِلَّهِ شُرُتًا بُوًّا إِلَّا أَنْ تَكُونُ

او نبہ نزد دے دے و خبرے تہ چہ شک بہ نہ کوئی لیکن کہ دی

تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُ وَنَهَا

تجارت لاس پہ لاس چہ اہوئی تاسو ہغ لہ

بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ

پہ مینہ ستاسو کنس نو نیشترہ پہ تاسو بانڈے کنہا

إِلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهَدُ وَإِذَا تَبَايَعْتُمْ

کہ تہ لیکئی تاسو ہغہ او گواہان او نیسی کلہ چہ تاسو خرخول کوئی

وَلَا يُضَارُّكَ تَبٌّ وَلَا شَهْدٌ

او ضرر نہ درکوی لیکوئکے او تہ گواہ

وَأِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ

او کہ چرے تاسو او کردا کار نو یقینا دانا فرمانی تختہ دہ پہ تاسو پورے

وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ

او دیرہ او کوئی دے اللہ تعالیٰ تہ او تعلیم درکوی تاسو تہ اللہ تعالیٰ

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

او اللہ تعالیٰ پہ ہر خیز بانڈے نبہ عالم دے

آیت نہ یو اتیا یا یو بشت یا اوو ورخے یا درے ورخے روستو
وفات شویدے۔ واللہ اعلم۔

۱۰ ربط له: هر گاه چه امر او شو به انفاق فی سبیل الله او به
 ترک د ربا سوره تو به دوار و کنش و هم وو دگموالی د مال. نو اوس
 ذکر کوی حلاله طریقه د زیاتوالی د مال سره د طریقے د حفاظت نه
 له مخکښ منع او شوه د ربا واته چه هغه ذریعه د فساد ده. نو اوس
 د فساد نه د بچکیدلو د پاره په معامله تو کنش نور ې طریقے ذکر
 کوی. له د ربا او سکرم (د یو خیز قیمت پښتگی و رکول) صورتونه
 یو بل ته نیز دے دی. په ربا کنش مخکښ مال و رکوی او په
 سکرم کنش هم لیکن ربا حرامه طریقه ده نو اوس حلاله طریقه
 ذکر کوی.

آیت خصوصیت: دا آیت په ټول قرآن کریم کېږي او د آیت
 دے او د یت آیت المدا یت له وایي. بعض مفسرینو ویلي دي
 چه په دے آیت کېږي سره د روستو آیت نه د معامله تو پښتو
 احکام دي او مونږ د رے دیرش لیکلي دي. مفسرینو ویلي دي
 چه په دے آیت کېږي او امر د ارشاد د پاره دي لیکن مقصد داته
 دے چه د صرف مستحب دي بلکه هر گاه چه گمان وي د
 فساد او اختلاف پیداکولو په سبب د مخکښ قرض و رکولو سره
 تو په دغه وخت کېږي دا او امر د ایجاب د پاره دي او هر گاه چه
 گمان د فساد او اختلاف لري نو ورپسې آیت د رها نه ذکر
 کوی. او چه هېڅ پره د اختلاف نه وي نو بیا ې مسئله د امانت ذکر کړي.
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، خطاب په دے لفظ سره دلالت کوی چه
 معاملات شرعیه جاری کول هم د ایمان مقتضی ده.

ذَاتِ الْآيَاتِ، هر گاه چه د تجارتو د پاره قرض معامله لوڼے
 سبب دے ځکه چه کله یو انسان فهم او فراست لري په
 تجارت او صنعت یا د رے لیکن مال ورسره نه وي او بل
 انسان سره مال وي لیکن پوهه نه لري د تجارت کولو
 نو د دے دواړو د تدابیر په معامله سره د تجارت (مال زیاتی
 کیدلو) دروازه پرانستل کیږي. د دے وجه نه معامله د فرض
 پور ې اول ذکر کړه. تدابیر یا ب تفاعل دے یعنی چه یو

دے دل سرہ معاملہ دے قرض اوکری برابرہ خبرہ دہ کہ ورکروئے دے
 قرض وی اوکہ اخستونکے دے قرض وی۔ دارنگ کہ روپیہ سے
 قرض وی او مبیعہ (اخذتے شوے) نقد وی تو دیتہ قرض
 سودا و ٹیلے شی یا مبیعہ قرض وی او قیمت یے نقد وی سو
 دیتہ سلم او سلف و ٹیلے شی۔ تودا دوارہ قسموتہ دے سودا
 کولو جائز دی۔ او مبیعہ دے قرض یہ قرض یا تہ سے جائز نہ دہ
 بدین، دے لفظ یہ ذکر کولو کیش دے فائدے دی۔ اول
 داچہ ہر قسم تہ شامل شی کہ لہروی اوکہ دیر وی۔ قیمت
 وی اوکہ سودا وی۔ دویمہ داچہ روستو ضمیر دے فاکٹورہ دیتہ
 راجع شی۔ دویمہ داچہ تدا این مجازاً اجزاء او بدلہ ورکولوتہ
 ہم و ٹیلے شی۔ تو یہ لفظ دے دین سرہ معلومہ شوہ چہ دغہ
 معنی مجازی مراد نہ دہ۔ قرطبی و ٹیلی دی چہ دین (قرض)
 عبارت دے دھر ہغہ معاملے نہ چہ یو دے عوضینونہ یہ ہغہ کیش
 نقد وی او بل عوض پکیش قرض وی۔ او این عاشور و ٹیلی دی
 چہ دین مؤخر عوض تہ و ٹیلے شی۔ الی اجل، اجل یہ لغت
 کیش ہغہ وخت تہ و ٹیلے شی چہ دے یو خیز دے انتہاء دے یا مقرر
 شوے وی۔ نواجل دے قرض دادے چہ دے ہغہ یو انتہا یہ راتلونکے
 زمانہ کیش مقرر وی۔ مسمی، دا ہغہ دے چہ معین کرپیشی
 یہ یو خاص نوم سرہ۔ تودا دلیل دے چہ تا معلومہ دیتہ
 مقرر کول صحیح نہ دی لکہ لغوتہ او غویلے شروع کیدل
 دے فصل رارسیدل یا دے حاجیانو واپس کیدل وغیرہ۔ لفظ
 دے تدا اینتہ مستلزم دے تیتہ لہ لیکن دلتہ مقصد تعین دے
 ہغہ و تودے وجہ نہ لفظ دے اجل یے مراحتاً ذکر کرواوتعین
 دے تیتہ یہ قرض سودا کیش شرط دے۔ او یہ سلم کیش دے دینہ
 علاوہ تور شرطوتہ ہم شتہ۔ قرطبی و ٹیلی دی چہ تہ شرطوتہ
 دی او ہغہ پہ احادیثو کتوسرہ معلومیہ ی۔ فاکٹورہ، ضمیر
 راجع دے دین او اجل مسمی دواروتہ یہ دے امر کیش۔
 او دے دینہ روستو او امر کیش دے اہل علم و اختلاف دے چہ

دو جواب دیار دی اوکھ کاستحاب دیار دی۔ لیکن غور دادہ
 لکھ چہ مخکنش ذکر شوی دی چہ اکثر حالات توکشن یہ یوبل
 باندے اعتمادتہ وی تو غالب گمان داوی چہ یہ داسے
 معاملہ سہرہ جگرے او فساد پید کیبری او دفع کفساد واجب
 دہ۔ نودا او امر کدو جواب دیار دی یہ دلیل کدوستو قول
 سرہ چہ آذنی الّا تترتابوا دے او این عاشورہم داسے تحقیق
 ذکر کریں۔ تردے لفظ (فَالْکُتُبُ) پورے پنچہ مسائل
 معلوم شول۔ اول جواز کبیع یہ قرض سرہ۔ دویم جواز کسلم
 دریم اجل معین خلورم فساد کاجل مجهول پنجم ایجاب لیکلو
 فائدہ :- این کثیر کسوال جواب یہ طریقہ سرہ لیکلو دی چہ
 یہ حدیث کمسلم کنش راغلی دی چہ اَنَا اُمّیَّةٌ اَدْنٰی اَدْنٰی وَلَا
 نَحْسِبُ (مونرہ امی (ان پرہ) اُمّت یوحساب اولیکل تہ شو
 کولے) جواب :- دین یہ حیثیت کدین سرہ لیکلو تہ محتاج
 تہ دے دے وچے تہ صحابہ کرامو اکثر کقرآن او کاحا دیشو
 نقل یہ حفظ سرہ کریں۔ او امر یہ کنایت سرہ کجزوی
 مسائلو یہ یارہ کنش دے۔ کدے تور جوابونہ ہم یہ خیل
 مناسب محل کنش کیدے شی۔

وَلْيَكُنْ بِكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ، یہ دے جملہ کنش ایجاب دے
 (واجب کیدل) کلیکلو یہ ہغہ چا باندے چہ اہل وی کنایت
 نودفع کدو ہم دہ چہ فَاَلْکُتُبُ خود دلالت کوی چہ داین اومدیون
 یہ پخیلہ کنایت کوی۔ حاصل کدفع کدو ہم دادے چہ حصول
 ککنایت ضروری دے کہ کدھر کاتب تہ وی اولفظ کبیتکم
 دلالت کوی چہ کنایت یہ حضور کفریقیتو کنش ضروری دے
 بِالْعَدْلِ متعلق دے یہ وَلْيَكُنْ پورے او عدل خو یو
 صفت دے چہ کدھغ یہ سبب سرہ انسان حَان کدگناہ کبیرہ
 او دبیا بیا کولو کدور کنا ہوتو تہ بچے ساتی۔ اولتہ کدے لفظ
 کداندے دا امور داخل دی چہ زیاتے او کدے یہ تہ کوی او
 مجمل او محتمل الفاظ بہ تہ لیکو او حق بہ لیکو او ہیچ یو

د جاتیو ته به په زړه او په قلم سره کناه نه میلان نه کوی، او
 د کتابت مبتدی د شهادت ده او په شهادت کښ صفت د عدالت
 شرط دے لکه روستو ذکر کیری، نو په کتابت کښ هم شرط دے
 وَلَا يَأْتِي كَاتِبٌ اَنْ يُّكْتَبَ، دا تاکید د ماقبل دے. امام شعبی وئیلی
 دی چه د کتابت فرض کفائی دے کله چه نور عادلان کاتبان
 موجود وی. او چه نور کاتبان موجود نه وی نو بیا فرض عین دے
 كَمَا عَلَّمَهُ اللهُ فَلْيُكْتَبْ، په تعلق د دے کاف کښ د سرے اقوال دی
 اول قول دا دے چه دامتعلق دے په اَنْ يُّكْتَبْ پورے او په
 عبارت کښ پتوالے دے. معنی دا ده چه دا سه لیکل چه په شان
 د هغه وی چه الله تعالی دے ته د هغه علم ورکړیدے. دویم قول
 دا دے چه دامتعلق دے په روستو فَلْيُكْتَبْ پورے. او زمخشری
 وئیلی دی چه فرق په دواړو کښ دا دے چه په اول قول سره
 تهی (متع) ده د امتناع د کتابت مقیده یعنی د کتابت معلومه (په
 علم د الله تعالی سره) ته دے انکار نه کوی. نو ورپسے اُوئیل
 چه فَلْيُكْتَبْ یعنی لیکل دے او کړی په دغه کتابت مقیده سره.
 او په دویم قول کښ تهی ده د امتناع د کتابت مطلقه نه نو په
 اَنْ يُّكْتَبْ باندے کلام ختم شو او بیا یے امر او کړو چه کتابت دے
 مطابق د علم سره او کړی نوزیات تاکید حاصل شو. دریم قول
 چه ابن عطیه غوره کړی دے دا دے چه دامتعلق د په لَا يَأْتِي
 پورے او کاف د تعلیل د بیا ره دے یعنی د کتابت نه دے انکار
 نه کوی حکم چه الله تعالی په دے کاتب باندے احسان کړی دے
 په تعلیم ورکولو د کتابت سره نو په دے باندے لازم دی چه د
 نور و معنا جو سره احسان او کړی. او په دے جمله کښ پنځه
 مسائل دی. اوله مسئله دا چه په اهل کتابت باندے لیکل
 کول فرض دی (فرض کفائی یا عین)، دویم دا چه په دے وخت
 کښ حاضریدل د دواړو طرفو شرط دے. دریم عدالت شرط دے
 او خلوړمه دا چه انکار کول د کتابت نه کناه دے د ضرورت په
 وخت کښ او پنځمه مسئله دا چه کتابت علم دے د علومو

شرعیو نہ حکمہ اللہ تعالیٰ حان تہ نسبت کپی دے یہ طور د
احسان سرہ۔

وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ، دا ذکر د طریقہ د کتابت دے
یعنی مکتوب (رسید یا استقام) یہ د چا د طرف تہ لیکلے کیری۔
دَوَّلِيْمِلَ فَعَلَ مَاضِي يَهْ اَصْلُ كَيْسِ اَمْلَلَّ دَهْ او کله دغه لام
یہ الف سرہ بدلیری نو اُمْلٰی استعملیری لکہ یہ دے قول
د اللہ تعالیٰ کیں فِیْهِ تُمْلٰی عَلَیْهِ بُكُوْرَةٌ وَاَصِيْلًا رَفْرَقَانِ او
دلّہ یہ اصل سرہ مستعمل دے او د دواو معنی اِلْقَاءِ
(غورخول) د کلام دہ آورید و نکی تہ د لیکو یا ثقل کولو یا
حفظ کولو د پاره۔ اَلْحَقُّ کیں د حق نہ مراد دین رقرض) دے
چہ لازم دے یہ ذمہ د قرضداری باندے۔ او دا املاء متضمن
دہ اقرار د قرض او د جس او د صفت او نیپے وغیرہ لرہ۔

وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ، پدیکیں دیر تاکید دے یہ اقرار کو و نکی
باندے او د تاکید د پاره یے لفظ اللہ اور رب دواہ جمع کوی
دی۔ دا اشارہ دہ علت د تقویٰ تہ چہ توحید د الوہیت د
اللہ تعالیٰ اور بوبیت د ہتہ دا علت دے د پاره د تقویٰ د
ہتہ نہ۔ او مراد دا دے چہ انکار د وجوب د قرض او د
مقدار او جس او صفت د ہتہ نہ او نکری۔

وَلَا يَبْخَسُ مِنْهُ شَيْئًا، دا ہم طریقہ د تقویٰ دہ۔ منہ ضمیر
حق تہ راجع دے۔ بخص مطلق نقصان تہ و ثیلہ شی او
خاصکر نقصان یہ طریقہ د پتولو سرہ۔ او دلّہ مراد
نقصان دے یہ حق کیں یہ طریقہ د دھوکے او حیلے او
انکار وغیرہ سرہ۔ او دا معنی یہ سورۃ اعراف ہتہ کیں
دہ چہ ہلتہ یے فرما یلی دی، وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ،
فَاِنَّ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهَاً، یہ دے جملہ کیں
ہتہ عذرونہ ذکر کوی چہ د ہتہ سرہ املاء او اقرار نشی
کیدے یا نہ قبلیری۔ او پدیکیں مسئلہ د نیابت ذکر
کوی۔ دلّہ تے درے عذرونہ ذکر کیری او حرف د

اَوْچہ پہ مینج د دوی کین راغلے دے نو دلالت کوی پہ فرق
د دوی باندے۔

اول عذر:- سفیہا دے۔ د سقاہت تفسیر پہ آیت لا کین
تیر شویدے دلتہ د مفسرینو تہ مختلف تعبیرات نقل
دی مثلاً جاہل پہ امور و او یہ املاء کولو باندے، شیخہ
یا نابالغ تہذیر کوونکے د مال او فاسد وونکے د دین، کم
عقل، رہغہ کس چہ د مال پہ قدر باندے تہ یوہیری
نو تہذیر او اسراف کوی، جاہل د دین اسلام تہ۔ دا
ابو حیان ذکر کری دی۔

دویم عذر:- اَوْ ضَعِيفًا، چہ بدن ئے کمزورے وی او
پہ بدن سرہ معذورہ وی یا دیر بیماری، دیر بوہاوی۔
دریم عذر:- اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُسَلِّحَ هُوًا، عدم استطاعت
د چارہ والی دوجے تہ یا د غیوبیت دوجے تہ یا داچہ پہ
لغت د کاتب باندے تہ یوہیری۔ اودا آؤ دپارہ د منع
د خلودے کلہ کلہ پکین دادوہ یا درے حالات ہم جمع
شی۔ هُوَ ضَمِيرٌ يُّعَى د دوه وجو تہ ذکر کرو۔ اول داچہ
دا تصریح دہ پہ عدم استطاعت باندے پخیلہ۔

دویمہ وجہ داچہ دفع د مجاز دہ پہ نسبت کین پت
ضمیر تہ۔ فَلَئِمْلٌ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ، د وَلِيُّهُ ضَمِيرٌ رَاجِع
دے الذی علیہ الحق تہ چہ موصوف وی پہ یو د دفعہ
صفا تو سرہ۔ او ابن جریر و ثیلی دی چہ حق تہ راجع
دے۔ ولی تہ مراد هغه دے چہ اختیار لری د کار
چہ هغه وصی (چہ هغه تہ وصیت کرے شوے وی)
د سفیہ او د وروٹی دے او ترجمان دے د چارہ اوگونگا۔
او وکیل دے د لا یستطیع والا دپارہ او دہ تہ ولی دنیابت
و ثیلی شی۔ او ولی قائل مول د سفیہ پہ حائے باندے
دلالت کوی چہ سفیہ پہ شرع کین محجور دے د
تصرفاتو تہ پہ خیل مال کین لکہ چہ پہ سورۃ النساء

کیں دی۔ بِالْعَدْلِ متعلق دے پہ فُلْيُئِلِكْ پورے۔ اقرار
 دَ صَرَفَ دَ غَيْرَ تَهْ یہ شان دَ شہادت دے نو پہ دیکیں ہم
 عدالت شرط دے۔ یہ دے جملہ کیں شیخ احکام دی۔
 اول داچہ پہ مکتوب کیں دَ قرضداری اقرار لیکل ضروری
 دی۔ دویم داچہ پہ اقرار کیں تقویٰ و احتیاط واجب دے۔
 دریم داچہ پہ ہفتے کیں ہر قسم خیانت حرام دے۔ خلوم
 داچہ پہ وخت دَ عذر دَ مدیون رقرضداری کیں نیابت
 جائز دے۔ پنجم داچہ دَ نیابت اقسام وصی، وکیل او
 ترجمان دی۔ شپرم داچہ پہ سفیہ باندے شرع کیں
 دَ تصرفات دَ مال او دَ نفس بتدیز لگول ضروری دی۔
 وَاسْتَشْهَدُوا، دَ قرض پور دَ معاملے دیارہ دوہ کارونہ
 ضروری دی یو کتایت (لیکل کول) ہفتے خو تر دے خائے
 پورے ذکر شو۔ دویم شہادت (گواہی) اوس ہفتے ذکر
 گوی او دے دے دواو فائدے دادی چہ ہر کولہ نیبتہ
 روستو وی نو بعضے وخت یہ انسان باندے نسیان
 راشی نو انکار او کوی۔ نو پہ دے سرہ دَ جانبداری دَ
 مال حفاظت اوشی۔ بل داچہ قرض ور کوونکی تہ معلوم
 وی زما قرض لیکل شویدے نو دَ زیادت مال طلب نشی
 کولے۔ او دَ نیبتہ نہ ہم مخکیش غوبستہ نشی کولے۔ او
 قرضداری تہ معلومہ وی چہ لیکل شویدی نو ہفتے دَ
 قرض نہ انکار او روستوالے دَ نیبتہ تہ نشی کولے۔ نو
 دَ جگرے افساد اسباب پہ لیکو او گواہی سرہ دفع
 کیبری۔ او پہ وَاسْتَشْهَدُوا کیں سین دَ طلب دیارہ یا
 دَ تاکید دیارہ دے۔ شَهِيدَيْنِ، شہید کیں یہ نسبت
 دَ شاہد سرہ مبالغہ دہ یعنی داسے گواہ او گوری چہ دَ
 شہادت عادت لری او دَ ہفتے مواقع او احکام پیڑنی او دَ
 ہفتے شہادت تہ رد کرے شوے تہ وی۔ نو پہ دیکیں
 صفت دَ عدالت تہ اشارہ شوہ او عدد دَ شہادت ہم ذکر شو

چہ دودہ دی۔

مَنْ رَجَّاهُ كُمْ، دا متعلق دے پہ وَاسْتَشْهَدُوا پورے یا یہ
شہیدین پورے اوصفت دے دھہہ پہ اعتبار دلفظ پت سہ
لفظ رجال دلالت کوی پہ بلوغ باندے یعنی شہادت دلا بالغا
صحیح نہ دے۔ او دا قول داکثر اہل علمو دے۔ اولفظ د
کم دلالت کوی چہ د مؤمن شہادت شرط دے یعنی د
کافرانو شہادت قبول نہ دے او دا مریانو (غلامانو)
تہ ہم شامل دے لیکن دہغوی یہ شہادت کیں رپہ
معاملاتو کیں) دعلماؤ اختلافات دے۔

فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ، پہ دے یکون کیں دودہ اقوال دی
اول داچہ کان ناقصہ دے اوضمیر تثنیہ چہ راجع دے
شہیدین تہ ہغہ اسم دے اورجلین خیر دے۔ نو حاصل
معنی دا دہ کہ خاوند دحق یا کتابت والا دغفلت دوج
نہ یا قصداً دیل خہ غرض دوج تہ دودہ سپری پیری دی
نودیسری او دودہ بنحو شہادت پورہ دے۔ یعنی دشہادت
دبنحو دپارہ عدم دسرو مطلقاً لازم نہ دی۔ اودویم قول
دادے چہ کان تامہ دے اورجلین منصوب دے پہ حالیت
باندے۔ حاصل دمعنی دا دہ چہ کہ دودہ نارینہ بالکل نہ
پیدا کیڑی توہلہ بہ دبنحو شہادت تہ رجوع کیڈیشی۔
ابن عطیہ وثیلی دی چہ دا قول ضعیف دے۔ اوصاحب
اللباب وثیلی دی چہ دا داجماع نہ خلاف قول دے۔
ابن عاشور وثیلی دی چہ اولہ معنی مراد دہ پہ ہغہ
کیں اشارہ دہ چہ اسلام زنانہ لہ دگواہی کولو مستقل
حق ورکریڈے یہ خلاف دجاهلیت دقانون سرہ۔

فَرَجُلٌ وَأَمْرٌ تَان، دامبتداء دہ اوخبرئے پتہ دے
یعنی یشہدون۔ یائے مبتداء پتہ دہ فالشاهد۔ اوایت
ظاہر دے پہ دلالت کولو کیں چہ دزناوہ شہادت سہ
دسری شاہد نہ پہ مایو معاملاتو کیں قبول دے حکمہ

چہ داسے معاملات پہ انسانانو کیں ڊیرواقع کیپی تو یہ
 شہادت کیں وسعت اوکریے شو۔ او ددینہ علاوه پہ سورو
 کارونو کیں د زنائو پہ شہادت کولو کیں د علماؤ اختلاف دے۔
 هان پہ بارہ ڊهغه امور وکیں چہ د زنائو د علم سرہ
 خصوصیت لری لکہ ولادت، بکارت او نور عیوب د زنائو
 نو پہ هغه کیں اتفاق دے چہ شہادت دیوازے بنحو قبول
 دے۔

مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ، غورہ دادہ چہ دا متعلق دے
 دواستشہادوا سرہ نو دا قید یہ شامل شی تولو شہادت
 کوونکو تہ۔ د ترضون خطاب عام دے تولو مسلمانانو تہ
 او دا قید دلالت کوی چہ یہ مسلمانانو کیں داسے خلق هم
 شتہ چہ د هغوی شہادت قبول نہ دے۔ ابو حیان او صاحب
 اللباب ویلی دی چہ هغه کسان چہ د شہادت دپارہ د صحیح
 مسلمانانو یہ نیزخوخ وی نو هغه هغه څوک کیدیشی چہ
 لاندے ذکر شوی لس صفات پکیں راجمع وی۔

عالمین ع آزاد چہ غلام تہ وی ع بالغ ع عادل
 ع عالم یہ هغه څہ چہ شہادت کوی یہ هغه یاندے ع چہ
 پہ شہادت کولو سرہ ځان لہ تفہ تہ را کاردی ع او د ځان
 نہ یے ضرر دفع کول مقصد تہ وی ع چہ یہ ڊیرے
 خطائی سرہ مشهور تہ وی ع او یہ خلاف د انسانیت
 اوسر بیتوب کارونو سرہ هم مشهور تہ وی ع او د دہ
 او د مشہود علیہ یہ مینہ کیں کینہ او دشمنی تہ وی۔

أَنْ تَصِلَ إِحْدَاهُمَا فَتَمُوتَ إِحْدَاهُمَا الْآخَرَى، دا یہ
 تقدیر د لام اجلیہ سرہ دے یعنی لآن تَصِلَ، او دا علت
 دے د امرعتان دپارہ یعنی اقامت د دوو بنحو دیوسری
 پہ ځائے د علت د وچہ نہ دے یعنی کہ دیوے بنحو نہ
 هیرشی توبلہ یہ ورتہ یا دوی راو پہ دیکیں ضلال علت
 دے د تذکر ریادولو دپارہ ددے وچہ نہ یے فتد کر

کین فاسبیه ذکر کپیدہ) او مجموعہ بیا علت دے دے
 امرؤ تان دپارہ - او ابن حاجب یہ امالی کین ذکر کپیدی
 چہ د عربو د لغت قاعدہ دادہ چہ ہر کلہ دوی علت
 ذکر کوی لیکن د دغہ علت دپارہ یل علت وی نو دوی علت
 علت مخکین ذکر کوی او روستو علت یہ فاسرہ ذکر کوی .
 او صاحب کشاف وئیلی دی چہ یہ دے ترتیب کین اہتمام
 دے د شان د تذکیر - تَضَلُّعٌ ، د ضلال معنے مخکین یہ
 تفسیر د سورۃ فاتحہ کین ذکر شویدی دلتہ ضلال یہ معنی
 د نسیان سرہ دے - او قرطبی د ابو عبید نہ نقل کپیدی
 چہ ضلال د شہادت نہ دا دے چہ یوجزء تربتہ ہیر
 شی او یل جزء ورتہ یادوی نو انسان حیران (ضال) پاتے
 شی - او چہ بتول شہادت تربتہ ہیر وی نو یہ ہغے کین
 ضَلَّ فِیْہَا نَشِی وَئِیْلَ کِیْدَی - نو یہ دیکین اشارہ دہ چہ
 بتول شہادت تربتہ ہیر وی نو یہ یادولو د یلے سرہ
 فائدہ نہ کیپی - احداہما یے دودہ کرتہ اوئیلو حکہ
 چہ د اول مصداق ناسیہ (رہیرونکے) دہ او د دوم
 مصداق یادوونکے دہ نو یہ ضمیر باندے اکتفاء نہ
 شوہ کیدے - ابو حیان وئیلی دی چہ یہ طبیعت د زنا نو
 کین د ہیر برودت (مخوالی) او د رطوبت (لوندوالی)
 د وجہ تہ نسیان غالب وی لیکن یہ نو باندے داوہم
 کول د عقل نہ لرے دہ - او یہ صحیح حدیث کین ذکر
 دی چہ دا دوجے د نقصان د عقل د دوی تہ دہ یعنی
 مجموعی یا اکثری طور سرہ د نارینہ عقل د زنا نہ تہ
 زیات وی - (او ما د بعضے مشائخو تہ اوریدلی دی چہ
 د نسیان وجہ یہ اصل کین گناہونہ دی او یہ زنا نو کین
 نسبتاً گناہونہ ہیر وی نو نسیان د ہغوی ہیر وی
 لیکن حکم د اللہ تعالیٰ یہ علتو نو باندے تہ دے بنا -
 د دے وجہ تہ یہ خیل عقل او رائے سرہ د اللہ تعالیٰ

داحکم بدلول او یوه بڅخه د یو سړی سره په گواهی کولو
 کښې بیا بول د دے وخت د گمراهانو لار ده -
 وَلَا يَأْتِ الشَّهَدَاءُ إِذًا مَا دُعُوا، لکه چه د کتابت د تاکید
 د پاره یی وئیلی وو - وَلَا يَأْتِ كَاتِبٌ آه نو داسے د شهادت
 د تاکید د پاره داجمله ده - إِذَا مَا دُعُوا کښې د قناده او
 ربیع قول دادے چه د دینه مراد تحمل د شهادت د
 ربیع شاهد جوړیدل) او شهداء یی مجازاً اوئیلوپه اعتبار
 د راتلونکی وخت سره - او په دیکښ اشاره ده چه تحمل د
 شهادت فرض کفای دے - او د اکثر مفسرینو په نیز د
 دینه مراد د شهادت ادا کول په وخت د دعوت کښې
 راغونښتولو کښې فرض عین ده - او قول د زجاج دادے
 چه مراد دواړه دی یعنی تحمل د شهادت او ادا د
 شهادت - په دے جملو کښې نهه احکام دی عا استشهاد
 په کتابت کښې ضروری دے عا عدد د دوه والی د گواهانو
 ضروری دے عا د یو سړی په ځائ د دوو ښځو گواهی
 صحیح ده عا په گواهانو کښې بلوغ شرط دے عا دارنگ
 اسلام شرط دے عا په گواهانو کښې عدالت شرط دے
 عا د گواهانو یو بل ته تذکیر ورکول (ریادول) جائز دی
 عا تحمل د شهادت فرض کفای دے عا او ادا د شهادت
 فرض عین ده -

وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ، لکه چه
 نهی یی او کړه د امتناع د شهادت نه د پاره د دفع د
 جگړے او حفاظت د مالونو د خلقو - نو اوس نهی ذکر
 کوی د امتناع د کتابت نه په عذر د لږ مال یا ډیر مال -
 داهم د جگړے د دفع کولو او د مالونو د حفاظت د پاره
 تَسْمُوا، سامت په لغت کښې سترے کیدل او خفه کیدل
 دی او مراد ترینه کسل (ناراستی) دے - لیکن کسل
 صفت د منافع د دے د دے وچ نه یی ذکر نه کړو -

اَنْ تَكْتَبُوْهُ، دامفعول كَتَبُوْا دے پہ حذف ك حرف جر سر وچہ میں
 دے یا متعدی دے یا الزات اوکے ضمیر ک دین حق تہ یا کتاب تہ
 راجع دے۔ صغیراً اوکے کبیراً، دا حال دے ک ضمیر ک تکتبوا تہ یعنی
 دغہ دین (قرض) کہ یہ ہر حال یا نہ مے وی کہ لیروی اوکے کبیر
 وی۔ دار تک ہغہ لیکل (سند) مختصر وی اوکے او بروی۔ او دا
 دوا رہے ک دے وجے تہ ذکر کرل چہ بعض شخص وائی چہ دالہ
 قرض دے تو لیکھوتہ ہے حاجت تیشته۔ او بعض وائی چہ داخو
 پیر قرض دے ک دینہ انکار نشی کید مے او تہ ہیر پیری۔ تودا
 دوا رہے عذروتہ ہے دفع کرل۔ صغیر اوکے کبیر ہے ذکر کرل او قلیل او
 کثیر ہے تہ دے وئیے اشارہ دہ چہ دلته اعتبار ک قرض بوجہ
 تہ دے او دیوجہ یہ یا رہے کیش صغیر اوکے کبیر استعمال پیری۔

إِلَى أَجَلِهِ کیش دہ اقوال دی۔ اول داچہ دامتعلق دے پہ محذوف
 پورے احوال دے یعنی مُسْتَقَرًّا فِي النَّامَةِ إِلَى أَجَلِهِ۔ دویم قول
 داچہ دامتعلق دے پہ تکتبوا پورے او الی یہ معنی ک مع دے۔
 او ذکر ک اجل ہے ک دے وجے تہ اوکے وچہ یہ کتابت کیش کیتہ
 ک لیکھو اہتمام پیر ضروری دے۔

ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عَنِ اللَّهِ، ک کتابت او اشہاد درے فائدے ذکر کری
 او ک دے وجہ تہ دا واجب دی۔ ذَلِكُمْ اشارہ دہ مجموعہ ماقبل
 تہ۔ او أَقْسَطُ یہ معنی ک عدل دے یعنی دا پیر اتصاف دے پہ
 حکم ک اللہ تعالیٰ کیش دیا رہے ک دفع کولو ک ظلم او اختلاف۔ اقسط
 عدل سرے ک قسٹ (یہ معنی ک ظلم) تہ ماخوذ دے لیکن وزن ک
 افعیل ک ریاعی تہ شاذ دے۔ دویم قول داچہ دا ک قسٹ نہ ماخوذ
 دے (پیش ک سین سرہ) یہ معنی ک عدل او قسٹ (یہ زور سرہ)
 یہ معنی ک جور او ظلم دے۔ دریم داچہ ابن قطاع او ابو عبید
 وئیلی دی چہ دامشترک دے پہ معنی ک ظلم او عدل دوا رہے
 سرہ راجح۔

وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ، دا دویمہ فائدہ دہ یعنی تہہ یا ابرو ویکے دیا رہے

د شہادت کولو د شاہدانو۔ یعنی د وچ د دے کتابت نہ
 شاہدان یہ صحیح شہادت ورکوی او د هغه ته خلاف نشی
 کولے۔ اوله فائده د پاره د تحصیل د رضا د الله تعالى ده۔
 او دویمه فائده د پاره د دُتیوی مصلحت ده او دینی مصلحت
 مخکس دے په دُتیوی مصلحت باندے د دے وچ ته اقسط
 ئے په اقوم باندے مخکس ذکر کړو۔

وَ اَذْنَىٰ اِلَّا تَرَ تَابُوْا ، هیر نیز دے دے شک لرے کولو ته
 د زړو د دائن او مدیون نه۔ او دا دریمه فائده راجع ده
 دفع د ضرر ته د نفسونو ته حُکله چه شک د نفس سبب د
 خفگان او پریشانی دے او دفع د ضرر ده د غیر ته چه
 نور خوک په دویته نسبت د دروغونه کوی او په گناه د
 غیبت کس په نه واقع کیږی۔ دارنگ اړتیا ب (شک کول)
 خو سبب د جنگ او د فساد دے د دائن ، مدیون او گواهانو
 په مینځ کس۔ شک په مدیون باندے د انکار کولو د قرض
 نه او په دائن باندے د زیات مال دعوی کولو او په
 گواهانو باندے د طرف دارئ کولو۔ او دارنگ حاکم او
 قاضی به هم شک نه کوی۔ او دا فائده اهم ده په باره
 د وجوب د کتابت کس۔ په دے جمله کس درے احکام دی
 اول انکار کول د کتابت نه په عذر د لږ او هیر سره
 منع دے۔ دویم په دفعه کتابت باندے د شاہدانو عمل
 او موافقت ضروری دے۔ دریم د دفعه کتابت په سبب په
 ټول کسان حُتان د شکونو ته بچ اوساتی۔

اَلَا اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ، په دے استثناء
 کس دوه اقوال دی۔ اول دا چه دا استثناء متصل ده یعنی
 کتابت لازم دے په ټولو معاملو کس مگر په حال د حضور
 د تجارت کس۔ دویم قول دا چه دا استثناء منقطع ده یعنی
 تجارت حاضره کس کتابت لازم نه دے۔ او دا قول اکثر د
 غوره کړیدے۔ او تګون دلته ناقصه دے او اسم د هغه پټ د

یعنی تَكُونُ الْمَعَامِلَةُ أَوِ النَّجَارَةُ - حَاضِرَةٌ تہ مراد دا دے
 چہ یہ مبیعہ یا یہ شمن کنس نیتہ تہ وی دارنگ ہغہ
 مبیعہ چہ مشتری راخستونکے) یے فی الحال قبض کوی۔
 تَشْرِیْوُتْہَا بَیِّنْکُمْ تہ مراد قبض کول دی لاس یہ لاس
 یا ہر وخت کنس داسے بیعہ کول - نو یہ قید دَحَاضِرَةُ سرہ
 یے احتراز اوکرو دَقَرْض سودا کولو او دَسلم تہ - او یہ
 تَشْرِیْوُتْہَا سرہ یے احتراز اوکرو دَبیع غیر منقول تہ
 یعنی دَزمکو او کورونو (رجائیداد) بیع کنس کتابت ضروری
 دے اگر چہ نقد سودا وی۔

فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتَبُوْهَا، جُنَاحٌ یہ معنی دَمضرت
 دے یہ نیز دَہغہ چاچہ امر دَکتابت دَوَجوب دَپارہ نہ
 وائی - او یہ معنی دَگناہ دے یہ نیز دَہغہ چاچہ امر دَ
 کتابت دَوَجوب دَپارہ وائی - او وجہ دَعدم جناح دا دہ
 چہ نقد تجارتونہ یہ منقولہ تو کنس دیر واقع کیوری نو
 دَدے کتابت واجب کول سیب دَ تکلیف او دَ مشقت دے
 اویرہ دانکار ہم نیشته۔

وَ اَشْهَدُ اِذَا تَبَايَعْتُمْ، ہر گلہ چہ یہ نقد بیعہ کنس یے
 کتابت ساقط کرو نو دَ توثق (مضبوطوالی) دَپارہ حکم دَ
 اشہاد یے باقی پریسودلو - او تَبَايَعْتُمْ عام دے کہ بیع یہ
 نقد وی او کہ یہ نیتہ سرہ وی او یہ دے امر کنس
 اختلاف دے چہ دا منسوخ دے یہ روستو سرہ یا
 محکم دے - او یہ نیز دَ بعضو دا امر دَ استحباب دَپارہ
 دے لیکن غورہ قول دا دے چہ یہ وخت دَ اعتبار او اعتماد
 کنس امر دَ استحباب دَپارہ دے او یہ وخت دَ گمان او
 اختلاف پیدا کیدلو کنس امر دَ ایجاب دَپارہ دے - اِذَا
 شرطیہ دے نو یہ نیز دَ بعضو یے جزاء پتہ دہ او دَ
 بعضو یہ نیز یے جزاء مقدم دہ - یا اِذَا ظَرْفِیہ دے
 او دا غورہ دے۔

وَلَا يُضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ، دا د ادا بو ذکر دے او متعلق
 دے د حکم د کتابت او د اشهاد سرہ - وَلَا يُضَارُّ کس دودہ
 احتمالات دی - اول دا چہ دا صیغہ د معلوم دہ او کاتب
 او شہید یے فاعل دے او مفعول یے پتہ دے - دویم
 دا چہ دا صیغہ د مجهول دہ او کاتب آہ - نائب فاعل
 او اصل فاعل یے پتہ دے - د مضارہ معنی دادہ چہ یو
 بل تہ ضرر او تکلیف ورکوی یعنی دائن او مدیون دا
 کاتب او گواہان یہ تکلیف او یہ تاوان کس اچوی او هغوی
 لہ ہیخ اجرت او کرایہ تہ ورکوی او بے ضرورتہ یے
 راغواہی یا یہ هغوی باندے د طرف دارئی کولو کوشش
 کوی - او دا شان کاتب او گواہ یہ دائن او مدیون تہ ضرر
 او تکلیف تہ ورکوی - یعنی کاتب یہ یہ لیکلو کس زیاتے کمے
 تہ کوی او موقعے تہ یہ حاضریری او شاہد یہ شہادت تہ
 پتوی او تہ یہ یے بدلوی او تہ یہ د شہادت تہ انکار کوی -
 دارنگ د اضرار تورے طریقے ہم شتہ چہ د هتے تہ
 ہر یولہ خان سائل ضروری دی -

وَلَا تَفْعَلُوا قِيَا تَهُ فَسُوقُ يَكْمٌ، د تَفْعَلُوا مفعول پتہ دے
 یعنی الا ضرار - یا عام دے هغہ او امر او تواھیو تہ چہ د
 طرف د اللہ تعالیٰ تہ دی تو د هتے مخالفت او کپی - فسوق
 تہ مراد فسق عملی دے اشارہ دہ چہ د غہ مخالفت
 او تکلیف او ضرر ورکول گناہ کبیرہ دے - يَكْمٌ کس با دپارہ
 د اِلْصَاق دہ یعنی دا گناہ یہ تاسو پورے پیوست کیدونکے
 دہ او سبب دے دیند تائے دپارہ چہ بغیر د توے تہ
 تہ لرے کیری - یا یا یہ معنی د فنی دہ - او هر کله چہ
 مخکس گناہ د فسق یے ذکر کریدے نو اوس یہ وَاَتَقُوا اللَّهَ
 سرہ امر ورکوی چہ تقویٰ کوئی د دے دپارہ چہ یہ فسق
 کس اختہ تہ شیء -

وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ، یہ دے جملہ کس ترغیب دے ما قبل

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ

او کہ چرے بی تاسو پہ سفر باندے او نہ

تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَاتِكُمْ

موئی تاسو لیکو کہ نو جائزہ چہ (داخلی) نوکانہ قبض کپ شوی وی

فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ

نو کہ چرے اعتماد او کری بعض ستاسو پہ بعض باندے نو ادا کری

الَّذِي أَوْثَقَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ

هفہ کس چہ اعتماد پکے شوی امانت خیل او ویرہ او کری ذلله تعالیٰ نہ

احکامو تہ دپارہ دعمل کولو او اشارہ دہ چہ ماقبل احکام
د معاملاتو پہ علومو شرعیو کیں داخل دی۔ او تردے خائے
پورے پنچہ احکام ذکر شول۔ اول نقد یعنی لاس پہ لاس
اغستل او خرخول کول جائزدی۔ دویم پہ دیکیں اشہاد ضروری
دے۔ دریم مضامہ (بیول تہ تکلیف ورکول) حرام دہ۔ خلورم داکناہ
کبیرہ او سبب دفسق دے۔ پنجم دا احکام د معاملاتو پہ علومو
شرعیو کیں داخل دی۔ تردے خائے پورے پہ دے آیت کیں
مجموعہ ظاہری احکام اتہ ویشٹ (۲۸) معلوم شول۔

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ، دا ہم ترغیب دے ماقبل احکامو
باندے عمل کولو تہ چہ پہ دے احکامو کیں ستاسو دنیوی
او اخروی مصالح دی حکہ چہ علم ذلله تعالیٰ پہ ہتولو
خنونو باندے محیط دے پہ دے روستو دریو جملو
کیں لفظ اللہ یے درے کرتہ ذکر کریدے۔ دا دپارہ
د تعظیم د دے احکامو۔

رَبَّاهُمْ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ

چہ رب دے دے او مہ پتہوی شہادت لہ او خوک چہ

يَكْتُمُهَا فَإِنَّهٗ اِثْمٌ قُلُوبُهُ ط

پتہ کری شہادت لہ تو یقیناً گناہکار دے زہہ دہفہ او

اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۲۸۳

اللہ تعالیٰ یہ ہفہ عملو نو چہ تاسو کوئی شہہ علم لری

۲۸۳:۔ دا عطف دے یہ مضمون دے ماقبل آیت باندے یہ ہفہ کیں ذکر دے بیع مؤجل وو یہ کتابت او اشہاد سرہ نو اوس ذکر کو بیع مؤجل یہ رہن (گناہہ کولو) سرہ اوبیع مؤجل یہ امانت سرہ۔ دا دہ اقسام دے مخکین نہ بالکل جدا وو دے وچہ تہے مستقل آیت کیں ذکر کریدی۔ دارنگ (مخکین آیت کیں وئیلے شویدی) چہ ہرکلا دے عقد کوونکو یہ یوبل باندے دے جگرے گمان وی نو دے ہغوی دے پارہ حکم دے کتابت او دے اشہاد وو۔ نو یہ دے آیت کیں ذکر کو بیع ہرکلا چہ لہ اعتماد وی نو بیا حکم دے رہن دے اوچہ دیر اعتماد وی نو بیا حکم دے امانت دے۔

وَلَا تَكْتُمُوا عَلَى سَفَرٍ، لفظ دے عالی دلالت کو بیچہ داسے وی چہ ہیش قسم اقامت پکین تہ وی نو گواہانو پسے کرخیدل گران وی۔

وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا، دا عطف دے یہ فعل شرط باندے یعنی کتہم یا نہ ہے۔ یا یہ لفظ دے سفر باندے۔ یا حال دے داسم دے کتہم تہ۔

فَرِهَانٌ، دا خبر دے او مبتداء ہے پتہ دہ معنی فَاَلَوْ اَنْتُمْ بِرِهَانٍ یا مبتداء دہ او خبر ہے پتہ دے یعنی فَرِهَانٌ تَكْفِي۔ یا فعل پتہ دے یعنی فَرِهَانٌ تَكْفِي عَنْ

ذَلِكَ رَهَانٌ، اَوْ رَهَانٌ مَصْدَرٌ يَهْ مَعْنَى دَمَفْعُول دے یا جَمْع دے
 رهن ده او هغه په معنی دَمَفْعُول دے۔ اَوْ رهن په لغت کین دوام
 او استمرار او ثبوت ته وئیلے شی۔ اَوْ د شریعت په اصطلاح کین
 بنه بدل د یو عین خیز دی د پاره د وثوق د حق (قرض) د دے
 د پاره چه په وخت د عدم ادا د حق (قرض) کین د هغه عین
 خیز نه یا د هغه د مناقعونه خپل حق حاصل کړی۔ قرطبی وئیلی
 دی چه رهن دلالت کوی چه مرهونه به لاس د مرتهن
 اَوْ د رهن ته به نه واپس کیږی تر ادا د حق پورے۔

مَقْبُوضَةٌ، داصطلاح دے چه قبض د مرهون رکا نړه شوی
 خیز شرط دے د صحت د رهن د پاره یا د هغه د اتمام
 د پاره بیا باختلاف۔ اَوْ قبض مستلزم ته دے د انتفاع
 د پاره بلکه د قبض صرف د وثوق د پاره دے۔ د دے وجه
 نه کانه کوونکی له جائز ته دی چه د کانه شوی خیز
 نه به فائده اخلی۔ قرطبی وئیلی دی چه د امام مالک،
 امام شافعی او امام ابوحنیفه او د امام احمد او امام
 اسحاق (رحمهم الله علیهم) په تیز د سورئ د خیز
 نه په سورئ کولو سره او د پیو والا خاړوی ته په پیو
 اخستلو فائده اخستل جائز دی۔ اَوْ د فائده اخستلو
 د پاره د المچارے حیله جوړول جائز نه ده مگر چه المچاره
 معروفه وی۔

فائده :- د مجاهد په نیز د رهن د جواز د پاره سفر او
 عدم وجود د کاتب شرط دے۔ او په تیز د جمهورو
 علماء باندے رهن په سفر او حضر او په وجود د
 کاتب او عدم وجود دواړو حالتونو کین جائز دے۔ په
 دلیل د حدیث د صحیحینو سره چه نبی صلی الله علیه
 وسلم خپله زغره په مدینه کین د یو یهودی سره
 رهن کړے وه۔ لیکن شرط د سفر او عدم وجود د کاتب
 په اعتبار د غالب اوقاتو سره دے حکه چه په داسه حال

کس اکثر کو امان و اسباب ذکر ثابت حاصلوں مشکل شی۔
 فَإِنْ آمَنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا، زاد ریم قسم بیع ذکر کوی یعنی بیع مؤجل
 بغير ذکر ثابت اور هن ته اودا واقع کی پی یہ وخت دیویم اعتماد
 کولو کس یہ یویل یا ندے دے وچے ته لفظ دآمین یے ذکر
 کرے یعنی آمَنَ وَقَدْ الْبَيْعُ الْمَوْجَلُ بَعْضُكُمْ (اعتماد دے اوکری
 یہ وخت دقرض سودا کس یہ یویل یا ندے۔ فَلَئِنْ كُنَّا لَأَنزِلُ
 اُولَئِكَ أَمَاتَةً، اَلَّذِي اُوْتِئْتُمْ ته مراد مدیون دکه خر خود ته
 وی اوکه اخستو ته وی یا هسے مقروض وی۔ اوپه وصف د
 اُولَئِكَ سره ذکر کولو کس ترغیب دے ادا یئی ته۔ دآمانته ضمیر
 راجع دے اَلَّذِي ته یا خاوند دقرض ته۔ امانت مصدر دے
 لیکن مراد ددینہ قرض دے اودا بنکار دلیل دے چه ادا د
 امانت او دقرض واجب ده۔

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّكَ، مخش امر د تقوی ووپه وخت د اقرار کولو
 دقرض کس نو اوس امر دے یہ وخت د ادا کولو دقرض کس۔
 اوپه جمع کولو د لفظ دَاللَّهِ او د رب کس پیر تاکید دیکه تقوی
 یا ندے اودلته مراد دهر قسم خیانت ته۔ پچکیدل دی یہ امانت
 اوپه ادا دهقے کس۔

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ، دکتمان ته مراد پتول دی یہ ته ادا کولو
 سره۔ اوپه دیکس اشاره ده چه حفظ (یاد دل) د شهادت دے
 استعمال کری۔ اودا تهی د تحريم دیاره ده۔

وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ اِثْمٌ قَلْبِيَّةٌ، د ادلیل دے چه ماقبل تهی د
 تحريم دیاره ده حکه چه سبب دگناه دے اوهر کله چه شهادت
 علم د قلب دے اوکتمان هم د زړه سره تعلق لری دے وچے ته
 نسبت د اِثْمِ یے زړه ته اوکړو۔ اوهر کله چه زړه گناه کار شی نو
 ټولو اندامونو کس گناه ورتنو وچي یہ دلیل د حدیث سره رَاذَا
 صَلَحَتْ صَلَاحُ الْجَسَدِ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، زړه
 داسه ټکړه ده چه روغه وی نو ټول بدن روغ وی اوچه کله
 فاسد شی نو ټول وجود فاسد شی۔

يَلَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي

خاصہ کہ اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دی ہر خیز و لہ چہ پہ آسمانوں کو کیں او ہر خواہ چہ پہ

الْاَرْضِ ط وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي

زمکہ کیں دی او کہ چرے بشکارہ کوئی تاسو ہر خہ چہ چہ پہ

اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخَفُوْهُ يُحَاسِبُكُمْ

زہد و نوستاسو کیں دی یا پتہ ساقی ہر حساب بہ او کری تاسو سرہ

بِاِلٰهِ اللّٰهِ ط فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ

پہ ہر باندے اللہ تعالیٰ نو بخنہ کوئی ہر چاہہ چہ او غواہی

وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ط وَاللّٰهُ

او عذاب در کوئی ہر چاہہ چہ او غواہی او اللہ تعالیٰ

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٨٣﴾

پہ ہر خیز باندے قدرت والا دے۔

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ، پہ دے جملہ کیں تخویف دے او ماعملوں
کیں کمان کہ شہادت او ادا کہ ہر داخل دی۔ او علم کہ اللہ تعالیٰ کیں
اشارہ جزاء او سزا و رکولوتہ۔ پہ دے آیت کیں شپہ احکام ذکر دی
لہ جواز کہ تجارت پہ سفر کیں لہ جواز کہ عقد کہ رهن کولو لہ پہ
رهن کیں کہ قبض شرط لگول کہ قرض پہ حکم کہ امانت کیں دے۔
لہ ادا کول کہ امانت واجب دی لہ شہادت پتول کہنا کہ بیریہ دے۔
۲۸۳ خلاصہ کہ خلورم یاب: کہ دے آیت نہ تراخرد سو پتول
خلورم یاب دے۔ پہ دیکش کہ توحید کہ مسئلہ کہ ذکر دے او صدق کہ
رسول دے او تاکیں کہ مضمون کہ سورت دے پہ تصدیق کہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام و سرہ پہ آیت ۲۸۵ کیں او بیبا
ترغیب دے پہ وسع (خپل طاقت) صرف کولو سرہ۔ وسع نفسی چہ
جہاد دے او وسع مالی چہ ہر اتفاق فی سبیل اللہ دے۔ دپارہ

دَشْرُو اشاعت دَ مضمون دَدے سورت۔ او اختتام دے یہ
 دُعا سرہ چہ متعلق دے دَ عمل کولو سرہ یہ دَ سورت باندے
 ربط لے۔ ہر گلہ چہ مخکین یے ذکر کول چہ دَ شہادت پتول
 دَ زہرہ گناہ دہ۔ نو اوس دَ ہفہ وعید ذکر کوی۔ او دَ قلب
 نہ یے یہ انفس سرہ تعمیر کوی دے۔ او شعبی او عکرمہ وئیلی
 دی چہ دا آیت دَ شہادت دَ کتمان پہ یارہ کبش نازل شویدے۔
 ربط لے۔ دَ مخکین آیت اختتام یے اوکرو یہ ذکر دَ علم دَ
 اللہ تعالیٰ سرہ نو یہ دیکش دَ ہفہ علت ذکر کوی یہ ذکر دَ
 تصرف کلی دَ اللہ تعالیٰ سرہ یہ طریقہ دَ آلا یَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ
 چہ متصرف او خالق دے۔ نو معلومہ شوہ چہ عالم دے یہ
 تولو خیزو نو باندے۔ دا قول ابو مسلم ذکر کوی دے۔

او ابو حیان وئیلی دی چہ دے آیت مناسبت دَ تلو سورت
 سرہ دا دے چہ یہ سورت کبش دلائل دَ توحید دَ نبوت
 او دَ معاد ذکر شول۔ او مَوْنَحْ، زکوٰۃ، روزہ، حج، جہاد،
 قصاص، حیض، طلاق، عدت، ایلاء، خلع، رضاعت،
 ربوا، بیع او طریقہ دَ مدائینے یے ذکر کرے نو اوس او لا
 دَدے علت ذکر کوی چہ مالک او متصرف دَ ہر خہ اللہ تعالیٰ
 دے نو دَ ہفہ خونہ دہ چہ یہ خرینک احکامو سر خپل
 بندہ کان مکلف کوی یہ ہفہ باندے ہیخ اعتراض نشی
 کیدے۔ او تاتیا تخویف ذکر کوی چہ دے تکالیف و محمل
 دَ اعتقاد زہوتہ دی نو یہ آخرت کبش دار و مدار دَ ثواب
 او عذاب پہ نیت باندے دے چہ ہفہ عمل دَ زہرہ دے۔
 یہ دے آیت کبش مسئلہ دَ توحید دہ یہ رد دَ شرک فی
 التصرف او فی العلم سرہ۔ او دا یہ دے سورت کبش خلورم
 کرت دے دَ دعوے دَ توحید دَ ذکر کولو۔

بَلَّغْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ، تفصیل دَ رد دَ شرک
 فی التصرف او تعبیرات دَ ہفہ دَ تفسیر دَ اول جلد پہ مقدمہ
 کبش ذکر شوی دی۔ بَلَّغْ کبش لام دلالت کوی پہ مِلْکِ او مُلْکِ

او عیدیت باندے او ما فی السموات و ما فی الارض کیں بتول
موجودات اعیان او اعراض داخل دی۔ او سموات کے دے
ہے عظمت شان دے وچے تہ مخکس ذکر کرو او ظرف
یہ حکم دے مظروف کیں داخل دے۔

وَإِنْ تُبْذَرُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوُكُمْ . لَفَقَدْ كَذَبْتُمْ
بتولو افعالو دے نفسونو رزہونو تہ کہ اختیاری وی او کہ غیر
اختیاری وی لکہ محبت، ارادہ، علم، جہل، دے شہادت
پتول، شک او یقین، وسوسے او خواطر وغیرہ۔ او مقصد
دا دے چہ حالت دے اخفاء او ابداء چہ یہ نسبت دے مخلوق
سرہ دی) یہ نسبت دے اللہ تعالیٰ کیں برابر دی۔ او ابداء
دے ما فی انفسکم یہ تہ سرہ کیڑی چہ دے قبیلے دے اقوالو
تہ وی۔ او یہ اندامونو سرہ کیڑی چہ دے قبیلے دے اعمالو
تہ وی۔

يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ، حساب عام دے کلہ یہ طریقہ دے عرض
(پیش کید لو) سرہ وی دے صالحینو دے پارہ او کلہ یہ
مناقشے (دونکے حساب کولو) سرہ وی۔ تو ہر حساب
مستلزم دے عذاب تہ دے۔ دے وچے تہ ورپسے کے
مغفرت او عذاب دواہ مرتب کریدی۔ حساب کول
صریح دلیل دے یہ علم دے اللہ تعالیٰ سرہ یہ ہر پتہ
او نیکارہ باندے۔

فائدہ: دے آیت یہ پارہ کیں دے مفسرینو دواہ اقوال
مشہور دی۔ اول قول دے اکثر مفسرینو دے چہ دا
منسوخ دے بتا یہ دے چہ لفظ دے ما عام دے غیر
اختیاری وسوسو تہ۔ او تفصیل کے یہ حدیث دے مستند
احمد کیں دے چہ ابن کثیر ذکر کریدیے چہ دا آیت
سخت شو یہ صحابہ کرامو باندے تو دوی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او نیل چہ موتہ خو مکلف
یو یہ داسے اعمالو چہ دے طاقت دے لاندے وی لیکن دے

دے آیت خو طاقت نہ لرو تو رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسم او قرمائیل آیا تا سو د مخکو کتابیا نو پشان سمعنا
وعصینا وائی بلکہ او وائی چہ سمعنا و اطعنا غفرانک
ربنا و البک المصیر۔ نو صحابہ کرامو د غسے اوئیل تو
ور پسے آیت تازل شو د هغوی د امتثال (عمل کولو)
یہ یارہ کیں۔ نو هرکله چہ یہ دغه آیت کیں د صحابہ کرامو
د اطاعت امتثال ذکر شو نو منسوخ کروا الله تعالیٰ مخکنے
حکم یہ نزول د آخری آیت سرہ راو داسے روایت مسلم
ذکر کپیدے) دویم قول ابن جریر، قرطبی ابن عطیہ
او ابن کثیر ذکر کپیدے چہ دا آیت محکم دے او د
هغ درے وجوہ دی۔ اولہ وجہ دا چہ محاسبہ د گناہ
او د معاقبے دیارہ مستلزم نہ دہ بلکہ حساب کلہ صرف
یہ عرض سرہ وی نو نسخ تہ حاجت تیشته۔ دویمہ وجہ
دادہ چہ ما فی انفسکم نہ مراد هغہ عقیدے او امور دی
چہ یہ زہہ کیں متقرر شوے وی۔ لفظ د فی یہ دے
باندے دلالت کوی۔ او دارنگی نسبت د ابداء او اخفاء
بندیگانو تہ دلالت کوی یہ اختیار د دوی باندے نو
وسوسے یکیں داخل تہ دی۔

محاکمہ :- د دواو اقوالو یہ مینخ کیں محاکمہ دادہ چہ
لفظ د ما فی انفسکم د بعض صحابہ کرامو یہ فہم کیں
عام وو غیر اختیاری وسوسو تہ نو یہ هغوی باندے حکم
اشکال راغے نو یہ لا یکلف الله نفساً آہ سرہ الله تعالیٰ
تشریح او کرہ چہ لفظ د ما غیر اختیاری امورو تہ نہ
دے شامل حکم چہ هغہ د انسان د طاقت تہ بھر دی۔
نودیتہ تشریح او تقید وئیلے شی او د متقدمینو یہ
اصطلاح کیں دا یہ نسخ کیں داخل دے۔

فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ، دلته مبتداء
پتہ دہ یعنی فہو یغفر۔ دا تفریع دہ یہ یحاسب باندے

۱۱ مِّنَ الرُّسُلِ يَمَا نُزِّلَ إِلَيْهِ

ایمان راوی دے رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) یہ ہفتہ وحی چہ نازل کرے شوید دہ تہ

مِّن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ الشَّيْءِ

د طرف د رب دہ تہ او مؤمنان ہر یو ایمان لری

بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ

بہ اللہ تعالیٰ او یہ ملائکہ دہ تہ او یہ کتابوں دہ تہ او یہ رسولان دہ تہ

لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ

فرق نہ کوڈ مونہ یہ مینخ دہ تہ ہر یکین د رسولان دہ تہ

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ

او دوی وان وادید مونہ او منل کوڈ مونہ خواہو بخند ستانہ

رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ (۲۸۵)

اے ربہ تمونہ او خاص تانہ گرجیدل دہ تہ دی -

او دلیل دے چہ ہر حساب د عذاب د پامہ مستلزم نہ دے، او دا
دلیل دے چہ نیکا تو نہ ثواب و رکول او بد اتو نہ عذاب و رکول
یہ اللہ تعالیٰ یا نہ دے واجب نہ دی بلکہ دہ تہ خویشہ دہ چہ تہ
رنگہ غواہی -

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ہر کلمہ چہ مغفرت او عذاب سرہ د علم د
اللہ تعالیٰ نہ متعلق دی یہ صفت د قدرات د اللہ تعالیٰ پورے نو
د دے وجہ نہ یے د صفت ذکر کرو۔ نو یہ آیت کیں عموم د علم د
اللہ تعالیٰ او عموم د تصرف او قدرات دہ تہ دوارہ د کردی -

۲۸۵ - ربط لے - مخکین آیت کیں یہ قول اول کیں ذکر شوچہ صحابہ
کرام و یحییٰ سبکرم یہ یا مرہ کیں شکایت د تنقل او کرو تو بی صلی اللہ
علیہ وسلم دوی تہ د ادب تعلیم و رکرو توصیہ کرام و ہفتہ ادب
ادا کرو نو یہ دے آیت کیں دہ تہ مدح (تعریف) ذکر کرے شوہ -

ربط ۛ :- قرطبی د زجاج تہ نقل کریدی چہ یہ دے
سورت کئیں عقیدہ او دیر احکام الہیہ ذکر شول نو یہ
آخر کئیں ذکر کوی تصدیق د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او د صحابہ کرامو یہ ہغہ ہولو امور و کئیں چہ یہ دے
سورت کئیں ذکر دی (دیارہ د تاکید) لکہ چہ یوحاکم
حکمنامہ جاری کری نو د ہغہ د یوحوالی د پارہ دستخط
د نائب او د نورو ملگرو ضروری وی ۔

ربط ۛ :- ابو حیان و ثیلی دی چہ د قرآن کریم پہ لویو
سورتو نو کئیں دا عادت الہیہ دے چہ آخر د اول سرہ
موافق وی ۔ نو داسے د دے سورت پہ اول کئیں د مؤمنانو
د ایمانیا تو ذکر او شو نو اوس پہ آخر کئیں ہم د ہغہ
بعضے تفصیل ذکر کوی او لفظ د بالغیب تفصیل کوی
یہ دے آیت کئیں یہ ذکر د مؤمن پہ خیزو نو سرہ ۔

اَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ، الرسول کئیں الف لام
عہدی دی یعنی محمد رسول اللہ (صلی اللہ علیہ
وسلم) بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ کئیں ہول مؤمن پہ احکام
داخل دی چہ یہ قرآن او سنت کئیں او خصوصاً پہ دے
سورت کئیں ذکر دی ۔ او دا دلیل دے چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ہم مکلف دے پہ ایمان لرو سرہ ۔
او د دے بعضے تفصیل پہ سورۃ اعراف ۱۵۸ کئیں دے
او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقین کوونکے دو
چہ دا کلام سحر، کھانت او القاء د شیاطینو تہ دہ
بلکہ نازل کرے شویدے د اللہ تعالیٰ د طرف تہ ۔

وَالْمُؤْمِنُونَ، دا پہ الرسول باندے عطف دے ۔ یا
دا مبتداء دہ او روستو جملہ د دے خبر دے ۔ اول
قول غورہ دے ۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ دا دلالتہ لقب
دے د صحابہ کرامو نو سوال تہ راجح چہ لفظ د اَمَّن
سرہ المؤمنون ذکر کول خاص فائدہ تہ لری ۔

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ، دَا تَقْصِيل دے دَا اَجْمَال دَا اَمَن دَا پَارہ
ایمان پہ اللہ تعالیٰ عبارت دے دَا تصدیق نہ پہ وجود
دَا ھوہ او پہ توحید دَا ھوہ دَا ٲولو اقسامو سرہ او دا
اولہ مرتبہ دَا ایمان دہ۔

وَمَلَا يَكْتَبُ، ایمان پہ ملائکو عبارت دے دَا تصدیق دَا
وجود دَا ھوہ نہ او دَا صفاتو دَا ھوہ نہ چہ پہ قرآن او
احادیثو کیں ذکر دی خلاف دَا عقیدے دَا اہل جاہلیت نہ
او دا دَا ایمان دویمہ مرتبہ دہ حُک کہ چہ ملائک واسطے
دی پہ مینح دَا اللہ تعالیٰ او دَا بندیکانو دَا ھوہ کیں پہ بارہ
دَا احکامو راسولو کیں۔

وَكُتِبَ، دَا اللہ تعالیٰ پہ ٲولو کتابونو باندے ایمان چہ
دَا ھوہ اجمالی یا تفصیلی تصدیق پہ قرآن کریم کیں
موجود دے۔ او دا دریمہ مرتبہ دَا ایمان دہ۔ چہ دَا
ملائکو پہ ذریعہ سرہ دا کتابونہ رسولانو تہ راسید
دی۔

وَرُسُلِهِ، ایمان پہ ھوہ رسولانو چہ دَا ھوہ اجمالی
یا تفصیلی ذکر پہ قرآن او پہ احادیثو کیں ثابت دے
او دَا ھوہ صفتونہ دَا عیدیت، بشریت او رسالت وغیرہ۔
او دا خاورمہ مرتبہ دَا ایمان دہ چہ دَا ملائکو او کتابونو
الہیو پہ واسطے سرہ دوی تہ احکام الہیہ دے دَا پَارہ
رالیو لے شویدی چہ دوی ٲے خیل امتونو تہ اورسوی۔
لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ، دا جملہ حالیہ دہ پہ
تقدیر دَا یقولون سرہ۔ پہ دیکیں دفع دَا ھم دہ
چہ فرق دَا رسولانو پہ مرتبو کیں پہ فضیلت او پہ
فروعو کیں شتہ دے نو آیا پہ ایمان لولو کیں پہ
دوی باندے ھم فرق شتہ۔ نو او ٲیلے شو چہ دَا مراتبو
او فروعو فرق مستلزم نہ دے فرق لہہ پہ رسالت کیں۔
او دا صریح رد دے پہ ایمان دَا یہودو او نصاراد باندہ چہ

ہفتوی یہ بعض رسولانو یا نہی ایمان راوری او یہ بعضو تہ
راوری - سوال : لفظ دَیِّن مضاف کیبری متعدد تہ او اَحَدِ
کس تعداد نیشته ۹۔

جواب ۱۰ :- احد یہ معنی دَجمیع دے - (تو یہ دے باتہ بعض
مفسرینور دکریدے)۔

۱۱ یہ عبارت کس تقدیر دے یعنی یَئِن اَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَیَئِن
غَیْرِهِ۔

۱۲ :- یہ دے لفظ احد کس عموم دے حکم چہ یہ نفی کس
مستعمل دے تو معنی دَجمیع ادا کوئی تواضاقت دَبین ورتہ
صحیح دے۔

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاطَعْنَا، ہرکہ چہ کمال دَایمان بغیر دَعلم تہ
نیشته بلکہ مقصد دَایمان قبولیت دے عقیدتاً او عملتاً او ادا قول
دَصحا یہ کرامور مخکس یہ حدیث کس ذکر شوے دے، یہ خلاف
دَقول دَیہودیا تو او دَ تصارؤ دے چہ ہفتوی وئیلی دی سمعنا
وَعَمِینَا۔ او دے مفعولوتہ پتہ دی یعنی سَمِعْنَا قَوْلَكَ وَاطَعْنَا
امرک۔ او امام رازی وئیلی دی چہ عدم ذکر دَ مفعول دلالت کوی
چہ بل قول او امر داسے نیشته دے چہ دہے سمع او اطاعت دے
او کرے شی۔ او مراد دَسمع تہ صرف اوریدل تہ دی حکم چہ یہ
ہے سرہ مدح تشی کیدے بلکہ سمع دَ قبولیت دہ تو معنی یے
دادہ چہ زموتر علم او یقین راغلے دے چہ ہر ہغہ حکم چہ یہ
واسطہ دَملائیکو او انبیاء علیہم السلام سرہ موت تہ رارسیدلے
دے تو ہغہ حق او صحیح او واجب القبول دے۔ او سمع یہ دے
معنی ذکر دہ یہ سورۃ ق ۲۱ کس۔ او اطَعْنَا ہم دلالت کوی چہ
دَ قبولیت سرہ عمل کول ضروری دی او دیتہ پورہ ایمان وئیلے شی
عَفْرَاكَ رَکْنَا، ہرکہ چہ یہ قبولیت او طاعت کس خاتما دَبتہ
تہ خہ قسم قصور واقع کیبری او مخکس اوئیلے شوچہ فَيَعْفُرْ لِمَنِ
یُشَاءُ نو ددے وجہ تہ یے سوال دَمعفرت ذکر کرو۔ او ددے تہ
مخکس دَسیبویہ یہ نیز لفظ اَعْفُر پتہ دے۔ او دَمعفرت معنی

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ط

تکلیف نہ درکوی اللہ تعالیٰ ہیئت نفس تہ مگر یہ قدر دوس کہ ہفتہ

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ط

ہر نفس لہ یہ لہ کہ ہفتہ نیک عمل کچھ کرے کہ او یہ ہر نفس باند سزا دہفتہ بد عمل کچھ ذکر کرے

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا

(وائی دوی) اے ربہ زمونہ نہ نیٹھ مگر یہ دو خہ حکونہ ستا یہ قصد سرہ

أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا

یا خطائی او کچھ یہ گناہ کو لوسرہ اے ربہ زمونہ او مہ راچوئی یہ مونہ باندے

إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ

دروند بوج لکہ چہ تا اچو لکداسے بوج یہ ہفتہ کسانو باندے

مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا

چہ زمونہ نہ مخکن و اے ربہ زمونہ او مہ اچوے یہ مونہ باندے

مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ط وَاعْفُ عَنَّا وَقِفْ

ہفتہ خہ چہ نیٹھ طاقت مونہ لہ کہ ہفتہ او معاف او کچے زمونہ نہ

وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَقِفْ أَنْتَ مَوْلَانَا

او بخنہ او کچے مونہ تہ او کچے یہ مونہ باندے تہ مولیٰ زمونہ یے

وسیع دہ چہ انبیاء و علیہم السلام تہ ہم عام دہ۔

وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، ہر کلاہ چہ طلب کہ مغفرت کہ قیامت

د خوف کہ وجہ تہ دے تو یہ دے جملہ کیں ذکر شو

ایمان یہ قیامت باندے ریعنی ورگر خیدل اللہ تعالیٰ تہ

او ایمان یہ قیامت اگر چہ کہ اصول ابتدائیہ د ایمان تہ

دے لیکن علت غایہ دے دیارہ کہ قبولیت یہ عقیدے او

عمل سرہ دے دے وجہ نہ یے ذکر کرو۔ (صاحب الباب)۔

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۷۸۴

توغیبہ را کہے مورتولہ یہ قوم کافرانو بانہے۔

۲۸۹۔ یہ دے آیت کنیں ترغیب دے یہ خرچ کولو دوس
اوطاقت خیل سرہ دیارہ د قبولیت او طاعت کولو۔ بیا ذکر د
دعا دے متعلق د عمل کولو سوریا سرہ د عدم مواخذہ
یہ نسیان او خطا بانہے او عدم حمل د اصر (چہ کفر، شرک
او عدم توبہ کول دی) او دوس اوطاقت تہ زیات د دعوت
وجہاد د مصیبتو نو عدم تحمل۔ بیا درے دعا کھانے دی۔ او
خلورمہ دعا د نصرت یہ مقابلہ د ہغہ خلقو کنیں دہ چہ
انکار کوی د مقاصد و د دے سورت تہ او مقابلہ کوی۔

رابطہ:۔ د مخکنیں تہ یو وہم پیدا شو چہ کیدیشی چہ دعا
د مغفرت د دے وجہ تہ وی چہ تکلیف د اللہ تعالیٰ د طرف
د طاقت او وس نہ زیات دے نو جواب او شو چہ تکلیف
الہیہ د طاقت سرہ برابر دی (او بیا ہم یہ ہفے کنیں یہ
کو تا ہی سرہ اللہ تعالیٰ مغفرت کوی۔

رابطہ:۔ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا اَجَلَكُمْ د مؤمنانو یہ
کلام کنیں داخل وی نو دا علت دے دیارہ د قول د ہغوی
چہ سمعنا او اطعنا دے۔ او کہ کلام د اللہ تعالیٰ وی یہ
طریقہ د استیناف سرہ نو بیا تسلی دہ د اللہ تعالیٰ د طرف
تہ ہغہ چا تہ چہ سمعنا او اطعنا یے وئیے دی چہ سمع او
اطاعت ہمیشہ کوئی حکم چہ تکلیف ستاسو د طاقت تہ زیات
تہ دے۔ او تعلیم د دعا دے یہ وخت د کو تا ہی کولو کنیں۔
رابطہ:۔ مخکنیں د یحاسبکم بنایہ اول قول کنیں تیر شویدی
چہ ہغہ منسوخ دے یہ دے حملے سرہ چہ لا یکلف اللہ آہ
نو دا ذکر د ناسخ دے (تخفیف دے) روستو د ذکر
د منسوخ (ثقیل) تہ۔

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا، داسے یہ آیت ۲۳۳ کنیں تیر

شویدی او یہ سورۃ انعام ۱۵۲ اعراق ۱۵۲ او سورۃ
 مؤمنون ۶۲ کیں یہ صیغہ ک متکلم (لا تکلف) سرہ ذکر
 دے۔ یکلف متعدی دے یہ اصل کیں دوه مفعولونو تہ۔
 دویم مفعول یہ اصل کیں پت دے یعنی عبادۃ او شیئا۔
 دلتہ استثناء مفرغ یہ حائے ک دویم مفعول کیں قائم دہ۔
 تکلیف پہ اصل کیں یہ چا باندے خہ ذمہ واری کیسودل دی۔
 اوھوہ د اللہ تعالیٰ ک طرف نہ دوه قسمہ دے۔ مصیبتونہ
 کوتیہ لکہ مرضونہ او حوادث وغیرہ۔ او احکام شرعیہ
 رقبی، بدنی او مالی) دلتہ ک دواہہ قسمہ احتمال شتہ دے۔
 لیکن کسورت ک احکامو ذکر کولو یہ مناسبت سرہ دویمہ
 معنی غورہ دہ۔ وُسْعُهَا کیں معنی ک فراخی موجود دہ چہ
 انسان یے وس اوطاقت لری بغیر ک تنگیسیا تہ۔ او دا
 لفظ ک مصدر دے مراد تربیتہ مفعول دے۔ ک قدرت،
 طاقت او جہد القاذیہ نسبت دے لفظ کیں اسانتیا ہیرہ
 دہ او دا دلیل دے چہ تکلیف مالا یطاق یعنی تکلیف
 بالمحال واقع نہ دے او ک دے یہ وقوع او امکان
 کیں ہیر اختلاف دے۔ قرطبی، جصاص، صاحب اللباب
 او ابن عاشور وغیرہ یہ تفصیل سرہ لیکل دی۔ او یہ لفظ
 الا وسعها سرہ غیر اختیاری کاروتہ لکہ وسوسے وغیرہ
 خارج دی نویہ مافی انفسکم کیں تہ دی داخل یائیے ک
 ہفتہ نہ تخصیص شویدے چہ ہفتہ تہ نسخ وئیے شویدہ۔
 لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ، داجملہ حال دے ک نفساً
 نہ او تقسیم ک کیفیت ک وسع دے دوه قسمونو تہ۔ یا بہ
 یے حسات (نیکی) کرے وی نوھوہ بہ ک ہفتہ نفس
 کسب کوونکی دیارہ تفع او قائدہ وی۔ یا بہ یے
 سیئات (بدی) کرے وی نو دا یہ یہ ہفتہ نفس باندے
 ضرر او نقصان وی۔ او کسب او اکتساب اختیاری امور
 تہ وئیے شی نو خواطر او وسوسے تربیتہ بھر دی۔ ک

اهل لغت په نیز صحیح داده چه کسب او اکتسبت
یوشان دی په خیر او په شر کیش په دلیل دسوره البقره
۱۴۲ او سوره مدثر ۳۸ سره او دلته فرق
په سبب دلام او علی سره دے - او بعضو فرق کړیدے
چه اکتساب خاص دے د کسب نه - یعنی کسب تقسیم دے -
دخان دپاره کسب او د غیر دپاره کسب - او اکتساب صرق
دخان دپاره کسب کولو ته وئیلے شی -
سوال :- د خیر سره کسبت او د شر سره اکتسبت ذکر
کولو کسب څه حکمت دے ؟

جواب :- ابن عطیه وئیلی دی چه د حسانو کسب کیش
په اصل کیش تکلیف نیشته ځکه چه کارونه د دین آسان
دی نو د هغه سره کسبت ذکر شو او د سیئاتو په کسب
کیش په اصل کیش تکلیف دے ځکه اکثری د خلقو نه
په پټه کوی او مشقت پکیش برداشت کوی او په نسبت
د آخرت سره هم تکلیف دے د دے وچه نه د هغه
دپاره اکتساب ذکر شو - او په دے آیت کیش دلیل دے
چه بنده ته د فعل نسبت په لفظ د کسب سره پکار دے
په لفظ د قدرت سره موهم دے - او په دواړه جملو
کیش لها او علیها مخکیش راوړل د تخصیص دپاره دی -
په اول کیش رد دے په شفاعت شرکیه یاندے او په
دویم کیش موافقت دے د لا تَزِرُ وَازِرَةً وِزْرَ أُخْرَى
سره -

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا، په دیکس دوه احتمالات دی اول
داچه په دیکس قالوا پټ دے او حکایت دے د مؤمنانو
د روستو قول ته چه قالوا سمعنا و اطعنا دے او په
مین کیش جمله معترضه دی - یعنی مؤمنان د ایمان د
اقرار او اطاعت نه روستو توجه کوی د عا او تضرع کولو
لی الله ته - دویم احتمال داده چه دا تلقین دے د

اللہ تعالیٰ دَ طرف نہ پشان دَ سورۃ فاتحہ نو قولوا پتہ
مواخذہ دَ اخذ نہ دہ یہ معنی دَ عقوبت او عذاب ورکولو
لکہ سورۃ عنکبوت سہ کس۔ او مفاعلہ یہ معنی دَ مجرم
دہ دَ مبالغہ او تاکید دَ پیارہ یہ دُعا کس۔ یا اخذ دَ اللہ تعالیٰ
دَ طرف نہ یہ عقوبت سرہ دے او دَ بندہ دَ طرف نہ یہ
طلب دَ عفو سرہ دے۔

إِنْ تَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا، نسیان مقابل دَ ذکر دے۔ ہیول
دَ ہغہ خیز چہ یہ کولو دَ ہغے سرہ امر شوے وی۔ یا کول
یہ ہیرہ سرہ دَ ہغہ خیز چہ دَ ہغے دَ کولو نہ منع ذکر
شوے وی۔ لکہ دَ موضح وخت ترینہ ہیرہ شی، یا روژہ
نیول ترینہ ہیرہ شی او خوراک او کپری یا دَ یو خوراک نہ
منع شوے وی او دَدہ نہ دغہ نہی ہیرہ شی۔ یہ قرآن
کریم کس دَدے مادہ پنحہ خلویست (۴۵) کرتہ ذکر دہ
او دَ ہغے استعمال یہ مختلف طریقو سرہ شوے دے۔
اول یہ معنی دَ ہیرو لودا یہ ہیرو آیا تو نو کس دے لکہ
سورۃ طہ ۵۱ کہف ۵۲ دویم دَدے صفت نفی دَ اللہ
تعالیٰ نہ یہ سورۃ مریم ۵۴ طہ ۵۵ کس دہ۔ دریم
یہ معنی دَ ترک عمدًا سرہ سورۃ اعراف ۵۶ جاثیہ ۵۷
کس خاورم ترک دَ طرف دَ اللہ تعالیٰ تہ اہانتًا او یہ طریقہ
دَ مجازات سرہ لکہ سورۃ توبہ ۵۸ اعراف ۵۹ پنجم
نسبت دَدے شیطان تہ یہ طریقہ دَ گمراہی سرہ سورۃ
مجادلہ ۶۰ شپہم نسبت شیطان تہ یہ طریقہ دَ تسلط
یا صرف پہ خوشحالہ کیدلو دَ شیطان لکہ سورۃ یوسف
۶۱ کہف ۶۲ اووم نسبت اللہ تعالیٰ تہ تشریفاً سورۃ
بقرہ ۶۳۔ امام راغب و ثیلی دی چہ ہر ہغہ نسیان
چہ اللہ تعالیٰ پہ طریقہ دَ ذم (بیدی) سرہ ذکر
کپے دے نو ہغہ عمدًا پریشودل دی او کوم چہ
عذر دے نو ہغہ ہغہ دے چہ یہ قصد سرہ نہ وی۔

ذُوْ اَخْطَاكَ، امام راغب و ثعلبی دی چہ ارادہ دَیو کار
 وکری او ناسایہ ترینہ بیل کار اوشی نو دیتہ خطا
 و ثعلبی شی او یہ دیکش درے قسمو نہ دی۔ اول دا
 چہ یو شخص ارادہ اوکری دَہغہ کار چہ ارادہ یے
 بنہ کار نہ وی او دے یے اوکری نو دیتہ خو خطا تام
 و ثعلبی شی دا خو گناہ دے۔ شرک او کفر تہ ہم خطا
 و ثعلبی شی لکہ وَ اَحَاطْتُ بِہِ خَطِیئَتُہٗ، دویم دا چہ
 ارادہ اوکری دَہغہ کار چہ کول یے بنہ کار وی لیکن
 اوشی خلاف دَہغہ نہ او دا مراد دے یہ دے حدیث
 سرہ چہ رُفِعَ عَنْ اُمِّیْ اَلْخَطَاۃُ وَ النَّسِیَانِ۔ او وَ مَنْ
 قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاۃً، دریم دا چہ ارادہ اوکری دَنا جائز
 کار لیکن بنہ کار ترینہ صادر شی نو دے یہ ارادہ کیں مخطی
 دے او یہ عمل کیں مصیب دے نو دے ہم قابل ذم دے۔

سوال :- دَ سنن ابن ماجہ حدیث دے رُفِعَ عَنْ اُمِّیْ
 اَلْخَطَاۃُ وَ النَّسِیَانِ وَ مَا اسْتَکْرَھُوْا عَلَیْہِ، (معاف شویدے
 حُما دَ اُمت تہ خطا او ہیرہ او ہغہ چہ جبر زور) پرے
 اوکری شی) تو ہر کلا چہ دا معاف دی نو دَہغہ دَ دُعا
 غوشتلو خہ مطلب دے؟

جواب لہ :- دَ نسیان تہ مراد پریستودل دَ فعل ما مور
 یہ دی یہ سبب دَ تاویل فاسد سرہ او مراد یہ خطا
 سرہ کول دَ یو فعل منہی عنہ دی یہ تاویل فاسد
 سرہ (صاحب اللباب)۔

جواب لہ :- نسیان یہ دودہ قسمہ دے اول ہغہ دے چہ
 صاحب دَہغہ معذور وی۔ لکہ یو شخص پُخیلہ جامہ
 کیں پلبی تہ وی لیدے او موئخ اوکری۔ یا یو شخص
 ہمیشوالے کوی یہ تلاوت دَ قرآن یا تہ دے او سرہ
 دَ دینہ دَہغہ قرآن لو ستل ہیر شی نو یہ دیکش انسان
 معذورہ دے۔ دویم قسم ہغہ دے چہ یہ ہغہ کار

کس معذورہ نہ وی لکہ یو شخص پہ جامہ یا بدن کس
پلیتی اویتی لیکن وینخل د ہقے روستو کپی تردے
پورے چہ ہیرشی تربتہ اوموئ پہ کس اوکری۔ یا دقرآن نزلت
اوتکرار نہ کوی توہیرشی تربتہ پہ دے حال کس دے قصہ
وار غیر معذور دے۔ نو د روستی شخص نہ طلب ک غفران
ریختے غوشتلو کیدے شی۔ دارنگ د خطا اطلاق پہ عمداً
گناہ یان دے ہم کیدے شی۔ دلتہ ہغہ مراد دے۔

جواب ۳:۔ دادعا د عقو د خطا اوتسیان تہ مخکس دہ نو دعا
قبولہ شوہ۔ نو د قبولیت د دعا تہ روستو پہ طریقہ د ذکر د نعمت
سرہ ذکر کیری۔

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِثْرًا، اِثْرِ یہ اصل کس ثقل اویچہ تہ
تہ وٹیلے شی اویہ معنی د عہد اومیشاق سرہ رائج لکہ یہ سورہ
ال عمران ۸۱ کس دی۔ ابو حیان نور اطلاقا تہ ہم ذکر کیری
لکہ ہغہ گناہ چہ کفار اوتوبہ پکس نہ وی، مسخ د شکلو تو اوز
عذاب راتلل۔ دلتہ مراد ہغہ سخت اعمال اوتکالیف اوسزا کلا
دی چہ یہ ملت د بی اسرائیلو کس مقرر وے۔ لکہ پنخوس
مونخو تہ یہ شیعہ اوورخ کس، زکوٰۃ کس خلورمہ حصہ و رکول او د
جائے تہ پلینٹ ٹھائے لرے کول (پریکول) وغیرہ۔ قفال وٹیلے دی
چہ دتورات پہ سفر حامس کس د ہقے تفصیلات موجود دی۔

سوال:۔ دغہ تکالیف حوالہ تعالیٰ پہ دے اُمت یان دے نہ دی
کیسودی نو د دعا کولو خجہ فائزہ دہ ۹۔

جواب ۱:۔ د دے دعا تہ روستو اللہ تعالیٰ ہغہ پہ دے اُمت کس
تہ دی فرض کپی لکہ یہ حدیث د مسلم کس ذکر دی چہ د دے
دعا پہ جواب کس اللہ تعالیٰ اوفرمائیل نعم۔ قد فعلت (ابن کسین)
جواب ۲:۔ د دے دعا غوشتل پہ طریقہ د ذکر د نعمت دی۔ یا
د اصر تہ مراد ہغہ گناہ دے چہ توے تربتہ نہ وی (توبہ نہ
اویاسی) یا بغیر د توے تہ تہ معاف کیری لکہ شرک او کفر
وَلَا تَحْمِلْ تہ مراد دادے چہ یا اللہ مونہیچ اوسلے د داسے

گناہ کولو تہ (سمعیاتی۔ اللہ یاب)

مَآ أَحْمَلْتَهُ عَلَى الْإِنِّیْنَ مِنْ قَبْلِئَا، بنا یہ اول احتمال ددیتہ مراد
بیہودیان دی۔ او یہ دویم احتمال مخکس مشران مشرکان مراد
دی کہ کنانی وی او کہ غیر کنانی وی۔

رَبَّنَا وَلَا تُحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ، غورہ دادہ چہ ددیتہ مراد ہغہ
تکلیف او مصیبتونہ دی چہ یہ حق دعوت کولو کس راغی لکہ
چہ یہ انبیاء علیہم السلام یا تے راغلی دی۔ اگرچہ ہغہ
دھغوی د طاقت سرہ مناسب وولیکن دھریوشخص د طاقت
واستطاعت اندازہ جدا جدا وی ددے وچے نہ یے دلتہ د مخکس
کسانو سرہ تشبیہ ذکر نہ کرہ۔ او مالا طاقت لہ سخت
دے داصر تہ حُکْمہ چہ اصر د انسان پہ طاقت کش کیدلے
شی ددے وچے نہ اصر سرہ یے حمل پہ تخفیف سرہ
ذکر کرو او دلتہ حمل پہ تشدید سرہ۔ یعنی داصر حمل
ممکن دے او د مالا طاقت حمل امکان تہ لری ہغہ
کہ راغی نو یہ تحمیل (حمل مجبورئی) سرہ یہ راغی۔

وَأَعْفُ عَنَّا وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا، امام راغب او ابن کثیر
وئیلے دی چہ انسان پہ بارہ دگنا ہو تو کس درے خیزو تو
تہ محتاج دے۔ اول عفو چہ ہغہ دگناہ عقوبت ساقط
کول دی۔ دویم مغفرت یعنی پردہ اچول ددے دپارہ
چہ شرمندگی رانشی۔ دریم رحم یعنی نوراحسانات
(نیکئی) کول او حُثَان د آئندہ دپارہ دگناہ تہ۔ یچ سائل۔
او ہر روستنے د مخکس تہ ابلغ دے۔

سوال :- ددے سرہ یے ربنا نہ دے راویے ؟

جواب :- اولہ وجہ دادہ چہ عرب پہ خیلہ محاورہ کس پہ
یو لفظ کس تکرار د دریو حلو نہ زیات بدگبری۔ بلہ
وجہ دادہ چہ ہغہ مخکس درے فروع دی دپارہ د
دے دریو اہو۔

عفو اصل دے دعدم مواخذے دپارہ او مغفرت

اصل دے دے مشقت لرے کولو دپارہ - اور حم اصل دے
دپارہ دے لرے کولو دے عقوبات دنیویہ او اخرویہ -
نو استجابت دے مخکین دریو مستلزم دے دے دریوارو
استجابت لرہ -

اَنْتَ مَوْلَانَا، دا پہ اصل کین علت دے دے پولو دے امانو
دپارہ دے دے وجے نہ ئے بغیر دے عطف نہ ذکر کرو -
یعنی موت سنانہ دے تیرے شوے دے امانو دے دے
وجے نہ غوار وچہ تہ زموت مولا ئے او مولا پہ خپلو
مریانو باندے رفیق کوی - او دارنگی دایو خاص وسیلہ
دے دروستو جملہ دپارہ -

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، حرق دے دے تاکید
دپارہ دے یعنی ولایت دے اللہ تعالیٰ مؤمنانو لرہ خامخا
مستلزم دے دے نصرت کولو او دا جامعہ او پورہ دے دے
حککہ چہ نصرت پہ کافرانو سبب دے دے سلامتی دے قتل
نہ او دے اشاعت دے دین او دے خالشت دے دے دنیوی دپارہ -
دارنگی دا اشارہ دے جہاد تہ حککہ چہ دے اشاعت دے احکامو
دے دے سورت دپارہ دے مخالفینو (رکاوٹ پیدا کوونکو)
سرہ مناظرے کول او قتال کول ضروری دی او هغه پہ
نصرت دے اللہ تعالیٰ سرہ کیری - او دے نصرت نہ مراد
دل تہ غلبہ حاصلیدل دی - ابن کثیر دے معاذ رضی اللہ
عنه نہ دے دے سورت پہ آخر کین آمین لوستل نقل
کری دی - (آمین)

امتیازات دے دے سورت :- عا دا اول سورت دے
چہ پہ مدینے طیبے کین نازل شویدے او رد دے پہ
یہودیت باندے - عا دے ہجرت دے نبی کریم صلی اللہ
علیہ وسلم پہ اول وخت کین چہ کو مو کسانو منافقت
کری و و نو دے دعویٰ اوصاف ئے ذکر کری دی -
عا ذکر دے استخلاق دے آدم علیہ السلام او دے تعلیم الاسماء

او سجود د ملائکو - علا ذکر د خاص او امرو او نواهیو د بنی
 اسرائیلو د خلافت د بقاء د پیاره عه ذکر د انعامات خاصو په بنی
 اسرائیلو باندې په وخت د اتباع د موسی علیه السلام کتن
 چه هغوی کرې وه علا د بنی اسرائیلو د هغه قبا نحو ذکر چه
 سبب او گر خید و د پیاره د ثقل د نبوت او خلافت د هغوی ته
 بنی اسمعیلو ته - او دغه قبا نحو تقریباً پنځوس دی - علا ذکر د
 امامت د ابراهیم علیه السلام او جوړول د هغه بیت الله لمه -
 او د هغه د ملت خلاصه - علا ذکر د تحویل قبله - علا ذکر د
 امرو د تهذیب الاخلاق انفرادی، سیاسی او منزلی علا ذکر د
 اقسامو د طلاق، د عدت او د رضاع - علا ذکر د واقع د
 طالت او جالوت - علا ذکر د مثالونو د اتفاق او د هغه شرطونه
 وغیره - علا ذکر د حرمت د ربوا - علا ذکر د عقد د مداینه او
 په هغه کتن تقریباً دیرش احکام - علا ذکر د دلیلونو د توحید
 په کثرت سره (۵ + ۱۰ + ۱) هغه په درې انواعو سره دیو
 استدلال په اعیانو د موادو د تربیت - دویم استدلال په
 کیفیاتو د اعیانو او دریم استدلال په اسماء و صفاتو د الله تعالی
 سره - علا اثبات د رسالت رسول په دفع د خاص شبهاتو سره -
 علا ذکر د توحید د دعوی په څلورو تعبیراتو سره -
 اعبدا ربکم، لا اله الا هو الرحمن الرحیم، الله لا اله
 الا هو او الله ما فی السموات وما فی الارض - علا ذکر د اتو
 مثالونو درې په اول کتن یو په منته کتن او څلور په آخر
 کتن - علا ذکر د حکم د خمر (شرابو)، جوارو کول، نکاح او
 حیض - علا رد په مظالمو او رسمونو د جاهلیت باندې -

الحمد لله د سورت بقره تفسیر رحماً د کم علم
 مطابق ختم شو د الله تعالی نه د عاده چه حتماً
 توله خطایان او گناهونه معاف کړی - او الله تعالی
 دا تفسیر بخپل دربار کتن قبول او گرځوی رآمین

سورة العن مدنیة بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴿۱﴾

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد غوار دے شروع کو لو کتب چہ رحمن او رحیم دے

الْحَمْدُ لِلّٰهِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ

اللہ تعالیٰ دے یہ مراد پوہ دے - اللہ تعالیٰ نیستہ حق دار دے بندگی سوا دے ہر نہ ہمیشہ ژوند دے دے

الْقَيُّوْمُ ﴿۲﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ

دے دنیا نظام چلو دے دے - نازل کپے دے یہ تا باندے کتاب

بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

یہ رشتہ سہ تصدیق کو دے دے دے ہر کتابوں چہ مخبر دے دہ نہ دی

وَاَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْاِنْجِيلَ ﴿۳﴾

او نازل کپے دے تورات او انجیل

سورة آل عمران

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دے سورت نور نوموتہ :- آلوسی او قرطبی ذکر کپے دی
چہ دے سورت تہ طیبہ، الزہرا، امان دے مارانو نہ، خزانه
دے مسکین دے پارہ، معینہ، مجادلہ، سورة الاستغفار ہم
دے - او وجوہ دے نوموتوئے المہاشمی یہ تبصیر الرحمن
کتب ذکر کپے دی - او مشہور نوم دے آل عمران دے حکہ
چہ یہ دے سورت کتب حال دے عمران دے چہ یلای
دے مریم علیہا السلام وو - او آل دے ہر چہ بی بی او نور دے
دی او خیتہ دے ہر بی بی دے زکریا علیہ السلام وہ او کفالت
کوونکے دے مریم علیہا السلام چہ زکریا علیہ السلام وو -
او حوئے دے زکریا علیہ السلام چہ یحییٰ علیہ السلام وو -

دے ٻولو حالات پکڻن ذکر دی۔ او په دیکښ رد دے په
 شبه د نصاراؤ په یاره ذکریم علیها السلام او څوئي ذکر
 هغه کښ چه عیسیٰ علیه دے او دوی ال عمران وو۔
 غوره قول دا دے چه داسورت دسورة الانفال نه روستو
 نازل شویدے ځکه چه په سورت انفال کښ واقعه د بدر
 ذکر وه چه هغه په دویم کال د هجرت د رمضان په میاشت
 کښ واقع شوه وه او په دے سورت کښ واقعه د غزوه
 احد ذکر ده چه هغه په دریم کال د هجرت د شوال په
 میاشت کښ واقع شویوه۔ په دغه وخت کښ دوه لوی
 واقعات پېښ شوه وو۔ یو واقعه د وفد د نجران چه
 مدینه طیبه ته د مناظرې کولو د پاره راغله وو۔ او دوی
 په هغه وخت کښ پاڅه نصارا وو۔ په دوی کښ دیر
 مشهور راهبان وو او دوی په نجران کښ د مسیحیت کعبه
 جوړه کړیوه۔ دوی شپېته کسان وو او د امیر نوم یی
 عاقب وو۔ او د دوی منتظم ایهم نومید و۔ هرکله چه
 دوی د نبی صلی الله علیه وسلم سره مناظره او کړه او
 د عیسیٰ علیه السلام په یاره کښ شبهات ذکر کړل نو نبی
 کریم صلی الله علیه وسلم دوی ته جوابونه ورکړل د هغه
 تفصیلی ذکر مهاکښ په تبصیر الرحمان کښ کړیځي لیکن
 دوی انکار کوو نو بیا یی ورته د مبا هله دعوت ورکړ و دوی
 د هغه نه ځان په چل او طریق سره بچ اوساتلو۔ نو د
 هغوی په باره کښ څه د پاسه اتیا آیتونه نازل شول۔ او
 دویمه واقعه د غزوه احد وه نوروستو حصه د هغه
 په یاره کښ نازل شویده۔

ربط د سورة بقره سره :- هغه په دیر و جوړه سوړه
 دے۔ عا سورة بقره کښ اقامت د حجت وو په توحید
 او رسالت باندے نو په دے سورت کښ ازاله د شبهاتو
 ده په یاره د دغه دواړو کښ عا مخکښ سورت کښ رد

ذکر کہ دے مومناتو دے ربو کولو نہ یہ ۱۳ کتب۔ تہم داچہ
 یہ ہفتہ سورت کتب دے منافقانو دے صفاتو ذکر و وچہ ہفتہ
 متعلق وو دے ہجرت دے زمانے سرہ۔ نو یہ دے سورت
 کتب دے ہفتوی دے ہفتہ صفاتو ذکر دے چہ متعلق وو دے
 غزوہ احد سرہ۔ لسم داچہ ہلتہ یہ اول دے سورت
 کتب دے متقیانو دے صفاتو ذکر وو نو دلتہ یے دے سورت یہ
 میخ کتب دہ درجہ دے متقیانو ذکر کریدی یہ ۱۳، ۱۳۵
 کتب۔ یوولسم داچہ ہلتہ یے جوہول دے بیت اللہ ذکر
 کریدی۔ نو یہ دے سورت کتب دے ہفتے اولیت او حکم
 دے حج ذکر کریدے یہ ۹۴، ۹۵ کتب۔ دولسم داچہ
 یہ ہفتہ سورت کتب دے اہل کتابو قبائح ذکر شول نو یہ دے
 سورت کتب منع دے دے ہفتوی دے طاعت کولو نہ یہ آیت ست
 کتب۔ دیار لسم داچہ دے ہفتہ سورت اختتام یہ دے سرہ
 وو نو دے سورت اختتام ہم یہ دے سرہ دے۔
 دعوی دے سورت :- یہ دیکتب اثبات دے توحید دے او خصوصاً
 رد دے یہ شرک دے نصاراؤ باندے پہ لسن وجوہو سرہ۔
 اولہ وجہ، مختلف تعبیرات دی دے توحید دے مسئلے پہ اتہ
 آیا تو تو کتب او ورسرہ درے کرتہ تفریع دے توحید دے
 (۲-۴ (تف) - ۱۸ (رد - تف) - ۲۴ - ۲۷ - ۵۱ - ۶۲ (تف) - ۶۴ - ۱۰۹
 ۱۲۹ - ۱۸۹) دویمہ وجہ، دفع دے شبہاتو دے نصاراؤ دے
 یہ بارہ دے عمران، بی بی دے عمران، لور دے عمران چہ
 مریم علیہا السلام وہ او یہ بارہ دے زکریا علیہ السلام
 کتب یہ ذکر دے عجز او عیدیت دے ہفتوی سرہ تو ہفتوی
 آلہ نشی کیدے۔ او یہ بارہ دے ابراہیم علیہ السلام
 کتب چہ دے ہفتہ پہ ملت (دین) کتب شرک تہ وو۔ دا
 قول شیر شبہات وو او دے ہریو دفعہ او شوعہ دریمہ
 وجہ، ذکر دے اقوالو دے راسخینو (دلائل نقلیہ پہ توحید
 باندے) قول دے شیخ دے عمران یہ آیت ۳۵ کتب۔

قول د مریم علیہا السلام یہ ۳۷ کتب - قول د زکریا
علیہ السلام یہ ۳۸ کتب قول د عیسیٰ علیہ السلام یہ ۳۹
کتب - او قول د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یہ ۴۰
کتب - او قول د صحابہ کرامو یہ ۱۸۳ کتب -

شُرک فی العلم یہ ۵، ۲۹، ۴۲، ۱۱۹، ۱۵۲ کتب۔ شرک فی التصرف یہ ۴، ۲۴، ۲۵، ۲۸، ۱۰۹، ۱۲۹، ۱۴۰، ۱۸۹ کتب۔ شرک فی العبادات یہ ۵، ۱۵۲ کتب۔

پیشہ و جہ، ذکر د قیاسو د متکرینو د توحید اهل
کتایونہ یہ ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵،
۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰ اور ۱۱۱ کیں۔

شہریمہ وجہ، اثبات دصدق درسول چہ دعوت د
توحید یئے کریدے یہ جواب ددرے شہاتو سرہ۔ یوپہ
یارہ دحل او حرمت کنیں یہ ۳۹ کنیں بل یہ ۳۹ کنیں د
بیت اللہ یہ یارہ کنیں۔ او دریم دہزیمت اُحد یہ یارہ
کنیں۔ او جواب دروستئی شہیہ یہ ذکر د دیارلس
علتو نو دہزیمت سرہ دے۔

اوومہ وجہ، ذکر عقلی، تقویٰ اوجی دیلونویہ اختصار
سره یہ ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶

التمہ وجہ، ذکر دس صفات و مؤحدیت و چہ اولوالباب
دی یہ آخر دسورت کیں۔

تہمہ وجہ، منع کول د موالات (دوستائے) د منکرینو
د توحید نہ کہ ظاہراً منکرین وی لکہ یہ ۲۸ اوست
کس او کہ باطناً منکرین وی لکہ یہ ۱۱۸، ۱۲۹ او ۱۵۶
کس۔

لسمه وجه، ذکر د اسماء حسنی د الله تعالیٰ ذکر
توحید د معرفت د پاره چه هغه یکنی شیرویش
دی بغیر د تکرار نه -

خلاصہ دسورت :- (اجمالی خلاصہ) اول اثبات دتوحید اور د
 پہ شبہاتو دتصاواؤ یان دے (دپاٹ داثبات دالوہیت دعسی
 علیہ السلام) او بیاد دعوت دتوحید پہ واسطہ دآخری رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم اہل کتابوتہ۔ او ذکر دکیا حتوتو دہغوی۔
 او یہ آخر کیں منع ددوستانے دہ دہغوی تہ۔ بیا خطاب پہ
 یا ایہا الذین آمنوا سرہ او یہ ہغے کیں ذکر دخلور وقوانیتو د
 تاسیس دتنظیم دمؤحدینو او دجہاد دپارہ۔ او تفریع دواقعہ
 دپارہ او احد پہ ہغہ قوانینو یان دے۔ بیا ذکر دآدابو دتہذیب
 دنفوسو دے چہ ہغہ یو دیرش دی۔ او جوابوتہ دہزیمت شہ
 پہ احد کیں۔ او یہ آخر کیں بیا زجرونہ دی پہ قبا ٹھو دکنایانو
 یان دے۔ او اختتام پہ ذکر داولواللباب۔ او دہغوی صفات
 او دُعائے گائے۔

تفصیلی خلاصہ :- پہ دے سورت کیں خلور حصے دی اولہ
 حصہ ترایت ۳۷ پور دے دہ ہغہ پہ پارہ داثبات دتوحید
 کیں دہ پہ رد دشبہاتو سرہ۔ او پہ دے حصہ کیں درے
 بابونہ دی۔ اول یاب ترایت مک پور دے دے۔ پہ دے یاب
 کیں دعوی دتوحید دہ او یہ ہغے یان دے دلیلو تہ دی عقلی،
 وحی او عقلی۔ او تفریع دتوحید دہ ترایت مک پور دے۔ بیا جواب
 دے دہغہ چاچہ دلیل نیسی پہ متشابہاتو سرہ دپاٹ داثبات
 دالوہیت دعسی علیہ السلام دپاٹ (او تورو مشرکین او
 مبتدعین) بیا تعلیم ددُعائے تثبت دے پہ داسے وخت کیں
 ترایت مک پور دے۔ بیا تخویف اُخروی دے پہ مک کیں۔ او
 تخویف دنیوی دے پہ ذکر دمحکومکن دیتو سرہ پہ مک کیں۔
 او تمثیل دے پہ ذکر دپارہ والوسرہ دپارہ دعبارت پہ مک
 کیں۔ بیا تذلیل ددنیا او ترغیب دے آخرت تہ پہ ذکر دبشارت
 اُخرویہ سرہ۔ او ہغہ صفات ذکر دی چہ پہ ہغے سرہ جنت
 حاصلیری پہ مک کیں۔

تفسیر: اَلَمْ، دَدے تشریح دے سورۃ بقرہ پہ ابتداء
 کیں تیرہ شویده۔ او یہ سورت بقرہ کیں دا دپارہ د
 تحدی او دپارہ د اظہار د اعجاز د قرآن دے لہ
 مقابلہ د یہودیانو کیں او دلتہ پہ مقابلہ د نصاراؤ کیں
 دے۔ او دا دلیل دے چہ کلام پہ دا سے مقطعاتو سرہ
 شروع کول مشہور عادت و و یہ تیز د کتابیانو او عوامو
 مشرکانو۔ دَدے وچ نہ ہغوی پہ قرآن کریم کیں د
 دے مقطعاتو پہ بارہ کیں ہیخ اعتراض نہ دے کرے۔
 ب: دا دعوی د توحید دہ یہ مقابلہ د ہولو مشرکانو
 کیں خصوصاً پہ مقابلہ د نصاراؤ د نجران کیں۔ چہ
 ہغوی د عیسیٰ او مریم علیہما السلام د الوہیت عقیدہ
 لرلہ۔ اللہ، یو قول دا دے چہ دا مبتداء دہ او
 نَزَلَ عَلَیْكَ الْكِتَابَ خبر دے۔ او یہ میتخ کیں جملہ
 معترضہ یا حالیہ دہ۔ او دویم قول دا چہ دا مبتداء
 دہ او لا الہ الا هو خبر دے۔ لفظ دَعَلَمُ (اللہ) ئے
 ذکر کرو د زیادت تخصیص دپارہ او دہیبت پیدا کولو
 دپارہ پہ زہونو د اورید و نکو کیں۔

لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ، یعنی دا سے الہ چہ پاک دے د حلول
 او اتحاد نہ او وجود دہغہ بالذات دے پہ خیل وجود
 کیں ہیچا تہ محتاج نہ دے۔ نو ہغہ صرف اللہ تعالیٰ دے
 عیسیٰ او مریم علیہما السلام و سرہ شریک نشی کیدے
 الْحَيُّ الْقَيُّومُ، دا بدل دے د هُوَ نہ۔ یا خبر دے
 د مبتداء محذوف۔ یا دویم خبر دے د لفظ اللہ دپارہ
 او دَدے تفسیر پہ آیت الکرسی کیں تیر شویده۔ او
 دَدے دواہو صفتونو تخصیص ئے پہ دے وچ سرہ
 او کرو چہ الوہیت (حقہ) مقتضی د صفاتو د کمال دے
 او اول او جامع دَدے صفتونو حیات دے۔ چہ علم،
 ارادہ، سمع، بصر، قدرت او کلام پہ حیات یا ندائے

موقوف۔ اودیم دایرہ تول کمالات کے مخلوق کے اللہ تعالیٰ کے طرف
 نہ دی۔ اودا معنی کے قیومیت دہ۔ اوعیسیٰ او مریم
 علیہما السلام کیں دا صفات نیشته۔ حُک کہ چہ مخش
 پیدا نہ وو بیاید اشو کے موردہ اویا وریا تہے مرے
 ناغہ یہ قول کے نصاراؤ سرہ۔ یا یہ وریا تہے مرے
 روستو راجی پہ نیز د اہل حق۔ او ہول کمالات یکیں
 بالذات نہ وو حُک کہ ہقہ قائم یا لذات نہ وو بلکہ
 پخیل وجود کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج وو۔

۳۔ دا دلیل وحی دے کے پیرا کے دعوے کے توحید یعنی
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا دُخان تہ نہ دہ جوہرہ کرے
 بلکہ اللہ تعالیٰ کے طرف نہ نازل شویدہ۔ او نُزُل پہ
 باب تفعل سرہ دلالت کوی پہ قوت کے فعل باندے پہ
 اعتبار کے کیفیت یا کمیت (مقدار) سرہ۔ اویا اب افعال
 صرف کے تعدیب کے پیرا دے۔ دلتہ کے قرآن پہ بارہ کیں
 نُزُل او دتورات او انجیل پہ کیں اُنزُل دلالت کوی پہ
 تقویت کے نزول کے قرآن باندے کے پیرا کے عظمت کے شان
 کے قرآن او کوم فرق کے تنزیل او انزال چہ زمخشری کہے
 دے چہ اول دلالت کوی پہ لہ لہ نازلولو او دویم دلالت
 کوی پہ یو کرت نازلولو باندے نو پہ ہقہ باندے ابو حیان
 او ابن عاشور رد کرے دے۔

الکتاب، دلتہ الف لام عہدی دی۔ یا الف لام جنسی دی۔
 لیکن مراد یہ جس سرہ فرد کامل دے چہ قرآن دے۔
 اشارہ کمال کے قرآن کریم تہ۔

بالحق، بآء ملا بست کے پیرا دہ یعنی قرآن پہ اعتبار
 کے الفاظ او معانوسرہ مشتمل دے پہ حق باندے۔
 قرطبی و ثعلبی دی چہ بالحق کے نزول سرہ نہ دے متعلق
 بلکہ حال دے کے کتاب تہ۔ او حق پہ معنی کے صدق یا پہ
 معنی کے حجت غالبہ سرہ دے۔

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ، دے دے تفسیر معکس تیر شویدے او
 دادویم حال دے دے کتاب تہ۔ مہاشی وٹیلی دی چہ دتصدیق
 تہ مراد تعریف او اختیار دے دے صدق دے مخکوکتا یونو او ابو مسلم
 وٹیلی دی چہ دتصدیق تہ مراد موافقت دے یعنی مخکوکتا نبیاء
 دعوت کریں تہ توحید او ایمان تہ او منع یے کریں تہ شرک تہ
 او قرآن ہم یہ دے باتسے مشتمل دے۔

وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ، دادلیل نقلی دے دے اثبات دے دعویٰ
 دے توحید دے پارہ او دہم تصدیق دے قرآن دے مخکوکتا یونو
 التَّوْرَةَ کہیں دہ قولوتہ دی۔ اول قول دادے چہ دادعیرانی
 لغت کہیں طور دے یہ معنی دے ہدایت باتسے او یہودیان دیتہ
 سفر طور وائی۔ نو عربی لغت تہ دے نقل یہ وخت کہیں الف لام
 پکس داخل شول او طاء یے یہ تاسرہ بدل کرہ۔ دویم قول
 دادے چہ دادعیرانی موافقت دے دے عربی ژبے سرہ۔ اودا احتسلا
 شویدے دے دے (اور اوہستل دے گتو مرلوتہ یہ بوبل پورے)
 نو دلالت کوی یہ معنی دے رتہ باتسے۔ او دے دے وچے تہ تورات تہ
 ضیاء وٹیلے شویدہ یہ سورہ انبیاء کہیں۔

الْإِنْجِيلَ کہیں ہم دہ قولوتہ دی۔ اول قول دادے چہ دالفظ
 یونانی دے (سریاتی لفظ چہ چا وٹیلے دے نو غلط شویدے) او
 ہغہ یہ یونانی لغت کہیں انگیون (اثانجیلیوم) یہ معنی دے خبر
 طیب وو۔ یا دے (انیلیون) یہ معنی دے لفظ قصی دے او داتوم دے
 ہغہ وحی دے چہ عیسیٰ علیہ السلام تہ شوے وہ۔ او دے ہغہ
 اصحاب بورا جمع کریں دے (اور وستوپکس تحریف شوے دے) دویم
 قول دادے چہ داداحتسلا شویدے دے تحیل تہ اصل تہ وٹیلے شی
 یا ہغہ اویہ چہ را اوچی دے مکہ تہ۔ یا وسعت تہ وٹیلے شی قرطی
 دے تحقیق کریں دے۔ او قاسمی وٹیلی دی چہ تورات پہ
 عبرانی ژبہ کہیں شریعت تہ وٹیلے شی او انجیل پہ یونانی
 لغت کہیں زیری او خاستہ خبر تہ وٹیلے شی۔ او ہغہ وٹیلی دی
 چہ داحق قول دے او نقل دے دے علماؤ دے کتابیا نو تہ۔

مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَآثَرُ

مخبر دے قرآن نہ ہدایت (د توحید) کی بارہ ک خلق و نازل کرے دے

الْفُرْقَانُ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

جدا کوئی دحق او باطل (دوے صحیفہ او وحی) یقیناً ہرگز کسان چہ کفریے کرے دے

بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

یہ آیاتوں کا اللہ تعالیٰ دوی لہ عذاب سخت دے

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

او اللہ تعالیٰ زور آور بدلہ اخستونکے دے

۱۔ مِنْ قَبْلُ ، دا متعلق دے پہ اترا ل پورے یا حال دے د التوراة والانجیل نہ - او مراد ترینہ مخبر دے زمانے نہ یا مخبر د قرآن نہ - او پہ دے لفظ راوہ لو کہیں دودہ فائدے دی - اولہ فائدہ دا دہ چہ معلومہ شی چہ د تورات او انجیل ہدایت د قرآن کریم نہ روستو باقی پاتے نہ دے ہرگز پہ مخبر زمانے پور خاص وو - دویمہ فائدہ دا دہ چہ نازلیدل د تورات او انجیل پہ اصل کیں مقدمہ دہ د قرآن د نزول د پانچ او یہ قرآن کیں اصل مقصد دے ۔

هُدًى لِّلنَّاسِ ، دا دویم حال دے د التوراة والانجیل نہ سوال :- پہ سورۃ الاسراء کیں دی چہ تورات صرف د بنی اسرائیلو د پانہ ہدایت دے او دلالتی لِّلنَّاسِ و بیلی دی ؟

جواب :- پہ دے کیں الف لام عہدی دی یعنی صرف یہود او نصاری ۔

جواب :- دلالتہ استغراق عرفی مراد دے یعنی غیر د بنی اسرائیلو نہ کہ چا ارادہ کریدہ د ہدایت حاصلولو د

تورات او انجیل نہ تو ہغوی تہ ہم ہدایت حاصل نشویو۔
 ہاں پہ دے لفظ کیں اہل قرآن نہ دی داخل پہ قرینہ دے
 ہغہ نصوصو سرہ چہ دلالت کوی پہ ناسخیت دے مخکنو کتابونو
 سرہ ۔

جواب لے :- دہدایت نہ مراد ہدایت دے اصولو دے ایمان دے
 او یہ ہغے کیں ہول کتابونہ الہیہ متفق دی ۔

وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ، داہم دلیل نقلی دے دے مخکن کتابونو
 اوصحیفونہ چہ سیوا دے تورات او انجیل تہ وو۔ دے لفظ
 تحقیق دے سورۃ بقرہ آیت ۲۵۳ پہ تفسیر کیں تیرشویو دے۔
 دلہ پہ مراد دے فرقان کیں دیر اقوال دی۔ امام رازی پہ
 دیکیں خلوں اقوال ذکر کریدی۔ اول قوال داچہ مراد پہ
 دے سرہ زبور کتاب دے۔ دویم قول دادے چہ مراد
 پہ دے سرہ قرآن دے۔ دے تعظیم دے شان دے او دے مدح
 دے بارہ یے پہ دے صفت سرہ دوبارہ ذکر کرو۔ بل دے
 دے بارہ چہ دے تورات او انجیل تہ یے روستو ذکر کرو چہ
 یہود او نصاراؤ ہرکلمہ اختلاف کریدی تہ دے ہغوی دے فیصل
 دے حق او باطل دے بارہ قرآن کریم دے۔ دریم داچہ مراد
 پہ دے سرہ دغہ درے کتابونہ دی لکہ چہ ہغہ ہدایت
 دے تہ دارنگ فرق راوستونکی دی پہ مینح دے حق او باطل
 کیں۔ بیا امام رازی دادرے وارہ اقوال ضعیف کری دی او
 خلوں قول یے ذکر کریدی او ہغہ یے غورہ کریدی
 چہ مراد پہ دے سرہ معجزات دی چہ ہغہ دغہ انبیاء
 علیہم السلام تہ سرہ دے کتابونہ ورکھے شوی دی
 او ہغہ معجزات تائید دے دے دغہ کتابونو دے بارہ۔ ابن
 جریر یحکم قول ذکر کریدی چہ مراد پہ دے سرہ فصل
 دے پہ مینح دے حق او دے باطل کیں یہ ہغہ خبرو کیں
 چہ دے نصاراؤ پہ ہغے کیں اختلاف کریدی پہ بارہ دے
 عیسیٰ علیہ السلام او تورو خیزونو کیں۔ ابن کثیر

شہید قول عام ذکر کریدے چہ مراد ہغہ محتوتہ، بیذات،
واضح دلیلو تہ اویقینی براہین دی چہ اللہ تعالیٰ نے
بیانوی دیارہ ذکر یہ مینخ دحق اویا طل اوهدايت
اوضلال کنس۔ او قاسمی اووم قول ذکر کریدے چہ
یہ دے سرہ مراد میزان دے لکہ چہ یہ سورۃ حداید
۲۵ کنس ذکر دی۔ او مہاشمی اتم قول ذکر کریدے چہ
دے سرہ مراد اقامت ددلیونو اورفع دشبہا تو دہ
چہ یہ مخکو کتابونو او یہ دے کتاب کنس ذکر دی۔ او
نیشاپوری تہم قول ذکر کریدے چہ مراد یہ دے
سرہ جنس آسمانی کتابوتہ دی حکمہ چہ ہغہ ہتول
فرق راوی یہ مینخ دحق اویا طل کنس او دا قول
زمخشری ہم ذکر کریدے۔ اوسمعانی لسم قول
ذکر کریدے چہ ہر ہغہ خیز کتاب، صحیفہ، معجزہ
چہ اللہ تعالیٰ نازل کریدے نو ہغہ فرق راوی یہ مینخ
دحلال اوحرام کنس او ہغہ فرقان دے۔

تنبیہ :- یہ دے ہولو اقوالو کنس منافات نیشہ ہتول
مراد کیدیشی دوجہ دتعمیم دلفظ نہ لیکن حتماً یہ
نیز غورہ دادہ چہ تصریح اوکرے شی یہ ذکر د
صحیفو دانبیاء و مخکوبات دے ددرے وجو تہ۔
اولہ وجہ دادہ چہ قول دنیشاپوری، زمخشری او
سمعانی دیتہ شامل دے۔ دویمہ وجہ دادہ درے
کتابوتہ قرآن، تورات او انجیل مخکنس ذکر شو نو
دالفظ تورو صحیفوتہ اشارہ کیدیشی۔ او دزبور د
ارادے یہ بارہ کنس امام رازی تردید کریدے چہ
یہ ہغہ کنس احکام تہ ووجہ فرق راوی دحق اویا طل
او یہ صحیفو مخکو کنس معلومیہی چہ احکام اودلیونہ
موجود دو دیارہ ذکر دحق اویا طل یہ قریتہ د
سورۃ نجم ۳۴، ۳۵ او سورۃ اعلیٰ ۱۸ سورہ۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ ۚ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ شی پت کیدے یہ ہغہ باندے ہینو خیر

فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۚ

یہ زمکہ کیں او نہ یہ آسمان کیں

دریمہ وجہ دادہ چہ لفظ فرقان یہ لغت کیں ہغہ تہ شامل دے۔ او تخصیص دے اقوالو مخکو دپارہ نص صریح اوحدیث صحیح مرفوع نیشتبہ۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ، دا جملہ مستانفہ دہ یہ ذکر دے تخویف سرہ دپارہ دے مخالفت کوونکو دے نزل علیک الکتاب، او یہ الذین کفروا کیں مشرکین او یہودو نصاریٰ او خاصکر نصاریٰ دے نجران داخل دی۔ او یہ آیات اللہ سرہ مراد دلتہ قرآن کریم دے۔ یا ہغہ آیات چہ یہ تورات او انجیل کیں وو مخکس دے تحریف تہ نو کفر تحریف کولو تہ ہم شامل دے۔

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ، جزاء دے جس دے عمل تہ وی یعنی ہرکلا چہ کفر دے کتابیا نوشدید دے نو دے ہغوی عذاب ہم شدید دے۔

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتقام، اشارہ دہ چہ دغہ مشرکان یہ شرک دے اللہ تعالیٰ کیں یہ صفت دے عزت پورے استہزاء کوی حاکم ورنہ سختہ سزا ورکوی۔ انتقام عذاب دے یہ اعتداء کولو باندے سرہ دے غضب تہ او یہ نعمت کیں معنی دے کراہیت ہم وی او معنی دے بدل اخستلو ہم وی۔ یعنی دغہ مشرکانو دے اللہ تعالیٰ دے بے عزتی دے دادے سرہ سرہ دے ہغہ توحید او اصحاب توحید ہم بدگنوی دی دے دے ویجے تہ اللہ تعالیٰ دوی لہ انتقامی سزا ورکوی۔ او لفظ دے دلالت کوی یہ ملکیت باندے نو دا انتقام دے اللہ یہ ملک او اختیار کیں دے دے ہغہ تہ دے دے

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ

خاص ہونے والے ذات دے چہ شکل جو دی ستاسو یہ بچہ دانے دے مائند و کتب

كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

چہ خہ رنگ او غواہی نیستہ حقدار ذالوہیت سوا ذہ ہونہ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۶

زور آور حکمتونو والا دے ۔

صفت زوال نہ کیہی ۔

۱۔ دادلیل عقلی علی دے دیارہ ذہ دعوی ذہ توحید او
ورسہ رد ذہ شرك فی العلم دے ۔ او داصفت ذہ علم کے یہ
طریقہ ذہ نفی سرہ راوہے دے لکہ یہ سورۃ ابراہیم ۳
کے ۔ حکمہ داصفت یہ دے تعبیر سرہ تصادی یہ عیسیٰ
علیہ السلام کے نہ شی ثابتوے ۔ لکہ چہ مفسریتو لیکلی
دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ذہ غوی نہ داسے تپوس
کے وو یہ یارہ ذہ عیسیٰ علیہ السلام کے او ہغوی چپ
شول ۔ او شی "نکرہ یہ سیاق ذہ نفی کے ذہ عموم دیارہ
اوقی الارض ولا فی السماء کے نور عموم ذہ مکانونو ذکر
دے او مراد ذہ ارض نہ عالم سفلی دے چہ یہ ہغے کے
دریاہ نہ داخل دی ۔ او مراد ذہ سماء نہ جس آسمانوںہ
دی یعنی عالم علوی ۔ او ارض کے ذہ وجہ نہ مخکے
ذکر کرو چہ انسان تہ ذہ مکہ ذہ بعض خیزو تو علم ورکے
شویدے ۔ او ذہ آسمانوںو سرہ ذہ انسان علم یہ ہیخ
طریقہ سرہ تعلق نہ لری ۔

۲۔ مخکے آیت کے بیان وو ذہ وصف ذہ الحی نو یہ دے
آیت کے بیان دے ذہ معنی ذہ قیومیت ۔ او دایل دلیل
عقلی دے ذہ اثبات ذہ توحید دیارہ ۔ او دلہ ذہ قیومیت
لہ کے تصویر فی الارحام خاص کرو یہ ذکر سرہ حکمہ چہ

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ

خاص اللہ تعالیٰ داسے ذات دے چہ نازل کریدے پہ تا باندے کتاب

مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ

چہ بعض دہق نہ آیاتونہ شکارہ معنی والا دی دہقہ اصل دے

الْكِتَابِ وَآخَرٌ مُتَشَابِهَاتٌ ط قَامُوا

دہقوں کتاب او نور آیاتونہ پتہ معنی والا دے نوہر چہ

الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ

ہفہ کسان دی چہ پہ زہونو دہغوی کیں کویدولے دے

فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ

نو تا بعداری کوی دہقہ (آیاتونو) چہ پتہ معنی والا دی دے نہ

ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

دپارہ دطلب کولو د فتنے او دپارہ دطلب د حقیقت دہق

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

او نہ پوہیدی پہ حقیقت دہق باندے مگر اللہ تعالیٰ او

دا دیرہ عجیبہ نشہ ریلے د اللہ تعالیٰ د قدرت دہ - اور دے

پہ نصاراؤ باندے چہ د عیسیٰ علیہ السلام د شکل

تصویر پہ رحم (پچہ دانی) د مور کیں اللہ تعالیٰ د خپل

مشیت موافق جوہ کریدے نو ہفہ خوالہ نشی کیدے -

او ہر کلہ چہ د عیسیٰ علیہ السلام پلار نہ وود دے وج

نہ تصویر فی الصلب یے نہ ذکر کرے - او تفسیر د تصویر

فی الارحام پہ سورۃ حج ۵ او یہ سورۃ مؤمنون کیں

د آیت ۳۱ نہ او سورۃ زمر ۲۱ کیں دے - کیف یشاء

یعنی خالستہ شکل او قبیح او بد شکل، تور او سپین

الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ

پاخہ خلق یہ علم (دین) کس دانی دوی

أَمَّا بِهٖ لَا كَلِمَۃٌ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا

ایمان رکھنے والے موتیہ ہذا بات کے دانتوں کے نیز دالہ تعالیٰ نہ دی

وَمَا يَنْبَغُ كَرَامًا أُولَٰئِكَ لَبِيبٌ ۝۴

اور نصیحت نہ اخی مگر صفا عقل والا -

اورد اولنہ، پورہ انداموت والا او نیمکھے انداموت والا وغیرہ -

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، دا نتیجہ دہ د مخکین دلیونو د یارہ - مراد یہ مقام د دعویٰ کس الوہیت یہ معنی د حقدار دے دھر قسم بتدی - او مراد یہ دے نتیجہ کس الوہیت یہ معنی د متصف دے یہ صفت د حیات او قیومیت باندے - او انزال د کتابوتو او علم یہ ہر خیز او تصویر ورکول او نور صفات د تصرف دی -

الْعَزِيزُ، اشارہ دہ تولو صفاتو د تصرف تہ او الْحَكِيمُ، کس اشارہ دہ تولو صفتوتو د علم تہ او داخلہ دہ د عقلی دلیونو -

ک - ربط :- د مخکین آیت سرہ یہ دریو طریقو سرہ دے - اولہ طریقہ دادہ چہ د نجران نصاراؤ د خیلہ عقیدے د ابن اللہ او د الوہیت د عیسیٰ علیہ السلام د یارہ د قرآن کریم یہ بعضہ الفاظویان دے دلیل نیولوحہ یہ قرآن کریم کس د عیسیٰ علیہ السلام یہ صفت کس کلمۃ اللہ، روح منہ او داریک د اللہ تعالیٰ یہ بابرہ کس صیغہ د جمع او د تحن الفاظ راغلی دی نوروح منہ دلالت کوی چہ د دہ روح جزء دے د اللہ تعالیٰ تو د دے وجہ تہ ابن اللہ دے او جمع دلالت کوی چہ الہ دہ دے دی (اللہ، عیسیٰ، مریم، او یحییٰ الموت لفظ دلالت

کوی چہ عیسیٰ علیہ السلام متصرف الہ وو۔ تو کہ دے شہیدہ
 جواب کیں دا آیت نازل شو۔ حاصل کہ جواب دا دے چہ یہ
 کتاب کہ اللہ تعالیٰ کیں دودہ قسمہ آیا تونہ دی۔ نو محکمات
 پرینبودل او یہ متشاپہا تو یاندے عمل کول کہ اہل زیغہ
 کار دے۔ دویمہ طریقہ دادہ چہ مخکین صفت کہ قیومیت ذکر
 شو چہ قیام دے یہ مصالحو کہین کا تو یاندے او مصالح دودہ
 قسمہ دی۔ اول قسم جسمانی مصالح ہغہ یہ یصور کم سرہ
 ذکر شول۔ دویم قسم روحانی مصالح دی تو ہغہ یہ دے آیت
 کیں ذکر کوی۔ دریمہ طریقہ دادہ چہ دا تاکید او تفصیل دے
 کہ أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ، یہ طریقہ کہ تقسیم او کہ استدلال سرہ او
 بین اکید لو کہ دودہ قسمہ علماؤ سرہ۔

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ، دا حصر دلالت کوی چہ دا کتاب
 تعلیم کہ بشرتہ دے او کھات او سحر نہ دے۔ اولفظ کہ أَنْزَلَ
 ہم دلالت کوی چہ دا خاص دے یہ اللہ تعالیٰ پورے حکمہ چہ
 انزال دلتہ مرادف کہ وحی دے او کہ دے وجہ نہ اتاک یا
اعطاك یے نہ دے وئیلے۔

مِنْهُ آيَاتٌ، ضمیر کہ مِنْهُ الکتاب تہ راجع دے او دالفظ دلالت کوی
 یہ تقسیم یاندے۔

مُحْكَمَاتٍ، احکام یہ اصل لغت کیں دلالت کوی یہ منع یاندے
 او یہ معنی کہ پوحوالی سرہ راغی او دلتہ یہ مراد شوے معنی کیں
 دیر اقوال دی لہ امام راغب وئیلی دی چہ محکم ہغہ تہ وئیلے
 شی چہ یہ ہغہ کیں یہ اعتبار کہ لفظ او کہ معنی سرہ ہیج شبہ
 پیش نہ راغی۔ لہ شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ فرمائیل
 دی چہ احکام یہ قرآن کیں پدہ مرے قسمہ دی۔ اول احکام یہ
 تنزیل کیں یہ مقابلہ کہ القاء کہ شیطاناتو کیں تو یہ دے معنی
 سرہ فصل تمیز او فرق او تحذیر کہ الفاظ او کہ معانی او کہ
 شیطانی شبہاتونہ بچے ساتونہ وئیلے شی، دا یہ سورۃ حج
 ۲۵ کیں ذکر دی۔ دویم احکام یہ مقابل کہ نسخ شرعی کیں کہ

یعنی غیر منسوخ تہ محکم و ثبیل شی۔ الکتاب الحکیم پہ معنی محکم
کس دامت و واضح دہ چہ روستو ذکر آن نہ یل کتاب ناسخ نشی
الثلث۔ دریم احکام پہ تاویل او معنی کیش دے۔ او ہغہ تمیز
حقیقت مقصودہ دے پہ داسے طریقے سرہ چہ اشتباہ پکیش
پاتے نشی۔ او دایہ مقابلہ ک متشابہ کیش دلته مراد ذکر قاسمی۔
عہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ محکمت
ک سورة انعام پہ درے آیتو تو کیش دی ۱۵۱۔ ۱۵۲۔ ۱۵۳۔ او پہ
سورة اسراء کیش ک آیت ۱۱۱ نہ ترک پورے۔

عہ د مجاہد او عکرمہ نہ نقل دی چہ محکم ہغہ آیتو نہ دی
چہ ہغہ کیش حلال او حرام ذکر دی۔ ہ قتادہ اوضحا ک وغیرہ
نہ نقل دی چہ محکم ہغہ ناسخ تہ و ثبیل شی چہ پہ ہغہ یاتے
عمل کیری عہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ یل روایت
دے چہ محکمت ذکر آن ناسخ او حلال او حرام او حدود او
فرائض دی کہ د محمد بن جعفر نہ نقل دی چہ محکم ہغہ
دے چہ دیو و جے نہ علاوہ تور احتمال ک تاویل نہ لری۔
عہ او اصول الفقہ کیش و ثبیل دی چہ محکم ہغہ دے چہ ہیخ
اخفاء او احتمال او اجمال پکیش نہ وی او پہ اعلیٰ مرتبہ ک ظہور
کیش وی ک ظاہر او نص او مفسر نہ اوچت وی۔ داہول اقوال
یویل تہ قریب دی او اقسامو ک محکم تہ پکیش اشارہ دہ۔ او ک
اکثر مفسریتو پہ نیز دلته مراد ہغہ لفظ دے چہ دلالت یے
پہ معنی او مراد خیل یاتے شکار وی۔ نو ظاہر نص، مفسر
او محکم تہ لو تہ شامل دے۔

ہُنْ اَمْرُ الْكِتَابِ، داصفت ک مخکیش دے۔ سوال: هُنْ جمع دہ او
اَمْرُ مفرد دے۔ ۹۔

جواب: ک دینہ مراد ہر یو دے یا مجموعہ پہ خائے دیو آیت
دے یا مفرد پہ خائے ک جمع یاتے واقع دے۔ یا دا چہ دلته
اَمْرُ پہ معنی ک اصل دے او اصل
اصل او مرجع او مجمع تہ و ثبیل شی۔

الکتاب نہ مراد قرآن دے او دا غیر دے دام الکتاب نہ رچہ
 لوح محفوظ تہ وئیلے شی۔ او دیتہ ام حکمہ وئیلے شی چہ
 دیتہ د اعتقاد او تشریح، آداب او مواظور جوع کیدیشی۔
 دارنگ رجح د متشایہ رچہ تشریح او تفسیر او تاویل یے
 ممکن وی) دغہ محکما تو تہ کیدیشی۔

وَاٰخِرُ مُتَشَابِهَاتٍ، دادویم قسم دے۔ او هرکله چہ محکمت
 دیروی یہ نسبت د متشایہاتو سرہ نو دے وچ نہ هغه
 یے یہ منہ سرہ ذکر کرو او دایے یہ اُخَرُ سرہ ذکر
 کرے دے۔ متشایہات د تشایہ نہ اخستلے شویدے۔
 یہ لغت کیں مماثلت د دوه خیزو نو تہ وئیلے شی یہ اعتبار
 د کیفیت سرہ۔ او د هغه د وچ تہ تمیز دیو بل تہ گران
 شی او سبب شی د اشتباہ دیارہ۔ او دا تشایہ یہ مشابہت
 من بعض الوجوه کیں دیر استعمال شویدے لکہ یہ
 سورة بقرہ ۷۷ کیں ان البقرة تشایہ علیہا۔ او یہ ۱۱۸
 کیں تشابہت قابو بہم۔ او یہ ۲۵ کیں او تواہ متشایہا۔
 او یہ سورة انعام ۱۱۹ کیں مشتبیہا و غیر متشایہ۔
 او یہ ۱۱۸ کیں متشایہا و غیر۔ متشایہ۔ او یہ سورت زمر
 ۲۳ کیں کتابا متشایہا۔ یہ دے تہ لو کیں تشایہ یہ بعض
 صفاتو کیں مراد دہ۔ او کله یہ معنی د اشتباہ سرہ
 راجی لکہ سورة نساء ۷۵ کیں ولكن شبه لهم۔
 او سورة رعد ۱۷ کیں فتشایہ الخلق علیہم۔

او دل تہ د متشایہات یہ معنی کیں دیر اقوال دی۔
 اول قول داچہ متشایہات مجملات دی لکہ مقطعات
 یہ اول د سورت کیں (ابن عاشور)۔

دویم قول د ابن مسعود او ابن عباس رضی اللہ عنہم تہ
 نقل دی چہ متشایہ متسوخ تہ وئیلے شی۔
 دریم د اصم رحمہ اللہ تہ نقل دے چہ متشایہ هغه
 دی چہ تدیر او تفکر تہ محتاج وی۔

خوادم د امام مالك رحمه الله نه د اشهب روايت دے چہ
متشايه هغه دے چہ علم ئے يہ الله تعالى پورے خاص دے.
و خفاجي د دے نسبت احتافو ته کړيدے - او شاطبي يہ
موافقات کين ديتہ ميلان کړيدے -

پيغم قول د امام رازي دے چہ متشايه هغه دے چہ
درالت ئے يہ معنی (مراد) بات دے پټ وي - او يہ دے
معنی سره مجمل او مؤول هم يہ متشايه کين داخل
دی - او دا طريقه شوافعو ته منسوب ده (ابن عاشور) -
شپږم متشايهات هغه دی چہ ماسيوا دی د حلال او حرام
نه نو د يوبل سره يہ حق او يہ تصديق کين متشايه دی -
دا قول د عکرمه او مجاهد نه نقل دے -

اووم قول دا چہ متشايه هغه دی چہ د هغه يہ معنی کين
اشتباہ او التباس وي -

اتم متشايهات هغه دی چہ يہ افاده د معنی کين مستقل
نه وي مگر استدلال ته محتاج وي او رد کيدے شي
محکات طرف ته (سمعاني) -

نهم شاطبي و ثيلي دی چہ تشايه دوه قسمه ده اول حقيقي
چہ د هغه د فهم معنی ته هيڅ لار نه وي - دويم اضافي ده
چہ د هغه يہ معنی کين اشتباہ وي د وچ د احتياج نه
دليل او قرينه ته -

لسم ابن جرير اول دا قول ذکر کړيدے چہ متشايهات
دی يہ تلاوت کين او مختلفات دی يہ معنی کين -
يوولسم ابن جرير د جابر بن عبد الله نه نقل کړيدی
و دا ئے غوره کړيدے چہ متشايه هغه دی چہ د هغه
علم ته د هيچا لار نه وي لکه د عيسى عليه السلام د راتلو
د وخت خبر - او وخت د طلوع د نمر د مغرب نه -
او وخت د قيامت د راتلو - او فنا د دنيا - او حروف مقطعات
هم پد يکين داخل دی - او دا ټول اموري يقينيه دی ايمان

یہ ہفتے باندے فرض دے لیکن دھتے د وخت تحدیدیں او
تعیین تہ د بند کاتو حاجت دنیویہ یا دینیہ نیشستہ۔ نو دھتے
علم یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔ او یہ دے معقول سرہ
دا متشایہ ہفتہ دے چہ علماء د اصول فقہ د حقی مشکل
او مجمل تہ روستو مرتبہ یہ دے سرہ مسٹی کریدہ چہ
دھتے د خفاء د زائل کولو د پیرا ہیخ لار نیشستہ۔

دولسم قول، ماوردی وٹیلی دی چہ محکم ہفتہ دی چہ معقول
المعنی وی یعنی عقل یے ادراک کولے شی او متشایہ ہفتہ دی
چہ عقل یے ادراک نشی کولے لکہ شمار د رکعتونو د موٹونو
او اختصاص د روڑے یہ رمضان میاشت پورے وغیرہ۔
دیارلسم، مراد د متشایہات تہ ہفتہ آیا تونہ دی چہ دھتوی
یہ مینخ کتیں یہ ظاہر کتیں تعارض وی۔

ثوارلسم قول، داچہ د متشایہات تہ مراد ہفتہ آیا تونہ دی چہ
یہ عبارت او مضمون کتیں یویل سرہ مشابہت لری او یہ مینخ
کتیں لہ فرق وی۔ یہ دے اقوالو کتیں غورہ قول (دامام رازی)
یتعم او اتم قول (دسمعانی) اولسم او یوولسم دابن جریر دی۔
فائزہ لہ :- امام راغب د متشایہ تعریف او اقسام ذکر کریدی
تعریف یے دادے چہ متشایہ د قرآن ہفتہ دی چہ دھتے تفسیر
مشکل وی دوجے د مشابہت تہ د غیر سرہ او تقسیم یے داسے
دے۔ محکم مطلق، متشایہ مطلق، محکم من وجہ، او متشایہ
من وجہ۔ او دریم بیا درے قسمہ دے۔ متشایہ یہ جہت لفظ
سرہ فقط، متشایہ یہ جہت د معنی سرہ فقط، او متشایہ یہ
دوارہ جہتو تہ سرہ۔ او بیا متشایہ یہ جہت د لفظ سرہ دوا
قسمہ دے۔ اول یہ الفاظ مقررہ کتیں دوجے د غرایب (ناشناختی)
تہ یا دوجے د اشتراک تہ۔ دویم قسم یہ جملو (کلام مرکب) کتیں۔
او داروستہ ہم درے قسمہ دے۔ اول دوجے د اختصار د کلام تہ
دویم دوجے د زیادت تہ یہ کلام کتیں۔ دریم دوجے د تقدیم تاخیر
تہ یہ کلام کتیں۔ (داخو اقسام و د متشایہ یہ جہت لفظ سرہ)۔

او د دے مثالو ته امام راغب ذکر کړی دی. او مثال د متشابه په
 جهت د معنی سره اوصاف د الله تعالی او احوال د قیامت دی. او
 متشابه په جهت د معنی اولفظ دواړو سره پنځه قسمه دے.
 (۱) په اعتبار د مقدار یعنی عموم او خصوص سره (۲) په اعتبار
 د کیفیت یعنی وجوب او استحباب سره (۳) په اعتبار د زمانې سره
 لکه ناسخ او منسوخ (۴) په اعتبار د مکان او اسیاب نزول سره
 چه هغه متعلق وی د جاهلیت والو د عاداتو سره او څوک یې علم
 نه لری. (۵) په اعتبار د شرطونو د صحت او د قساد سره. بیا یې
 وئیلی دی چه اقوال د مفسرینو (چه مخکین ذکر شول) هغه د دے
 تقسیماتو نه بهر نه اوځی. بیا یې وئیلی دی چه متشابهات
 درې قسمه دی اول قسم هغه دی چه هیڅ طریقه د علم د
 هغه د پاره نه وی لکه وخت د قیام د قیامت او راتلل
 د دابة الارض او د هغه کیفیات وغیره. دویم قسم هغه دی
 چه د انسان د پاره د هغه د علم لار وی لکه غریب او نا آشنا
 الفاظ او گران احکام وی چه په تفتیش یا اجتهاد او
 تدبر سره معلومیری. دریم قسم متردد د دے دواړو
 مخکنو په منځ کین یعنی چه راسخین فی العلم پورے
 د هغه علم خاص وی او نور وخلقو باندے پټ وی.
 فائدہ لکه: د امام راغب په قول کین د تشابه بعضی اسباب
 معلوم شول. او نور اسباب یې سره د تقسیم نه دا دی.
 ع سبب اشتراک د لفظ په مختلف معانیو کین په اعتبار
 د وضع د لغت سره لکه لفظ د العین، الوجه، معیت او
 دُعا وغیره.

ع سبب د احتمال د معنی حقیقی او معنی مجازی په یو لفظ
 کین لکه ید حقیقتاً په معنی د لاس سره دے او مجازاً
 په معنی د قدرت سره دے. او عین په معنی د سترگے
 او مجازاً په معنی د حفاظت سره وغیره.
 ع سبب خفاء د معنی په وضع د لغت کین لکه مقطعات

دے سور تو چہ دے ہفے معانے وصفیہ لغویہ نیشہ دے۔
 عا حفاء دے مراد (کیفیت) سرے دے ظہور دے معنی لغوی حقیقی
 نہ لکہ استواء دے اللہ تعالیٰ عرش یا تہا یے یا صفت دے انسان
 دے حیات یہ قبر کنیں او عذاب او تنعیم یہ قبر کنیں۔ او مسئلہ
 دے قدر او قضاء دے معانے لغوی حقیقی بیکارہ دی لیکن
 کیفیات یے معلوم نہ دی دے نہ دے تشاہد خلوص
 قسمو نہ ہم معلوم شول۔ دے غے ابن عاشور لیں اسباب
 او اقسام ذکر کریدی (التحریر والتتویر ص ۱۵۸ ج ۳)۔
 قائدہ ۳۰۰: اسماء وصفات الہیہ یہ متشایہات کنیں
 داخل دی او کہ نہ دی؟ یہ دے کنیں دے سلفو صالحینو
 صحیح قول دا دے چہ دے دے معنی ظاہری حقیقی معلوم
 دی دے ہفے نہ انکار کول جہل دے لکہ رحمانیت دے اللہ تعالیٰ
 علم او قدرت دے ہفے عین، ید، وجہہ او استواء یہ عرش
 باندے فوقیت وغیرہ تو یہ اعتبار دے دے دے معانیو سرے
 دا محکما دی بغیر دے تحریف او تاویل نہ لیکن کیفیات
 دے معلوم نہ دی او دے ہفے نہ بحث او سوالو نہ کول بدعت
 دے۔ او یہ لحاظ دے کیفیاتو سرے دا متشایہات دی تمثیل
 او تشبیہ یے نشی کیدے لکہ چہ مخکس ذکر شول یہ باندے
 دے حیات او عذاب او تنعیم دے قبر او مسئلہ دے قدر وغیرہ
 کنیں۔ او دا قول آلوسی یہ خیل تفسیر کنیں ذکر کریدی۔
 او دا مذہب دے سلفو صالحینو شیخ الاسلام ابن تیمیہ
 رحمہ اللہ یہ مجموعۃ الفتاویٰ جلد پنجم صفحہ ۲۷۴،
 غے کنیں او امام ذہبی یہ کتاب مختصر العلو کنیں او ابن قیم
 الجوزیہ یہ الصواعق المرسلہ او ملا علی قاری یہ شرح
 فقہ اکبر صفحہ ۲۷۴ کنیں او تفسیر دے سورۃ زمر کنیں ابن
 کثیر او نور وہم دیرو مفسرینو او محدثو دا قول ذکر
 کریدی۔ چہ دے ہفے مونہا یے یچا یے دے آیات الصفات
 یہ تفسیر کنیں بیان کریدی۔ نو یہ دے اسماء صفاتو کنیں

تاویل کول دَرَاثَعینو عمل دے۔

فائدہ: سوال :- یہ متشابہاتو بابت دے چہ دَ بند گانو
نہ حاصلیری یا دَ بعضو یہ علم کس دیر تکلیف راجی
و غلطو عقیدو والا اومبتد عین دَ ہفتے تہ دَخان دَ پیارے
دلیونہ نیسی۔ نو دَ دے خہ فائدے دی؟

جواب :- علماء دَ متشابہاتو دیر قوائد ذکر کریں بعض
دَ ہفتے تہ دادی۔ اولہ فائدہ دادہ چہ اللہ تعالیٰ پہ دُنیا
کس پخیلو بند گانو باندے ابتلا گانے او زمستونہ کوی۔

نو یہ متشابہاتو کس دَ اہل باطل دَ پیارے دا ابتلاء دہ
چہ دَ باطل دَ اثبات دَ پیارے دَ ہفتے تہ دلیل نیسی۔ او یہ
اہل حق (راسخینو) باندے ابتلاء دادہ چہ دَ باطل

پرستو مقابل کس یہ جوابونہ کوی او دَ اثبات او اظہار
دَ حق دَ پیارے یہ یہ قرآن کس فکرونہ کوی۔ دویہ فائدہ
دادہ چہ قرآن کریم کس چہ ہر کلمہ محکم او متشابہ
دوارہ شتہ نو انسان یہ محتاج وی تحقیق او استدلال
تہ او دَ تقلید دَ تیرونہ یہ خلاص شی۔ (امام رازی)۔

دریمہ فائدہ دادہ چہ ہر کلمہ پہ قرآن کس محکم او
متشابہ دوارہ شتہ نو دَ متشابہ دَ صحیح تاویل دَ پیارے
یہ محکما تو تہ رجوع کوی او علومو دَ لغت او عربیت

او اصولی علمونو تہ ضرورت پریوئی نو دیر علمونہ
یہ حاصلوی۔ خلورمہ فائدہ دادہ چہ یہ وخت دَ وجود
دَ متشابہاتو کس حق تہ یہ رسید لو کس مشقت راجی
او زیادت دَ مشقت سرہ زیات ثواب حاصلیری۔

پنجمہ فائدہ دادہ چہ ہر کلمہ بعضے متشابہاتو تہ دَ
انسان علم تہ رسیدی نو دے یہ دَ تکبر دَ صفت تہ
خلاص شی او پوہہ یہ شی چہ واقعی رفوق کل ذی علم
علیم حق دے۔ او ہیخوک یہ دَ علم بکل شی دعوی
تہ کوی سیوا دَ اللہ تعالیٰ تہ۔

فائدہ ہے: سوال :- یہ دے آیت کیں دے قرآن دے آیتوں
تقسیم کریدے چہ بعضے محکم دی او بعضے متشابہ
دی او حال دادے چہ یہ سورۃ ہود اول آیت کیں ہوں
آیتوں تہ محکم و ثبلی دی - او یہ سورۃ یونس اول آیت کیں
دے قرآن کریم یہ صفت کیں الحکیم راغلے دے چہ ہخہ یہ
معنی دے محکم دے - او یہ سورۃ زمر ۲۳ کیں ہوں قرآن
تہ ہے متشابہا و ثبلی دی ؟

جواب :- کلمہ دیو لفظ دیارہ دیرے معنی وی نو یہ یو
حائے کیں یو معنی مراد وی او یہ یل حائے کیں یلہ معنی
نو تعارض نہ راجح - دلتہ ہم دے محکم معنی دے (شکارہ دلالت
یہ معنی او مراد خیل باندے دے - او دحکیم او احکمت
معنی دادہ چہ دے حکمتوں تہ دے دے - یا معنی دادہ چہ
یہ دے کیں تغیر او تبدیل خوگ نشی کولے او دے دے نہ
روستو نسخ کوونکے نشی را تلے نو یہ دے معنی سرہ
ہوں قرآن محکم دے - او سورۃ زمر کیں دے متشابہ
معنی دادہ چہ ہوں آیا تو تہ دے قرآن دیو یل سرہ یہ
فصاحت بلاغت او صدق کیں متشابہ دی - او دیو یل
تصدیق کوی - نو یہ دے معنی سرہ ہوں قرآن متشابہ دے
فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ ذَيْبٌ هَرَكَلَه چہ دے آیتوں
دوہ قسمونہ ذکر شول (محکمت او متشابہات) نو اوس
تفصیل کوی دے متعلقینو دے ہغوی - دے محکمتو حکم خو یہ
هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ کیں ذکر شوی معنی دے ہغے دے فہم دیارہ
خویو وجہ وی ہر خاوند دے لغت عربی یہ ہغے باندے
پوہیری برابرہ خبرہ دے کہ ایمان یہ ہغے باندے لری
او کہ نہ لری - نو اوس دے متشابہاتو سرہ متعلق حکم ذکر
کوی - دے ہغے متعلق دوہ قسم خلق دی یو راسخین یل
اہل زیغ - دلتہ دے ہغوی ذکر کوی - ہر کلمہ چہ اہم
مقصد دلتہ رد و دے نصارا دے باندے چہ ہغے اہل

زیغ دی نو د هغوی ذکر یی معکین او کړو۔ زیغ په اصل کین میلا
 او او پیدل دی د مقصد نه لکه چه مازاغ الیصر کین د معنی
 مراد ده او د شریعت په اصطلاح کین کړیدل دی د استقامت
 نه یل جائب ته یعنی د حق نه یا طل ته او دایه اصل کین
 مرض دے د زړو تو د دے وچه نه یی فی قلوبهم ذکر کړو۔ او
 اهل زیغ کین نصاری، یهود، خوارج، منافقون، مشرکان،
 زنادقه، یا طینیہ او ټول مبتدعین داخل دی ځکه چه هره
 یو طائفه او پیدل دے د حق نه۔ او د لفظ دے ټولو ته شامل
 دے (ابو حیان)۔ او په دے عموم یا ندر دے دلیل حدیث دے
 د صحیحین چه عائشه رضی اللہ عنہا ته رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وسلم فرمایلی وو چه هر کله او ویت هغه خلق
 چه په ما تشابه پسے روان وی نو دا هغه دی چه اللہ تعالی
 د هغوی نوم اهل زیغ سره ذکر کړیدے او ځان ترینه
 یی ساته۔

فَيَكْبَعُونَ مَا نَسَايَهُ مِنْهُ، د اتباع نه مراد همیشه شغل،
 بحث او کړخیدل دی په متشابه پسے لکه چه په آیت
 د قصاص کین فاتباع یا المعروف راغله دے۔ ما تشابه
 لفظ دلالت کوی چه دغه اتباع د وصف د تشابه د وچه نه
 کوی د قرآنی آیت د وچه نه یی ته کوی۔

الْبَتَّاءُ الْفِتْنَةُ، په اتباع د تشابه کین د دوی دوه
 غرضونه دی اول الْبَتَّاءُ الْفِتْنَةُ، لفظ د ابتغاء دلالت
 کوی په زیات کوشش کولو باندے لکه چه انسان د یو
 مقصد په لټولو کین ډیر کړاؤ کوی نو فتنه د دوی
 اصل مقصد دے۔ دا دلیل دے چه بحث کول په
 متشابه کین په طریقه د تدبیر او تفکر سره چه موافقت
 یی کوری د امر الکتاب سره نو دا متع دے۔ الْفِتْنَةُ،
 ربیع ویلی دی چه د دینه مراد شرک دے۔ مجاهد
 ویلی دی چه مراد یی تلبیس او شبهات پیدا کول دی

پہ جاہلانہ باندے۔ اصم و ثیلی دی چہ فساد، جگرے
 او قتل و قتال مراد دے جگہ چہ یہ دے سرہ یہ
 دین کین اختلاف او تقریق پیدا شی او ہتھ سب وی
 دیکارہ د فساد۔ او عضو و ثیلی دی چہ فتنہ پخول د
 بدعت او گمراہی دی پہ زہر تو کین (صاحب اللہ)۔
 او زجاج و ثیلی دی چہ مراد تریہ فساد د کورنی دے
 دویم غرض ددوی دادے چہ دَابِتْغَاءُ تَاوِيلِہ
 دامستقل مقصد دے ددے وجہ نہ یے لفظ دَابِتْغَاءُ
 دوبارہ ذکر کریدے۔ اولفظ تاویل کین دودہ قولونہ دی۔
 اول داچہ د آل یوول نہ اخستلے شویدے یہ معنی د
 رجع سرہ دے۔ بیا دامصدر یہ معنی د مفعول یا
 ظرف سرہ دے یعنی مرجع او عاقبت۔ دویم قول دا
 چہ دا دَاِیَالۃ نہ اخستلے شویدے یہ معنی د سیاست
 (چل ول) نو مراد یہ تاویل سرہ چلول د کلام دی او
 استعمال ول پہ یو مقصد کین۔ او د تفسیر او تاویل تفصیلی
 فرق مایہ کتاب تنشیط الاذهان کین ذکر کریدے۔ امام
 رازی و ثیلی دی چہ دلتہ مراد تاویل نہ ہتھ معنی او
 مقصد دے چہ یہ کتاب (اوسنت) کین پہ ہتھ باندے
 دلیل نہ وی لکھ وخت د قیامت۔ اوچا و ثیلی دی چہ
 تاویل نہ مراد حقیقت د معانیو دے (ابو حیان)۔
 او ابن کثیر و ثیلی دی چہ مراد ددیتہ ددوی تحریف
 دے پہ موافق د خواہش ددوی سرہ۔
 فائدہ لہ: شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پہ
 مجموعۃ الفتاوی کین ذکر کریدی او دلتہ قاسمی
 ہم نقل کریدی چہ د تاویل درے قسمونہ دی۔
 اول قسم داچہ تاویل یہ معنی د حقیقت د خیر او
 مصداق د ہتھ دے۔ لکھ تاویل د او امرود اللہ تعالیٰ
 عمل کول دی پہ ہتھ باندے لکھ پہ حدیث د بخاری

نجران دَنصاراؤ یہ لفظ دَرُوح مَنہ اَوْحٰی السَّوْتِ
 سرہ اَوْ دَاللہ تعالیٰ یہ بارہ کنس صیغے دَجَمع دَامَشْأَلْہَا
 دی۔ تودوی دَدیتہ دَعِیسی علیہ السلام ولدیت او
 جزئیت دَاللہ تعالیٰ نہ او تصرف دَالوہیت او تشلیت
 ثَابِتوی۔ اور اسخین خلق داراجع کوی محکما توتہ
 چہ لم یلد ولم یولد، وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوا الٰہِیْنَ اِثْنِیْنِ
 اَوْ مَالًا یَمْلُکْ لَکُمْ ضَرًا وَلَا نَفْعًا، دایہ بارہ دَعِیسی علیہ السلام
 کنس دی۔ اونور ہم دیر آیاتوتہ دی نو دے پہ وجہ سرہ
 تاویل محمود دے چہ روح نہ مراد خاوند دَرُوح دے او
 مَنہ نہ مراد دَطرف دَاللہ تعالیٰ نہ۔ اوجی السَّوْتِ یہ معنی د
 دے قول دے مری تہ چہ ژوند مے شہ یہ حکم دَاللہ تعالیٰ
 سرہ۔ اوصیغہ دَجَمع دَتعظیم دَپارہ دہ۔ عَدَّ جَاهِلِدْنَ وائی چہ
 دَ محمد صلی اللہ علیہ وسلم نُور دَاللہ تعالیٰ دَنُور تہ جزء دے
 اواستدلال کوی یہ آیت قد جاءکم من اللہ نور سورۃ مائدہ
 ہا سرہ۔ دوی وائی چہ مَن دَتبعیض دَپارہ دے۔ دَدوی پہ
 رد کنس ہم دامحکما ت پور دی چہ لم یلد ولم یولد، ما اتخذ
 صاحبه ولا ولد (سورۃ جن ۳۰)، اِنِّیْ یَکُونُ لَہٗ وَلَدٌ وَلَمْ
 تَکُنْ لَہٗ صَاحِبَہ (سورۃ انعام ۸۰)۔ اوجواب دادے چہ مَن اللہ
 یے محکیش کریدے یہ توریات مے تودلیل دے چہ مَن
 یہ معنی دَجہت سرہ دے۔ عَدَّ جَاهِلِدْنَ وائی چہ آواز کول
 مروتہ جائزدی یہ دلیل دے قول سرہ چہ ابراہیم علیہ
 السلام تہ او وئی شوجہ مرو مرغوتہ آواز اوکرہ چہ ادعہن
 ہرکله چہ دُعَا لَفْظ مشترک ووپہ مینج دَ آواز کولو او دَرآمد دَشہ
 وئیلو کنس تودوی دویمہ معنی مراد کرہ لیکن محکما توتہ تو
 کنس یلنے دَغیر اللہ تہ رپہ عقیدہ دَالوہیت سرہ) شَرک او
 ضلال وئیے شویدے لکہ سورۃ احقاف ۲۵، سورۃ حج
 ۲۴ او سورۃ فاطر ۲۴ کنس۔ توپہ دے لفظ (ادعہن) کنس
 دُعَا یہ معنی دَصرف آواز دہ اوداخو معجزہ دہ دَدینہ دَنُور او

دیارہ عموم نشی ثابتیدے۔ خلورم مثال دادے چہ قول
 د مجسمو او مشبہو دے چہ اللہ تعالیٰ لہ جسم ثابتوی پہ
 دلیل دید اللہ، بل یداد، استوی علی العرش وغیرہ۔
 لیکن د دوی پہ رد کیں محکّمات آیتونہ دادی چہ لیس
 کمثلہ شیء، لا تضربوا اللہ الامثال، اولم یکن لہ
 کفواً احد۔ نو عقیدہ صحیحہ دادہ چہ دامور اللہ تعالیٰ
 لہ ثابت دی پہ معنی حقیقی سرہ لیکن بغیر د تشبیہ،
 تجسیم او تمثیل نہ۔

پنجم مثال جمہیہ د دے آیتونو د حقیقی معنوںہ انکار کوی او
 د دے ارتکاب کوی پہ مجازی او کنائی معنی سرہ پہ دغہ آیتونو
 کیں۔ لیکن دا آیتونہ محکّمات دی پہ اعتبار د معنی حقیقی
 ظاہری سرہ۔ او ہیخ دلیل نیشته چہ دلالت او کوی
 پہ پرینودلو د حقیقی معنی او اخستلو د مجازی معنی
 سرہ۔ نو د دوی تاویلات تحریفات دی او دوی اہل
 زیغ دی۔

شپرم مثال خوارج استدلال کوی پہ ان الحکم الا للہ سرہ پہ
 اثبات د کفر د علی رضی اللہ عنہ چہ ہغہ حکمین منلہ وو۔ او
 اثبات د کفر د ہغہ چاچہ حکم بما انزل اللہ نہ کوی
 (او دا حکم ئے مطلق دے) او استدلال کوی پہ من لم
 یحکم بما انزل اللہ فاولئک ہم الکافرون سرہ۔ او حال دا
 چہ حکم لفظ مشترک دے پہ مینخ د حکم د اللہ تعالیٰ او د حکم
 د حکمینو کیں۔ او دارنگ ترک د حکم بما انزل اللہ مشترک
 دے پہ انکار او توہین او ہسے پرینودلو کیں ریعنی یوشخص د اللہ
 تعالیٰ د حکم نہ انکار نہ کوی بلکہ اقرار کوی خو پہ حائے ئے نہ
 (لاوری)۔ او محکّمات آیتونہ موجود دی پہ جواز د حکم
 د بندگانو او حکمینو جوہر لو کیں۔ او دارنگ محکّمات
 موجود دی چہ بغیر د انکار او لوازمود انکار نہ کفر نہ
 لازمیزی۔ نو دوی پہ مشترک باندے استدلال کوی۔

اووم شیعیگان استدلال کوی چہ علی رضی اللہ عنہ او نور
 امامانو تہ علم بکل شیء ورکھے شویدے او دارنگ امامت
 افضل دے د نبوت تہ - د اول دپارہ دلیل پیش کوی دکل شیء
 احصیناہ فی امام مبین - او دویم دپارہ دلیل پیش کوی
 چہ انی جاعلک للناس اماما - حال داچہ لفظ د امام مشترک
 دے لوح محفوظ او تورات تہ ہم وئیلے شویدے - او دارنگ
 امامت نبوت تہ ہم وئیلے شیء - لیکن دوی د اول
 تاویل کوی یہ علی رضی اللہ عنہ او نور امامانو سرہ -
 او د دویم تاویل کوی یہ امامت غیر د نبوت تہ - او حال
 داچہ محکمت آیتونہ دلالت کوی چہ علم غیب سیوا د
 اللہ تعالیٰ تہ بل ہیچا دپارہ ثابت تہ دے - او دارنگ
 نبوت اعلیٰ دے د صفت د امامت تہ - اتم مثال دادے
 چہ مقلدین د تقلید شخصی اثبات کیں استدلال کوی د
 فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون تہ - تیوس
 خاص کوی یہ تیوس د صرف حکم سرہ بغیر د تیوس
 د دلیل تہ - او اهل الذکر خاص کوی یہ یو امام پورے -
 او عدم علم خاص کوی یہ عدم علم د حکم پورے - او
 حال داچہ دادریوارہ عام دی - نو تخصیص یے یہ یو
 پورے بغیر د دلیل شرعی تہ زیغ دے اویل جانب
 تہ محکمت شتہ دے چہ ہغہ یشکارہ دلیلونہ دی یہ
 اطاعت د اللہ تعالیٰ او اطاعت د رسول کریم صلی اللہ
 علیہ وسلم او گر حؤل د حکم د تنارع یہ وخت کیں
 کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ -
 نہم مبتدعین د انبیاء و شہداء و اولیاء دپارہ دنیوی
 ژوند ثابتوی او ورسرہ لوازم د دغہ ژوند ثابتوی
 یعنی اوریدل، لیدل، خوراک خشکاکی، امداد کول وغیرہ -
 دا ثابتوی د لفظ د احیاء تہ یہ سورہ بقرہ ۱۵۹ کیں او
 آل عمران ۱۵۹ کیں - او حال داچہ لفظ د حیات عام دے

حیات دنیویہ، برزخیہ او آخریہ ہولو تہ۔ نو دے تخصیص
 یہ دنیوی ژوند پورے بغیر دے دلیل شرعی نہ داریخ دے۔
 احوال داچہ محکماً آیتونہ یہ نفی دے حیات دنیویہ کنس
 شتہ یہ بارہ دے ہولو امواتو (مرو) کنس۔ لسم مثال دا دے
 چہ عام مبتدعین دے بدعاتو دے عباداتو دے اثبات دے بارہ دے
 مطلق آیتونہ استدلال کوی۔ دے موخ دے قضا عمری
 دے بارہ دے اقیما الصلوٰۃ نہ او دے عایہ ہیئت اجتماعی سرہ
 پس دے فرض یا سنت موخو نو او پس دے جنازے دے موخ نہ
 یہ ادوار بکر سرہ وغیرہ۔ او حال دا دے چہ دا مطلق
 شرعی دی۔ مطلق لغوی نہ دی او مطلق شرعی یہ افراد
 شرعیہ باندے حمل کیری۔ او بل جانب تہ محکماً
 موجود دی چہ بکار دے دلالت کوی چہ یہ عبادات شرعیہ
 کنس اتباع رسول شرط دے۔ لکہ قل ان کنتم تحبون اللہ
 فاتبعونی حبیبکم اللہ الایۃ۔ او دے غسے نور ایا تونہ ہم دی۔
 تنبیہ:- دا مثالونہ اکثر بنا دی یہ دے خبرہ چہ متشایہ
 مشترک او محتمل دے حقیقت او مجاز تہ شامل دے لکہ
 چہ مخکنس تیر شویدی نو یہ دیکشن ہفہ معنی اخستل
 چہ دے محکماً تونہ خلاف دے دے اہل زیغوکار دے۔

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ، دا رد دے یہ اہل زیغو
 باندے چہ ہفوی دے علم دعوی کوی او بحثونہ کوی یہ
 ہفہ علم کنس چہ خاص دے یہ اللہ تعالی پورے۔ او دلتہ
 دے تاویل معنی حقیقت یا تفسیر دے۔ دے دے وجہ نہ
 یے مخکنس تاویل تہ ضمیر راجع تہ کرو بلکہ لفظ دے
 تاویلہ یے مستقل ذکر کرو۔

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهِمْ وَانْجِلَاسِهِمْ فِي الْعَالَمِ، یہ دیکشن دوہ اقوال دی۔ اول
 قول دا چہ عطف دے یہ اللہ باندے نو یہ دے
 وجہ سرہ وقف نیشتہ یہ لفظ اللہ باندے۔ او یقولون
 خبر دے دے مبتداء محذوق یا دا جملہ حالیہ دے۔

دویم قول دادے چہ والراسخون میتداء دے او
 یقولون خبر دے او عطف ک جملے دے یہ جملہ باندے
 لیکن یہ اولہ جملہ کیں یہ لفظ اللہ باندے وقف لازم ہے
 اول قول نقل دے د ابن مسعود، ابی بن کعب، ابن
 عباس او عائشہ رضی اللہ عنہم او حسن بصری، عروہ،
 عمر بن عبد العزیز، امام مالک، کسائی او ابو عبید رحمہم اللہ
 وغیرہم نہ۔ او مراد ک تاویل نہ حقیقت دے او ک متشابہ
 نہ مراد صرف ہجہ دے چہ خاص دے علم ک ہجے یہ
 اللہ تعالیٰ پورے لکہ وخت ک قیامت او تفصیلی حالات ک
 قیامت، تفصیل ک تقدیر او تفصیلی حالات ک قیر وغیرہ۔
 دا حقیقتو نہ ک اللہ تعالیٰ نہ سیوا ہیچا نہ نہ دی معلوم اگر
 چہ راسخین وی۔ او دویم قول نقل دے د ابن عباس رضی اللہ
 عنہما، مجاہد، ربیع، محمد بن جعفر رحمہم اللہ او اکثر متکلمین
 او ک تاویل نہ مراد حقیقت یا تفسیر دے (ک تاویل اولہ
 معنی یا دویمہ معنی)۔ او متشابہ نہ مراد ہجہ نور اقسام
 دی چہ مخکس تیر شوی دی یعنی مشترک، محتمل ک حقیقت
 او مجاز۔ روح منہ، ک اللہ تعالیٰ د پارہ صیغہ ک جمع، او معانی
 حقیقتا ک اسماء صفاتو بغیر ک تکلیف نہ، او تعارض ک آیاتو
 او متسوخ وغیرہا۔ ابو حیان ک اول قول ک ترجیح د پارہ دیر
 دلیلونہ ذکر کری دی او بیایئے ک ترجیح د پارہ ہم بعض
 وجوہ ذکر کری دی۔ او ابن عطیہ و بیہ دی چہ ک محکم یہ
 علم کیں خوراسخ او غیر راسخ برابر دی لیکن متشابہ
 کیں یو قسم ہجہ دے چہ علم یئے یہ اللہ تعالیٰ پورے
 خاص دے لکہ حقیقت ک روح او احوال ک قیامت وغیرہ۔
 او بل قسم ہجہ دی چہ یہ دلیلونو او قریتوسرہ او پہ رد
 الی امر الکتاب سرہ راسخین ک ہجے علم لری تو معلومہ شوہ
 چہ اختلاف کیں دیر بعد (لرے والے) تیشتنہ۔
 راسخون ک رسوخ نہ دے پو خوالی نہ وئیے شی یعنی کدوی

رَبَّنَا لَا تَزِرْ كُفْرَنَا بَعْدَ إِذْ

روائی دوی) اے ربہ زہونہ کبرہ وی زہونہ زہونہ روستو دے نہ چہ

هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ

تاہدایت را کہے دے مونہ نہ اورا ونج مونہ خاص ستا د طرف نہ

علم یہ شبہا تو سرہ نہ زائلہ کی ری۔ او امام مالک رحمہ
اللہ و ثیلی دی چہ عالم سرہ د عمل او اتباع نہ راسخ
دے۔ او بل قول دادے چہ راسخ کیں خلور صفتونہ
یکاردی۔ عا تقوی فیما بینہ و بین اللہ عا تواضع بین
الخلق عا زهد فی الدنیا عا او مجاہدہ کول د نفس سرہ۔
يَقُولُونَ اَمَّا بِهٖ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا، دلتہ قول یہ معنی د
اعتقاد دے او ایمان تہ مراد ایمان اجمالی دے
ربنا یہ اول قول باندے) یعنی ایمان یہ متشابه
او یہ صفت د متشابه سرہ۔ او بنا یہ دویم قول مراد
ایمان تفصیلی دے یہ ہفے باندے چہ د دوی علم
ہفے تہ ورر سی پی۔ او احتمال دادے چہ دا قول د دوی
ہفہ عامو مسلما نا تو تہ وی چہ مرتبے د رسوخ تہ تہ وی
رسیدلی۔ بیا ہر کلہ چہ د متشابه د پورہ علم تہ حاصلیدو
یہ وجہ چہ شبہ پیدا کی ری چہ دا یہ د اللہ تعالیٰ د طرف
نہ وی او کہ نہ وی ؟ تو د ہفے شبہ د دفع کولو د پارہ
وائی چہ کل من عند ربنا۔ او مراد کل تہ محکم او
متشابه دوارہ دی۔

وَمَا يَذْكُرُوْا اِلَّا اُولُوْا الْاَلْبَابِ، دا جملہ د اللہ تعالیٰ د طرف
تہ دہ د داسخیتو د مدحے یہ بیان کیں چہ دا مقام دوی
تہ د دے وچے نہ حاصل شوے دے چہ د دوی
عقلوتہ صفا دی د وھیونو او وسوسو تہ۔

رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ①

پوخ والے (پہ ایمان باندے) یقیناً تہ خاص تہ بخشش و رکود نکے ہے۔

۱۔ دایہ قول کہ اسخین کیں داخل دے۔ یا تعلیم کہ عبادے
کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف تہ مودتہ (قرطی)۔ ہرکلمہ چہ کہ مخکس آیت
تہ معلومہ شوہ چہ اہل زیغ خلق نور و خلقولہ یہ فتنہ کیں
اچوی نو کہ زیغ او فتنہ دفع کولو کہ پارسہ دا دُعَادہ۔

کہ تُزَعِّ قُلُوبَنَا، ازاعہ تہ مراد کمرہ کول دی۔ اور جاج و بیلی دی
چہ معنی دادہ چہ یہ مودتہ باندے داسے دروین تکلیف او عبادت
مہ راوے چہ زمونہ کہ زیغ سبب او گرخی۔ یَعْدُ اِذْ هَدَّيْتَنَا، ہدایت
مقابل کہ ضلال مراد دے۔ یا مراد کہ دینہ ہدایت دے محکم او
متشابه تہ مناسب کہ دوا و سرہ۔ دا آیت صریحہ دلیل دے چہ
زیغ (کمرہ) او ہدایت دوا و خلق (پیدا ائش) کہ اللہ تعالیٰ دے۔
او دامدہب کہ اہل سنت دے۔ دوی وائی چہ زرہ اللہ تعالیٰ داسے

پیدا کریں چہ یہ ہخہ کیں صلاحیت دے کہ ایمان او میلان
کفر تہ۔ لیکن ہیخ یو جانب تہ کہ دہ میلان نشی کیں مے نحو
پورے چہ اللہ تعالیٰ یو باعث او سبب تہ وی پیدا کرے توجہ
ہخہ سبب کہ کفر وی تو ہخہ تہ خدا و ان، ازاعہ، صدق، حق، رین
او قسوت و غیرہ و بیلے شی۔ او چہ دغہ سبب او باعث کہ ایمان
وی تو دیتہ توفیق، ارشاد، ہدایت، تسدیں، تثبیت او عصمت

و غیرہ و بیلے شی۔ وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً، مخکس دُعَا سببی
وہ (کہ فاسد و عقائد و نہ کہ مچ کیں لو کہ پارسہ) او دا دُعَا ثبوتی دہ
ہیہ: عطیہ او بخشش تہ و بیلے شی چہ بخیر کہ دیں او عوض
تہ وی۔ مِنْ لَدُنْكَ کیں اشیاء دہ چہ زمونہ کہ جانب تہ ہیخ
سبب یا بدلہ نیشستہ۔ کہ رَحْمَةً تہ دلالت مراد تثبیت او توفیق کہ
لکہ چہ یہ سورہ کہف سہ کیں دی۔ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ، دا وسیلہ
کہ دغہ دُعَادہ یہ نوم کہ اللہ تعالیٰ سرہ او پشان کہ علت دے کہ
ماقبل کہ پارسہ۔

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ

اے ربہ زموئے یقیناً تہ را جمع کوؤنکے دتولو خلقوئے داسے ورخ کنیں

لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ

جہ شک نیستہ پہ ہفے کنیں یقیناً اللہ تعالیٰ خلاف نہ کوہ

الْبَيْعَادِ ۹

د وعدے لہ -

۱۔ دا دُعا تتمہ دہ د مخکس دُعا دپارہ اشارہ دہ چہ بچکیدل
د زبغ نہ او تثبیت پہ ہدایت باندے د دُنیا د خہ مصلحت
د پارہ نہ دے بلکہ لوئے مقصد خوف د آخرت دے۔ او
زجاج وٹیلی دی چہ اقرار کول پہ ورخ د قیامت داسے تاویل
دے چہ راسخون د ہفے علم لری او مخالف دے د متباعت
د متشابہاتو نہ -

جَامِعُ النَّاسِ، روستو د تفرق د انسانو نہ رد زمکے پہ مخ
پہ دُنیا کنیں) دوی بہ جمع کوی پہ میدان حشر کنیں -
لِيَوْمٍ، دا د پارہ د جزاء د دغے ورخے دے یا لام پہ معنی
د فی سرہ دے -

لَا رَيْبَ فِيهِ، د دے تحقیق د سورة بقرہ پہ دویم آیت
کنیں تیر شویدے - دلّہ اشارہ دہ لکھ چہ قرآن کریم
بیشکہ کتاب دے نو دارنگی دوبارہ ژوند ہم بیشکہ دے -
إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْبَيْعَادِ، دا کلام د اللہ تعالیٰ دے د پارہ
د تاکید د ورخے ریوم) د جمع کولو - یا دا کلام د دُعا
کوونکو دے پہ طریقہ د التفات د خطاب نہ غائب تہ -
او مراد د دیتہ طلب د وعدے د جنت دے د حُان د پارہ -
لکھ چہ د دے سورت پہ آخر آیت ۱۹۲ کنیں دی -
سوال :- دلّہ یے إِنَّ اللَّهَ ذکر کرد او پہ ۱۹۲ کنیں إِنَّكَ ذکر
کرے دے ۹

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِي

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفریہ کو پید ہوجئے بہ دفع نہ کری

عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ

د دوی نہ مالونہ د دوی او نہ اولاد د دوی

مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

د عذاب د اللہ تعالیٰ ہیخ خیز او دغہ کسان دوی

وَقُودُ السَّارِ ۝۱۰

خشاک د اور دی -

جواب لہ :- یہ اول احتمال خود کلام د اللہ تعالیٰ دے
او ہفتہ کلام دے د دعا کوونکو۔

جواب لہ :- یہ دویم احتمال سرہ دا مقام د عظمت او د
جلال د اللہ تعالیٰ دے یہ راجع کولو او حساب کولو د انسانانو
سرہ - تو د دے سرہ لفظ د اللہ مناسب دے او یہ ۱۹۴
کبن مقام د تضرع او طلب دے نو د ہفتہ سرہ خطاب
مناسب دے۔

سوال :- یہ دے دعا کبن خو طلب د خہ خیز نیشہ نو دا
خہ رنگ د دعا دہ ؟

جواب :- یہ دے کبن د دعا پتہ دہ یعنی مونہ د زیغ نہ
بچ کرے او رحمت را کرے (رسعانی) - یا جملہ د
لا یخلق آہ قائم دہ یہ خائے د طلب د وعدے د جنت
کبن - میعاد عام دے وعدے او وعید دواہو تہ شامل دے
لیکن وعید د فاسقانو مشروط دے یہ عدم د عفو
سرہ یہ دلیل د نورو تصوصو سرہ - یا دلتہ مراد میعاد
د مؤمنانو دے حکہ چہ خلاق د وعدے تہ قابل د
ملا متیا او قبیح دے - او خلاق د وعید نہ کرم او سبب
د مدح دے۔

منہ۔ یہ دیکھیں تخویف او ذکر حال کے اہل زیغور کے روستو
 کے حال کے راسخینو نہ۔ او ہر کلہ چہ دا کے ہفتے صد دے کے
 وجہ تہ یے عطف کرے تہ دے۔

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا، یہ دیکھیں درے اقوال دی۔ اول
 قول دا چہ دا ہفتہ وقد کے نصاراؤ کے تجران دے چہ یہ
 دوی کیں یوتن وو ہفتہ وئیل چہ حہ پوہیرم چہ دارسول
 حق دے لیکن کے روم بادشاہ موتی لہ مالوتہ راگوی نو کہ
 حہ کے حق اعلان او کرم تو ہفتہ مالوتہ یہ راباندے بند کری۔
 دویم قول دا چہ مراد کے دینہ بنو نصیر او بنو قریظہ دی
 چہ یہ پخیلو مالوتو او حامنو باندے یے فخر کو۔
 دریم قول دا چہ دا آیت عام دے ہولو کافرانو تہ۔ او
 داسے آیت یہ دے سورت سلاکیں او سورۃ مجادلہ کا
 او سورۃ تبت سلاکیں ہم راغلے دے۔

كُنْ تُغْنِي عَنْهُمْ، إغناء یہ معنی کے کافی کیدلو او دفع
 کو لو سرہ راجی او دا متعدی دے یو مفعول تہ لیکن
 ہر کلہ چہ یہ دے کیں معنی کے دفعے ہم شتہ نو دے
 وجہ تہ دے سرہ دویم متعلق ذکر کیبری۔ چہ کے ہفتے
 مقصد دفع کول کے ضروری او فعل ہفتہ تہ یہ من سرہ
 متعدی کیبری۔

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ، ہر کلہ چہ کے مال قائم دے
 اولاد تہ یہ بارہ کے مدافعت او حفاظت کیں دیرے دی
 دے وجہ تہ اموال یے مخکس ذکر کرو۔ او یہ مالوتو
 سرہ فدیہ ورکیدیشی کے عذاب کے دفع کولو دے پیارے او یہ
 اولاد سرہ نصرت او امداد کیبری دے وجہ تہ دے
 دواہو تخصیص یے او کرو

مِنْ اللَّهِ، کے کشاف یہ نیز دا من کے بدل دے پیارے دے نو
 تقدیر کے عبارت دے یعنی من رحمت اللہ او من طاعت
 اللہ۔ او یہ نیز کے ابن عطیہ دا من کے ابتداء دے پیارے دے

كَذَّابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ لَا وَالَّذِينَ

حال ددی پشان د حال د فرعونیانو دے او د هغه کسانو چه

مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّابُوا بِالْبَيِّنَاتِ

د دوی نه مخکس تیر شوی دی دروغ ژن په گڼول ایا تو نه زمونږ

فَاَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ط

تو اونیول دوی لره الله تعالیٰ په سبب د گناهونو د دوی

وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

او الله تعالیٰ سخت عذاب ورکوونکې دے

نو تقدیر د عبارت دادے چه من عذاب الله او من غضب الله - او د ابو عبید په نیز په معنی د عند دے او په نیز د بعضو د تبعیض د پیاره دے -

وَأُولَٰئِكَ هُمُ قَوْمُ الْتَّارِ، هر کله چه ماقبل جمله کس د دنیا عذاب ته اشاره وه نو د دے وچه ته یې دا جمله په هغه باندې عطف کړه - او دا تخويف دے په عذاب آخروی سره - او د دے تفسیر په آیت سکا د سورة بقره کس تیر شوی دے - او قرطبی او ابن کثیر حدیث د ابن مبارک نه نقل کړی دے چه د هغه په آخر کس راغلی دی چه روستو خلق به راشی قرآن په لولی - او وائی به چه خوځ زمونږ نه زیات قاری او زیات عالم دے ربیا یې او وئیل چه دغه خلق د دے اُمت نه دی او خشاک د اور دی -

۱۱ - دا مثال د تخويف د تیوی دے په مخکنو اقوامو مکذبو سره -

كَذَّابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ، د دے مبتدا ع پته ده یعنی ذَابَهُمْ - نور اقوال هم په دیکس شته دے لیکن دا قول غوره دے - ذَابٍ په اصل کس په عمل کس کړاؤ کول

او بار بار کول دی - او یہ عرف کس حال، شان، امر او عادت وغیرہ تہ و ثیلے شی - او حاصل ذکر تشبیہ دادے چہ دے موجودہ کافرانو ہلاکت او دمال اولاد فائزہ نہ ورکول پشان ذکر حال ذکر آل فرعون (کافرانو) دے - ذکر آل فرعون تہ یے شروع یہ دوحہ وجو سرہ کرے دہ - اول دا چہ مخکن ذکر دتصاراؤ تیرشو او هغوی یفی اسرائیل وو ذکر فرعون ذکر حال نہ پورہ خبر وو - دویم دا چہ استیصالی عذابونہ رچہ ہول قوم او امت یہ یوخل ہلاک شی) دا یہ فرعون باندے ختم شویدی ذکر فرعون د عذاب غرق نہ روستو داسے استیصالی عذاب تہ دے راغلے لکہ چہ یہ تفسیر ذکر سورۃ قصص ۳۷ کس دیتہ اشارہ شویدہ -

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ، دا عطف دے یہ آل فرعون باندے - یا دا مبتداء دہ اوروستو یے خبر دے - او دھغوی ذکر یہ سورۃ حج ۳۷، ۳۸، ۳۹ توبہ ۳۷ او سورۃ ق ۱۲، ۱۳، ۱۴ کس شویدے -

کَذَّبُوا بِآيَاتِنَا، یہ اول توجیہ باندے (کذبا) حال دے یا استیناف دے - او یہ دویمہ توجیہ باندے خبر دے ذکر والذین دپارہ - او دا تفسیر دے ذکر داب دپارہ - آیات هغه دی چہ یہ کتابونو ذکر اللہ تعالیٰ کس وو یا معجزات مراد دی -

فَاَخَذَ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ، اخذ کنایہ دہ دراکیرولو نہ یہ عذاب کس - او یہ بذنوبهم کس بآء سببیہ دہ - یا بآء دملایست دہ او حال دے - یعنی دوی متلبس وو یہ گناھونو سرہ توبہ یے نہ وہ کرے - او تقسیم اخذ (عذابونو) یہ سورۃ عنکیوت ۳۷ کس ذکر دے - ذنوب یے جمع ذکر کریدہ حکمہ چہ ذکر او شرک سرہ نور گناھونہ ہم یو حائے شویوی چہ هغه دتفصیل ذکر بعضے

قُلْ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا سِتْغَلِبُونَ

تہ ادا یہ ہفتہ کسانو تہ چہ کفریے کہے دے زر کمزوری بہ کوشی ناسو

وَنَحْشُرُونِ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ط وَبِئْسَ

او جمع بہ کہے شی تاسو جہنم تہ او بد خائے

الْبِهَادُ ۱۲

تیار کوشیدے (دا جہنم)

اقوامو سرہ یہ بعضہ سور تو نو کس ذکر شوی دی۔
وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ، یہ دیکس اشادہ شدت دگنا ہونو
دھغوی تہ۔ دارنگ یہ سورۃ انفال ۵۶ کہس کفر ذکر
وو نوور پسے آیت ۵۶ کہس تکذیب ذکر دے۔ کفر مرض
د زہہ دے او تکذیب مرض د زہہ دے۔ د دے وچ
تہ یے کفر مخکس کریدے یہ تکذیب یا نڈے۔
۱۲۔ دا متعلق دے د ان الذین کفروا سرہ۔ او
جواب د وہم د دغہ کافرانو دے۔ وہم دا وچہ مخکی
قومونہ حکہ ہلاک شوی دی چہ ہغوی کمزوری وو او
مونہ خوطاقت والا یو یہ دیرو مالونو او خامتو سرہ۔ بل
وہم دادے چہ دغہ کافرانو (یہودو او نصاراؤ د نجران)
وئیل چہ ہغوی (مخکی قومونہ) حکہ ہلاک شوی دی
چہ دین سماوی یے تہ منلو او مونہ خودین د موسیٰ
علیہ السلام یا عیسیٰ علیہ السلام منلے دے۔ نو مونہ
غالب یو۔ نو د دواہو وہمونو جواب یہ دے ایت کہس
اوشو۔

قُلْ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا غُرَّةٌ ۚ وَهُم مُّوَدَّوْنَ
کافران یہود او نصاری دی چہ د سورۃ العمران د
نزول د وخت پورے دوی یہ ظاہر کہس طاقتور و دے
سِتْغَلِبُونَ، دا پیشنگوی رشتیتہ دہ یہ طریقہ د معجز

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فَعَّتَيْنِ

یقیناً شتہ دے ستاسو دپارہ عبرت یہ دودہ چلو کیں

التَّقَاتِ طِفْعَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

چہ فٹاخ شول دوارہ یو چلے جنک کولو یہ لارے کالہ تعالیٰ کیں

وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَهُمْ

او بلہ چلہ دہ چہ کفرے کولو لیدل دوی هقوی لره دو چندہ خیل

رَأَى الْعَيْنُ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ

یہ لیدلو د سترگو سرہ او اللہ تعالیٰ کلکوی یہ مدد خیل سرہ

مَنْ يَشَاءُ ط إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً

هغه چالہ چہ او غواری یقیناً یہ دیکیں ضرور عبرت دے

لِأُولَى الْأَبْصَارِ ۱۳

خاوندانو د پوہ لره -

سرہ او هم داسے واقع شوہ - حکہ چہ بنو نضیر او شرپے شول خیبر تہ اوبیا روستو دخیبر تہ هم اوشرپے شول - اوبنوقریظہ اووڑلے شول - او یہ دیکیں مصداق دے دے قول چہ لن تغنی عنهم اموالهم ولا اولادهم من الله شيئاً - وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ، دامصداق دے داولئک هم وقود النار - الی پخبلہ معنی سرہ دے - یا یہ معنی دے دے - او دے دوارہ یہ ذکر کیں اشارہ دہ عذاب د دنیا او دآخر دوارہ تہ - وَيُنْزِلُ الْمِهَادَ، مهاد هغه بسترہ دہ چہ تیار کړے شوے وی د آرام دپارہ - نو جهنم تہ یے مهاد په طریقہ دتھکم (مسخر) سرہ وئیلے دے - او د مجاهد تہ قرطبی نقل کړی دی چہ مهاد هغه عملونه دی چہ دوی د خان دپارہ تیار کړی دی - سَلَامٌ دامتعلق دے دَسْتَغْلِبُونَ سرہ په طریقہ د دلیل د هغه

دیا ہے۔ تو خطاب دے الٰہین کفر واتہ۔

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ، اِسْمِ دے دکان دیا رہ۔ کانٹے دے دسے وجوہ
اونہ وٹیلو لے داموئت مجازی دے لے دا یہ معنی دے دلیل اوبرقان
دے لے یہ لکھ سرہ فصل راغلے دے دکان اوکاسم یہ منبر کیں
اَوَايَةُ تَنْبِيْهِ مراد تنبیہ، دلیل اولو ہے قدرت الہیہ دے۔

فِي فَعْلَتَيْنِ التَّقَاتَا، لکھ خبر دے دکان اَوْفِي فَعْلَتَيْنِ یہ محل صفت
کیں دے دَايَةُ دیا رہ۔ یَا فَعْلَتَيْنِ خبر دے اولکھ متعلق دے
یہ گان پورے۔ فَعْلَتَيْنِ تنبیہ دے دَفْعَةُ دیا رہ اَوْفَعْلَةُ ہفتہ جماعت
تہ وٹیلو شی چہ ہفتہ تہ یہ سختی کیں رجوع کیں مے شی۔ اوک
دینہ مراد بالاتفاق چلے وے دے مؤمنانو اوکافرانو یہ غزوہ
دے بدر کیں۔ التقتا یہ محل دے خبر کیں صفت دے دے فَعْلَتَيْنِ
دیا رہ۔ التقاء تہ مراد لمخالج کیدل دی دے جنگ کو لو دیا رہ۔

فَعْلَةُ تَقَاتُلٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَ اُخْرٰی کَا فِرْعَوْنٍ، فَعْلَةُ خبر
دے دے مبتداء محذوف اِحْدَاهُمَا رِیُوک دواپونہ دیا رہ۔
یا خبر پیت دے یعنی منہما۔ او یہ دے جملہ کیں اکتفا دے۔
یعنی ہرہ جملہ کیں ہے ہفتہ خیز حذف کریدے چہ
یہ مقابل کیں ہے ثابت کریدے۔ تو یہ اولہ جملہ کیں
مؤمنہ پیت دے او یہ بلہ جملہ کیں فی سبیل الشیطان
پیت دے لکھ چہ یہ سورۃ نساء ۷۷ کیں دی۔

يَرَوْهُمْ مَثَلَهُمْ رَاٰی الْعَيْنِ، یہ دیکھیں دے توجیہان
دی۔ علایرون ضمیر فاعل راجع دے مؤمنانو تہ اوضمیر مفعول یہ
یرون تہم او مثلیہم کیں کافرانو تہ راجع دے۔ معنی دادہ
چہ ریلیدل مؤمنانو کافرانو لہرہ دوچند دے ہغوی۔ او یہ
دیکھیں لوئے قدرت دے اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دے چہ سرہ دے
دومرہ دیر عدد دے ہغوی تہ مؤمنان وربان دے غالب شول
یہ طریقہ دے کم من فَعْلَةُ قَلِيلُهُ غلبت فَعْلَةُ كَثِيرُهُ بِاِذْنِ اللّٰهِ
سرہ۔

سوال :- یہ سورۃ انفال ۷۷ کیں دی واذیریکوہم

اذا التقيتم في اعينكم قليلاً داخدا لالت كوی چہ کافران
مؤمنانو ته لہ بیکارہ کیدل ؟

جواب :- دا حمل دے یہ جدا جدا حالاتو بان دے ۔
اولیئے ورتہ دیر بیکارہ کول دے مؤمنانو دے ازمیشت دیا رہے ۔
بیایئے ورتہ لہ بیکارہ کول یہ قتال بان دے دے تشجیع دیا رہے ۔
۲۔ دویمہ توجیہ دادہ چہ یرون ضمیر قاعل مؤمنانو

او هم ضمیر کافرانو ته راجع دے او مثلیهم ضمیر
مؤمنانو ته راجع دے معنی دادہ چہ ریلیدل مؤمنانو
کافرانو لہ دو چند خیل (حککہ کافران پہ اصل کس تقریباً
نہ سہ وو او مؤمنان درے سوہ دیارلس وو۔ نو دالیدل
یہ حالت اصلہ کس دی پہ اول وخت کس عضمیر دیرون
کافرانو ته راجع دے او هم ضمیر مؤمنانو ته راجع دے ۔

او مثلیهم ضمیر کافرانو ته راجع دے نو معنی داشوہ چہ ریلیدل
کافرانو مؤمنانو لہ دو چند خیل۔ دادے دیارہ چہ یہ کافرانو بان دے
رعب پریو وخی۔ یا دا چہ دے مؤمنانو سرہ ملا ٹیک منگری وو او
کافرانو ته یہ دے مؤمنانو پہ شکل بیکارہ کیدل۔ او دا یوحال دے

اوسورۃ انفال ۳۴ کس تقلیل بل حال وو تو تعارض نہ راخی
اویہ دے مقام کس صاحب الالباب وغیرہ تور توجیہات ہم
لیکلی دی لیکن دغہ درے واضح دی۔ او غور توجیہ پہ دیکس
کموالے دے مؤمنانو او دیر والے دے کافرانو والہ دہ۔ چہ ہغہ پہ اولہ
توجیہ کس دیر دی پہ تسیت دے دویمہ توجیہ سرہ۔ حککہ چہ دلہ
مقصود ذکر دلوئے قدرت دے اللہ تعالیٰ دے چہ مؤمنان دے کافرانو
پہ تعدا کس دیر لہ وولیکن پہ مدد دے اللہ تعالیٰ غالب شول او
کافران اگر چہ دیر وولیکن دے اللہ تعالیٰ پہ قدرت سرہ مغلوب
او ذلیل شول ۔

رأى العین، ہر کہ چہ رائی مشترک دے یہ منج دے لیدل لوسترو
او دپوہے دے رپہ کس نوالعین یئے دے دیارہ ذکر کرو چہ اولہ
معنی مراد دہ۔ بیایہ اولہ توجیہ او دویمہ توجیہ صرف لیدل

زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ

دولی کے شویہ اشاراتوہ مینہ کول دھفہ غیزونو چہ نفس پے غواری د

النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرَ

زناتو نہ او د حامنو نہ او د خزانو

الْمُقَنْطَرَةَ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةَ

جمع کے شوڈ نہ د سرو زرو او د سپینو زلو نہ

وَالْخَيْلَ الْمُسَوَّمَةَ وَالْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ

او د اسونو خاستہ (خاریہ) نہ او خاروڈ او د فصلونو نہ

د سترگوو و اگرچہ یہ اصل کیش لبرو و او یہ دریمہ توجیہ
کیش لیدل د سترگو د اصل سرہ برابر و۔ لیکن یہ دے لفظ
ذکر کول کیش فائدہ دادہ چہ سرہ د پیر والی تہ اللہ تعالیٰ د اکافران
مغلوب کرل تو معلومہ شوہ چہ د اللہ تعالیٰ یہ تیز ظاہری کثرت تہ
ہنچ اعتبار نیستہ۔

وَاللَّهُ يُؤَيِّنُ بَنِيهِ مَن يَشَاءُ، د ادلیل دے چہ اللہ تعالیٰ یہ بد،
کیش د مؤمنانوسرہ غیبی امداد اوکرو۔ اگرچہ یہ ظاہر کیش مغوی
لبرو و لکہ یہ العمران ۱۳۱ او سورۃ انفال ۱۲۵ کیش ہی
یؤئین، د اید تہ اخستہ شوے دے قوت تہ وٹیلے ثنی۔ او د مٹی
کیش تہ صرف مؤمنان مراد دی د امشیت مراد دے رضا دے۔

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ، ذلک اشارہ دہ نصرت یا
نیکارہ کول لبرو لہرہ دیر۔ عبرت یہ اہل کیش دلالت کوی چہ
تجاوز اوشی دیو غیز دیو حائے تہ یل حائے تہ۔ او دارنگ وٹیلے شی
استدلال دیو غیز نہ یہ بل داسے غیز نہ دھفہ سرہ مشابہ وی او دیتہ اعطاف روعظ
اخستہ ہم وٹیلے ثنی۔ الْأَبْصَارِ دے بصر نہ دے یہ معنی د لیدلو
یہ سترگو سرہ دے۔ یعنی چاچہ دغہ دوارہ دے یہ سترگو لیدلو
وے۔ یا یہ معنی د رویت قلبی دے او دیتہ بصیرت وٹیلے شی
یعنی خاوندان د روع او سالم عقل۔

ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

۱۰ بُول لکھ نفع دے

۱۱ دُون

۱۲ دنیوی

وَاللّٰهُ عِنْدَ ڪَ حَسْنِ الْمَاۤبِ ۱۳

۱۴ اود اللہ تعالیٰ خاص دھنہ سرہ خائستہ بخائے د ورتللو دے۔

۱۵ داترہید (بے رغبتی و رکول) دے یہ دنیا کیں اوترغیب دے آخرت تہ۔ اومتعلق دے دکن تغتی اموالہم ولا اولادہم سرہ۔ او جواب د سوال دے چہ ہرکلہ دغہ مالوتہ او اولاد دے کافراوتہ ہیچ فائدہ نہ و رکوی تو دوئی یے د خہ دپارہ جمع کوی تو دے ایت کیں دھنہ جواب تہ اشارہ دے۔

۱۶ زین للناس، تزیین و نیلے شی یوخیز لہرہ خائستہ بنکار کول چہ دھنہ قیاحت اونا کاروالے یا بد شکلی د زہرہ اوسترگوتہ لکشی اوصرف خائست اوقائہ یے بنکاریری۔ للناس تہ مراد کافران دی یہ قرینہ د آیت ۱۷ سورہ بقرہ سرہ۔ یا مراد عام دے کہ کافران وی او کہ فاسقان دنیا پرست وی۔ زین صیغہ د مجھول دہ لیکن قرآن کریم کیں دے نسبت یہ دہرے طریقہ سرہ دے اول داچہ نسبت یے اوشی اللہ تعالیٰ تہ لکہ یہ سورہ اتعام ۱۸ سورہ تمل ۱۹ کیں۔ دویم داچہ نسبت یے اوشی شیطا انسی اوجنی تہ لکہ یہ سورہ اتعام ۲۰ سورہ انفال ۲۱ سورہ نحل ۲۲ سورہ عنکبوت ۲۳ کیں۔ دریم داچہ مجھول ذکر تہی لکہ یہ دے ایت کیں اوسورہ بقرہ ۲۴ سورہ انعام ۲۵ سورہ توبہ ۲۶ سورہ یونس ۲۷ سورہ زمر ۲۸ سورہ فاطر ۲۹ سورہ غافر ۳۰ سورہ محمد ۳۱ اوسورہ فتح ۳۲ کیں۔ ہرکلہ چہ نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ اوشی نومعنی دھنہ دادہ چہ اللہ تعالیٰ دغہ خیزوتہ پیدا کری دی او یہ ہنہ کیں یے د مخلوق دازمیشیت دپارہ لن توتہ پیدا کری دی اود ہرخیز پیدا کو تہ اللہ تعالیٰ دے اوشیطان تہ نسبت یہ اعتبار دوسوسہ اچولوسرہ دے۔

حُبُّ الشَّهَوَاتِ، شہوات جمع دَ شہوت دہ - مصدر دے او
 مراد یہ دے سرہ مفعول دے یعنی مشتہیات نو دا حمل
 مبالغہ دے او ہفہ خیز تہ وئیلے شی چہ نفس ورتہ میلان کوی
 اودا کلہ خیر وی لکہ مشتہیات دَ جنت یہ سورۃ حم سجدہ
 ۳۱ او سورۃ زحرف ۷۷ کیں - اودلتہ امور دَ نیویہ مراد دی
 اودا شہوت دَ شر دے - او یہ دے لفظ ذکر کولو کیں اشارہ
 دہ نفرت و رکولو تہ دَ ہفہ نہ - او حُبُّ یے ورتہ مضائق
 کپیدے اشارہ دہ چہ محبت غیر دے دَ مشتہی تہ - نو
 شہوت غیر اختیاری وی او حب دلہ اختیاری دے چہ
 ہفہ ترجیح و رکول دی یو خیز لرہ یہ نور و خیز و نو باندے
 یعنی دَ انسان کلہ دَ یو خیز سرہ محبت وی لیکن غواری
 چہ دا محبت حُما نہ وے اودا محبت غیر اختیاری وی -
 او کلہ دَ یو خیز سرہ محبت کوی او غواری چہ دا محبت لے
 ہمیشہ وے - نو دا چہ یہ جانب دَ خیر کیں وی نو سعادت
 دے او چہ یہ جانب دَ شر کیں وی نو بیا شقاوت او بد بخت
 دہ - نو معلومہ شوہ چہ دلہ ذکر تے دی اول اشتہاء دَ مشتہیات
 دویم محبت او ترجیح و رکول دغہ مشتہیات توتہ یہ مقابل
 دَ ہفہ کیں - دریم زینت، یعنی عقیدہ ساقی چہ دا محبت
 نہ کار دے او دَ ہفہ قباحت او بدی ورتہ نہ بیکاریدی -
 نو دا درے درجے چہ یہ چاکیں جمع شی نو ہفہ دَ آخرت
 تہ بالکل غافل شی - .

مِنْ النِّسَاءِ، یہ دیکیں دَ شہوات دَ اصولو بیان دے چہ
 ہفہ جامع دَ تلو شہوات تودی - او دارنگی یہ دے کیں
 اختلاف دَ امتوات و زمانوات او اطراف و نیشہ دے - نو اول
 یے نساء ذکر کرے حکم چہ دَ ہغوی سرہ شہوت دَ نارینہ
 یہ طبیعت کیں کیشود لے شوے دے - تودے پورے چہ
 دغہ شوق او شہوت پہ نارینہ یا تے چرتہ نہ بوج کپدی -
 او دوی فتنہ پہ نارینہ یا تے دَ ہرے فتنے تہ زیاتہ ضرری

او نقصانی ده لکه چہ پہ حدیث کیں ہم را غلی دی او دے
 وچ نہ هغه سبب گرجی دپارہ د قطع کولو دخیلوئی او د
 جمع کولو د حرام مال - او دویم ئے ذکر کپے دے و
 لَیْسَیْنِ، ددوی محبت ہم امرطبعی دے لیکن پہ دوی
 کیں یوہ فتنہ ده یعنی حرام جمع کول د هغوی دپارہ -
 او دا محبت د ناریتہ اولاد سرہ زیات وی پہ نسبت د نیکیتہ
 اولاد سرہ -

وَالْقَنَاطِرُ الْمُقَنْطَرَةُ، ردا دریم دے) قناطر جمع د قنطار
 ده - او دا وزن د سلو رطلو تو دے - او دا لفظ پہ اصل کیں
 روی لا تینی دے یا سریاتی دے چہ پہ هغه ژبہ کیں
 کینتال وو او پہ عربی کیں قنطار شو - او د رجاج پہ نیز
 دا اختلے شویدے د قنطر نہ پہ معنی د تپلو او محکم
 کولو سرہ دے - یا د قطر تہ دے رپہ زیادت د نون سرہ)
 او پہ معنی د بھید لوسرہ دے - او پہ مقدار د قنطار کیں دیر
 اختلاف دے - دابی بن کعب رضی اللہ عنہ یہ روایت کیں زر
 او دوه سوه (دولس سوه) اوقیہ تہ و ثیلے شی (اوقیہ ثلویشت
 درهم دی) - او د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ
 دولس زرہ درهمہ یا زر اشرفی - او پہ بل روایت کیں زر او
 دوه مثقالو نہ دی - او د ابوهریر رضی اللہ عنہ تہ روایت دے
 (مرفوع) چہ مراد دولس زرہ اوقیہ دی - او پہ روایت د
 انس رضی اللہ عنہ زر دینارہ دی - او پہ روایت د ابن
 المسیب اوقتاده کیں اتیا زرہ - نور اقوال ہم شتہ دے
 ابو عبید او امام رازی و ثیلی دی چہ قنطار داسے وزن د
 چہ حدیث معلوم تہ دے - الْمُقَنْطَرَةُ، هر وصف چہ د
 موصوف سرہ یہ مادہ کیں شریک وی نو دلالت کوی پہ
 تاکید باندے لکه ظَلَّ ظَلِيلٌ نو دا دلالت کوی پہ دیر
 والی باندے بغیر د تحدید تہ - او پہ دے لفظ کیں
 اشاره ده چہ مال تہ خرچ کوی پہ مصارفو د خیر کیں

بلکہ جمع کوی ہے او خزانہ کوی ہے۔

مِنْ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، دایان دَ القناطر دے۔ اودا ہے
حکے ذکر کویچہ دَ دینہ کالی ر زیورات) جو پیری او دینہ
تقود رو پی) جو پیری۔ اودا چہ ہرہ زمانہ او ہر ملک
کس قیمت دَ نورو مالونو وی۔ ذہب دلالت کوی یہ تسلو
ر زوال) باندے۔ اوفضۃ دلالت کوی یہ تفرق باندے
نودا دواہ دلالت کوی یہ زوال او عدم استقلال باندے۔
فائدہ:- یہ مقام دَ محبت کس ہے اولاد مخکس کریدے
یہ مالونو باندے اودا واضح دے۔ حکہ چہ محبت کس
اولاد مخکس دے یہ مال باندے۔ او یہ مقام دَ فتنہ او
دِ اغتاء (دفع کولو) کس ہے مال مخکس کریدے حکہ
چہ فتنہ دَ مال دیرہ دہ دَ اولاد نہ اودا رنگی دفاع اول
یہ مال سرہ کیپی۔ رفتہ یہ سورۃ انقال ۲۸ تغابن ۵۱
او اغتاء یہ دے سورت ۵۱، ۱۱۴ او سورۃ مجادلہ ۵۱
کس ذکر دے)۔

وَالْحَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ، دا خلورم خیز دے۔ اودا عطف دے
یہ النساء باندے لیکن یہ ترتیب دَ محبت کس دَ ذہب
اوفضۃ (سرو سپینو) نہ روستو دے نو دے وجہ نہ
ہے یہ ہفے پسے ذکر کرو۔ او دے یہ محبت طبیعہ
باندے دلیل دا دے چہ یہ تن زمانہ کس دَ سورئ
ہر قسم اعلی اسباب شتہ لیکن یاد شاہان او مالداران
بیا ہم اسونہ ساقی۔ سورئ او مسایقہ (مقابلہ) پرے
کوی او کادی او بگی او تانگے وریاندے را کادی۔
او لفظ دَ حیل دَ سیویہ یہ نیز اسم جمع دہ او دَ
اخفش یہ نیز جمع تکسیر دہ او دَ واحدی یہ نیز دا
جمع دہ لیکن واحد ہے نیشہ لکہ چہ لفظ دَ قوم،
نساء او رھط دے۔ الْمُسَوَّمَةِ، یہ دیکس اختلاف دے
دَ بعضویہ نیز دَ تسویم نہ دے یہ معنی دَ تعلیم یعنی

هغه اسونه چه تعليم ورکړې شوې وي - او د بعضو په نيز اخستل شوې وي د سيمې او سيمې ته په معنی د علامت سره او د اسپين والې د دې د هغه اسونو په تنو وياړي يا بزرگ والې د خرمين دې - او د بعضو په نيز دا اخستل شوې وي د سوم نه په معنی درعي (سرو لو) سره - اشاره ده چه د دوی د مالکانو لوسته پتي او چراگه هونه دی چه په هغه کيس يې دا اسونه آزاد پرېښودلي وي او په هغه کيس سريږي - او اسونه په داسې سريږي کوسره پيره ترقي کوي - او د بعضو په نيز د سيمې نه اخستل شوې په معنی د حسن يعني خااسته او خاريه دي -

وَالْاَنْعَامُ، دا پنځم څيز دې - انعام جمع د نعم ده - او بېانو، غوانو او گاو بيزو وغيره ته وييلې شي - په ديكيس پيرې فائدي چه هغه په سورة تحمل ۳۴ کيس ذکر دي - او د دې سره د بېانو والو زميندارو پير محبت وي او مالدار خلق يې صرف د خااست او د تماشوي د بعض ضرورت په بنياد يانې د ساتي او پيره مينه ورسره کوي -

وَالْاَنْحُرِثُ، دا مصدر په معنی د مفعول دې د دې وجه نه يې جمع نه ده ذکر کړې - او دا شپږم څيز دې - او دا شامل د باغاتو فصلونو او سرسيزو شاداب صحراگانو او چمنونو ته چه د بعضو سره د بېانو والو محبت وي او د بعضو سره د بېانو والو محبت وي - قرطبي وييلی دی چه د نساء او پتون نه روستوي خلور قسمه مالونه ذکر کړي دي - او دا هر قسم په يو قسم د خلقو پورې خاص دی - اول قسم ذهب او فضه (سره او سپين زر) مال دې د تاجرانو، دويم قسم اسونه چه هغه مال دې د يادشاهانو او اميرانو، دريم قسم خاړوي دی چه هغه د بېانو چيانو مال دې د خلورم قسم زمکې او جائيدادونه دی چه د زميندارو او باغيانانو مال دې -

ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، ذَلِكَ اشاره ده دغه ټولو ته په تاويل د مجموع سره - متاع د دې معنی مخکيس ذکر شويده

قُلْ أَوتِيتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَٰلِكُمْ

تہ اوایہ آیا خبر دکر کم تا سولہ پہ غورہ سرہ د دغہ خیزونو تہ

بَلَدَيْنِ اتَّقُوا عِنْدَ رَبِّهِمْ

شتہ دے دیارہ د ہغہ کسانو چہ تقویٰ ئے کریدہ پہ نیز د رب د دوی

جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

یا غونہ چہ بہیری بہ لاندے د ہغہ تہ نہرو تہ

خَلِيلَيْنِ فِيْهَا وَآزْوَاجٍ مُّطَهَّرَةٍ

ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہغہ کین او بیبیانے پاکے ساتلے شوے

او یہ دیکھن قلت رکوالی) او فنا د ہغہ تہ اشارہ دہ - او
یہ دے سرہ فائدہ اخستل خلور قسمہ دہ - اول ہغہ
چہ پہ دے سرہ خان لہ فائدہ اخلی او د بخل دوجہ تہ
بل چالہ تہ ورکوی - دویم یہ دے سرہ انتفاع پریردی
د ضرورت پہ وخت کین - او بے ضرورتہ ئے خرچ کوی -
دریم انتفاع پہ مباح طریقے سرہ اخلی لیکن د آخرت
د مصالحو دیارہ ئے ذریعہ تہ گر خوی - دا در سوارہ
شرعاً او عرفاً مذموم دی - او خلورم قسم انتفاع اخلی
یہ داسے طریقے سرہ چہ ہغہ ذریعہ او گرخی د آخرت د
فائدو دیارہ او دا قسم ممدوح دے -

وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَالِ، دا ترغیب دے آخرت تہ یہ
مقابل د امور و د دنیا کین - المالِ خائے د رجوع (وایسی)
تہ وئیلے شی - دل تہ پہ معنی د ظرف سرہ دے یا پہ معنی
د مصدر سرہ دے - مآب دوہ قسمہ دے - یونا کارہ چہ
جہنم دے لکہ پہ سورہ نباء ۲۲ کین - دویم قسم خائستہ
چہ جنت دے - ددے وچہ تہ دل تہ حسن مآب تہ مراد
جنت دے او حسن د ہغہ ددے وچہ دچہ ہمیشہ دے نہ فنا
کیری او تہ کمیری - اوسیب دے دایدی خوشحالو د دیارہ -

وَرَضَوَانِ مِنَ اللَّهِ ط وَاللَّهُ

او رضا مندی دے اللہ تعالیٰ دُ طرف نہ او اللہ تعالیٰ

بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۱۵

بیدار و نگاہ دار بندگان تو لرہ ۔

۱۵۔ دے تڑھیل فی الدنیا تہ روستو اوس ترغیب و رکوی آخرت تہ۔ دارنگ مخکن حسن الماب ذکر شو نو اوس دے هے تفصیل او دے هے دے مستحقینو ذکر کوی ۔

قُلْ آذَنْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ، لفظ دَقْل یے داهتمام او ترغیب الی الآخرت دے پیارے ذکر کرو۔ اَوْ تَنْتِزِعُ کُنس همزه دے استفهام داخل دے یہ فعل مضارع صیغہ دے متکلم مفرد یا ندے او دا استفهام تقریری دے دے دے دے دے شوق و رکولو مخاطبینو تہ دے اورید لو دے روستو کلام۔ کُم مفعول اول دے او بخیر مفعول ثانی دے۔ او دا معنی اعلام لرہ متضمن نہ دے۔ کہنے بیا یہ یے دے مفعولونہ غوختل۔ مِّنْ ذٰلِكُمْ کُنس اشاره دے چہ خیر اسم تفصیل دے۔ او دے لکڑ اشاره دے متاع الدنیا تہ چہ مخکن ذکر شویدے۔ او مِّنْ ذٰلِكُمْ صلہ دے دے پیارے دے خیر۔ نو تفصیل دا دے چہ تیر شوے خیزونو دے متاع کُنس خہ بعض خیریت شتہ لیکن یہ نعمتونو دے جنت کُنس دے خیریت دے۔ یا خیر اسم تفصیل دے صفت دے پناپہ دے سرہ یہ متاع دے دنیا کُنس ہیچ خیر نیستہ۔ رد قول ابو حیان غورہ کریدے۔

الَّذِينَ اتَّقَوْا، یہ دیکن یو احتمال دا دے چہ دا متعلق دے یہ خیر پورے۔ عِنْدَ رَبِّهِمْ اَوْ جَنَّتْ استنباط دے بیان دے دے پیارے دے خیر۔ دویم احتمال دا دے چہ دا خیر مخکن دے اَوْ جَنَّتْ مبتداء دے۔ دلہ مراد دے تقویٰ نہ دے شرک او کفر نہ هان۔ بچ کول دی چہ هے اولہ مرتبہ دے تقویٰ دے۔

عِنْدَ رَبِّهِمْ، دا حال مقدم دے دے جَنَّتْ نہ۔ یا متعلق دے یہ

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا

ہم کسان چہ وائی دوی اے ربہ زمونہ یقیناً مونہ

أَمِنَّا فَأَعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

ایمان راہے دے تو بخذ اوکریے مونہ تہ د گناہونو زمونہ

خیر پورے اوکریے تہ مراد عنایت د تقرب دے۔

جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَلِدِينَ فِيهَا، جمع کتب اشارہ دہ
کثرت د یا غونوتہ او تکرہ کتب اشارہ دہ چہ د ہف حالات او نعمتوہ
دیرنا اشنادی۔ تور تفسیر سورۃ بقرہ کتب تیر شویدے۔ پہ
دیکش دیر بشارت دی۔ اول خیر، دویم عذاب ریبہم، دریم جنات
خلورم تجری او پنجم خلدین فیہا، شیریم وازواج مظهرہ زد
تفسیر ہم مخکین تیر شویدے۔

وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ، دا اووم بشارت دے۔ او مخکین مادی نعمتوہ
وو او دارو حائی نعمت دے۔ د دینہ مخکین لفظ دلہم پتے دے
یا دا عطف دے پہ جنت یانے۔ او دالوئے نعمت دے د مخکنو
نعمتو پہ نسبت سرہ۔ حکہ چہ پہ حدیث د بخاری او مسلم
کتب راغلی دی چہ اللہ تعالیٰ یہ جنت والوتہ او فرمائی چہ آیا
تاسوتہ د تولو نعمتو تونہ غورہ نعمت نہ درکوم۔ نو دوی بہ
او وائی اے ربہ د دینہ لا غورہ نعمت کوم یو دے۔ نو اللہ تعالیٰ
بہ او فرمائی چہ نالووم پہ تاسو یانے رضا خیلہ او تہ بہ
غصہ کیہم پہ تاسو یانے ہیچرے، او دازیرے پہ سورۃ
توبہ ۲۴ او سورۃ حدید ۲۱ کتب دے۔ او دایے
پہ صیغہ مصدر سرہ تکرہ ذکر کریدہ د پارسہ د دیر عظمت
د دے نعمت۔ او من اللہ سرہ تور تاکید دے۔

وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِالْعِبَادِ، بصیر متضمن دے معنی د علیم لہ دے
دے وجہ نہ ہے پہ صلہ کتب باء ذکر کریدہ۔ او دالعباد نہ مراد
الذین اتقوا دی۔ اولف لام عہدی دی یعنی ہفہ خلق چہ
عبدیت ہے اللہ تعالیٰ لہ خاص کریدے۔

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝۱۴ الطَّيِّرِينَ

اور بچ اوساتے مومنہ کے عذاب کے اور نہ - چہ صبر کوؤنکی دی

وَالصَّادِقِينَ وَالْقَنِتَّةِينَ وَالْمُتَّقِينَ

اور رشتیا دیونکی دی اور تابعداری کوؤنکی دی اور خرج کوؤنکی دی

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ۝۱۵

اور بخندہ طلب کوؤنکی دی یہ وقت کے پیشمنی کنیں -

۱۴ :- یہ دے آیت کنیں کے العباد عبدیت ذکرکوی کے هغوی
یہ خاص دعا کولو سرہ -

الَّذِينَ يَقُولُونَ ، یہ دیکس رفع ، نصب ، اوجر دریوارہ
احتمالات دی - خبر کے مبتداء پت کے پیارہ دے یعنی هُمْ -
یا مبتداء دہ او خبری پت دے یعنی الذین آہ یستجاب لهم -
یا لفظ کے اعنی او امدح پت دے - یا صفت دے او یا بدل کے
کے العباد کے پیارہ -

رَبَّنَا اِنَّا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا ، یہ دیکس اول ذکر کے
توسل (وسیله نیولو) دے یہ صرف ایمان سرہ - او دادالات
کوی چہ صرف صحیح ایمان کے مغفرت کے پیارہ سبب کیدیشی -
لکہ کے سورہ یہ آیت ۱۹۳ کنیں دی او دادلیل دے چہ
خو رہ وسیلہ کے مؤمن کے پیارہ ایمان کے هغه دے - او یہ دیکس
اشارہ دہ چہ انسان اول مغفرت کے گناھو نہ تہ ہیر محتاج دے -
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ، دا دویم مقصد دے او مراد کے چکیدلوتہ
دادے چہ ہیخ وخت یہ عذاب کے اور کنیں داخل نشی بلکہ
کے ابتداء نہ جنت تہ لادیشی - دا ہم دلیل دے چہ صرف ایمان
ہم جنت تہ کے دخول اولی کے پیارہ سبب کیدیشی - تو معلومہ
شوہ چہ اعمال صالحہ جزاء یہ طریقہ کے رکینیت مستقلہ
سرہ) کے ایمان نہ ندے لکہ چہ معتزلہ او خوارج داسے وائی -
یہ کے دا کمال ایمان کے پیارہ صفات دی یہ دنیا کنیں - او

دَحْصول دَلویو درجاًتو دَپارَ پِه جنت کُنِس۔ پِه دے آیتونو کُنِس
خااسته ترتیب دے۔ اول یے تقویٰ ذکر کِرہ چہ هغه دَهر قسم
کُفر او شرک نہ۔ پُچکیدل دی۔ دویم یے پِه ایمان خالص سرہ
عبدیت ذکر کِرہ۔ دریم یے دَعہ ایمان وسیلہ او گُرخولہ پِه
دُعا او تضرع پِه مغفرت دَگناھونو سرہ۔ خلورم اوس نور
صفات ذکر کوی دَکمال دَایمان دَپارہ۔

الصَّابِرِينَ، دَ دے دَ اعراب محل دَ الدِّينِ یقولون پشان
دے۔ اول صفت صبر دے پِه ادا دَ طاعاتو او پِه اجتناب
دَ محرما تو او پِه تکالیفو دَ دین باندے۔ نو پِه دے صفت کُنِس
اقامت (ریا پندی) دَ موعظ او ادا دَ روژے داخل دہ۔
وَالصَّادِقِينَ، دا دویم صفت دے۔ صادق پِه قول فعل او
نیت دریوارو کُنِس دے یعنی پِه ژبہ دروغ نہ وائی۔ او دَ
عقیدے خیرہ دَ زبہ سرہ موافق کوی او اعمال پورہ کوی۔
او پِه نیت کُنِس یے اخلاص وی ریاء او دَ دنیا طلب یے
مقصد نہ وی۔ نو پِه دیکُنِس اشارہ دہ چہ دَ منافقانو دَ
صفا تو نہ اجتناب کوی۔

وَالْقَانِطِينَ، دا دریم صفت دے دَ دے تفسیر پِه سورة
بقرہ کُنِس تیر شویدے۔ او دلته دَ قنوت نہ مراد دوام او
همیشوالے دے پِه ټولو طاعاتو باندے۔ او پِه دیکُنِس دَ
شیعہ عبادت کول داخل دی پِه قریبہ دَ سورة زمرہ سرہ۔
وَالْمُتَّقِينَ، دا خلورم صفت دے۔ مخکُنِس صفات
عبادات بدنیہ وو او دا صفت عبادت مالیہ دے۔ فرض
نفل وغیرہ ټولو ته شامل دے۔ دَ اتفاق تفسیر هم پِه
سورة بقرہ کُنِس تیر شویدے۔

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ، دا پنجم صفت دے۔ او دا
صفت دَ مخکنو صفا تو دَ تکمیل دَپارہ دے یعنی پِه تیر
شوی صفا تو باندے دا سے اعتماد بیشته چہ استغفار ته
حاجت پاتے تشی بلکه دَ ټولو عباداتو سرہ سرہ استغفار

ضروری دے دے پاره دے قصور دفع کولو پہ دغه عباداتو کیں
 او اسحار جمع دے سحر ده زجاج وئیلی دی چه دے طلوع دے
 فجر (صبحا) نه مخکین وخت دے سحر دے یعنی دے پیشمنی
 وخت - او دا آخری شیپرمه حصه دے شیپ ده - او امام
 رغب وئیلی دی چه سحر کپ والے ریوٹائے والے دتیارے
 دے شیپ دے دے رتہا دے صبا سره - او بعضو وئیلی دی چه دے
 دے اطلاق دے شیپ دے آخرے حصه نه تر رتہا دے صبا
 پورے باندے کیدیشی - دے دے وخت تخصیص ئے دے
 دے وچه نه او کپ وچه اشاره اوشی چه دوی دے شیپ
 عبادت کوی تر سحر پورے او په آخر کیں استغفار غواری -
 او بله وجه داده چه دا وخت دے اجابت دے دغاگانو دے
 په سبب دے حدیث دے بخاری او مسلم سره چه دے شیپ په
 روستی دریمه حصه کیں الله تعالی را کوزیری آسمان
 دے دتیا ته - او وائی چه خوک دے چه حما نه دغا او غواری
 چه قبول ئے کرم او خوک سوال کوی چه ور کرم او خوک
 بخنه غواری چه ورته او کرم -
 فائده له (رسوال) دے دے صفتونو په مینے کیں ئے
 واو دے عطف وے ذکر کړیدے ؟
 جواب له :- دا دخول دے واو دے تفخیم (عظمت) دهر
 صفت دیاره دے -

جواب له :- دا صفتونه متفرق دی په انسانانو کیں سره
 دجمع دے اصل صفاتو نه یعنی په کامل صالح بنده کیں دا
 نول راجع وی لیکن په بعضو کسانو کیں یو صفت غالب
 وی او په بعضو کیں بل غالب وی -
 فائده له :- په دے صفاتو کیں دایمان نه روستو
 عبادات بدتیة رد زیه صبر، دثبے صدق او د نور
 اندامونو قنوت او عبادات مالیة ذکر شویدی -
 فائده له :- سوال داده چه په سورة احزاب ۳۵

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

گواہی کرے کہ اللہ تعالیٰ پہ دے خبرہ چہ نیشہ حق دارد بندگی سوا دھتہ نہ

وَالْمَلِكُ وَالْغَلِيْبُ وَالْمَلِكُ وَالْعَلِيْمُ قَائِمًا

او ملائکو او علم والور پدا سے حال چہ اولاد دی

بِالْقِسْطِ ط لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ

پہ انصاف سرہ نیشہ حق دارد بندگی سوا دھتہ نہ چہ زور آور

الْحَكِيْمُ ۱۸

حکمتوں والا دے -

کنیں یے خو لس صفات ذکر کریدی ؟

جواب :- دا مقام د نصار او دے چہ پہ هغوی کنیں د صالحینو
دا پنچہ صفات وی روستو د تقوی او د ایمان نہ - او سورت
احزاب کنیں مقام د صحابہ کرامو او صحابیاتو دے یعنی پہ
هغوی کنیں لس صفات موجود دی - د هغوی شان د نور و
اُمتونو او خلقونہ اوچت دے -

۱۸ - د دویم باب خلاصہ :- د دے خائے نہ دویم
باب دے تر آیت ۲۵ پورے - پہ دے باب کنیں اول دعوی
د توحید د سرہ د دلیل وحی ، نقلی او عقلی او نتیجہ نہ
پہ آیت ۱۸ کنیں - بیا جواب دے د هغہ چاچہ دلیل نیسی
پہ اقوالو د باغیانو خلاف د دین اسلام نہ - بیا دعوت
د هغوی نہ پہ محاجہ کولو سرہ - بیا ذکر د اسبابو د
عذاب دے سرہ د تخویف اخروی نہ او دا اسباب پہ
باغیانو کنیں دی پہ آیت ۲۲ کنیں - بیا فحال دے د باغیانو
د مقلدینو - او اعراض د هغوی د کتاب اللہ نہ پہ دوه اسبابو
سرہ پہ ۲۳ ، ۲۴ کنیں - بیا تخویف اخروی دے دوی
تہ پہ ۲۵ کنیں -

رابط :- ہر کلمہ چہ مخکس ہے صفات کے اولو العلم ذکر کرلے۔
 نو اوس پہ توحید باندے کے ہغوی شہادت ذکر کوی حُکْمہ
 چہ کے قبول کے شہادت کے پیارہ کے صفات کے عدال ضرورت
 دے او دغہ صفتونہ کے عدالت دی نو کے ہغوی شہادت
 حُکْمہ قبول دے۔ بیاد تاکید کے شہادت کے اولو العلم کے پیارہ اول شہادت کے اللہ تعالیٰ کو
 ملائیکہ ذکر کوی۔ اشارہ چہ کے دوی شہادت مطابق کے شہادت کے اللہ تعالیٰ او کے ملائیکہ

تفسیر :- شَہَدَ اللہُ، مفسرینو دلتہ کے شَہَدَ معنی دیرے
 لیکل دی۔ اولہ معنی قال (وٹیلی جڈی) دویمہ معنی یبین
 (بیان کریدے) دریمہ معنی حَکَمَ (حکم ہے کریدے)
 خورمہ معنی اعلم (خبر ہے ور کریدے)۔ پنجمہ معنی
 قضی (فیصلہ ہے کریدے) شپرمہ معنی ذکر کے مسئلے کے
 توحید پہ دیر و سور تو نو کس سر کے دلیلو نو نہ دا
 شہادت کے اللہ تعالیٰ دے۔

اِنَّكَ لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ، الوهیت پہ معنی کے معبودیت، واکدائی
 او تصرف کولو دے چہ ہفے تہ صفات الوہیت وٹیلے شے۔
 اور دے پہ نصار او باندے چہ داسے صفات پہ عیسیٰ
 علیہ السلام کس نیستہ۔

وَالْمَلٰٓئِكَةُ، کے ملائکو شہادت راوڑل کے وحی کے توحید دی
 پہ انبیاء علیہم السلام باندے پہ ہرہ زمانہ کس۔ او
 دا پہ سورۃ صافات خورم آیت کس ہم ذکر دے۔
 او دے تہ مراد قبول ملائک دی پہ دلیل کے سورۃ
 صافات سرہ۔ او وَالْمَلٰٓئِكَةُ عطف دے پہ لفظ اللہ باندے
 پیاداجملہ دہ اولفظ کے شَہَدَ یکس پتہ دے۔

اُولُو الْعِلْمِ، کے دینہ مراد علماء کے توحید دی چہ پہ ہرہ
 زمانہ کس ہے کے توحید دعوت کریدے او کوی۔ انبیاء
 علیہم السلام، صحابہ کرام او علماء کے مؤمنان اہل کتابو
 او تنول مؤمنان چہ شہادت کے توحید کوی پہ دیکس داخل دی
 سوال :- اللہ تعالیٰ خود مدعی کے توحید دے نو ہغہ تہ کے شہادت

نسبت یہ تھے وجہ سرہ اوشو؟

جواب لے :- معکیش کہ شہد معنی ذکر شوئے چہ قال - یٰئین، حکم، قضیٰ او اعلم دی یہ ہتھ کش کہ شہادت معروکہ معنی نیشستہ جواب لے :- شہادت یہ معنی کا اثبات کوونکی دے یہ دلیلوتو کہ توحید سرہ - تودا معنی کہ دعویٰ سرہ منافی نہ دے -

سوال :- کہ اللہ تعالیٰ شہادت جدا دے او کہ ملا نکواواووالعلم شہادت جدا دے تو یہ یولفظ (شہد) سرہ دواہرہ معنی ٹھکے مراد کرے شوی دی؟

جواب :- ٹھوک چہ کہ عموم مشترک قائل دی نو کہ ہتھوی یہ نیز ہیچ اشکال نیشستہ - لیکن ہرکہ چہ معنی کہ شہد عام دے قال او اعلم وغیرہ تہ تودا اقرار او دعوت کولو کہ ملا ٹیکو او اولوالعلم تہ حقیقتاً شامل دے -

فائدہ لے :- قرطبی او صاحب اللباب وٹیلی دی چہ دا آیت نکلا دلیل دے یہ شرافت کہ علم یاتے ٹھکے چہ اللہ تعالیٰ کہ دوی شہادت کہ خیل خان او کہ ملا ٹیکو کہ شہادت سرہ یوٹائے ذکر کرے دے - لے :- دلہ شہادت کہ اللہ تعالیٰ یہ توحید یاتے ذکر کرے او دارتک یہ سورۃ اتعام نکا کش ہم دے - او یہ سورۃ نساء نکا کش شہادت دے یہ قرآن یاتے او یہ سورۃ منافقون اول آیت کش شہادت دے کہ اللہ تعالیٰ کہ منافقا تو یہ کن یاتے - او یہ سورۃ نساء نکا کش شہادت کہ اللہ تعالیٰ دے یہ رسالت کہ آخری رسول یاتے او دارتک یہ سورۃ اسراء نکا کش -

قائمًا بالقسط، دامتنوب دے ینا یہ حالیت او حال دے کہ لفظ اللہ تہ یا کہ لفظ کہ ہونہ یا حال دے کہ دریاوروتہ او کہ قیام بالقسط نہ مراد قیام دے یہ تدبیر کہ خلق یاتے یہ عدل او انصاف سرہ - خودا یہ ہتھ وخت کتب چہ حال شی کہ لفظ اللہ یا ہونہ او کہ کہ دریاوروتہ حال شی تو معنی دادہ چہ دریاورہ پائتہ دی یہ خبرہ کہ قسط یاتے چہ

توحید دے، یہ دیکھیں ہیچ تہدیلی تہ راولی - اوسوی وٹیلی دی
چہ دا ذکر د کمال دے د اللہ تعالیٰ یہ افعالو او تصرفاتو کیں
روستو د کمال ذاتی د ہعہ تہ - او قسط لفظ یہ قرآن کیں پٹلس
کرتہ راغلے دے - ہر خائے کیں یہ معنی د عدل او یہ معنی
دور کو د حق دے خاوت د حق تہ -

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، دے دے تکرار دیر وجوہ دی۔ اولہ وجہ داچہ اولہ
کلمہ کیں صرف اختصاص دے اللہ تعالیٰ پہ الوہیت سرہ مراد و
اوپہ دے کلمہ کیں اختصاص پہ دو صفتو تہ سرہ مراد دے
یعنی الوہیت او عدل کول (کشاف)۔ دویمہ وجہ داچہ اولہ
کلمہ پہ شہادت دے اللہ تعالیٰ سرہ ذکر دے۔ او دویمہ پہ شہادت
دے ملائکہ او اولوالعلم سرہ ذکر دے۔ لیکن دا وجہ بنا دے چہ
وَالْمَلٰئِکَةُ نہ وراثت لفظ دے شہادت پتہ دے او دا وجہ
مرجوح دے۔ دریمہ وجہ داچہ دے دے پہ تکرار کیں اشارہ دے
کثرت ذکر دے کلمے تہ حکمہ چہ دالوئے عبادت دے۔ ثلوث
وجہ داچہ پہ اولہ کلمہ کیں اشارہ دے توحید تہ پہ صفا تو ذکر تہ
سرہ اوپہ دویمہ کیں اشارہ دے صفا تو ذکر تمجید تہ پہ سبب
دے ذکر کولو دے الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ۔ پچھمہ وجہ داچہ اولہ پہ طور دے
دعوے سرہ وہ تور و ستود شہادت ذکر کولو تہ پہ طور دے
نتیجے سرہ ذکر ثنویہ۔

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، اوصفات هم به طریقہ کدلیل سرہ دی
کبارہ د توحید د الوہیت حکمہ چہ اول صفت کتب اشارہ دہ تلو
صفات د قدرت او تصرف تہ بہ دویم صفت کتب اشارہ دہ
صفت د علم د الله تعالیٰ تہ (ابوجیان)۔
قائده: بہ دے آیت کتب لفظ کد شہد کتب اشارہ دہ دلیل
وحی تہ۔ او وَالْمَلٰئِکَةُ اَوَّلُوا الْعِلْمِ کتب اشارہ دہ دلیل عقلی
تہ۔ او بہ قَائِمًا بِالْقِسْطِ کتب اشارہ دہ دلیل عقلی تہ۔ او اول
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ دعوٰی دہ او دویم نتیجہ دہ۔

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ قَف

یقیناً دین (قبول کریشوے) یہ نیز دَ اللہ تعالیٰ اسلام دے

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ

اد اختلاف نہ دے کپے ہخہ کسانو چہ ورکپے شوے دے ہغوی تہ کتاب

إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ

مگر دوستو دَ ہغہ نہ چہ راغلے دے دوی تہ علم

بَغْيًا بَيْنَهُمْ ط وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ

دوجے کضد کولونہ یہ مینخ ددوی کنس اوچاچہ کفراوکرو یہ آیاتونو دَ

اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۱۹

اللہ تعالیٰ نو یقیناً اللہ تعالیٰ زر حساب کوڈنکے دے -

۱۹۔ ربط لے :- ہرکلہ چہ مخکنس آیت کنس لا الہ الا هو۔ ثابت کپے شو یہ شہادت خاصہ سرہ نو یہ دے آیت کنس دَ ہغہ نوم ذکر کوی چہ اسلام دے -

ربط لے :- دارنگ مخکنس دَ نصاراؤ دَ شیعی جواب اوکپے شو (شبہہ دَ ہغوی دلیل نیول وویہ متشابہا تو سرہ) نو اوس ہغوی تہ دَ اصل مقصد دعوت ورکوی چہ اسلام دے -

إِنَّ الدِّينَ، دَ لفظ دَ دین تفسیر یہ سورۃ فاتحہ کنس تیر شویدے - دین یہ عرف کنس مجموعہ دَ ہغہ عقائد و او اعمال ووی چہ یو قوم پہ ہغہ باندے تلل کوی دے دَ پارہ چہ جزاء ورتہ ملاؤشی - برابرہ خبرہ دہ کہ دا دین صحیح وی او کہ خطا وی - دَ دے وجہ نہ دَ مشرکانو دین تہ ہم دین وئیے شوے دے یہ سورۃ الکافرون کنس لَکُم دِیْنُکُم وَلِی دِیْنِ اد دَ شریعت یہ اصطلاح کنس دین مقرر کول دَ عقائد و

او اعمالو دی د طرف د الله تعالیٰ نہ د ذوی العقول و دیارہ
 چہ ہفوی یے یہ خیل اختیار سرہ غورہ کوی د خیل خان
 دیارہ - دلته الدین کیں الف لام جنسی دی -
 عند الله، دلته عند د اعتبار او قبولیت دیارہ دے - د
 علم دیارہ نہ دے -

الاسلام، قتاده و ثیلی دی چہ اسلام شہادت د لا اله الا الله
 دے او اقرار یہ ہفہ خیزونو دے چہ د طرف د الله تعالیٰ نہ
 یہ وحی سرہ راغلے وی - او دا ہفہ دین د الله تعالیٰ دے
 چہ د ہفہ تشریع یے کپیڈہ او یہ ہفہ سرہ یے رسولان
 رالیڈی دی - او د ہفہ دوستانو ہفہ تہ دعوت کپیڈے
 او د ہفہ نہ سیوا بل ہیخ دین نہ قبلوی - او بغیر د ہفہ نہ
 یہ بل دین باندے جزاء (ثواب) نہ ورکوی (ابن جریر) -
 اسلام یہ لغت کیں انقیاد، طاعت، تسلیم او متابعت تہ و ثیلے
 شی او د شریعت یہ اصطلاح کیں ایمان دے سرہ د
 انقیاد نہ ظاہراً او باطناً - ایمان او اسلام یہ اعتبار د
 شرع سرہ یوشان دی لکہ چہ یہ سورہ ذاریات ۳۵،
 ۳۶ کیں دی - او کلہ اسلام صرف اعمال ظاہریہ تہ و ثیلے
 شی لکہ یہ سورہ حجرات ۱۱ کیں - دارلک ایمان کلہ
 صرف تصدیق د زہرہ تہ و ثیلے شی او د ہفہ اظہار کول
 یہ رے سرہ - او کلہ کلہ یے اطلاق یہ اعمالو باندے ہم
 کپیڈی -

دلته حصر د مسند الیہ شویدے یہ مسند کیں - تو لازم
 د حصر سرہ دادہ چہ نیستہ ہیخ دین مگر اسلام دے -
 لیکن دینونہ خودیر دی یہ دُتیا کیں یہ معنی عرفی سرہ
 تو لفظ د عند الله دلالت کوی چہ دلته معنی دادہ چہ
 یقیناً ہفہ دین چہ مقبول او مرضی او معتبر دے یہ نیز
 د الله تعالیٰ نو ہفہ صرف اسلام دے - او مخکس معنی د
 اسلام تہ معلومہ شوہ چہ د تہولو انبیاء علیہم السلام

دین تہ اسلام وٹیلے شی۔ لکہ چہ دین د ابراہیم علیہ السلام
 تہ دیرو آیتونو کیں اسلام وٹیلے شویدے لکہ بقرہ ۱۳۲ او
 آل عمران ۷۵۔ او دین د یعقوب علیہ السلام او د خا منو د هغه
 هم اسلام دے بقرہ ۱۳۳۔ دین د حواریتو د عیسیٰ علیہ السلام
 هم اسلام دے مائدہ ۱۱۱۔ د کتابعدارو د موسیٰ علیہ السلام
 دین هم اسلام دے اعراف ۱۲۶۔ دین د سلیمان علیہ السلام
 اسلام دے تملک دین د حق پرستو اهل کتابو مخکنو اسلام
 دے سورۃ قصص ۵۳۔ دین د کتابعدارو د لوط علیہ السلام
 هم اسلام دے سورۃ زاریات ۳۶ نو دلتہ د اسلام تہ دا
 مراد دے۔ بیا یہ وخت د نزول د قرآن کیں دا نوم یہ دین
 د محمد صلی اللہ علیہ وسلم پورے خاص شو۔ او یہ دے
 جملہ کیں رد دے یہ نصاراؤ د نجران باندے چہ هغوی
 د نصرانیت (محرق) دین تہ مقبول دین وٹیلو۔

وَمَا اخْتَلَفُ الْكُذِبِينَ اَوْ تَوَالِ الْكِتَابِ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
 الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ، دا جواب د یو پتے شیعہ دے شیعہ دا دہ
 چہ یہودیانو خو عزیر علیہ السلام تہ ابن اللہ وٹیلے دے
 او نصاراؤ عیسیٰ علیہ السلام تہ ابن اللہ وٹیلے دے او نور
 هم د شرک کارونہ پکین شتہ بلکہ هغه دوی پخچل کتابونو
 کیں هم لیکلی دی۔ او د آخری نبی او قرآن تہ هم انکار کوی۔
 او د دے دپارہ یے پخیلو کتابونو کیں تحریفونہ کپیدی او
 محرف کلمات یے لیکلی دی۔ نو کہ غورہ دین صرف اسلام وے
 نو دغه علماؤ او پیرانو وغیرہ یہ منلے وے او د دینہ بہ
 یے مخالفت نہ کولے۔ نو یہ دے جملہ کیں د دے جواب
 دے چہ د دغه احبار او رہبان دا مخالفت یہ ضد او عناد
 او بغی باندے بنا دے د دوی دا تحریفات او مخالف کیدل
 د دین اسلام یہ خلاق کیں ہیخ دلیل نشی کیدے۔ اوس هم
 بعض جاہلان دا سے وائی چہ د توحید و سنت خلاف
 خولوئے لوئے عالمان کوی او هغوی د شرک او بدعاتو یہ

انبیاء کس دیر کتا یونہ اور سالے لیکلی دی۔ یا ئے پہ صحیح کتابو
کس دے خان تہ یا طے خیرے داخل کپی دی (کش) ئے کرے دے
تو کہ توحید و سنت حق وے نو دغہ علماؤ ولے مخالفت کرے
دے نو کہ هغه هم دغہ جواب دے چہ دوی دامخالفت پہ دلیل
باندے نہ دے بتا بلکہ دص او حسد کو چہ نہ دے۔ او داسے
آیت پہ سورۃ بقرہ ۲۱۳، سورۃ شوریٰ ۱۳۱، سورۃ جائیہ
۱۱۱ کس هم دے۔

الْعَمْرُ نہ مراد شکار دلیونہ دحقانیت داسلام دی او هغه
پہ تورات او انجیل کس او پہ قرآن کس هم شتہ۔
بَعَثْنَا مَفْعُول لہ دے داحتکف دپارہ یا حال دے دالذین نہ۔
يُنْتَهُمْ، ددے یل جانب حذف دے یعنی وَبَيْنَ أَهْلِ الْحَقِّ۔
لیکن دحق والو دطرف نہ حسد نیشته ددے وچے نہ ئے د
هغوی ذکر او تکرر۔ یا دلتہ یولفظ پتہ دے (نشأ و یا ض بینهم)
پیدا شو او اکئی ئے و اچولے ددوی پہ مینجے کس۔ او ابن عاشور
پہ التحریر و التئویر کس دیر تفصیلی لیکلی دی چہ دلتہ د
اختلف متعلق ئے حکم نہ دے ذکر کرے چہ داختلاف دیر
اقسام دی دا هغه تولوتہ شامل دے۔ اول قسم، اختلاف دھر
امت دے دبل سرہ پہ صحت ددین کس لکہ و قالت الیہود
لیست النصاری علی شیء و قالت النصاری لیست الیہود
علی شیء۔ دوم قسم، افتراق دھر امت دے پہ امت کس
دیرو دلو تہ۔ لکہ چہ پہ حدیث کس راغلی دی چہ پہ یہود کس
بو او یا فرقے وے او پہ نصاراؤ کس دوه او یا فرقے وے۔
دریم قسم، دوی اختلاف کریدے پہ کورئی کس پہ
مخالفت داسلام باندے پہ بغی او حسد سرہ دعلم د
حقانیت د هغه تہ۔ نو دلتہ دا تول اقسام مراد دی خصوصاً
دریم قسم۔

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِلَهِ، پہ دیکس اشارہ دہ چہ دغہ اختلاف
پہ اصولو داسلام کس دے او داکفر دے یعنی ددوی

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ

نوکه دوی جگره کوی تاسره نو ته ادايه چه تابع گر خولے دے ما

وَجِهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعِن ط وَقُلْ

مخ خپل الله تعالى ته او هغه څوک چه زما تابعداري کړيده او ته ادايه

لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ

هغه کسانو ته چه کتاب درکړې شوي دے او اميانو ته

ءَ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا

آيا تاسو تابعداري کوي نوکه چرے دوی تابعداري او کړله

فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا

نو يقيناً هدايت يے او موندلو او که چرے دوی مخ او گرځو نو يقيناً

عَلَيْكَ الْبَلْغ ط وَاللَّهُ بِصِيرٍ

په تاباندے (لازم دي) رسول او الله تعالى ويښي

بِالْعِبَادِ ۞

خپلو بندگانو لره -

دغه اختلاف مستلزم دے کفر لره په آياتو نو د الله

تعالی باندے چه تورات، انجيل او قرآن کين دي -

فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ، حساب په معنی د مناقشے

دے يا کتايه ده د جزاء ورکولو نه -

۲: په ديکين د اختلاف د نتيجه ذکر دے او محاجه

کول او د هغه ادب خودل دي مسلمانانو ته يعنی هر کله

چه دوی د دين اسلام نه مخالفت کوي نو خا مخا به دوی

د خپل مخالفت سره څه حجتونه پيش کوي - او حجتونه

د باطل د پاره نشي کيدے نو معلومه شوه چه مراد د

دینہ صرف جگہ کول دی او دا صفت دَصد یا نو او حاسد انو دے۔

فَإِنْ حَاجُّوكَ كُنْ ضَمِير رَاجِع دے اختلف الذین تہ چہ
 ہغہ یہود او نصاری دَ نجران دی اگر چہ حکم عام دے۔
 فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ، دے چلے اولہ توجیہ دادہ
 چہ یہ دیکن مقصد تصریح کول دی پخیلہ دعوی
 باندے یعنی ہغہ اسلام چہ دین حق دے نو حہ یہ
 ہغہ باندے یوحیم - دَ اللہ تعالی سرہ ہیخ قسم
 شرک نہ کووم - او تا سورائے کتابیانو شرک او کفر کوئی۔
 یعنی زمو نو محاجہ یہ فرعی مسائلو کین تہ دہ بلکہ یہ
 اصولو دَ اسلام کین دہ - دویمہ توجیہ دادہ چہ دا
 قول دَ محاجہ دَ ختمولو دَ یارہ دے یعنی ہر کلہ چہ یہ
 توحید باندے دلیلونہ ذکر شول او دَ شہادتو جوابونہ
 اوشول او شہادتو تہ قائم شول اوروستو حکم اوشو چہ
 دَ دوی مخالفت کول یہ ضد او حسد باندے بنا دے۔
 نو یہ آخر کین ئے او ٹیل چہ ہر چہ حہ یم نو حہ خود
 حق متقاد او تابع یم اوس ستاسو خوینہ دہ کہ موافقت
 کوئی او کہ مخالفت کوئی - او دا طریقہ دَ حق پرستو دہ
 یہ مقابلہ دَ باطل پرستو کین - وَجْهِي دَ وَجْه تہ دے او
 مراد تریتہ مخ دے لیکن تابع کول دَ مخ کنایہ دہ دَ
 تابع کولو دَ ذات تہ - یا وجہ یہ معنی دَ عمل دہ رفراء
 بغوی۔

وَمَنْ اتَّبَعَنِي، دا عطف دے یہ تاء دَ متکلم باندے یہ
 أَسْلَمْتُ کین - یا مبتداء دہ او خبر ئے پتہ دے یعنی
 کذلک - دے لفظ اول مصداق صحابہ کرام دی او
 دا تصریح دہ یہ اسلام دَ صحابہ کرامو باندے۔ ہاں
 روستو تہولو تا بعد ازانو تہ شامل دے - او لفظ دَ
 أَسْلَمْتُ تہولو اصولو او فروعو دَ اسلام تہ شامل دے

چہ حقہ کمال اسلام دے۔

وَقُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَآلِهِمْ سَلَامٌ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَمَن يَدْعُ إِلَى الْفِتْنَةِ فَعَلُهُ اللَّهُ كَمَا يُهْلِكُ الْفَاسِقِينَ ۝۱۰۸
تہ دعوت دے چہ یہ اسلمت لیں ذکرشوہ - یعنی روستو ک
دعوے تہ دعوت و رکول پکار دی - ہرکلمہ چہ یہ ٹھکس آیا تو
کس خطایات و و اہل کتابتہ او دھغوی اختلاف یے ذکر
کرو تو دے و جے تہ دھغوی ذکر یے اول او کرو - او و ریسے
عموم د دعوت د پارسہ یے امیین ذکر کرل - او د امیین تہ مراد
مشرکین عرب دی ٹکھہ چہ دھغوی سرہ سماوی کتاب
نیشتہ - او تہ ہغوی دعوی کوی - تو د دیتہ مراد یے کتابہ
کا فردی لکھ چہ یہ دے زمانہ کس ہندوان، سکھان او
یہ مذہب والادی وغیرہ - یا دوی اکثر اہل کتابت
(لیکوتکی) او قراءت والا (لوسوتکی) تہ و و دے و جے تہ
ورتہ امیین او وٹیلے شو - تو یہ دے وجہ امیا تو دے امت تہ
ہم شامل دے -

۱۰ اَسْکُمْتُ، استفہام یہ معنی دے طلب دے یعنی اسلام قبول کرپی
فَاِنْ اَسْکُمُوْا فَقَدْ اِهْتَدَوْا، روستود دعوت کا اسلام نہ دوا لہے
دی یا اسلام قبول دی یا کہ ہفت نہ مخ اہول دی تو دوا لہے
حکمونہ ہے ذکر کرل۔

اھتدوا، کس اشعارہ دہ چہ کہ ہر قسم کفر گمراہی تہ ہر یو
شخص یہ اسلام قبول و سرہ می گیری۔

وَأَنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْعُ (مہ حقہ کی برہ) وَلَا تَتَّبِعْهُ عَلَيْهِ (یہ تائیان دے ہیخ تاوان تیشٹہ) اَوْ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ دَمُ دِيَّتٍ جَوَاب دیا ۸۔

وَاللّٰهُ يَصِيِّرُ بِالْعِبَادِ، دلتہ عباد عام دے مؤمن او غیر مؤمن
دواہوتہ۔ او علم د اللہ تعالیٰ کتابیہ دہ کجاء اوسزا ورکولنہ
ھر جاتہ یہ مناسب طریقہ سرہ۔

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفر کوی ہغوی پہ آیاتونہ دے اللہ تعالیٰ باتیں

وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ لَا

او دڑنی پیغمبران پہ غیر دجرم شرعی نہ

وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ

اد دڑنی ددی ہفتہ کسان چہ حکم کوی

بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ

پہ انصاف سرہ دے خلقونہ نوزیرے درکہ ددی تہ

بِعَذَابِ آلِيمٍ ۲۱

پہ عذاب دردناک سرہ

۲۱۔ یہ دے آیت کش دے کہ تو کو تفصیل دے۔ یعنی دغہ اہل کتاب و یہود و نصاریٰ کا اسلام نہ فتح ہو کر خولے دے یہ دلیل دے دے دہرے کار و تو دے ہغوی۔ او ہغوی تہ تخویف اُخروی ذکر کوی۔ اول کارئے دادے چہ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ دآیت اللہ تہ مراد تورات، انجیل او قرآن دے چہ دوی دغہ ایات تو توحید او د رسالت د اُخری رسول تہ مخالفت کر پئے۔ داصفت د دوی پہ مشرانو کش و او دارنگ پہ کشرانو کش تہ ہم دے۔ د دے وچے تہ یئے پہ صیغہ د فعل مضارع سرہ ذکر کر پئے۔ او دویم کارئے دادے چہ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ د دے تفسیر پہ سورۃ بقرہ کش تیر شویدے۔ او داصفت صرف د دوی د مشرانو و لیکن کشرانو تعریف کو د دغہ کار د خپلو مشرانو او حق یئے کہ تلو تو گویا چہ کشران ہم پہ دغہ کار کش شریک شول د مشرانو سرہ۔ د دے وچے تہ یئے پہ صیغہ د فعل مضارع سرہ ذکر کر و۔

سوال :- دلته حَقِّ یئے تکرہ ذکر کر پیدہ او پہ سورۃ بقرہ کش

الحق معرفہ ذکر دہ۔ جواب :- ہر کلمہ چہ دلتہ یہ ان الذین
 آہ موصول سرہ ذکر شوہ چہ متضمن دے معنی کشرط
 لہ نہ تو تعمیم فائدہ کوی نو نکرہ ذکر شوہ ک تعمیم دیارہ۔
 او یہ سورت بقرہ کیں آیت ک معهود کسانو یہ بارہ کیں
 دے۔ او ہغہ حق شرعی چہ یہ ہغہ سرہ ک انسان قتل
 کول جائز کیڑی ہغہ ہم ہغہ کسانو تہ معلوم وود دے
 وجہ تہ یے یہ الف لام سرہ معرفہ ذکر کرو۔ او دریم
 کار دوی دا دے چہ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّاتِ يَمْزُونَ بِالْقُسْطِ
مِنَ النَّاسِ، لفظ ک من الناس کیں اشارہ دہ چہ
 دا غیرو و ک انبیاء علیہم السلام تہ۔ یعنی نور علماء و
 چہ دعوت یہ یے کولو حق تہ۔ او قسط تہ مراد دعوی
 ک توحید او اسلام دے او ہر کلمہ چہ یہ دیکیں یا مرون
 بالقسط ذکر کرو او ہغہ دلالت کوی چہ د دوی ک قتل
 کولو دیارہ دلیل نیشٹہ نو بغیر الحق ذکر کولو تہ حاجت
 نیشٹہ۔ یہ دے کارو نو کیں وجہ ک ترتیب دا دہ چہ
 اول د دویم دیارہ سبب دے او دویم د دریم دیارہ
 سبب دے نو سبب یے مقدم کریڈے یہ مسبب یا تہ دے۔
 ک حسن بصری تہ روایت دے چہ ک امر بالمعروف او
 نہی عن المنکر کوو نکى مرتبہ یہ عظمت کیں ک انبیاء
 مرتبے تہ تیز دے دہ۔

سوال :- النبیین تہ معلومیڑی چہ دے خلق و تول انبیاء
 قتل کریڈی۔ او دا خوصیح تہ دہ ؟

جواب :- یہ النبیین کیں الف لام عہدی دی۔ او بعض
 ک ہغوی تہ مفسرینو موتہ ذکر کریڈی۔ ابن عاشور
 و ثیلی دی چہ دوی ذکر یا علیہ السلام قتل کرو حکہ چہ
 ہغہ د یحیی علیہ السلام (خیل حو یے) ک قتل تہ ک بیج
 کولو کوشش کولو۔ او یحیی علیہ السلام یے قتل کرو حکہ
 چہ ہغہ د عیسی علیہ السلام تصدیق کوو۔ او ارمیاء

وَلِيكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ

دا ہفتہ خلق دی چہ برباد شوے دی عملونہ ددوی

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ زُومًا لَهُمْ

یہ دنیا او آخرت کین او نیشہ ددی لره

مَنْ تَصْرِيفٍ ۲۲

ہینوک مددکاران .

او حزیل علیہما السلام ئے قتل کری وو حکہ چہ هغوی یہ
 ددوی دنا کارہ عملونو رد کوو۔ او اشعیاء علیہ السلام
 ئے یہ ارہ باندے دوه تکرے کرے وو۔ او ابن جریر
 او ابن کثیر یہ سندن سرہ د ابو عبیدہ بن الجراح رضی
 اللہ عنہ تغل کری دی چہ ما د رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم نہ تیوس او کروچہ د چا عذاب دیر سخت دے د
 قیامت یہ ورخ۔ نو هغه او فرمائیل چہ هغه سرے چہ
 قتل کری نبی لره یا هغه چا لره چہ امریا المعروف او
 نهی عن المنکر کو۔ بیائے دا آیت اولوستو او او فرمائیل
 ئے اے ابو عبیدہ بنی اسرائیلو د ورخے یہ اول کین درے
 خلوینت انبیاء علیہم السلام یہ یو ساعت کین قتل
 کرل۔ نو بیا یوسل او یا کسان راپا سیدل او نهی عن المنکر
 ئے کولہ نو د ورخ یہ آخر کین ئے هغوی هم یہ یوحل
 قتل کرل۔ ددے وجہ نہ اللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ فَبَشِّرْهُمْ
 بِعَذَابٍ أَلِيمٍ، هرکله چہ مبتداء موصول متضمن ده
 معنی د شرط لره نو یہ خیر کین فاء راوہ۔
 سوال :- بشارت خود خوشحالی خبر ته وئیلے شی او دلتہ
 ئے د عذاب سرہ ذکر کرو؟
 جواب :- دیتہ یہ عربی کین تهکم وئیلے شی یا تلمیح۔ او
 اطلاق دیو صند دے یہ بل صند باندے۔

۲۲۔ یہ دے کیں کہ مخکیش تخویف اخروی تاکید دے اور جواب
 دے۔ دیو و ہم دے۔ ہر گھہ دا چہ کہ دوی کہ پیارے نیک اعمال شتہ دے
 یا دوی خان کہ پیارے شفعاء (شرکاء) نیولی دی۔ او کہ دوی تابعدار
 مریدان او مقتدیان شتہ دے ہر گھوی بہ جئے۔ مچ کوی کہ عذاب
 نہ۔ تو حاصل کہ جواب دا دے چہ کہ دوی نیک اعمال یہ
 سبب کہ کفر یا لایات او یہ قتل کولو کہ انبیاء و سرہ باطل شوی
 دی۔ او کہ دوی شفعاء او مریدان وغیرہ کہ دوی سرہ امداد
 نہ شتی کو لے۔

أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، أُولَئِكَ
 سرہ اشارہ دہ مخکیش صفتونو تہ یعنی کہ دے غسے صفتونو کہ
 وچے نہ کہ دوی اعمال بریاد شوی دی۔ حبط یہ اصل کیں
 کہ اوسیا نو مرض دے چہ یہ ڀیر خوراک سرہ جئے خیتہ او پرسیا
 او کہ دے وچے تہ مرہ شتی۔ تو کہ دوی کہ اعمالو کہ حبط تشبیہ جئے
 کہ اوسیا نو کہ دغہ حالت سرہ ور کریدہ۔ یہ دنیا کیں حبط دارے
 چہ کہ دوی مداح بدلہ شوہ یہ ذم سرہ۔ او ثناء جئے یہ لعنت
 سرہ او امن جئے یہ قتل یا یہ قید کولو سرہ بدل شول۔ او حبط
 یہ آخرت کیں دا دے چہ دغہ کاروتہ سبب کہ نجات کہ اور کہ جہنم
 نہ جو پر پی۔

وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ، او ہر کلبہ چہ ڀیر کسان نصرت نہ شتی
 تو یوکس یہ خہ رنگہ خہ مدد او کپری کہ دے وچے نہ جئے
 جمع ذکر کرہ۔

فائدہ:- ابو حیان و بیلی دی چہ ہر کلبہ کہ دوی درے صفات
 قبیحہ جئے ذکر کرل تو یہ ہرے باتسے درے عذابوتہ یہ
 ترتیب سرہ مرتب کرل۔ یعنی یہ کفر یا لایات یا نیک بشارت
 کہ عذاب الیم۔ او یہ قتل کہ انبیاء باتسے بریادیں کہ عملوتو
 او یہ قتل کہ تور و حق پرستو باتسے عدم نصرت کہ ناصرتو
 مرتب کریدے۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا

آیا نه گورے ته هغه کسانو ته چه ورکړې شوي ده هغوی ته

نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ

يو برخه د کتاب د الله تعالى بلل کيدلشی دوی

إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

کتاب د الله تعالى ته د پاره د دے چه فيصله اوکړي په مينځ د دوی کي

ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ

بيا مخ اوگرځوي يو ډله د دوی نه

وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

او دوی هميشه مخ گرځوونکي دي .

۲۳: . مخکښ د دوی د لویو علماؤ حال ذکر شو چه هغوی اختلاف بغیا کړیو . او څه کتابونه یی هم په ضد او عناد سره د دین اسلام ته مخالف لیکلي وو . او هغوی مقلدین دی . نو اوس د دوی د نیمگړي علماؤ حال ذکر کوی چه د کتاب په بعض حصه باندے علم لری او دا د مخکښو مقلدین دی . دارنگ مخکښ آیا تو نو کښ د دوی بغی او او عناد ذکر شو نو اوس د دوی د عناد غایه او دلیل ذکر کوی .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ ، أَلَمْ

استفهام د ډیر تعجیب د پاره دے . اوتوا نصيبا کښ

دوه احتمالات دی . اول داچه د دینه مراد صرف

یهود او نصاری دی چه د جس کتابونو الهیونه هغوی

ته یو کتاب ورکړے شوي دے . دویم احتمال داچه د

دینه مراد هغه کتابیان دی چه د یهودو او نصاراؤ

او د دے امت ته چه هغوی د کتاب په الفاظو پوهیږی

او یہ معنی ہے تہ پوہیری، یا یہ لہرہ حصہ پوہیری چہ
 ہغوی تہ نیمگری ملیان وئیلے شی۔ او دا غورہ قول دے
 حکمہ چہ دے او تو الکتاب او دے او تو نصیباً من الکتاب یہ
 میخ کنس فرق پکار دے۔ یل دا چہ قرآن کنس دوی اکثر
 یہ یو یل پسے ذکر کوی لکہ یہ سورۃ نساء س۴، س۵، س۶، س۷، س۸
 کنس۔ او یہ سورۃ شوری س۹ کنس دے دواہو قسمو تو ذکر
 دے۔ او ابو حیان ہم دیتہ اشارہ کریدہ چہ نصیباً یہ
 معنی دے طرق او ظاہر دے بعضے کتاب دے حکمہ چہ دوی
 یہ تول کتاب باندے علم تہ لری۔

يُنْعَوْنَ اِلَى كِتَابِ اللّٰهِ، دے دینہ مراد تورات دے چہ
 مشتمل دے یہ دین دے ابراہیم علیہ السلام چہ ملت
 اسلامیہ دے۔ او یہ ہغے کنس رجم دے زانی، مسئلہ دے توحید
 اوصفات دے آخری نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہم ذکر دی۔
 یا دے دینہ مراد قرآن کریم دے چہ تصدیق کوونکے دے دے
 تورات او انجیل یہ دغہ تیر شوو خبر و کنس۔

لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ، دے اسے یہ سورۃ نور س۲۴ کنس ہم دی۔ ضمیر
 دے حکم راجع دے کتاب اللہ تہ او دا دلیل دے چہ مقصد
 دے کتاب اللہ فیصلے کول دی۔

ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ، نسبت یو فریق تہ دے دے وجہ
 تہ او شوچہ بعضے کسانو دے دوی تہ اسلام قبول کریدے
 لکہ ابن سلام رضی اللہ عنہ۔ یا یہ دے زمانہ کنس ہم
 بعضے ایمان راہی۔

وَهُمْ مُّعْرِضُونَ، دا جملہ حالیہ دہ او تاکید دے دے
 اولے جملے دے پارہ کہ دے تولی او اعراض معنی یوہ وی۔
 یا دبیان دے پارہ دے کہ مراد دے تولی تہ لے اول
 شی دے داعی تہ۔ او مراد دے اعراض تہ لے گر خول دی
 دے ہغہ مسئلے تہ چہ دے دوی ورتہ دعوت کرے شویدے۔
 او کہ مراد دے تولی تہ تولی یہ اعتبار دے ظاہر بدن سورہ

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمْسَسَنَا

دا دے وجہ نہ چہ دوی وائی ہیجے بہ او نہ رسیروی مونہ تہ

النَّارِ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ وَغَرَّهِمْ

اور د جہنم مگر یو خورے شمارے شوے او دھوکہ ور کئے دہ

فِي دِينِهِمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۷۴﴾

دوی تہ یہ بارے د دین د دوی کیں ہفہ خبر وچہ د دوی (مشرانو) تے د خان نہ جو پکے دی

شی او مراد د اعراض نہ کر خیدل شی یہ زہہ سرہ۔ یا مراد د تولى تہ تولى وی یہ وخت د دعوت کیں۔ او مراد د اعراض نہ استمرار او ہمیشہ اعراض کول وی۔ قرطبی و ثیلی دی چہ دا دلیل دے چہ خوگ کتاب اللہ تہ د فیصلے د یارہ را او بلے شی او مخالفت او کپی نو ہفہ لہ بہ مناسب زجر ور کپی۔ او ہفہ یہ حکم د دے آیت کیں داخل دے۔

۷۴ :- یہ دے آیت کیں د تولى او اعراض کولو د یارہ د وہ علتو نہ ذکر کوی۔ اول علت دا دے چہ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمْسَسَنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ، یہ ذالک کیں اشارہ دہ تولى او اعراض تہ۔ یعنی دا عقیدہ ساتل چہ مونہ جنتیان یو او د جہنم د اور نہ۔ حج یو دا سبب دے د دے خیرے چہ دوی خان یہ حقہ باندے کپی یہ خلاف د کتاب اللہ کیں او خوگ چہ خان یہ حقہ کپی نو ہفہ فیصلے د کتاب اللہ تہ نہ رائج۔ زمخشری و ثیلی دی لکہ چہ جیریہ او حشویہ دا سہ دی۔ او حہ وایم چہ دا سہ د مقلدینو حال دے یہ تقلید شخصی جامد سرہ۔ او د دے جملے تفسیر یہ سورۃ بقرۃ ۲۵ کیں تیر شویدے۔ او دویم علت تے دا دے چہ وَغَرَّهِمْ فِي دِينِهِمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ، غرور دھوکے تہ و ثیلے شی۔

فَكَيْفَ إِذَا جُمِعْتَهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ

نوحہ رنگ بہ وی حال کدوی یہ ہفتہ وخت کس چہ راجع یہ مونہ دوی یہ داسے درخ کن چہ شک نیش

فِيهِ تَفَوْفِيتٌ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

یہ ہفتہ کس او پور یہ در کپے شی ہر نفس تہ بدالہ دہفتہ عمل چہ ہفتہ کپے وی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (۲۵)

او یہ دوی باندے ہیتم ظلم نشی کیدے ۔

دکاؤ ایفترؤن ضمیر فاعل ددوی لویوملا یا نو تہ راجع
دے چہ ہفتوی بغی ضد او عناد کپے وو۔ او کخاں تہ یے مسئلہ
دجواز کشرک او بدعت او تور یا طلو جو پے کپے وے۔ او
دغہ چہ روستو ورو ملا یا تو اورید لے نو دہفتوی تقلید یے
کو و او ہفتہ تہ یے دین و بیلو۔ یا ضمیر د فاعل ورو ملا یا نو
تہ راجع دے چہ ہفتوی کن تمسنا الکائر خبرہ او تورے داسے
غلطہ خبرے کو لے۔ اوفی دینہم اشارہ دہ چہ افتراء یہ دینی
احکامو کس سبب دہلاکت او غرور دے۔ کدینہ معلومہ شوہ
چہ دکو موکساتو عقیدہ وی چہ مونہ جنتیان او بخلہ شوی یو
یا زمونہ دیارہ عذاب ابدی نیشستہ او دیا طل خبر و تقلید
کوی۔ نو داسے خلق دقرآن اوسنت اتباع والا تہ دی۔

یہ دے آیت کس متکرینو تہ تخویف آخروی دے۔ فکیف
دالفظ دتعجیب کدوی دحال دیارہ دے۔ اودا استفہام جواب
تہ غواری او حالہم لفظ پتہ دے۔ اذاجمعنہم لیوم لا ریب فیہ
ہرکلہ چہ یہ دغہ و رخ کس جمع کتولو خلقو دہ تو حکہ ورتہ
یوم الجمع و بیلہ شی۔ دیوم تہ مراد مطلق وخت کد او کلا ریب
تہ مراد تقی دریب دہ یہ حقیقت د وقوع کدغہ و رخ آخر چہ
شک کوونکی پیر خلق دی۔ ووفیت کل نفس ما کسبت دلنہ
دما کسبت تہ مخکس لفظ جزاء پتہ دے۔ او ما کسبت عام
دے خیر او شر تہ او کھریوسرہ یہ سبب دتورہ تصوموسرہ

قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمُلْكِ تَوَكَّلْتُ

تہ اوایہ اے اللہ اختیار مند دے بادشاہی و رکوئے تہ

الْمُلْكِ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكِ

بادشاہی ہفتہ چاہتہ چہ اوغواپے او را کاہے تہ بادشاہی

مِنْ تَشَاءُ وَتَعِزُّ مَنْ تَشَاءُ

دھتہ چاہتہ چہ تہ اوغواپے او عزت و رکوئے ہفتہ چاہتہ چہ تہ اوغواپے

وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيدِ الْخَيْرِ ط

او ذلت و رکوئے تہ ہفتہ چاہتہ چہ تہ اوغواپے یہ لاس ستاکنس تول خیر دے

إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۲۶

یقیناً تہ ہر خیز باندے قدرت والا ہے۔

جدا جدا شرط دے یعنی جزاء دے خیر یہ پورہ و رکبہ نشی
یہ دے شرط چہ یہ شرک او کفر سرہ بریاد شوے نہ وی۔
او جزاء دے شر یہ و رکبہ نشی یہ دے شرط چہ یہ توبہ یا
یہ فضل دے اللہ تعالیٰ سرہ معاف شوے نہ وی۔
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ، ظلم یہ معنی دے نقصان دے یہ ثواب دے
عمل کیں او یہ معنی دے زیادت دے یہ سیئہ تو کیں دواہوتہ
شامل دے۔

۲۷ دے دریم باب خلاصہ :- دے آیت نہ دریم باب دے
ترایت ۲۸ پورے۔ یہ دیکیں اول اثبات دے توحید دے یہ
ذکر دے دولس صفات تو دے الوہیت سرہ یہ ۲۹، ۳۰ کیں دویم
منع کول دی دے دوستا نے دے کافرانو نہ او یہ ہفتے یا نہ دے مخوف
دے ترایت ۳۱ پورے۔ دریم ترغیب دے اتباع دے رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ یہ ہفتے سرہ دوستا نہ دے اللہ تعالیٰ
حاصلیری۔ ثلثون دفع دے شہادت تو دے تصارو دے یہ ذکر دے عبدیت
دے اباء و انبیاء و سرہ یہ ۳۲ کیں او خصوصاً دے مریم علیہا السلام

دَ موریه باره کښ شیه او په باره د ذکر یا علیه السلام کښ - او
 شیه په باره د مریم او عیسیٰ علیهما السلام کښ په اثبات د
 عبدیت د هغوی سره تفصیلاً او خصوصاً عبدیت د عیسیٰ
 علیه السلام په ذکر د پنځویشتمو صفاتو د عبدیت د هغه
 سره - او رد د په هغه تضارؤ باندې چه دلیل نیسی
 د الوهیت د عیسیٰ علیه السلام د پاره - او د ابنیت د هغه
 امور خارقه للعات سره تر ۵۰ پورې - پنځم اعلان د
 مبا هله تضارؤ ته او د هغوی مخ گرځول - او اختتام د
 په ذکر د دعوت د توحید سره -

ربط له :- هر کله چه دوی د قرآن ته اعراض کوو په سبب
 د دې چه دلالت کوی په انتقال د نبوت او بادشاهی د
 بنی اسرائیلو ته عرب آمیینو ته - نو په دې آیا تو نو کښ
 اظهار کوی چه دا تصرف او اختیار د الله تعالی دے - په دې
 باندې اعتراض نشی کیدے -

ربط له :- هر کله چه مخکښ د عناد یا نوحال او تخویف ذکر
 کړو نو اوس امر ورکوی رسول الله صلی الله علیه وسلم
 ته په ذکر د خاص دُعا سره او دا صفت د انابت کوونکو دے -
 ربط له :- تیر شوی ټولو آیتونو کښ ردو په تضارؤ د
 نجران باندې په رد د بعضو شبها تو د هغوی سره - نو
 اوس رد د دې د هغوی په باطله عقیده باندې په باره د
 عیسیٰ علیه السلام کښ په ذکر د صفاتو د الوهیت سره
 چه دا صفتونه په عیسیٰ علیه السلام کښ نیشته توڅرنگ
 تاسو هغه لره الوهیت ثابتوئ -

تفسیر: **اللهم**، خلیل او سیبویه وائی چه دا په اصل
 کښ یا الله دے - هر کله چه یا حذف شوه نو د هغه په
 بدل کښ په آخر کښ یې میم مشدد راوړو - میم مشدد
 په اصل کښ دوه میمونه دی نو دا عوض دی په بدل
 د یا او الف کښ چه هغه هم دوه دی - او په لفظ قل کښ

اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ پہ دے طریقہ سرہ یا دول پکار
دی۔ دے دے دپارہ چہ رد اوشی پہ نصاراؤ باندے او پہ
نورو مشرکانو باندے۔ او دے دے وچہ تہ ئے مقصود
بالنداء تہ دے ذکر کرے دپارہ د تعمیم ہر مقصد
شرعی تہ۔ دے تضر بن شمیم رحمہ اللہ تہ روایت کچہ چاہ
دعا کنس اللہم او ئیلو نو داسے شوہ پہ ہولو اسماء حسنیٰ سرہ
ئے دعا او غوہ ستلہ۔

مَلِکُ الْمُلْکِ، سیبویہ و ئیلی دی چہ دلتہ یل حرف نداء
پت دے حکمہ چہ دا د اللہم دپارہ صفت نحوہ نشی
کیدے۔ او زجاج و ئیلی دی چہ دا د اللہم دپارہ صفت
کیدیشی۔ مَلِکُ، متصرف پہ ہولو خیز و نو کنس پہ ہغہ
طریقہ چہ غواہی ئے پہ ذواتو، منافعو او شمراتو کنس۔
الْمَلِکُ دایو قسم دے د مَلِکُ تہ او دا اعلیٰ قسم دے حکمہ
چہ دا تصرف کول دی پہ دیر جماعت کنس پہ طریقہ د
تنظیم او اقامت د حقوقو او پہ رعایت د مصالحو سرہ۔
او الملك کنس الف لام دپارہ د جنس دی او پہ دیکن
مضاف پت دے یعنی ورکول، تقسیمول، قراخول او تنکول
د مَلِکُ۔ او مجاہد و ئیلی دی چہ د مَلِکُ تہ مراد نبوت دے
لیکن تخصیص تہ ضرورت نیشہ۔

لَوْ رَقِيَ الْمَلِکُ مِنْ شَأْنٍ، ابو حیان و ئیلی دی چہ دے
مَلِکُ تہ مراد سلطان او غلبہ دہ او دا تفسیر د مالکیت
دے یعنی مالکیت صفت فعلیہ دے پہ طریقہ د ایتاء او
نزع سرہ۔ او ایتاء ئے ذکر کرہ او تملیک ئے تہ دے
ذکر کرے حکمہ چہ تملیک اختیار تہ و ئیلے شی او مَلِکُ
کنس اختیار حقیقی تہ ورکوی۔

وَشَرَّعَ الْمَلِکُ مِنْ شَأْنٍ، نزع پہ اصل کنس لے کول
دیو جسم دی د خپل حائے تہ۔ او استعمالیری پہ لے
کولو د صفاتو او د معانیو کنس۔ نو دلتہ مراد دادے چہ

را کا دی صفت دے مُلک دے ہغہ چا تہ چہ او غواہی۔ یہ دے
 کیں بعض مفسرینو تخصیص کریدے چہ محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم او دے ہغہ اُمت یہ اول من تشاء کیں مراد دے
 او فارس، روم او غتہان دے قریشو او یہود او نصاریٰ یہ دویم
 من تشاء کیں مراد دی لیکن غورہ دادہ چہ دا عام دے
 او دے ہغہ یکیں داخل دی۔ یہ تنزع تعبیر کیں اشارہ دے
 چہ مُلک اکثر خلق یہ خیل اختیار او خویشے سرہ تہ
 پریردی بلکہ یہ زور سرہ دے ہغہ تہ اخستے کیری
 او یہ مجبورئ سرہ ئے پریردی لکہ یہ حدیث کیں
 دی نعمت المرضعہ ویئست الفاطمہ (امارت بنہ
 پیئ ورکوونکے دے او نا کارہ دے بیونہ پریرکوونکے دے)۔
 وَتُعْرَفُ مِنْ تَشَاءُ وَتَذِلُّ مِنْ تَشَاءُ، داد مُلک تہ عام
 دے حکم چہ اعزاز (عزت) پہ دُنیا کیں مال، ہیبت او
 رعب او دبدا بہ ورکول دی۔ او یہ دُشمنانو باندے غلبہ
 ورکول دی۔ او نشر و اشاعت دے دین دے۔ او ذلت دے
 دے مقابل وی۔ او یہ آخرت کیں اعزاز جنت تہ دے
 اول وخت تہ داخل دی۔ او لوے لوے درجات او مرتبے
 ورکول دی۔ او ذلت پہ آخرت کیں پہ جہنم کیں، میدان
 حشر کیں شرمندہ گول او دے ہغہ دے پارہ شفاعت تہ
 قبول دی۔

بَيِّدُكَ الْخَيْرُ، پہ دیکیں دے اعزاز تہ ہم زیات تعظیم دے
 ہر قسم خیر و منافع او فوائد او امن ورکول او ہول
 حاجات پورہ گولو تہ شامل دے۔ او اصل تصرف دا
 وی چہ پخپل لاس سرہ او کرپشی دے دے وچے تہ دل تہ
 ئے لفظ بید ذکر کرو۔ دے معنی حقیقی ظاہری مراد
 دے بغیر دے تمثیل، تشبیہ، تاویل او تحریف تہ۔
 سوال :- الخیر ئے ذکر کرو او الشر ئے تہ دے ذکر کرو؟
 جواب لے :- دیتہ اکتفاء و ئیلے شی چہ یو خیر ذکر شی او

تَوْرَجُ الْيَلَّ فِي السَّهَارِ وَشَوْرَجُ

نہ باسے تہ شبہ پہ درخ کنیں او نہ باسے تہ

السَّهَارِ فِي الْيَلِّ وَتَخْرَجُ الْحَيَّ

درخ پہ شبہ کنیں او را او باسے تہ ڈونڈے

مِنَ الْمَيِّتِ وَتَخْرَجُ الْمَيِّتِ

ڈ مر تہ او را او باسے تہ مر لہ

مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ

ڈ ڈونڈی تہ او روزی و رکوے تہ ہفہ چا تہ چہ تہ او غواپے

بَغَيْرِ حِسَابٍ ۲۷

پہ غیر ڈ حساب تہ -

مقابل یے حذف شی -

جواب ۲۷ :- قضا او تقدیر د خیر اصالۃ دے او د شر

بالواسطہ عارضی دے -

جواب ۲۸ :- نسبت د شر پہ دا سے مقام کنیں بے ادبی دہ

پہ دُنیا کنیں شر محض نیشہ یلکہ خیر مطلق دے یا مخلوط

دے د خیر او شر تہ پہ دا سے طریقے سرہ چہ شر پکینیں

مغلوب دے -

إِنَّا عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، دا د مخکین تہ ہم عام دے -

مخکین تہ ہم شامل دے او د ہر خیر او شر او د ہفہ

جزئیات او اجزاء تہ شامل دے - او دا علت او دلیل

د مقابل دے - د دے وجہ تہ واو د عطف یے تہ دے

ذکر کرے -

۲۷ :- پہ دیکین د تصرفات الہیہ نور صفات فعلیہ ذکر

کوی - پہ تیر شوی آیت کنیں امور معقولہ معنویہ ذکر

وو او پہ دے آیت کنیں امور محسوسہ ذکر دی -

تَوَلَّجُ الْكَيْلَ فِي النَّهَارِ وَتَوَلَّجُ النَّهَارُ فِي الْكَيْلِ، یعنی د شیپ
 نه څه ساعات (وخت) کم کړې شي او دغه ساعات په وڅ کښ
 داخل کړې شي نو ورځ اوږده شي او دغه شان برعکس.
 او په دیکتې اشارۀ ده چه کله تیرمے د کفر او شرک په رنړا
 د ایمان او توحید سره بدلے کړمے شي او کله رنړا د ایمان او
 توحید بدلے کړمے شي په تیر و د شرک او کفر سره. د نبی
 صلی الله علیه وسلم په بعثت سره اول حالت پیدا شو یعنی
 رنړا راغله او تیاریه ختمه شوه نو د دے وچه نه هغه یے مخکښ
 ذکر کړمے دے.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ، د ولج (نویستلو)
 مقابل اخراج دے نو په دیکتې ربط د تقابل دے. او د اعام
 دے پیر و حالاتو ته شامل دے. اول داچه حیوان را اویاسی
 د تطفی نه او د غسے په عکس سره لکه په دے قول کښ چه کنتم
 امواتاً فاحیا کم. دویمه داچه مرغی را اویاسی د اکئی نه او په
 عکس سره. دریم داچه مؤمن د کافر نه لکه دا قول
 چه او من کان میثاً فاحییناً، او کافر د مؤمن نه.
 خلورم بوتي د اوچے زمکے یا د اوچ تخم نه. او اوچ
 تخم او اډوکی د شتو بوټو نه او میوو نه. او پنځم داچه
 عالم د جاهل نه او جاهل د عالم نه.

وَتَرْزُقُ مَنْ نَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، مخکښ حالات د ایجاد
 سره متعلق وو او دا د تربیت سره متعلق دے ځکه
 چه تربیت بنا دے په رزق باندے دارنگ اخراج په
 خلورم معنی سره سبب دے د یاره د رزق ورکولو دے
 تفسیر په سورة بقره ۲۵۱ کښ ذکر شوی دے.

فَاعْلَمْ: په اول آیت کښ د الله تعالی اووه صفات
 فعلیه ذکر کړیدی او په دویم آیت کښ پنځه ذکر دی
 اشارۀ ده چه د دے صفتونو ته یوهم په عیسی علیه
 السلام کښ موجود نه دے نو څرنگه اله کیدی شي.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ

زہ د نسی

مؤمنان

کافرانو لہرہ

أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

دوستان

سوا

د

مؤمنانو

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ

اد چاچہ او کړد

دا کار

نو نه دے

مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا

د الله تعالى (د دين) نه په هېڅ څيز کيس مگر په هغه وخت چا ځان بچ کوي تاسو

مِنْهُمْ تَقْلَةً وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ

د دوی نه ځان بچ کول او د پره د کوي تاسو ته الله تعالى

نَفْسَهُ طَوْرًا إِلَى اللَّهِ الْبَصِيرُ ۝۲۸

د ځپل ځان نه او خاص الله تعالى طرف نه مگر څيدل

۲۸: ربط له :- هر کله چه مخکې آيتونو کيس تعظيم د الله تعالى ذکر شور چه هغه په مؤمن باندے واجب دے (او هغه معامله ده د الله تعالى سره - نو اوس معامله د مخلوق سره ذکر کوي هغه چه هغه دشمنان د الله تعالى دی او منکر دی د تعظيم د الله تعالى نه -
 ربط له :- هر کله چه مخکې رد و و په عقیده د نصاراؤ مشرکينو باندے - نو اوس د هغوی سره د دوستانه لرلو نه منع کوي -

لَا يَتَّخِذِ، دا نهی ده او متعدی دے دوه مفعولونو ته. الکافرين مفعول اول دے او اولياء مفعول ثاني دے. مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ، حال دے د فاعل نه او دون په معنی د تجاوز سره دے یعنی مُتَجَاوِزِينَ مِنْ وَلَا يَتَّ

الْمُؤْمِنِينَ إِلَى الْكَافِرِينَ اسْتِقْلَالًا وَاسْتِزَاغًا، ریعنی
 ورتیرید ونگی دی دے مؤمنانو دے دوستانے تہ دے کافرانو
 دوستانے تہ نو پیری دی دوستانہ دے مؤمنانو یا دے دوارو
 سرہ دوستانہ ساتی) او لفظ دے من دون المؤمنین کیں
 اشارہ دہ چہ مؤمنان شتہ نو دے کافرانو سرہ دوستانے
 تہ ہیج حاجت تیشہ - او دے کافرانو سرہ موالات درے
 قسمہ دے - اول قسم دا چہ رضاشی یہ کفر دے ہغہ باندے
 او ہغہ بنہ کارگیری او دے کفر یہ کارونو کیں ورسرہ
 شرکت کوی - او دے کفر دے وجہ تہ ورسرہ دوستانہ ساتی
 نو دا خویقتی کفر دے - او یو مؤمن شخص چہ داسے
 کار او کوی نو ہغہ تہ مرتد وٹیلے کیری - دویم قسم
 دا چہ دے کفر یہ کارونو او شرک کیں ورسرہ امداد کوی
 او اسباب ورلہ مہیا کوی او عقیدہ لری چہ دغہ دین
 (کفر او شرک) باطل دے - نو دا کار کفر خو تہ دے
 لیکن حرام دے او کلہ کلہ کفر تہ رسول کوی - دریم قسم
 دا چہ دے کافرانو او مشرکانو عزت او احترام کوی او ہغوی
 تہ سلام او قیام کوی نو دا ہم گناہ او ممنوع کار دے -
 آلو سی وٹیلی دی چہ ہر کار چہ یہ عرف کیں تعظیم گنہ لے
 شی او مسلمانان ورتہ دوستانہ او موالات وائی - او دے
 کمزوری مؤمنانو یہ زہونو کیں شک پیدا کوی ریعنی
 ہغوی کفر او بے دینی تہ مائلہ کوی) نو دا منع دے -
 ملا علی قاری یہ مرقعات کیں وٹیلی دی چہ اہل ذمہ
 (کافرانو) تہ دے ادب دیارہ او دریدل او ہغوی لہ یہ
 مجلس کیں مشری ورکول گناہ دہ - نو یہ دے آیت کیں
 دغہ دریواہہ قسمونہ داخل دی سرہ دے اختلاف دے حکم
 دے ہغوی نہ - او ابن عاشور اتہ اقسام ذکر کریدی - او
 دے آیت مضمون یہ سورۃ العنکبوت ۱۱۱ مائدہ ۵۸
 مجادلہ ۲۲ او سورت متحنہ اول آیت کیں ہم شتہ دے

سوال :- من دون المؤمنین دلالت کوی چہ دے مؤمنانو او
 کافرانو دواہد سرہ تعلق ساتل جائز دی ؟
 جواب :- ہرکلمہ چہ دون پہ معنی دے تجاوز سرہ دے نودا
 احتمال ساقط دے ۔

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ ، یہ دے کیں
 تاکید دے یہ ترک دے مولات کیں او یہ کلام کیں حذف دے
 یعنی تن ولایہ اللہ او من دینہ او من حزبہ ۔ فی شئی خبر دے
 خبر دے دے کس دے پیارہ او من اللہ یہ موضع دے حال کیں دے
 او یہ دے جملہ کیں نفی دے ولایت دے اللہ تعالیٰ دے دے ہغہ
 چاہے چہ دے اللہ تعالیٰ دے دشمنانو سرہ دوستانہ کوی ۔
إِلَّا أَنْ تَقُولُوا مِنْهُمْ تَقَاةً ، دا استثناء مفرغ دے دے مفعول
 لہ پتہ نہ یعنی دے کافرانو سرہ دے ہیچ سبب دے وجہ نہ دوستانہ
 مہ کوئی مگر دے وجہ دے تقاۃ نہ جائز دے خو صرف یہ قول
 او عمل سرہ نہ یہ زہرہ سرہ ۔ یہ تقاۃ کیں دے اقول
 دی ۔ اول قول دا چہ دا مصدر مفعول مطلق دے یہ
 معنی اتقاۃ ۔ دویم دا مفعول بہ دے او تتقوا یہ معنی
 دے تخافوا دے او تقاۃ مصدر دے یہ معنی دے ہغہ خیر
 چہ دے ہغہ نہ بیرہ کیدیشی ۔ دریم قول دا دے چہ دا
 منصوب دے بنا یہ حال موکدہ سرہ او دا جمع دے یعنی
 یہ دے حال کیں چہ تاسو بیرہ کوونکی بیئ ۔ دلتہ غورہ
 معنی دادہ چہ بیرہ کوئی تاسو دے دوی رکافرانو نہ بیرہ
 کول ۔ یا بخان ساق دے دوی نہ بخان ساتل ۔ یعنی ہرکلمہ چہ
 یومؤمن یواخے وی او کافران یے راگیر کری او ورتہ
 وائی چہ دے کفر کلمہ او وایہ یا عمل دے کفر او کفرہ کنی تو
 مونہ دے ورتہ ۔ تو یہ داسے وخت کیں یہ قول یا فعل
 سرہ دے ہغوی موافقت کول جائز دے ۔ او دا یہ طریقہ
 دے رخصت سرہ اگرچہ عزیمت نہ دے ۔ او دا پشان
 دے قول دے اللہ تعالیٰ دے چہ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ

مُطْمَئِنِّ بِإِلَیْمَانٍ، (سورة نحل ۱۷۱)
 قائده لے :- تقیہ وئیلی شی محافظت د نفس یا دعزت یا
 مال تہ د شر د دشمنانو تہ - اودا دودہ قسمہ دے یوحان
 ساتل دی د دیتی دشمنانو تہ - بل داچہ دشمنی وی ورسره
 یہ دنیوی اغراضو باندے لکہ مال جائیداد او د دنیا
 مشری وغیرہ - د اول قسم حکم شرعی دا دے چہ مؤمن
 یہ داسے خائے کیں وی چہ خیل دین عملاً او قولاً شی
 شکارہ کولے - د مخالفینو دیرے دوجے نہ توپہ دہ
 باندے د خیل دین د حفاظت د پیارہ ہجرت کول فرض
 دی - اوکہ چرے د دہ د پیارہ عذر شرعی موجود وی
 لکہ زنا نہ، ضعیفان، یہ سترگو معذور وغیرہ او ہجرت
 نشی کولے او د دشمنانو د طرف نہ غالب گمان داوی چہ
 د دین پہ اظہار سرہ یے ہغوی قتلوی یا ترینہ روزی بندی
 یا ورلہ اولاد قتلوی تو بیا ورلہ پاتے کیدل جائز دی
 او خیل دین بہ پیت ساتی - خو کوشش د ہجرت کولو بہ
 کوی اگرچہ یہ خہ حیلے سرہ وی - اوکہ د دشمنانو نہ
 صرف د وھلویا د لبرے مودے د پیارہ حیلے وغیرہ کیں د
 بند ولویرہ وی تو بیا د ہغوی سرہ موافقت جائز نہ دے
 او یہ حالت د جواز کیں صرف رخصت دے - او عزیمت دا
 دے چہ خیل دین بہ نہ پریردی کہ قتل کرے شو تو
 شہید دے - او د دویم قسم حکم شرعی کیں اختلاف دے
 د علماء - بعضو وئیلی دی چہ ہجرت واجب دے یہ دلیل
 د لا تلقوا بائدیکم الی التھلکۃ سرہ - او بعضو وئیلی
 چہ ہرکله دیتی نقصان نہ جوہیری تو ہجرت پرے لازم
 نہ دے - او بعضو وئیلی دی چہ د خیل نفس یا د اولاد
 د ہلاکید ویرہ وی تو ہجرت پرے لازم دے حکم چہ
 حفاظت نفس اوشی - اودا خہ عبادت او قربت نہ دے
 حکم چہ یہ دیکیں صرف دنیوی غرض دے - او حالت

د جواز کس مدارات کول په نرم کلام سره او هغوی ته
خوشحالی ښکاره کول او څه هدی او تحفه ورکول جائز
دی. دامالات ته دے بلکه مدارات دے په طریقہ
د تقیہ سره. او آلوسی د دے جواز د پاره ډیر روایات
او احادیث ذکر کړي دي.

فائده ۱: د تقیہ په باره کس د خوارجو او شیعه ځان
متضاد مذهبونه دي. د خوارجو په نیز تقیہ په هیڅ
حال کس جائز نه ده. د دین په مقابل کس د نفس، مال
او عزت رعایت نشي کیدے. دوی وئيلي دي که یو شخص
مونغ کوي او یو غلام د دے ټول مال پټوي یا غصب
کوي نو جائز نه دي چه دے مونغ پریري. نور هم
داسے مثالونه دي. او د شیعه ځانو په نیز تقیہ واجب ده
په وخت د خوف د خپل نفس کس بلکه په مال باندے
هم. نو د دوی په نیز یو شیعه شخص د اهل سنت سره
په مونځونو، روژه او حج کولو وغیره کس د تقیہ د وچ
نه موافقت کوي اگر چه د دوی په نیز سني عبادات
باطل دے. د دوی په روایاتو کس شته دے چه چا
په یو سني پسے مونغ په طریقہ د تقیہ سره ادا کړو
نو داسے دے لکه چه په تبي پسے مونغ ادا کړي. بلکه
د معمولی خوف په وخت کس د دوی په نیز اظهار د کفر
واجب دے. او د دوی لوی مقصد ابطال دے د خلافت
د صدیق، فاروق او عثمان رضی الله عنهم. د دوی په
کتابونو کس د هغه تفصیل موجود دے. او حاصل د تقیہ
منافقت کول دي. او د دوی په کتاب تهیج البلاغه او
شرح د راوندی کس د تقیہ د جواز په رد کس نصوص
موجود دي. او د دے تفصیل مفسر آلوسی په دے
مقام کس کړي دي.

وَيَحْذَرُ رُكُومَ اللَّهِ تَفْسَةً، دلته مضاف پټ دے یعنی

قُلْ إِنْ تَخْشَوْنَ مَا فِي صُدُورِكُمْ

تہ او دایہ کہ چرے تاسو پت سائی ہوقہ خبر چہ ستاسو یہ سینو کیں دی

أَوْ تُبْذَرُوهُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ

یا بنکارہ کوئی ہوقہ عالم دے یہ ہفے یا ندی اللہ تعالیٰ (خک کہ چہ) اللہ تعالیٰ عالم دے

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط

یہ ہر ہوقہ خیز یا ندی چہ پہ آسمانو او یہ ہر ہوقہ خیز یا ندی چہ پہ زمکہ کیں دی

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۲۹

او اللہ تعالیٰ پہ ہر خیز یا ندی قدرت لرونکے دے۔

عقاب نفسہ - یعنی کہ چرے موالات د کاقرانو سرہ کوئی
او تور منہیات کوئی نو اللہ تعالیٰ تاسو لہرہ پہ ہفے د خیل
عذاب نہ یرہ درکوی - او یہ لفظ د نفس کیں اشاؤد سغی
عذاب تہ د اللہ تعالیٰ د طرق نہ - او دا قائداہ یہ صرف
یحذ رکم اللہ سرہ نہ حاصلیری او لفظ د نفس اطلاق
پہ اللہ تعالیٰ یا ندی حقیقی دے بغیر د تشبیہ او تاویل
نہ - آلوسی ہم داسے ذکر کریدی -

وَاللَّهُ الْمُصِيرُ، یہ مخکس جملہ کیں تخویف دنیوی
ذکرو او یہ دیکس تخویف اخروی مراد دے -

۲۹ - یہ دے آیت کیں زجر دے یہ موالات کولو د
کاقرانو سرہ پت وی او کہ بنکارہ وی -

مَا فِي صُدُورِكُمْ، مَا عام دے او موالات پہ ہفے کیں
داخل دے - صُدُور نہ مراد زہونہ دی - ذکر د محل
او مراد ترینہ حال دے یعنی زہرہ یہ سینہ کیں دے لکہ
یہ سورۃ الناس ہ کیں دی -

أَوْ تُبْذَرُوهُ، حالت د تقیہ او غیر تقیہ دواہو تہ شامل دے
اخفاء یے د دے وچ تہ مخکس ذکر کرہ چہ موالات
د کاقرانو سرہ پتہ (یعنی پہ زہرہ کیں) پہ ہر حال سر

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا

پہ ہفتہ درخ چہ او بہ موی ہر یو نفس ہفتہ چہ

عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا

خہ عمل یے کپے دی د خیر نہ حاضر

وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ

او ہفتہ چہ عمل یے کپے وی د بدے نہ خواہی بہ چہ ارمان دے

أَنْ بَيِّنَهَا وَبَيِّنَ آمَدًا

دے پہ مینخ ددے نفس او پہ مینخ ددے درخ کنس منزل

بَعِيدًا ط وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ

لرے او ویرہ درکوی تاسوتہ اللہ تعالیٰ دخیل خان نہ

حرام دے۔ او ابداء پہ تقیہ سرہ جائز دہ۔
 يُعَلِّمُ اللَّهُ، علم کنایہ دہ یہ ہفتے باندے دجزاء ورکولو
 نہ او اشارہ دہ چہ اخفاء ہیخ فائدہ نہ ورکوی خکہ چہ
 داللہ تعالیٰ نہ اخفاء (پیتول) نشی کیدے۔
 وَيُعَلِّمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، دا مستقل کلام دے
 پہ یعلیمہ باندے عطف نہ دے۔ او دا دلیل دے دماقبل
 دپارہ۔ او ذکر دعام دے روستو دخاص نہ۔
 وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، دا ہم دتحدیر دپارہ دے
 او کمال دقدرت داللہ تعالیٰ دکمال او عموم علم سرہ
 دیر آیتونو کنیں ذکر دے۔ اشارہ دہ چہ داللہ تعالیٰ علم د
 قدرت نہ جدا نہ دے نویہ دے سرہ وہم دفع کوی۔ کہ
 شوک وہم او کپی چہ اللہ تعالیٰ عالم خود پہ ہر خیز باندے
 (چہ یودھتے نہ موالات دے) لیکن کید نشی چہ قدرت نہ
 لری پہ سزا ورکولو سرہ۔ نوجواب او شوپہ ذکر د
 عموم دقدرت دہفتہ سرہ۔

وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ (۳۰)

او اللہ تعالیٰ بہرشفقت کوؤکے دے پہ بندگانو بیان دے۔

۳۰:- دا تخویف اُخروی دے موالات کوونکو تہ۔ یَوْمَ، پہ دیکش اقول دی۔ اول داچہ دا متعلق دے دَقْدیرسہ۔ دویم داچہ دا متعلق دے دَمخکش یحذر کماللہ سرہ او مضاق پت دے یعنی عذاب یوم۔ دریم داچہ دا متعلق دے دَرُوستو توڈ سرہ۔ ہرکلہ چہ حضور دَ اعمالو پہ دتہ ورخ اہتمامی خبرہ دہ۔ دَدے وچہ نہ ہتہ یے مخکش ذکر کریدے۔ او دا قول زمخشری وغیرہ غورہ کریدے۔ تَجِدُ، دَوجدان تہ دے۔ متعدی دے یو مفعول تہ چہ ماعملت دے او محضراً حال دے۔ یا تجد پہ معنی دَ علم دے دوه مفعولو تہ غواری نو محضراً یے دویم مفعول دے لیکن اولہ توجیہ غورہ دہ۔

مَا عَمِلْتُمْ مِنْ خَيْرٍ، پہ دیکش دوه احتمالات دی۔ اول دا چہ نفس عمل مراد دے۔ دویم داچہ دَ ہتہ جزاء مراد دہ۔

مُحَضَّرًا، دَدے دوه معنی دی۔ اولہ داچہ حاضر یہ وی لیکل شوے پہ عملنامہ دَدوی کیش۔ دویمہ معنی داچہ پورہ یہ وی ہیج کمے یہ پکیش تہ وی۔

وَمَا عَمِلْتُمْ مِنْ سُوءٍ، پہ دیکش ہم دوه احتمالات دی۔ اول داچہ دا عطف دے پہ مخکش ماعملت من خیر یا نڈے او محضراً دلہ پت دے۔ او دا موافق دے دَسورت زلزال فمن یعمل مثقال ذرۃ خیرا یرہ ومن یعمل مثقال ذرۃ شرّاً یرہ، سرہ۔ دویم احتمال داچہ دا دَسرتہ کلام دے یعنی دامبتداء دہ۔ او سوء عام دے دَ کافرانو سرہ موالات کو لو تہ شامل دے۔

تَوَدُّ کُلُّ اَنْ بَیِّنَتْهَا وَبَیِّنَتْکَ اَمَدًا مَّ بَعِیدًا، پہ دیکش ہم دوه احتمالات دی۔ اول داچہ دا خبر دَ ماعملت دَ پآرہ۔

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ

تہ ادا یہ کہ چرے یے چہ محبت کوئے کہ اللہ تعالیٰ سرہ

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

نو تابعداری اوکری زما نو مینہ یہ اوکری تا سوسرہ اللہ تعالیٰ او بخنہ یہ اوکری تا سوتہ

دویم دا چہ دا د سر نہ کلام دے - نو کڈ یہ معنی د تمنا
کولو دے - او کو ہم د تمنا د پیارہ دے - بینہا کیں ضمیر
دھا نفس تہ راجع دے - او بینہ ضمیر کیں دواہ احتمالونہ
دی - اول دا چہ دا راجع دے ما عملت من سوء تہ او
هغه مبتداء دہ - دویم دا چہ دایوم تہ راجع دے
او ما عملت من سوء یہ مخکین یا ندے عطف دے نو
ضمیر تہ حاجت نہ لری - اَمَدًا، امام راغب و سبلی دی
چہ اَمَدًا او اَبَدًا یویل تہ یہ معنی کیں تیز دے دی لیکن
اید هغه مدت د زمانے دے چہ د هغه د پیارہ حد مقرر
نہ وی - او اَمَدًا سے مدت دے چہ د هغه د پیارہ حد
مجهول وی - یَعِیْنًا یہ معنی د طویل دے یعنی او بدہ
مودہ -

وَيُحَذِّرْكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ، اول تحذیر د عمل د کافرانو سرہ
د مولات تہ وو او دا تحذیر د عمل سوء نہ دے - یا
مخکین تحذیر د عمل د مولات تہ وو او دا کیوم د
قیامت تہ دے -

وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ، د العباد نہ مراد بتول عباد دی -
او رافت د اللہ تعالیٰ عام دے چہ مؤمنانو لہ دید عملونو
او د هغه د سزا نہ - یح کوی او کافرانو لہ یہ دنیا کیں مہلت
ورکوی د توبے کولو د پیارہ - یا العباد نہ مراد خاص بتدگان
دی چہ هغه مؤمنان دی او یہ هغوی باندے رافت دادے
چہ یہ دنیا کیں تحذیر او تخویف ورکوی د دے د پیارہ
چہ د گناہونو تہ یح شی او یہ آخرت کیں د دوی یہ نیک

ذَنُوبِكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۳۱)

دَکُنْاهُو نُوَسْنَسُو اَو اللہ تعالیٰ بخندہ کوڈنکے رحم کوڈنکے دے۔

عمل یا ندمے دیرہ بدالہ ورکوی۔

۳۱: ربط لہ ۱- ہرکلمہ چہ مخکیش ددشمنانود اللہ تعالیٰ سرہ دمولات نہ تحذیر ذکرشونو اوس ترغیب ذکرکوی مولات اومحبت داللہ تعالیٰ او دہغے ذریعہ ذکرکوی۔ ۲- مخکیش یے رؤف بالعباد ذکرکرو اوس ذراقت راومحبت الہی حصول دپارہ ذریعہ ذکرکوی۔ ۳- مخکیش تردید وویہ تصارواؤ دتجران یا ندمے نوہغوی اویئل چہ مونہ کومہ عقیدہ دعیسی علیہ السلام یہ پارہ کیش لرونود امحبت داللہ تعالیٰ دے توبہ دے آیت کیش دہغوی ددے قول تردید کوی۔

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ، امام غزالی ویئل دی چہ حب عبارت دے د میلان دطبیعت تہ یودا سہ خیز تہ چہ لذت اوخوند ورکوی تودا میلان چہ کلمہ پوخ شی نوہغے تہ عشق ویئل شی توحب یہ محسوساتو پورے خاص تہ دے بندہ ہغہ معانی اوصفات چہ یہ عقل معلومیری او دہغے یہ علم او ذکر سرہ ذرہ میلان اولذات حاصلیری نوہغے تہ ہم حب عام دے۔ نو دمحبت حقیقی د بندہ نہ داللہ تعالیٰ سرہ انکار نشی کیدے اوتاویل تہ حاجت نہ رائج۔ او بعضہ علماء ویئل دی چہ محبت داللہ تعالیٰ سرہ کنایہ دہ د ارادے کولو د بندہ نہ تخصیص دعبادت داللہ تعالیٰ لرہ نو معنی یہ حذف د مضاف سرہ دہ یعنی طاعت داللہ تعالیٰ یا ثواب داللہ تعالیٰ اوازہری ویئل دی چہ محبت د بندہ داللہ تعالیٰ سرہ او د رسول دہغہ سرہ یہ معنی دطاعت دہغوی سرہ دے۔ ابو حیان ویئل دی چہ محبت د بندہ داللہ تعالیٰ سرہ میلان ذرہ دہغہ دے ہغہ خیز تہ چہ ہغہ تہ یے خودے دے او امریے ورتہ کریدے او عمل یہ ہغے کوی او بندگی خاص کوی ہغہ لرہ۔ حاصل دادے چہ محبت

دیندارہ دالہ تعالیٰ سرہ میتہ ذرہ دہ دالہ تعالیٰ سرہ لیکن دامینہ
مستلزم دہ طاعت لہ لکہ چہ وراق و بیلی دی۔

تَعْمَى الْإِلَهِ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُجَّتَهُ هَذَا الْعُمَرَى فِي الْقِيَاسِ بِيَدِ
لَوْ كَانَ حُبِّكَ صَادِقًا لَا طَعْنَهُ إِنْ الْمَحَبِّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعٌ

ترجمہ :- نا فرمانی دالہ تعالیٰ کوئی احوال داچہ محبت و سرہ
بنکارہ کوئی۔ قسم دے چہ داخو یہ عقل کین ہیرہ لرے خبرہ دہ کہ
چرے ستا مینہ رشتینے وے نوتا یہ دھغہ اطاعت کولے۔
یقیناً مینہ کوونکے خوا طاعت کوی دھغہ چاچہ محبت و ہیرہ
کوی۔ فَاتَّبِعُونِي، ہرکلمہ چہ طریقہ د محبت دالہ تعالیٰ او دھغہ
د رضا حاصلو عبادت او طاعت کول دھغہ دی۔ او طریقہ د
عبادت او دھغہ احکام پہ عقل سرہ نہ معلومیری بغیر داتباع
د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ نوکدے وے نہ محبت
دالہ تعالیٰ سرہ یے حصر کرو یہ اتباع د رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم کین او اتباع پہ عمل کین پہ ہغہ پسے ورتل دی تور
دے یہ ہیرہ گمراہ فرقویان دے چہ ہغوی بغیر د رسول
داتباع نہ دالہ تعالیٰ د محبت دعوے کوی۔ اولہ فرقہ مشرکین
دی ہغوی وائی چہ مانعبد ہم الا لیتقربونا الی اللہ زلفی۔ یعنی
شرک فی العبادت کوی او وائی چہ دا معبودان زمونہ وسیلہ
دی اللہ تعالیٰ تہ۔ تور دے پہ ہغوی یان دے چہ وسیلہ شریعہ
خو اتباع دہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ دویمہ فرقہ
منکرین دحدیث دی ہغوی وائی چہ مونہ صرف پہ اطاعت قرآن
سرہ مکلف یو۔ حاصل د رد دادے چہ قرآن کریم اتباع د نبی
صلی اللہ علیہ وسلم شرط کرپیہ دحب الہی دپارہ۔ او اتباع
پہ اعمالو کین وی او اعمال داجا دیتونہ معلومیری۔ دریمہ
فرقہ دگمراہ صوقیاد او پیرانودہ ہغوی وائی چہ اللہ تعالیٰ تہ
رسیدل پہ شریعت سرہ نشی کین مے بلکہ پہ طریقت سرہ کیری
حاصل د رد دادے چہ شریعت اتباع د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
تہ و بیلے شی بغیر داتباع دھغہ نہ محبت الہی تہ حاصلیری

اونه طریقت - خلورمه قرقه د مبد عیتو پیراتو او ملایا توده چه هقی
 عبادات دین عاتویه طریقے سره کوی لکه پیران د ذکر د پام حلقه
 جوړوی او په خان جذبه راوی او رقص و سرودونه کوی
 او وایی چه په دے طریقے سره تقرب الی الله حاصلیدی - او
 ناکاره ملایان په عباداتو کښ عملی بدعات کوی لکه قضاء عمری
 او حیلہ اسقاط او په لزوم سره په هیئت اجتماعی سره
 د عا گلانے کول روستو د فرض ، سنتو او جنازو مونځونو نه
 او وایی چه دا ثواب دے او ښه کارونه دی - او حال دا چه
 ذریعہ د ثواب هغه عبادات دی چه په اتباع د رسول الله
 صلی الله علیه وسلم سره وی -

فائدہ :- د دے آیت په ذیل کښ مفسرینو د اتباع رسول
 (صلی الله علیه وسلم) په باره کښ ډیر ښه کلمات لیکلی دی -
 عا څوک چه د الله تعالی د محبت دعوی کوی او بیا خلاق کوی
 د سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه نو دغه شخص
 سخت دروغ ژن دے او د الله تعالی کتاب د هغه تکذیب کوی
 (مدارک ، کتاب) -

عا ابن کثیر و ئیلی دی چه دا آیت کریمه حاکم دے په هر
 هغه چا باندے چه د الله تعالی د محبت دعوی کوی او نه
 وی روان په طریقہ د محمد صلی الله علیه وسلم باندے
 تودے دروغ ژن دے په دغه خپله دعوی کښ تردے
 پورے چه اتباع او کړی د شرع محمدی او دین نبوی
 (صلی الله علیه وسلم) په ټولو اقوالو او افعالو د هغه کښ -

عا خطیب شریینی و ئیلی دی چه هر کله ته او وینے هغه
 څوک چه ذکر کوی محبت د الله تعالی او لاس ټپ وهي او
 چغه وهي نو شک نیشته چه دا شخص نه پیژنی چه الله
 تعالی څوک دے او نه پوهیدی چه محبت د الله تعالی څه دے -
يُحِبُّكُمْ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ، دا تصریح ده چه
 په اتباع د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دوه فائدے

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۚ فَإِنْ

تہ اوایہ تابع کوئے دے اللہ تعالیٰ او دے رسول

نو کہ چرے

تَوَكَّلُوا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿۳۲﴾

تاسو غ واپر دے تو یقینا اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی دے کافرانو سرہ ۔

حاصل پیری - اول محبت او مینہ دے اللہ تعالیٰ دویم مغفرت او بخشنہ
دے گناہونو نہ - یعنی چہ محب شی سرہ دے اتباع رسول نہ نہ
محبوب دے اللہ تعالیٰ او گرجی او محبوبیت لویہ مرتبہ دہ - او
دہ تہ حبیب اللہ وئیلے شی - او محبت صفت دے اللہ تعالیٰ
حقیقتا دے بغیر دے تشبیہ و تمثیل او تحریف و تاویل نہ -
او ذنوب لفظ عام دے تو لو گناہونو نہ کہ لوئے وی اوکے واپہ
وی - نو دے اتباع رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) پہ بعضے اقسامو
سرہ لوئے گناہونہ معاف کیری او پہ بعضے سرہ واپہ
گناہونہ معاف کیری -

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ، دا علت او تاکید دے دے مخکش جملو
دے پاره پہ طریقہ دے لے نشر غیر مرتب سرہ - یعنی دے غفوریت
دے صفت پہ وچے سرہ گناہونہ معاف کوی او دے رحیمیت پہ وچے
سرہ محبت کوی -

۳۲ - مفسرینو لیکلے دی چہ دا جواب دے دے سوال دے منافقانو -
دوی وئیلے چہ دا نبی زمو نہ نہ غواری چہ دے عیسیٰ علیہ
السلام پشان پئے معبود او گنہو - حاصل جواب دا دے
چہ اطاعت دے دے فرض دے پہ ضمن دے اطاعت دے اللہ تعالیٰ
کین - او فرض دے پہ حیثیت دے رسالت دے دے سرہ نہ پہ
حیثیت دے الوہیت سرہ -

سوال - پہ اتباع کین صرف دے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ذکر اوکے شو او پہ اطاعت کین اللہ تعالیٰ او رسول دواہ
ذکر ووی ؟
جواب - اتباع پہ عمل کین اقتداء کول دی او عملی

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا

يَقِينًا ۖ اللَّهُ تَعَالَىٰ غَوْرٌ كَرِيمٌ ۝ آدم علیہ السلام او نوح علیہ السلام

وَالْإِبْرَاهِيمَ ۚ وَالْعِمْرَانَ

او اولاد کے ابراہیم علیہ السلام او اولاد کے عمران علیہ السلام

عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۳۳﴾

بتولو خلقو باندے ۔

اقتداء کے لئے تعالیٰ نشی کیدے ہرگز یہ رسول پورے خاص دہ
اوپااعت اکثر یہ قول کہیں وی او قول کے لئے تعالیٰ قرآن کریم
دے۔ او قول کے رسول کے ہرگز احادیث دی۔ او دادواہ ذکر دی
یہ سورۃ طہ سنہ کہیں۔

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ۖ تَوَلَّوْا فَعَلْ
مضارع دہ پہ حذف کے تاسرہ۔ او کے تولى تہ مراد اعراض
دے کے اتباع اوپااعت کے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
تہ بالکلیہ او دا حقیقی کفر دے۔ فَإِنَّ اللَّهَ يَكْفُرُ بِه
خائے او الکافرین کے کے ضمیر دہم پہ خائے باندے ذکر
کہیدی کے دیر تاکید کے بارہ۔ او کہ تولى او اعراض پہ فرعی
احکامو کہیں وی بغیر کے انکار تہ نو دا حقیقی کفر تہ دے
نودلتہ پہ لفظ کے کافرین کہیں اشارہ دہ ردتہ پہ نصاراؤ کے
نجران باندے کے حکہ چہ ہغوی کافرو۔

۳۳: ربط لے :- ہرکہ چہ مخکین آیا تو نو کہیں رد و پہ
نصاراؤ باندے چہ دعوی کے محبت الہیہ کے کولہ بغیر
کے اتباع رسول تہ او ہرگز باطل دہ نو او اس رد کوئی کے
ہغوی پہ عقیدہ باندے تفصیلاً عقیدہ کے دادہ چہ
عیسیٰ الہ دے او ابن اللہ دے۔ او تفصیل کے رد دا
دے چہ عیسیٰ علیہ السلام کے اولاد کے بشر تہ دے چہ
کے آدم علیہ السلام تہ شروع شویدی او دفعہ وخت تر

آل عمران پورے رسیدلی دی او مور ددہ د عمران نہ
پیداوہ او عیسیٰ د خپلے مور ر مریم علیہا السلام نہ پیدا
وؤ او دا ټول عاجز او محتاج بند لکان وؤ نو عیسیٰ علیہ
السلام څرنگ اله یا ابن الله کیدیشی .

رابطه :- هرکله چه مخکین قرصیت د اتباع او اطاعت
رسول ذکر شو نو اوس دهغه ته وړاندې مصطفین ذکر
کوی چه دهغوی اتباع او اطاعت دهغوی په زمانه کین
فرض وؤ نو اتباع ددے رسول فرض کیدل څه نو
مسئله نه ده -

تفسیر :- إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ ، دا د صَفَوَ نه اخستل شویډ
دخیری نه خالی کولو ته وئیلی شی - د اصطفاء معنی صفا
کول دخیر دی او د اختیار معنی غوره کول او د اجتناب
معنی منتخب کول دی - او اصطفاء د الله تعالیٰ بند لکانو لره
یا په ایجاد د الله تعالیٰ سره داسے شخص لره وی چه صفا
وی دهغه خیرو ته چه په نورو کین وی اوکله په حکم د
الله تعالیٰ سره وی اګر چه د ابتداء ته ته وی - او اصطفاء
په قرآن کین په اوو طریقو سره دیارلس کرته ذکرده .

اوله طریقه اصطفاء د دین اسلام بقرة ۳۲ دویمه طریقه
اصطفاء د انبیاء علیهم السلام په دے آیت کین او سورة
نمل ۵۹ اعراف ۱۲۲ بقرة ۱۳ ص ۲۴ دریمه طریقه
اصطفاء د مریم علیها السلام سورة آل عمران ۳۷ -

څلورمه طریقه اصطفاء د طالوت بقرة ۲۴ پنځمه طریقه
اصطفاء د قرآن والو فاطر ۲۲ شپږمه طریقه اصطفاء
د ملائکوحج ۵۷ اوومه طریقه په طریقه د تجر سره
اصطفاء د بنا توصافات ۲۵ هر څائے کین اصطفاء دهغه
څائے متناسب مراد ده دلته اصطفاء د نبوت او د هر
نبی یوجد اجد اخصوصیات مراد دی را دمر د نوحا د
ال ابراهیم د آل عمران علی العالمین (دا څلورواړه

یہ اصطفاء دنیوت کیش شریک دی او قرطبی لیکے دی
 چہ اصطفاء دھریو ددوی تہ پہ پنخہ پنخہ طریقو
 سرہ دہ دآدم علیہ السلام اصطفاء پہ پنخہ طریقو سرہ
 داسے دہ اول دا چہ اللہ تعالیٰ دہ لہرہ پہ خیل لاس سرہ
 جوہر کپیدے دویم دہ تہ تعلیم داسماؤ ورکپیدے
 دریم ملائکو دہ تہ سجدہ کپیدہ خلورم پہ جنت کیش
 یے اوسولے دے۔ پنخہ دا چہ دآسانانو پلاریے مگر خولے
 دے۔ او دنوح علیہ السلام پنخہ طریقے داصطفاء دا
 دی چہ قول بشر دویم پلار مگر خولے شویدے خکہ چہ
 روستو دغرق دقوم ددہ تہ صرف ددہ دحامنو اولاد
 یے باقی مگر خولی دی دویم عمریے او بد ورکپیدے
 دریم دہقہ دعاء شریے پہ کافرانو باندے او دعاء خیر
 دؤمنانو دیارہ قبول کپیدہ۔ خلورم دے یے پہ کشتی
 کیش سرہ داہل تہ بچ کپیدے۔ پنخہ دہ اول نسخ
 د بعضے شرائعو کپیدہ لکھ نکاح کول د خویندہ او ترو ریانو
 او ماسیکانو سرہ ددہ پہ شریعت کیش حرام کرے شو۔
 او دابراہیم علیہ السلام پنخہ طریقے داصطفاء دا دی
 اول دا چہ دے یے پلار دانبیاء علیہم السلام مگر خولے
 دے خکہ ددہ تہ روستو انبیاء علیہم السلام تول ددہ
 پہ اولاد کیش راغلی دی۔ دویم دے یے خلیل جوہر کپے
 دے۔ دریم د اور ددشمنانو تہ یے بچ ساتلے دے۔
 خلورم امام دخلقو یے جوہر کپیدے۔ پنخہ دکلماتو
 پہ امتحان کیش کامیاب شویدے۔ او دآل عمران اصطفاء
 دادہ چہ ددہ بنتے نذر دپچی کرے وو دیارہ دخدمت
 ددین۔ دویم مریم علیہا السلام لوریے ہقہ تہ ورکولہ
 چہ دنارینہ تہ یے غورہ کرے وہ۔ دریم عیسیٰ علیہ
 السلام یے مریم علیہا السلام تہ ورکرو بغیر دمسح کولو
 دنارینہ تہ۔ خلورم عیسیٰ علیہ السلام لہ یے لوے معجزات

ذَرِيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ط

نسل دے بعض ذہقوی پیدا شوے دی ذہقوی

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۳۲

او اللہ تعالیٰ ہر خہ آوری او یہ ہر خہ یوہ دے۔

ورکری دو۔ پنجم ہخہ یے تر او سہ یورے یہ آسمان کین ژونے
ساتے دے۔ آل ابرہیم، مراد ددینہ کدہ اولاد اسماعیل او
اسحاق او یعقوب علیہم السلام او اسباط ذہقوی او آخری نبی
صلی اللہ علیہ وسلم دے۔ وَالْاٰمِرَانِ مراد ددینہ مریم او
عیسیٰ علیہ السلام دی او دے عمران یہ نوم دوہ اشخاص دی
یو پلاں دوسوی او ہارون علیہما السلام او دویم عمران پلاں
دے مریم علیہما السلام او نیکہ دے عیسیٰ علیہ السلام دے دلہ
داروستے مراد دے او بعضو مفسرینو ویلی دی چہ دے دی یہ
منع کین اتلس سوہ کالہ فاصلہ وہ۔ عَلٰی الْعَمَلِینِ، مراد ددینہ
تول جن او انس دی سرے کور مخلوق نہ۔ او کد ملائیکوتہ ک
فضیلت یہ بارہ کین اختلاف دے۔

سک پہ ذَرِيَّةً، کین دوہ احتمالونہ دی۔ اول دابیل کد آدم
او دھع دے معطوفاتوتہ او ذَرِيَّةً اطلاق پہ آیاؤ یاندے ہم
کیدے شی۔ دا قول دیو جماعت دے مفسرینو دے۔ یا بیل دے
کد نوح او روستو معطوفاتوتہ دا قول دے ابوالبقاء دے۔ یا بیل
دے دال نہ او دا قول کد مخشری دے۔ دویم احتمال دادے
چہ داحال دے کد آدم نہ۔ او امام راغب ویلی دی چہ کد ذریۃ اطلاق
پہ واحد او جمع او اصل او تسلسل تو لو یاندے کیدے شی او زنانہ
نہ درامری ویلی شی۔ او جرجانی ویلی دی چہ دا ذَرء نہ اختسل
شوے دے تو پلا رتہ ذَرء ویلی شی حکہ چہ اولاد دے خور شویں
دھع نہ۔ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ، یہ دیکین من دے بارہ کاتصال دے
یعنی بعض پیوست دی یہ بعضو پورے یہ قرابت کین او یہ
نبوت او توحید او اخلاص کین تو معلومہ شوہ چہ عیسیٰ علیہ السلام

إِذْ قَالَتْ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ

ہرکلا چہ اوئل شیخ د عمران علیہ السلام اے ربہ زما

إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي

یقیناً ما منختہ کرے دہ خاص تالہ دھغہ ولد چہ زما پہ خیتہ کیں دے

مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلَ مِنِّي إِنَّكَ

آزاد کرے شوے (د دین دہا) نو قبول کرے زما تہ یقیناً تہ

أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝۳۵

خاص تہ ہر خہ آورے او پہ ہر خہ باندے عالم یے۔

ہم ذریت دے اوقرایت لری د انسانا تو (انبیاء) سرہ نو ہغہ ہم انسان دے الہ او ابن د اللہ تعالیٰ تہ دے۔ وَاللَّهُ سَمِيعٌ، اوریدونکے دے اقوالو دیند کا تولرہ خصوصاً متضاد اقوال د یہود او نصاراؤ پہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کہیں۔ عَلِيمٌ، عالم دے پہ دیتونو د خلقو خصوصاً پہ مختلف عقیدے د یہود او نصاراؤ پہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کہیں۔

۳۵ ہرکلا چہ مخکس اصطفاء د العمران اجمالی ذکر شویدہ او نصاریٰ د العمران (مریم او عیسیٰ علیہما السلام) عبادت کوونو او اس د العمران عبدیت ذکر کوی اول حالات د مریم علیہا السلام تفصیلاً بیا حالات د عیسیٰ علیہ السلام تفصیلاً ذکر کوی چہ ہغہ دلالت کوی چہ دوی الہ نشی کید لے۔

إِذْ قَالَتْ امْرَأَتُ عِمْرَانَ، اخفش او مبرد و بیلی دی چہ د آڈنہ مخکس لفظ د الکر تریت دے او ہغہ عامل دے یہ اذ کہیں۔ مراد د عمران تہ عمران بن ماثان دے چہ پلا رد مریم علیہا السلام دے او شیخہ دھغہ مشہور وہ یہ حدہ سرہ حدہ لور د قاقودا وہ او زکریا علیہ السلام دھغہ خور سرہ نکاح کرے وو چہ نوم یے ایشاع لور د قاقودا وہ۔ تو بیجی او مریم علیہما السلام د ماسی اولاد شول او داروایت د حاکم دے د ابو ہریرہ تہ۔

سوال :- یہ حدیث صحیح دے معراج کس راغلی دی چہ
یہ دویم آسمان کس عیسیٰ اویجی علیہما السلام
اولید لے شول اودوی دواہہ د ماسی اولادوؤ نو
مخکس تاریخ خود دے حدیث نہ خلاف دے ؟
جواب لے :- اعتبار حدیث تہ دے تاریخ د حدیث یہ
مقابلہ کس قبول نہ وی ۔

جواب لے :- حدیث یہ مجاز باندے حمل دے یعنی مریم
علیہا السلام لور د ترور (خالہ) د یجی علیہ السلام دہ
اوعیسیٰ علیہ السلام خوئے د لور د ترور دھغہ وولیکن
خوئے د لور د ترور تہ ہم خوئے د ترور مجازا وئیلی
جواب لے :- آلوسی وئیلی دی چہ ایشاع د حنہ اخیا فی
خورہ یعنی صرف یہ مور کس یے شریکہ وہ او د مریم
علیہا السلام علاقہ خور وہ یعنی صرف د پلار تہ یعنی
عمران اول نکاح اوکرو د مور د حنہ سرہ نو ایشاع
تریتہ پیدا شوہ بیایے نکاح د حنہ سرہ اوکرو اوپہ
ہغہ زمانہ کس د پرکتی سرہ نکاح کول جائزوؤ او
دھغہ نہ مریم علیہا السلام پیدا شوہ یہ دے طریقے
سرہ د دواہہ روایا تو تطبیق کیدیشی ۔

رَبِّ اِنِّیْ نَذَرْتُ لَکَ مَا فِیْ بَطْنِیْ مُحَرَّرًا ، دا واقعہ دلیل
دے یہ عبدیت د آل عمران باندے دپارہ د الله تعالیٰ د
دے وجہ نہ لفظ رب یے ذکر کرو او تعلقظ یہ نذر سرہ
د الله تعالیٰ دپارہ دا دلیل دے چہ نذر د غیر الله
دپارہ د هغوی یہ دین کس ہم نا جائزوؤ ۔ دا ہم رد
دے یہ نصاراؤ باندے چہ نذرونہ یہ نوم د عیسیٰ
علیہ السلام باندے کوی ۔ معنی د نذر دادہ چہ لازم
اوگر خوئی انسان یہ محان باندے ہغہ عمل چہ یہ دہ
باندے شرعاً لازم نہ وی لیکن د قبیلے د اعمال
صالحہ نہ وی کہ یہ شرط سرہ وی اوکے بغیر د شرط نہ

وی۔ مَا فِیْ بَطْنِی، دلیل دے چہ دایہ دغہ وخت کنس حاملہ شوے وہ دَعْمَرَان تہ او عَمْرَان وقات شوے وؤ۔
 مُحَرَّرًا، دا مذکر لفظ یہ اعتبار دَارَادے دھغے سرہ دے یعنی ہغے طلب دہلک کوؤ خُکھ چہ ہغہ وخت کنس دَخْدَمَت دَبِیت المقدس دَپَارہ نَارِینہ اولاد تَنَار کیدل اوزنَانہ دَمَسْجِد دَخْدَمَت دَپَارہ مَنَاسِب تہ وے۔
 او دالِظ دلیل دے چہ دغہ عُوئے بُئے دَخِل سکون قلب او اطمینان انسانی دَپَارہ تہ طلب کوؤ بلکہ دَدِین دَخْدَمَت دَپَارہ خُکھ چہ دَعْمَرَان دَوَقات تہ روستو دَدِین دَخْدَمَت دَپَارہ دَدَوِی یہ کورنی کنس ہیخوُک تہ وؤ نو دے نَارِینہ اولاد دَدِین دَخْدَمَت دَپَارہ طلب کوؤ۔
 سوال :- دَدے اولاد خود دے ملکیت تہ دے یہ ملکیت رقبی سرہ او تَنَارِخو یہ غیر مملوک کنس صحیح تہ وی لکہ چہ یہ حدیث کنس وارد دی لَا تَنَزَرُ فِیْہَا لَا یَمْلِکُ ابْنُ آدَمَ ؟

جواب لہ :- داسے نَذْرِیہ شریعت دہغوی کنس جائزوؤ چہ نَارِینہ اولاد یہ بُئے دَدِین او بیت المقدس دَخْدَمَت دَپَارہ تَنَزَر کول یہ ہغے کنس ملکیت رقبی شرط تہ وؤ۔
 جواب لہ :- یا دَا تَنَزَر حکمًا دے لکہ چہ یہ دے زمانہ کنس یومسلمان لازم او گنہری چہ خُہ بہ خیل اولاد دَدِین دَعْلَم دَپَارہ وقف کوم دَدُنِیَا ہیخ کاروبار تَرِینہ تہ اخلم او ہغہ اولاد چہ بالغ شی نوہم دَپِلار یہ دغہ ارادہ یاتدے روان وی۔

مُحَرَّرًا، مراد دَدِینہ آزاد دَ مَشَاغلو دَدُنِیَا تہ - یا خالص دَخْدَمَت دَبِیت المقدس دَپَارہ - یعنی علم دَدِین یہ ایزدہ کبری او دَ مَدَرَسِینو دَبِیت المقدس دَخْدَمَت یہ کوی خُکھ چہ بیت المقدس درسگاہ دَدِین وؤ - فَتَقَبَّلْ مِنْی، تقبل اخستل دَیو خَیْز دی یہ

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ

نور کا وہ چہ ہفے اور زیدولہ ہفے اوئل ہے یا ربہ یقیناً ما

وَضَعْتُهَا اُنْتِیْ ط وَاِلٰهٌ اَعْلَمُ

اور زیدولہ ہفے جینی او اللہ تعالیٰ شہہ بوجہ دے

بِمَا وَضَعْتَ ط وَلَیْسَ الذَّکَرُ

پہ ہفے چہ ہفے زیدولہ دہ او نہ دے ہفے تاریہ (چہ کطلب کر دے)

كَالْاُنْتِیْ ج وَاِنِّیْ سَمَّيْتُهَا مَرْیَمَ

پشان دہفے زینہ (چہ ور کر لے شوہ) او یقیناً ما نوم ایخود لے دہفے مریم

وَاِنِّیْ اُعِیْنُ هَا بِكَ وَذَرَّیَّتَهَا

او یقیناً زہ پناہی غوارم ہفے لہ پہ تاسرہ او اولاد دہفے لہ

مِّنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ (۳۶)

د شیطان رتے شوے نہ -

طریقہ ذکر رضا سرہ اشارہ دہ چہ بتدکان سرہ دتیک عمل
کولو نہ دُعا د قبولیت تہ ہم محتاج دی -

اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ، اوریدانکے دے تضرع حُما
او دُعا او آواز حُما لہ او علیم دے پہ زہ او یہ نیت حُما
او داصفات پہ آخرکین ذکر کول وسیلہ شرعیہ دہ
دیارہ دُعا -

۳۶۔ فَلَمَّا وَضَعْتُهَا، ضمیر دہا راجع دے لفظ دما تہ
پہ اعتبار د معنی سرہ یا یہ اعتبار د شمت یا نفس سرہ
یا یہ اعتبار د مولودیت سرہ دا د مفسرینو اقوال دی -
قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ وَضَعْتُهَا اُنْتِیْ، دا جملہ خیریہ دیارہ
د اخبار نہ دہ بلکہ دیارہ د اظہار د حسرت او افسوس
دہ د مقصد یہ نہ حاصلید لو باندے یا یہ طور د عذر

کولو د ولادت د داسے ولد چه د خدمت د بیت المقدس کپاره
صلاحیت نه لری۔

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ، په دے قراءت کیش دا صیغه د مؤنث
غائب ده تودا جمله معترضه ده د طرف د الله تعالی ته اویدیکش
تنبیه ده په لوڼے والی د قدر د دے مچی باندے او اشارة ده
چه د دے شان په نیز د الله تعالی ډیر اوجیت دے چه دا او د
دے ولد (عیسی) په آیه (نخه) گرغی د پاره د عالمینو لیکن
د هغه مورته دا حال معلوم نه وؤ۔ نو په دے کیش د هغه تسلی وؤ۔
وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى، دا هم د مخکیش جمله پشان جمله معترضه
ده او دلیل دے د پاره د هغه د لوڼے والی د قدر چه په مخکیش
جمله کیش معلوم شو او الف لام په الذکر او په کال انثی کیش د پاره
د عهد دی یعنی هغه نارینه اولاد چه دغه ښځه طلب کوؤ، نه وؤ
په شان د هغه جینی چه هغه ته ورکړے شو بلکه دغه جینی
د هغه نه په لوڼے والی د شان کیش زیاته وؤ۔ او بعض مفسرینو
وئیلی دی چه دا کلام د هغه ښځه دے او مراد د دینه د تحسراو
افسوس کول دی په ولادت د جینی باندے یعنی جینی خو د
هملک پشان نشی کیدے ځکه چه هملک خدمت د مسجد په کمال
سره کولے شی او جینی یئ په کمال طریقے سره نشی کولے لیکن
په دے توجیه باندے په دے جمله کیش قلب لازمیبری یعنی
کَيْسَتْ الْاُنْثٰى كَالْذَّكَرِ، خودا قول ضعیف دے۔

وَلَا اِنِّي سَمِعْتُهَا مَرْيَمَ، دا عطف دے په اِنِّي وَضَعْتُهَا باندے او په
میخ کیش دوه جمله معترضه دی۔ صاحب الالباب وئیلی دی چه
دا دلیل دے چه عمران په دغه وخت کیش وفات شوے وؤ
ځکه چه عادتاً اختیار د نوم کیښودلو د پلار د پاره وی۔ قرطبی
او تورو مفسرینو وئیلی دی چه مریم په لغت د دوی کیش عابده
ته وئیلے شی۔ ابن کنیر وئیلی دی چه دا دلیل دے چه نوم
کیښودل په ورځ د ولادت د مچی کیش پکار دی او د اووے ورځ
ته خور و ستو کول پکار نه دی۔

وَرَأَىٰ أُعَيْنًا هَآيَكُ وَدُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، دا جملہ
 شکار دے دلیل دے چہ آل عمران پہ تعوذ کس اللہ تعالیٰ تہ
 محتاج دی خصوصاً اولاد دے چہ عیسیٰ علیہ السلام
 دے ہم پہ تعوذ کس اللہ تعالیٰ تہ محتاج دے او دا بتول
 رد دے یہ نصاراً باندے او یہ دے دعا کس ضمناً
 طلب دے د او بد والی د عمر د مریم علیہا السلام او د
 پیدائش د اولاد دے چہ - الرَّجِيمِ، رجم یہ کاتر و سرہ
 ویشتل دی او شامل دے یہ سب ویشتم او یہ لعنت
 کو لوسرہ او داروستو معنی مراد دہ یہ بارہ د شیطان
 کس او مراد د دینہ ابلیس او دہقہ ہول سرکشان اولاد
 دی - او یہ حدیث د صحیحین کس یہ روایت د ابوہریرہ
 رضی اللہ عنہ سرہ ثابت دہ چہ ہر بچے چہ پیدا کیری تو
 شیطان دہقہ نخس او طعن او کپی تو ہقہ آواز او چت
 کپی یہ چقہ و ہلو سرہ ماسیوا د مریم علیہا السلام او
 د حویئے دے چہ تہ بیا ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دا آیت
 اولوستلو -

سوال :- دا دلالت کوی پہ افضلیت د عیسیٰ او مریم علیہما
 السلام پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے ؟
 جواب :- دے تہ فضیلت جزئیہ و بیلی شی او فضیلت
 کلی خورمونہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے تلو پیغمبرانہ
 تہ زیات دے -

جواب :- عام نصوص د فضیلت د نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم متضمن دی دے فضیلت لہرہ ہم -

سوال :- معتزلہ وائی چہ دا یہ مجاز باندے حمل د مراد
 دمس الشیطان تہ قدرت دے یہ اغواء دہقہ باندے ؟

جواب :- ہر کلہ چہ حقیقت ممکن وی نو مجاز تہ تلل جائز
 تہ دی دلتہ حقیقت ممکن دے او قرطبی و بیلی دی چہ نخس او
 طعن تہ اضلال او اغواء مسہ کرے شوی تہ لازمیری -

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ

نہ قبولہ ہفہ رب دہفہ یہ قبولو خائستہ سرہ

وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا

اورغٹن یے کرہ ہفہ یہ زرغونولو خائستہ سرہ او اوسپارلہ ہفہ

زَكْرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا

زکریا علیہ السلام ہر وخت چہ داخل یہ شو یہ ہفہ باندے

زَكْرِيَّا الْيَحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا

زکریا علیہ السلام عبادت خانے تہ او موندلو دہفہ یہ خوا کین

رِزْقًا قَالِ يٰمَرْيَمُ اِنِّى لَكِ

روزی اویل ہفہ اے مریم دے کوم خائے تہ تالہ

هٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ

دا دے ہفہ اویل دا دے نیز دے اللہ تعالیٰ تہ دے

سوال :- دغہ دحدیث تہ معلومہ شوہ چہ تخس او طعن
دشیطان متصل د ولادت سرہ وی لیکن مریم او
عیسیٰ علیہما السلام بیچ شوی دی دے دے دُعا دوج
تہ او دآیت تہ معلومیچی چہ مریم علیہا السلام
پیدا شوہ اونوم یے ورلہ کیخودلو نوروستو دا دُعا
اوشوہ نوبیچ کیدل د مریم علیہا السلام دمس د
شیطان تہ یہ سبب دے دے دُعا سرہ نشی کیدلے حکہ
چہ مسیب روستو وی دسبب تہ ؟

جواب لہ :- آلوسی وائی چہ اعین دپارہ داستقبال تہ دے
بلکہ داستقرار دپارہ دے زمان ماضی تہ ہم شامل دے
جواب لہ :- مسببات شرعیو کین جائز دہ چہ د اسباب شرعیہ
تہ مخکین موجود نشی - نورجوابو تہ ہم محدثینو کپے دی -

إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ

یقیناً اللہ تعالیٰ روزی و رکوی چالو چہ اوغواوی

بغیر حساب (۳۷)

یہ غیر د حساب نہ -

۳۷ :- دا تقریح ده په مخکنی د عا یا ن د ۱ اشارہ ده چه هغه د عا ز ق بولہ شوہ او دا کرامت دے۔

فَتَقَبَّلَهَا تَقْبِيلَ يہ معنی کد مجرد (قَبِلَ) سرہ دے لیکن صیغہ کد
تفعل دلالت کوی چہ فاعل دیر اہتمام کوی یہ اظہار کد دغہ
فعل یا اس مے نوا اشارہ دہ اظہار کد دے قبولیت تہ یہ نیز کد
نور و خلقواو معنی کد قبولیت رضا کیدل داللہ تعالی دی یہ قبولیت
کد ہذہ مؤنث سرہ یہ حائے کد مذکریات مے (صاحب اللباب)۔
پہ لار کد نیک بختانویئے روانہ کرہ (قرطبی)۔ او حسن بصری
وہابی دی چہ ہذہ لہ یئے یہ ہیج ساعت کد شیے اوور کھے کس عذاب
نہ دے وکر مے۔

سوال :- ذقبول حسن یہ حائے یانں مے بتقبیل حسن وکاوٹہ وئیلو
جواب :- هرکله چه تقیل کیش یومعنی د مبالغه ده اویلہ معنی تکلف
ده نوقبول حسن بے ددے دیارہ ذکر کروچه یہ دیکش معنی تکلف
نیشته حکله الله تعالی یانں مے هیخ کارگران ته وی -

بِقَبُولِ حَسَنٍ، يَأْزِيَّتِي دَه يِعْنِي قَبُولُ دِيَا بَاءِ يَه خِيَلْ خُلَّ اَصْلِي
دَه اَوْقَبُولِ اَسْمِ دَمِ دِيَا رَه كَهْغَه خِيَزْ چِه قَبُولِ شِي يَه هَغْ
سِرَه يُوخِيَزْ۔

وَأَنْبَحُهَا نَبَاتًا حَسَنًا، اوپہ دیکھیں دیر اقوال دی اول داچہ پہ
یو ورخ کیں یہ داسے لوئیلہ کہہ نور چچی چہ پہ کال کیں لوئیری
دویم قول داچہ دھقے بدن یے پر ابر کرو بغیر دزیادت اونقصان
نہ۔ دریم قول داچہ پہ خلق اوپہ خلق (خوئی) کیں شہہ لویہ
کرہ یعنی پہ صلاح او عفت او طاعت کیں لویہ کرہ او دا قبولیت
اوانیات یہ نا اشنا طریقے سرہ اشارہ دہ چہ دے راتلونکی

احوال به هم د عادت نه په خلاف سره وی لکه پیداکیدل د عیسی
علیه السلام -

وَكَلَّمَهَا زَكْرِيَّا، كَفَالَهُ يَهْ اَصْل كَنِس ضامن كيدل وته وئيلې شي او
 استعما لميري يه معنی د پيوست كولو او اخستلو او يه د كفالت
 كېن هم اشاره ده فضيلت د مريم عليها السلام ته ځكه چه د
 نبی يه كفالت كېن ديني ترقی ده او طريقه د كفالت د هغه په آيت
 كېن ذكر كيږي - او او د پاره د ترتيب ته دے ځكه چه انبان
 او كفالت په يو وخت كېن وؤ - او زكريا عليه السلام په هغه وخت
 كېن نبی وو او د هغه ښځه د مريم عليها السلام ترور وه يا
 خور د هغه وه - لكه چه مخكېن ذكر شويدي ليكن اول قول
 غوره دے -

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكْرِيَّا الْمِحْرَابَ، الْمِحْرَابَ، مفعول فيهِ
 دے يا مفعول به دے - يه محراب كېن مختلف اقوال دي -
 ابو عبید وئيلي دي چه اشرف د مجالس وته وئيلې شي او ابن العلاء
 وئيلي دي چه قصر (مانږي) ته وئيلې شي او اصمعي وئيلي دي
 چه بالاخانه ته وئيلي شي مبرد وئيلي دي چه محراب نه وي
 مگر هغه ځاے چه په پاوڼږو ورته ختل كيږي - ابن عاشور
 وئيلي دي چه هغه آبادی چه جوړه شي د پاره د خلوت د
 عبادت او اكثر داپه اوچت ځاے باندے وي او غيروي د
 مسجد ته - داسے په سورة سبا كېن دي - بعضو وئيلي دي
 چه دا مشتق د د حرب نه گویا كه دغه عبادت خانه اله د
 جنگ كولو ده د شيطان سره - او مراد په دے سره دغه محراب
 نه دے كوم چه مشهور دے په نن زمانه كېن - ځكه دا خو
 په مسجد نبوي كېن په خلافت د وليد بن عبد الملك او په
 وخت د امارت د عمر بن عبد العزيز كېن په مدينه منوره
 كېن اول ځل جوړ شويدي - مفسر آلوسي ليكلي دي چه
 موخ كول په هغه محرابونو كېن چه زمونږ په زمانه كېن په
 مساجدو كېن جوړيږي يو جماعت د اسماء كرامودا مكر وه

گزنی دی او دا قول د علی رضی اللہ عنہ او ابراہیم نخعی دے
 مصنف ابن ابی شیبہ کس د دوی ته روایت دے۔ او دا
 دهغه بدعاتو ته دی چه په اوله زمانه زمانه د صحابه
 کرامو کس ته وؤ۔ او د ابو موسیٰ جهمی ته مرفوع روایت
 دے چه همیشه به حمّا امت په خیر سره وی ترخو پورے
 چه خپلو مساجد و کس مذاایح جوړه کړی پشان د مذاایحو
 د نصاری۔ او د ابن ابی الجعد ته روایت دے هغه وئیلی
 دی چه اصحابو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په وئیل چه د
 قیامت د بعضو علاماتو ته داده چه په مساجد و کس به
 مذاایح جوړ شي۔ او د ابن عمر رضی اللہ عنهما ته روایت
 دے چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم قرمائیلی دی خان اوساقي
 د دے مذاایحو ته راو مراد د مذاایحو ته په دے روایاتو
 کس محاریب دی) او روایات په دے یاب کس ډیر دی
 امام سیوطی په دے مسئله کس مستقله رساله لیکل ده
 رانتهی)۔ د دے روایاتو اسانید او د هغه حالت ماته
 معلوم ته دے لیکن حمّا په نیز غوره خبره داده چه دا
 محاریب جوړول بدعت للدين (بدعت فی الوسائل)
 دے او حرام په خصوص سره بدعت فی الدین دے للدين
 ته دے۔ د هغه دواړو فرق په خپل ځان کس پیژندلے
 کیږی یعنی محراب په دین کس داخل عمل ته دے لیکن
 د دے په وسیله سره د مسجد قبله او د صف وسط
 معلومیږی او علم د قبله او د وسط د صف دین دے نو
 په مسجد کس محراب جوړول بدعت للدين شو
 هاں چه څوک محراب جوړول دین گزنی او د هغه په
 جوړولو باندے خرچه په طریقه د اسراق سره کوی
 لکه په دے زمانه کس په اکثر مساجد و کس داسے کړے
 شوی دی نو دا گناه دے۔ دارنگ الترام په موع کولو
 د امام په محراب کس بدعت سیئه دے۔ او د دے آیت

نہ استدلال کول پہ جو پولو دے معروف محراب باندھ جھل دے
 وَجَدَ عِنْدَكَ هَازِقًا، رزق نکرہ دہ او دے تنکیر دہ وچ دی
 اولہ وجہ دا چہ رزق دے اوہی بہ ورسرہ وڈ پہ وخت دے
 ڈھی کیں او رزق دے ڈھی بہ ورسرہ وڈ پہ وخت دے اوہی
 کیں۔ دویہ وجہ دادہ چہ دے ہق کمرے تہ دروازے
 بندے وے بل چاہتہ دے دنتہ تلو اجازت نہ وڈ نو دے زکریا
 علیہ السلام دے ذریعے تہ علاوہ رزق (کہ ہر قسم وی)
 راتل نا اشنا کار وڈ حکہ چہ بل سبب معلوم نہ وڈ دا
 قول ابو حیان ذکر کپیدے۔

قَالَ يَمْزِيهِمْ اَنْتَ لِيْ هٰذَا، اُنّی یعنی دے کوم حائے نہ یا
 پہ کوم کیفیت سرہ تالہ دار رزق راغلے دے او دا دلیل
 دے چہ انبیاء علیہم السلام علم دے غیب تہ لری حکہ دلہ
 زکریا علیہ السلام پہ ظاہری سبب دے رزق باندے علم
 تہ لرو۔

قَالَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ، یعنی ہقے او ٹیل چہ ماتہ دے
 سبب معلوم نہ دے او دے کوم خیر سبب ظاہری چہ معلوم
 نہ وی نو نیکان خلق دے ہقے نسبت اللہ تعالیٰ تہ کوی او دا
 غورہ قول دے۔

سوال :- زکریا علیہ السلام خویہ ہر صورت دے مریم
 علیہا السلام نہ یہ مرتبہ او علم کیں لوٹے دے نو وے
 ہقہ تہ دا جواب معلوم نہ وڈ؟

جواب :- تعجب دے زکریا علیہ السلام او تپوس دے ہقہ
 پہ اعتبار دے عدم دے سبب ظاہری و او جواب دے مریم
 علیہا السلام پہ عدم علم دے ہقے دے پہ سبب ظاہری
 باندے او چاہتہ چہ سبب ظاہری معلوم نہ وی نو ہقہ
 حوالہ پہ اللہ تعالیٰ باندے ورکوی دا دلیل دے نہ
 دے چہ دے ہقے علم زیات و دے زکریا علیہ السلام
 اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، پہ دیکیں دہ

احتمالاً نہ دی اول احتمال دا چہ دا قول دے مریم علیہا
 السلام دے او دا تاکید دے دے مِنْ عِنْدِ اللَّهِ دے پآرہ۔
 دویم احتمال دا چہ دا قول دے اللَّهُ تَعَالٰی دے یہ عموم
 سرہ او دلتہ بِغَيْرِ حِسَابٍ تہ مراد يَزُرُّهُ مِنْ حَيْثُ
 لَا يَحْتَسِبُ دے یعنی چالہ یہ دا سے طریقہ رزق و رکوی
 چہ دھغہ گمان کنس نہ وی او سبب ورتہ معلوم نہ وی۔
 فائدہ لہ: دے آیت یہ ذیل کنس ابو حیان او آلوسی
 او صاحب اللباب او ابن کثیر او خطیب شربینی او نور
 مفسرینو لیکلی دی چہ یہ دیکنس دلیل دے یہ ثبوت دے
 کرامات الاولیاء باندے چہ حصول دے رزق یہ طریقہ
 دے خرق عادت سرہ کپیڈہ او وجود دے یو خیز یہ خلاف
 عادت طریقہ سرہ دے اولیاء کرامو دپارہ یہ اصطلاح دے شریعت
 کنس کرامت دے۔ او صاحب اللباب یہ طریقہ دے استدلال سرہ
 پنخہ طریقہ لیکلی دی مشہورہ طریقہ دادہ چہ ہر کلمہ دا خرق
 عادت کار و نو یا بہ معجزہ دے ذکر یا علیہ السلام وی یا بہ
 کرامت دے مریم علیہا السلام وی لیکن معجزہ دے ہغہ خو
 نشی کید لے حکمہ چہ ہغہ یہ دے علم تہ لرلو یہ قرینہ
 دے جملے سرہ اَقْبَلْ لَیْ هَذَا، نو معلومہ شوہ چہ
 دا کرامت دے مریم علیہا السلام دے او مقدمہ دے دپارہ
 دے پیدائش دے یحییٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام یہ
 خرق عادت طریقہ سرہ۔ او معتزلہ انکار کوی دے کرامت
 الاولیاء تہ او دے ہغوی دے شبہا تو صاحب اللباب یہ تفسیر
 دے آیت کنس جوابوتہ ذکر کوی دی۔
 فائدہ لہ: کرامات دے اولیاء اللہ دے اہل سنت یہ نیز حق
 او ثابت دی یہ تصوصو دے قرآن او احادیث صحیحہ سرہ۔
 او معنی دے ہغہ دادہ چہ یو خلاف عادت کار دے اسے شخص
 تہ یشکارہ شے چہ ہغہ ولی اللہ وی رپہ ہغہ معنی سرہ
 چہ سورۃ یونس ۳۱ کنس ذکر دے او حکمت دے ہغہ یہ

شرح فقہ اکبر ص ۹۴ کتب د شیخ سہروردی نہ نقل دے
 چہ یہ داسے کارونوسرہ دہغہ یقین یہ اللہ تعالیٰ باندے
 زیات شی او دہغہ یقین دوجہ نہ زہد فی الدنیا او
 رغبت د آخرت او ترک د خواہشاتو یہ ہغہ کتب پیدا شی
 او دے کرامت یہ بارہ کتب د عقیدے یہ طور سرہ
 لاندے امور شرط دی۔ اول داچہ یہ دہغہ شخص
 باندے د ایمان او تقویٰ یہ بارہ کتب ہیخ شرعی
 اعتراض نہ وی حکم چہ د غیر متشرع شخص نہ داسے
 امور یہ طریقہ د استدراج یا سحر سرہ بشکار کیری
 ہغہ تہ کرامت نشی وئی داسے خطیب شریعتی یہ
 تفسیر د سورت یونس کتب لیکلی دی چہ فَمَنْ كَانَ
 لِلشَّرْعِ عَلَيْهِ إِعْتِرَاضٌ فَهُوَ مَعْرُورٌ مُخَادِعٌ رَهْرَهْ
 خوک چہ د شرع یہ ہغہ باندے اعتراض وی نوہغہ
 مغرور او دھوکہ یاز دے۔ دویم شرط دادے چہ
 یہ کرامت کتب قدرت او اختیار د ولی نہ وی بلکہ ہغہ
 فعل د اللہ تعالیٰ وی او اللہ تعالیٰ یے ظاہروی د اکرام
 دہغہ شخص د بارہ۔ دا فتوح الغیب د شیخ عبد القادر
 جیلانی او فتاویٰ رشیدیہ او نور و کتابو لیکلی دی او
 د قرآن نصوص ہم یہ دے دلیل دے بلکہ کلا ورتہ
 علم ہم نہ وی حاصل یہ دہغہ کرامت باندے لکہ
 امام نووی یہ شرح د حدیث د زیادت د طعام د ابوبکر
 رضی اللہ عنہ کتب لیکلی دی۔ او دے مثال داسے دے
 لکہ چہ خط د قلم نہ صادریری لیکن فاعل د ہغہ
 کاتب وی د قلم یہ دہغہ خط کتب اختیار نہ وی۔ دریم
 شرط دادے چہ ولی یہ دہغہ دیت ساتلو کوشش کوی
 دے د بارہ چہ عوام خلق یہ دھوکہ کتب نہ پریوزی لکہ
 چہ ابن قیم یہ مدارج السالکین جلد ۳ ص ۵۴ او ملا علی
 قاری یہ مرقات شرح مشکوٰۃ ص ۲ کتب لیکلی دی

هَذَا لَكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ

دُعا وہ دے دعا او غوثانہ زکریا علیہ السلام دُرب خیل نہ اُویل ہغہ

رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً

اے ربہ زما او بچہ ماتہ د خیل تیز نہ اولاد ر بچہ

طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ۳۸

پاک یقیناً تہ آدریدونکے د دُعا ہے۔

يُحِبُّ عَلَى الْوَلِيِّ إِخْفَاءَ كَرَامَتِهِ لِأَنَّهُ لَزِمَ دِي يَه وَلِي بَاتِدِي پِت
 سائل د کرامت خیل) خلورم شرط دادے چہ د الوہیت
 کار تہ کرامت د ولی وئیل جائز نہ دی ددے وچہ تہ شیخ
 عبدالقادر جیلانی وئیلی دی لا کرامتہ لیلی آن آکون مَعَهُ
 فِي شَيْءٍ مِنْ تَدْبِيرِهِ وَتَصَارُفِهِ الْفَتْحُ الرَّبَّانِيُّ ص ۱۵۸
 لہ داسے کرامت نیشتہ چہ حہ شریک شم د اللہ تعالیٰ
 سرہ پہ یو خیر کس د تدبیر او تصرفاتو د اللہ تعالیٰ تہ)
 پنجم شرط دادے چہ کوم امور خلاف عادت چہ روستو
 د مرگ د ولی تہ بشکارہ شی ہغہ ہول د قبیلہ د حفاظت
 الہیہ تہ دی لکہ چہ سائل د بدن د عاصم رضی اللہ عنہ
 د مشرکاتو تہ او بشکارہ کول د رنہا پہ قیر د نجاتی کس
 دیتہ مجازاً کرامت وئیلے شی۔ د دے مسئلے بعضے بحث
 مایہ کتاب التبیان کس د کر کیدے ہلتہ ہے او گورئ۔
 ۱۵۸۔ ددے آیت تہ واقعہ د زکریا علیہ السلام ذکر
 کوی اولوئے مقصد پکس دادے چہ دے اگرچہ نبی
 وؤ لیکن اللہ تعالیٰ تہ محتاج وویہ طلب د ولد کس
 نودے الہ نشی کید لے او یہ دیکس رد دے پہ زعم
 د نصارائو باتدے ہغہ دادے چہ زکریا علیہ السلام د
 مریم کفالت کوؤ نو کیدیشی چہ ددے عمل د وچہ نہ
 پہ ہغہ کس خہ صفت د الوہیت پیدا شوے وی لکہ چہ

دَ تورو مشرکاتو باطله عقیده ده چه په عبادت او محنت
 سره صفات د الوهیت حاصلیری او هغه ته مرتبه د فَنَّا
 فِي اللَّهِ او وحدت وجود وئیلے شی - او دا باطله عقیده ده -
 هُنَّا لَكَ ، دا لفظ کله د مکان د پاره استعمالیری لکه قُلْنَا
 هُنَّا لَكَ - دَعُوا هُنَّا لَكَ ثَبُورًا ، او کله د زمان د پاره استعمالیری
 لکه په هُنَّا لَكَ اَبْتَلِيَ الْمُؤْمِنُونَ کس د لته دواړه صحیح
 دی یعنې په هغه مکان کس چه محراب وؤ د زکریا علیه
 السلام او د مریم تربیت یی پکس کولو او د دے د پاره
 دلیل روستو آیت دے وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ ،
 یا په هغه وخت کس چه رزق د مریم علیها السلام یی اولیدلو
 او سیوطی اتقان کس وئیلی دی چه هُنَّا لَكَ د لته په معنی
 دَمِنْ شَمْرٍ رَدَدْنَاهُ وَجْهَ نَه) سره دے او ابو حیان
 او بعضی مفسرینو لیکل دی چه دا دلیل دے چه بنده لره
 په وخت د دُعا کس د مبارک مکان او مبارک وخت رعایت
 پکار دے لکه مسجد او ملتزم او مقام ابراهیم اولاندے
 د میزاب رحمت ته (پرناله د کعبه شریف) او تورهم
 دیر مواضع دی او په اوقاتو کس د شے آخری حصه او
 فرض مونځونو پسے او په وخت د روزه ماتی کس وغیره
 لیکن تخصیص د مکان او زمان د پاره دلیل شرعی
 ضروری دے .

سوال :- قبر پرستو د دے زمانے د دے آیت نه استدلال
 کړیدے چه زکریا علیه السلام په دریار د مریم علیها
 السلام کس دُعا او غوڅتله نو قبوله شوه نو د قبرونو
 د اولیاؤ په خوا کس دُعا کولای ښه قبلیری ؟

جواب :- دا استدلال په جهل باندے یتا دے ځکه
 هغه مکان (محراب) خوځاځی د عبادت د زکریا علیه
 السلام وؤ یعنې دا د هغه خپل دریار وؤ، مریم علیها
 السلام خویکس د هغه د کفالت د لاندے اوسیدله

دھے دربار نہ وؤ۔ دارنگ یہ صریح تصوصو سرہ ثابت
دی چہ داولیاؤ درجہ د انبیاء تہ خکتہ دہ۔

تنبیہ: عامو مفسرینو لیکلی دی چہ زکریا علیہ السلام ہرکلہ
د مریم یہ خواکس بے وختہ رزق اولید لو تو توجہ ئے پیدا
شوہ چہ اللہ تعالیٰ بے وختہ اولاد ہم ورکولے شی د دے
وجہ نہ دا دُعائے اوغوختلہ۔ یہ دے توجیہ باندے سوال
واردیری چہ زکریا علیہ السلام خود مخکس نہ یہ قدرت
د اللہ تعالیٰ باندے عالم وؤ نوولے ئے دُعائے غوختلہ؟
جواب لہ:۔ علم ئے وؤ لیکن یہ مشاہدے سرہ ہغہ علم زیان
شو اودا مشاہدہ رد رزق د مریم علیہا السلام بے وختہ
سبب اوگر خیدلہ د پیارہ د توجہ دغہ دُعائے تہ۔

جواب لہ:۔ غورہ خبرہ دادہ چہ صرف لیدل د بے وختہ رزق
سبب د دُعائے تہ دے بلکہ ہرکلہ چہ زکریا علیہ السلام بودا
شوے وؤ او د عمران ناریتہ اولاد او تشو بلکہ مریم
علیہا السلام پیدا شوہ تو زکریا علیہ السلام سرہ د
دعوت او تبلیغ د دین فکر زیات پیدا شو چہ زمونہ
یہ نسل کس ناریتہ اولاد نیشستہ نو دے دین الہی دعوت
بہ شوک کوی د دے وجہ تہ د خیل ولد د پامڑ ئے دُعائے
اوغوختلہ او دا توجیہ غورہ دہ یہ درے وجوہو
سرہ۔ اولہ وجہ، سورۃ مریم کس د ضرورت د ولد
د پیارہ ئے ذکر کپی دی، یَرْثُکَ وَ یَرْثُکَ مِنْ اِلٰی یَعْقُوبَ،
او مراد د دیتہ وراثت د دین دے یہ اتفاق د مفسرینو
سرہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ صرف بے وختہ رزق لیدلو سرہ
د ناریتہ ولد طلب کولو خہ خاص مناسبت نیشستہ نورحاجات
ہم د انسانو شستہ دے ہغہ ئے ولے نہ طلب کول۔

دریہ وجہ سیوطی وئیلی دی چہ ہنالک یہ معنی د من
شکر سرہ دے یعنی د ماقبل د حالاتو د وجہ تہ او یہ
ماقبل حالاتو کس لوکے حال پیدا ائش د مریم دے یہ اولاد

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ

نو آواز در کرد هغه ته ملائکو او دے دلاہ وڈ

يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ ۚ إِنَّ اللَّهَ

مونه کولو په عبادت خانه کښ چہ یقیناً اللہ تعالیٰ

يُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ مُّصَدِّقٍ لِّكَلِمَةٍ

زیرے درکوی تالره په یحیی علیه السلام تصدیق کوونکے دے د کلمے

د عمران کښ چہ هغه زنا نه وه پوره صلاحیت د دعوت
د دین نه لری۔

دَعَا ذِكْرِيَّ رَبِّهِ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي، داروستو جمله تشریح
ده د اولے جمله یعنی د دعا د پاره - هَبْ (بخشش) په هغه
خاڼے کښ استعمالیږی چہ د غوڅتونکی سره هېڅ سبب
او بیدله نه وی او دا په ډیر عجز یا ندے دلالت کوی۔

مِنْ لَدُنْكَ، یعنی په خالص قدرت ستا سره، په دیکښ
تاکید دے د هَبْ د پاره یعنی د والدینو د طرق نه
عادتی اسباب هم نیشته ځکه دواړه د تولید د وخت نه
وتلی دی۔

ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً، لفظ د ذریت جنس دے یو او ډیر و د پاره
استعمالیږی دلته یو مراد دے په قرینه د لفظ د وَلِيًّا
چہ په سورة مریم کښ ذکر دے او په لفظ د ذریت کښ
اشاره ده ډیر والی د منافعو د هغه ولد ته - طَيِّبَةً، صالح
او مبارک (قرطبی) او سلیم بدن او دین والا - او بعضو
و ئیلی دی چہ په دین کښ مرتبے د نبوت ته اورسیږی
(ابوخیان) - او په سورة مریم ۵۴ کښ لفظ دَرْضِيَّا پدے
دلیل دے۔

إِنَّكَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، دا دلیل او علت دے د پاره د
تخصیص د دعا د رب تعالیٰ ته او وسیله ده د پاره د اجابت د

مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ أَوْ حَصُورًا

چہ طرف د اللہ تعالیٰ نہ دہ اوسردار بہ وی او پاک لمنہ بہ وی او

نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ

(۳۹)

نبی بہ وی د جماعت د کاملو نیکانو ۔

دعا په نوم د الله تعالی سره - اوسمیخ دلته په معنی د قبول وکلی دے - ابوحیان وئیلی دی چه دا دعا د زکریا علیه السلام په سورة انبیاء کښ په اختصار سره ده او په سورة مریم کښ په اوږد والی سره ده او دلته په توسط (درمیان) طریق سره ده -

په دے آیت کښ استجابت د دعا د زکریا علیه السلام ذکر دے او په سورة انبیاء کښ تعبیر د استجابت ذکر کړے وؤ ځکه چه په قصه د نوح او ایوب او الذنون علیهم السلام کښ دا تعبیر ذکر وؤ او په سورة مریم کښ صرف تفسیر د نداء ذکر دے په س کښ ځکه هلته نداء د زکریا علیه السلام نداء حق ذکر وؤ د الله تعالی د طرف نه ډیره اخفاء او شوه یعنی نداء یې حذف کړه - او دا خو په باره د دے قصه کښ اول سورت دے د دے وجه نه یې دلته تعبیر د نداء د ملائکو او تفسیر د هغه یې دواړه ذکر کړی دی -

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ، مراد د دینه جنس ملائکه دی یعنی جبرئیل علیه السلام او هرکله چه د هغه سره اتباع او ملگری وؤ نو د هغه په لحاظ سره یې جمع ذکر کړیده او په اعتبار د جنس سره روستو په سورت مریم کښ مفرد صیغه ذکر کړی دی او نداء په پښ د نون یا په زیر د هغه سره رفع الصوت (آواز او چلول) ته وئیله شی او استعمال یې د قریاد او بشارت د پاره -

وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ، صلاة کښ دلته

دوہ احتمالو نہ دی اول دایہ معنی دَمُوخ سرہ دے او دلیل
دے چہ مَوخ کوڈنکی تہ یہ حال دَمُوخ کولو کس د ضرورت
یہ وخت کس آواز کول جائز دی دویم دایہ معنی دَعَا سرہ
دے او اشارہ دہ چہ یہ اولایہ حالت کس ہم دَعَا غوختل جائز
دی۔ او دَفِی الْمَحْرَابِ معنی مخکس ذکر شوے دہ اودا دلیل
دے چہ عبادت خانہ کس دَعَا غوختل غورہ دی۔

اِنَّ اللّٰهَ یُبَشِّرُکَ بِیَحٰیجِی، دا تفسیر دَیْناء دے او نوم دَھوہ
اللہ تعالیٰ دخیل طرق نہ راولیرلو۔ مفسرینو وئیلے دی چہ
پنخہ انبیاء علیہم السلام اسحاق او یعقوب او یحییٰ او عیسیٰ
او محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی چہ دَھغوی نومو نہ اللہ
تعالیٰ پخیلہ کیخودلی دی۔

مُصَدِّقًا بِکَلِمَاتِ مَنْ اللّٰهِ، مراد د کلمہ تہ تورات او انجیل او
نور کتابو نہ دی چہ د دینہ مخکس نازل کرے شوی دی تو
مراد د کلمہ تہ جمع دہ یا مراد د دے تہ عیسیٰ علیہ السلام
دے او ھوہ تہ کلمہ د دے وچ نہ وئیلے شی چہ ھوہ پیدا
کرے شوے وؤ یہ کلمہ د کُن سرہ بغیر د واسطے د پلار
تہ یا مراد د کلمہ تہ بشارت د اللہ تعالیٰ دے مریم علیہا السلام
لرہ یہ ولادت د عیسیٰ علیہ السلام تو یحییٰ علیہ السلام د
دے بشارت او د عیسیٰ علیہ السلام تصدیق کریدے ھوہ
اوس ہم یہ انجیل د نصار او کس ذکر دے۔

وَسَيِّدًا، د دے لفظ یہ معنی کس دیر اقوال دی۔ کریم،
فقیہ، عالم چہ غضب و ربانڈے غلبہ تہ کوی، سردار چہ
اتباع یے کیدیشی، خائستہ خوئی والا، مطیع د اللہ تعالیٰ،
تقویٰ دار، ھوہ خوک چہ حسد تہ کوی، قناعت کوڈنکے
یہ خیلہ برخہ باندے، سخی او صبرناک (صاحب البای)۔
او دا دلیل دے چہ د انسان (صالح) صفت یہ سید سرہ
صحیح دے لکہ چہ یہ حدیث کس سعد رضی اللہ عنہ تہ
سید او حسن رضی اللہ عنہ تہ سید وئیلے شوی دی۔ نو

قَالَ رَبِّ اَنْىٰ يَكُوْنُ لِىْ عِلْمٌ وَّ

ہذا اویل اے ربہ زما خہ رنگ بہ کیہی مالکہ ہلک او

قَدْ بَلَغَنِى الْكِبَرُ وَاَمْرًا نِّى

حال داچہ دارسید لے ماتہ یوچاوالے او شخہ زما

مَا قَرِطُ قَالَ كَذٰلِكَ اَللّٰهُ

شنہ دہ - اویل ہذا تہ بہ دغسے دے اللہ تعالیٰ

يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿۴۰﴾

کوی خہ چہ ادخواہی -

صفت دسیدی اوسید تا زمونہ دنبی صلی اللہ علیہ وسلم دپارہ
یہ اتفاق سرہ جائز دے لیکن دظالم او متافق دپارہ او کافر
دپارہ دامدح جائز تہ دہ راہو حیان)۔

وَحَصُوْرًا، ددے معافی ہم دیرے دی۔ ہذا خوک چہ راز
پتہ لری، ہذا خوک چہ زنا تہ راتل نشی کوئے۔ پاکباز چہ
زنا تہ تہ پہ زنا کو لو سرہ راتل تہ کوی۔ غورہ قول داروستود
وَنَبِيًّا، ہرکہ چہ پہ سید اگین اشارہ دہ صفت دصالحو د
خلقت تہ پہ اعتبار ددین او پہ اعتبار ددنیہ سرہ او حصوْرًا
کین اشارہ دہ پورہ زہد تہ نو ددے دواہہ صفا تو مجموعہ
نبوت دے ددے وچہ تہ نَبِيًّا یے روستو ذکر کرو۔

مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ، دامستقل صفت دے مراد ددینہ صلاحیت
کاملہ دے پہ دُنیا کین یا جماعت دصالحیتو دے روستو د
مومن تہ او پہ آخرت کین او دے مرتبہ تہ انبیاء علیہم
السلام محتاج دی لکہ چہ پہ دُعا دسلیمان علیہ السلام
پہ سورۃ تمل سوا کین ذکر دی۔

یٰۤاٰیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا دذکر یا علیہ السلام دپارہ دینکارہ
کولو ددیر عجیب قدرت داللہ تعالیٰ پہ طریقہ دسوال او جواب۔

سوال :- ہر کلمہ چہ دہ دُعا طلب کریدہ او ملائکو درلہ
 اواز د اجابت ورکردن تو بیا ولے تیوس کوی پد دُعا کنس ؟
 جواب :- دلہ آئی یہ معنی د کیف سرہ دے یعنی تیوس
 کوی د کیفیت یہ بارہ کنس چہ ایآ پیدائش یہ زموہر د بودا
 والی یہ حال کنس کیری او کہ تہ حوائی تہ یہ واپس کیریو
 او آیا د دے شے تہ یہ کیری او کہ د یلے تہ یہ وی نوحاصل
 جواب دادے چہ یہ حال د بودا والی د دواہو کنس یہ د دے
 شے تہ پیدائش د ولد کیری او دا یہ اللہ تعالیٰ بانے گوانہ د
 جواب :- دا الاستعظام د قدرت د اللہ تعالیٰ دے او دا حالت
 د دیرے خوشحالی تہ ہم پیداکیری - او مفسرینو سور
 جوابو تہ ہم لیکلی دی لیکن اکثر د هغه د انبیاء علیہم
 السلام د حال سرہ متاسیت تہ لری -

عَلَّمَ دَا دَعْلَمَت او اغتلام تہ اخستلے شوے دے یہ معنی
 د طلب د نکاح نو غلام نوی عمر والا حوان تہ وئیلے شی او
 وھوکی تہ مجازاً او تفاؤلاً وئیلے شی -

وَقَدْ بَلَغَتْ الْكِبَرَ، یہ داسے احوالو کنس بلوغ (رسیدل) د دواہ
 طرفو تہ استعمالیری یعنی بودا والے ماتہ رارسیدلے دے یا
 حہ بودا والی تہ رسیدلے یم دا دواہ وئیل جائز دی د دے
 وچہ تہ یہ سورت مریم کنس دی چہ وَقَدْ بَلَغَتْ مِنَ الْكِبَرِ
 عِتْبًا - او مفسرینو لیکلے دی چہ زکریا علیہ السلام یہ دغہ
 وخت کنس شیر شلے یا دوه نوی کالو تہ رسیدلے وؤ -

وَأُمْرَأَتِي عَاقِرٌ، دا جملہ حالیہ دہ - اُمْرَءَةٌ یئے اوئیلو حکہ
 چہ مقام د حمل او د ولادت دے او هغه وصف د اُمْرَءَ
 دے - عَاقِرٌ، د عقر تہ اخستلے شوے دے او عقر قتل تہ
 وئیلے شی لکہ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ، دارنگ عقر اصل د خیز تہ
 وئیلے شی او قرطبی وئیلی دی چہ عاقر یہ اصل کنس هغه
 دیر کئی د شکو تہ وئیلے شی چہ هیح بوٹے پکنس تہ کیری -
 او یہ اصطلاح کنس هغه خوک چہ اولاد یئے تہ کیری کہ

سرے دی او کہ شیخہ وی او عقیم ورتہ ہم وئیلے شی۔ او
 هرکله چه دا د صفات مشترکه د سړی او د شیخه ته دے
 په معنی د ذات عقر سره د دے وچه نه مؤنث د پیاره
 هم عاقر استعمالیږی۔ او وئیلے شویدی چه د هغه عمر په
 دهه وخت کښ دوه کم سل کاله وؤ۔

سوال ۱۔ بَلَعْنِ الْكَبِيرُ، جمله فعلیه او امر آق عاقر
 جمله اسمیه ده نو وجه د فرق یی څه ده ؟
 جواب ۱۔ کَبِرُ د صفات عارضه نه دے لږ لږ زیاتی کیږی
 نو د هغه سره جمله فعلیه مناسب وه او عاقر حالت
 مستمره دے په یو حالت باندے نو د هغه سره جمله اسمیه
 مناسب ده۔

سوال ۲۔ په سورة مریم کښ حالت د ښی یی عاقر مخکښ
 ذکر کړیدے په قَدْ بَلَعْنِ مِنَ الْكَبِيرِ عَتِيًّا باندے او پدے
 سورت کښ برعکس دے ؟

جواب ۲۔ په سورة مریم کښ د اول نه ذکر یا علیه السلام
 خپل بودا والے په دُعا کښ ذکر کړیدے او روستو
 یی عقر د ښی ذکر کړیدے نو په دویمه دُعا کښ یی عقر
 مخکښ کړو په کبر خپل باندے د رعایت د قاصد د آیا تو نو
 د پاره او دارنگ عقر د ښی د استعظام په مقام کښ لوگ
 سبب دے نو هغه یی مخکښ ذکر کړو او دلته خو مخکښ
 ذکر د کبر د ذکر یا علیه السلام نښته نو په دویمه دُعا کښ
 اول خپل حال ذکر کړو او روستو حال د ښی خپلے۔

تنبیه ۱۔ ابو حیان د ماتریدی نه نقل کړی دی چه په
 تعبیراتو کښ دا اختلافات د دے وچه نه دی چه دا
 حکایات دی او په حکایاتو کښ رعایت د معانی کیږی نه
 رعایت د الفاظو۔

فَكَانَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ، فاعل د قال الله تعالی
 دے چه په رِبِ آتَى يَكُونُ لِيْ عِلْمٌ کښ ذکر دے یا

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي آيَةً ط

اُویل هغه اے ربه زما اوگرخوہ ما دپارہ یوہ نخہ

قَالَ اَيُّ شَيْءٍ اَلَا تَتَكَلَّمُ النَّاسُ

هغه اُویل ستا نخہ دادہ چہ خبرے به نه کوئے د خلقو سرہ

ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ مَّرَآةً رَمَزًا ط وَاذْكُرْ

درے درے مگر په اشارہ کولو سرہ او یادوہ

رَبِّكَ كَثِيرًا وَّسِيحًا بِالْعَنِيِّ

خپل رب لره ډیر او تسبیح وایه بیگانی

وَالْاِبْغَارُ ﴿٣١﴾

او صباۃ .

مراد په دے سرہ جبرئیل علیہ السلام دے۔ کَذَا لَکِ ، دغسے تا اشنا کاروتہ دَ اللّٰه تعالیٰ دی لکه دا کار (ابوحیان)۔ یا مبتدا پتہ ده اَنْتُمْ کَذَا لَکِ (تاسو دواړه به هم داسے یئ لکه چہ خنګه یئ) (ابن عطیہ)۔ مَا یَشَاءُ ، په عموم اختیار او تصرف دَ اللّٰه تعالیٰ باندے دلالت کوی او پدیکس پیدا ئش د۔ یچی په حال د بودا والی د مور او پلار کس داخل دی۔

سلا :- روستو د ذکر د طریقے د ولادت نه په سوال او اجابت سرہ اوس ذکر کوی طلب د علامت په ولادت باندے۔ بعض مفسرینو لیکلے دی چہ ددے سبب دا ووچہ زکریا علیہ السلام شک کوؤ چہ دا کلام او بشارت دَ اللّٰه تعالیٰ د طرف نه دے ددے وچ نه هغه علامت طلب کوؤ لیکن دا قول ددوی د انبیاء علیهم السلام د شان بے ادبی ده حُکَہ چہ انبیاء علیهم السلام باندے په کلام دَ اللّٰه تعالیٰ کس هِج التباس نه راجح بلکه دا قول ددوی د اسرائیلیا تو

نہ دے چہ انجیل لوقا کیں ذکر دے۔ او اہل تحقیق
مفسرینو لیکل دی چہ طلب د علامت د زیاتے تسلیق او د
پورہ والی د بشارت د پیارہ دے حکم چہ نعمت رات سل
روستو د انتظار کولو نہ چیر لڈین او قیمتی وی۔ ایہ نہ مراد
ہفہ علامت دے چہ دلالت کوی پہ ابتداء د حمل د بی بی
د ہفہ باندے او چہ معلومہ شی چہ نیز دے دے او کہ لرے
ہے۔

فَإِنَّ آيَاتِي أَنْ لَا تُكَذِّبُوا النَّاسَ ثَلَاثَةً آيَاتِي، یہ
دیکس د مفسرینو دوہ اقوال دی اول دا چہ دا بندیدل
د ژبے دی بے اختیارہ یعنی اللہ تعالیٰ د ہفہ ژبہ بندہ
کہلہ د خبر و کولو نہ د خلقو سرہ سرہ د قدرت نہ یہ
ذکر الہی باندے او یہ دے تینہ کیں پورہ معجزہ وہ او
یہ دے تینہ کیں حکمت دا وو چہ د نعمت د راتلو یہ
انتظار کیں ہولہ توجہ اللہ تعالیٰ طرق تہ او گرجی اودا لویہ
طریقہ دہ د شکراد اکولو د پیارہ۔ یل دا چہ ہفہ ژبہ چہ
خوزیدلہ یہ خبر و باندے ہفہ بندہ شوہ د خبر و نہ او
ہفہ بی بی چہ بندہ وہ د ول راوہلو تہ تیارہ شوہ د پیارہ
د راوہلو د ول نو دا تینہ د ضد شوہ یہ خیل ضد باندے
دویم قول دادے چہ دا بندش د کلام یہ امر د اللہ تعالیٰ
سرہ دے چہ عبادت یہ بنی اسرائیل و کیں دا ووجہ یہ
لوژہ کیں خیرے کول منع وے نو درے ورخے کلام بندول
اختیار ا پہ حکم د اللہ تعالیٰ سرہ تینہ دہ چہ ول یہ درے
ورخے روستو پیدا کیدی اودا ہم طریقہ د ادائیگی د شکر
د نعمت الہیہ دہ۔ یہ دیکس اول قول غورہ دے حکم چہ
یہ سورہ مریم کیں ثلاث کیال ذکر دے او ظاہر دا دہ
چہ د شے روژہ تہ وی۔ اولفظ د ایام یہ عرف کیں شیو
تہ ہم شامل وی یعنی درے شے او ورخے یے ژبہ
بندہ وہ۔ سوال :- دلته لفظ ایام او یہ سورہ مریم کیں

لفظ دلیال کیں حہ حکمت دے ؟

جواب :- ہر کلمہ چہ ہوا سورت دے سورت تہ مخکین
تازل شوے وڈ او شہ دے سورت تہ مخکین وی دے وچ
تہ ہلتہ یے شپے ذکر کرے دی او دلتہ یے ورے ذکر کریدی
دے دے دیارہ چہ معلومہ شی چہ داحکم پہ شپے پورا خاص
تہ دے ہلکہ ورے پکین ہم داخل دی۔

الَا زَمَرًا، یہ دیکھیں دہ اقوال دی چہ رمز جنس د کلام
تہ نہ دے نو دا استثناء منقطعہ دہ دویم قول دادے چہ
رمزیت آواز تہ شامل دے نو جنس د کلام تہ دے نو
استثناء متصلہ دہ۔ روستو قول غورہ دے حکہ چہ فقہاؤ
تصریح کریدہ چہ یہ باب د قسم کیں رمز یہ حکم د کلام
کیں داخل دے۔

وَ اذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَ سَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَ الْاَبْكَارِ، ذکر یہ
زہ سرہ مراد دے او تسبیح پہ ژبے سرہ یا ذکر عام دے
او تسبیح تہ مراد مونع کول دی۔ کثیراً صفت دے د
موصوف پتہ دیارہ یعنی ذکر کثیراً یا زمانہ کثیراً، او
یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ عام ذکر الہی دیارہ تحدید او
توقیت نیشہ دے۔ او کثرت پہ دہ قسمہ دے اول پہ اعتبار
دہ دسرہ او دیر وخت سرہ او دویم کثرت معنویہ دے یعنی
پہ اخلاص او سنت طریقہ سرہ حکہ چہ اخلاص او طریقہ کسنت
تہ وی نو ذکر تہ اعتبار نیشہ۔ بِالْعَشِيِّ، زمحشری وئیلی دی چہ
عشی وخت دے د زوال د نمر تہ تر پتہ لو د ہف پورے۔

واحدی وئیلی دی چہ داجم د عشیہ دہ آخر د ورے تہ
وئیلے شی پہ ہف کیں ماسپخین او مازیکر داخل دی او یہ نیز
دراغب اصفہانی پہ دیکھیں مابنام او ماسخوتن ہم داخل دی۔
وَ الْاَبْكَارِ، دا وخت دے د صبا ختلو تہ تروخت د ساخت
(مصحی) پورے۔ نو یہ نیز د اکثر و مفسرینو دا دواہہ طرفوہ
د شپے او د ورے دی لیکن مراد دے تہ ہمیش والے دے

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤٌ

او کوم دخت چہ اویل ملائکو اے مریم

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ

یقیناً اللہ تعالیٰ غورہ والے درکھے تاتہ او پاکہ ساتلے ئے تہ

وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿۶۲﴾

او غورہ کھے ئے تہ پہ زنانو د خلقو باندے .

لکہ پہ سورہ مریم ۴۲ کیں او یہ قول د راعب باندے (پہ تفسیر د عشق) کیں پتخہ اوقاتو د مونخونو تہ اشارہ دہ .

۴۲: هرکله چہ د مریم علیہا السلام ولادت او تربیت ذکر کھے شونو بیا یہ مینج کیں قصہ د زکریا علیہ السلام ذکر کھے (پہ طور د حیل معترضے سرہ) دیارہ د اظہار د عبدیت د هغه نو اوس انتقال کوی ذکر د حالاتو د مریم علیہا السلام تہ روستو د بلوغ د هغه نہ او یہ دیکیں رد دے یہ یہود دیا نو باندے چہ هغوی مریم علیہا السلام تہ نسبت د فاحشه کوی .

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ، قرطبی او ابن حزم او ابن عاشور وئیله دی چہ مریم علیہا السلام نبیہ وه رسولہ تہ وه او دلیل یہ دے باندے خطاب د ملائکو دے د هغه سرہ دارنگ نور صفات د هغه د اصطفاء او د تصدیق د کلماتو د اللہ تعالیٰ پہ دے دلالت کوی . او اکثر اهل علم و وئیله دی چہ دا خطاب او صفوتو نہ مستلزم د نبوت دیارہ نہ دی بلکه خطاب د ملائکو یہ طریقہ د کرامت سرہ دے لکہ ذکر د وحی د مورد موسیٰ علیہ السلام تہ . دارنگ و مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا أَوْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رِجَالًا أَوْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رِجَالًا تہ شامل دے دارنگ پہ سورہ مائده کیں اعلیٰ مرتبہ د عیسیٰ علیہ السلام ئے رسالت ذکر کړیدے او اعلیٰ مرتبہ د مریم علیہا السلام ئے صدیقیت ذکر کړیدے دیارہ د رد کولو پہ یہود دیا نو

باندے نوکہ دانبیہ وے نو مناسب داوہ چہ ہلتہ یے صفت دے
نبوت دے ہفت ذکر کرے وے۔ اَلْمَلِکَۃُ، مراد دے صرف جبرئیل
علیہ السلام دے لکہ چہ سورہ مریم کیں ذکر دے او احتمال
لری چہ دے جبرئیل یہ ملکہ تیا کیں نور ملا ٹک وے۔

اِنَّ اللّٰهَ اَصْطَفٰکَ، دا اصطفا شامل دے قبولیت او تربیت دے ہفت
تہ او کفالت دے زکریا علیہ السلام تہ او۔ مچ ساتل دے مس دے شیطان
تہ او تا اثنا رزق ورگولو تہ چہ مخکس ذکر کرے شویدی۔
وَطَهَّرَکَ، پاک والے دے کفر او گناہو نو تہ او۔ مچ ساتل دے تارینہ
او دحیض او نفاس او ناکارہ اعمالو او اخلاقو نہ دلتہ مراد دے
وَاَصْطَفٰکَ عَلٰی رَسَآءِ الْعٰلَمِیْنَ، مخکس اصطفا کیں دوا قول دی
دا اصطفا نسب دی دے او یہ دے اصطفا کیں دوا قول دی
اول غورہ والے مطلقا یہ ہولو زنانو باندے او دا دلیل دے
دے ہفت چہ دے نبوت دے ہفت قائل وی دویم قول اصطفا یہ
ولد ورگولو سرہ یہ غیر دے لکید لو دے سری نہ دے ہفت سرہ
او دا یہ اعتبار دے تلو تے زمانے سرہ دے یعنی پیشگوئی
دے او تسلی او تیارول دے ہفت دی ولادت دے عیسیٰ علیہ السلام
تہ او یہ دیکس ہم اصطفا یہ ہولو زنانو مراد دے عکہ چہ
دے بلے ہیخ زناتہ دے پیارہ دا فضیلت تیشہ لیکن دا فضیلت
جزوی دے دلالت نہ کوی یہ فضیلت دے مریم علیہا
السلام یہ ہولو زنانو باندے۔

قائدہ :- یہ بارہ دے فضیلت دے بعض زنانو کیں مختلف احادیث
راغلی دی اول یہ روایت دے بخاری او مسلم کیں دے ہشام بن
عروہ یہ سند سرہ چہ غورہ دے زنانو رد زکے او اسمان یہ
مینج کیں) مریم علیہا السلام لور دے عمران او خدیجہ لور
دے خولید دے۔ دویم یہ روایت دے انس رضی اللہ عنہ کیں
دی چہ پورہ دے تالرہ دے زنانو دے عالمینو تہ یہ اعتبار دے
فضیلت سرہ) مریم علیہا السلام او خدیجہ او فاطمہ
لور دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی روایت کریدیے

يٰۤاَيُّهَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي

اے مریم تا بعد از رکوع دے رب خیل او سجده کوه

وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿۲۳﴾

او رکوع کوه سره دے رکوع کوونکو نه -

ترمذی او وثیلی دی چه دا صحیح روایت دے - دریم روایت
دانس رضی اللہ عنہ دے چه غوره دے زانہ دے عالمینو نه
خاور دی مریم علیہا السلام - آسیه، خدیجه او فاطمه
رضی اللہ عنہن ابن کثیر دا روایت راوے دے دے ابن
مردودیه په سند سره - خاورم روایت دے بخاری دے چه
نه دی کامل شوی دے زانوه مگر درے مریم علیہ السلام
آسیه او خدیجه او فضیلت دے عائشه رضی اللہ عنہا په
نورو زانوبانده پشان دے فضیلت دے ماته روته دے
په باقی طعمونو باندے - پنجم روایت دے ابن عباس
رضی اللہ عنہما دے چه سرداره دے زانوه دے عالم نه مریم
ده بیا فاطمه ده بیا خدیجه ده بیا آسیه ده داسیوطی
په درمنثور کتب راوے دے او کنز العمال جلد ۱۲ ص ۱۲۳
کس شته او صاحب الباب او قرطبی وئیلے دی چه دا حدیث
حسن دے نو په دے حدیث سره ترتیب معلوم شو او
اشکال ختم شو او قرطبی دے ترتیب له ترجیح ورکړیده
او بعضے علماؤ په دیکس توقف کړیده وئیلے دی چه
دا خاور غوره دی لیکن دے دوی په کورنی کتب ترجیح دے
په بله باندے یقیناً ثابت نه دے -

۲۳: هرکله چه مخکس دے مریم علیها السلام لوته والے
دے مرتبه ذکر کړو نو اوس دے وهم دے دفع کولو دپاره دے
هغه عبدیت ذکر کوی - اول رد وؤ په یهودیانو باندے
نوپه دے آیت کتب رد کوی په نصاراؤ باندے او دے
دے وجه نه یے یا مَرْيَمُ دوباره ذکر کړو چه اهمیت

ذَالِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ

داچہ ذکر شول بعض دی د پتہ خبرونو نہ
دھی کوڈ مونو د دے

واضح شی۔ اُفْتَنِي لِرَبِّي، مراد د قنوت نہ هر طاعت او بندگی ده نو یہ دیکن او بدوالے د قیام او د رکوع پہ مانعہ کن داخل دے۔

وَالسَّجْدِ وَارْكَعِي، داتخصیص دے روستو د تعیم نہ۔ یا د قیام نہ روستو ذکر د سجدے او رکوع دے او د مجبوعہ نہ مراد مونخ ادا کول دی۔

سوال :- سجدہ ئے مقدم ذکر کپہ پہ رکوع بات دے ؟
جواب :- سجدہ دیر افضل او اشرف جزء دے د اجزاء د مونخ نہ نو د شرافت د وجہ نہ ئے مخکین ذکر کرو۔

جواب :- مراد د سجدے نہ مونخ کول دی پہ ذکر د جزء سرہ او مراد ترینہ کل دے او مقصد د دے نہ انفرادی مونخ کول دی او وارکعی سرہ د جماعت مونخ ذکر کوی پہ ذکر د رکوع او مراد ترینہ پورہ مونخ دے۔
جواب :- او دپارہ د ترتیب نہ دے بلکه صرف د عطف یا د جمع دپارہ رائج لیکن بیا ہم د تقدیم دپارہ مخکن حکمتونہ ذکر کول پیکار دی۔

مَعَ الرَّكْعَيْنِ، پہ مع کنس دوه اقوال دی اول داچہ معیت د اقتداء مراد دے نو مراد د دے نہ مونخ د جماعت دے۔
دویم مع پہ معنی د اشتراك د صفت دے یعنی د دوی پشان مونخ کوہ۔

سوال :- مع الرکعات ئے ولے او نہ وئیلو ؟
جواب :- صاحب اللباب وئیلی دی چہ اقتداء د زمانہ پہ نارینو پسے پہ شرط د ستر سرہ غور دہ د اقتداء کولونہ پہ زمانہ پسے۔
جواب :- هر کله چہ پہ دعوت او تصدیق د کلماتو الهیو کنس د دے همت پشان د نارینو وؤ او د نارینہ پہ خائے د خدمت دپارہ قبولہ شوئے وه د دے وچہ نہ دلته ئے صیغہ د مذکر ذکر کولہ۔

إِلَيْكَ ط وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ

سنا طرف تہ او نہ دے تہ دے دوی سرہ حاضر

إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ

کلہ چہ دوی غورخول خیل قلمونہ (چہ معلومہ شی) چہ کوم یوکس بہ

يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ

پالنے کوی دے مریم او نہ دے تہ حاضر

لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿۴۲﴾

دے دوی سرہ کوم وختیچہ دوی بحث کوؤ پہ بارے رد سالتو دے مریم کنیں۔

۴۲: دا جملہ معترضہ دہ پہ منجے دخطاباتو دے مریم علیہا السلام کنیں دے پیارہ د اثبات دے صدق دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم۔

ذَٰلِكَ، اشارہ دہ واقعہ دے زکریا او دے یحییٰ او دے نوحے دے عمران او مریم علیہم السلام تہ پہ تاویل دے مذکور سرہ۔

مِنْ أَنْبَاءِ الْعَالَمِينَ، مِنْ دے پیارہ دے تبعیض دے حُکْمہ چہ دا بعض واقعات دی۔ اَنْبَاء جمع دے نباء دہ ہغہ خیر تہ وئیلہ شی چہ دے ہغہ شان لوئے وی اور اَنْبَاء خبر ورکول دی

دے غائب خیز نہ۔ الْعَالَمِينَ، مصدر پہ معنی دے فاعل سرہ دے بعض ہغہ خبر و تہ چہ غائب وؤ ستا دے علم نہ (اے نبی)

حُکْمہ چہ تا ہیج کتاب لوستلے نہ دے اور غائب وؤ دے علم دے نور و مخاطبینو دے قرآن نہ حُکْمہ چہ دا خبر و تہ یہودیانو اور نصاراؤ پیتول۔ یہودیانو دے دے وجہ نہ پیتول چہ پہ

دیکنیں اوچت والے دے شان دے زکریا او مریم علیہما السلام وؤ اوہغوی دوی تہ بدکتل۔ اور نصاراؤ دے دے وجہ نہ پیتول چہ پہ دیکنیں عبدیت او احتیاج دے دوی ذکر دے

نوح حق دار دے الوہیت نشی کید لے او دوی ورتہ اللہ وئیل۔

نُوحِيَهُ إِلَيْكَ، قرطبی و ثیلی دی چہ وحی پہ لغت کیں خبر
 ورکول دی پہ پتہ طریقہ سرہ او دابن فارس نہ یے نقل
 کرے دی چہ وحی اشارہ، کتابت، رسالت او ہر ہفہ
 خیز دے چہ بل چاہتہ یے غور خوئے دپارہ ددے چہ
 علم حاصل کری۔ او متضمن دے معنی دسرعت لہ۔ او
 دامادہ پہ قرآن کریم کیں اتہ آویا کرتہ ذکر دہ پہ مختلفو
 وجوہو سرہ اولہ وجہ پہ معنی دالہام کولو اولیاء تہ لکہ
 مور د موسیٰ علیہ السلام تہ پہ سورہ قصص مک او سورہ
 طہ ۲۸ کیں او حواریونو تہ پہ سورہ مائدہ ۱۱۱ کیں۔
 دویمہ وجہ پہ معنی د اشارہ کولو لکہ پہ سورہ مریم ۱۷
 کیں۔ دریمہ وجہ پہ معنی د تعلیم قطری د طرف د
 اللہ تعالیٰ تہ لکہ سورت نحل ۶۸ کیں۔ خلورمہ وجہ پہ
 معنی د امر کولو سرہ لکہ سورہ ز لزال ۷۷، حم سجدہ
 ۱۲۔ پنجمہ وجہ پہ معنی د وسوسے سرہ لکہ سورہ انعام
 ۱۱۲، ۱۲۱۔ شپورمہ وجہ وحی کول ملائکو تہ لکہ انفال ۱۰
 کیں۔ اوومہ وجہ ارہاض (د نبوت نہ مخکین وحی کول)
 لکہ سورہ یوسف ۷۵ کیں۔ اتمہ وجہ وحی د رسالت او
 نبوت بغیر د واسطے د ملک نہ لکہ سورہ شوری ۷۵ کیں۔
 نہمہ وجہ وحی د رسالت او نبوت پہ واسطے د مَلَكُ
 (جبرئیل) سرہ او نسبت یے جبرئیل تہ وی لکہ پہ سورہ
 شوری ۷۵ کیں۔ لسمہ وجہ دفعہ وحی د رسالت او نبوت
 پہ واسطہ د ملک سرہ چہ نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ کرے
 شویوی او داخو پہ قرآن کیں پہ کثرت سرہ دے۔ پہ دے
 آیت کیں داروستنہ قسم د وحی مراد دے۔ نُوحِيَهُ، ضمیر
 دہ راجع دے الغیب تہ او دا صاحب اللہ ی غورہ کریدے
 او ددے وچ نہ فعل مضارع ذکر کرے چہ نور و معنیاتو
 تہ ہم شامل شی یا راجع دے ذلک تہ لکہ چہ قرطبی
 ذکر کرے دہ۔

وَمَا كُنْتُ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ، داتا کید دے
دغیوبت ددے واقعاتو او دفع ددھم ده دے بعض
جاہلانو (بریلیان ددے وخت) چہ هغوی عقیدہ لری
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم مخکین دپیدا ائش اوروستو
دپیدا ائش نہ هر خائے حاضر او ناظر دے او دا باطلہ
عقیدہ ده نو اللہ تعالیٰ دھے نفی او کرلہ پہ دے جملہ
سرہ او صاحب اللباب لیکلے دی چہ پہ دے جملہ ذکر
کولو کین (اگرچہ ددے نفی بدیہی ده) فائدہ دادہ
چہ پہ دیکین تھکم (مسخرہ کول) دی پہ منکرینو د
نبوت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورے یعنی هر کله چہ
معلومہ ده چہ دا نبی اہی دے لوستل او دھیچا نہ کئے
ایزدہ کول نہ دی کری او نہ پہ هغہ موقع باندے حاضر
وؤ نو متعین شوہ چہ علم ددہ پہ دے واقعاتو باندے
پہ ذریعہ دوحی الہی سرہ دے نو دا یقینی دلیل دے د
اثبات د نبوت د هغہ دپارہ او داسے مضمون پہ سورہ یوسف
س، اوسورہ قصص س، س، س، کنس هم راغلے دے او
اوددے وجہ د ذکر کولو دادہ چہ یہودیانو او نصاریٰ دغہ
واقعات پت ساتلے وؤ نو اللہ تعالیٰ د آخری نبی پہ واسطے
سرہ بیکارہ کپل حکہ ددہ صفت پہ سورہ مائدہ س، کنس
(يُبَيِّنْ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ) دے -
اقلامہم، پہ روایت د ابن جریر سرہ د عکرمہ تہ نقل دہ
چہ هغہ قلمو تہ مراد دی چہ دوی پہ هغے سرہ تورات
لیکلو او ددے تہ ازلام مراد تہ دی لکھ چہ ابو مسلم وٹیلی
دی حکہ چہ هغہ د جاہلیت والو طریقہ وہ او پیدہ روایت
کنس ذکر دی چہ قلمو تہ کئے روانو (جاری) ابو تہ
اوغورخول او دوی اوٹیل چہ دچا قلم پہ ابو کنس پہ خیل
خائے باندے اودرید لو یا د ابو پہ برہ طرف باندے
روان شو نو هغہ بہ کفالت د مریم علیہا السلام کوی او

إِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤٌ

کوم دخت چه اویل ملائکہ اے مریم

إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بَكَلِمَةٍ مِّنْهُ

یقیناً اللہ تعالیٰ زیرے درکوی تاتہ پہ یوکلے دطرف د اللہ تعالیٰ تہ

اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

نوم د هغه مسیح عیسیٰ حوے د مریم دے

وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

مخوریز دے پہ دنیا او پہ آخرت کیں

وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۴۵﴾

او د نزدکے کپے شو د نہ دے ۔

ظاہر داده چه دا دوی تہ پہ وحی سرہ معلوم شوے وہ۔
 اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ، دا مبتدا او خبر پہ حائے د نصب کیں
 دے دیارہ د فعل پت دے چه یَقُولُونَ یا رَلِیْعُکُمُو اَدے۔
 وَمَا كُنْتِ لَكَ بِهِمْ رَاذٍ يَخْتَصِمُونَ، غورہ داده چه مراد د
 اختصام تہ د دوی دھر یو رغبت کول و د پہ کفالت د مریم
 کیں۔ د دے وجہ نہ چه هغه د دوی د امام لور وہ او پہ خرق
 عادت طریقہ سرہ قبولہ شوہ۔ او فیصلہ یے مقدم ذکر
 کپلہ پہ اختصام باندے د قبیلے د تقدیم د اہم نہ پہ
 غیر اہم باندے۔ او د دے آیت پہ تفسیر کیں قرطبی مسئلہ
 د قرعہ (خستری اچولو) پہ حکم د شرع کیں پہ تفصیل
 سرہ لیکل دہ او امام بخاری باب القرعہ فی المشكلات کیں
 دا آیت پہ دلیل کیں لیکل دے۔

۴۵۔۔ إِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ، د دے آیت تہ عبدیت د
 عیسیٰ علیہ السلام پہ تفصیل سرہ ذکر کوی او د هغه
 دیارہ یے پنخویشنت وجوہ ذکر کپیدی۔ او دا د سرہ

کلام دے یا بدل دے دے وَاذْ قَالَتِ الْمَلِیْکَةُ نَهْ جِهَیْہ ۲۲
 کن ذکر و او یہ مینج کن جملہ معترضہ دہ او وجہ د
 ترتیب یے دادہ چہ یہ ۲۳ کن بشارت د مریم علیہا السلام
 ذکر شویہ اصطفاء او تطہیر او یہ امر د عبادت سرہ سو
 ہفہ تمہید او مقدمہ دہ دپارہ د بشارت یہ یو امر خارق
 للعادۃ (تا آشنا کار) سرہ چہ پیدائش د ولد دے بغیر
 د نارینہ د کرید لو دھے سرہ - الْمَلِیْکَةُ، دا جمع دہ
 مراد تریہ جبرئیل علیہ السلام دے یہ دلیل د سورہ
 مریم ۲۴ سرہ او کیدیشی چہ د جبرئیل علیہ السلام
 سرہ یہ دفعہ وخت کن نور ملائک ہم و۔
 اِنَّ اللّٰهَ یُبَشِّرُکَ، یہ دے آیت کن د عبدیت د عیسیٰ
 علیہ السلام شپروچ دی۔

بِکَلِمَةٍ مِّنْہُ، مراد د کلمہ تہ عیسیٰ علیہ السلام دے یہ
 دلیل د روستو کلماتو سرہ او تعبیر تریہ یہ دے لفظ
 سرہ ددے وچ نہ کریدے چہ یہ کلمہ د کن سرہ
 ربغیر د واسطہ د نارینو تہ (پیدا کرے دے او قتادہ
 وئی دی چہ د عیسیٰ علیہ السلام پہ بارہ کن وعدہ ذکر
 دہ یہ تورات کن نو ہفہ تہ یے کلمہ اوئیلہ - یا د دے
 وچ نہ چہ دے ہر وخت کلمہ د توحید تہ دعوت
 و رکوونکے دے یا مراد ددے نہ بشارت و رکول د ملائکو
 دی مریم علیہا السلام تہ - مِنْہُ، من دپارہ د تبعیض
 تہ دے بلکہ دپارہ د ابتداء غایہ دے یعنی دا کلمہ
 صادر وہ د طرق د اللہ تعالیٰ نہ رالیاب)۔

اِسْمُہُ، ضمیر د مذکر کلمہ تہ راجع دے یہ اعتبار
 د معنی دھے سرہ چہ ولد دے - او لفظ د اسم عام
 دے علم (ذاتی نوم) او صفت، اسم کنیت او لقب ہو لو
 تہ شامل دے او روستو دادرے واہہ ذکر دی لقب
 (المسیح) علم (عیسیٰ) کنیت (ابن مریم) - یہ لفظ

مسیح کیں دوه وجوه دی اول داچه دا عبرانی لفظ دے
 عربی ژبے ته نقل کړیده یا عربی لفظ دے او چه
 عربی شئی نو په دیکس دوه وجوه دی اول داچه دا وزن
 د فعیل په معنی د مفعول دے دویم دا فعیل په معنی
 د قاعل سره دے۔ پنا په اول قول دا په اصل کیں
 مسیح دے په معنی د مبارک سره دے او پنا په دویم
 قول چه مسیح په معنی د مسح شئی نو په دے کیں
 ابوحیان او قرطبی اووه وجوه ذکر کړې دی چه عا
 مسح کړې شوې په برکت سره عا یا په خاص تیلو سره۔
 عا پاک کړې شوی دے د کنا هونو ته عا مسح کړې شوې
 دے په وزر د جبرئیل علیه السلام سره عا قدم ر د خپه
 تله) ئې هموار وو۔ عا په خا شت سره۔ عا پاک کړې شوې
 د کند گو د نورو بچو ته چه حیض او تقاس د میندو وی۔
 او پنا په دریم چه مسیح په معنی د قاعل شئی نو په هغه
 کیں پنځه وجوه دی عا مسح کوونکے د آفاتو د بدن
 وؤ په خپل لاس سره نو هغه په جوړ شو۔ عا مسافرتونه
 د زمکه (په سفر سره) قطع کوونکے وؤ۔ عا سیاحت کوونکے
 وو۔ عا صدیق دے۔ عا بادشاه دے۔ اولقب ئې حکه
 مخکس راوړو چه هغه د عا (عیسی) نه ډیر مشهور وؤ
 (ابن انباری)۔ او دجال ته هم مسیح وئیلے شئی لیکن د
 هغه معنی داده چه یوه سترکه ئې مسح کړې شویده۔
 عیسی، په عبرانی کیں هغه ته ایسوع یا یسوع وئیلی
 شئی۔ او په عربی ژبه کیں ماخوذ دے د عا یسوع نه
 په معنی د سیاست او انتظام کولو سره نو دواړه لغتونه
 یو بل سره موافق دی۔

ابن مَرِيَم، دا اسم کنیت دے هرکله چه پلار ئې نه وؤ
 نو مشهور شو په نسبت کولو سره مور ته او دا خصوصیت
 د عیسی علیه السلام دے۔

وَيَكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهَجِ

او خبر دے بہ کوی دے خلقو سرہ یہ غیر دے مور کیں

وَكَهْلًا وَمِنْ الصَّالِحِينَ ﴿۲۶﴾

او یہ بوخ عمر کیں او دے پورہ نیکانو نہ بہ وی ۔

وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وجیہ یعنی خاوند دے مرتبے دے (ابن قتیبہ) محبوب او مقبول دے (ابن دُرید) شریف دے او خاوند دے قدر او مرتبے دے (راخفش) مخوریز دے یہ خلقو کیں ۔ نو وجاہت دے عیسیٰ علیہ السلام یہ دنیا کیں یہ اعتبار دے نبوت او یہ معجزات او یہ طاعت او یہ اوچت شان سرہ دے او یہ بچ کولو سرہ دے دے قتل او صلیب نہ ۔ او یہ آخرت کیں یہ اوچت والی دے مرتبے او شفاعت کولو دے او خاوند دے لوگے درجاتو دے یہ جنت کیں ۔

وَمِنْ الْمُقَرَّبِينَ ، یعنی مُقَرَّبًا مِّنَ الْمُقَرَّبِينَ ، او یہ دیکیں اشارہ دے چہ مقربین نور خلق ہم شتہ لکہ ملائک مقربین او مؤمنان مقربین ۔ او مقرب والے دے عیسیٰ علیہ السلام یہ دیرو وجوہو سرہ دے آسمان تہ پور تہ کول ۔ ملگرتیا دے ملائکو کیں ساتل ۔ یہ جنت کیں یہ اوچتہ مرتبہ کیں ساتل ۔

یہ دے آیت کیں درے امور دے عیدیت دے عیسیٰ علیہ السلام ذکر کوی چہ تعلق لری تیرید لو دے زمانے سرہ یہ ہغہ باندے او یہ طریقہ دے خرق عادت سرہ ۔

وَيَكَلِّمُ النَّاسَ ، دا عطف دے یہ وجیہا باندے ۔ فی الْمَهَجِ ، ہغہ کلام یہ سورہ مریم کیں دے تہ ترہ پورے ذکر دے او یہ ہغہ کلام کیں تفصیل دے عیدیت دے ہغہ یہ ذکر دے دیارلس حالاتو سرہ ۔

مُهْدًا دا مادہ یہ قرآن کیں شپارس کرتہ ذکر دے

دلالت کوی پہ تیارولو د آرامگاہ باندے۔ پہ دیکش
 شیر کرتہ د جہم دیارہ ذکر شویدے پہ طریقہ دتھم
 او استہزاء سرہ او پہ صفت د زمکہ کش خلور کرتہ ذکر
 دے او پہ صفت د جنت کش یو کرت ذکر دے او پہ مالونو
 د دتیا کش دودہ کرتہ ذکر دے او پہ یارہ د عیسیٰ علیہ
 السلام کش درے کرتہ ذکر دے۔ او مہد یہ عرق کش
 خائے د سملاستلو د وروکی تہ وٹیلے شی پہ حال دپئی رودلو
 کش (قرطبی ابو حیان) او صاحب اللباب وائی چہ ہغہ
 خائے چہ د وروکی د تربیت دیارہ تیار کرے شوے وی او
 دامصدر دے پہ معنی د مکان یا ظرف مکان دے نومہد
 د بیجی دیارہ اول غیب د موردہ لکہ چہ سورہ مریم کش
 دی قَاتَتْ بِہِ قَوْمَہَا تَحْمِلُہٗ قَالُوا کَیْفَ نَحْمِلُہٗ مِنْ کَانَ
 فِی السَّہْدِ صَبِیًّا، او بیا ہغہ خائے چہ بیجی د آرام گولو
 دیارہ پہ ہغہ کش اچولے کیبری کہ زانگو وی یا بسترو وی
 او پہ حدیث د بخاری او مسلم کش ثابت دی چہ پہ
 وروکوالی کش درے کسانو خبرے کرے دی عیسیٰ علیہ
 السلام او صاحب جرید او صاحب جیار د بخاری کتاب
 الانبیاء او کتاب التفسیر سورہ مریم) او دا عدد پہ
 حصر سرہ ذکر کریدہ او پہ صحیح مسلم کش یہ واقعہ
 د اصحاب الاخذ و د کش ہم یو وروکے ذکر دے لیکن د
 دغہ نہ علاوہ د تورو بجو پہ بارہ کش صحیح حدیث
 ثابت نہ دے۔

د کھلا، پہ زمانہ د کھولت کش اختلاف دے دودہ دیرش
 یاد رہے دیرش کلوتہ او بعضو خلویشنت او پنچوس ذکر
 کریدی او دیتہ یوخ عمر و ٹیلے شی۔ او اکتھال پہ
 لغت کش پورتہ کیدلوتہ و ٹیلے شی۔ کاهل ہم پورتہ
 شویدے د زمانے د شباب تہ د زمانے د کھولت تہ۔
 سوال :- پہ داسے حال (د کھولت) کش خو خیرے ہر

قَالَتْ رَبِّ اَنْىٰ يَكُوْنُ لى

اُویل (مریم) اے ربہ زما خہ رنگی کیدے شی ما دپارہ

وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرْ ط

بچے او ہیخ لاس تہ دی لکولی زما سرا ہیخ بندہ

قَالَ كَذٰلِكَ اَللّٰهُ يَخْلُقُ

اُویل (جبریل) د غسہ بہ یے اللہ تعالیٰ پیدا کوی

مَا يَشَاءُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا

خہ چہ او خواہی ہر کلاہ چہ فیصلہ او کوی دیو کار د کیدلو

فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۴﴾

نو اداۓ ہغہ تہ او شہ نو ہغہ او شی

خوک کولے شی نو د دے د ذکر کولو خہ قائمہ دہ ؟
جواب لہ : ابن جریر و ثیلی دی چہ دا دلالت کوی چہ پہ
عیسیٰ علیہ السلام باندے بہ زمانہ تیریری او عمر بہ
یے دیو حال نہ بل حال تہ بد لیری نو دا دلیل دے چہ
ہغہ الہ نشی کیدے ۔

جواب لہ : ذابو العباس او حسین بن الفضل او ابن زید
نہ نقل دی چہ مراد پہ دیکش دا دے چہ دے بہ پہ
زمانہ دکھولت کش د آسمان نہ را کو زیری او بیا بہ خلقو
سرہ دیتی خبرے کوی او پہ صحیح احادیث و کش وارد دی
چہ دجال بہ قتل کوی دا قول قرطبی ، امام رازی ، ابو حیان ،
صاحب اللباب ، خطیب شریعتی ، بیضاوی ، ابو السعود ،
سیوطی او آلوسی وغیرہ تولو ذکر کریدے ۔

ومن الطّٰلِحِیْنَ ، ابن کثیر و ثیلی دی چہ صلاحیت بہ
وی پہ قول او عمل د ہغہ کش او علم صحیح او عمل
صالح بہ لری ۔ او صلاحیت پہ اولاد کش مطلوب دے

لکه یہ سورہ اعراف ۱۷۱ اور سورہ آل عمران ۳۹ اور
صافات ۱۷۱ و ۱۷۲ کیں۔

۱۷۱۔ قَالَتْ رَبِّ هِرْكَلَةٌ عَلَيَّ السَّلَامُ نَهْ اَوَيْلِي شَوْ
چہ اللہ تعالیٰ تالہ زیرے درکوی دے ویجہ تہ ہغہ د اللہ
تعالیٰ سرہ خطاب شور و کړو پہ رَبِّ سرہ او ابو حیان
او زمخشری وئیلے دی چہ چا دا وئیلے دی چہ دارَبْ آواز
دے جبرئیل تہ یہ معنی د سیدی سرہ نو دا خطاء دے۔
آئِي يَكُونُ لِي وَلَدٌ، آئِي د پياره د تعجب دے پہ اعتبار
د عادت سرہ تہ یہ اعتبار د قدرت د اللہ تعالیٰ سرہ او د
تاکید د تعجب د پياره اوئیل چہ وَلَمْ يُمْسَسْنِي بَشَرٌ،
لاس تہ دی راوری ماتہ ہیخ بندہ پہ نکاح او تہ پہ زنا
سرہ او بغیر د نارینہ د یو خائے کید لو تہ د ولد پیدا
کیدل د عادت تہ خلاف دی۔ یا آئِي یہ معنی د کیف
دے لکه پہ واقعہ د زکریا علیہ السلام کیں چہ دی یعنی
آیا نکاح بہ کوؤم یا بہ پہ قدرت د اللہ تعالیٰ سرہ
پیدا کیری۔ بَشَرٌ، یہ دے لفظ کیں مفرد او تثنیہ
او جمع او مذکر مؤنث ہول برابر دی۔

قَالَ كَذَلِكَ اَللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ یعنی اَنْتَ كَذَلِكَ،
(تہ یہ دغہ شان یے بغیر د نزدیکت د نارینہ نہ)۔
يَخْلُقُ، پہ قصہ د زکریا علیہ السلام کیں یے يَفْعَلُ
وئیلے وؤ او دلتہ يَخْلُقُ خکہ چہ ہغہ واقعہ دیرہ
ناشنا تہ وہ عام عادت تہ نیز دے خبرہ وہ او دا
واقعہ خو د عادت تہ دیرہ لرے دہ نو دیرہ عجیبہ
او نا آشنا دہ۔

اِذَا قُلْتِي اَمْرًا قَرَأْتِمَا يَقُولُ لَهْ كُنْ فَيَكُونُ، دے جملے
تفسیر پہ سورہ بقرہ کیں تیر شویدے یعنی ارادہ د اللہ
تعالیٰ پورہ کول ہیخ سبب تہ حاجت تہ لری۔ فَيَكُونُ کیں
هُوَ ضمیر محذوف دے او ہغہ مبتدا دہ۔

لکه په سورة اعراف ۱۹ او سورة آل عمران ۳۹ او
صافات ۱۱ و ۱۲ کښي.

۱۰. قَالَ رَبِّ، هرکله چه مريم عليها السلام ته اوښلې شو
چه الله تعالى تاله زيرې درکوي ددې وچې ته هغه د الله
تعالى سره خطاب شوو کړو په رَبِّ سره او ابوحیان
او زمخشری وئيل دي چه چا دا وئيل دي چه دَارَبَّ آواز
دې جبرئيل ته په معنی د سیدی سره نو دا خطاء دے.
أَنِّي يَكُونُ لِي وَلَدٌ، أَنِّي د پاره د تعجب دے په اعتبار
د عادت سره نه په اعتبار د قدرت د الله تعالى سره او د
تاکيد د تعجب د پاره اوښلې چه وَكَمْ يَمَسُّنِي بَشَرٌ،
لاس نه دي راوړي ماته هېڅ بنده په نکاح او نه په زنا
سره او بغیر د نارينه د يوځائې کيدلو ته د ولد پيدا
کيدل د عادت نه خلاف دی. يا أَنِّي په معنی د کيف
دے لکه په واقعه د زکريا عليه السلام کښي چه دی يعنی
آيا نکاح به کوؤم يا به په قدرت د الله تعالى سره
پيدا کيږي. بَشَرٌ، په دے لفظ کښي مفرد او تثنيه
او جمع او مذکر مؤنث ټول برابر دي.

قَالَ كَذًا إِلَهِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يعنی أَنْتَ كَذَّابٌ،
(ته به دغه شان ئې بغیر د نزديکت د نارينه نه).
يَخْلُقُ، په قصه د زکريا عليه السلام کښي ئې يَفْعَلُ
وئيل وؤ او دلته يَخْلُقُ ځکه چه هغه واقعه ډير
ناشنا نه وه عام عادت ته نيزدې خبره وه او دا
واقعه خو د عادت نه ډيره لرې ده نو ډيره عجيبه
او نا آشنا ده.

إِذَا قُلْتِي أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، ددې جمله
تفسير په سورة بقره کښي تير شويدے يعنی اراده د الله
تعالى پوره کول هېڅ سبب ته حاجت نه لري. فَيَكُونُ کښي
هُوَ ضمير محذوف دے او هغه مبتدا ده.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

او خودنه به کوی ده ته د کتاب او د سنت

وَالْتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۚ وَرَسُولٌ

او د تورات او د انجیل او د کوی د رسول

إِلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ أَنِّي

بني اسرائیلو ته (رواځي به) چه بیشکه

قَدْ جَعَلْتُكُمْ رِبَايَ ۚ مَنْ رَزَقَكُمْ

راوړي دے ما تاسو ته معجزات ستاسو د رب د طرف ته

أَنِّي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْنِ

چه بیشکه څه جوړوم تاسو لره د خټو ته

۵۴۸: په دے آیت کښ د هغه د عبدیت شپږ وجوه نور ذکر کوی چه هغه احتیاج د هغه دے په علم او معجزاتو کښ الله تعالی ته او د هغه اذن ته -

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ، دا عطف دے په یخلاق مایشاء باندے اودا غوره قول دے په اقوالو کښ - تعلیم د طرف د الله تعالی نه انبیاء علیهم السلام ته په طریقه د وحی سره وی - الْكِتَابَ، په دیکښ مختلف اقوال دی - کتابت یعنی خط کول یا نور نازل شوی کتابونه چه الله تعالی ته معلوم دی - او الف لام په الکتاب کښ جنسی دی یعنی تورات او انجیل او عطف د پاره د تفسیر دے - او حکمت ته مراد سنت د انبیاء علیهم السلام دی او درست او برابر اقوال و اعمال تربیه هم مراد دی (البحر المحيط) - یا مراد د دے ته قرآن او حدیث دی روستو د را کوزید لو د عیسی علیه السلام ته په آخره زمانه کښ رجواهر القرآن للشیخ غلام الله خان (رحمه الله) او په دیکښ اشاره ده نزول د عیسی علیه السلام ته په

كَهَيْعَةَ الطَّيْرِ فَإِنْ نَفَخَ فِيهِ

پشان د شکل د مرغی نو یوکه کوم په هغه کس

فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

نو شی هغه مرغی الوتونکه په حکم د الله تعالی سره

وَأُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ

او جوړوم زه د موره پیداشوې پوت او برکي والا

وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ

او ژوندی کوم مړه په حکم د الله تعالی لره

وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا

او خبر درکوم تاسو ته د هغه خوراک چه خورئ به تاسو او هغه خوراک

تَلْذَخِرُونَ لَكُمْ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ

چه ذخیره کوئ تاسو په کورونو خپلو کس یقیناً

فِي ذَلِكَ لَا يَشَكُّ كَرِهُكُمْ أَنْ

په دے کس ډیر معجزات دی ستاسو د رهدایت د پاره که چرے

كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾

تاسو ایمان والا یئ -

روستو زمانه کس او د پيشنگوي د مريم عليها السلام ته لکه چه انجيل هم نه وؤ نازل شوے لیکن پيشنگوي ئے ورته اوکړه -

۲۹: - وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ، بِهِ زُورٌ رَسُولًا كُنْ دیر وجوه دی اول دا چه فعل پت دے (وَيَجْعَلُهُ رَسُولًا) - دویم دا چه دا حال دے دُيَعْلَمُهُ د ضمیر ته - دریم دلته اُرْسِلْتُ، لفظ پت دے لیکن اوله وجه غوره ده - اودا آیت

دلیل دے چہ عیسیٰ علیہ السلام رسول و ہولو بنو اسرائیلو
تہ لکہ چہ یہ سورہ صف ۴۰ کتب دی۔

آئی قَدْ جِئْتُكُمْ، یہ دے عبارت کتب ترصراط مستقیم پورے
دوہ اقوال دی اول قول دا دے چہ دا متعلق دے یہ رسول
پورے یہ تقدیر دے بے سرہ۔ او داخل دے یہ خطاب دمریم
علیہا السلام کتب۔ دویم قول دا دے چہ دلته ادماج دے
یعنی کلام یہ رسول باندے ختم شو او دا کلمات پت دی
رچہ عیسیٰ علیہ السلام پیدا شو لکہ چہ سورہ مریم کتب
ذکر دی اویا ورتہ وحی شورو شوہ او رسول شو نو بی
اسرائیلو تہ یے اوئیل) آئی قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ، مراد دے
نہ ہغہ ہولو آیات (معجزات) دی چہ روستو ذکر دی
یعنی مفرد (رایۃ) یہ معنی دے جمع سرہ دہ۔

آئی اَخْلَقْتُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْرِ، دا آئی بدل دے دایۃ تہ یا
دے مخکس آئی تہ۔ اَخْلَقْتُ، دلته خلق یہ معنی دے تصویر
دے (شکل جوہول) لکہ یہ سورہ مؤمنون ۳۱ کتب دی
لکم لام اجلیہ دے یعنی دپارہ دے حصول دایمان ستاسو
کَهِیئَتِ الطَّيْرِ، اخفش وئیلی دی چہ دا کاف اسم دے یہ
معنی دے مثل سرہ دے او نورو نحویانو وئیلے دی چہ دا
حرف دے او صفت دے دپت مفعول دپارہ یعنی کَهِیئَتِ
مَثَلِ هَيْئَتِ الطَّيْرِ، اول قول غورہ دے حکہ چہ ضمیر دے
فَأَنْفُخُ فِيْهِ کاف تہ راجع دے او ہغہ یہ اعتبار دے لفظ
سرہ مذکر دے او یہ سورہ مائدہ ۳۱ کتب ضمیر دے مؤنث
ذکر دے حکہ چہ دلالت کوی یہ ہیئت باندے۔

فَنُفِثَ مِنْ طَيْرًا، مفسرینو لیکلے دی چہ بنو اسرائیلو ورتہ
اوئیل چہ مونث دپارہ خفاش (بناپیرک) جوہ کرہ حکہ
چہ ہغہ عجیبہ خلقت والا دے ورے شتہ چہ یہ ہغہ
سرہ الوحی لیکن بنرے وریاندے نیشتہ دے اودارنگ
ہغہ مرغی یہ ددوی یہ مخکس الوتلہ اوچہ غائب بہ

شو نو بیا یہ پر یوتلہ (بحر محیط)
 بِاِذْنِ اللّٰهِ، دا متعلق دے پہ اَخْلُقُ پورے تو جوہول
 او پوکے کول او مرغی جو ریدل او الوتل تھول یہ اذن
 د اللہ تعالیٰ سرہ وؤ نو د دینہ دا استدلال نشی کیدے
 چہ تصویرونہ او بُتآن د حیوانا تو جوہول جائز دی حُکھ
 چہ دا خاص اذن د اللہ تعالیٰ وؤ عیسیٰ علیہ السلام رہ
 او د دے وچ نہ یے یہ سورہ مائدہ سلاکیش باذن اللہ
 د تخلق سرہ ذکر کریدے۔

سوال :- دلته یے باذن اللہ د اَخْلُقُ سرہ مستقل
 ذکر نہ کرو؟

جواب :- یہ سورہ مائدہ کنس مقصد ذکر د نعمتو د اللہ تعالیٰ
 دے یہ عیسیٰ علیہ السلام باندے پہ میدان حساب کنس نو
 ہلتہ یے باذنی مکرر وئیے دے او دلته مقصد خو صرف
 پیشگوئی کول دی پہ معجزاتو د ہغہ باندے نو یو کرت
 باذن اللہ ہم کافی دے چہ متعلق دے د اخلق سرہ لکہ
 چہ مخکیش ذکر شول۔

وَ اُبْرِئِ الْاَکْمَرَهٗ وَ الْاَبْرَصَ بِاِذْنِ اللّٰهِ، براءت پہ اصل کنس
 خلاصیدل دی د ہغہ خیز نہ چہ بد گنہل کیبری او یہ معنی د
 اکمہ کنس دیرا قول دی غورہ دادے چہ مراد د دے نہ
 ہغہ خوک دی چہ مور نہ ہوند پیداشی د سترگو نظریے پورے
 بند وی۔ زمخشری وئیلی دی چہ زمونہ پہ امت کنس دا سے
 شخص قتادہ (راوی د تفسیر) پیداشوے وؤ۔ وَ الْاَبْرَصَ،
 ہغہ خوک دے چہ مرض د برص ورتہ اور سیدی۔ او ابن
 عاشور وئیلی دی چہ دا جلدی (د خرمنے) مرض دے
 سپین دا غونہ پہ خرمن کنس شکارہ شی نو کہ پہ خرمن
 کنس دنہ داخل وی دا ابرص دے او کہ خرمنے سرہ
 برابر وی نو دا بہق دے نو د بعض سپینو دا غونہ چہ
 بعض حکیمان علاج کوی او جوہ شی نو دغہ بہق وی او د

برص علاج نشی کید لے -

تنبيه : الله تعالى په هره زمانه کښ خپلو رسولانو له هغه
معجزات ورکړيدي چه د هغه زمانه سره مناسب وي
لکه قوم د صالح عليه السلام د گټورنه خيزونه جوړول نو
الله تعالى ورته د سکه ته اوبه راويستله چه دوي د هغه
نه عاجز شول او د يوسف عليه السلام په زمانه کښ تعبير
د خوبو ترويج وؤ نو الله تعالى هغه له معجزانه علم د
تعبير ورکړو او د موسی عليه السلام زمانه کښ د سحر
د مارانو جوړولو وغيره چرچا وه نو هغه له يې د همسا
نه مار جوړ کړو چه خلق تربته عاجز شول - او د عیسی
عليه السلام په زمانه کښ د طبابت چرچه ډيره وه
او د يونان حکماؤ په په هغه سره فخر کوؤ نو عیسی
عليه السلام له الله تعالى داسه معجزه ورکړله چه
طبیان او حکیمان د هغه نه عاجز پاتې شول ځکه چه د
اکمه او ابرص علاج نشی کیدلے او په خټه او مړي کښ
هيڅوک روح نشی اچولے - او زموږ د نبی صلی الله علیه
وسلم په زمانه کښ د فصاحت او بلاغت ډيره چرچه وه
نو الله تعالى زموږ نبی صلی الله علیه وسلم له داسه کتاب
ورکړو چه ټول فصحاء بلغاء د هغه د مقابلے نه عاجز
شول (ابن کثیر) -

وَأَمَّا الْمَوْفِي بِآذِنِ اللَّهِ، مراد د احياء نه نفخ د
روح او جمع کول د اعضاؤ او د ذراتو د بدن د هغه
نه دی داخويه الله تعالى پورے خاص دے بلکه عیسی
عليه السلام به دعا او غوڅتله د الله تعالى نه د یومړي
په باره کښ چه یا الله تعالى دے راژوندے کړے نو
الله تعالى به هغه ژوندے کړو او دا دعا دده هم په
اذن د الله تعالى باندے موقوف وه په دلیل د دے لفظ
سره چه بِآذِنِ اللَّهِ -

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْ

اور داخلیم تصدیق کوونکے دھڑے کتاب چہ مخکین زمانہ (نازل کپوشے دے)

وَأَنبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ، دامعجزہ
دہ دے قسم دے انباء بالغیب الصادق نہ یعنی رشتہ پیشگوئی کول
اوداھم معجزہ دہ یہ دلیل دے اول دے دے کلام سرہ چہ قد
جئتکم یاایہ من رکتکم، اوروستو کلام سرہ اوداسے معجزہ
دے یوسف علیہ السلام ذکرہ یہ سورہ یوسف کتب اوزمونی
دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم داسے معجزات خود شمارتہ ہم
دیر دی۔

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُم مِّنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، دا جملہ داخل
دہ یہ کلام دے عیسیٰ علیہ السلام کتب یا دا کلام دے اللہ تعالیٰ
دے اودیکس تاکید دے چہ تیرشوی کاروتہ معجزات
وہ دلیلوتہ دے توحید دے اللہ تعالیٰ اودے صدق دے رسول دے یاہ۔
إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، تعلیق یہ دے شرط پورے دے دے
وچہ نہ دے چہ مراد یہ ایہ سرہ آیت نافعہ دے اودے
تفع اخستلو دے یاہ ایمان شرط دے یا اِن یہ معنی دے
اذ سرہ دے۔

فَأَنذَرْتُكُمْ دَافِعًا لِّمَنِ دَعَاكُمْ إِلَىٰ دَعْوَاهِمْ فَمَن يَدْعُهُمْ إِلَىٰ دَعْوَاهِمْ فَمَن يَدْعُهُمْ إِلَىٰ دَعْوَاهِمْ
ذکر کپیدی اشارہ دہ چہ دایو کرت نہ وو بلکہ داسے دے
عیسیٰ علیہ السلام نہ دیر حلقے صادر شویوؤ۔ اوھرکلہ
چہ اَخْلَقْتُ لَكُمْ کتب اعجاز دیر وہ یہ نسبت دے اُبری الاکہ
سرہ نو باذن اللہ اے دے اول سرہ ذکر کرو اودویم اے
یہ ہفے باندے قیاس کرو دارنگ ارجی الموقی کتب اعجاز
دیر وہ یہ نسبت دے اُنَبِّئُكُمْ، سرہ نو دلتہ ہم دے اول
سرہ اے باذن اللہ ذکر کرو اودویم سرہ اے مقایستہ
پریخودلو دے اختصار دے کلام او دے بلاغت دے یاہ۔

مِنَ التَّوْرَةِ وَإِلَّا حَلَّ لَكُمْ

چہ تورات دے او چہ حلال کم رہہ بیان سرہ) تاسو تہ

بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بعض ہفہ خیزونہ چہ حرام کپے شوے دی پہ تاسو باندے

وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَقَدْ

او راہے دی ما تاسو تہ ڀیر معجزات ستاسو د رب د طرف نہ،

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝۵۰

نودیرہ او کپے د الله تعالیٰ تہ او زما خبرے اومفہ -

۵۰: یہ دے آیت کیں د عبدیت د عیسیٰ علیہ السلام درے
وجوہ دی د پاره د ردیہ نصاراؤ باندے او د صدق د
رسالت د ہفہ د پاره ہم درے وجوہ دی -

وَمُصَدِّقًا، د اعطف دے پہ رسول باندے یا جئتکم
لفظ پت دے او عطف دے پہ معنی د مخکس کلام باندے
یعنی د نزول د انجیل تہ مخکس پورہ عمل کوئکے ووپہ تورات
باندے - او د نزول د انجیل تہ روستو بعض احکام د تورات
منسوخ شول لیکن تصدیق پہ اعتبار د ایمان لرو سرہ
پہ ہفہ باندے باقی پلے وؤ -

وَلَا حَلَّ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ، د اعطف دے
پہ معنی د مصدق باندے حکم چہ ہفہ پہ معنی د لا صدق
سرہ دے او نسبت د تحلیل عیسیٰ علیہ السلام تہ پہ
طریقہ د بیان کولو دے پہ طور د رسالت سرہ د طرف د
الله تعالیٰ تہ حکم چہ رسول پخیل اختیار سرہ تحلیل او
تحریم نشی کولے -

بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ، پہ دیکس د مقسریتو دوه
اقوال دی اول دا چہ پہ تورات کیں بعض کارو تہ چہ

حرام کرے شویوڈ یہ بنی اسرائیلو باندے نو پہ انجیل کنیں
 ہفہ منسوخ شول او حلال کرے شول او ہفہ داسے خیزونہ
 وڈ چہ حرام کرے شویوڈ یہ سبب دگنا ہونو ددوی لکہ
 اوبیان، بطہ، شتر مرغ او بعض اقسام د وار بے داسے
 یہ سورہ انعام ۱۴۵ کنیں ذکر دی۔

سوال :- مصدقاً خود دلالت کوی چہ یہ پورہ تورات باندے
 عیسیٰ علیہ السلام عمل کوڈ او دا جملہ د ہفہ نہ یہ
 خلاق باندے دلالت کوی ؟

جواب :- مخکین ذکر شول چہ تصدیق دلتہ یہ دودہ معانو
 سرہ دے او یہ ہفہ سرہ ددے اعتراض جواب کیدیشی۔
 دویم قول مراد ددینہ ہفہ خیزونہ دی چہ ناکارہ احبار
 (ملا یانو) یہ دوی باندے بے دلیلہ حرام کرے وڈ نو
 د ہفہ عیسیٰ علیہ السلام تردید او کرو او دوی تہ یے
 د ہفہ تحلیل بیان کرو لیکن یہ دے توجیہ باندے
 سوال دے چہ یہ دے قول سرہ خو لفظ کل ذکر کول
 پکار وڈ ددے اول جواب دادے چہ کلہ بعض یہ
 معنی دکل سرہ راجی دقرینے یہ وجہ سرہ۔

جواب ثلث :- ناکارہ ملا یانو دودہ قسمہ خیزونہ حرام کرخولے
 دویو قسم ہفہ چہ یہ دلیل سرہ وڈ او دویم قسم ہفہ چہ
 بغیر دلیل تہ وڈ نو داروستنی بعض شول یہ نسبت
 دکل سرہ۔

وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ، ابو حیان وئیلی دی چہ دا
 جملہ یہ طور دتاسیس سرہ دہ ددودہ وجو نہ
 اولہ وجہ دادہ چہ مخکین د آیہ تہ مراد یہ ہفہ
 معجزات ووچہ مخکین ذکر شول او دلتہ د آیہ تہ مراد
 روستو جملہ دہ (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا)۔

دویمہ وجہ، د مخکین آیت تہ مراد ہفہ معجزات وڈ
 چہ مخکین ذکر شول او ددے آیت تہ مراد انجیل دے

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ

يَقِينًا ۝ اللَّهُ تَعَالَى زَمَّارٌ دَعَا أَوْ سَتَّارٌ دَعَا نُوْهُغَهُ لَرَهُ بِنْدِ الْغِي خَاصُّ كَرِي

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝ (۵۱)

دا لارہ نیغہ دہ -

چہ عیسیٰ علیہ السلام باندے نازل شو او فَا تَتَّقُوا اللَّهَ وَ
أَطِيعُوا دَ انجیل د مضمون خلاصہ دہ - یہ اولہ جملہ کتب
توحید اور دہ تہولو اقسامو د شرک مراد د دے -
وَأَطِيعُوا ، کتب صدق د رسالت او اتباع د سنت مراد دہ او
دا دوارہ جملہ د تہولو انبیاء علیہم السلام تہ نقل دی لکہ
یہ سورہ شعراء یہ ۱۸ ، متلا کتب د نوح علیہ السلام تہ -
یہ ۱۲۶ ، ۱۳۱ کتب دھود علیہ السلام تہ ۱۲۸ ، ۱۳۱ کتب د صالح
علیہ السلام تہ - یہ ۱۴۳ کتب د لوط علیہ السلام تہ - ۱۴۸ کتب
د شعیب علیہ السلام تہ - او یہ سورہ زخرف ۱۳۱ کتب د عیسیٰ
علیہ السلام تہ - او یہ سورہ نوح ۳ کتب د نوح علیہ السلام
تہ او سورہ تغابن ۱۶ کتب د آخری رسول تہ نو دعوت
د توحید او اتباع د رسول د تہولو رسولانو اجما عی
مسئلہ دہ -

۱۸ :- داعلت دے د فَا تَتَّقُوا اللَّهَ د پیرہ د دے وجہ تہ
بغیر د عطف تہ یے ذکر کرے دے او یہ دیکتب د
عبدیت د عیسیٰ علیہ السلام یو وجہ ذکر دہ او صریح
رد دے یہ تصاراف باندے چہ ہغوی عیسیٰ او مریم
علیہما السلام یہ الوہیت کتب د اللہ تعالیٰ سرہ شریک
جو کرے دی - او یہ دے آیت کتب توحید د ربوبیت
ذکر دے یہ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ سرہ او توحید د
عبودیت (الوہیت) ذکر دے یہ فاعبدوا سرہ او
داسے جملہ د عیسیٰ علیہ السلام تہ نقل دہ یہ سورہ
مریم ۱۲۶ او سورہ زخرف ۱۳۱ کتب - او د دے پشان یہ

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ

نو هر کله چه بناه معلوم کرو عیسی علیه السلام د دوی نه

الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي

کفر کول اویل یے خوک دی ماسره مرسته کوونکی

إِلَى اللَّهِ قَالَ الْخَوَارِيُّونَ

د الله تعالی د پاره اویل مخلصانو ملگرو

نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ

مونږ مرسته کوو د الله تعالی (د دین) ایمان راوړې دے مونږ په الله تعالی باند

وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿۵۲﴾

او ته گواه شه په دے خبره چه مونږ تابعداری کوونکے یو -

سوره مائده ۱۱۱ کس - او تفریع د قاعیدو او په مخکس جملہ
باندے دلالت کوی چه توحید د ربوبیت مستلزم دے
توحید د عبودیت لره او توحید د عبودیت تفریع او
لازم دے د توحید د ربوبیت سره -

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، هَذَا اشارة ده مجموعه د مخکس
جملے ته یعنی توحید د ربوبیت او الوهیت مجموعی طور
سره صراط مستقیم دے -

۵۲: په ماقبل آیاتو نو کس صفات د عبودیت د عیسی
علیه السلام سره د صفاتو د رسالت د هغه نه ذکر شول
اوس ذکر کوی مجاهده د هغه او د ملگرو د هغه د پاره د
دعوت د توحید او د رسالت د هغه د دے وچے نه یے دلته
فاء ذکر کړه په فَلَمَّا أَحَسَّ سره یعنی روستو د دعوت د
هغه نه بنو اسرائیل دوه ډله شول یو ډله پوره دشمنی
او کفر ښکاره کړو او بل ډله د هغه د نصرت اعلان او کړو
اوله ډله مشهوره شوه په یهودیانو سره او دویمه مشهوره

شوہ پہ نصاراؤ سرہ، اَحَسَّ، احساس علم حاصلیدل دی
 یہ حواسو سرہ یعنی پہ سترگو سرہ دَ هَعُو مغالفت کول
 ولیدل او پہ غورونو سرہ یے دَ هَعُو نہ دَ دَ شمتی خبرے
 واوریدلے چہ ہغہ سبب شو دَ یارہ دَ طلب دَ ملگرتیا دَ خلقو
 یہ ایمان او یہ دین کیں پہ اخلاص سرہ نو حکہ یے
 قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ، دلستہ مراد دَ نصرت نہ مرستہ
 او ملگرتیا کول دی - مجاہد و ثیلی دی چہ مراد دا دے
 چہ خوگ حُما تا بعداری کوی (ابن کثیر) - اودا نصرت
 دَ بندگانو وی دَ یو بل سرہ او مقصد پہ دیکش اظہار دَ
 دعوت دَ توحید او بیچ کیدل دی دَ شر دَ قوم نہ - او دَ
 دے نصرت ارمان کرے و دَ لوط علیہ السلام کو آتِ اِلٰی
 بِكُمْ قُوَّةٌ اَوْ اِلٰی رُكْنٍ شَدِيدٍ، اِلٰی اللَّهِ، فراء
 و ثیلی دی چہ الی پہ معنی دَ مع دے یعنی چہ نصرت
 خیل یو حائے کری دَ نصرت دَ اللہ تعالیٰ سرہ - زمخشری
 و ثیلی دی چہ متعلق دَ الی پتہ دے یعنی ذاہباً الی اللہ،
 او حسن بصری و ثیلی دی الی پہ معنی دَ فی دے یعنی
 فی سبیل اللہ - او فارسی و ثیلی دی چہ الی پہ معنی
 دَ لام سرہ دے (اللباب) -

قَالَ الْخَوَارِیُّونَ، حواریون جمع دَ حواری دہ پہ دیکش
 دہ اقوال دی اول قول دادے چہ دَ حور تہ اخستلے
 شوے دے پہ معنی دَ اخلاص او دَ خیری تہ پاکیدلو
 اوسپین والی سرہ دے او دَ دے وجہ نہ جامو وینخلو
 تہ ہم و ثیلی شی او پہ عرف کیش حواری مخلص مدد کوونکی
 تہ و ثیلے شی لکہ چہ پہ حدیث دَ بخاری (کتاب الجہاد)
 کیش دی اِنَّ رِجْلَیْ نَبِیِّ حَوَارِیًّا وَ حَوَارِیِّ الزُّبَیْرِ - ملگرد
 دَ عیسیٰ علیہ السلام تہ حواریون حکہ او ثیلے شو چہ
 دوی بہ جامے وینخلے یا دَ دے وجہ نہ چہ ہیر پہ سخت
 وخت کیش دَ ہغہ سرہ دَ نصرت کولو اعلان یے کرے دو

رَبَّنَا اٰمَنَّا بِمَا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ

اے ربہ زموںو ایمان راوے موں یہ ہفتہ خہ چہ تا نازل کر دی او تا بعد اری کرے دہ موںو

الرَّسُولَ فَكُنْ مِنْكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (۵۳)

د رسول لزاو لیکہ موںوہ د گواہی کو ونگو (د توحید اور رسالت) سورہ۔

نوزہونہ د دوی پاک وو د ضد او عتاد نہ۔ بل قول دادے
چہ حواریون د حَارَ یَحُوْرُ نہ اخستلے شویدے یہ معنی
د رَجَعَ سورہ نو دوی رجوع کو ونگی وو اللہ تعالیٰ تہ۔
نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ، مضاف پی دے یعنی اَنْصَارُ لِنَبِيِّہ
و وینو۔

اَمَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّ مُسْلِمُوْنَ، دا تفسیر دے د نصرت
د امت د خیل نبی سورہ یا علت دے د پآرہ د ماقبل
حککہ ایمان بالہ سبب دے د پآرہ د نصرت د دین۔
مُسْلِمُوْنَ، دا دلیل دے چہ د عیسیٰ علیہ السلام ہم دین
اسلام وو۔ اسلام چہ د ایمان سورہ ذکر شی نو مراد دا
دے چہ موںو ایمان د ترہہ بنکارہ کو و یہ ژہ او یہ
اندامو نو او یہ علمو نو او نصرت او جہاد گولو سورہ۔
۵۳۔ روستو د اقرار د ایمان او اسلام نہ تضرع کوی اللہ
تعالیٰ تہ۔

رَبَّنَا اٰمَنَّا بِمَا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ، مراد د الرسول
تہ عیسیٰ علیہ السلام دے۔ ایمان او اتباع د رسول یے
یہ طور د وسیلے سورہ ذکر کرو او دعائے دا دہ چہ
فَاَكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ، مراد د دے تہ امت د محمد
صلی اللہ علیہ وسلم دے لکہ چہ سورہ بقرہ ۱۲۳ کنس
ذکر دی یا مراد د دینہ انبیاء علیہم السلام دی یا ہر
ہفتہ خوک چہ شہادت یے کرے دے یہ توحید او یہ
انبیاء و باندے او یہ دے بیان کنس تفصیلی رد دے یہ
نصاراؤ د نجران باندے یعنی د دوی مشرانو د اسلام

وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرًا لِلَّهِ ط وَاللَّهُ

اوپر جو کرے اور کئی دوی رکھتے دقتل کولو اور اللہ تعالیٰ پتہ چل اور کئی دھتے دیکھ کولو اور اللہ تعالیٰ

خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ ۝

خوبہ جو ہو و نکو تہ دے۔

اقرار کرے دے او د آخری امت سرہ د مکر تیا مطالبہ
یے کریدہ او نصاراء د نجران او اوسنی نصاری د خیلو
اسلافو خلاف کوی۔

۵۴۔ مکر یہ لغت کنس ستر ریتولو تہ و ٹیلے شی او احتیال
او خداع (دھوکے) تہ ہم و ٹیلے شی او ہریت تدبیر تہ
ہم و ٹیلے شی او مکر دہ قسمہ دے اول قسم محمود دے
چہ یہ ہفتے سرہ د نبیہ کار ارادہ او کریشی لکہ یہ صفت د
اللہ تعالیٰ کنس چہ ذکر دے۔ دویم مذموم دے چہ یہ ہفتے
سرہ د فساد او بدکار ارادہ او کریشی لکہ مکر د بند کاتو او
مادہ د مکر یہ قرآن کریم کنس درے خلویشیت کرتہ ذکر دہ او
دایہ دیرو وجوہو سرہ دہ اولہ وجہ مکر یہ معنی د پتہ
جرگے کولو دیارہ د فساد کولو او دعیب و ٹیلو دیارہ پہ یل
جانبان دے لکہ یہ سورہ یوسف ۱۲۳ اعراف ۱۲۳ کنس دی۔

دویمہ وجہ گمراہی او شرک تہ دعوت ورکول لکہ یہ سورہ
نوح ۲۲ او سبا ۲۲ کنس۔ دریمہ وجہ خیرے او دعاء
شرکول لکہ سورہ فاطر ۲۳ کنس۔ خلورمہ وجہ طعن او
اعتراض کول پہ آیا تو تو د اللہ تعالیٰ باندے لکہ سورہ
یونس ۱۲ کنس۔ پنجمہ وجہ گناہوتہ کول لکہ نحل ۲۵،
او یونس ۱۲ کنس۔ شپیرمہ وجہ پتہ پتہ چلو تہ جوہول
او جیل کول د یل چا د ضرر ورکولو دیارہ لکہ سورہ یوسف
۱۲ کنس۔ او دا معنی خو دیہ استعمال دہ۔ اوومہ وجہ
نسبت کول اللہ تعالیٰ تہ ہفتہ یہ معنی د عذاب پتہ سرہ
لکہ یہ سورہ اعراف ۱۶۹ کنس او یہ معنی د پتہ تدبیر

اِذْ قَالَ اللّٰهُ لِيَعِيسٰى اِنِّىْ مُتَوَفِّىْكَ

پہ ہفہ وخت چہ اویل اللہ تعالیٰ اے عیسیٰ یقیناً زہ تا پورہ اخلم

وَرَافِعُكَ اِلٰىّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِیْنَ

او تاخان تہ پورہ راولم او پاکوڈم تالره دہ ہفہ کسانو نہ چہ

كَفَرُوْا وَجَاعِلُ الَّذِیْنَ اتَّبَعُوْكَ

کفریئے کرے دے او گر خوم ہفہ کسانو لره چہ ستا تا بعداری ئے کرے دہ

فَوْقَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا اِلٰى يَوْمِ

پورته دہ ہفہ کسانو نہ چہ کفریئے کرے دے تر درخ دہ

الْقِيٰمَةِ ثُمَّ اِلٰىّ مَرْجِعُكُمْ

قیامتہ پورے بیا بہ ما طرف تہ ستاسو را گر خیدال دی

کولو دپارہ د بیج کولو لکہ سورہ نمل نہ او پہ دے آیت کیں -
نودلنہ معنی د مکرؤا، دادہ چہ دوی پتہ جرگہ او کولہ د
عیسیٰ علیہ السلام د قتل کولو دپارہ یائے چل ول جوہ کرو
دپارہ د قتل کولو لکہ چہ دا قرطبی او ابن کثیر وغیرہ ذکر
کرے دی یائے طعنوتہ اوئیل او تکذیب ئے او کرو د عیسیٰ
علیہ السلام چہ دے مفسد او دروغزن دے بادشاہ
تہ ئے داسے شکایت او کرو یا ئے دعوت شور و گمراہی
او مخالفت د عیسیٰ علیہ السلام تہ داتولے معانی صحیح دی
خواولہ معنی غورہ دہ۔

وَمَكْرُ اللّٰهِ، یعنی اللہ تعالیٰ پتی تدبیر او کرو دہفہ د بیج کولو دپارہ
یعنی ژوند ئے پورته کرو اسمان تہ لکہ روستو آیت کیں ذکر دی
واللہ خیر الماکرین، داسے پہ سورہ انفال نہ کیں ہم ذکر
دی پہ واقعہ د بیج کولو د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم
کیں د شر د اہل مکہ تہ۔ قرطبی لیکلی دی چہ دایہ نومونو
د اللہ تعالیٰ کیں شمار دے او داسے دعا جائز دہ چہ یا خیر

فَاَحْكُمُوا بَيْنَكُمْ فِي مَا كُنْتُمْ

و فیصلہ یہ ادا کرو یہ مینخ ستاسو کیں یہ ہفتہ خبر د کیں چہ تاسو

فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۵۵

یہ ہفتہ کیں اختلاف کوے -

اَلْمَا كَرِيْنَ اُمْكُرْلِيْ، او یہ دعا دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں
ثَابِت دہ اَللّٰهُمَّ اُمْكُرْلِيْ وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ، -
۵۵۔ دا متعلق دے دے مکر اللہ سرہ یعنی ذکر دے دے دے
تدبیر د اللہ تعالیٰ دے بیچ کولو د عیسیٰ علیہ السلام د پیارہ
د قتل کولو یا صلیب باندے خیزولو د دشمنانہ - یا عیسیٰ، دا
خطاب د استیناس دے دے پیارہ د تسلیٰ و رکولو ہفتہ تہ یہ خلو و بشارتوں
سرہ (چہ روستو ذکر دی) - او هر کملہ چہ یہ دے آیت کیں حفاظت
د عیسیٰ علیہ السلام مقصود و د ہفتہ یہ الوہیت او ابنیت باندے
رد کول مقصد تہ دے دے دے وجہ تہ دلتہ یے و سرہ ابن مریم
تہ دے ذکر کرے او کو موایا تو نو کیں چہ رد یہ الوہیت او ابنیت
د ہفتہ باندے مقصد وی تو ہلتہ ابن مریم ذکر وی - اول
بشارت اِنِّیْ مُتَوَقِّیْکَ، یہ دیکیں د مفسرینو مختلف اقوال
نقل دی اول دا چہ ستا عمر پورہ کوڈ نکے یم، دویم قول
دا چہ مہ کوڈ نکے یم تالرہ او بیا یہ دیکیں درے اقوال دی
اول قول د وہب دے دے چہ درے ساعاتہ یے مہ کرو
بیا یے ژوندے کرو او پور تہ یے او خیزولو - دویم قول
د محمد بن اسحاق دے چہ اووہ ساعاتہ یے مہ کرو بیا
یے ژوندے کرو او پور تہ یے کرو - دریم قول د ربیع
دے چہ او دہ یے کرو او آسمان تہ یے او خیزولو -
خلو م قول یہ متوقیہ کیں دا دے چہ دشواتو آسمانیونہ
د خالی کوڈم او د ملائکویشان د مہ کوڈم او آسمان کیں درلہ
ژوند د ملائکو سرہ در کوڈم - پنجم پورہ د قبض کوڈم یعنی
بدان سرہ د روح تہ او پورہ د آسمان تہ خیزو دم -

شیروم گر خوم دِ پشان دِ وفات کرے شوی چہ پزمکہ ئے
 اشریائے نشی - اووم ستا عملوتہ پورہ کوؤم - دا احوال
 اللباب او بحر المحيط وغیرہ ذکر کریدی - لیکن صحیح
 یہ دیکھیں پنجم قول دے چہ پورہ قبض کووم تالرہ دِ
 زمکہ تہ او آسمان تہ دِ پورہ پورہ کوؤم بغیر دِ مرگ
 یا خوب راوستلونه او دِ دے تحقیق روستو ذکر کیری۔
 دویم بشارت وَ رَافِعُكَ رَاقٍ، رفع یہ حقیقت کس نقل
 دیوخیز دے دِ خکتہ نہ برہ طرف تہ او یہ حدیث
 صحیح دِ معراج کس ذکر دی چہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم دِ ہفہ سرہ یہ دویم آسمان کس ملاقات کریدی۔
 اور اکی یہ معنی حقیقی سرہ دے خکہ چہ اللہ تعالیٰ پورہ
 دے لکہ چہ نور شکارہ دیلونو سرہ ثابت دی رفوق او
 علو او استوا یہ عرش باندے دادِ ہفہ صفاتِ حقیقیہ
 دی بغیر دِ تشبیہ او تمثیل او تحریف او تاویل تہ او
 دا مذہب دِ سلف صالحینو دے - او عطف دِ رَافِعُكَ
 یہ ماقبل باندے یہ طریقہ دِ عطف تفسیر سرہ دے
 یعنی کیفیت دِ توفی یہ طریقہ دِ مرگ یا خوب سرہ تہ
 دے بلکہ یہ طریقہ دِ رفع الی السماء سرہ دے -
 فائدہ: مادہ دِ رفع یہ قرآن کس تہہ ویشہ کرتہ واقع
 دہ دِ ہفہ تہ یہ دولس خایونو کس یہ رفع دِ درجاتو سرہ
 او یہ معنی مجازی سرہ دہ او دِ ہفہ سرہ یہ اکثر
 خایونو کس لفظ دِ درجات ذکر دے لکہ یہ سورہ بقرہ ۲۵۳
 او سورہ انعام ۱۶۵ کس یا دِ بلے قرینہ تہ معلومیدی لکہ یہ
 اعراق ۱۶۵ او سورہ التشریح ۱۶۵ کس - او یہ اولس خایونو
 کس معنی حقیقی مراد دہ دِ ہفہ نہ یوحائے دادے ادیل
 یہ سورہ نساء ۱۵۵ کس دے نوخوک چہ وائی چہ دلتہ
 رفع یہ معنی دِ عزت ورکولو سرہ مراد دہ دا قول
 خطاء دے - او ابن کثیر قرطبی وغیرہ دِ ضحاک یہ روایت

سرہ واقعہ دے اوچتو لو دے عیسیٰ علیہ السلام ذکر کرے دے
 ردِ ہف خلاصہ دادہ) چہ ہرکلہ یہودیانو ارادہ اوکرہ دے
 قتل دے عیسیٰ علیہ السلام نو دولس حواریون دے یرے دے
 وج نہ یہ یو کوپہ کنس جمع شول او عیسیٰ علیہ السلام ہم
 دُخان بیچ کولو دے پیارہ ہفہ کوپہ تہ داخل شو یہودیان
 چہ خبر شول نو خلو زرہ کسان دروازے دے ہفہ کوپہ تہ
 راغلل۔ اویل روایت کنس دی چہ یہودیانو دے دے یہ بارہ
 کنس بادشاہ تہ رپورت ورکرو چہ دا مقصد دے اوستا
 دے دین خلاف کوی او دروغ شہادتو تہ یے دے ہفہ یہ
 فساد باندے پیش کرل نو بادشاہ دے سرہ دے ملگرونہ یہ
 جیل کنس بند کرو او بیا یے یہ ہفہ باندے دے پھانسی کولو
 حکم اوکرو۔ نو عیسیٰ علیہ السلام خیل حواریونو تہ اوٹیل
 چہ یہ تاسو کنس کوم یو خواہی چہ حُما یہ شکل سرہ جوہ
 شی۔ اوچہ حُما یہ حُماے قتل کرے شی۔ او حُما سرہ یہ جنت
 کنس یو حُماے شی نو یو شخص دا ذمہ قبولہ کرہ نو اللہ تعالیٰ
 دے ہفہ کوپہ چت سورے کرو او عیسیٰ علیہ السلام یے یہ
 ہفہ سوری کنس پورتہ او خیرتو لو دوی (یہودیان) چہ ہفہ
 کمرے تہ داخل شو نو مشاہدہ دے عیسیٰ علیہ السلام یے
 اوموند لو نو ہفہ (حواری) یے قتل کرلو۔ بیا قتل کوؤ نکو
 یہودیانو یہ کورنی کنس اختلاف اوکرو چہ عیسیٰ علیہ
 السلام اوڑلے شو نو ہفہ یل ملگرونہ خہ شو او دے
 واقعہ دے تشبیہ تہ اشارہ دے یہ سورہ نساء ۷۱ کنس۔

وَمُطَهَّرُونَ مِنَ الْإِيمَانِ كَفَرُوا، دا دریم بشارت دے
 اوفادہ دے رفع یے ذکر کریدہ یعنی مقصد یہ رفع سرہ
 دادے چہ پاکوی تالرہ دے کافرانوہ یعنی تا دے کافرانوہ
 لرے کوؤ دے دے پیارہ چہ دے ہغوی دے پلیدی نہ پاک
 شے او دے ہغوی دے اذیتو نہ ہیچ شے او دے ہغوی دے قتل
 کولو نہ لرے لار شے او یہ تا باندے بہ دے ہغوی وس

نہ رسپی۔ وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، دا ہم عطف دے یہ ماقبل
 باندے او خلورم بشارت دے عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ بارہ
 دامت دہغہ کیں او مراد دَ اتَّبَعُوكَ تہ ہغہ کسان دی چہ یہ
 توحید اورسالت او ایمان کیں دہغہ اقتداء عیے کرے وی کہ د
 ہغہ امت وی او کہ دا امت روستے دے او مراد دَ فوق تہ
 فوقیت دے یہ حجت او دلیل کیں او یہ عزت او کرامت کیں
 یہ نیز دَ اللہ تعالیٰ۔ او دا قول دَ جمہور مفسریتو دے او یہ نیز
 دَ بعضو مراد دَ اتَّبَعُوكَ تہ صرف نصاریٰ دی چہ دَحَّان نسبت
 عیسیٰ علیہ السلام تہ کوی اگرچہ یہ ہغوی کیں دَ الوہیت دَ
 عیسیٰ یا کولدیت عقیدہ وی نو دوی پور تہ دی یہ یاد شاہی
 او اقتدار کیں یہ یہودیانو باندے لکہ چہ اوس داسے حال
 موجود دے (الباب)۔ بعضے مفسرینو وٹیلی دی چہ وَجَاعِلُ
 کلام مستقل دے او دا خطاب دے زمونہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم تہ لیکن دا قول بعید دے دَ قبولیت نہ۔

ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ،
 اختلاف عام دے کہ یہ بارہ دَ عیسیٰ علیہ السلام کیں دے
 او کہ نور اختلافات دینیہ دی او اشارہ دہ چہ روستو دَ رفع
 دَ عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ نصاراؤ کیں دیر اختلافات او
 فرقے جوہے شولے۔

فائدہ :- (مسئلہ دَحیات او دَ رفع دَ عیسیٰ علیہ السلام
 او دَ نزول دہغہ دَ آسمان تہ مخکس دَ قیامت نہ)
 یہ دیکس بحثو تہ دی اول بحث کیں ذکر دَ اختلافاتو دَ خلقو
 دے۔ دَ یہودیانو دعویٰ او عقیدہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام
 یہ صلیب (پہا نسی) سرہ او وڑے شو او وڑے پہ ہغہ
 باندے اویزان وڈاویا دفن کرے شو او ہغہ مردے۔
 ہغوی دہغہ دَ نبوت او دَ حیات تہ بالکل منکر دی دوی خو
 یقیناً کافر دی۔ او دَ نصاراؤ قول او عقیدہ دا دہ چہ

عیسیٰ علیہ السلام پہ صلیب باندے اوخیڑولے شو او مرے
 کپے شو او بیا دفن کرے شو او یورخ یا درے ورخے روستو
 دقبر نہ راویستے شو او ژوندے کرے شو او برہ اوخیڑولے
 شو دا قول ہم باطل دے اللہ تعالیٰ دے دواړو اقوالو پہ رد کیں
 فرمائیے دی وَا مَا قَتَلُوْهُ وَا مَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شَهِدَ لَهُمْ نِسَاءٌ
 ۱۵- او دے مسلمانانو قول او عقید دادہ چہ دوی تہ قتل کرے
 دے او نہ یے پھانسی باندے خیڑولے دے بلکہ رپہ قول
 دے سب سرہ درے ساعا تہ یے مرے کرے بیا یے ژوندے کرے
 او پہ قول دے ابن اسحاق سرہ او دے ساعا تہ یے مرے کرے بیا یے
 ژوندے کرے او پہ قول دے ربیع سرہ اول یے او دے کرے او
 بیا یے برہ اوخیڑولو او پہ نیز دے جمہور اہل اسلام باندے
 ژوندے او بیدار یے آسمان تہ اوخیڑولو او او دے ژوند
 یے ورکے دے او دے قیامت نہ یہ مخکس را کو زیری لیکن
 پہ صفت دے نبوت سرہ یہ نہ وی بلکہ یہ صفت دے امتی دے
 محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ بہ ژوند
 تیروی او بیا یہ وفات کرے شی۔ او قرطبی و بیہ دی چہ صحیح
 قول دادے چہ اللہ تعالیٰ دے لہر آسمان تہ پور تہ اوخیڑولو
 بغیر دے مرے او بغیر دے خوب تہ دا قول دے حسن بصری او ابن
 زید دے او دے ابن عباس او دے ضحاک دے او طبری ہم غورہ
 کریدے۔ یہ دے امت کیں دے عقیدے مخالفت کو دے نکي
 پہ سلفو او خلقو کیں مونہ تہ ہیٹوک معلوم نہ دی اگر چہ
 اختلاف نقل دے صرف پہ معنی دے متوفیک کیں۔ خو صرف
 پہ دے نیز دے زمانہ کیں قادیان چہ دے مرزا غلام احمد
 امت دے او منکرین حدیث دی دے ژوند دے عیسیٰ علیہ
 السلام او دے رفع دے دھغہ تہ آسمان تہ انکار کوی او پہ
 مختلفو شبہاتو سرہ گمراہ کرے شوی دی روستو دے
 شبہاتو جوابو نہ ذکر کیدے شی۔
 دویم بحث :- اثبات دے عقیدے دے حیات دے عیسیٰ علیہ السلام

د مفسرینوچہ ضمیر د رائے راجع دے عیسیٰ علیہ السلام تہ
 ربیع نزول دھقہ د آسمان تہ چہ دا علامت د قیامت دے
 ابن کثیر د ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہما،
 ابو العالیہ، ابو مالک، عکرمہ، حسن، قتادہ او ضحاک تہ نقل کرے
 دے چہ صحیح دادہ چہ ضمیر د رائے راجع دے (نزول) د
 عیسیٰ علیہ السلام تہ مخکس د قیامت تہ۔ او وئیلی یے دی چہ
 دا قرآن تہ راجع کول دیرہ لرے خبرہ دہ۔ دارنگ ابن جریر
 د حسن او مجاہد، قتادہ، سدی، ضحاک، ابن زید او ابن
 عباس تہ یہ مختلف سند و نو سرہ دا قول نقل کرے دے۔
 شہید د دلیل یہ تفسیر د کھلا کیں تیر شویدی صاحب الباب
 ذکر کرے دی چہ حسین بن الفضل تہ اوئیے شوچہ ذکر
 د نزول د عیسیٰ علیہ السلام یہ قرآن کیں شتہ دے؟ نو
 ہقہ ورتہ د کھلا آیت اولو ستلو او داسے ابن جریر د ابو زید
 یہ روایت سرہ یہ تفسیر د کھلا کیں ذکر کرے دی۔
 اووم دلیل احادیث د نزول د عیسیٰ علیہ السلام دی مخکس
 د قیامت تہ ابن کثیر دھقہ د لسو تہ زیاتے طریقے (سند و تہ)
 ذکر کریدی او امام ترمذی وئیلی دی چہ یہ حدیث د نزول
 عیسیٰ علیہ السلام او قتل کول د دجال د عمران بن حصین،
 نافع بن عیینہ، ابو ہریرہ اسلمی، حذیفہ بن اسید، ابو ہریرہ،
 کیسان، عثمان بن ابی العاص، جابر، ابو امامہ، ابن مسعود، ابن
 عمرو، سمرہ بن جندب، نواس بن سمان، عمرو بن
 عوف، حذیفہ بن الیمان رضی اللہ عنہم تہ نقل دے۔ ابن
 کثیر او ابن جریر او ابن عطیہ او ابو حیان وغیرہ وئیلی دی
 چہ دا حدیث متواتر دے۔ او مونہ کہ کتاب توضیح الحجۃ کیں توفی احادیث ذکر کرے
 اتم دلیل آلوسی حدیث مرفوع ذکر کرے دے چہ ان عیسیٰ
 لم یمت و انہ راجع الیکم قبل یوم القیامۃ، د دے پہ
 سند یاندے اللہ تعالیٰ عالم دے۔
 ہم دلیل اجماع د سلف او خلق دہ او د مفسرینو او

محدثینو ده چه عیسیٰ علیہ السلام ژوندے دا اجماع ابن حجر په تلخیص الحییر او مفسر د جامع البیان او شوکانی په حجج الکرامه ص ۳۲۲ کښ ذکر کړې ده - دا دلیلو ته مجموعی طور سره او خصوصاً احادیث متواتره په باره د نزول عیسیٰ علیہ السلام کښ دلالت کوی چه دا مسئله قطعی ده هغه اهل علمو غلطی کړیده څوک چه وائی چه دا ظنی مسئله ده -

دریم بحث په جویاتو د شبهاتو د منکریتو د حیات د عیسیٰ علیہ السلام کښ دے

اوله شبه - اِنِّیْ مُتَوَفِّیْکَ ، توفی صرق مرگ ته وئیلے شی معلومه شوه چه عیسیٰ علیہ السلام الله تعالیٰ مرگړې دے - جواب ددے په ډیرو وجوهو سره دے اوله وجه داده چه توفی په لغت کښ پوره اخستلو د څیز ته وئیلے شی او دا معنی حقیقی ده او په معنی د مرگ باندنې ئې په طور د هجاز سره اطلاق کیدل شی ځکه چه روح واخستلے شی نو کیدن نه ټول حواس ختم شی نو هغه هم داسه شولکه چه پوره اخستلے شویوی لیکن څو پورے چه حقیقت ممکن وی نو مجاز ته تلل ناجائز دی دایو مسلم او کامل قانون دے - تنبییه - ماده د و ف ی په قرآن کریم کښ شپږ شپینته کړته ذکر ده په مختلفو وجوهو سره - پوره ادا کول د ذمه دارئ، پوره ورکول د جزا، پوره حساب کول، پوره کول د عهد، پوره ادا کول د کیل او میزان او د تدریو، د چاته ساه اخستل (مرکول)، خوب راوستل (لکه سوره انعام ۱۶ او سوره زمر ۱۸) کښ دی او پوره قبض کول -

ابن منظور وئیلی دی چه د توفیت المال معنی دا چه ټول مال واخستلے شی - نو دلته آخری معنی مراد ده او دے ته قرطبی او ابن جریر او ابن کثیر او کبیر صحیح قول وئیلے دے امام رازی وئیلی دی چه توفی جس دے د هغه د

لانده ڊير انواع دی بعضه ڏهه ڏهه نه په مرگ سره دی او بعضه په خيرولو سره دی آسمان ته دلته په قريته ډرافتک سره آخری معنی مراد ده - خازن اورازی وئیل دی چه هر که نصاراؤ وئیل دی چه ډ عیسی علیه السلام روح اوچت خيرولو شويده او ناسوت یی په زمکه کښ پاته دے نو الله تعالیٰ په په متوفیک سره په هغوی باندے رد او کړو چه روح او جسد ے دواړه پورته کړیدی -

محمد طاهر القتی لیکلی دی چه کله کله وفات په معنی ډ قبض سره وی بغیر ډ مرگ نه او متوفیک معنی داده چه ستا وجود په زمکه کښ ختموؤ (مجمع البحار ج ۵ ص ۹۹) -

دویمه وجه، دا جواب خازن او ابن کثیر او ابن جریر وغیره ډربچ نه نقل کړیده چه دلته ډتوفی نه مراد خوب دے په قريته ډسوره انعام ص ۱۰ سره - دویمه وجه، توفی په معنی ډمرگ سره دے لیکن دا خواص فاعل دے اوفراء او ضحاک وئیل دی چه په عبارت کښ تقدیم او تاخیر دے یعنی اوس تا پورته کوؤم او روستو ډنزول ته په تا مړ کوؤم - او تفسیر کیر کښ وئیلی دی چه تقدیم تاخیر په قرآن کښ ډیر واقع دے لکه **وَاسْجُدْ وَارْكَعْ مَعَ الرَّاكِعِينَ** کښ - خلورمه وجه، توفی په معنی ډمرگ ده لیکن درے ساعتو یا اوډ ساعتو ته روستو الله تعالیٰ بیا ورته حیات دنیویه ورکړو او پورته یی اوخیزوؤ لکه چه په مخکښ قول ډوهب او ډابن اسحاق تفسیر شو - اگر چه دا روستی وجوه ضعیف دی لیکن په ذکر کولو کښ فائده داده چه ډتوفی معنی که په مرگ سره ډچانه نقل ده نو هغوی ډژوند ډعیسی علیه السلام ته انکار نه دے کړی اگر چه صحیح وجه په دیکښ مخکنی ده -

دویمه شبه :- امام بخاری ډابن عباس نه ډمتوفیک، معنی په میتک (مړ کوؤم تالره) سره نقل کړیده ډ

دے جواب ہم یہ دیرو وجوہ سرہ دے۔ اولہ وجہ
 دادہ چہ داروایت امام بخاری بغیر کسند نہ ذکر کریدے
 او حال دادے چہ یہ صحیح سند و نوسرہ یے نزول دے
 عیسیٰ علیہ السلام ذکر کرے دے نو دا موقوف بے سندہ
 روایت ددغہ مرقوع متواتر احادیثو مقابلہ نشی کولے۔
 دویمہ وجہ دادہ چہ ددے سند ابن جریر ذکر
 کریدے او دھقے یہ سند کتب علی بن ابی طلحہ راوی
 دے او ہفہ ضعیف او منکر الحدیث دے او د ابن
 عباس رضی اللہ عنہما نہ ارسال کرے دے یہ دہ باندے
 میزان الاعتدال ص ۲۲ ج ۲ او تقریب ص ۱۸۳ او تہذیب ص ۳۲
 ج ۷ کتب کلام یہ تفصیل سرہ ذکر دے۔ دریمہ وجہ
 دادہ چہ مخکش ذکر شوہ چہ تفسیر د متوفیک یہ میتک
 سرہ منافی د ثبوت د حیات د ہفہ سرہ نہ دے۔

دریمہ شبہ۔ ابن کثیر یہ تفسیر د آل عمران آیت ۳۶ کتب
 حدیث ذکر کریدے چہ لوکان موسیٰ و عیسیٰ حیین لما
 وسعہا الا اتباعی، جواب یہ دیرو وجوہ سرہ دے
 اولہ وجہ دادہ ددے حدیث سند نیشہ او بے سندہ
 حدیث قبول نہ وی او حال دادے چہ ابن کثیر یہ متواتر
 سند و نوسرہ نزول د عیسیٰ علیہ السلام ذکر کرے دے۔
 دویمہ وجہ دادہ چہ اتباع د آخری نبی یہ ہفہ چا
 لازم دہ چہ یہ زمکہ کتب ژوندے وی او عیسیٰ علیہ
 السلام خویہ آسمان کتب ژوندے دے او کلہ چہ زمکہ
 تہ راکوز نشی نو ضروریہ اتباع د محمد رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم کوی۔

خلورمہ شبہ۔ جامع العتبیہ کتب قول د امام مالک ذکر
 دے چہ مات عیسیٰ و هو ابن ثلاث و ثلاثین سندہ۔
 جواب، د کتاب د امام مالک نہ دے دا تصنیف دیو فقیہ
 اندلسی قرطبی دے او ددے قول ہیچ سند یے نہ دے

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَعَدْنَاهُم

ہذا کسان چہ کفریئے کرے دے تو عذاب بہ درکرم دوی لہ

عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا

عذاب سخت یہ دنیا کیں

ذکر کرے -

پنجمہ شبہ :- نزول د عیسیٰ علیہ السلام نہ مراد پیدائش
دھوہ دے او مراد دے نہ مثیل عیسیٰ دے یعنی د
عیسیٰ علیہ السلام مشابہ شخص یہ پیدائشی داتاویل
د مرزا غلام احمد قادیانی دے او ہوہ و نیلی دی چہ
انزلنا علیکم لباساً او انزلنا الحدید کیں انزال یہ معنی د
پیدائش دے - (جواب) د عیسیٰ علیہ السلام یہ بارہ کیں
ینزل فیکم راغلے دے او ینزل مجرد صیغہ دہ یہ معنی
د پیدائش ہیچرے نہ دہ راغلے او کوم شواہد چہ ہوہ پیش
کرے دی نو ہوہ انزال فعل مزید دہ ہوہ کلہ کلہ یہ
معنی دھوہ پیدائش راخی چہ یہ تدبیرات سماویہ سرہ وی
دارنگ یہ ہیچ حدیث کیں مثیل لفظ نہ دے ذکر شوے نو
داخو صرف تحریف د حدیث دے -

ششمہ شبہ :- د عیسیٰ علیہ السلام یہ نازلید لو سرہ قریب
د قیامت کیں د عقیدے د ختم النبوت سرہ تضاد پیدائش
کیوی ؟ جواب دادے چہ عیسیٰ علیہ السلام چہ روستو
راکوزشی نو د نبی یہ وصف سرہ یہ نہ راخی بلکہ د متبع
(امتی) یہ حیثیت سرہ یہ راخی یہ دلیل د حدیث
لوکان موسیٰ حیاً لما وسعه الا اتباعی ، او ختم النبوت
معنی دادہ چہ زمونہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ روستو
نوںے نبی نشی جو پید لے نہ تشریعی او نہ غیر تشریعی -

وَالْآخِرَةُ وَمَا لَهُمْ مِنْ تَصَرُّينَ ﴿٥٦﴾

او یہ آخرت کنس او نیشنہ دوی لہرہ ہیٹوک مدد کوونکی ۔

وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

ادھر چہ ہقہ کسان دی چہ ایمان یے راہے دے او عملونہ یے کپے دی

الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ط

نیک ربرابر دست سرہ نو پورہ بہ ورکوی اللہ تعالیٰ دوی تہ تو ابونہ دعملو تو د دوی

وَاللَّهُ لَا يَحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

او اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی د ظلم کوونکو سرہ ۔

۵۶۔ یہ دے آیت کنس تفصیل د فیصلے دے چہ یہ ورخ د قیامت کنس بہ واقع گیری او یہ دے آیت کنس تخویف دنیوی او اخروی دے کفر کوونکو تہ عمومًا او خصوصًا د عیسیٰ علیہ السلام نہ انکار کوونکو تہ۔

شَدِيدًا، یعنی کیفیت یے سخت دے یا مقدار یے ہیر دے او ہمیشہ دے۔

فِي الدُّنْيَا، قید کول او وژل او جزیہ لگول او نور د دنیا عذابونہ مراد دی۔

وَمَا لَهُمْ مِنْ تَصَرُّينَ، د دوی شرکاء او دے او تابعداران د دوی مدد نشی گولے۔

۵۷۔ یہ دیکس بشارت دے۔ فَيُوَفِّيهِمْ، توفیہ یہ معنی د پورہ کولو د اجر دے چہ یہ ہقہ کنس ہیٹ نقصان نہ وی۔

وَاللَّهُ لَا يَحِبُّ الظَّالِمِينَ، یہ دیکس دفع کول د یو وہم دی ہقہ دا دے چہ اللہ تعالیٰ خو کا قرآنولہ یہ دنیا کنس ہیر مالونہ او عمرو نہ او مزے ورکوی آیا دا دلیل د محبت دے ۹ توجواب او شوچہ دا د محبت د اللہ تعالیٰ د وجہ نہ تہ دے بلکہ مہلت او استدراج دے۔

ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ

دا چہ ذکر شو بیان و مونہ دا پہ تاباندے د آیاتونہ

وَالَّذِي كُرِّ الْحَكِيمِ ۝۵۸ اِنَّ مَثَلَ

او د نصیحت حکمت والا نہ - یقیناً حال

عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ

د عیسیٰ علیہ السلام پہ نیز د اللہ تعالیٰ پشان د حال

اَدَمَ طَخَلَقَهُ مِنْ تَرَابٍ

د آدم علیہ السلام دے جو پکے د وہہ د خادرو نہ

۵۸۔ یہ دیکھیں خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او جملہ معترضہ دہ دیارہ د اثبات د صدق د ہقہ۔

ذٰلِکَ، اشارہ دہ ماقبل واقعاتو د زکریا او مریم او عیسیٰ علیہم السلام تہ۔

نُتْلُوْهُ، نسبت د تلاوت اللہ تعالیٰ تہ حقیقتاً دے او دلیل دے چہ دا الفاظ د قرآن کریم کلام د اللہ تعالیٰ دے۔

مِنَ الْآيَاتِ، من د پیارہ د تبعیض دے حکہ آیاتونہ صرف دغہ نہ دی کوم چہ بیان شول بلکہ نور ہم شتہ۔ او مراد

د آیات نہ آیات قرآنیہ دی یا معجزات او امور خارقہ دی پہ قصہ د زکریا او مریم علیہما السلام کیں چہ دا بیانول

زمنو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د پیارہ معجزہ دہ

وَالَّذِي كُرِّ الْحَكِيمِ، د دینہ مراد ہم قرآن کریم دے حکہ چہ پہ دیکھیں تذکیر د عقیدے او د اعمالو دے۔ حکیم پہ

معنی د محکم یا د حکمتونہ دیکھے شوے دے د احکمتونہ دلالت کوی چہ د کتاب د حکیم ذات د طرف نہ تازل شوے دے یا مراد د ذکر حکیم تہ لوح محفوظ دے چہ

بول قرآن پہ ہقے کیں موجود دے۔

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿۵۹﴾

بیائے اویل ہذا تہ شہ تہ راسان پورہ نو ہذا دغسے شو۔

۵۹۔۔ دا جواب د شہیہ د تصارو دے ہغوی وئیل چہ عیسیٰ علیہ السلام بغیر د تاریتہ تہ پیدا شویدے نو معلومہ شوہ چہ دے د اللہ تعالیٰ ولد دے اورالہ دے اودا قول د دوی لوئے ظلم دے اود دے وچہ نہ د لا یحب الظلمین سرہ یے ربط دے حاصل د جواب دادے چہ نیشتوالے د پلار کہ علت وی د پارہ د ولدیت د اللہ تعالیٰ اود الوہیت پہ عیسیٰ علیہ السلام کس نو لازم دے چہ آدم علیہ السلام دے لوئے الہ او ولد د اللہ تعالیٰ وی حکمہ چہ د ہذا پلار او مورد وارہ نہ وؤ۔

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ، مَثَلٌ يَه مَعْنَى د شان اود حال اوصفت د۔ عِنْدَ اللَّهِ، یہ حکم او تقدیر د اللہ تعالیٰ کس۔ کَمَثَلِ آدَمَ، دا تشبیہ دیو نا آشنا دہ د بیل دیر نا آشنا سرہ حکمہ تشبیہ پہ بعضے وجوہو کس ہم کافی وی اگرچہ پہ مینج د مشبہ او مشبہ بہ کس دیر فرق وی نو دل تہ ہم وجہ تشبیہ دادہ چہ د آدم علیہ السلام پلار نہ وؤ۔

خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ، دا تفسیر د تشبیہ دے چہ پہ حرف د کاف کس دہ۔ خَلَقَ پہ معنی د انشاء (جوہول) یا شکل جوہول ویا تقدیر کو لو دے۔

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (سوال) د تراب نہ پیدا کول د آدم خود امر د کن نہ روستو دے نو دل تہ یے ثُمَّ لفظ ولے ذکر کرے دے ؟

جواب لہ :- دا شمر د تعقیب ذکر د پارہ دے اودا پہ قرآن کریم کس دیر واقع دے لکھ یو د ہغے نہ سورہ بلد ۱۰۱ د جواب لہ :- امام راغب وئیلی دی چہ معنی دا دہ چہ اول لے د ہذا شکل او بدن د خاور و تہ جوہ کر دے نو بیائے خہ مودہ روستو ورتہ اوئیل کُن (شہ تہ انسان ناطق)

أَلْحَقْ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ

دایان حق دے ستا درپ دطرق تہ نو مہ کیرہ تہ

مِّنَ الْمُتَرِّينَ ۝۴

دہلے د شک کوؤنکو تہ -

نو دغسے شو - نو یہ دیکشیں شمر بخیلہ معنی سرہ دے -

سوال :- دلتہ فعل ماضی مناسب وہ چہ فکان یے وٹیلے وے ؟

جواب :- بقاعی وٹیلی دی چہ دامضارع یہ معنی د فعل ماضی دہ لیکن فعل مضارع کیں حکایت د تیر شوی حالت وی - او پدیکشیں تنبیہ دہ چہ د اللہ تعالیٰ د امر دکن سرہ مراد و تہ یہ راتلونکی زمانہ کیں ہم پورہ کیری ماضی پورے تخصیص نیشہ -

۴ :- دا خبر دے د مبتدا ایپے د یارہ یعنی هذا الحق -

او اشارہ دہ تفصیل د حال د عیسیٰ علیہ السلام تہ او یہ دیکشیں اشارہ دہ چہ یہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کیں قول د یهودیانو او نصاراؤ حق تہ دے - یا هذا اشارہ دہ تمثیل د عیسیٰ علیہ السلام تہ د آدم علیہ السلام سرہ -

فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرِّينَ ، خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او مراد تریہ امت دے یعنی د یهود او نصاریٰ د مختلف اقوالو یہ سبب سرہ تا سود دے حق بیان یہ بارہ کیں شک کیں مہ پریوزی -

فائدہ :- ہر کولہ چہ یہ بارہ د قبلہ رکعبہ کیں اختلاف د یهودیانو، نصاراؤ او مشرکانو یہ ضد او عناد باندے بنا و د دے وچے نہ یے ہلتہ یہ بقرہ ۸۷ کیں نہی یہ تاکید سرہ ذکر کریدہ یعنی فَلَا تَكُونُوا اودلتہ خو مخالفت د نصاراؤ صرف یہ جہل باندے بنا دے اگرچہ مخالفت د یهودیانو یہ ضد او یہ عناد باندے بنا وڈ خودلتہ دیر تاکید تہ ضرورت نیشہ د دے وچے نہ فلا تکن یے او ٹیلو -

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ

نو خوک چہ تاسرہ جگہ کوی یہ بارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کیں روستو دے ہفتہ

مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ

چہ راغلے دے تاتہ علم رہ ذریعہ دقرآن سرہ نو ورتہ اوایہ

تَعَالَوْا نَدْعُ آبَنَاءَنَا

راشئ چہ دا اولو مونہ ٹامن خیل

وَأَبَنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ

او ٹامن ستاسو او زنانه خیل او زنانه ستاسو

وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ قَدْ شَرَّ

او ملگری خیل او ملگری ستاسو بیا یہ

نَبَتْهُمْ فَتَجْعَلَ لَعْنَتُ اللَّهِ

عاجزی او کړو نوادیہ خواہد لعنت دے اللہ تعالیٰ

عَلَى الْكَذِبِينَ ﴿٤١﴾

پہ دروغ ویونکو باندے .

۴۱: روستو دے بحث دے مناظرے او دے دفع کولو دے شبہاتو دے نصاراؤ نہ اوس دعوت دے مباحثے تہ دے بارہ دے اظہار دے حق چہ یہ مخکین آیت کیں یہ لفظ دے الحق سرہ ذکر شو۔
فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ، مراد دے حاجک نہ صرف جگہ کول دی خاکہ چہ روستو دے ماقبل بیان نہ دے نصاراؤ سرہ ہیخ صحیح حجت پاتے نہ شو۔
فِيهِ ضمیر عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے یعنی عبدیت او نبوت او رسالت دے حق۔
مَنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ، علم قرآن دے او مراد دا دے چہ یہ قرآن سرہ ثابت شوہ چہ عیسیٰ علیہ السلام ابن اللہ او اللہ نہ دے بلکہ عبد او بشر او رسول دے۔

فَقُلْ لَكُمْ، دَا دَعُوْهُ اِخْسَتْلے شوئے دے تو یہ اصل
کین دعوت ورکول دی اوچت مکان تہ بیا یہ کین وسعت
او کپے شو تو ہر اوچت حال تہ د دعوت د یارہ استعما لیری
(الباب)۔

تَدْعُ اَبْنَاءَنَا وَاَبْنَاءَكُمْ، اولاد زہ تہ ہیر تیز دے وی
یہ مینہ او محبت کین او انسان د تکلیف د خائے تہ د اولاد
د بیج کولو کوشش کوی نو د هغوی حاضرول دا سے مقام
(د مباہلے) تہ دلالت کوی یہ ہیر یقین کولو د انسان پخیل
مقصد باندے۔ او یہ بعض روایتو کین د حاکم او ابوداؤد
طیالسی تہ ثابت دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د خان سؤ فاطمہ فوللہ عنہا
حسن او حسین رضی اللہ عنہما او علی رضی اللہ عنہ حاضر
کپے وؤ نو دا دلیل دے چہ د لونرو یہ اولاد (نوسو)
او یہ حوم باندے ہم د اولاد اطلاق کید لے شی۔

وَرِثَاءَنَا وَرِثَاءَكُمْ، دا عام دے بیبیا نو او لونرو تہ۔
یہ خا متو پسے انسان د خیلو لونرو او بنحو حفاظت ہم
ہیر ضروری گنری نو د هغوی حاضرول ہم دلیل دے یہ
مضبوط یقین کولو یہ خیلہ مدعا باندے۔

وَالْأَنْفُسَنَا وَالْأَنْفُسَكُمْ، مراد د دینہ نور ملگری او ہم جنس
دی حاکم چہ النفس یہ معنی د ہم جنس سرہ ہیر مستعمل
دے یہ قرآن کریم کین او پد یکن علی رضی اللہ عنہ داخل
دے یا مراد د دینہ ذات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے۔
او یہ عرق کین دا سے وئیے کیدیشی چہ خیل خان تہ آواز
او کرہ۔ او ابو حیان لیکلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
خیل خواص رحسن حسین، فاطمہ او علی رضی اللہ عنہم
وغیرہ) راوستلے وو مخکین د ارادے د نصارائ تہ یہ
مباہلہ باندے لکہ چہ یہ حدیث د مسلم کین راغلے دی
او کہ چرے نصارائ عزم د مباہلے کپے وے نو تہ لو
مؤمتانو بہ خیل خان من او زنانہ راغوختلے وے۔

نُحْمَ نَبْتِهَلْ، ابتهال کیں دوه اقوال دی اول داچه تضرع
او اخلاص او کوشش کول پہ دعا کیں کہ دَ خیر وی اوکھ دَ
شروی - دویم دُعا دَ لعنت او دَ هلاکت کول - او بهلت
لعنت تہ وئیلے شی حاصل داچه اکثر استعمال دَ ابتهال
پہ دعا دَ شرکین دے اوکھ کله دُعا دَ خیر کیں ہم
استعمالیری - اولتہ باب اقتعال (ابتهال) پہ معنی دَ
تفاعل سرہ دے -

فَنَجْعَلُ لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ، پنا پہ مشہورہ معنی دَ
ابتهال (دُعاء دَ شر) دا تفسیر دَ ابتهال دے او پنا پہ عام
معنی باندے دا تخصیص دَ دُعاء دَ ابتهال دے پہ شریورے
فائدہ لے :- مفسرینو دے آیت پہ تفسیر کیں واقعہ دَ وقد دَ
نجران ذکر کپے دہ او دَ هغوی انکاریے دَ میا ہلے نہ ذکر کپے
دے دغہ وقد والا شپیتہ کسان وؤ خوارلس دَ دوی اشراق
وؤ او عاقب اوسید دے ہولو مشران وؤ - او دے سورن
خہ دَ پاسہ اتیا آیا تونہ دَ دوی پہ رد کیں نازل شوے وؤ - نو
انکار دَ دوی دَ میا ہلے کولو نہ شکارہ دلیل دے پہ اثبات دَ
صدق دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے -

فائدہ لے :- آلوسی لیکلی دی چہ میا ہلہ اوس ہم جائزہ
پہ دلیل دے چہ دَ ابن عباس رضی اللہ عنہما او دَ بل
شخص پہ مینخ کیں خہ جگرہ پیدا شوہ نو هغہ میا ہلے
تہ دعوت ورکرو او دا آیت یے اولوستلو اولاسونہ یے
پورتہ کپل او حجر اسود تہ یے مخ کپرو او حاکم ہم
پہ مستدرک کیں داروایت راؤریدے قاسمی ہم پہ
تفسیر کیں لیکلی دی چہ دا آیت دلیل دے چہ خوکی دَ
یو امر شرعی نہ انکار کوی نو دَ هغہ سرہ میا ہلہ کول
جائز دی او بیایے ذکر کپے دی چہ دَ میا ہلے جواز دَ یارہ
شرطونہ دادی چہ یو اہمہ شرعی مسئلہ وی چہ پہ هغہ
کیں عناد واقع شی نو پہ هغہ کیں میا ہلہ کیدیشی او دَ

هغه شروط اوليه دادی چه اول حجت قائم کړی په
 خصم (مقابل) باندې بیا د هغه د شبهاتو جوابونه
 او کړنې شي او بیا ورته نصیحت او کړنې شي او چه بیا هم
 انکار کوی نو دعوت د مباحله په ورکیدنې شي - حقه وایم
 چه د دے سورت تیر شوے مضمون چه د عیسیٰ علیه
 السلام په یاره کس دے په رد د نصاراؤ کس په هغه
 کس د لیلونه وؤ او جوابونه د شبهاتو وؤ او نصیحتونه
 او جرونه او تحویفات وؤ نو د هغه نه روستوئے حرف د
 فاء د دے آیت په اول کس راؤړو نو دا دلالت کوی یدغه
 شرطونو باندې - او ابن قیم الجوزیه رحمه الله متکړینو
 د صفتو د الله تعالی ته چه هغوی د صفتو د الله تعالی تاویلونه
 کوی (جهیمه وغیره) د مباحله دعوت ورکړې وؤ په مینځ د
 حجر اسود او مقام ابراهیم کس او هغوی اجابت نه دے
 کړې - دایې د قصیده تونیه په اول کس ذکر کړیدی او
 مباحله ته ابن عباس رضی الله عنهما او امام اوزاعی په
 فرعی مسائلو کس هم دعوت ورکړې دے (رزه وایم)
 چه دا په هغه فرعیاتو کس ووجه په صحیح حدیث سره
 ثابت وی او خصم د حسد او عناد د وجه د هغه نه مطلقاً
 انکار کوی -

فائده ټه :- شیعه ټکو په دے آیت سره استدلال کړې
 دے په فضیلت د علی رضی الله عنه په ټولو انبیاء و
 باندې او برابروالې د آخری نبی سره دوی وایي چه
 د انفسکنا نه خودات د نبی نشی مراد کیدلے ځکه چه
 خپل ذات ته دعوت نشی ورکیدلے نو مراد د دے نه
 علی دے په سبب د حدیث د مسلم نو علی رضی الله
 عنه ته نفس د نبی او ټولے شو او نبی صلی الله علیه
 وسلم خو په ټولو انبیاء و باندې افضل دے نو
 معلومه شوه چه علی رضی الله عنه په ټولو انبیاء و

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ

یقیناً دا خواخو بیان حق دے

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ

اونیشتہ ہیئو کھدار دیندائی سیوا دالہ تعالیٰ نہ او یقیناً اللہ تعالیٰ

لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۶۲)

خواخو زور آور حکمتو والا دے۔

اوصحابہ کرامو باندے افضل دے دے تفصیلی جواب امام رازی او آلوسی پہ خیل خیل تفاسیر و کتب لیکلے دے حاصل یے دادے چہ دے نفس نہ مراد ذات دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او دعوت خو دخیل نفس ہم کیدیشی عرب وائی دَعْوَتُ نَفْسِي إِلَى كَذِبٍ، او کہ مراد دے دینہ ذات دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نشی نو مراد تربیہ ہول صحابہ دی رچہ دے نفس اطلاق پہ ہم جنس یا بندے کیدیشی نو تخصیص دے علی خو دے نہ ثابت نہ دے او کہ او بیلی شی چہ پہ حدیث دے مسلم سرہ ثابت دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم علی حاضر کرے وؤ نو جواب دادے چہ ہغہ یے دے ابتداء پہ مصداق کتب حاضر کرے وؤ حکم چہ حُوم ہم پشان دے خوئی گنرے شی او نبی صلی اللہ علیہ وسلم بذات خود ہم حاضر وؤ۔

۶۲۔ دا تاکید دے ماقبل بیان دے سرہ دے تقریر دے نتیجہ نہ پہ ماقبل یا بندے۔ ہذا اشارہ دے تفصیل دے حالاً تو دے عیسیٰ علیہ السلام تہ۔

الْقَصَصُ، دا مصدر دے پہ اصل کتب روانیدال دی پہ نقش قدم یا بندے لکہ پہ سورہ کہف ۶۲ کتب دی۔ او پہ عرف کتب پرلہ پسے واقعات پہ ترتیب سرہ ذکر کولو تہ وئیلے شی۔

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

نو کہ چرے دوی مخ او گر خولو نو یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے

بِالْمُفْسِدِينَ ﴿۶۳﴾

یہ فساد کوؤنکی باندے ۔

الْحَقُّ، دارد دے یہ بیان نو تو دے یهود و انصار و باندے
یہ یارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کیں چہ ہغہ دروغ او
یا طل دی ۔

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ، ہر کلا چہ یہ تیر شوی بیان باندے رد
وڈر یہ ولدیت او الوہیت دے عیسیٰ علیہ السلام باندے (خصوصاً
نو اوس عطف کوی یہ ہغے باندے یہ طریقہ دے عموم او استغراق
سرہ ۔ من دے یارہ دے استغراق دے نو یہ دیکیں رد دے یہ
ہر ہغہ چا باندے چہ شرک کوی یہ صفا تو دے الوہیت کیں
دے اللہ تعالیٰ سرہ ۔

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، دا عطف دے دلیل دے یہ
مدعی باندے او عزیز او حکیم خلاصہ دے دے صفا تو دے الوہیت
سے ۔ دا تخویف دے ۔ تَوَلَّوْا، توی دے القصص، الحق
او روستو دواہرہ جملو نہ مراد دے یا توی کول یعنی مخ
گر خول دے مباحلے نہ ۔ تولوا فعل ماضی غائب دے یا فعل
مضارع مخاطب دے یہ حذف دے تا سرہ ۔

فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ، یہ دیکیں ذکر دے سبب دے
عذاب دے چہ افساد دے او علم دے اللہ تعالیٰ یہ افساد دے
دوی باندے کنایہ دے دے عذاب و رکولو نہ ۔ او المفسدین
کیں اشارہ دے چہ دے محاجے او مباحلے نہ اعراض کوی او
دحق سرہ ضد او عناد کوی نو رخلق گمراہ کوی نو دا
فساد دے ۔ او صاحب اللباب و ثیلی دی چہ مفسدین ہغہ
شوک دی چہ بتدی دے غیر اللہ کوی دے دے وجہ نہ در پسے
رد دے شرک فی العبادت گوی ۔

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا

داشٹی

کتاب والو

اے

اِلٰی کَلِمَةٍ سَوّٰاۤءٍ بَیْنِنَا وَبَیْنَكُمْ

پہ مینخ کیں

ز مونہ او ستاسو

چہ برابر دہ

کلمے تہ

داسے

اَلَا نَعْبُدُ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا

(ہوہ دادہ) چہ بندگی پہ نہ کوو مگر دیو اللہ او شرک پہ نہ جوہ دو دھغہ سرہ ہیخ خیز

وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا

بعض ز مونہ بعضوہ خدا یان (اختیار مند شرع جوہ لو)

او نہ بہ نیسی

مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَاِنْ سَوَّلُوْا

نو کہ چرے دوی لخ وار دد

سوا د اللہ تعالیٰ تہ

فَقُولُوْا اَشْهَدُ وَاَبَاۤنَا مُسْلِمُوْنَ ﴿۶۴﴾

چہ یقینا مونہ خو مسلمانان یو ۔

نو تاسو اوابی چہ گواہ شی

۶۴:- دے آیت نہ ترسا پورے دسورت دویمہ حصہ دہ او مقصد یکیں اثبات د صدق د رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے پہ ذکر د خوارس خباتا تو د منکرینو د آخری رسول سرہ د جوابونو د اعتراضونو د دوی تہ ۔ او ذکر د دعوت دے اهل کتابو (یہود او نصاری) تہ ۔ پہ دے حصہ کیں د دوی خوارس خباتا ذکر کوی چہ پہ ہتے کیں د خوارو شبہا تو جوابونو ہم پہ ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸ کیں ذکر دی ۔ پہ دے آیت کیں د دوی دعوت دے توحید تہ او اشارہ دہ چہ پہ دوی کیں درے انواع د شرک موجود دی شرک فی العبادت، عقیدہ د حلول او شرک فی الربوبیت پہ معنی د اطاعت او تشریع یاندے او دالوے خباتا د دی ۔

ربط دے آیت دے مخکس سرے دا دے چہ ماقبل کتب
رد اوکے شو دے دوی یہ شبہاتو باندے سرے دے اعراض
کولو دے دوی دے مباحلے زہ نو اوس ذکر کوی دعوت دے
دوی توحید خالص تہ۔

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ، دا خطاب دے نصاراؤ تہ حُکھ چہ
تیر شوے کلام ہم دے دوی سرے خطاب وء۔ او این کنیر
وئیلی دی چہ دا عام دے تولو اهل کتاب تہ چہ یہود او
نصاری دی او ہوہ خوک چہ دے دوی پشان وی رصابین او
دے امت والا۔

اِلٰی کَلِمَۃٍ، مراد دے دینہ مفیدہ جملہ دے مفرد تہ دے لکھ چہ
نحو یا نو وئیلی دی او تفسیر دے دے روستو جملہ دے۔
سَوَآءٍ، دایہ معنی دے مُسْتَوِیَّةٍ او عَدْلٍ دے۔ او این عطیہ
وئیلی دی چہ مراد دے دینہ مشہورہ معنی دے یعنی موتی
او تاسو کشران او مشران تلوں پد یکس برابر شریک
یو۔ یا دایہ ستاسو پہ دین او کتاب کتب شتہ دے او تونو
یہ دین کتب ہم شتہ دے۔ قاسمی وئیلی دی اعتدال
دے دے کلے دا دے چہ زہ یکس تعطیل شتہ او تہ شرک۔
او دے کتاب نو الہیو او رسولان نو یکس اختلاف نیستہ دے۔

اَلَا تَعْبُدُ اِلَّا اللّٰهَ، دارد دے شرک فی العبادت دے حُکھ چہ
نصاری دے عیسیٰ او مریم علیہما السلام عبادت کوی۔
وَلَا تُشْرِكْ بِهٖ شَیْئًا، دارد دے شرک دے مطلقاً اور دے
پہ عقیدہ دے حلول باندے ہم۔ شَیْئًا، مفعول مطلق دے
یعنی شَیْئًا مِّنْ اِلٰہٍ شُرَکَآءِ (ہیخ قسم شرک) یا مفعول بہ دے
یعنی ہیخ خیز دے خیزونو تہ۔ این کثیر وئیلی دی، تہ وشن او
نہ صلیب او تہ صتم او تہ طاغوت او تہ اور او تہ بل خیز۔
حُکھ چہ لفظ دے شَیْئًا عام دے او نکرہ دے پہ سیاق دے نفی کتب
ذکر دے نو پہ دیر عموم باندے دلالت کوی۔

سوال :- اولہ جملہ چہ اَلَا تَعْبُدُ اِلَّا اللّٰهَ دے رد دے پہ

شرک باندے نو دویمہ جملہ ئے دَخہ فائدے دِ پیارہ
ذکر کریدے؟

جواب لہ :- اول ردوؤ صرف پہ شرک فی العبادت باندے او
پہ دویمہ جملہ کیں یہ تہو لو اقسامو دِ شرک یا تکر رد دے۔
جواب تہ :- نصاراؤ وئیل چہ مونہ دِ عیسیٰ علیہ السلام عبادت
دَدے وچہ تہ کوؤ چہ اللہ تعالیٰ دَدے یہ بدن کیں حلول
کرے دے تودا خو عین عبادت دِ اللہ تعالیٰ دے نویدے
جملے سرہ جواب او شوچہ دا عقیدہ خو مستلزم دہ شرک
لرہ چہ عیسیٰ علیہ السلام ئے دِ اللہ تعالیٰ سرہ شریک
او گر خوؤ۔

وَلَا يَتَّخِذْ بَعْضًا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ، دارد دے
پہ دریم قسم شرک باندے چہ شرک فی الاطاعت والتشريع
والحكم ورتہ وئیل شی او داسے یہ تفسیر دِ سورہ توبہ ۳۱
کیں ہم شتہ او پہ دے سورت متہ کیں ہم دی - دلته
مراد دِ ربوبیت نہ اختیار او تصرف دِ احکامو جو رو لو
دے او پہ معصیت کیں اطاعت کول دی لکہ چہ مفسرینو
دِ ابن جریج تہ نقل کریدی او معصیت بے دلیلہ خبرے
تہ وئیلے شی لکہ چہ یہ حدیث دِ عدی بن حاتم رضی اللہ
عنه کیں وارد دی هغه اوئیل چہ یا رسول اللہ مونہ خو
دِ احبارو او رهبانو عبادت تہ کوؤ تہ هغه ورتہ او فرمائیل
آیا داسے تہ دہ چہ هغوی تاسو لرہ خیزونہ حلالوی
او حراموی او تاسو رے دلیلہ) یہ هغے باندے عمل کوئی
(حدیث تر آخرہ پورے) (ترمذی) - قرطبی او طبری
وئیلے دی معنی دِ دے دادہ چہ دوی گر خو لے دی
هغوی لرہ یہ منزله دِ رب دِ دوی یہ قبلو دِ تحريم
دِ هغوی کیں دِ هغه خیز چہ اللہ تعالیٰ تہ دی حرام کری
او تہ دی حلال کری - او دوی بہ دِ دے وچہ تہ هغوی
تہ سجدے ہم کولے - او قرطبی لیکلی دی چہ دا

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَحْجُونَ

اے کتاب والو دے جگہ کوئی تاسو

فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتْ

پہ بارہ د ابراہیم علیہ السلام کیں او نہ دے نازل کرے شوے

التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ إِلَّا مِنْ

تورات اد انجیل مگر روستو

بَعْدَهُ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝۶۵

دھو نہ آیانو تاسو خہ عقل نہ لرئ -

دلالت کوی چہ هغه استحسان چہ دلیل شرعی سرہ ثابت نہ وی تو یاطل دے او کیا هراسی وئیلی دی چہ پہ دیکش رد دے پہ هغه چا باندے چہ قول دے امام پہ تحلیل او تحریم کیں قبولی بغیر دے نیکاره کولو دے دلیل شرعی نہ رچہ هغه تہ تقلید وئیلے شی) او قرطبی پہ دیکش تقدیرات د ابوحنیفه رحمہ اللہ ذکر کوی دی چہ هغه بغیر دے دلیل شرعی نہ جوہ کپے دی (اکثر دفعہ تقدیرات لکھ عشرا فی عشر وغیرہ مقلدینو دے امام ابوحنیفه رحمہ اللہ جوہ کپے دی او بیا امام ابوحنیفه تہ دے هغه نسبت کوی) او دارد دے پہ روافضو باندے پہ دے مسئلہ کیں چہ هغوی تقلید دے امام واجب کنہی -

فَرَأَوْهُمُ اتَّخَذُوا آلَهُمُ الْبَاطِلِ مُسْتَلِمُونَ، یعنی کہ چرے دوی مخ او گر حوی دے موافقت کولو تہ پہ عقیدہ دے توحید کیں نو تاسو انصاف او کپری چہ زمو نو دے پیارہ شہادت او کپری پہ اسلام باندے او تاسو کافر یئ نو پہ دیکش تعریض دے پہ کفر او شرک د هغوی باندے پہ وخت د مخ گر حولو کیں - اولفظ مسلمون دلالت کوی

هَآ اَنْتُمْ هَلُوْا لَآءِ حَآجَجْتُمْ فِیْہَا

خبردار تاسو اے دغہ کسانو جگرہ کوئی تاسو پہ ہغہ خبرہ کنیں

لَکُمْ بِہٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّوْنَ

چہ تاسولہ پہ ہغہ بات علم شتہ دے تو ولے جگرہ کوئی تاسو

چہ دا دعوت د اسلام دعوت دے او ہغہ دین د بتولو
النبیاء علیہم السلام دے دے وچ نہ پہ حدیث
د مسلم کنیں راغلے دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
ہر قل بادشاہ تہ خط لیکلے وؤ تو یہ ہغہ کنیں ئے لیکلے
وؤ رانی اذ عؤوک یدعایہ الہ اسلام، اودا آیت ئے ورتہ
لیکلے وؤ لیکن ہغہ دنیا غورہ کرہ پہ آخرت باندے۔
۶۵۔ یہ دیکتیں ددوی دویم خیانت ذکر کوئی چہ ہغہ
نسبت د یہودواو د نصاراؤ دے د ابراہیم علیہ السلام
یہودیت او نصرانیت تہ - اودارنگ دوی تہ دعوت
ورکول دپارہ د منع کید لو ددے دعوے تہ پہ دروغو
سرہ - اوحاصل د رد دادے چہ تورات اوانجیل چہ د
ابراہیم علیہ السلام تہ دیر روستو تازل شویدی پہ ہغہ
کنیں ذکر د یہودیت او نصرانیت نیستہ بلکہ ذکر د اسلام
دے تہ ہغہ یہودیت او نصرانیت چہ تاسو د تورات او
انجیل د نزول تہ روستو ایجا دکرے دے د ہغہ
نسبت کول خوا ابراہیم علیہ السلام تہ خالص دروغ
دی - لَمَ تُحَآجُّوْنَ فِیْ اِبْرَہِیْمَ، یہ لَمَ کنیں
استفہام انکاری دے او محاجہ تہ مراد جگرہ کول
دی بغیر د دلیل تہ۔

وَمَا اَنْزَلْنَا الشُّرَآءَ وَالْاِنْجِیْلَ اِلَّا مِنْ بَعْدِہٖ، دا
جملہ حال دے د ماقبل تہ او مؤرخینو لیکلے دی چہ
پہ مینح د ابراہیم علیہ السلام او موسیٰ علیہ السلام
او عیسیٰ علیہ السلام کنیں دؤہ زرہ کالہ یا یوزر شہر سوا

فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ط

یہ ہجہ خبر و کس چہ نیشہ تاسولہ یہ ہجہ باندے ہجہ علم

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۶۶)

او اللہ تعالیٰ علم لری (دھر خیز) او تاسو علم تہ لری (یہ ہر خیز)

دیرش کالہ فرق وؤ۔

أَفَلَا تَعْقِلُونَ، یعنی دا کلام د عقل تہ خلاق دے
چہ د مخکس شخص نسبت روستو جوہ کرے شوے
دین تہ کوئی۔

۶۶۔ دا ہم رد دے د هغوی یہ دعوی باندے۔ هَا أَنْتُمْ
مبتدا دہ او حَاجْتُمْ لے خبر دے او یہ مینخ کس هُوَ لَآءُ
یہ تقدیر دیا سرہ د پیارہ د توهین د دوی دے یا
هَوَ لَآءُ خبر دے د هَا أَنْتُمْ د پیارہ۔

فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ، مراد د دینہ دین د دوی دے چہ
د دوی یہ کتابونو کس ذکر دے او دوی یہ هجہ باندے
علم لری چہ یہ هجہ کس حال د عیسیٰ علیہ السلام ہم
داخل دے او دوی د هجہ تہ انکار کوی او یہ هجہ کس
جدال کوی یا مراد د دینہ حال او صفات د محمد صلی
اللہ علیہ وسلم دی چہ د دوی یہ کتابونو کس ذکر
دی او دوی د هجہ تہ انکار کوی۔

فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ، مراد د دینہ حال د ابراہیم
علیہ السلام دے چہ دوی دعوی کولہ چہ هجہ یہودی
یا تصراتی وؤ دا خوبا لکل بے علمہ او بے دلیلہ
جگرہ دہ۔ او یہ دیکس ترقی دہ د دوی یہ قباحاتو
کس یعنی یہ معلومہ خبرہ کس جگرہ کول قبیح کار
دے لیکن یہ غیر معلومہ خبرہ کس جگرہ کول خو
دیرا قبیح دی۔ قرطبی و ثیالی دی چہ یہ دیکس
دلیل دے یہ منع د جدال کولو یہ هجہ خبرہ کس

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا

یہودی

ابراہیم علیہ السلام

نہ وڈ

وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ

وڈ ہخہ

او لیکن

او تہ نصرانی

حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ

او نہ وڈ ہخہ

پورہ تابعدار

پوخ مؤحد

مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ إِنَّ أَوَّلَى

یقیناً حقدار

د مشرکانو د دے تہ -

د

النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ كَذِبِينَ

د خلقو تہ یہ نسبت کو لو ابراہیم علیہ السلام تہ ضرور ہخہ کسان دی

اتَّبِعُوهُ وَهَذَا الذِّكْرُ وَالَّذِينَ

او ہخہ کسان

چہ تابعداری ئے د ہخہ کرے دہ او دا نبی دے

چہ علم د ہخہ نہ لری او تحقیق ئے د ہخہ نہ وی کرے۔
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ، داتا کیں دے د عدم
علم د دوی پہ بارہ د ابراہیم علیہ السلام کیں او توجہ
ورکول دی بیان د حق تہ چہ بنا دے پہ علم د اللہ تعالیٰ
باندے۔

۴۷:- دا تفسیر د وَاللَّهُ يَعْلَمُ دے پہ بارہ د ابراہیم علیہ
السلام کیں او صریح رد دے پہ دعویٰ د یهود او نصاریٰ
باندے پہ بارہ د ابراہیم علیہ السلام کیں - او صاحب
اللباب او ابن عطیہ او ابو حیان و ثیابی دی چہ مَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ تعریض دے چہ یهود او نصاریٰ
مشرکان دی - نور تفسیر د دے پہ سورہ بقرہ ۱۳۵ کیں
تیر شویدے۔

۴۸ ﴿مَنْوَٰطُ وَاِلٰهٍ وَّرِیِّ الْمُوْمِنِیْنَ﴾

چہ ایمان یے را دہے دے او اللہ تعالیٰ خاص دوست دے مؤمنانو دے۔

وَدَّتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ

خواہی یو دلہ د کتاب

الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوْكُمْ وَمَا يُضِلُّوْنَ

والو نہ چہ گمراہ کری تا سولہ او نہ گمراہ کوی دوی

۴۹ ﴿اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ﴾

مگر خانو نہ خیل او دوی نہ پوہیدی۔

۴۸۔ دا ہم رد دے یہ یہود او نصاریٰ باندے یہ طریقہ
دے نتیجے سرہ چہ دے مخکس درے آیا تو تونہ معلومہ شوہ
یعنی ہر کلاہ چہ دین دے ابراہیم علیہ السلام یہودیت او
نصرانیت نہ وؤ تو یہود او نصاریٰ لہ حق نیستہ چہ
ابراہیم علیہ السلام تہ خیل نسبت کوی۔
اؤلی یہ معنی دے حقدار دے یہ نسبت کولو کس ہتھ تہ یا
یہ معنی دے اقرب دے یعنی دیر نیز دے ابراہیم
علیہ السلام تہ۔

لَکِنِّیْنَ اَتَّبِعُوْهُ، عام دے زمانے دے ابراہیم علیہ
السلام او زمانے دے موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او
زمانے دے فترت تہ۔

وَهٰذَا النَّبِیُّ وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا، دا تخصیص بعد التعمیم کے
دیارہ دے اظہار دے شرافت دے آخری نبی او دامت دے ہتھ۔
وَاللّٰهُ وَرِیِّ الْمُوْمِنِیْنَ، وریٰ یہ معنی دے مددگار او دے
دوست دے ایمان والو دے یہ نصرت او توفیق او اکرام
سرہ او المؤمنین کس نبی صلی اللہ علیہ وسلم اول
داخل دے۔ یہ دے آیت کس دے دوی دریم خیانت ذکر کوی
۴۹۔

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ

اے کتاب والو! کفر کوئی تاسو

بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ۝۴۰

پہ آیتوں کے اللہ تعالیٰ اور حال داچہ تاسو علم لڑی -

یعنی یہ مخنیں دعویٰ رچہ ابراہیم علیہ السلام یہودی یا نصرانی و (کئی خلق گمراہ کوی داسے یہ سورہ بقرہ ۱۰۹ کئی دی ہلتہ مطلب دا وڈچہ یہ اعتراضونو اوسوالونو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دوی خلق مرتد کول غواری -

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، مَن دَپارہ دَ تبعیض دے یہ قرینہ دَ طائفہ سرہ ناکارہ کتابیان مراد دی -

وَدَّتْ، وَدَّ یہ معنی دَ تمنا سرہ دے او دے سرہ لفظ کُو مصدریہ استعمالیہی او أَحَبَّ سرہ کُو نہ استعمالیہی۔ کُو يُضِلُّونَكُمْ، اضلال دلتہ گمراہ کول او مرتد کول دواہو تہ شامل دے -

وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ، یعنی دوی یہ اضلال دَ نور و خلقو سرہ (کہ ہغوی دَ دوی خبرے منی او کہ تہ منی) پخیلہ گمراہ شول حُک کہ خوک چہ چا تہ کلمہ دَ کفر وائی یا عمل دَ کفر تہ ترغیب و رکوی نو دا شخص یہ دے سرہ کافرشی - یا مراد دَ اضلال تہ حُجَّان دَ عذاب مستحق گر حُجول دی - یا مراد دَ اضلال تہ نا امید کیدل او تاوانی کیدل دی حُک کہ چہ دوی کوشش کوی دَ اضلال دَ مؤمنانو او ہغوی یے او نہ منی نو دوی نا امیدہ او تاوانیان شول -

نہ: پدیکیں خلورم خیانت دَ دوی ذکر کوی او دعوت دے یہ طریقہ دَ زجر و رکولو سرہ -

بِآيَاتِ اللَّهِ، مراد دَ دینہ تورات او انجیل دے او دَ کفر

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ

اے کتاب والو دے لکھو کوئی تاسو

الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ

حق لارہ خلقو باندے یہ باطل (شہادت) سرہ او پتوئی تاسو

الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٤١

حق لارہ او تاسو علم لری -

نہ مراد دادے چہ یہ ہفے کیں ذکر و وجہ ابراہیم علیہ السلام حنیف مسلم وڈ او دین حق خودین اسلام دے او د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ بارہ کیں بشارت او د ہفہ صفات وڈ او دوی د دے ہولو خبرو نہ انکار کوی نو دا کفر دے یہ تورات او انجیل باندے اگر چہ وائی چہ مونہ دا کتابو نہ منو۔

وَأَنْتُمْ كُشِّهْدُونَ، مراد د شہادت نہ علم دے یہ تورات او انجیل باندے چہ دا حق دی۔

۴۱۔ یہ دیکیں پنجم خباثت د دوی ذکر کوی او دعوت یہ طریقہ د زجر سرہ ذکر کوی او تفسیر د تلبیس او کتمان یہ سورہ بقرہ ۴۲ کیں تیر شوئے دے۔

فَاكْذِبُوا: یہ سورہ بقرہ ۴۲، ۴۳ کیں نہی د کفر کولو او د تلبیس او کتمان نہ ذکر کرے وہ لیکن ہر کلاہ چہ دوی یہ ہفہ نہی باندے عمل او نکرو تو یہ دے سورت کیں یے ورتہ زجر ذکر کرو۔

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ، یعنی تاسو پوہیدے یہ حق او باطل باندے یہ سبب د شہادت د تورات او انجیل سرہ نو شہادت سبب دے د بارہ د علم نو د دے وجہ نہ اول آیت کیں یے تشهدون او یہ دیکیں تعلمون ذکر کرے دے۔

وَقَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكَثِيبِ

اد اویل یو دے د کتاب والو نہ رخیلو کشرانو تہ

اٰمِنُوْا بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلٰی الَّذِيْنَ

ایمان بنکارہ کری پہ ہفہ خیز چہ نازل کرے شوے دے پہ ہفہ کسانو باندے

اٰمِنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْا

چہ ایمان یے راوہے دے پہ اول د ورخ کنس اد کفر اوکری

اٰخِرَةً لَّعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ

۴۲

پہ آخر د ورخ کنس د پیارہ چہ دوی ر مؤمنان واپس شی رکفر تہ ۔

۴۱۔ پہ دے آیت کنس د دوی شیرم خباتت ذکر کوی چہ
ہفہ دخیلو ملگرو (چہ اسلام یے قبول کرے وؤ) د مرتد
کولو د پیارہ حیلہ د منافقت جوہو لو دہ۔

طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكَثِيبِ، طائفہ جماعت تہ وئیلے شی او پہ
یو شخص باندے ہم اطلاق کیدیشی او مراد د دینہ غتہ
علماء دی۔ او ما مورلہم پت دے یعنی غتہو علماؤ د دوی
بعضے کشرانو علماؤ تہ اوئیل۔

اٰمِنُوْا، مراد د دینہ ایمان پہ ژبہ سرہ بنکارہ کول دی۔

بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلٰی الَّذِيْنَ، مراد د دینہ قرآن دے بتول
یا بعضے احکام د ہفے لکہ کعبہ تہ مخ کول پہ مونخ کنس۔

وَجْهَ النَّهَارِ، دا ظرف دے د پیارہ د اٰمِنُوْا، وَجْهَ پہ لغت
کنس مخ د ہرخیز تہ وئیلے شی دلہ مراد اول د ورخ دے
یعنی د زوال نہ مخکنس وخت۔

وَاكْفُرُوْا اٰخِرَةً، ۴ ضمیر ورخ تہ راجع دے او آخر د ہفے
مازیگرے دے۔

لَّعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ، ضمیر راجع دے تہو مؤمنانو تہ یا ہفہ
مؤمنانو کتابیانو تہ چہ ایمان یے راوہے وؤ۔ او دا حیلہ

وَلَا تَتَوَكَّلْ عَلَى الْإِنسَانِ شَيْع

او خبرہ مہ متی (دھیچا) مگر دھغہ چاچہ تابعداری کوی

دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ اللَّهَ هَدَى

دین ستاسو تہ اویاہ یقیناً (صیحیح) ہدایت

هُدَى إِلَهُ أَنْ يُؤْتِيَ أَحَدَ

خوہدایت (دین) داللہ تعالیٰ دے آیا ورکیدیشی بل چاتہ

مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّكُمْ

پشان دھغہ چہ تاسوتہ درکپے شوے دے یا بدوی جکڑہ اوکوی تاسو سرہ

عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ

پہ نیز درب ستاسو تہ اویاہ یقیناً فضل

بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ

پہ لاس داللہ تعالیٰ کنن دے ورکوی دغہ فضل ہغہ چاتہ چہ اوغواپی

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٤٣

واللہ تعالیٰ فراخ فضل والا دے عالم دے پہ ہرخیز۔

د دوی بناوہ ددوی پہ غلط گمان باندے یعنی دوی گمان کوؤ
چہ ایمان دے دے صحابو پہ تقلید باندے بنا دے او تقلید
خو پہ شکی غورخولو سرہ باطلیری لیکن ایمان دھغوی پہ
علم اویقین سرہ وو دھغہ ابطال پہ تشکیک سرہ نشی
کیدے۔

۴۳: پہ دے آیت کنن د دوی اووم خباثت ذکرکوی۔ چہ
ہغہ وصیت کول دی پہ دین باطل سرہ سرہ دضد او حسد
نہ۔ او دا آیت تتہ د مخکن آیت دہ او عطف دے پہ مخکن
اُمُور باندے د قالت داندے داخل دے یعنی وئیے دی
مشرانو د دوی خپلو کشرانو تہ عمومًا یا ہغہ کسانو تہ چہ

دا جواب دہقوی دَقول لَا تُؤْمِنُوا اے دے یعنی دوی
 ہدایت یہ خیل قوم کیں منحصر کوی نوتہ ورتہ او وایہ چہ
 ہدایت یہ دین دَاللہ تعالیٰ کیں منحصر دے اَلْهُدٰی نہ مراد
 صحیح ہدایت او دین دے او اَلْهُدٰی اللہ نہ مراد ہخہ دین
 دے چہ اللہ تعالیٰ پہ خیلو کتابونو کیں او بیا پہ قرآن کیں
 رالیرلے دے۔ دویم احتمال داچہ دا جملہ معترضہ دہ
 پہ مینح دَلَا تُوْمِنُوا او دَمفعول دَہف کیں چہ ان یوقی اے
 دے۔

هُدٰی اللہ، پہ دیکیں دوحہ احتمالونہ دی اول احتمال دا دے
 چہ هُدٰی اللہ خبر دے دَرَان دَیَارہ دویم احتمال دا چہ
 هُدٰی اللہ بدل دے دَالْهُدٰی نہ او خبر روستو ذکر دے۔
 اَنْ یُّؤْتٰی اَحَدٌ مِّثْلَ مَا اُوْتِیْتُمْ، پہ دیکیں پنجہ احتمالات
 دی اول داچہ دا مفعول دے دَاول لَا تُؤْمِنُوا دَیَارہ
 لکہ چہ مخکین ذکر شو۔ دویم احتمال داچہ دا مفعول دے
 دَپیت وَلَا تُوْمِنُوا دَیَارہ یعنی یہودیانو خیلو کشرانو تہ
 او ٹیل چہ دامہ متی چہ ستاسو او زموتہ تہ سیوا بہ بل
 چالرہ نبوت او کتاب او نور نعمتو تہ ورکپیشی یعنی دا
 آخری نبی او دَہخہ دین مہ قبلوئی۔ دریم احتمال داچہ
 دلته ہمزہ دَاستفہام پیت دے او ہخہ پہ قراءت دَابن
 کثیر (قاری) او ابن محیصین او حمید کیں موجود دے
 یعنی اَنْ یُّؤْتٰی او دا ہم پہ قول دَیہودیانو کیں داخل دے
 یعنی قَالُوا اَنْ یُّؤْتٰی، او دا استفہام انکاری دے۔ خلورم
 احتمال دا دے چہ هُدٰی اللہ بدل شی دَالْهُدٰی نہ او
 اَنْ یُّؤْتٰی خبر دے دَان الہدی دَیَارہ نو داخل دے
 لاندے دَقُل نہ۔ پنجم احتمال دا دے چہ اَنْ نہ مخکین
 لام تعلیلہ پیت دے تقدیر عبارت دا دے قُلْتُمْ مَا قُلْتُمْ
 وَدَبَرْتُمْ مَا دَبَرْتُمْ لَنْ یُّؤْتٰی اَحَدًا اے۔

یُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ، پہ دیکیں ہم احتمالات دی اول دا

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ط

خاص کوی یہ رحمت خیل سرہ ہغہ چالہ چہ او غواپی

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۴۲

او اللہ تعالیٰ خاوند ک فضل لوے دے ۔

عطف دے یہ یوٹی باندے دَ اُن ک لاندے داخل دے نو
یہ دیکس ہغہ احتمالات دی چہ یہ اُن یوٹی کیں ذکر شول او
اُو دِ پَارَہ دَ عطف دے لیکن یہ آخری احتمال (خلورم) کیں
اُو یہ معنی دَ اِلٰی اُن یَا اِلَّا اُن سرہ دے نو دا یہ یحاجو کم
کیں دویم احتمال دے او مراد دَ محاجے تہ یہ حجت کیں
غالب کیدل دی او عِنْدَ رِکْمُ کیں دوه احتمالات دی اول دا
چہ یہ دتیا کیں یہ حکم دَ شرع کیں دوی یہ تاسو باندے
حجت قائم کری او تاسو بہ مغلوب شیئ - دویم احتمال کیں
مراد دَ دینہ قیامت دے ۔

قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ، یہ دیکس اول احتمال دا دے چہ کلہ
اُن یوٹی مستقل کلام شی نو دا دَ ہغے جواب دے ۔ دویم
احتمال دادے چہ کلہ اُن یوٹی دَ مخکس نہ جزء او کرجی
نو مستقل کلام دے دِ پَارَہ دَ تسلی دَ مؤمنانو - تر دے
خائے پورے تقریباً خلیرویشیت احتمالات ذکر شول دَ
دے نہ علاوہ نورہم شتہ دے چہ مفسرینو لیکل دی ۔
یہ دے تہلو کیں غورہ قول دا دے چہ لا تَوْمَنُوا اہ
مستقل کلام دے دیہودیانو دَ طرق تہ خیلو کشرانو تہ
او قُلْ اِنَّ الْهُدٰی دَ ہغے جواب دے او اُن یوٹی اہ دویم
قول مستقل دَ ہغوی دے خیلو کشرانو تہ او قُلْ اِنَّ
الْفَضْلَ دَ ہغے جواب دے ۔

۴۲ :- دا ہم داخل دے یہ جواب دیہودیانو کیں او الفضل
نہ مراد علم دَ دین او توفیق دَ عمل دَ حق دے اولعمتوہ
دی او رحمت تہ مراد رسالت او وحی دہ ہر کلہ چہ

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ

او بعض دے کتاب والو نہ داسے دی کہ چرتہ

تَأْمَنَهُ يَقْنُطَارِ يَسُودَّةٌ إِلَيْكَ

امانت درکے ہغلہ لویہ خزانہ درپہ کوی ہغلہ تاتہ

وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ

او بعض ددوی نہ داسے دی کہ چرتہ امانت کیدے ورسرہ یوہ اشرفی

لَا يُؤَدِّي إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ

نہ ادا کوی ہغلہ تاتہ (پہ ہیچ وخت) مگر خو پورے چہ ہمیشہ چہ تہ

عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

د ہغلہ پہ خوا کیں ولا رہے دا ددے وج نہ چہ یقینا دوی

قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمْنِ

وائی چہ نیشتنہ پہ مونہ باندے پہ مال د امیانو کیں

سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ

ہیچ گناہ او دوی جو دوی پہ اللہ تعالیٰ باندے

الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ٤٥

دروغ او دوی علم لری -

فضل کیں لبر عموم و او رحمت (پہ معنی د رسالت) کیں

خصوص دے ددے وج نہ د الفضل سرہ ہے یختص

نہ دے ذکر کرے او واسع ہے ورسرہ د عموم د پآرہ

ذکر کرے او رحمت چہ ہر کلمہ خاص مراد شی چہ رسالت

دے نو دے تہ فضل عظیم و ایلے شی نو د اہم خاص دے

د مطلق فضل نہ -

یہ دے آیت کیں د دوی اتم خباثت ذکر کوی - یہ

مخکین آیت کنیں دوی خیانت ذکر کرو یہ دین کنیں اوس د
دوی خیانت ذکر کوی یہ مالو تو کنیں۔ او یہ دے آیت کنیں د
دوی دودہ قسمونہ ذکر کوی یو قسم امانت دار او دویم قسم
خیانت گر۔

اول قسم مَنْ اِنْ تَاْمَنَّهُ بِقَنْطَارٍ يُّوَدِّهِ اِلَيْكَ، مراد دقنطار
تہ دیر مال دے یعنی یہ دیر مال کنیں هغوی امانت داری
کوی نو لہ مال کنیں خو یہ طریقہ اولی سرہ کوی۔ قَنْطَارٍ،
دے دے مقدار کنیں اختلاف دے اول قول یوزر او دودہ سوہ
اوقیہ (اوقیہ د خلو بیت درھم مقدار تہ وئیلے شی)۔

دویم قول داچہ د غوثی خرمن دکہ کریشی۔ دریم قول
لس لاکھ دینار یا لس لاکھ روپئ۔ او تفصیل یے یہ آیت
سکا کنیں ذکر شویدے۔

دویم قسم د دوی وَ مِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَاْمَنَّهُ بِدِيْنَارٍ لَا يُوَدِّهِ
اِلَيْكَ، مراد د دینار نہ لہ مال دے چہ یہ لہ مال کنیں
خیانت کوی نو یہ دیر کنیں خو خالفا کوی یا یہ بقنطار
او بدینار کنیں یہ معنی د فی یا یہ معنی د علی سرہ دے
حککہ چہ د مَنْ یہ صلہ کنیں علی دیر استعمال لیری۔

اَلَا مَا ذُمَّتْ عَلَيْهِمْ قَالِمًا، دا استثناء مفرغ دہ تقدیر د
عبارت داسے دے لَا يُوَدِّهِ اِلَيْكَ فِيْ جَمِيعِ الْمَدَادِ وَالْا
زْمِنَةِ اِلَّا فِيْ مُدَّةٍ دَوَامًا قَالِمًا عَلَيْهِ، (تہ ادا کوی تاتہ
یہ تولو مودو او زمانو کنیں مگر یہ هغه مودہ کنیں چہ تہ
ورسره اولایے) (یعنی هر وخت ورپسے خے راختے) او
لفظ ما مصدریہ او علیہ متعلق دے یہ قائم پورے او د
ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ مراد د قیام نہ
هر وخت مطالبہ کول او خصومت کول دی۔ او دا دلیل دے
چہ یہ قرض داری پسے ملازمہ (انختل او گر حیدل)
جائز دی۔ او مقصد د استثناء دادے چہ ادا ایگی د
یرے د اللہ تعالیٰ نہ نہ کوی بلکه د شرم او حیاء د خلقو

دوج نہ یے کوی اودا قبیلہ صفت دے۔

فائدہ :- مراد د امانت نہ عام دے کہ عین وی لکھ چہ ودیعت
ورسره کیجو دے شی یا دین او قرض وی پہ سبب د عقد
خرخولو یا اجارہ وغیرہ کول۔

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا كَيْسٌ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلُ، داعلت د
خیانت ذکر کوی او اشارہ دہ چہ دا خیانت کول دوی حلال
او جائز گنری او تحلیل د حرام شرعی خو صفت د کافرانو
دے۔ فِي الْأُمِّيِّينَ، پہ اخستلو د مالونو د امیانو کس۔ امین
نہ مراد غیر کتابیان خلق دی۔ سَبِيلُ، پہ معنی د عذاب
او گناہ او ضمان دے۔

فائدہ :- مفسرینو د دے استحلال دیر وجوہ لیکل دی۔ اولہ
وجہ، سخت تعصب د مخالفینو خیلو سرہ چہ مالوتہ د هغوی پہ
ھرہ طریقہ سرہ اخستل جائز گنری۔ دوسیمہ وجہ، دوی وئیل
مونر اُنَاءِ اللّٰهِ یونو خلق زمونہ مریان دی او د مریانو مال
مولا کاتو لره اخستل جائز دی۔ دریمہ وجہ، مذهب د
یہود و دادے چہ خوگ د یو دین نہ یل دین تہ نقل شی کہ
حق وی او کہ باطل وی نو دا مرتد دے او مال یے حلال دے۔
پہ دے امت کس ہم اوس دا سے مبتدعین شتہ چہ د بدعاتو
پہ مختلفو طریقو سرہ دعوا مو مالوتہ حاصلوی او وائی چہ
دا مونر لره جائز دی او وائی چہ مال مودی خورد غازی۔
کلہ وائی دا امیان زمونہ باغ باہی دی۔

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ، پہ دیکس د دفعہ استحلال دلیل
ذکر کوی یعنی دوی وئیل چہ دا جواز یہ تورات کس ذکر
دے اودا یے دروغ وئیل نو دا گناہ دے د یل گناہ
دیاسہ (عذر گناہ بد تر از گناہ)۔

وَهُمْ يَكْفُرُونَ، دوی پوھیری چہ خیانت گناہ دے۔ او
دوی پوھیری چہ دا یہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کول دی۔

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ

بلکہ چاہے پورہ والے ادا کرے یہ لوظ خیل سرہ او تقویٰ نے ادا کرے

فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿۷۶﴾

تو یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ کوی دے متقیان سرہ -

ملائے۔ ہر کلمہ چہ مخبئ دہ قسموتہ ذکر شول نو اوس دے اول قسم
(امانت دار) دے پاره بشارت ذکر کوی او دھغوی دہ صفتوتہ نے ذکر
کے دی اول وفاء کول یہ عہد باندے دویم تقویٰ اودا دوارہ
اسباب دی دے پاره دے امانت داری۔ بلی، داجواب دے قول دے دوی دے
چہ کیس علیکما فی الامین سبیل، یہ طریقہ دھغہ چہ دوی دے
گناہ نفی کے دے یعنی داسے تہ دہ لکہ چہ دوی دانی بلکہ یہ
دوی باندے گناہ شتہ دے۔ یہ دے قول سرہ دلتہ وقف
دے او من اوفیٰ نوے کلام شور دے اوفیٰ بعہدہ ضمیر
راجع دے من تہ یا اللہ تعالیٰ تہ یعنی خیانت یہ مال او یہ
دین کس تہ کوی اولویہ وفا دے کتابیانو دادہ چہ یہ آخری
نبی صلی اللہ علیہ وسلم او یہ قرآن باندے ایمان اولیٰ
والتقی، یعنی حان دے افتراء علی اللہ او دے خیانت تہ۔ یح اوساتی
او یہ خیل کتاب کس تحریف او کتمان او تلبیس تہ کوی۔ یعنی
دے آیت تہ و باندے چہ کوم خیانتوتہ ذکر شول دے دھغے
تولو تہ حان۔ یح اوساتی۔

فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ، دلتہ نے المتقین اسم ظاہر یہ
حائے دے ضمیر (ہم) کس را و لو اشارہ دہ چہ سبب دے محبت
دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ تقویٰ دہ کہ یہ کتابی کس وی او کہ
غیر کتابی کس وی۔

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ

یقیناً ہفتہ کسان چہ اخلی پہ لوط (کتاب دہفتہ)

اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

ذ اللہ تعالیٰ او پہ قسموں خیلو دنیا معمولی

أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي

دفعہ کسان نیشہ ہیخ برخہ (د ثواب) دوی لہ پہ

الْآخِرَةِ وَلَا يَكْلِمُهُمُ اللَّهُ

آخرت کیں او خبرے پہ تہ کوی دوی سرہ اللہ تعالیٰ

وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ

او تہ پہ نظر کوی دوی تہ پہ ورخ د

الْقِيَامَةِ وَلَا يَزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ

قیامت او تہ پہ پاکوی دوی لہ او ددوی دپارہ

عَذَابُ الْكَلِيمِ ۞

عذاب درد ناک دے -

۷۷: پہ دے آیت کیں د دویم قسم (چہ خیانتگر دے) دپارہ تخویف اخروی ذکر کوی پہ تقابل د صفتوں سرہ۔ مخکین آیت کیں اذ فی بعہدہ والتقی ذکر کرے وؤ تو پہ دیکیں د ہفتہ مقابل ذکر کوی چہ ہفتہ ما تول د عہد د اللہ تعالیٰ دی او یہ ہفتہ سرہ حرامہ دنیا حاصل دی۔

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ، دلتہ ہم د مخکین آیت پشان عہد اللہ عام دے داخل دے پہ ہفتہ کیں ایمان پہ آخری رسول او قرآن باندے او یہ ہفتہ احکامو چہ پہ تورات او انجیل کیں ذکر دی یا پہ قرآن کریم کیں۔ او اشتراء

جئے داسے دہ چہ دَ ہفے تحریف کوی او یا طل تاویل جئے کوی
 او دَ ہفہ حکمو تو مخالفت کوی یا جئے کتمان کوی دَ پیارہ
 دَ حصول دَ مال دَ دنیا۔ یا دَ جاہ او اقتدار دَ پیارہ یہ حرامہ
 طریقہ اجرت اخستل یا یہ رشوت اخستلو سرہ یا یہ تورو
 حرامو طریقو سرہ۔

وَأَيُّهَا النَّهْمُ، دا تخصیص دے روستو دَ تعمیم نہ حُکھ
 چہ یہ عہد اللہ کنس قسم کول یہ نوم دَ اللہ تعالیٰ یا ندے
 داخل دی او یہ دیکنس ہفہ قسمو نہ دَ دوی داخل دی
 چہ مخکنس دَ راتلو دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ کتابیانو
 وئیلے وڈچہ مونہ بہ ضرور یہ دے نبی یا ندے ایمان
 راہرو او نصرت یہ جئے کوڈ لکھ چہ دَ یَسْتَفْتَحُونَ یہ
 تفسیر کنس تیر شویدی۔ دارنگ قسمو نہ دَ مشرکانو
 عواموچہ مونہ بہ یہ کتاب او آیا تونو او نبی دَ اللہ تعالیٰ
 یا ندے ایمان راہرو لکھ یہ سورہ انعام سزا او سزا او
 سورہ فاطر سزا کنس ذکر دی دارنگ یہ وخت دَ خرٹولو
 دَ یومبیعہ (سامان) کنس یہ دروغہ قسمو نہ کول دَ پیارہ دَ
 دے چہ اخستوتکی تہ دھوکہ ورکری یہ سبب دَ حدیث
 دَ مسلم دَ (کتاب الایمان) کنس او حدیث دَ بخاری کتاب
 التوحید او کتاب الایمان والنذور یہ دیکنس داخل دی۔
 ثُمَّ قَلِيلًا، دَ دے تفسیر یہ سورہ بقرہ کنس ذکر کرے
 شوے دے۔ دَ داسے کسانو پنہجہ سزا لکھے ذکر کوی۔
 اولہ سزا اُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ، مراد
 دَ خلاق نہ حصہ دَ خیر او دَ ثواب دہ۔ او یہ دے سزا
 کنس دودہ مرتبے دی اولہ دا چہ دغہ اشتراء درجہ دَ کفر
 تہ رسیدے وی یعنی اصول دَ ایمان جئے بریاد کرے وی
 نو ہول عملو نہ دَ خیر جئے حیط شویدی نو ہیخ ثواب
 جئے نیشہ دے۔ دویمہ مرتبہ دا چہ دا اشتراء
 درجہ دَ کفر تہ تہ وی رسیدے نو یہ کوم اعمالو

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ

اد یقیناً د دوی تہ خوا مخواہ یو دہلہ دہ تاوی

أَلَسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ

ژبہ خیل پہ لوستلو د کتاب سرہ د د پارہ چہ تاسو گمان او کوئی پہ ہفتہ باندے

مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ

د کتاب د اللہ تعالیٰ او نہ دے ہفتہ د کتاب د اللہ تعالیٰ نہ

او حکوتو (فروعاً) باندے چہ دنیا غورہ کرے وی نو د
ہفتہ ثوابونہ د آخرت دوی تہ نہ حاصلیری حکمہ چہ پہ
اجرت د دنیا سرہ د آخرت اجر یا طلیری۔

دویمہ سزا وَلَا يَكْفُرُ اللَّهُ، داسے پہ سورہ بقرہ ۱۷۷
کس تیر شویدی مراد تریزہ داچہ د خوشحالی خبرے بہ
ورسره نہ کوی (طبری)۔

یا داچہ ہیخ خبرے بہ ورسره پخیلہ نہ کوی بلکہ د ملائکو
پہ ذریعہ بہ ورسره حساب کوی۔ یا دا کنایہ دہ د
ناراضگی تہ۔

دریمہ سزا وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، نفی د نظر
پہ اعراض کولو سرہ دہ یا مراد نظر رحمت او شفقت
دے۔ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، د لا یکلمهم اولاً ينظر دواہو
د پارہ ظرف دے۔

خلورمہ سزا وَلَا يُرَكَّبُ عَلَيْهِمْ، د دوی ثناء (تعریفونہ)
بہ نہ کوی، د دوی مرتبے بہ تہ اوچتوی دوی بہ د اثر
د گناہونہ تہ یا کوی۔

پنجمہ سزا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ د دے پنچہ
سزا امانو وجہ دادہ چہ ہر کلہ دل تہ پنچہ جرمونہ
ذکر دے۔ عہد ماتول۔ عا د ہفتہ مقابلے کس دنیا
غورہ کول۔ عا پہ دروغہ باندے قسم کول۔ عا د اللہ تعالیٰ

وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او دوی وائی چہ دا د طرف د الله تعالیٰ نہ دے

وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او نہ دے ہوہ د طرف د الله تعالیٰ نہ

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ

او دوی جو دوی پہ الله تعالیٰ باندے دروغ

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٨﴾

او دوی پوہیری ۔

د نوم بے عزتی کول۔ عہ او دھوکہ کول۔ د دے وجہ نہ
د دے پنچہ مناسب سزا کا نے ذکر شوی دی۔ او داسے
یہ سورہ بقرہ مکا کتب ہم تیر شوی دی ہلتہ صرف
کتمان حق او دنیا غورہ کول او خوراک کول د حرامو
او حرام لہ حلال کنہی ذکر و تو د حقوی مناسب یے
ہلتہ خلور عذابو نہ ذکر کرے دی۔

۴۸ :- یہ دے آیت کتب د دوی تہم خیانت ذکر کوی او
د اشتراء بالعہم د پارہ کیفیت ذکر کوی چہ ہوہ تحریف
او افتراء علی اللہ دہ۔ ہر گلہ چہ د مخکین صفا تو او د
دے صفا تو رچہ یہ دے آیت کتب ذکر دی) سورہ
مناسبت دے دیوبل سرہ د دے وجہ نہ یہ طریقہ د
عطف سرہ یے ذکر کرل۔

وَأَنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْعَنُونَ أَلَيْسَتْ لَهُمْ بِالْأَكْثَرِ يَلْعَنُونَ
د کوی یلوی نہ اخستلے شوی دے او د یلوی واویہ
ہمزہ سرہ بدل شوے دے لی یہ اصل کتب اول د
خیزدی د نیخ والی تہ کوید والی طرق تہ۔

بِالْأَكْثَرِ، حال دے یہ تقدیر د ناطقہ بالکتب سرہ

یا متعلق دے پہ یلئون پورے پہ معنی دَ بقراءۃ الکتاب - او
 ڈے اہول پہ کتاب سرہ پہ دیرو طریقو سرہ دی اولہ
 طریقہ دادہ چہ ارادہ اوکری لفظ دَ تورات تہ نو حرکات
 وغیرہ ورلہ بدل کری پہ داسے طریقہ چہ معنی ئے ہم
 بدلہ شی او آورید ونکی گمان کوی چہ داعبارت دَ کتاب
 اللہ دے - دا کار دوی پہ تورات او انجیل دواہو کیں کولو
 او داہم دَ تحریف یوہ طریقہ دہ - ددے مثال پہ انجیل
 کیں دادے چہ پہ ہفے کیں راغلے وو دَلَّ اللہ عیسیٰ
 (پیدا کرے دے اللہ تعالیٰ عیسیٰ لہرہ) نو دوی بہ لام
 پہ شد کیں تحریف کولو وئیل بہ ئے وَلَدَ اللہ عیسیٰ او
 پہ دے سرہ پہ ئے ولدیت دَ عیسیٰ دَ اللہ تعالیٰ دَ پیارہ
 ثابتولو - ددے بل مثال لفظ دَ راعنا دے چہ دوی پہ
 ہفے سرہ لی اللسان کولو یعنی راعینا یا راعن او الف
 بہ ئے اوہد کرد لکہ پہ سورۃ نساء کیں ذکر دی او
 زمونہ امت کیں ددے مثال دادے چہ پہ قرآن کیں
 ذکر دی چہ قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ، نو غلط عقیدے
 والا رچہ دَ رسول دَ بشریت تہ منکر دی داسے لولی
 اِنَّ مَا اَنَا بَشَرٌ یعنی دَ حرف ما تہ نافیہ جوہوی - دویمہ
 طریقہ، دوی بہ پہ تورات کیں دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 دَ صفا تو عبارت بدل کرد او خیل عبارت بہ ئے اولو ستلو
 پہ وزن دَ قراءت دَ تورات نو آورید ونکو بہ خیال کوؤ
 چہ داد تورات عبارت دے داسے زمونہ امت کیں ہم شتہ
 چہ بعض یا طل پرست خلق خہ عربی عبارت دَ اثبات
 دَ غلط عقیدے دَ پیارہ پہ وزن دَ قراءت دَ قرآن سرہ
 اولولی نو آورید ونکی گمان اوکری چہ داعبارت دَ قرآن
 دے - او دَ دینہ امام رازی پہ تشدد او تکلف سرہ تعبیر
 کرے دے - دریمہ طریقہ ، امام رازی وئیلی دی چہ
 ہغہ آیا تو تہ چہ دلالت ئے کولو پہ اثبات دَ نبوت دَ نبی

صلی اللہ علیہ وسلم تو یہ ہفتے کتب یہ پورہ نظریکار و
 نو دوی یہ یہ ہفتے یا تدریے سوالو تو او شبہات پیدا
 کرل تو یہ آورید و نکو یہ التباس راغے او دوی یہ
 و ثیل چہ مراد دے آیتو تو نہ دادے خہ چہ موتی
 وایو۔ (راو امام رازی) مثال پیش کوی چہ زموتی یہ زمانہ
 کتب چہ یوحق والا یو آیت یہ دلیل کتب ذکر کوی نو باطل
 پرست یہ ہفتے باندے اعتراض او شبہ کوی چہ دغہ
 مراد نہ دے چہ تاسو ترینہ اخلیٰ بلکہ ہفتہ مراد دے
 چہ موتی وایو لکہ آیات د توحید او د رد د مشرکانو او
 آیتو نہ د صفا تو د اللہ تعالیٰ۔

لِتَحْسِبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ، ہ ضمیر راجع دے ہفتہ محرف تہ
 چہ یلکون یہ ہفتے باندے دلالت کوی۔ یا د بال کتاب نہ مراد
 بشبہ الکتاب دے او ضمیر د تحسیبہ ہفتہ شبہ تہ راجع دے۔
 وَ يَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، دے
 او د ماقبل جملے فرق یہ خو وجوہو سرہ دے۔ اولہ
 وجہ دادہ چہ یہ یلکون اکتسبتہم سرہ یے تحریف کولو
 یہ غلط عبارت لو ستلو سرہ او یہ دے جملے کتب تحریف
 دے یہ غلط نسبت کولو سرہ چہ د محان نہ یہ یے غلط
 عبارت جوہ کرو او د ہفتے یہ اول کتب یہ یے او ثیل
 قال اللہ تعالیٰ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ مخکس الکتاب تہ
 مراد تورات وڈ او دلتہ من عین اللہ کتب یہ یے اشارہ
 کولہ نورو کتابو الہیو تہ او یہ ہفتے باندے یہ یے غلطہ
 حوالہ ور کولہ۔ دریمہ وجہ دا دہ چہ اثبات د حکم
 شرعی یہ کتاب اللہ پورے خاص تہ دے کلہ یہ سنت
 با اجماع سرہ ہم ثابتیری او ہفتے تہ ہم من عین اللہ
 و ثیلے شی۔ اوس ہم داسے مرضو تہ یہ دے امت کتب
 موجود دی۔

و يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكِتَابَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ، دا عطف تفسیر دے

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ

نہ دی جائے ہیخ (داسے) بندہ لرہ چہ درکھے دی ہخہ تہ

اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

اللہ تعالیٰ کتاب او پوہہ د دین او پیغمبری

ثُمَّ يَقُولُ لِلنَّاسِ كُونُوا

بیا دے اوائی خلقوتہ شیئ تاسو

عِبَادًا لِّي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ

عبادت کوونکی زما سوا د اللہ تعالیٰ تہ او لیکن

كُونُوا رَبَّكُمْ بِمَا كُنْتُمْ

شیئ تاسو خدا ئے پرست خلق پہ سبب د دے چہ تاسو

تَعَلَّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ

تعلیم درکوئی (خلقوتہ) د کتاب د اللہ تعالیٰ او پہ سبب د دے چہ تاسو

تِلْكَ رُسُلُنَا ۝۴۹

پہنچلہ ئے لوستل کوئی ۔

پہ ما قبل باندے یعنی پہ دغہ دواہو طریقو کیں د دوی کار
افتراء علی اللہ دہ سرہ د علم تہ چہ دا افتراء دہ او دا
گناہ عظیم دے ۔

۴۹۔۔ یہ دے آیت کیں د دوی لسم خباثت ذکر کوی او جواب
د شبہ د دوی دے د پارہ د اثبات د الوہیت د عیسیٰ علیہ
السلام او جواب دے پہ طریقہ د ذکر د منافات د بشریت
او د الوہیت ۔ او د مخکین آیت سرہ متاسیت دا دے چہ ہلتہ
ئے زجر ورکرو چہ دوی پہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ وائی
نو اوس ذکر کوی چہ دوی پہ انبیاء علیہم السلام باندے
ہم دروغ وائی ۔

وَمَا كَانَ بَشَرًا، بشر ٿو لو بڻي آدمو ته وٽيل شئي دا اسم جنس
 دے واحد اوجمع دواړو دياره استعمال ٿيږي۔ دلته
 مراد په اعتبار ذسب نزول سره عيسیٰ عليه السلام د
 ځکه چه تصاري وائی چه عيسیٰ عليه السلام مونږ ته امر
 کړے دے چه ځما او ځما د مور عبادت کوئ ځه ستاسو
 ذمه وار د نجات یم۔ او د دے متعلق سوال او جواب
 په قيامت کيښ په سورة مائده ۱۱۶ کيښ ذکر دے۔ يا
 مراد د دينه محمد صلی الله عليه وسلم دے پنا په يو
 روايت د ابن عباس رضی الله عنهما او د عطاء چه يو
 يهودی او نصرانی وٽيل چه يا محمد ته غواړے
 چه مونږ ستا عبادت او کړو او ستانه رب جوړ کړو نو
 هغه او فرمايل معاذ الله چه ځه دے امر او کړم په
 عبادت د غير الله۔ دارنگ په ديکښ اصلاح د هغه
 صحابه کرامو هم مقصد ده چه هغوی وٽيل چه مونږ
 ته اجازت او کړه چه تاته سجده (د اکرام) کوؤ نو هغه
 منع او کړه او او فرمايل يے چه وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَآلِرْهُمُ
 آخَاكُمْ (حديث)۔ دا ټول مصداقات ابوحيان او صاحب
 الباب او قرطبي وغيره ذکر کړي دي۔ او په اعتبار د
 عموم د بشر سره ټول هغه بند هگان په ديکښ داخل
 دي چه روستو صفتونه ورله هم ثابت دي يعنې النبياء
 عليهم السلام خود عوی د الوهيت بالکل نه کوي او نور
 بند هگان هم د دينه منع کړے شوي دي۔

فائده :- ابوحيان وٽيلي دي چه د ما کان استعمال په
 دوه قسم سره دے اول قسم نقی په اعتبار د عقل سره
 او داني تام ده لکه دا آيت او مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِئُوْا
 شَجَرَهَا (نمل ۱۷) وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ
 اللّٰهِ (ال عمران ۱۵۴)۔ او دويم قسم نقی په طريقه د انبياء
 (مناسب گنډل) سره يعنې مَا كَانَ لِاِيْنِ اَنْ يُّنْبِئَ قَحَاقَةَ اَنْ

يَتَقَدَّمَ فَيُصَرِّفُ بَيْنَ يَدَيْكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
 اوجہ وایم چہ لفظ دے ماکان پہ قرآن کریم کیں کے کرتہ دے
 استعمال دے پہ شہد و جوہو سرہ دے اولہ وجہ نفی دے امکان
 دہ چہ داکار کیدے نشی ممکن تہ دے لکہ پہ آل عمران ۱۵۵،
 یونس ۵۷، رعد ۳۸، ابراہیم ۳۷، نمل ۷۷، قصص ۷۸، غافر
 ۷۸، اوشوری ۵۷ - دویمہ وجہ پہ معنی دے لا ینبغی رمتاسب تہ
 دی) او لا یجوز لکہ پہ آل عمران ۱۷۱، نساء ۹۲، انفال ۷۷،
 توبہ ۱۱۳، سہ ۱۲، یوسف ۳۸، فرقان ۱۸، احزاب ۳۷،
 ۵۷ - دریمہ وجہ ما موصولہ دے لکہ پہ اتعام ۱۳۷ کیں،
 خورمہ وجہ عدم قبولیت لکہ پہ سورہ توبہ ۷۷ کیں - پنجمہ
 وجہ اخبار پہ طریقہ دے بشارت دے پنا پہ یو تفسیر سرہ پہ
 سورہ بقرہ ۱۱۲ - شپویمہ وجہ نفی دے وجود پہ دے معنی
 سرہ دیر استعمالیری پہ صفت دے اللہ تعالیٰ کیں لکہ بقرہ ۱۱۲،
 آل عمران ۱۷۹، انفال ۳۳ - اوپہ صفت دے مخلوق کیں لکہ پہ
 سورہ بقرہ ۱۲۵، آل عمران ۷۷ او یونس ۷۷ کیں - اوپہ صفت
 دے قرآن کریم کیں پہ سورہ یونس ۷۷ کیں - اوپہ دے آیت
 کریمہ کیں نفی دے وجود دہ پہ طریقہ دے اخبار سرہ دے طرف
 دے اللہ تعالیٰ تہ یعنی یو بشر کیں دے صفتونہ متضاد نہ وی ربوت
 او شرک تہ دعوت و رکول) - یا پہ معنی دے لا ینبغی او لا یجوز
 دے یعنی یو بشر تہی لہ دعوت شرک تہ جائز او متاسب
 تہ دے -

أَنْ يُّؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ، مراد دے تہ قرآن یا انجیل دے
 او تورات تہ ہم شامل دے -

وَالْحُكْمَ، مراد دے دینہ علم او فہم دے دین دے یا احکام دی
 چہ دے ہفتہ تہ تعبیر پہ سنت او حدیث سرہ کیدے نشی -
 وَالنُّبُوَّةَ، دے رسالت تہ ہم شامل دے -

أَنْ يُّؤْتِيَهُ، اسم دے کان دے او بشر خبر مخکس دے
 دے کپارہ دے چہ ضمیر دے یو تہ او یقول ورتہ راجع نشی

اَوْ تَمَّ يَقُولُ لِلنَّاسِ عَطْفٌ دے پہ یو تہ بانڈے اودیتہ عطف لازمہ
 وٹیلے شی حکہ چہ بغیر ذکر دے معطوف نہ معنی تہ صحیح
 کیہی او مقصود پہ دیکس تہی دے معطوف دہ یعنی داسے
 بشرخوشتہ دے چہ اللہ تعالیٰ ورتہ کتاب اوسنت اونبوت ورکھے
 وی لیکن دا قول دھغہ دے طرف تہ خلقتہ نیشتہ دے چہ
 كُوْنُوْا عِبَادًا لِّيْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ، بعضے مفسرینو دلفظ عباد او
 عبید پہ استعمال کیں فرق کریدے پہ داسے طریقے سرہ
 چہ لفظ عباد پہ مقام دے عزت او اکرام کیں ذکر کیہی او
 لفظ عبید پہ مقام دے تحقیر کیں ذکر کیہی۔ لیکن پہ دے
 بانڈے ابوحیان اعتراض کریدے۔ او بعضو وٹیلے دی
 چہ دے دوی فرق دادے چہ لفظ دے عباد جمع قیاسی دے
 عبد دپارہ دہ او لفظ دے عبید جمع غیر قیاسی دہ اومدلول
 دے دواہریدے او لفظ عبید دے آیاتونو پہ آخر کیں دموافقت
 دے فواصلو دپارہ ذکر کرے دے۔ او بل فرق دادے چہ عباد
 لفظ ملائکو او انسانانو

اوجناتو صالحینو
 غیر صالحینو تہ لو تہ عام استعمالیہی او لفظ دے عبید پہ
 انسانانو اوجناتو (مکلفینو) پورے خاص دے او دلہ
 مراد دے عبدیت دے تعبد دے عبدیت دے ملکیت تہ دے او
 لفظ دے من دون اللہ پہ دے بانڈے دلالت کوی۔
 وَلٰكِنْ، پہ لفظ دے ولکن کیں اثبات دھغہ لفظ وی چہ لحنس
 دھغہ تہی کرے شو یوی یعنی ولکن یقول۔
 كُوْنُوْا رَبَّنٰی، دا جمع دے ربانی دہ او پہ دیکس دہ
 قولوتہ دی اول قول دے سیبویہ دے ہغہ وٹیلی دی چہ
 منسوب دے رب تہ الف نون پہ دیکس ربانی دی دپارہ دے
 مبالغہ او پہ مقام دے نسبت کیں دا زیادت استعمالیہی۔
 نو معنی دے منسوب دہ رب تہ یعنی عالم دے دھغہ
 پہ ربوبیت بانڈے او ہمیشوالے کوی دھغہ پہ طاعت

کولو باندے نو معنی دے خدائی یا خدا پرست سرے دے۔
 او هغه وئیلی دی چه ربانی لفظ خاص دے په علم بالرب
 پورے نور علمونو والا ته نشی وئیلے - او دویم قول د
 میرد دے هغه وئیلی دی چه دا جمع د ربان ده په معنی
 د مُعَلِّم د خیر چه انتظام کوونکے وی او د خلقو دینی کارونه
 بنه پیژنی - او مفسرینو په دیکس ډیر اقوال نقل کړے دی
 اول قول د علی او ابن عباس رضی الله عنهم دے چه مراد
 فقهاء علماء او عمل کوونکی دی په علم باندے - دویم
 قول د قتاده دے چه مراد علماء او حکماء دی - دریم قول
 د سعید بن جبیر دے چه مراد عالم باعمل دے او تعلیم
 ورکوونکے نور وخلقوت ته - بخاری وئیلی دی چه هغه خوگ
 چه تربیت د خلقو کوی په جزئیاتو د مسائلو سره ر د
 دے د پاره چه خلق ورباندے عمل او کړی مخکس د
 کلیاتو او قواعدو د علمونو ته - او نور اقوال هم شته دے
 لیکن غوره داده چه روستو د دے د پاره تفسیر ذکر دے
 په ذکر د سبب د ربانیت سره چه بِمَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
 الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ، تعلمون په معنی د خپله
 لوستلو او ایزده کولو سره او تدرسون په معنی د درس کولو تدریس
 یا په عکس سره د اداغونو د اول صفت د ربانیت د امتیاز د پاره
 د دے د دے وچه نه یئ هغه مخکس ذکر کړو حاصل دادے
 چه په تمام تعلیم د کتاب الله سره ربانیت حاصلیری او
 سوره مائده ۵۰ ۱۱۱ کس ذکر کړیدی چه ربانین هغه
 دی چه د الله تعالی په کتاب باندے فیصله کوی او د هغه
 کتاب علم او حفاظت کوی -

فائده لره :- دا آیت دلیل دے چه هرکله دیونی صاحب
 د کتاب د پاره جائز نه دی چه دعوت او کړی خپل عبادت
 ته نوبل هیڅ مؤمن لره په اولی طریق سره دا جائز
 نه دی (حسن بصری) -

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ

او کوم وخت چه واخست الله تعالى پوخ لوظ د پيغمبرانو (مخکنو) نه

لَمَّا أَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَ

خواجوا هغه چه در کړې دے ما تاسو ته څه کتاب اد

حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ

سنت بيا راشي تاسو ته رسول

مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتَتَّوْمِنُنَّ

چه تصديق کوؤنکے وي د هغه چه تاسو سره وي ضرور ايمان به راوړئ

بِهِ وَلِتُنْصِرُنَّهُ ط قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ

په هغه يانې او ضرور مدد به کوئ د هغه او فرمايل الله تعالى ايا تاسو اقرار او کړد

تَه اَوْ مَرَاد د اَمْر نه اذن او اجازت ورکول دى او په دے

معنى سره هغه حديث هم دے چه لَوْ كُنْتُ اَمْرًا يَسْجُدُ

اَحَدٌ لَّا حُدٍّ لِمَرْئَتِ الْمَرْءِ اَنْ تَسْجُدَ لِرَوْحِهَا - دلته هم

امر په معنى د نفس اذن ورکولو سره دے -

اَرْبَابًا، جمع د رَب ده دلته په عامه معنى سره مراد دے

تصرف او تدبير د عالم چلوؤنکے په حکم تکويني او حکم

تشرعي جوړولو سره يا مراد خاصه معنى ده يعنى معبود -

اَيَا مُرُوكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ، د ادليل دے

چه غير الله که هغه ملائک - او انبياء وي او که بتان وغيره

وي رب جوړول د هغوی په خاصه معنى او عامه معنى سره

کفر او ارتداد دے د اسلام نه -

فَاعْلَاه: - ابو حيان وئيلي دى چه په دیکس اشاره ده چه

کفر ټول ملت واحده دے ځکه هغه چا چه ملائک ارباب

گنډلے دى هغه صابئين او بت پرست دى او هغه چا

چه انبياء ارباب گنډلے دى هغه يهود او نصارى او مجوس

وَ أَخَذْنَا تَمْرًا عَلَىٰ ذٰلِكُمْ اِصْرِيْ

او قبول کرے دے تاسو یہ دے بانڈے وعدہ زما

قَالُوْا اَقْرُرْنَا قَالْ فَاشْهَدْ وَا

دوی اویل مونہ اقرار کوڈ او فرمائیے اللہ تعالیٰ نو گواہ شہ

وَ اَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۸۱﴾

او زہ تاسو سرہ د گواہی و رکونکو نہ یم -

دی او تہو تہ یے نؤم د کفر کی خود لے دے -

۸۱۔ یہ دے آیت کنس د دوی یوؤ سلم خبائثت تہ اشارہ دہ
ماخذ اشارے ورپسے آیت دے او دا آیت تمہید دے یعنی
د دے آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ بارہ کنس د تہولو
انبیاء سابقینو تہ وعدہ اخستلے شویدہ چہ ددہ تصدیق
بہ کوئی او ملگرتیا یہ یے کوئی کہ ددہ زمانہ مو او مونڈلہ
او خیلو امتونو تہ یہ ہم دا وصیت کوئی لیکن یہود و انصار او
د دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم د بعثت نہ روستو دھغہ تہ
انکار کرے دے - اور ربط یے د مخکنس آیت سرہ دا دے
چہ دوی سبب دا انکار داسے گر خولو چہ یہ دروغہ یے وئیل
چہ دا نبی غواہی چہ مونہ ددہ عبادت او کرو نو اللہ
تعالیٰ اول د دوی د دغہ خبرے تردید او کرو نو او اس
دھغہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم صدق ذکر کوئی -

وَ اِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيِّیْنَ ، یَہ متعلق لفظ د اِذْ
کنس درے اقوال دی اول قول ، دا خطاب دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او لفظ اذکر لہم ردوی تہ
یاد کرہ پتہ دے - دویم قول ، لفظ د اذکر واپتہ
دے او خطاب دے یہود و انصار او تہ - دریم قول ،
دا متعلق دے یہ روستو قال اقرر تہ یورے - دا
رنگ د دے میثاق یہ بارہ کنس د مفسریتو درے اقوال دی

اول قول دادے چہ دامیثاق دہتولو انبیاء سابقینونہ اختسل
 شوے دے اومختص دے یہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 پورے او مراد دہرسول نہ آخری رسول دے اودا قول دہ
 علی او ابن عباس رضی اللہ عنہم نہ روایت دے - دویم
 قول دادے چہ مراد دہدینہ ہر رسول روستے دے چہ دہ
 ہر رسول مخکتی نہ دہغہ یہ بارہ کس میثاق اختسل شوے
 دے اودا قول دہطاؤس او حسن بصری نہ تقل دے -
 دریم قول دادے چہ دہدے یہ مینخ کس منافات نیشہ
 حکہ چہ دویم قول مستلزم دے اول قول لرہ او دا ابن
 کثیر ذکر کرے دے - او دہاول قول دہتائید دہپارہ ابن کثیر
 صحیح حدیث ذکر کرے دے چہ کوگان موسیٰ حیاً لکما
 وسعہ الا اتباعی - اوہل حدیث یے ذکر کرے دے چہ
 کوگان موسیٰ وعیسیٰ حیین لکما وسعہما، لیکن دا
 حدیث بے سندہ دے دیتہ اعتبار نیشہ - دہدے جواب
 دہمتوفیای یہ تفسیر کس مونہ ذکر کریدے - دارنگ
 دہدے میثاق یہ کیفیت کس ہم اقوال دی اول قول دادے
 چہ دہہر نبی یہ زمانہ کس ہغہ تہ داسے وحی کرے شوے
 دہ چہ دہآخری رسول تصدیق اونصرت یہ کوئی دلتہ
 اللہ تعالیٰ ہغہ ہول یہ دے لفظ النبیین کس جمع کرل تو
 الف لام عہدی دی دہمحمد صلی اللہ علیہ وسلم نہ محکس
 ہول انبیاء مراد دی - دویم قول دادے چہ یہ عالم الذر
 کس چہ اللہ تعالیٰ دہآدم علیہ السلام دہشائہ اولاد راویستل
 نورے وعدے تربیتہ واختسل یو وعدہ دہتولو نہ یہ
 بارہ دہربوبیت دہاللہ تعالیٰ کس لکہ یہ سورہ اعراف س۱۱
 کس ذکر دہدویمہ وعدہ دہتولو رسولانہ سورہ دہ
 آخری رسول نہ یہ بارہ دہدعوت کولو کس اودا یہ سورہ
 احزاب س۱۱ کس ذکر دہاودریمہ وعدہ دہتولو انبیاء
 مخکتو نہ ماسیوا دہآخری رسول نہ یہ بارہ دہتصدیق دہ

آخری رسول کیں ہوا یہ دے آیت کیں ذکر دے۔ دریم
 قول دادے چہ یہ مخکنو کتابو کیں ددے تہی صفات
 ذکر دی توھر کلہ چہ د آخری تہی صفات د ہوا لیکو سرہ
 برابر شول چہ یہ مخکنو کتابو کیں وو نو دا پشان د
 میتاق شو۔ یہ دیکیں اول قول غورہ دے۔ دارنگ ددے
 میتاق یہ مؤثق علیہم کیں ہم درے اقوال دی اول قول
 دادے چہ دا میتاق خاص دے یہ انبیاء پورے دویم
 قول دادے چہ ذکر د انبیاء دے او مراد تریہ امتوہ
 د ہغوی دی۔ دریم قول دادے چہ انبیاء سرہ د امتوہ
 تہ مراد دی۔ یہ دیکیں اول قول مستلزم دے دویم لہ
 او دواہ غورہ دی۔

کَمَا أَتَيْنَكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ، لام دپارہ د تاکید د جواب
 قسم دے او قسم یہ لفظ اخذ اللہ میتاق کیں اشارت د ذکر
 دے۔ یہ لفظ د ما کیں دیر اقوال دی اول دا چہ ما شرطیہ
 دے او من او شمر جائو کمر رسول عطف دے یہ اتینکم
 باندے او کتو مؤثق جواب د شرط دے۔ او دویم قول
 دادے چہ سیبویہ د خیل استاد خلیل تہ ددے تپوس
 کہے وو توہوا ورتہ وئیلی وڈچہ دا ما پشان د الذی
 دے اولام دپارہ د نفس تاکید دے مبتدا دے او من
 زیاتی خبر دے د الذی دپارہ۔ او دریم قول د ابو علی
 فارسی دے چہ ما موصولہ دے من کتاب بیان د ما دے
 او شمر جائو کمر یہ دے باندے عطف دے۔ خلورم قول
 دادے چہ ما موصولہ دے او مفعول دے دپارہ دپت
 فعل یعنی وَاذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الْبَنِي إِسْرَءِيلَ كَتَبْنَا فِي الْكِتَابِ
 مَا أَتَيْنَكُمُ او من کتاب و حکمہ د ہوا بیان دے۔ پنجم قول
 دادے چہ ما یہ معنی د مہما سرہ دے او یہ معنی
 د ظرف سرہ دے۔ کتاب تہ مراد وحی جلی دے دھریو
 تہی او و حکمہ تہ مراد وحی خفی دے دھریو تہی۔

سوال :- ہر نبی لہ کتاب تہ دے ورکھے شوے ؟
 جواب :- کتاب عام دے چہ نازل کرے شویوی یہ ہغہ
 باندے یا د مخکس نبی تہ ورتہ پاتے شوے وی اوروستی
 تہ حکم ورکھے شویوی د هغ کتاب یہ یارہ کس ددے وچ
 تہ انزلت علیکم یے تہ دے وئیلے بلکہ التَّيْنُكُمُیے وئیلے دے
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ -

سوال :- رسول خواتبیاؤ تہ تہ راجی ؟
 جواب :- مراد داچہ کہ ستاسو یہ زمانہ کس بالفرض راشی
 یا ستاسو امتونو تہ راشی -

مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ، داصقت دلیل دے چہ مراد د دیتہ
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے حکم چہ داصقت د هغہ
 یہ دیرو آیا تونو کس ذکر دے او د عیسیٰ علیہ السلام یہ یارہ
 کس ذکر دے لیکن هغہ خاص دے د تورات سرہ -

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ، ایمان او تصدیق یو والے د زمانے نہ غواہ
 یعنی مخکس اتبیاؤ مکلف وؤ چہ یہ آخری رسول یہ
 ایمان راوری او د هغہ رسالت او ختم نبوت بہ منی -

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيهِ لَكُم مِّنْ ذِكْرٍ لَّغِيظٍ لِّلَّذِينَ لَمْ يَرْغَبُوا عَنِ حُجَّتِنَا أَن تُخَلَّفُوا فِي الْأَرْضِ وَلَئِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ الْوَدَاعَ، د نصرت دیر قسموتہ دی اول داچہ یہ شرط
 د وجود سرہ د هغہ یہ زمانہ یہ جہادونو او غزاهانو
 کس ملگرتیا اوکری - دویم داچہ خپلو امتونو تہ تاکیدی
 حکم ورکری چہ د آخری نبی سرہ یہ مرستہ کوئ او د
 هغہ خلاق بہ نہ کوئ - دریم داچہ د هغہ تصدیق،
 علامات او نیشہ بہ خپلو امتونو تہ ذکر کوئ چہ د هغ
 تحریف او نکری -

فَإِنَّهُ - ابن کثیر یہ البدایہ والنہایہ او تورو اهل علمو
 لیکل دی چہ دا دلیل دے چہ خضر علیہ السلام مخکس
 وفات شویدے حکم کہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 یہ زمانہ کس ژوندے وے نو یہ غزوہ بدر، احد او
 احزاب وغیرہ کس یہ ضرور موجود وے لیکن هیچا د

صحاہ کرامونہ وئیلے نہ دی چہ مونہ یو غزوہ کیں
خضر علیہ السلام لیدلے دے او حال دا دے چہ ہقہ
بشر وؤ یہ سترگو سرہ ضرور یتکارہ کیدلو، ہاں عیسیٰ
علیہ السلام ژوندے دے لیکن ہقہ یہ آسمان کیں دے
او د آسمان نہ را کو حیدل دھقہ یہ اختیار کیں نہ دی۔

قَالَ أَقْرَرْتُمْ، فاعل د قال اللہ تعالیٰ دے او استفہام
یہ دیکیں د تقریر او د امر یہ معنی سرہ دے چہ اقرار
او کوئی یہ دے میثاق باندے یہ ژے سرہ لکہ چہ یہ
ژپہ کیں ہم تا سو تصدیق کوئی۔

وَ أَخَذْتُكُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ بِرِضْوِي، اخذ یہ معنی د قبولو سرہ
دے ذلکم اشارہ دے لکھو مشق یہ و کنتظرونہ تہ۔ اصر
یہ لغت کیں تپلو تہ وئیلے شی او مراد د دینہ عہد دے
چہ بنہ او تپلے شی یا مراد د اخذ نہ د امتونو نہ دا
وعدہ اخستل دی۔

قَالُوا أَأَقْرَرْنَا، دالفظ جواب داولے جملے او دویمے دواہو
تہ شامل دے دے وچ نہ صرف نعم یے او تہ وئیلو
نو معنی دا چہ اقرار کوؤ یہ ایمان را وپلو سرہ یہ ہقہ
باندے او یہ مدد کولو سرہ او اصر یے ہم قبول کپے
دے لیکن اول مستلزم دے دویم لہ دے وچ نہ
دویم یے حذف کرو۔

قَالَ فَاشْهَدُوا، دے یو معنی دادہ چہ امتونو تہ دا
بیان او کوئی۔ شہادت یہ معنی د بیان دے۔ دویمہ
معنی دادہ چہ یہ یویل باندے گواہان شی یہ وخت د
اقرار کولو کیں نو شہادت یہ معنی د گواہی کولو دے۔
دریمہ معنی گواہان شی یہ حان باندے یہ علم او یہ
اقرار سرہ۔ یا دا خطاب دے ملا ٹکو تہ چہ گواہان شی
یہ دے میثاق اخستلو باندے۔

وَ أَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشَّاهِدِينَ، جملہ حالیہ دہ یا استیتاف دے

فَمَنْ شَاءَ لِي بَعْدَ ذَلِكَ

نو چاہے مخ واہ دو (دے رسول نہ) روستو دے (میثاق) نہ

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿۸۲﴾

نو دغہ کسان خاص دوی لوے نافرمان دی -

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ

آیا سوا دے دین دے اللہ نہ لتوی داخل (بل دین)

وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ

او خاص دے اللہ تعالیٰ دے پاره تابعداری کوی هغه خوک چه په آسمانونو کین دی

د پاره دے تاکید -

فَأَعْلَاهُ :- ابن کثیر په تفسیر دے آیت کین لیکلی دی
چه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم امام اعظم
دے که په هره زمانه کین وی او د دغه طاعت د ټولو
انبیاء په طاعت یا ندے مقدم دے د دے وجه نه
په شیه د اسراء کین د ټولو انبیاء امام وو او په ورځ
د قیامت کین په اول شفاعت کوونکے وی -

۸۲ :- په دیکین تعریض دے په یهودیانو او نصاراؤ
یا ندے چه هغوی د دے رسول نه انکار کړے دے -
فَمَنْ شَاءَ لِي ، چه اعراض او کړی د ایمان نه پدے
رسول یا ندے او د نصرت د دغه نه -

بَعْدَ ذَلِكَ ، روستو د دے میثاق او اقرار نه یا روستو
د شهادت کولو د رسولانو مخکنو نه -

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ، فسق کامل مراد دے چه
هغه کفر او نافرمانی دے -

وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ

او یہ زمکہ کنیں دی یہ خوشحالی او یہ زور او خاص ہفتہ طرفی تہ

يَرْجِعُونَ ﴿۸۳﴾

یول و رگرتو لے شی ۔

۸۳۔۔ دا زجر متعلق دے دَ قَمَنْ تَوَلَّى او دَ الْفَلْسِقُونَ سرہ او دَ قَا تہ مخکین معطوف علیہ پت مراد دے یعنی اَيَتَوَلَّوْنَ وَيَفْسُقُونَ فَعَيَّرَ دَيْنِ اللّٰهِ يَبْغُونَ، یعنی مخ گرجول دَ ایمان دے دے نبی تہ او نا فرمانی کول مستلزم دی طلب کولو دبل دین لہ۔

دَيْنِ اللّٰهِ، اضافت دَ دین اللہ تعالیٰ تہ دے دے وجہ تہ دے چہ ہفتہ دا دین جوہ کرے او مقرر کریدے۔
يَبْغُونَ، دطلب کولو تہ مراد یہ ہفتہ سرہ تَدَيْنِ او تعبد کول دی۔ او طلب یے دے دے وجہ تہ ذکر کرو چہ ہر وخت دَ ہفتہ تہ بحثو تہ کوی۔

وَلَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا، دا جملہ حال دے دَ ماقبل تہ، اسْلَمَ یہ معنی دَ استسلام، انقیاد او تابعداری کولو دے یہ اعتقاد او یہ اقرار او یہ عمل کولو سرہ یا یہ معنی دَ خضوع او عاجزی کولو دے حکم دَ اللہ تعالیٰ تہ۔

طَوْعًا غایہ کیخود دل او حکم منل دی یہ خوبتہ او یہ آسانتیا سرہ او کرہا حکم منل دی یہ مجبورئی او یہ تکلیف سرہ۔
او یہ دیکبیں دیر اقوال دی اول دَ حسن بصری تہ روایت دے چہ طوعًا ہتول اسمائونو والا دی او زمکہ والا بعض طوعًا او بعض کرہا دی دیرے دَ قتل او دَ قید کولو تہ۔
دویم قول دَ مجاہد دے چہ مؤمنان طوعًا منقاد دی او دَ کافرانو سوری کرہا منقاد دی لکہ یہ رعد شا کنین دی۔ دریم قول دَ شعبی دے چہ کرہا دعا دَ مشرکانو دہ

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلَ

تہ اوابہ ایمان راوہے مؤمنو پہ اللہ تعالیٰ باندھے اویہ ہفہ کتاب چہ نازل کرے شوے دے

یہ وخت دے سختی کیں لکہ یہ سورۃ عنکبوت ۵۱ کیں - خلو
قول دے کلبی دے چہ طوعا ہفہ خلق دی چہ یہ اسلام
کیں پیدا شویدی او کرھا ہفہ دی چہ یہ زور سرہ یے
اسلام قبول کرے دے - پنجم امام رازی وٹیلی دی چہ
یہ مسلمانانو تولو کیں دا دوارہ صفتوتہ شتہ دے - یعنی
مسلمان تابع دی دے امور دینیہ یہ خوشحالی سرہ او د فقر
او مرضونو او مرگ یہ کرہ سرہ او کافران یہ ہر حال
کیں متقاعد دی کرھا۔

شپیم زمخشری وٹیلی دی چہ طوعا ہفہ خلق دی چہ
دلیونو او حجتونو تہ یے نظر کریدے او اسلام یے قبول
کرے دے او کرھا ہفہ دی چہ دیرے دقتل نہ یا یہ
وخت دے نزع کیں ایمان راوہی۔

اووم ابو حیان نقل کریدی چہ اسلم تہ مراد اقرار
کول دی یہ خالقیت دے اللہ تعالیٰ سرہ اگرچہ شرک
فی العبادت پکین وی نوچا چہ شرک پری خود لو دا طوعا
دے اوچا چہ شرک کو دے سرہ دے اقرار دے خالقیت نہ
تو دا کرھا دے۔

اتم دے عکرمہ قول دادے چہ چا بغیر دے جگرے او دے
ضرورت دے حجت نہ ایمان راوہو تو دا طوعا دے او
شوک چہ یہ حجت سرہ مجبورہ شو تو دا کرھا دے۔
وَالَّذِينَ يُزْجِعُونَ، یہ دیکیں تخويف اخروی تہ اشارہ دے
چہ دے طوعا او کرھا دوارہ صفتونو والو رجوع اللہ
تعالیٰ تہ دے او ہفہ بہ دے ہفے مناسب جزا او سزا ورکوی۔

عَلَيْنَا وَمَا أَنْزَلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

په مونږ باندې او په هغه وحی چه نازل کړ شویده په ابراهیم علیه السلام

وَأَسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

او اسمعیل علیه السلام او اسحاق علیه السلام او یعقوب علیه السلام

وَالْكَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ

او اولاد یعقوب علیه السلام او په هغه کتابو چه ورکړې شوي دي موسیٰ علیه السلام ته

وَعِيسَىٰ وَالتَّبْيُوتَ مِنْ رَبِّهِمْ

او عیسیٰ علیه السلام او نور پیغمبرانو ته د طرق د رب د دوی نه

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ

جداي نه کوو مونږ په ایمان راوړلو کښ په مینم د هیچا کښ د دوی نه

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۸۴﴾

او مونږ یو خاص الله تعالیٰ ته اتقیاد کوونکی راخلاص کوونکی -

۸۴: هر کله چه مخکښ آیت کښ زجر ذکر شو هغه چا ته چه د الله تعالیٰ د دین نه غیر بل دین خواهي نو په دې آیت کښ دعوت او تفصیل د الله تعالیٰ د دین ذکر دې په مقابل د یهود او نصاراؤ کښ قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ، دا امر دے نبی صلی الله علیه وسلم ته ځکه چه هغه هم مکلف دے په ایمان شرعی او په اظهار د هغه باندې او دارنگ هرکله چه نبی صلی الله علیه وسلم خاص کړې شو په اخذ د میثاق د انبیاء سره نو د دې وحی نه یې خاص کړو په دې آیت کښ په دعوت سره - او د دې آیت تفسیر په سوره بقره ۱۳۶ کښ تیر شویده لیکن فرق په دوه وجوهو سره دے اوله وجه دلته

اُنْزَلَ عَلَيْنَا اَوْ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ دے او یہ ہفہ آیت کیں و مَا
 اُنْزَلَ اِلَيْنَا و مَا اُنْزَلَ اِلٰى اِبْرَاهِيْمَ ذکر دے دے حکمت
 دادے چہ یہ دے سورت کیں خطاب دے نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم او خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے برہ
 طرف تہ بلا واسطہ تازلیپی نو دے ہفہ سرہ علی مناسب
 دے او یہ سورہ بقرہ کیں خطاب و امت تہ او ہغوی تہ
 خطابات پہ واسطہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ رسیپی
 نو دے ہفہ سرہ لفظ دے الی مناسب دے (راغب) او بل
 حکمت دادے چہ انزل علیہ یہ ہفہ خاکے کیں ذکر کیپی
 چہ منزل علیہ تہ امر دے تبلیغ وی نو معنی دے وجوب پکین دہ
 او یہ ہفہ باتدے لفظ دے علی دلالت کوی او دا مناسب دہ
 دے حال دے انبیاء سرہ - او انزل الیہ یہ ہفہ خاکے کیں ذکر
 کیپی چہ خاص وی یہ منزل الیہ پورے او دا مناسب دہ
 دے حال دے امت سرہ - او تأیید دے فرق پہ سورہ عنکبوت
 ۵۱ او یہ سورہ نحل ۵۱ کیں دے - اگرچہ دا فرقو نہ
 ہمیشہ تہ وی کلہ دے نبی سرہ الی او دے امت سرہ علی ہم
 ذکر کیپی لکہ بقرہ ۵۱ او آل عمران ۵۱ کیں - دویمہ وجہ
 دے فرق دادہ چہ یہ سورہ بقرہ کیں و مَا اُوْتِيَ النَّبِيُّونَ او
 یہ دے آیت کیں و النَّبِيُّونَ ذکر دے حکمت دادے چہ
 یہ سورہ بقرہ کیں خطاب عام و جواب و دے سوال
 دے کتابیانو او دے ہفہ سرہ یسط او تفصیل مناسب دے
 او یہ دے سورت کیں خطاب خاص دے او صرف اظہار
 دے دین الہی مقصد دے نو یہ دیکیں اختصار مناسب دے
 فائدہ :- امام رازی و بیلی دی چہ ایمان باللہ بنیاد او
 اصل دے دے پیارہ دے ایمان بالکتاب و انبیاء نو ہفہ یے
 مخکین ذکر کرو بیا ایمان یہ محمد صلی اللہ علیہ
 وسلم او یہ قرآن باتدے موقوف علیہ دے دے پیارہ
 دے ایمان یہ نور و انبیاء او کتابونو دے ہغوی باتدے -

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ

او چاہے اولتولو سوا د اسلام نہ

دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ

بل دین نہ پھرے بہ قبول نہ شی د ہذا نہ

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿۸۵﴾

او ہذا بہ پہ آخرت کین د تاوان دالو نہ وی۔

بیائے ورپسے ہذا انبیاء علیہم السلام ذکر کرل چہ کتابیانو دھغوی وجود پہ خیلو زمانو کین متلے وڈ اگرچہ دھغوی پہ نبوت کین اختلاف کوڈ او بیا ذکر د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او دھغوی د کتابیانو ٹھکے او کپوچہ کتابیانو دھغوی نبوت منلو سرہ د اختلاف ددوی نہ پہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کین۔

۸۵:- ہرکله چہ مخکین آیت کین تفصیل د اسلام ذکرشو نوپہ دے آیت کین زجراو تخویف اخروی دے پہ تبدیل د اسلام پہ بل دین سرہ۔

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ، ابتغاء دلالت کوی پہ طلب کولو باندے سرہ دیر بحث او کوشش کولو نہ لیکن داکوشش یے پہ یا طے طریقے سرہ دے یعنی پہ ضد اوعناد سرہ دے۔ غَيْرَ الْإِسْلَامِ، مراد د اسلام نہ دین د توحید دے یا مراد د دینہ خاص شریعت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او دلتہ ایمان او اسلام مترادف (ہم معنی) مراد دی او دینا، زور ددہ پہ طریقہ د مفعول سرہ دے او غیر الاسلام حال دے یا بدل دے دلفظ د غیر نہ یا پہ طریقہ د تمیز سرہ دے دلفظ د غیر نہ پہ طریقہ د تفسیر سرہ او وجہ د تفسیر کولو دادہ چہ غیر اسلام طلب کول دودہ قسمہ دے اول داچہ ہذا غیر تہ دین نہ والی صرف جہل

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا

خه رنگ به توفیق درکوی الله تعالى (دحق) هغه قوم ته

كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا

چه کفریے کرے دے دوستو دایمان را دپلو ددوی نه او شهادت کپے دے دوی

أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ

چه یقیناً دا رسول حق دے او راغله دد دوی ته

الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي

بنکاره دلیلوته او الله تعالى توفیق (دکدهایت) نه درکوی

الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۸۶

قوم ظالمانو (غنادیانو ته) .

او غفلت یے د مخالفت کولو سبب وی او دویم قسم هغه دے
چه هغه غیر ته دین وائی په مقابله د اسلام کنس لکه یهود
اونصارا چه مخالف د اسلام ته دین وائی دارنگ مبتدع
چه خلاف د اسلام (عقیده، عمل او قول) ته دین وائی -
فَكُنْ يُقْبَلُ مِنْهُ، قبولیت په معنی د صحت عند الله د
نوعدم قبولیت دادے چه په هغه سره احکام د اسلام په
دنیا کنس نه مرتب کیږی اونجات په آخرت کنس نه
حاصلیږی -

وَهُوَ فِي الْآخِرَاتِ مِنَ الْخَسِرِينَ، مراد د خسران نه په
آخرت کنس محروم کیدل دی د ثواب او د جنت نه او
داخیلیدل دی جهنم ته په همیش والی سره -

۸۶ :- په دے آیت کنس نخه د عدم قبولیت په دنیا کنس
ذکرکوی چه هغه د هدایت د الله تعالى نه محروم کیدل
دی - او په دے آیت کنس د کتابیاتو دولسم خیانت ذکر
کوی هغه داچه د بعثت د نبی صلی الله علیه وسلم نه وړاند

دوی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم تصدیق کوڈ لیکن روستو
د بعثت د هغه نه د هغه انکار ئے او کړو۔
کیف، د پاره د سوال د حاله توراخی لیکن دلته د پاره د تعجیب
یا د پاره د انکار دے۔

يَهْدِي اللَّهُ، مراد د هدايت نه توفيق ورکول د هدايت دی
خکه نفس هدايت په لار خودلو او د لیلو تو سره خو د
الله تعالیٰ د طرق نه شته دے۔

كُفَرُوا بِعَدَايْمَانِهِمْ، اشاره ده هغه تصدیق د کتابیانو
ته چه مخکې د بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه ئے
کړے وؤ په دلیل د يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا سورة
بقره ۱۹۰ سره۔ او کفر نه مراد روستو د بعثت د هغه
نه انکار کول دی او الفاظ د آیت هر مرتد ته شامل دی۔
وَشَهِدُوا أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ، په دیکې دے اقوال دی
اول داچه عطف دے په اِيْمَانِهِمْ باندے د قبیلے د عطف
د خاص ته په عام باندے یا مراد د ايمان نه تصدیق
د زبه دے او شهادت په معنی د اقرار کولو دے او په
ايمانهم کس معنی فعلی (ایمان راوېل) مراد ده نو
عطف د فعل په هغه باندے صحیح دے۔ دویم قول،
دا حال دے د فاعل د کفروا نه۔ دریم قول، دا عطف دے
په کفروا باندے او او د پاره د ترتیب نه دے او الف
لام په الرسول کس د عهد د پاره دی یعنی محمد
رسول الله (صلی الله علیه وسلم)۔

وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، دا عطف دے په شهدوا باندے د
تاکید د پاره یعنی شهادت د دوی تقلیداً نه دے بلکه
روستو د بشکاره د لیلو تو نه دے۔

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ، مراد د ظلم نه ضد او
عناد کول دی چه هغه سبب دے د پاره د حرمان د
هدایت۔ او په آخر د آیت کس ئے دا جمله د دے

أُولَٰئِكَ جَزَاءُ ۞ هُمْ أَنۢ عَلَیْهِمْ

د غس کسان بدله د دوی داده چه یقیناً په دوی باندې دے

لَعْنَةُ ٱللَّهِ ۞ وَالْمَلَائِكَةِ ۞ وَٱلسَّاسِ

لعنت د الله تعالى او د ملائکو او د خلقو

أَجْمَعِينَ ۞ خَالِدِينَ فِيهَا ۞

ټولو دے - همیشه به وی دوی په هغ کس

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ

نه به شی سپکېدے د دوی عذاب ر مقرره د دوی

وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ۞

او نه به دوی له مهلت ورکېد لے شی -

د پاره ذکر کړله چه اشاره اوشی هغه قسم کا فرانو ته چه عنادیان دی حکه چه نورو کا فرانو ته خو هدایت کیدیشی - ۸۷، ۸۸ - دا تخويف اخروی دے د پاره د ظالمانو چه مخکې ذکر شول -

أُولَٰئِكَ ، مبتدا ده او جزاء هم بدل اشتمال دے د هغه نه یا دویمه مبتدا ده او أَنۢ عَلَیْهِمْ خبر دے - داسه په سوره بقره ۱۷۱ کس تیر شوی دی لیکن فرق دادے چه دلته جزاء هم لفظ ذکر دے او هلته جزاء هم نه دے ذکر کړے وجه د فرق داده چه سوره بقره کس ذکر دهغه چا دے چه مړشی په کفر باندے نو جزاء به داسه وی ددے وجه نه روستو د توبے ذکر شوے دے -

فِيهَا ضمیر لعنت ته راجع دے حکه چه دوی به په هیڅ حالت کس د لعنت نه نه خالی کیدی یا مراد د لعنت نه عذاب د ناردے - نور تفسیر یې مخکې تیر شوی دے -

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ

روستو

چہ توبہ اوباسی

مگر ہغہ کسان

ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ

اللہ تعالیٰ

نو یقیناً

دے نہ اداصلاح اوکری دعملونوخیلو

عَفُوٌّ رَحِيمٌ ۸۹ إِنَّ الَّذِينَ

ہغہ کسان

یقیناً

رحم کوٹکے دے

بخنہ کوٹکے

كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ

بیا

ایمان ددوی نہ

چہ کفریے کرے دے روستو

ازْدَادُوا كُفْرًا كَبْلَ

زیاتی شی

یہ

کفرکولوکس

ہیچرے یہ

قبولہ نہ کرے شی

تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۹۰

گمراہان دی

او دغہ کسان خاص دوی

توبہ ددوی

۸۹:- دا ترغیب دے توبہ کولو تہ یہ دنیا کسبِ اِلَّا، استثناء متصلہ دہ اشارہ دہ چہ عنادی شخص ہم چہ کلہ عناد پریودی اوحق تہ انابت اوکری نو توبہ اوباسی او دہغہ توبہ قبولہ وی خودا ہغہ کسان دی چہ مرتبے دختم القلبی تہ تہ وی رسید لے اودا دوارہ قسموزہ یہ اہل عناد کسب قاسمی دقاشانی نہ نقل کرے دی۔

۹۰:- ہرکلہ چہ مخکس دتوبے ذکر اوشو نو اوس ذکرکوی چہ توبہ یہ وخت دقبولیت کسب پکار دہ چہ ہغہ دغرغرے د وخت نہ مخکس وی۔ توبہ دے آیت کسب تخويف او زجر دے ہغہ چاتہ چہ صحیح توبہ یے نہ دہ کرے۔

ثُمَّ اَزْدَادُوا كُفْرًا، مراد ددیته اقامت کول دی یہ کفر باندے تروخت دغرغرے پورے۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفریے کپے دے او مپہ شی

وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَسْقَبَلَ

پدا سے حال کیں چہ کافروی نو ہچرے بہ قبول نہ کپے شی

مِنْ أَحَدِهِمْ مِّلْعُ الْأَرْضِ

دَ ہر یو د دوی نہ دکہ زمکہ

ذَهَبًا وَلِيُؤْفَتْ دِي بِهِ ط

سرہ زر اگرچہ خدیہ ورکوی دے پہ ہفت سرہ

أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ د

دغہ کسان د دوی د پآرہ عذاب درد ناک دے

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ۹۱

او نیشہ دوی لرہ ہیخ مددگاران -

لَنْ يُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ، مراد د توبے د دوی تہ توبہ دہ پہ
وخت د غرغره کیں یعنی چہ ساہ یے مری تہ اور سیدی
داسے پہ سورہ نساء کیں ہم دی۔ او دا قول د حسن
او قتادہ او عطاء تہ روایت دے۔ او دارنگی پہ حدیث
کیں وارد دی چہ إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغْرَغْ،
او دیتہ حشر جہ او معائنہ ہم وئیلے شی یا مراد دا دے
چہ د دوی توبہ نیشہ نو خرنکہ بہ قبولہ شی۔

وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ، مراد د دیتہ کاملہ درجہ د ضلال
دہ حکہ چہ موصوف دی پہ کفر او پہ زیاتوالی د کفر
باندے سرہ د عدم توبہ کولو تہ۔

سلا :- ہر کلہ چہ د جرم معاف کید لو د انسان پہ اختیار
کیں دوہ طریقے دی اولہ دا چہ پہ وخت باندے معافی

او غواہی او توبہ او یاسی نو دا توبہ قبولہ دہ لیکن چہ توبہ
د وخت نہ روستو کړی لکه توبہ په وخت د غرغره کښ
نو او وئیل یې چہ دا توبہ نہ قبلیری دویسمہ طریقہ دا دہ
چہ فدیہ (جرمانہ) ادا کړی او قبولہ شی۔ توبہ دے آیت
کښ د هغه نفی (نیشتوالے) ذکر کوی۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ، یعنی تر مرگه پورے
هیڅ قسم توبہ یې نه وی کړې نو په حالت د کفر کښ مړ شی۔
فَكَرَّ يَفْقُلَ مَنْ أَحَدِهِمْ مَلَأَ الْأَرْضَ ذَهَبًا، مَلَأَ مقدار
د ډکولو ته وئیل شی یعنی دومره مقدار چہ زمکه ډکه کړی۔
ذَهَبًا، تمیز دے د مَلَأَ د پاره په طریقہ د تفسیر سره۔

سوال :- هر کله چہ اسم د اِنَّ موصول وی نو په خبر د
معنی کښ فاء دا خلیری نو په دے آیت کښ فاء په خبر کښ
داخله کړې دہ او په مخکښ آیت کښ فاء نه دہ داخل کړې؟
جواب :- په اول آیت کښ صله کفر او ازدیاد کفر دے او توبہ
نه قبلیدل مرتب کیږی په مرگ علی الکفر باندے چہ
صراحتاً ذکر وی او صرف په ازدیاد د کفر باندے عدم
قبولیت نه مرتب کیږی مگر هله چہ زیادت د کفر په معنی
د موت علی الکفر شی لیکن هغه صریح نه دے۔ او په دے
آیت کښ موت په کفر باندے صراحتاً ذکر دے او هغه
سبب دے د پاره د عدم قبولیت د قدیے۔ او دا قاعده
کلیه نه دہ چہ حکم مرتب شی په وصف یا تده نو هغه
وصف به ضرور مستلزم وی تسببیت لره بلکه تعبیر په
موصول باندے کله د نورو اغراضو د پاره هم وی۔

وَلَوْ أَفْتَدَى بِهِ، اهل عربیت وئیل دی چہ داسے واد
چہ ملگرمے وی د شرط (وصلیه) سره نو تقاضا کوی
د بل شرط چہ دده نه مخکښ په مراد وی او حکم به
په هغه کښ (پټ) په طریقہ اولے سره موجود وی۔
او ابو حیان وئیلی دی چہ وَلَوْ تَنبِيْهٌ وَرِکُوؤٌ لِّکَ رَاحِئٌ لِّکَ

چہ ما قبل راغلے دے یہ طریقہ کا انتہا سرہ او ما بعد
 کتب تصریح دہ یہ داسے حالت چہ گمان کیدیشی چہ ما
 قبل کتب داخل تہ دے لکہ ردو السائل وکوجاء علی قرین
 اولکہ اکریم زینا، او دارنگ وکوعلی انفسکم (النساء ۱۳۱)
 او اولو کان اباءہم لا یعقلون، (بقرہ ۸۱)۔ نو اوس
 سوال دادے چہ یہ دے آیت خو داسے تہ دہ حکمہ چہ فدیہ
 ورکول یہ دکہ زمکہ دسروروسرہ ددے تہ خوبیل
 اوچت حال نیشته چہ یہ ہفے کتب عدم قبولیت ک فدیے
 یہ طریقہ اولی سرہ معلوم شی (جواب یہ دیرو طریقو
 سرہ دے)

جواب لہ :- یہ عبارت کتب تقدیر دے چہ فلن یقبل من
 احدہم فدیۃ ولو افتدی بملء الارض ذہباً، یعنی
 دکہ زمکہ سرہ زر فدیہ تہ قبلیری نو ہسے فدیہ خو یہ
 طریقہ اولی سرہ تہ قبلیری۔

جواب لہ :- یہ عبارت کتب تقدیر دے یعنی ولو افتدی
 بملء الارض ذہباً، یعنی کہ مثل ک ملء الارض ورسرہ شی
 نو ہم فدیہ تہ قبلیری نو صرف ملء الارض خو یہ طریقہ
 اولی سرہ تہ قبلیری

جواب لہ :- یہ عبارت کتب تقدیر دے فلن یقبل منہ
 ملء الارض ذہباً تصدقاً و تبرعاً و لو افتدی بہ، یعنی
 یہ طور ک فدیے سرہ ہم تہ قبلیری نو یہ طور ک صدقے
 سرہ یہ اولی طریقہ سرہ تہ قبلیری۔ (دا جوابو تہ مخشی
 ذکر کری دی)

جواب لہ :- واو زیاتی دے دا جواب قرطبی ذکر کرے دے۔
 جواب لہ :- ابن عطیہ کزجاج تہ نقل کری دی چہ یہ عبارت
 کتب تقدیر داسے دے چہ فلن یقبل من احدہم انفاقہ
 فی الدنیا ولو انفق ملء الارض ذہباً و لو افتدی ایضاً
 بہ فی الآخرة لم یقبل منہ، یعنی کہ چرے دے فدیہ یہ

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا

ہیچرے بہ حاصل نہ کرے تاسو نیکی تر دے پورے چہ خرچ کرے

مِمَّا تَحِبُّونَ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا

دہوہ خیر نہ چہ تاسوئے خو خوئی او ہوہ خہ چہ تاسو خرچ کوئی

مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۙ

ہر خیز چہ وی نو یقینا اللہ تعالیٰ پہ ہق پاندے علم لرونکے دے۔

دکے زمکے سرو زرو سرہ یہ آخرت کیں ورکوی نو ہم نہ قبلیری نو یہ دنیا کیں کہ چرے دے یہ خیلہ یا ددہ دطرف نہ خوک داسے خیرات کوی نو ہوہ یہ طریقہ اولی سرہ نہ قبلیری۔

وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرٍ ۚ هِيَ خُوفٌ مِّنْ دُكَّارٍ يَهُ وَي دِيَارَهُ دَلرے کولو یا آسانولو ددغہ عذاب، او مِّنْ دِيَارِهِ استغراق دے۔

۹۲: یہ دے آیت کیں جواب د سوال دے سوال دا دے چہ ہر کلہ یو انسان دکہ زمکہ سرہ زر خرچ کوی نو پکار دا دے چہ قبول شی حکم چہ دالو یہ صدقہ دہ نویدے آیت کیں جواب دا دے چہ دا حکم قبولہ نہ دہ چہ شرط د قبولیت پکیں نیشته چہ ہوہ اتفاق د محبوب دے او یہ آخرت کیں دغہ مال ددہ محبوب نہ دے۔

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ، تالوا د نیل نہ اخستلے شویدے یہ معنی د حاصلولو د یو خیز دے۔ او د پیر تفسیر یہ سورہ بقرہ کیں تیر شویدے دلتہ یہ معنی د جنت دے یہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما او ابن مسعود رضی اللہ عنہ او مجاہد سرہ او مقاتل و ثعلبی دی چہ پیر یہ معنی د تقویٰ دے او بعضو و ثعلبی دی چہ پیر د اللہ تعالیٰ اکرام او عزت ورکول او فضل کول دی او دا قول د ابو بکر

وراق دے۔

مِمَّا تُحِبُّونَ، مَنْ دِیَارَہ دَ تَبْعِیض دے او محبت نہ مراد
تعلق دَ زہ دے یہ یو خیز پورے تر دے پورے چہ دَ
ہف خرچ کول دَدَہ یہ نفس باندے سخت شی۔ او دَ
محبوب مال نہ مراد ہفہ مال دے چہ دَ انسان دَ خیل
حُان دِیَارَہ خوش وی او ہفہ خرچ کوی یہ لار دَ اللہ تعالیٰ
کنیں۔ او صحابہ کرامویہ دے باندے عمل کریدے
لکہ طلحہ رضی اللہ عنہ باغ بیرحاء وقف کرے دے
داحدیت بخاری او مسلم او امام احمد راویہ دے او
عمر رضی اللہ عنہ ہفہ یرخہ چہ خیبر کنیں یے حاصل
کرے وہ وقف کرلہ دا ہم بخاری او مسلم راویہ دے
داسے نورہم دیر روایات دی دَ صحابہ رضی اللہ عنہم
نہ۔ دارنگ محبوب نہ مراد ہفہ دے چہ یہ حالت دَ
حیات کنیں وی حُککہ چہ دَ مرگ یہ وخت کنیں ہر انسان
دَ خیل مال تہ مایوس شی۔ دارنگ محبوب ہفہ دے
چہ قیمتی او کرہ مال وی۔ دا قول ابو حیان او صاحب
اللباب ذکر کرے دی۔ او بیضاوی او صاحب فتح البیان
وٹیلے دی چہ مآ تحبون عام دے مال او جاہ او بدن
اوروح تہ چہ دا ہول خرچ کریشی دِیَارَہ دَ توحید
اوسنت او حصول دَ علم او جہاد دِیَارَہ۔

سوال :- یہ بقرہ ۱۷۷ کنیں ذکر شویدی لس امور دِیَارَہ
دَ حصول دَ بَرّ او دلّہ یو عمل ذکر دے ؟
جواب :- دَ مآ تحبون پہ آخری تفسیر سرہ ہفہ لس امور پہ
مآ تحبون کنیں داخل دی۔

وَمَا تُقِفُّوْا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، جزا دَ شرط
پتہ دہ یعنی اللہ تعالیٰ بہ تاسوتہ جزاء درکوی او علت دَ
جزاء ذکر دے یعنی چہ اللہ تعالیٰ پہ ہفہ یا ستدے
علم لری۔

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي

تول دخوراک خیز و نه رچه یہودی یا تو حرام کہے و د حلال و د بنی

إِسْرَءِیْلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ

اسرائیلو لره مگر هغه چه حرام کہے و د ربتد کہے و د

إِسْرَءِیْلَ عَلٰی نَفْسِهِ مِنْ

يعقوب عليه السلام په خپل حن باندے

قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ

مخکښ د نازلیدلو د تورات نه

قُلْ فَاتَّوَابَ بِالتَّوْرَةِ فَآتَوْهَا

ته ادايه نو راوړی تورات نو اولوی هغه

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۹۳﴾

که چرے یی تاسو رشتنی -

۹۳: ربط د دے آیت د مخکښ سره اول دادے چه په ماقبل کښ ترغیب و د په انفاق د محبوب خیز باندے نو اوس د هغه مثال ذکر کوی چه یعقوب علیه السلام د مرض نه د شفا دپاره نذر کهے و د چه الله تعالی ماته صحت را کړی نو حه به محبوب طعام او مشروب په حن باندے حرام کړم نو غوښه او پی د اوشانو یی په حن باندے حرام کړل - دا حدیث مستند احمد کښ ذکر دے او ابن کثیر د دے روایت کړے دے (ابو حیان) -

دویم دا چه مخکښ آیا تو نو کښ صدق د نبی صلی الله علیه وسلم ذکر شو او زجر او تخویف و د هغه متکرینو ته نو اوس د هغه شېها تو جوابونه کوی چه یہودی یا تو اونصارا د په نبی صلی الله علیه وسلم باندے کول -

اودا ربطو ته صاحب اللباب او ابن کثیر هم ذکر کړیدی۔
 کُلُّ الطَّعَامِ، په دے آیت کبس ددوی د یو شیهه جواب
 دے هغه شبهه داده چه دوی نبی صلی الله علیه وسلم
 ته وئیل چه ته دعوے کوے د ملت ابراهیمیه او حال
 داچه د هغه په ملت کبس د اوین غوښه حرام وه اوستا
 په دین کبس حلاله ده نو ته په تحلیل او تحریم کبس د
 هغه ته مخالف یے۔ دارنگ دوی د نسخ اعتراض کولو
 په نبی صلی الله علیه وسلم باندے نو په دے آیت کبس
 نسخ هم ثابتوی چه د اوین غوښه مخکس حلاله وه او یعقوب
 علیه السلام هغه حرامه کړله نو دوی شبهه اوکړه چه د
 اوین غوښه د آدم علیه السلام د وخت ته حرامه وه او دوی
 په تورات باندے حواله ورکوله نو الله تعالی ددوی د دے
 قول تردید اوکړو او ورته یے وئیل چه تورات حاضر کړئ
 نو دوی شرمندہ شول۔ الطَّعَامِ، په معنی د مطعوم دے
 اودا عام دے هر هغه خیز ته چه خوړلے کیږی نو تخصیص
 د طعام په غنمو پورے چه احنافو کړے دے نو دا ضعیف
 دے۔ او مراد د کل الطعام ته ټول مطعومات ته دی ځکه
 چه مردارے او خنزیر او وینه مسفوح او ما اهل به لغیر
 الله خوپه ټولو دیتو کبس حرام وؤ نو مراد دلته هغه
 مطعومات دی چه یهودیا نو په وخت د نزول د قرآن کریم
 کبس دعوی د حرمت د هغه په ملت ابراهیمیه کبس کوله
 یعنی هغه چه دوی د حآن ته بے دلیلہ حرام کړے وؤ او
 هغه ته تحریمات لغیر الله وئیل شئ (ابو حیان د ققال
 نه اودارنگ په تفسیر مواهب الرحمن کبس ذکر دی)۔
 کَانَ جَلَدًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ، جَلَدًا مصدر دے مذکر او مؤنث
 مفرد تشبیه او جمع پکس یو شان دی۔

إِلَّا مَا حَزَمُوا لِشُرَآئِلِهِمْ عَلَىٰ نَفْسِهِمْ، په دے استثناء کبس دوه
 اقوال دی اول قول داچه دا استثناء منقطع ده یعنی یعقوب

علیہ السلام صرف یہ حُان باندے حرام کہے وؤ اوپہ بنی اسرائیلو باندے حرام تہ وؤ۔ دویم قول استثناء متصلہ ذہ یعنی ذیعقوب علیہ السلام دَ تحریم دَ وجہ تہ ہغہ یہ بنی اسرائیلو باندے حرام شول۔ لیکن اول قول حُما یہ نظر کتب راجح دے حُکہ چہ یعقوب علیہ السلام چہ یہ حُان باندے حرام کہے وؤ ہغہ غوبنہ اوپئے دَ او بنانو وؤ یہ اتفاق دَ علماؤ سرہ او او بنان خو یہ بنی اسرائیلو باندے دَ تورات تہ مخکس حرام تہ وؤ بلکہ دَ ہغوی دَ بغی او دَ ظلم دَ وجہ نہ روستو حرام کہے شول لکہ یہ سورہ انعام ۱۶۱ او سورہ نساء ۱۴ او سورہ محل ۱۱۸ کتب دی۔ مآ حُرْمَ، ہغہ خیز چہ یہ حُان باندے یے حرام کہے وؤ نو اتفاق قول دادے چہ ہغہ غوبنہ اوپئے دَ او بنانو وؤ۔ او دَ سدی یو قول دادے چہ ہغہ یہ غوبنہ کتب عروق (رگونہ) وؤ۔ اوپہ سبب دَ تحریم دَ ہغے کتب اختلاف دے اول قول ہغہ دے چہ مخکس ذکر شویدے چہ یہ طور دَ نذر سرہ وؤ دَ اللہ تعالیٰ دَ رضا دَ پارہ او دا یہ ملت دَ ہغوی کتب جائز وہ چہ یہ تذکر کتب پُحان باندے محبوب خیز حرام کری۔ دویم قول دَ ضحاک یہ واسطہ دَ ابن مبارک نہ روایت دے چہ یعقوب علیہ السلام تہ عرق النساء مرض رسیدے وؤ نو طیبیانو ورتہ او ٹیل چہ دَ غوبنہ دَ او بنانو تہ پرہیز او کرہ نو ہغہ یہ حُان باندے ہغہ بندہ کرہ۔

سوال :- تحریم او تحلیل کتب اذن دَ اللہ تعالیٰ شرط دے اوپہ دے باندے دیر نصوص دلالت کوی نو یعقوب علیہ السلام خرنک تحریم یہ حُان باندے او کرہ؟
جواب :- دلالت تحریم یہ معنی لغوی سرہ دے یعنی منع کول، اوپہ دے معنی سرہ یہ قرآن کریم کتب ہم استعمال دے لکہ یہ سورہ قصص ۱۶ او تحریم ۱۶ کتب۔

فَمِنْ أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ

نہ جو کہ جوہدی چہ جوہدی ۴

الْكَذِبِ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ

دروغ دروغ ۴

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۹۲﴾

نہ دروغ کسان ۴

ظالمان دی -

ناول دا منعہ کول یا پہ تدرسره وو او کہ هغوی پہ ملت کس دا جائز وو یا پہ طور کہ پرهیز سره وو۔

جواب ۴:- دا تحریم شرعی وو پہ اجتہاد د یعقوب علیہ السلام سره او اجتہاد د انبیاء و ہم دلیل شرعی دے کله چہ اللہ تعالیٰ هغه برقرار اوساتی۔

مَنْ قَبِلَ أَنْ تُكْفَرَ التَّوْرَةُ، دا متعلق دے پہ جلا پورے او دا فصل پہ نیز د کسائی جائز دے یا متعلق دے پہ حرم پورے۔

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا، هرکله چہ بنی اسرائیلو پہ دے شبهہ کس دلیل نیولو پہ تورات باندے نو د دے وچ نہ دوی ته حکم او کپے شو پہ راوړلو او لوستلو د تورات باندے۔ لیکن دوی تورات حاضر نه کپے شو۔

۴:- په دیکس زجر دے هغوی ته هرکله چہ هغوی د خپل خبرے د اثبات د پاره تورات حاضر نه کړو نو د هغوی دروغ ثابت شول نو اللہ تعالیٰ او فرمائیل فَمِنْ أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبِ، اشاره ده چہ کتاب د اللہ تعالیٰ باندے په دروغه سره حواله ورکول دا په اللہ تعالیٰ باندے دروغ تړل دی۔

مَنْ بَعَثَ ذَٰلِكَ، دا متعلق دے پہ اِفتَرَى پورے ذَٰلِكَ اشاره ده وضاحت د مخکس خبرے ته د طرق د اللہ تعالیٰ نه یا اشاره ده عدم ثبوت د خبرے د دوی ته په تورات کس۔

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا

تہ اویہ رشتیا ویلے دی اللہ تعالیٰ نو تا بعداری کوئی

مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ط

دِ دین د ابراہیم علیہ السلام چہ کلک وڈیہ توحید پاتل

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ ۹۵

اد نہ وڈ دے د مشرکانو نہ -

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ

یقینا اول کورجہ جو رکھے شوے دے د پآرہ د خلقو

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، مراد د ظلم نہ کاملہ درجہ ظلم دے ٹکھہ حصریے پہ افتزای علی اللہ کنس کرے دے۔

۹۵ :- پہ دیکھن تقابل دے د مخکنس آیت سرہ یعنی دا کتابیان پہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ وائی او اللہ تعالیٰ رشتیا ویلے دی - او دا عام دے هر وخت اوهرے خبرے د اللہ تعالیٰ تہ او مضمون د مخکنس آیت پہ کنس ہم داخل دے یعنی دغہ خوراکونہ بنی اسرائیلو تہ حلال وڈ حرمت پہ دوی باندے روستو د بغی د دوی تہ راغلے دے۔

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ، دا پہ اصل کنس دعوت دے اتباع د محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ ٹکھہ چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم پہ تہولو اصولو او فروعو کنس موافق دے د ملت ابراہیمیہ سرہ -

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، دا تعریض دے پہ کتابیانو مخکنو باندے چہ ہعوی مشرکان شویدی۔

لَا تَزِي بَبَكَّةَ مُبَرَّكًَا وَهَدَى

منور هغه کور دے چه په مکه کښ دے ډیر برکت والادے او هدایت دے

لِّلْعَالَمِينَ ۹۶

د پاره د خلقو -

په ربط له: - په دے آیت کښ رد دے د یله شیخ د یهودو اونصاراؤ په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندے - دوی وئیل چه زمونږ قبله (بیت المقدس) ستا د قبله نه اول او افضل ده اودا قبله ستا په قبله سره متسوخ نه ده رځکه چه دوی د نسخ نه انکار کوؤ

ربط له: - دارنگ په دے آیت کښ یل رد دے په یهودو اونصاراؤ باندے چه هغوی دعوی د ملت ابراهیمیه کوله اوحال دادے چه حکم د حج د کعبه په ملت ابراهیمیه کښ داخل دے او دوی تربیه انکار کوی -

په دے آیاتونو کښ د کعبه اته فضیلتونه ذکر دی اول او دویم دا دی چه إِنَّ أَوَّلَ نَبِيٍّ وُضِعَ لِلْعَالَمِينَ، په دے اولیت کښ دوه اقوال دی اول قول دادے چه دا اولیت مطلقه دے اودا قول د مجاهد او قتاده نه قرطبی نقل کړے دے یعنی د پیدائش د آسمانونو او زمکے سره یو ځای د ابیت ملائکو جوړ کړیدے په امر د الله تعالی سره بیا آدم علیه السلام جوړ کړے دے بیا شیت علیه السلام جوړ کړو بیا ابراهیم علیه السلام بیا عمالقوم او بیا بنو جرهم بیا قصی بیا قریشو مخکښ د بعثت د نبی صلی الله علیه وسلم نه بیا عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما بیا حجاج بن یوسف داسه په تاریخ مکه کښ اوروح المعانی کښ لیکل دی او ابو حیان او نورو مفسرینو هم نقل کړی دی او دلیل په اولیت مطلقه باندے حدیث د بخاری او مسلم او احمد دے چه روایت دے د ابوذر رضی الله عنه

نه چه ده دَ تَبی صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کپوچه کوم
 مسجد اول جو پکړے شوئے دے نو هغه او فرمائیل مسجد
 حرام بیا ورپسے مسجد اقصی او ددوی په مینځ کښ خلوتښت
 کاله فاصله ده - نو ظاهر ددے حدیث دا دے چه دا جو پخ
 په واسطه د ملائکو سره مراد دے ځکه چه په جو پولو د
 ابراهیم او سلیمان علیهما السلام په مینځ کښ خو د زرو
 کلونو ته زیاته فاصله ده او په سورة بقره ۱۲۴ اوحج ۲۵
 کښ د بِنَاء د ابراهیم علیه السلام ذکر دے نو مراد دا دے
 چه د هغه د زمانے نه مخکښ داسه تریدلے ووچه بتبادو
 یئ هم غائب شویو وچه ابراهیم علیه السلام ته الله تعالی
 بنیا دونه ښکاره کړل او هغه تجدید د بِنَاء او اعلان د حج
 او کړلو - دویم قول دا دے چه دا اولیت مقیده دے یعنی
 د قبله مقرر کولو په حیثیت سره دا اول کور دے اگر چه
 ددے نه مخکښ کوپته جو پکړے شوئے وے نو په اول
 قول سره مراد د وُضْع نه آبادول دی او بِنَاء په دویم
 قول مراد دے ځائے او قبله د عبادت او د طواف کولو -
 لَکَزَي بِبَکَّةَ ، د بکه او مکه په پاره کښ دوه اقوال دی
 اول دا چه بَاء د بکه بدل ده د میم نو د دواړو مصداق
 یو دے دا قول د مجاهد او ضحاک دے - دویم قول دا
 دے چه ددے په مصداق او کښ فرق دے او د هغه
 دوه وجوه دی او دا چه بکه صرف ځائے د بیت الله ته
 وئیلے شی او مکه ټول ښار ته وئیلے شی دا قول د امام مالک
 نه نقل دے - دویمه وجه ، بکه مسجد حرام ته وئیلے
 شی او مکه ټول حرم ته وئیلے شی - او فرق په مینځ د بکه
 او مکه په اعتبار د معنی لغوی او وجه تسمیې سره په ډیرو
 وجوهو سره دے په لفظ د بکه کښ دوه وجه دی -
 اوله وجه ، بکه د بکي نه اخستلے شوی دے په معنی د ازدحام
 (تیل کول د گنډه) نو په کعبه باند دے هم په وخت د

طواف کیں دَاسنانو از دحام او گترہ وی۔

دویمہ وجہ، بِک دَستونو ما تلو تہ وئیلے شی نو کعبہ کیں چہ
خوک الحادیہ ظلم سرہ اوکری نو دَہغہ سہ اللہ تعالیٰ ماتوی
او ابن زبیر رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ کوم جبار یہ
بدنیت سرہ دَکعبے یہ یارہ کیں ارادہ اوکری نو اللہ تعالیٰ دَہغہ
سہ ماتوی۔ او یہ لفظ دَ مکہ کیں درے وجہ دی اولہ وجہ
مکہ دَ مکہ نہ اُخستلے شوے دے او مکہ یہ لغت کیں کم والی
دَ او بو تہ وئیلے شی او ہلتہ او بہ دیرے لہے دی دویمہ
وجہ مکہ دَ ہلو کی تہ مغز (تلے) راویستل دی نو ہلتہ
ہم یہ مشقت اوکراؤ سرہ دَ انسان دَ خبو وغیرہ تلی
اویج شی۔ دریمہ وجہ، مَکّی ہلاکولو او کمولو تہ وئیلے
شی نو مکہ ہم ظالمانو لہہ ہلاکوی۔

مُبلرگا یہ دیکیں دریم فضیلت ذکر دے او برکات دَ ہغے
دیر دی لکہ یہ لہہ عمل سرہ دیر ثواب حاصلیری۔
گناہونہ پہ حج او عمرہ او طواف او اعتکاف سرہ معاف
کیری۔ ہر قسم رزقونہ او میوے ہغے تہ رائج۔ دَ طواف
کوؤنکو او اعتکاف کوؤنکو او رکوع او سجدہ کوؤنکو نہ
خالی کیری۔ او دَ شپے ورخے یہ ہر وخت کیں دَ ہر طرف نہ
دَدے طرق تہ مونخ کوؤنکی موجود وی۔

وہدی، داخو رُم فضیلت دے یہ دے صفت کیں حمل دَ
مصدر (رہدی) پہ طریقہ دَ مبالغہ سرہ دے۔ او دَدے
ہدایت دیر وجوہ دی لکہ قبلہ کیدل، رحمت، صلاح،
دلالت پہ توحید او پہ صدق دَ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم، رسوؤنکے جنت تہ پہ سبب دَ توجہ کولو دے تہ
پہ ہر مونخ کیں۔

لِّلْعٰلَمِیْنَ، پہ دیکیں اشارہ دہ چہ کعبہ دَ ابتداء نہ دَ
تولوا انبیاء او دَ ہغوی دَ امتونو دَ یارہ قبلہ او مقام دَ
حج وؤ۔

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ

یہ دے کیں نغہ شکارہ دی ریو دھفہ نہ) خائے د اور دیریدالو

ابْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ

د ابراہیم علیہ السلام دے او خوک چہ داخل شو هفہ تہ وی بہ

اٰمِنًا ط وَرَبِّهِ عَلَى النَّاسِ حِجَابٌ

امن والا او خاص اللہ دپارہ یہ خلقو باندے (فرض دے) حج کول

الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ

د بیت اللہ یہ هفہ چا باندے چہ طاقت لری هفہ تہ

سَبِيلًا ط وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللَّهَ

د لارے او چا چہ کفر او کړد نو یقینا اللہ تعالیٰ

غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ۹۴

بے حاجتہ دے د بولو خلقو نہ -

۹۴:- فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ، دا په منزله د تفسير دے دياره د مبارگا او هداي د دے وچه نه بغير د عطف نه ذکر دے - او په ديکين پنځم فضيلت ذکر کوي - فِيهِ، ضمير بيت ته راجع دے ليکن توسع کړے شويده په دے ظرف کين نوبيت الله او ټول حرم په ديکين داخل دے او ابوحيان او آلوسي په ديکين ډير امور ذکر کړے دي لکه حجر اسود، حطيم، زمزم، تعظيم او هيبت د هف په زړونو د خلقو کين، واقعه د فيل، منع د جبارېه د هف نه - پنج ساتل د سيلابونو نه په هره زمانه کين، امن د وحشي مارغانو او ځناورو نه په هف کين، او هر رکن (گوت) د هف کين چه ياران او شي نو د هف طرف په ټوله علاقه کين فراخ کالي وي مثلاً ياران چه په طرف

دَرکن یمانی اوشی نو دَیمن په ټوله علاقه کښ فراخ
کلی دی او هرکله چه یاران ټولوارکا تو طرف ته اوشی نو په ټولو
چاپیره ملکونو کښ فراخ کلی وی، د هغه په خوا کښ دُعا
مکانه قبلیری - او څوک چه په هغه کښ الحاد او کړی نو زړ
وربانده عذاب راجی - او چا چه د ټیله دی چه مارغان او
کونتره د هغه د پاسه نه الوخی نو داخیره ابن عطیه او
الوسی رد کړیده او د واقع نه هم خلاف ده -

مَقَامُ اِبْرَاهِيْمَ، د دینه مخکښ خبریت دے یعنی مِنْهَا
بعض د هغه آیاتو نه مقام ابراهیم دے یعنی هغه
گټه چه ابراهیم علیه السلام په وخت د آباء دلو د بیت الله
کښ د هغه د پاسه او دریدلو او په هغه کښ د قدمو نو د
هغه مخه جوړه شولې او دیره زمانه پورې باقی پاتې
شولې - او د اشپړم فضیلت دے او د دے تخصیص یی
د دے وجه ته او کړلو چه دا مشتمل دے په دیرو آیاتو
باندې لکه مخه د قدم په سخته گټه کښ، او په هغه کښ
ترکیب پورې د هغه قدمونه ورننوتل، او د هغه
محفوظ ساتل د دشمنانو نه - او ابن عطیه وئیلی دی چه
دا مخه د غټو نخونه په دے وجه سره ده چه دا په
کافرانو باندې حجت دے ځکه چه هغوی ته ښکاریدلې
او په دے سره دین ابراهیمی خلقت ته یا دیری - او په
دیکښ بل قول دا دے چه مقام ابراهیم ټول بیت الله
او چاپیره ځایونه دی ځکه چه هغه د دُعا او موخه کولو
او نورو مناسکو د حج د پاره په صفا او مروه او مزدلقه
او منی او عرفات کښ وقوف کړې دے -

وَمِنْ دَحَلَاءِ گَانَ اِمَّا، په دیکښ اووم فضیلت ذکر دے،
که ضمیر راجع دے مقام ابراهیم ته په معنی د حرم مکه
سره دا نقل دے د ابن عباس رضی الله عنهما نه یا
راجع دے الذی بیکه یا البیت ته - او مَنْ لفظ اگر چه

د ذوی العقول د پاره دے لیکن په دیکن و حشی خنادر
 او مارغان بلکه بوچی او اوږ د حرم هم داخل دی چه دوی
 ته په هېڅ قسم تعرض نشی کیدلے (یعنی څوک په ورته څه
 نه وائی) (الوسی) - امّا نه مراد ذّا امّین رخاوند د امن،
 امن والا دے . او په امن کښ درے اقوال دی د مفسرینو
 اول قول داچه مراد د دینه امن د نیوی دے یعنی قصاص،
 لاس پریکول ، او نورو عقوباتو نه په . لېج وی - د حسن
 بصری نه روایت دے چه په جاهلیت کښ په یو شخص
 قتل او کړو او بیا په حرم ته داخل شو نو څوئی د مقتول په
 هم ته غوختل چه د هغه نه بدل واخلی - او دغسے روایات
 د ابن عمر او ابن عباس او عمر رضی الله عنهم نه الوسی
 وغیره نقل کړے دی - او اجماع ده په دے خبره باندے
 چه څوک په حرم کښ قتل او کړی نو د هغه نه په په حرم
 کښ قصاص اخستے کیدیشی او دارنگ سیوا د جنایت د
 نفس نه په نورو جنایاتو کښ حرم امن نه ورکوی - هان
 اختلاف دے په دے خبره کښ چه خارج د حرم نه په
 چا باندے قصاص واجب شی او بیا حرم ته پناه ی حاصله
 کړی نو په قول د امام شافعی رحمه الله کښ د هغه نه په
 حرم کښ قصاص اخستل جائز دی او په قول د امام
 ابو حنیفه رحمه الله کښ د هغه نه په حرم کښ قصاص
 نشی اخستل کیدلے بلکه خوراک څښاک او بیع شراء
 او خبرے کول په د هغه سره بند کړیشی د پاره د دے
 چه مجبور شی د حرم نه بهر وتلو ته - او د دلیلونو
 تفصیلات په نورو کتابونو کښ شته دے - او دویم قول دا
 دے چه دا امن اخروی دے یعنی څوک چه داخل شو
 حرم ته په اراده د حج او عمرے او صحیح عقیدے سره)
 نو دے په په امن وی د اور د جهنم نه - دریم قول دا
 دے چه د دے نه امن د نیوی او اخروی دواړه مراد دی .

او دے پشان آیا تو نہ دسورت بقرہ ۱۲۵، ۱۲۶ او سورہ
قصص ۵۵ او سورہ ابراہیم ۵۳ او سورہ قریش ۱۷ کتب ہم
دی۔

وَاللّٰهُ عَلَى النَّاسِ حَجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا، پہ
دیکھیں اتم فضیلت دے بیت اللہ ذکر دے او پہ دے جملہ
کتب دے حج دے قرضیت دیر تاکیدات دی اول لفظ دے اللہ چہ
داحق دے اللہ تعالیٰ دے پہ دیکھیں شرک جلی او خفی نہ
وی، ریا، سمعت، تجارت او میلہ جو پول یہ مقصد تہ
وی۔ او قرطبی و ثعلبی دی چہ لام دے پارہ دے ایجاب او الزام
دے۔ دویم لفظ دے علی دے چہ دلالت کوی پہ استعلاء
او پوخ والی او پہ تاکید دے وجوب باندے۔ دریم لفظ دے
الناس دے پہ لفظ دے عموم سرہ، اگرچہ مراد دے نہ
خصوص دے۔ خلوم لفظ دے مَنِ اسْتَطَاعَ دے دے دابدال
دے دے الناس نہ نو تکرار دلالت کوی پہ تاکید باندے او
ورسره تفصیل دے روستو دے اجمال نہ۔ پنجم و مَنِ كَفَرَ
فَرَأَى اللّٰهُ غَنِيًّا عَنِ الْعَالَمِيْنَ، اشارہ دے چہ حج پر بخود
مشابہت دے کا قراو سرہ او انکار کول خو عین کفر دے۔
شپہم پہ غَنِيًّا کتب اشارہ دے چہ دے انسان دے اللہ تعالیٰ
دے خاص رحمت نہ محروم دے اللہ تعالیٰ پہ دے باندے
ہیج پروا نہ کوی۔ حَجُّ الْبَيْتِ، زیر دحا او زور دے ہیج
دوہ لغتو نہ دی او پہ زیر سرہ پہ نیز دے سیبویہ مصدر
دے لکہ چہ پہ زور سرہ ہم مصدر دے۔ او پہ دیکھیں
اضافت دے مصدر دے مفعول تہ چہ البیت دے۔

مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا، دا دلیل دے چہ استطاعت
شرط دے دے پارہ دے وجوب دے حج برابرہ خبرہ دے کہ
فی القور وی او کہ پہ روستوالی سرہ وی پہ دے شرط
چہ دے ہذہ نہ فوت نشی۔ او استطاعت دے پارہ اسلام
او بلوغ او حریت (آزاد والے) شرط دے او سَبِيْلًا،

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ

تہ اوایہ اے کتاب والو دے کفر کوئی تاسو

بِأَيِّتِ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ

یہ آیاتو دے اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ خبر دے یہ

مَا تَعْمَلُونَ ﴿۹۸﴾

ہغہ عملو نو چہ تاسو یے کوئی ۔

نہ مراد توخہ او سورلی دہ او دا قول قرطبی دے عمر او ابن عباس رضی اللہ عنہم او نورو تابعینو او دے امام شافعی او امام ابوحنیفہ رحمہم اللہ کرخو لے دے ۔ او ابن کثیر دے عکرمہ نہ نقل کرے دی چہ سبیل صحت دے بدن تہ وئی شے او قرطبی دے ائسو دا قولو تفصیلی ذکر کرے دے ہغہ او گورئی ۔

وَمَنْ كَفَرَ، ابن کثیر دے ابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد وغیرہ نہ نقل کرے دی چہ مراد دے دینہ ہغہ خو کہ دے چہ انکار او کفری دے فرضیت دے حج نہ ۔ او حسن بصری یہ ظاہر باندے حمل کرے دے ۔

فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَنِ الْعَالَمِينَ، ہر کہ چہ دے بیت اللہ یہ بارہ کس ہدی للعالیین او یلے شو نو دے دے پر یخود لو سرہ یے حکہ ہول عالم ذکر کرے دے او یہ دیکس لطیفہ اشارہ دہ چہ بقاء دے بیت اللہ سرہ بقاء دے دنیا متعلق دہ چہ خو پورے کعبہ موجود وی او احترام یے جاری وی نو دنیا بہ آبادہ وی لکہ چہ یہ دے باندے بعض روایات دلا لے کوی نو ہر کہ چہ کعبہ ورا نہ کرے شے نو اللہ تعالیٰ بہ خیلہ غنا رے حاجتی) بنکارہ کرے یہ فنا کو لو دے عالم سرہ ۔ ۹۸۔ یہ دیکس زجر دے اہل کتابو تہ او مذاہبت یے دے مخکس سرہ دادے چہ او یلے شو فیہ ایٹ بیئت، او اہل

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ

تہ اوایہ اے کتاب والو دے اودوی تاسو

عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مِنْ اَمَنْ

د لارے د اللہ تعالیٰ تہ ہغہ خوک چہ ایمان یے راوڈے

تَبْغُوْنَهَا عِوَا جَا وَاَنْتُمْ شُهَدَآءُ

لہوئی تاسو دغہ لارے لہ کیر لیج او حال داچہ تاسو علم لری

کتا بو د دغہ آیا تو نہ انکار کرے دے او حج د بیت اللہ نہ متی
نواوس هغوی له زورنه ورکوی - دارنگ په مخکنس آیاتو نو
کس په جوابونو د شهباتو سره صدق د آخری نبی صلی الله
علیه وسلم ثابت شولیکن یهود او نصاری بیا هم د هغه نه
انکاری کوی نو دوی له زورنه ذکر کوی -

لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِآيَاتِ اللّٰهِ ، مراد د آیات الله نه ایت بینت
د کعبه دی او دوی په هغه باندے علم لرلو یا مراد د
آیاتو نه د تورات او انجیل دی چہ دلالت کوی په صدق د
آخری نبی باندے او دوی په هغه باندے علم لرلو - یا مراد
د ایت الله نه قرآن کریم دے چہ په هغه کیں ذکر د فرضیت
د حج دے او دا قول ابو حیان ذکر کرے دے او په روستو
توجیه سره وهم د تکرار دفع شو چہ په آیت نه کیں هم
داسے زورنه ذکر ده لیکن هلته مراد آیاتو نه د تورات
او انجیل وؤ چہ دوی په هغه کفر کوؤ سره
د علم د دوی نه نو ورته ورئیل شوے وؤ -

وَاَنْتُمْ شُهَدَآءُ ، او دلته مراد قرآن کریم دے او په دے
باندے د دوی تفصیلی علم ته وؤ نو الله تعالی او فرمائیل
والله شهید علی ما نعلمون ، په دے جمله کیں سخت تهدید
او زورنه ده - آوسی وئیلی دی چہ شهید په معنی د عالم
او اطلاع لرونکی دے دارنگ ابو حیان هم وئیلی دی چہ

وَمَا لِلَّهِ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۹۹﴾

اوتہ دے اللہ تعالیٰ غفلت کوڈنکے دھخہ کارونونہ چہ تاسو کوئی -

شہید تہ مراد یہ صفت کہ اللہ تعالیٰ کس عالم دے او دا صیغہ کہ مبالغہ دہ -

۹۹:- ہر کلمہ چہ مخکش آیت کس زجر وڈ کہ دوی یہ کفر او گمراہی باندے نو اوس زجر ورکوی یہ گمراہ کولو کہ نور و خلقو باندے چہ ہفے تہ صَال مُضِل و ٹیلے شی -

لَمْ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ، صد لازمی او متعدی دواہہ استعمالیہی لیکن دل تہ متعدی دے حُک کہ چہ مفعول (مَنْ اَمَنَ) ذکر کرے دے او سَبِيلِ اللّٰهِ دین او شرع کہ اللہ تعالیٰ دہ او یہ ہفے کس قرآن اوستت او ایمان او توحید داخل دی - امام راغب مقدرات کس وٹیلی دی چہ کہ کوم آیت یہ سر کس قل یا اهل الکتاب وی نو یہ ہفے کس اول زجر مراد وی او بیا دلالت کوی یہ دعوت باندے او یہ کوم آیت کس چہ بغیر کہ قل نہ یا اهل الکتاب ذکر وی نو یہ ہفے کس دعوت مراد وی اگر چہ یہ زجر باندے ہم دلالت کوی -

مَنْ اَمَنَ مفعول دے دپارہ کہ تَصُدُّوْنَ کہ کہ کتاب والو تہ وی او کہ کہ غیر کتابی وی -

تَبَغُّوْهُمَ عَوَجًا، ہا ضمیر سبیل اللہ تہ راجع دے او قرطبی وٹیلی دی چہ یہ دیکس لام پتہ دے یعنی کھار لہتوی او طلب کوئی او کوشش کوئی تاسو دغے لارے لہ کہ کہہ ولو) -

عَوَجًا، یہ زیر دین سرہ دلالت کوی یہ کوبدوالی معنوی باندے یعنی یہ دین کس او قول او عمل کس او یہ اخلاقو کس، چہ ہفہ یہ فکر کولو سرہ معلومیہی - او یہ زور دین سرہ کہ محسوساتو دپارہ استعمالیہی لکہ دیوال او اوتہ کہہ - او دے یہ تفسیر کس درے اقوال دی اول

داچه د خلقو په زړونو کښ د سبیل الله په باره کښ شکونه
اوشبهات اچوی ددے د پاره چه هغوی مرتد شی -
دویم قول دا دے چه سترے کوئ تا سو خاتو ته خپل په
اعتراضونو کولو او په خلقو اړولو کښ ددے لارے نه
را بوحیان، کشاف) -

دریم قول دا چه تبغون د بغی ته دے په معنی د تعدی
او ظلم کولو سره یعنی ظلم کوئ تا سو په دے لار باندے
په داسے حال کښ چه تا سو د دینه کاږه روان یئ (صاحب
اللباب او ابوحیان) -

او بل احتمال دا دے چه لټوئ تا سو دا لاره کږه یعنی
تا سو سبیل الله په غلط صورت پیش کوئ یا تا سو رچه
په کږه لار باندے روان یئ) او دعوی کوی چه دا
نیغه لار ده (صاحب اللباب) -

وَ اَنْتُمْ شُهَدَاءُ، په دیکښ خلور اقوال دی اول دا
چه تا سو علم لرئ چه په تورات کښ وئیلے دی چه دین
د الله تعالی اسلام دے دویم قول، تا سو علم لرئ چه
صد عن سبیل الله حرام او کفر دے - دریم قول،
تا سو مشاهده کړیدی (لیدلے دی) معجزات د آخری
نبی صلی الله علیه وسلم - خلورم قول، تا سو په خپل
امت کښ خاتو تان د شهادت ورکولو یئ یعنی په
تا سو باندے اعتماد کیدیشی نو و لے د (صد عن سبیل
الله) د گناه ارتکاب کوئ -

وَمَا لِلَّهِ بِعَاقِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ، تیر شوی آیت کښ د دوی
کفر صریح ذکر وؤ نو د هغے سره صفت د شهید مناسب
وو او په دے آیت کښ د دوی پټ پټ شبهاتو ته اشاره
ده نو د هغے سره په زور نه کښ دا جمله مناسب ده -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا

اے ایمان والو کہ چرے تاسو تابعداری اوکړئ

فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا

د یو ډله هغه کسانو چې ورکړې شوي دے هغوی ته

الْكِتَابَ يَرْدُّكُمْ بَعْدَ

کتاب واپس به اوکړئ تاسو روستو

إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ۝۱۰۰

د ایمان ستاسو نه کافران -

ستا: هر کله چه تر دے آیت پورے خیانتات دکتابیانو ذکر شول او خاص دا چه دوی تاسو د حق لارے ته منع کوی نو اوس مؤمنانو ته ادب ذکر کوی دپاره ددے چه بچ شی د دغه خیانتونو نه -

اول ادب دادے چه ددوی د اطاعت نه ځان بچ کړئ چه مرتد مونه کړی او د کفر کارونه درکښ پیدا نشی -
إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ ، إِن لَّغَط
د شک دلالت کوی چه مؤمنان خو دا کار نه کوی لیکن تنبیہ ورکول مقصود دے -

فَرِيقًا ، د دینه مراد هغه کسان دی چه د کمره کولو کوشش کوی -

يَرْدُّكُمْ ، رد دلته متضمن دے معنی د صیر لره نو دوه مفعولونه غواړی نو کافرین دویم مفعول دے یا کافرین حال دے او قید -

بَعْدَ إِيمَانِكُمْ د ډیر تقبیح دپاره دے .

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ

او خہ رنگ کفر کوئی تاسو او حال داچہ دوستلے کیدیشی

عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ

یہ تاسو باندے آیاتوہ دے اللہ تعالیٰ او یہ تاسو کین

رَسُولُهُ ط وَمَنْ يَعْصِمْ بِأَلْفِ

رسول دہغہ شنہ دے او چاہہ خان کلک کرد یہ اللہ تعالیٰ پورے

فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطِ

نو یقیناً او رسولے شو ہغہ لارے

مُسْتَقِيمٌ ۱۰۱

نیغ تہ -

منا :- مخکین آیت کین تحذیر ذکر شو دے اطاعت دے کتابیانو نہ چہ سبب دے کفر دے اوس تبعید رلے والے دے ذکر کوی دے صحابو او دہغوی دے تابعدارانو دے کفر نہ یہ سبب دے وجود دے موانعو دے کفر چہ ہغہ تلاوت او درسوتہ دے قرآن کریم او وجود دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او وجود دے سنت دے ہغہ دے یہ مؤمنانو کین - او دا دلیل دے چہ صحابہ کرام دے مرتد کیدلو نہ بیچ سالتے شوے دی -

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ ، دے استفہام دے پآرہ دے تبعید دے -

وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَیْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ ، صیغہ دے مجهول دلالت کوی یہ عموم دے رسولنو او دعوت دے قرآن کریم باندے حکم چہ مراد دے آیت اللہ نہ قرآن کریم دے - الوسی و ثیلی دی چہ دا مجهولی صیغہ دلالت کوی یہ استقلال دے دوارو (کتاب و سنت) باندے او اشارہ دے چہ ہر خوک چہ دے قرآن دعوت کوی نو دا کافی کیری دے ہدایت دے پآرہ -

وَفِيكُمْ رَسُولُ اللَّهِ کین وجود دے

ذات دھوہ مراد وؤ اور وستو دوقات دھوہ نہ دھوہ سنت
مراد دے دے وچ نہ رسول لفظی ذکر کرے دے چہ
دلالت کوی یہ وصف درسالت دھوہ باندے کہ تخصیص د
ذات مراد وے نو وئیے یہ یے وؤ۔

وَفِيكُمْ مُحَمَّدٌ (صلی اللہ علیہ وسلم) نو دا دلیل نشی
کید لے دھوہ گمراہانو دپارہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
روستو دوقات نہ ہم حاضر ناظر رپہ ہر خائے کیں) گنری۔
اوقربوی وئیے دی چہ داخل دی یہ آیت کیں ہوہ خوگ
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یے لید لے نہ دے خک چہ سنت
دھوہ قائم دی یہ خائے کید لو دھوہ۔ او داسے یے دزجاج
نہ ہم نقل کریدی۔ او ابن عطیہ ہم وئیے دی چہ اقوال
او آثار دنبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ امت کیں دھوہ دحضور
یہ خائے قائم دی او داسے آلوسی ہم وئیے دی۔

وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ، عَصَمَ يَه لَغَت کیں منع کولو او۔ پچ کولو
تہ وئیے نشی لکہ عرب وائی عَصَمَ الطَّعَامَ، (منع یے کرو
خوراک) او عصام ہوہ خیز تہ وئیے نشی چہ مشکیزہ یہ ہف
سرہ ترے کیری۔

وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ کیں دہ اقوال دی اول دا چہ مضاف
پتہ دے یعنی بدین اللہ چہ قرآن او سنت دے او اعتصام
یہ معنی دتسک دے یعنی دلیل نیول او تابعداری او عمل
کول او دا جملہ عطف دہ یہ وَاسْتَمُرُّ نَتْلٰی عَلَیْکُمْ باندے
او یہ خائے دحال کیں دہ او دویم قول دادے چہ اعتصام نہ
مراد پناہی حاصل دی یہ اللہ تعالیٰ سرہ یہ وخت دشر و
اوشہا تو اچولو دکتبیا تو کیں ددفع کولو دھوہ دپارہ۔ یہ
دے توجیہ سرہ دا نتیجہ دہ دَاِنْ لُّطِیْعُوْا دَمضمون دپارہ۔
فَقَدْ هَدٰی اِلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِیْمٍ، اشارہ دہ چہ اعتصام یہ
کتاب داللہ تعالیٰ یقینی سبب دہدایت دے دایہ اول قول سرہ۔
دارنگ التجاء کول اللہ تعالیٰ تہ دپارہ ددفع دشر دخلقو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

اے ایمان والو دیرہ کوئے کہ اللہ تعالیٰ نہ

حَقِّ سَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ

پہ پورہ دیرے سرہ او مہ مہ کیبیٹی تاسو

إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (۱۰۲)

مگر پہ داسے حال کیں چہ پورہ تابعدارئ -

عین ہدایت دے دا بنا دے پہ دویم قول باندے۔
۱۰۲۔ کہ دے آیت نہ کہ سورت دریمہ حصہ دہ پدیکیں
خاور اصول ذکر کوی دپارہ کہ مضبوطوالی کہ ایمان او کہ
جماعت کہ مؤمنانو او کہ حفاظت کہ هغوی کہ تفرق نہ او دیتہ
آداب ہم وئیلے شی۔

اول اصل او ادب پوئیں پاتے کیدل دی پہ کامل ایمان او
اسلام باندے ترمرگہ پورے او دیتہ اصلاح کہ نفسونو
وئیلے شی دا ذکر دے پہ سنا کیں۔

دویم اصل او ادب اتحاد ساتل دی پہ اعتصام بالکتاب
والسنة سرہ او دیتہ اصلاح کہ افرادو کہ جماعت وئیلے
شی پہ سنا کیں۔

دریم اصل او ادب دعوت کول کتاب او سنت تہ دپارہ کہ
نشر و اشاعت کہ اسلام او دیتہ اصلاح کہ اجانبو وئیلے
شی۔ او پہ دے پسے فائدے کہ دعوت کولو ذکر کوی لکہ
فلاح پہ سنا کیں او کہ مخونو سپین والے پہ سنا کیں
او خیریت (غورہ والے) پہ سنا کیں۔ او بیا تقابل دے
کہ صفاتو کہ گمراہانو کتابیانو او کہ صفاتو کہ صالحینو چہ
دعوت کوونکی دی او کہ ہریو لس لس صفات ذکر کوی بیا
تخویف او زجر دے گمراہانو تہ پہ سنا کیں۔

خلورم اصل او ادب پرہیز کول دی کہ دوستانے اورازدارئ

وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

او منگو لے اولگوئی پہ رسی دے اللہ تعالیٰ باندے ہوں

وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

او مہ دے دے کپڑے۔ او یاد کریں نعمت دے اللہ تعالیٰ

عَلَيْكُمْ اذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءُ فَالْف

پہ تاسو باندے کلہ چہ تاسو وئ دشمنان توجوہخ یے راوستلو

د منافقانہ او دھغ لس علتوہ (وجے) یے ذکر کرے دی
د سلا نہ ترینا پورے ییا تفریع دہ پہ دغہ اصولو باندے
پہ ذکر د واقعے د احد او د بدر سرہ۔ او پہ آخر کیں رد د
شرک فی التصرف دے د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ او توحید
ذکر کوی پہ ۱۷۹ کیں۔

ربط د مخکس سرہ دا دے، ہر کلہ چہ مؤمنانوتہ تحذیر
ذکر شو د گمراہ کید لو تہ پہ وسوسو د کتابیا تو سرہ نو اوس
د دوی د پوحوالی آداب ذکر کوی۔ پہ دے آیت کیں آدب د
پہ کاملہ تقویٰ سرہ او پہ دوام د ایمان او اسلام باندے تر
مرگہ پورے۔

حَقِّ شَقَاتِهِ، پہ دیکس اضافت دے موصوف تہ یعنی اِلَّا
تَقَاءُ الْحَقِّ او اضافت د حق مصدر تہ دلالت کوی پہ کمال
باندے او مراد د دینہ دا دے چہ پہ بارہ د حق کیں د ہیچا د
ملا متیا نہ دوی یرہ نہ کوی او پہ انصاف باندے قاسم وی۔
او خپلہ ڈبہ پہ واک کیں ساقی او دھر گناہ نہ د حان میچ کولو
کوشش کوی او وَالشَّقَوَاتِ اللَّهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ دے تفسیر دے
او پہ دے معنی سرہ دا منسوخ نہ دے او دا قول د ابن
عباس رضی اللہ عنہما او طائوس نہ نقل دے او پہ دے
معنی کیں د توحید پہ تلو اقسا مو یا تہ عقیقہ ساتل
ہم داخل دی (سراج المنیر)۔

بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ

پہ مینخ د زہونو ستاسو کیں نو شوے تاسو

بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ

پہ سبب د نعمت د هغه سره روپه روپه او تاسو دئی پہ

شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ السَّارِ

خاږه د کندے د اور

فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ط كَذَلِكَ

نو بچ یے کړی تاسو د هغه نه د غصے

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ

بیانوی الله تعالیٰ تاسو ته احکام خپل

لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۰۳﴾

د دے د پاره چه هدایت او موئی تاسو .

وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ، دا سے پہ سورہ بقرہ ۱۳۲
کس تیر شویدی یعنی پہ اسلام باندے پہ عقیدہ او عمل
کس هر وخت پا بند او سیرئی تر دے پورے چه پہ تاسو
باندے مرگ راشی پہ حال د ایمان او اسلام کیں -

۱۰۳ :- په دے آیت کیں دویم اصل او ادب ذکر دے او
مناسبت یے د مخکس سره اول دادے چه کامله تقوی
او همیش والے پہ اسلام باندے حاصلیری په سبب د
اعتصام بحبل الله - دویم دادے چه په هغه ادب کیں
اصلاح د خپل نفس وه او په دے ادب کیں اصلاح د
ټول جماعت د مسلمانانو ده - نو په آیت کیں امر دے په
اعتصام بحبل الله - او منع ده د تفرق ته - او د دے دوه
فائد ذکر کوی اوله قائد د نبوی ده چه هغه الفت پیدا کیدل دی پکوری کیں او دشمنی

ختمیدل دی اودومیه فائذ اخروی ده چه هغه د عذاب د آورته بچ کیدل دی۔
وَ اَحْتَصِمُوا، دا عطف دے په اتقوا الله باندے نو ایمان والو ته
خطاب دے اومعنی د عصمت مخکس ذکر شوه۔

يَحْبِلُ اللّٰهُ جَبِيْعًا، د حبیل الله په مصداق کس د مفسرینو
ډیر اقوال دی، عهد، قرآن، دین، طاعت، اخلاص د توبه،
جماعت د مؤمنانو، اخلاص د توحید او اسلام دا اقوال یو بل
ته نيز دے دی او په روایت د ابوسعید خدری او عبد الله بن
مسعود او زید بن ارقم رضی الله عنهم کس ذکر دی چه حبیل الله
قرآن دے (ابوحیان، صاحب اللباب)۔ او روایت د زید بن ارقم
رضی الله عنه مسلم راوړیدے۔ حبیل په اصل کس هغه سبب
ته وئیلے شی چه په هغه سره مقصد ته رسیدل کیدل شوی او په
عام عرف کس رسنی ته وئیلے شی او دلته په طریقه د تشبیه یا د
استعارے سره استعمال شویده یعنی لکه چه په رسنی سره د کوز
څاڅو لکوهی نه انسان بره راختمل شی او د زمک نه اوچت څاڅو ته هم په
هغه سره درختمل شی۔ اومختلف لری، خشاک او سامان وغیره پرے په
کیدی او پنه کس ترلے کیدل شوی نو دارنگ په اعتصام د قرآن سره
هم انسان د ذلت او جهالت نه بهر راوتلے شی اولویو درجاتو ته
رسیدلے شی۔ اومتفرق اومختلف خلق په دے سره متفق او
متحد گرځی۔

جَبِيْعًا، دا حال دے د فاعل د واعتصموا نه په معنی د مجتبعین
سره اودالفاظیے روستو د حبیل الله نه ذکر کړو اشاره ده چه په
اعتصام بحبل الله سره اتحاد او اتفاق حاصلیږی۔

وَلَا تَفَرَّقُوا، پدیکس منع ده د اختلاف کولو نه په دین حق کس
او د هر هغه بدعت نه چه سبب د تفرق گرځی یعنی د قرآن او سنت
په پرېځودلو سره چه کوم اختلاف او ډله بازی پیدا کیږی نو
هغه تفرق مراد دے او هغه منع دے۔ د دے وجه نه دافروعو
اومجتهداتو اختلاف ته نه دے شامل او په دے سره تنفی
د اجتهاد نشی کیدل لکه چه قرطبی وئیلی دی۔ او هغه وائی دی

چہ داسے اختلاف اجتہاد دی پہ صحابہ کرام و کس ہم موجود و
 لیکن دغہ اختلاف سبب ک فساد تہ دے او نہ ترینہ سبب ک
 فساد جوہر و پکار دی۔ لیکن کوم حدیث چہ دلتہ قرطبی لیکلے
 دے او ک خلقو پہ ژبو باندے مشہور دے چہ (اختلاف امتی
 رَحْمَةً) نودا ک سند پہ لحاظ سرہ ثابت نہ دے مناوی پہ فیض
 القدیر ج ۱ ص ۲۱۲ کس وئیلی دی چہ سبکی وئیلی دی چہ دا پہ
 نیز ک محدثینو معروف نہ دے او حہ خبر نہ یم ک دے پہ
 ہیخ سند باندے نہ صحیح نہ ضعیف نہ موضوع۔ اسیوطی
 پہ جامع صغیر کس لے سندہ ذکر کرے دے او عراقی وئیلی
 دی چہ بیہقی پہ مدخل کس دا حدیث ک ابن عباس رضی اللہ
 عنہما نہ راویدے لیکن سند یے ضعیف دے۔

وَ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ، پہ دیکس ترغیب دے عمل
 کولو تہ پہ تقویٰ او اعتصام بحبل اللہ پہ نعمت دنیویہ او
 اخرویہ سرہ۔ نعمت دنیویہ ختمول ک دشمنی دی چہ ک اوس
 او خزیج رچہ دودہ قبیلے ک انصار وے) پہ مینح کس دیو
 مقتول پہ سبب سرہ شیر شلے کلونہ دشمنی او اختلاف و۔
 لیکن پہ سبب ک اسلام قبولو سرہ ہغہ دشمنی ختم شوہ او ک
 دے نور تفصیل صاحب اللباب ذکر کرے دے۔ نِعْمَةٌ نہ
 مراد اسلام یا قرآن دے یا الفت پیدا کول دی روستو ک
 دشمنی نہ لکہ چہ روستو ذکر دی پہ اذْکُرْتُمْ اَعْدَاءَ قَائِلُ
 بَيْنَ قَوْمٍ بِكُمْ قَاتِبِحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا، او داسے پہ سورہ
 انفال ۳۳ کس ہم دی۔ اَصْبَحْتُمْ پہ صبا کس دا خلید لو تہ
 وئیلے شی او پہ معنی ک صِرْتُمْ سرہ استعمال پیری لیکن پیرے
 لفظ کس اشارہ دہ چہ دشمنی پہ مثال ک تورے شپہ دہ او
 مینہ محبت پشان ک رہا ک صبا دے۔ اِخْوَانًا او اِخْوَةٌ دوارہ
 جمع ک آخ ک پارہ دی۔ بعضے اہل لغت وئیلے دی چہ اخوان
 پہ دینی روروی کس استعمال پیری او اخوت پہ شبی روروی
 کس لیکن دا اکثری قاعدہ دہ ہمیشہ تہ دہ۔ او ک دے

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ

ادوی د ستاسو نه یوه ډله چه دعوت کوی

إِلَى الْخَيْرِ وَيَا مُرُوءَنَ بِالسَّمْعَرُوفِ

خیر طرف ته او حکم کوی د نیک

اخوت ډیرے قصه په انصارو کس مشهور دی یو دهغه نه ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دے چه یو سر د بیزه روریت کړے شوے) په اوږ کورو نو د انصارو کس گرځیدلے وو چه یو کور بل کور ته دایثار او احتیاج دهغه د وچه نه ورکوو تر دے چه واپس اول کور والو ته را اور سیدلو۔
بِنِعْمَتِهِ دالفظ گئے دوباره ذکر کړو ځکه د اول نعمت نه دشمنی لرے کول مراد دی او د دویم نه الفت او اخوت پیدا کیدل مراد دی یا د اول نه اسلام مراد دے او د دویم نه قرآن مراد دے۔

وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا، په دیکس نعمت اخرویه ذکر کوی چه په سبب د اسلام او قرآن د اور د جهنم نه بچ شوئ۔ شفاً طرف او غاړے ته وئیلے شی۔ مِنْهَا ضمیر حفره یا نار ته راجع دے یا شفا ته راجع دے په اعتبار د مضاف الیه مؤنث سره او په دے عبارت کس تشبیه مراد ده یعنی په سبب د کفر او د شرک سره تاسو داسه وئ لکه چه انسان د اور د کندے په غاړه باندے اولاد وی نیز دے وی چه په هغه کس پر یوځی لیکن څوک دوست یئ راشی او دهغه غاړے نه یئ لرے یوځی نو الله تعالی د اسلام په وچه سره تاسو د جهنم د کندے نه بچ اوساتلئ۔ انقاذ وئیلی شی یو څیر د بل د لاس او قبضه نه خلاصول۔ نو په دے لفظ کس ډیر تاکید او مبالغه ده په بچ کولو کس۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ، آيات نه مراد

وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ

او منع کوی دَ بَدِئُ نہ او دغہ کسان

هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۱۰۳﴾

خاص دوی فلاح موندونکی دی -

قرآن دے او تیر شوی آیاتونہ ددے سورت او اشارہ دہ چہ د
قرآن بیان پہ داسے ترتیب سرہ ذکر شوچہ سبب دہدایت
موندلودے۔

۱۰۳۔ دا عطف دے یہ ماقبل آیت باندے او خطاب دے
مؤمنانوتہ او ذکر ددریم اصل او ادب دے دپارہ د
اصلاح دَنور وخلق و مشترکانو، کافرانو، متافقانو، فاسقان
وَلَا تُكِنُّ فِتْنَتَكُمْ دَامَةً، پہ دے مِنْ کس دوه اقوال دی اول
قول داچہ دا دپارہ د تبعیض دے یعنی بعضے ستاسو
نہ او دا قول دضحاکی او دطبری دے او قرطبی غورہ کرے
دے او دلیل یے دا دے چہ دعوت الی الخیر ہذہ شوک
کولے شی چہ خیر او معروف او منکر یا ندے علم لری او
دارنگ د هغه طریقہ پیژنی او حیونو د سختی او د نرمی
کس فرق کولے شی نو مراد یہ دے سرہ علماء دی
(ابو حیان)۔ او دلالت کوی پہ دے قول باندے آیت ۱۰۳
دسورہ یوسف۔ یہ دیکس لفظ بصیرت پہ معنی د علم
سرہ دے نو پتا یہ دے قول باندے دعوت فرض کفائی
دے او مصداق یے اہل علم دی پہ ہر مکان او ہر زمانہ
کس۔ دویم قول دادے چہ مِنْ دپارہ د بیان دے او دا
قول د رجاج دے یعنی دعوت پہ ہر مکلف یا ندے
فرض دے پہ لاس سرہ یا پہ ژبہ سرہ یا پہ زہرہ سرہ
نو امر عام دے خوسا قطیگی یہ فعل د بعضو کساو سرہ۔
ددے قول رجع ہم فرض کفائی تہ دہ۔ فیصلہ دا دہ
چہ ہر مسلم او مؤمن باندے دعوت فرض دے او چاچہ

دیوے مسئلے علم حاصل کرے دے تو یہ ہفتہ یا ندے دے
دعوت فرض دے او چاہے دیر علم حاصل کرے دے تو یہ
ہفتہ یا ندے دے دے دعوت فرض دے لیکن چہ یو علاقہ کیں
دیر علماء وی تو یہ ہفتہ یا ندے فرض کفائی دے او چہ یو
علاقہ کیں یو عالم حق پرست وی او نور علماء حق تہ وی تو
یہ ہفتہ یا ندے فرض عین دے۔

يَذْخَبُونَ إِلَى الْحَيِّ، ابن كثير د ابن مردويه روايت د
ابو جعفر باقر تہ مرفوع نقل کرے دے چہ مراد یہ
خير سرہ اتباع د قرآن او سنت دہ۔ او اسلام او عمل
یہ طاعت د الله تعالى او جہاد پکشن ہم داخل دی او دا اقوال
ابو حیان ذکر کری دی۔

وَيَا مُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، زمخشری
و ییلے دی چہ دا عطف د خاص دے پہ عام یا ندے حکم
خير عام دے ہر فعل د خير او ترک د منکر تہ شامل دے
لیکن غورہ دادہ چہ دا عطف تفسیر دے حکم چہ لفظ د
خير د معروف او منکر تہ بغیر بل مصداق تہ لری نو دا
تفصیل بعد الاجمال دے د تاکید د پارہ۔ معروف پہ
شریعت کیں ہر ہفتہ قول او فعل دے چہ پہ شرع
سرہ دے حسن (ثواب) ثابت وی نو توحید او فرائض
او اعمال او مندوبات تو ہولو تہ شامل دے او منکر ہر ہفتہ
قول او فعل دے چہ پہ شرع سرہ دے قبح (رہی)
ثابت وی دارنگ معروف ہفتہ خیز دے چہ کتاب او
سنت سرہ موافق وی او منکر ہر ہفتہ خیز دے چہ د
کتاب او سنت تہ خلاف وی تو یہ معروف کیں اول توحید
او ایمان داخل دے او یہ منکر کیں اول شرک او کفر
داخل دے نو زاد المسیر کیں ابن جوزی د ابو العالیہ تہ
چہ روایت کرے دے چہ معروف توحید دے او منکر
شرک دے دا د تخصیص د پارہ تہ دے بلکہ ذکر د اول

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا

او مہ کیڑی پشان دھوہ کسان چہ دے دے شول

وَاجْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ

او اختلاف یے اوکرو دوستو دھوہ نہ چہ راغلل دوی نہ

الْبَيِّنَاتِ ۖ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ

بنکارہ دیلونه او دغہ کسان دوی دپارہ

عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۰۵﴾

عذاب لوئے شان والا دے ۔

مصدق دے یہ دواہد کیں -

فائدہ :- قرآن کریم کیں پہ ہر خائے کیں د امر بالمعروف سرہ نہی عن المنکر یو خائے ذکر کرے دہ لکہ یہ دے سورت ۱۱۱ ، ۱۱۲ ، ۱۱۳ او سورہ اعراف ۱۵۱ ، توہ ۱۱۱ ، ۱۱۲ ، حج ۱۱۱ اولقمان ۱۱۱ کیں نو معلومہ شوہ چہ اکتفاء کول یہ یو قسم باندے یعنی صرف امر بالمعروف کول یا صرف نہی عن المنکر کول ناقص عمل د دعوت دے او پیراہم پکین نہی عن المنکر دہ حکمہ د دے یہ پریخود لو سرہ اللہ تعالیٰ سخت زجر ذکر کرے دے یہ سورہ مائدہ ۱۱۱ ، ۱۱۲ کیں ۔

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ، مراد د فلاح نہ دادہ چہ دوی تہ بہ د دے عملو نو اجر ونہ او د عملو نو دھوہ چانہ چہ د دوی د دعوت تا بعداری یے کرے دہ ملاویری او دے تہ اجر غیر ممتون وئیلے شی اوھوہ یہ جنت پورے خاص دے ۔

۱۰۵ :- یہ دے آیت کیں اشارہ دہ چہ یہ ترک د دعوت سرہ تفرق او اختلاف پیدا کیڑی او عذاب عظیم ملاویری نو دا ناکارہ اثر دے چہ یہ ترک د دعوت یا ندے مرتب

کیری او مقابل د قلاح دے - او په آیت کس نهی ده د تشبیه
د یهود او نصاریٰ نه چه هغوی دعوت ترک کړے و د او دیر
فرقے په هغوی کس پیدا شوے -

وَلَا تَكُونُوا عِطْفَ دے په وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ بَانْدے -

گالریښ تفرقو واخلو، ابو حیان و نیلی دی چه دا تفصیل
د ماقبل دے یعنی وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ تفصیل د وَاَعْتَصِمُوا دے او
وَلَا تَكُونُوا گالریښ آه تفصیل دے د لَا تَكْفُرُوا د پاره -

د ابن عباس رضی الله عنهما او حسن بصری نه نقل دے
چه مراد د دینه یهود او نصاریٰ دی ځکه چه په حدیث

صحیح کس وارد دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم
فرمائیلے دی چه مخکس اهل کتاب (یهود او نصاریٰ) یخپل

دین کس دوه او یا دله جوړ شویو او د امت به درے او یا
دلو ته تقسیمیری - او بعض مفسرینو وئیلے دی چه مراد د

دینه بدعتیان د دے امت او حروریه دله (خوارج) دی
لیکن صحیح داده چه دوی په طور د تشبیه سره په آیت کس

داخل دی یا په طریقه د اخبار بالغیب (پیشگوئی) سره
ځکه چه په وخت د نزول د قرآن کس دوی موجود نه

وؤ - او په مینځ د تفرق او اختلاف کس فرق دے په درے
وجوهو سره - اوله وجه داده چه تفرق په اصولو کس وی او

اختلاف په فروعو کس وی - دویمه وجه ، تفرق په اصولو
کس وی او اختلاف تحزب او دله بازی او تعصب کول دی -

دریمه وجه ، تفرق د کتاب او سنت پریخودل دی او اختلاف
مخالفت کول د کتاب او سنت نه - صاحب اللباب څلورم فرق

ذکر کړے دے چه تفرق والا هغه کسان دی چه د تصومو
شرعیو باطل تاویلات کوی او اختلاف دا دے چه هر

یو د خپل مذهب تصرت کوی - لیکن په اوله وجه کس
اختلاف د فروع چه مرتب وی په اختلاف اصولی باندے

نودا امر قبیح دے - نفس اختلاف د فروع د صحابه کرامو

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ

پہ داسے ورخ چہ سپین بہ شی بعض مخونہ او تور بہ شی

وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ

بعض مخونہ نو ہونہ کسان چہ تور بہ شی

وُجُوهُهُمْ قَفَا كَفَرْتُمْ بَعْدَ

مخونہ دھوی راویہ وئیلے شی دوی تہ ایا کفر کرے دے تاسو دوستو د

إِيمَانِكُمْ فذُوقُوا الْعَذَابَ

ایمان ستاسونہ نو اوخکی عذاب

بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۱۰۶﴾

پہ سبب دھونہ چہ تاسو کفر کوڈ -

او د مجتہدینو پہ مینع کس پہ دیکش داخل نہ دے - دلته زیات تفصیل قاسمی پہ خیل تفسیر کش او آلوسی لیکل دے۔
 مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، ذَا بِنِ عَبَّاس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا
 پہ نیز ہونہ ایا تونہ مراد دی چہ مخکین ملتونو بات دے
 نازل شوے وڈ او تورات او انجیل او قرآن پہ کس داخل دی۔
 وَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ، دا دلیل دے چہ تفرق
 او اختلاف گناہ کبیرہ دے او کلہ کلہ کفر تہ اور سیری۔
 ملا: دا متعلق دے پہ عذاب عظیم پورے او مفعول فیہ
 دے دھغ دپارہ یا لفظ دَ وَ أَذْکُرُ پتہ دے او پہ دیکش
 د تفرق نہ د۔ پچکید لو او د دعوت نتیجہ دہ پہ سپینوالی
 د مخونو سرہ او نتیجہ د پر بخود لو د دعوت او د تفرق پہ
 توروالی د مخونو سرہ ذکر کوی۔

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ، صحیح دادہ چہ مراد
 د سپینوالی او توروالی تہ معنی ظاہری حقیقی دہ او داسے
 پہ سورہ یونس ۷۱ او سورہ زمر ۷۱ او سورہ قیامہ ۷۲

او سورہ عبس ۳۸ کئیں دی۔ او دا یہ پہ وِخْ دَ قِیامت کئیں
 وی لیکن دَ مفسرینو پہ تعین دَ مقام کئیں اَقوال دی۔ اول
 قول، دا یہ پہ وخت دَ پاسید لو کئیں وی دَ قیرونو تہ۔ دویم
 قول، دا یہ وخت دَ تول کولو دَ اعمالو کئیں وی، دریم قول،
 پہ وخت دَ لوستلو دَ اعمال نا مو کئیں پہ وی۔ خلورم قول،
 دا یہ پہ وخت دَ وئیلو دَ وَاُمْتَازُؤا الیَوْمَ اَیَّهَا الْمُجْرِمُونَ
 کئیں وی۔ پنجم قول، کلہ چہ اوئیلے شی چہ ہر خوک دے دَ
 خیل معبود سرہ روان شی نو دا یہ پہ ہغہ وخت کئیں وی۔
 او پہ مخونو والو کئیں ہم اَقوال دی اول قول دَ ابن عباس
 او دَ ابن عمر رضی اللہ عنہم دے چہ حدیث مرفوع
 کئیں وارد دی چہ سپین پہ شی مخونہ دَ اہل سنت او تور
 پہ شی مخونہ دَ اہل بدعت۔ قرطبی وئیلی دی دا حدیث
 منکر دے۔ او حدیث (موقوف) دَ ابو امامہ رضی اللہ عنہ
 دے چہ دہ اولیدل سرو تہ (دَ خوارجو باغیانو) چہ آویزان
 وڈ پہ دروازہ دَ دمشق یاندے نو اوئیل یے چہ کَلَابُ النَّارِ
 شَرُّ کُلِّی تَحْتَ اَدِیْمِ السَّمَاءِ خَیْرُ قَتْلِی مَنْ قَتَلُوْهُ، ردا
 سپی دَ اوردی او بدتر قتلان (قتل کرے شوی) دی لاندے
 دَ خرمنو دَ آسمان تہ او غورہ دی ہغہ خوک چہ دوی
 قتل کری دی) بیایے اولوستلو دا آیت یَوْمَ تَبْیَضُ وُجُوْهُ
 وَتَسْوَدُ وُجُوْهُ، رترمذی وئیلی دی چہ دا حدیث حسن دے۔
 دویم قول دَ عطاء دے چہ سپین پہ شی مخونہ دَ مہاجرینو
 او انصارو او تور پہ شی مخونہ دَ بنو قریظہ او بنو نضیر۔
 دریم قول دَ ابی بن کعب دے چہ مراد تریزہ کافران دی
 پہ دلیل دَ روستو جملے سرہ او دا قول منافقانو او مرتدینو
 او یہود او نصاری او ہغہ مبتدعینو تہ چہ بدعت یے
 کفر تہ رسید لے وی شامل دے۔ او قرطبی پہ تفسیر دے
 آیت کئیں وئیلی دی چہ ہر چا چہ بدل کرو دین دَ اللہ تعالیٰ
 یایے بدعت پیدا کرو پہ دین دَ اللہ تعالیٰ کئیں ہغہ خیز

چہ کہ دین نہ دے تو دے یہ کہ حوض کوثر نہ شہلے کیبری
 او مخ بہ یے توری - او پدیکس داخل دی هغه خوک چہ
 کہ مسلمانانو کہ عقیدے ته مخالف شی لکه خوارج اورواقض
 او معتزلہ او ظالمان او بشکارہ کوؤنکی دکبارو گناہونو او
 خاوندان کہ هوی او بدعتیان کہ دے تولو یہ یارہ کنس یرہ
 کیدیشی چہ یہ دے آیت کنس داخل وی اگرچہ یہ اور کنس یہ
 هغه خلق همیشه وی چہ هغوی کافران او منکروی -

قَالَ الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ، یہ
 دیکس تخویف اخروی دے یوہلے ته اودا تفصیل کہ دواہر قرقو
 دے یہ طریقہ کہ لف او تشرغیر مرتب سرہ - وجہ کہ بدل لولو
 کہ ترتیب دادہ چہ سپینو مخونو والا افضل دی نواول یے
 هغوی مخکنس راوہل کہ یارہ کہ شرافت کہ هغوی - نو بیایے تورو
 مخونو والا مخکنس کہو چہ مقصد کہ دوی کہ حال ته تحذیر
 ورکول دی او دفع کہ ضرر مخکنس وی کہ قائدے راخکلو ته -

قَالَ، شرط دے او جزاء پتہ ده یعنی قِيْلَ لَهُمْ أَكْفَرْتُمْ
 بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ، أَكْفَرْتُمْ کنس اختلاف دے یہ خطاب کنس،
 یہ سبب کہ اختلاف سرہ یہ تَسْوَدُّ وُجُوْهُ کنس نو کہ مراد کہ
 هغه ته مبتدعین وی یہ داسے بدعت سرہ چہ کفر ته رسول
 کوی نو خطاب دغه مبتدعینو ته دے او کہ مراد کہ هغه ته
 بنو قریظہ بنو نضیر (یہودیان) وی نو هغوی کہ بعثت کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم ته ورا ندے یہ هغه ایمان لرلو او هر کله
 چہ هغه مبعوث کرے شو نو دوی کفر او کپرو نو خطاب دغه
 یہود دوتہ او شو - او کہ مراد کہ هغه ته عام کافران وی نو هر
 کافریہ فطرت کہ توحید سرہ پیدا شوے دے اور سوتو یے
 کفر اختیار کرے دے نو دا خطاب ورتہ صحیح دے او کہ
 مراد کہ هغه ته منافقان وی نو منافق خویہ ژبہ ایمان راوہے
 دے او یہ ژبہ سرہ یے کفر کرے دے نو هغه ته دا خطاب
 صحیح دے او کہ مراد مرتدین شی نو دا خطاب خود واضح

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ

او ہر چہ ہنہ کسان دی چہ سپین بہ شی مخونہ د هغوی

فَكَفَىٰ رَحْمَةً لِّلَّهِ هُمْ فِيهَا

نودوی بہ پہ رحمت د الله تعالیٰ کنس وی دوی بہ پہ هغ کنس

خَلِدُوا فِيهَا ۝ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ

ہمیشہ وی - دارچہ ذکر شول آیا تونہ د الله تعالیٰ دی

تَسْأَلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ط

لولو مونو دے لہہ پہ تا باندے پہ حقہ سرہ

وَمَا لِّلَّهِ يَرْيَدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ۝

اونہ دے الله تعالیٰ چہ او خواہی ظلم کول پہ عالم والو باندے۔

دے۔ داسے تفصیل ابو حیان ذکر کرے دے۔

فَكَفَىٰ رَحْمَةً لِّلَّهِ ۝ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ ۝ تَسْأَلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ط
د استعارے سرہ ذکر کرے دے اشارہ دہ چہ د عذاب خون
ترنج دے او دوی بہ د هغے پہ ترنجوالی باندے بنہ
پوہہ شی۔

بنا۔ یہ دیکھیں بشارت اخرویہ دے دویسے دے تہ۔

فَكَفَىٰ رَحْمَةً لِّلَّهِ ۝ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ ۝ تَسْأَلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ط
ہر طرف نہ شامل وی حکہ چہ هغے کے طرف گر خولے دے
او صافت د رحمت کے الله تعالیٰ تہ کرے دے اشارہ دہ عظمت
د رحمت د هغہ تہ او اشارہ دہ چہ جنت تہ داخلیدل ہم یہ
رحمت د الله تعالیٰ سرہ دی او ابن عباس رضی اللہ عنہما
نہ روایت دے چہ مراد د رحمت نہ جنت دے۔

۱۰۸۔ یہ دے آیت کنس ذکر د صدق د رسول صلی اللہ علیہ
وسلم دے او جواب د سوال دے چہ د مخکس مضمون نہ
پیدا کیبری یعنی ہر کلہ چہ او ٹیلے شو چہ د کافرانو مخونہ

یہ توروی کیدیشی چہ دایہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 دَخَان تہ وئیلے وی حُکَہ چہ داخو ظلم کول دی او اللہ تعالیٰ
 خو ظلم تہ کوی حاصل جواب دادے چہ دا آیا توتہ د اللہ
 تعالیٰ د طرف تہ دی د حق بیان د پیارہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم دَخَان تہ تہ دی جوہ کپی او مجرمانوتہ سزا
 ورکول ظلم تہ دے بلکہ عدل دے۔

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ، تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ دہ ہول مخکین مضمون تہ خصوصاً
 عذاب عظیم تہ او تفرق والوتہ او مخونہ تورہ ولو د کافرانو
 تہ یہ ورخ د قیامت۔

نَسُوهُنَّ عَلَيْكَ بِالْحَقِّ، نسبت د تلاوت اللہ تعالیٰ تہ حقیقت
 دے پشان د نور و صفات الہیہ بغیر د تمثیل او تشبیہ تہ
 او بغیر د تحریف او تاویل تہ۔

بِالْحَقِّ، حق پہ معنی د رشتیا سرہ دے او ابن کثیر وئیلے
 دی چہ مراد ترینہ کشف ر بنکارہ کول (د احوالو د دُنیا
 او د آخرت دے۔

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ، پہ دیکن مبالغہ دہ یعنی
 چہ ارادہ د ظلم تہ کوی تو ظلم کول خو د هغه د شان تہ
 ہیرہ لرے خبرہ دہ۔ د ظلم دلتہ معنی مصدری مراد
 دہ او للعالمین پہ دے پورے متعلق دے او نکرہ یے
 پہ مقام د نفی کنن ذکر کریدہ د ہیر عموم د پیارہ یعنی
 پہ ہیخ یو شخص باندے د ہیخ قسم ظلم کولو ارادہ تہ کوی۔
 او معتزلہ وائی چہ ظلماً اسم مصدر دے یعنی بندہ کان
 چہ کوم گناہونہ کوی نو دا د اللہ تعالیٰ ادا ارادے تہ بغیر
 کوی بندہ کان د دے پہ خیلہ خالق دی او دا قول باطل دے
 حُکَہ چہ پہ داسے وخت کنن مِنَ الْعَالَمِينَ وئیل پکار
 وؤ۔

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص الله تعالى لما اختار كده هغه خيزونو چه په اسمانونو کس دی او د هغه

فِي الْاَرْضِ ط وَ اِلَى اللّٰهِ

چه په زمکه کس دی او خاص الله تعالى طرف ته

تَرْجِعُ الْاُمُورُ ۱۰۹ كُنْتُمْ خَيْرَ

گرځولې شي ټول کارونه - دے تاسو غوره

اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ

امت راديسنه شوي يئ د خلقو د پاره امر په کوئ

بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

په نیکو سره او منع په کوئ د بدئ نه

وَتَوْعِظُونَ بِاللّٰهِ ط وَلَوْ اٰمَنَ

او ایمان په لرئ په الله تعالى باندے او که چرے ایمان راډرلو

بينا :- په دے آيت کس ذکر د علت دے د پاره د
وَمَا اللّٰهُ يَرْيَدُ ظُلْمًا، يعنى ظلم هغه څوک کوی چه قدرت
عامه او واسعه نه لری او د الله تعالى د پاره خو په دنيا
او آخرت کس فراخه قدرت او تصرف دے نو هغه
غني (بے پرواه) دے د ظلم کولو نه - دا رنگ
په دے آيت کس دعوی د توحید ده روستو د صدق
رسول نه يعنى ټوله بادشاهی او تصرفات د الله تعالى
دی نو هغه حاجت روا او حقدار د بندگۍ دے - او
دے دواړه توجیها تو ته قرطبی اشاره کړیده -
وَاللّٰهُ لَام د پاره د ملک او عیدیت او تصرف دے -

أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا

کتاب والو

ضرور غوره به ده

لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ

دوی لره

بعض د دوی نه

مؤمنان دی

وَ أَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ۱۱۰

او ډیر

د دوی نه

نا فرمان دی -

۱۱۰- دا متعلق دے دَ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ سَرَّةً أَوْ يَهْدًى مِّنْهُمْ
کښن جملے معترضه دی او په دیکس ډیر ترغیب او تیزی ورکول
مقصد دے په دعوت کولو یا ندے او فائده د دعوت
ذکر کوی په وصف د خیریت سره یعنی دعوت سبب د خیریت
(غوره والی) دے په نیز د الله تعالیٰ -

کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ، دا خطاب اول صحابه کرام ته دے او بیا شامل
دے د هغوی تابعان او ته ترقیا مته پورے په صفت د
دعوت کولو سره - په گان او لفظ د کُنْتُمْ کښن دے اقوال
دی اول قول دادے چه کان فعل ناقص دے او خیرامة خبر
دے او دا کان د دوام د نسبت د پاره دے لکه گان الله
غَفُورًا رَّحِيمًا، او گان فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا -

دویم قول دادے چه کان ناقص دے او یخيله معنی
(انقطاع د ماضی) سره دے یعنی کُنْتُمْ فِي الْفُجُورِ الْمَحْفُوظِ
او فِي عِلْمِ اللَّهِ او فِي الْكِتَابِ السَّابِقَةِ رَوِي تاسو په کتاب د
تقدیر کښن یا په علم د الله تعالیٰ کښن یا په مخکنو کتابونو کښن -
دریم قول دادے چه کان زیاتی دے په معنی دَ أَنْتُمْ
سره او دا قول د قراء دے په دیکښن اول قول غوره
دے - خیر اسم تفضیل دے مضاف دے نکره ته او هغه
په معنی د جمع کښن ده یعنی ډیر امتونه -

أَخْرَجَتْ، مراد د اخراج ته ظهور او خوریدل دی او فاعل

دَاخِرَاجِ اللّٰہِ تَعَالٰی دے او یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ دا امت د
وَجْہ د دعوت نہ بنکارہ او مشہور دے۔

لِلنَّاسِ مَتَعْلَقِ دے دَخِیرِ سِرہ یَا دَاخِرِجَتِ سِرہ او لَام
دِیَارہ دَا نْتَفَاعِ دے۔

تَا مَرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، دَا صِفَتِ دے یہ
مَعْنٰی دَ شَرْطِ سِرہ یَا عَلَتِ دے دِیَارہ دَخِیر۔ او مَجَاهِدِ وَثِیْلِ
دِی چہ اِذْ لَفْظِ دِلْتہ پِت دے نو معلومہ شَوہ چہ سَبَبِ د
خِیرِیْتِ (غورہ والی) اَمْرِ بِالْمَعْرُوْفِ او تَنْهٰی عَنِ الْمُنْكَرِ دے
قَرْطَبِ وَثِیْلِ دِی ہر کلہ چہ د دے امت نہ خُوکِ دَا کَارِ
پَرِیْرِ دِی نو دِوِی قَابِلِ دَ ذَمِ او دِیْئِ وِی او دَا بَہِ سَبَبِ
وِی دَ دِوِی دَہْلَاکَتِ دِیَارہ۔ اَلْوَسٰی وَثِیْلِ دِی چہ مَعْرُوْفِ
ہُوْلِ طَاعَاتِو تہ او مُنْکَرِ ہُوْلِ مَعَاصِیو تہ شَامِلِ دے او د
اِبْنِ عَبَّاسِ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُمَا تہ یَے تَقْلِ رَاوِیْدِے چہ لُوٹَے
مَعْرُوْفِ کَلِمَہ دَ تَوْحِیْدِ دہ او لُوٹَے مُنْکَرِ تَکْذِیْبِ (شُرْکِ)
کُوْلِ دِی۔ اِبْنِ کَثِیْرِ دَ فَضِیْلَتِ د دے امت دِیَارہ د دے
آیْتِ یہ تَفْسِیْرِ کِشِ تَقْرِیْبًا او وِیْشَتِ اَحَادِیْثِ ذَکَرِ کَرِیْدِی۔
وَتَوَّابُونَ بِاللّٰهِ، مَرَادِ دَا اِیْمَانِ نہ اِیْمَانِ کَامِلِ دے
یَعْنِی اِیْمَانِ شَرْعِی۔

سَوَال :- اِیْمَانِ خُوْمُکْشِ دے یہ دَعُوْتِ کُوْلُو بَا نَدِے تُو دِلْتہ
یَے وِلے رُو سَتُو ذَکَرِ کَرِے دے ؟

جَوَابِ لہ :- دِلْتہ مَقْصِدِ سَبَبِ دَغُورہ والی دے دَ نَوْرُو
اِمْتُو نُو نہ او وَصْفِ دَا اِیْمَانِ کِشِ ہُوْلِ شَرِیْکِ دِی لِیْکِن
د دے امت خُصُوصِیْتِ کَثَرِیْتِ دَعُوْتِ دے د دے وَجْہ
نہ دَعُوْتِ یَے مَخْکِشِ ذَکَرِ کَرِے دے۔

جَوَابِ لہ :- مَرَادِ دَ دِیْنہ دَوَامِ او کَلْکِ وَا لے دے یہ اِیْمَانِ
بَا نَدِے تَر مَرْکَہ پُورے او سَبَبِ دَ هَفِ دَعُوْتِ کُوْلِ دِی نو
دَا ذَکَرِ دَا ثَرِ دے رُو سَتُو دَ مَوْثَرِ نہ۔

وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْکِتَابِ لَکَانَ خَیْرًا لِّلْهَمِّ، دِلْتہ مَرَادِ دَا اِیْمَانِ

لَنْ يَضُرَّكُمْ وَلَا أَذَىٰ ط

ہیچے ضرر نہی درکولے دوی تاسوتہ مگر بدرد دے

وَأَنْ يُّقَاتِلَوكُمْ يُوَلُّوكُمُ

اوکہ چرے دوی جنگ اوکری تاسو سرہ نو او بہ کړخوی تاسوتہ

نه ایمان دے پشان دے امت یعنی چه د هغه ایمان شرعی سره امر بالمعروف او نهی عن المنکر یو ځای کړی شي نو دوی به هم په صفت د خیریت کین داخل شي او په دے معنی سره داربطلری د کُنْتُمْ خَيْرًا مِّنْ سِرَّةٍ سره او پدیکین مقصد دعوت ورکول دی کتابیا نو ته روستو د ذکر د خباثاتو د هغوی نه چه مخکین تیر شوی دی -

لَکَانَ خَيْرًا لَّهْمُ، دلته خیر تفضیلی مراد دے یعنی د دے ایمان فائدے به په دنیا او آخرت کین دوی ته حاصل شي او هرچه د دوی ایمان دے (ایمان غیر شرعی) نو د هغه فائدے صرف په دنیا کین دی چه مالونه او مرتبے او مشری په هغه سره په دنیا کین حاصلیدی او په آخرت کین هلاکت دے - یا خیر فی نفسہ مراد دے معنی تفضیلی پکین نیشته ځکه چه د دوی په کفر کین هیڅ خیریت نیشته دے -

مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَ أَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ، د دے ځای نه تقسیم د اهل کتابو ذکر کوی دوه قسمو نو ته او د هر قسم لږ لږ حالات ذکر کوی -

فَاسِقُونَ، په مقابل د مؤمنون کین په معنی د کافرون سره دی هرکله چه کفر د دوی په سبب د ضد او عناد سره وو د دے وجه نه فاسقون یی ذکر کړلو.

الَّذِي بَارَكَ تَحْتَهُ لَا يَنْصُرُونَ ۝۱۱۱

شاکالے بیا یہ ددوی سرہ ہیٹ مدد نشی کید لے ۔

ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ اللَّهُ لَعْنَةً آيِن

تاپہ کرے شوئے دے پہ دوی باندے ذلت ہر خائے

مَا تَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ

چہ دوی اوموند لے شی مگر چہ رنگولے اولگوی پہ رستی دالہ تعالی باندے

۱۱۱ :- یہ دے آیت کنس درے احوال د فاسقیتو اهل کتابو ذکر کوی ۔ او دا درے وارہ پیشنگوئی دی چہ اللہ تعالی د صحابہ کرامو دیارہ رشتینے کریدی او آیت یہ بارہ دیہو دیانو کنس دے ۔

إِلَّا آذَى، آذی د ژبے پہ ذریعہ سرہ ضرری کلمات وئیل دی ۔ طعن کول یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او کلمات شرکیہ او بہتانو نہ یہ مؤمنانو باندے، ردے بدے وئیل اوسب و شتم کول داہم ضرر دے دے دے وجہ دا استثناء متصلہ دہ ۔

وَأَن يُقَاتِلُوا كُفْرًا يُؤَلُّوْكُمْ إِلَّا ذَبَابًا، یعنی قتال تاسو سرہ نشی کولے د وجہ د جین ربزدلی نہ ۔ آذ بآر یے وئیل دے ظہور (شاکالے) یے نہ دے وئیل حکمہ چہ یہ دے لفظ کنس ددوی دیر توہین او بے عزتی دہ ۔

تَحْتَهُ لَا يَنْصُرُونَ، یعنی پہ وخت د قتال یا بغیر د قتال نہ ہم ددوی سرہ نصرت نشی کید لے او دا دَ إِن يُقَاتِلُوا د لانڈے نہ دے داخل حکمہ چہ عدم نصرت د دوی مشروط نہ دے یہ شرط د قتال پورے بلکہ عامو اوقاتو تہ شامل دے او شمر دلہ د تعقیب ذکر دی دیارہ دے ۔

وَحَبْلٍ مِّنَ السَّائِسِ وَبَاءُ وُ

اد یہ رسی د خلقو (مؤمنان) نہ او اختہ شوے دی دوی

بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَطَرِبَتْ عَلَيْهِمُ

یہ غضب د اللہ تعالیٰ د طرف نہ او تہا یہ شوے دے یہ دوی باندے

الْمُسْكَنَةُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا

خواری دا یہ دے سبب سرہ چہ یقیناً دوی

يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ

کفر کوڈ یہ آیاتو د اللہ تعالیٰ سرہ او قتل کول یے

الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ط

پیغمبران یہ غیر د جرم شرعی نہ

ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا

دایہ دے سبب چہ دوی نافرمانی کولہ او د دوی چہ

يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

د حدانہ یے تیروستل کول۔

۱۱۲۔ یہ دے آیت کیں د دوی او د حالات ذکر کوی۔

ضَرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةُ، دا ضرب کنا یہ دہ د تہا پے وھلو نہ
یہ سکہ باندے لکہ چہ ہغہ تہا یہ یہ ہغہ کیں پیوست او
لکہ وی یہ ہیج نہ جدا کیری دارنگ ذلت ہم یہ دوی
پورے جوخت او پیوست دے۔ مصداق د ذلت جز یہ
اختسل دی یہ وخت د غلبے د اھل اسلام کیں۔ دارنگ یہ
جنگ کیں د دوی مالونہ غنیمت کیں راوہل او دوی قید
کول دی۔ او ذلت د دوی یہ نفسونو کیں۔ بخل او تور
خسیس اخلاق دی۔

اَيَسْمًا تَقِفُوا، اِذَا تَعِيمَ دَمَكَ دِيَارَهُ دَعَى - ثَقِفْ مَوَدِلَ
دِي هَعْوَى لَرَه سِرَه دَقْدَرَتِ نَه يَه هَعْوَى بَانْدَه - يَعْنِي كِه
يَه مِيدَانِ جَنَگِ كَنِشِ وَيِ يَابِلِ خُائِي وَيِ -

اَلَا يَحْبِلُ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلٌ مِّنَ النَّاسِ، مَرَادُكَ حَبْلُ اللّٰهِ
اَوْ حَبْلُ النَّاسِ نَه عَهْدُ دُذْ دَعَى چَه يَه هَعْوَى سِرَه عَصَمَتِ
دَمَالُونُو اَوْ دَوِينُو دَوِي حَاصِلِ شَيِ لِيَكُنْ دَجَزِيئِي نَه نَه
خَلَا صِيْبِي هَعْوَى ذَلَّتْ يَه يَه دَوِي بَانْدَه بَاقِي وَيِ يَا مَرَادُ
دَحَبْلِ اللّٰهِ نَه اِسْلَامِ اَوْ حَبْلِ مِّنَ النَّاسِ نَه اِتِّبَاعِ دَلَارِي
دَمُو مَنَاتُو دَه نُو يَه دَا سَه وَخْتِ كَنِشِ دَوِي هَر قِسْمِ ذَلَّتْ نَه
بِيَجِ شَيِ (اَلَوْسِي) -

وَبَاءٌ وَيَقْضَى مِنَ اللّٰهِ، دَدَعَى تَفْسِيرِ يَه سُوْرَه بَقْرَه كَنِشِ تِيرِ
شَوِيْدَه -

وَصَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ، يَعْنِي دَوِي خِيَلِ حَالِ دَفَقَرِيْ اَوْ
دَمَسْكِنِيْ بِنِكَارَه كُوِي اَكْرَجَه مَالِدَارِ وَيِ اَوْ دَا دَوِي دَجِي دَخَلِ
اَوْ حَرَصِ دَدُنْيَا اَوْ دَا شَكْرِيْ دَوِي نَه -

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ، يَه دِيَكَنِشِ ذَكَرِ
اِسْبَابُو دَعَضْبِ اَوْ مَسْكَنَتِ دَعَى دَدَعَى تَفْسِيرِ يَه سُوْرَه
بَقْرَه كَنِشِ ذَكَرِ شَوِيْدَه -

فَاُكْدَ :- دَا سَه يَه سُوْرَه بَقْرَه مَلَا كَنِشِ تِيرِ شَوِيْدِي اَوْ دَا
دَوَارُو اِيَا تُو تُو يَه مِينَعِ كَنِشِ قَرَقِ دَعَى يَه خَوِ وَجُو هُو سِرَه -
اَوَّلِ وَجَه دَادَه چَه هَلْتَه ذَلَّتْ اَوْ مَسْكَنَتِ يِيْ جَدَا ذَكَرِ كِرِي -
دَوِيْمِ دَا چَه هَلْتَه يِيْ مَسْكَنَتِ دَعَضْبِ نَه مَخْكِشِ ذَكَرِ كِرِي
دَعَى اَوْ دَلْتَه يِيْ اَلَا بِحَبْلِ مِّنَ اللّٰهِ اِسْتِثْنَاءُ ذَكَرِ كِرِيْدَه -
دَرِيْمِ هَلْتَه يِيْ مَسْكَنَتِ دَعَضْبِ نَه مَخْكِشِ ذَكَرِ كِرِي دَعَى
اَوْ دَلْتَه يِيْ رُو سَتُو ذَكَرِ كِرِيْدَه - خَلُورِمِ هَلْتَه يِيْ النَّبِيْنِ
ذَكَرِ كِرِي دَوِ اَوْ دَلْتَه يِيْ اَلَا نَبِيَّاءُ ذَكَرِ كِرِيْدَه اَصْلِ
وَجَه دَفَرَقِ دَادَه چَه هَلْتَه ذَكَرِ وَحَالَتِ دِيْهُو دِيَانُو
مَخْكِشِ دَنَزُولِ دَقُرْآنِ نَه يَه زَمَانَه دَمُوسِيْ عَلَيْهِ السَّلَامِ

کیں او دلتہ ددوی حال ذکر کوی پہ وخت د نزول د
 قرآن کیں - تفصیل داول فرق دانبے چہ ہلتہ ددرے
 واپد اسباب مشترک وؤ نویو خائے یے ذکر کپل او دلتہ
 د ذلت سبب عدم ایمان دے یہ آخری رسول او قرآن
 باندے یہ قرینہ د کوا من اهل الکتاب لکان خیرا لہم
 سرہ او د غضب او مسکنت اسباب روستو ذکر دی - وجہ د
 دویم فرق دادہ چہ یہ دے سورت کیں مخکیں اعتصام
 یحبل اللہ ذکر کریڈے نو اہل کتابو تہ یے د ہغے
 ترغیب ورکروچہ تا سویہ د ذلت تہ یہ اعتصام سرہ
 شیخ او سورہ بقرہ کیں ددے ذکر تہ دے شوے - او ددریم
 فرق وجہ دادہ چہ یہ سورہ بقرہ کیں ذلت او مسکنت یہ
 سبب د تبدیل د نعمت د اللہ تعالیٰ سرہ مراد وؤ نو مراد
 د مسکنت تہ ہغہ حال دے چہ یہ ہغہ زمیندارانو باندے
 بنکارہ کیڑی چہ د دین لحاظ تہ کوی او دلتہ مسکنت د
 حرص د دنیا او د محل او نا شکری د وجہ نہ مراد دے -
 وجہ د خلورم فرق دادہ چہ النبیین او الانبیاء دوارہ
 صیغے د جمیع دوجے د الف لام تہ دلالت کوی پہ کثرت
 باندے لیکن النبیین قرآن کریم د تولو انبیاء د پیارہ ذکر
 کریڈے لکہ پہ سورہ مریم ۵۸ او احزاب ۵۷ او زمزم ۵۶
 کیں - او الانبیاء یے صرف د بنی اسرائیلو د انبیاء د پیارہ
 ذکر کریڈے پہ وصف د قتل سرہ لکہ پہ سورہ بقرہ
 ۵۷ او سورہ آل عمران ۵۸ ، ۵۹ او سورہ نساء ۵۷ کیں -
 یا بغیر د وصف د قتل تہ لکہ سورہ مائدہ ۵۸ کیں نو یہ
 سورہ بقرہ کیں مقصد ذکر د خباثتو نو د اہل کتابو دے
 نو ہلتہ یے داسے لفظ ذکر کروچہ ہغہ دیر دلالت کوی
 پہ کثرت باندے او دلتہ صرف ذکر د حال قبیحہ ددوی
 ذکر کول مقصد دے نو ہغہ لفظ یے راوہوچہ دوی
 پورے خاص دے روا اللہ اعلم بحکمہ کلہم -

لَيْسُوا سَوَاءً ۖ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

نہ دی دوی برابر بعض د کتاب والو نہ یو

أُمَّةٍ قَالِـمَةً يَشْتَرُونَ آيَاتِ اللَّهِ

چلہ دہ کلک پہ دین باندے لولی دوی آیاتو نہ د الله تعالى

أَنْبَاءِ الْيُسْرِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿۱۱۳﴾

پہ وختو نہ شپہ کس او دوی سجده کوی۔

۱۱۳۔۔ یہ دے درے آیاتو تو کس دویم قسم اهل کتاب ذکر کوی
چہ مخکس یے دوی تہ مؤمنون وئیلے دی او ددوی ہم لس
حالات د مدح ذکر کوی۔ پہ دے آیت کس د هغه تہ درے
ذکر کریدی۔

لَيْسُوا سَوَاءً، دا مستقلہ جملہ دہ پہ دے کس رد دے
پہ هغه چا باندے چہ هغه اهل کتاب رچہ ایمان یے پہ آخری
نبی باندے راوے وی) ناکارہ کنری لکہ چہ ابن عباس
رضی الله عنہما تہ نقل دی چہ کلہ عبد الله بن سلام او
د هغه ملگرو اسلام قبول کر نو تورو یہودیانو وئیل چہ دا
شریان خلق دی خکہ چہ دین د مشرانو یے پریخود لے دے
حاصل جواب دا دے چہ پہ دے مؤمنانو رچہ پہ آخری
نبی یے ایمان راوے دے) کس ټول د خیر صفات دی نو
دوی د مخکنو ذکر کرے شو د کتابیانو پشان مہ کنری۔

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ، دا تفصیل دے د فرق ذکر کولو د پاره
پہ مینخ د دواړو دلو کس۔ او صاحب اللباب وئیلی دی چہ
پہ دے اهل کتابو کس مخکنی ادیانو والا او مسلمانان هم
داخل دی پہ دلیل د حدیث د مسند احمد سرہ چہ نبی صلی
الله علیہ وسلم یوہ شپہ موخ د ماسخوتن روستو کرو او بیا
د کور تہ را او وتلو او خلقو د موخ انتظار کوو نو هغه
اوفرمائیل چہ نیشته هیخوک د ادیانو والو نہ چہ الله تعالى لره

یہ داسے وخت کبش یا دوی غیر ستاسو تہ اودا آیت یے
 اولوستلو۔ ابو حیان ہم وئیلی دی چہ مراد اہل کتاب نہ
 قرآن والا دی چہ نور اہل کتاب د دوی سرہ برابر تہ وی۔
 قَائِمَہ یہ معنی د مستقیمہ دے مجاہد وئیلی دی چہ یہ
 معنی د عادلہ (عدل والا) دے۔ قتادہ اور بیج وئیلی دی
 چہ قَائِمَہ عَلٰی کِتَابِ اللہ وَحْدُ وِدَّة، راولا دوی یہ کتاب
 د اللہ تعالیٰ او احکامو د ہغہ) یا یہ معنی د قیام کو وئیلی یہ
 مونخون کبش۔

يَتْلُوْنَ اٰیٰتِ اللّٰهِ اِنَّاۤءِ الْبَیْلِ، اِنَّاۤءِ یہ معنی د وختو نو د شپہ کبش
 د کتابام د وخت نہ تر مونخ د صبا پورے تولو وختونو تہ شامل
 دے اودا یہ طریقہ د تقسیم سرہ دے یعنی د فرائضو نہ
 علاوہ خوگ یہ اول د شپہ کبش قرآن لولی او خوگ یہ مینخ
 کبش او خوگ یہ آخر کبش۔ او مراد د دے تہ لوستل د قرآن
 دی یہ مونخ کبش اشارہ دہ چہ اہم مقصد یہ مونخ د شپہ
 کبش قرآن لوستل دی۔ اوہر کلہ چہ د شپہ د مانخہ داسے
 اہتمام کوی نو د ورخے خوضرور کوی د دے وچ نہ د ورخے
 ذکر یے نہ دے کرے۔

وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ، یعنی سجدہ کوی روستو د لوستلو د قرآن نہ
 سجدہ د مانخہ یا سجدہ د تلاوت یا مراد د سجدے نہ
 مونخ دے یہ ذکر د جزء سرہ او مراد تریزہ کل دے۔ یا
 مراد د سجدے نہ خشوع او خضوع او حکم د اللہ تعالیٰ
 منل دی یہ ہر وخت کبش۔ نو یہ دے آیت کبش دوحہ توجیہ
 دی اول دا جدا جدا صفتونہ دی یعنی استقامت یہ دین،
 او قرآن لوستل، او مونخ کول۔ دویمہ توجیہ دا چہ یو
 صفت دے یعنی یہ مانخہ کبش قیام کوی او یہ ہغے کبش قرآن
 لولی او بیا سجدہ کوی۔ ذکر د قیام او سجدے د دے وچ نہ
 او کو وچہ دادا دہ د شپہ یہ مونخ کبش او بدہ وی د رکوع
 نہ او دارنگ یہ سورہ زمرہ کبش دی۔

يَوْمُ مَنُونٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

ایمان باوردی دوی پہ اللہ تعالیٰ ادیہ ورخ روستہ باندے

وَيَا مَرْوُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ

اد حکم کوی پہ نیکی سرہ اد منع کوی

عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ

د بدی نہ اد کوشش کوی دوی

فِي الْخَيْرَاتِ ط وَأُولَئِكَ

پہ نیکی کارونو کیں اد دغہ کسان

مِنَ الصَّالِحِينَ ۱۱۴

د دے دے نیکانو نہ دی۔

۱۱۴:- پہ دے آیت کیں د دوی نور شپہر صفتونہ ذکر کوی -
 مخکین یے هغه صفتونہ ذکر کرل چہ پہ یہود یا تو کیں موجود
 و د اوس هغه صفتونہ ذکر کوی چہ پہ دے سرہ امتیاز راج د
 اهل حق او اهل باطل حکہ چہ دا صفتونہ اهل کتابو پریخود لے
 و د - او مایہ الا شتر اک مخکین وی پہ مایہ الا متیاز باندے
 (هغه خیز چہ سبب د شرکت وی هغه مخکین وی پہ هغه خیز
 چہ سبب د امتیاز وی) د دے ویج نہ ایمان او امر بالمعروف
 او نہی عن المنکر یے د مخکین صفتونہ روستو ذکر کرل -
 يَوْمُ مَنُونٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، مراد د ایمان نہ شرعی ایمان
 دے یشان د ایمان د صحابہ گرامو او داسے ایمان پہ یہود
 او نصارا د کیں نہ و د -

وَيَا مَرْوُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، پہ دے
 کیں ہم تعریض دے پہ یہود او نصاری باندے حکہ چہ
 هغوی کار د دعوت د حق پریخود لے و د بلکہ د دے
 برعکس عمل یے کولور د منکر او طرق تہ دعوت او د

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ

او ہنہ چہ کندی خہ نیک کار نہ

فَلَنْ يَكْفُرُوا ط وَاللّٰهُ

نہ ہیرے بہ محروم نشی د ثواب د ہنہ او اللہ تعالیٰ

نیک کارونو نہ منع کول ئے کول

وَلَيْسَ رِغْوَنٌ فِي الْخَيْرَاتِ ، د ا صفت جامعہ دے بولوصفتونو
د خیر لہ کہ د نفس سرہ تعلق لری او کہ د غیر سرہ او
مسارعت پہ خیر کین دلالت کوی پہ دیر رغبت کولو باندے
پہ خیرات کین او پہ دے کین ہم تعریض دے پہ یہود دیا نو
باندے چہ ہقوی کوشش کوی پہ کارونو د شر کین . مسارعت
پہ اصل کین دیر اہم کاریل اہم باندے مخکین کولو تہ
و ئیلے شی لکہ چہ تعارض راشی د فرض عین او فرض
کفائی نو فرض عین پہ اول کوی یا تعارض راشی پہ فرض
اوسنت عمل کین نو د فرض عمل پہ وپاندے کوی -
د امر بالمعروف او نہی عن المنکر نہ روستو دا صفت
ئے د دے وجہ نہ ذکر کرو چہ پہ امر بالمعروف او نہی
عن المنکر کین د اہم فالزہم او مرتبہ لحاظ کوئی - او دا
صفت د مدح دے او ہرچہ عجلت دے نو ہنہ مخکین
کول د غیر ضروری دی پہ ضروری باندے او دغہ صفت
د بدئی دے .

وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ، پہ صفت د صلاح کین زیاتوالے
پہ اسلام باندے د دے وجہ نہ د انبیاء علیہم السلام
پہ دعا او صفت کین دا وصف ذکر دے لکہ دعا د سلیمان
علیہ السلام سورہ نمل بواکین او داسے صفت پہ سورہ
بقرہ نمل او سورہ الانبیاء بک ، ۸۵ کین ہم دے .

عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿۱۱۵﴾ إِنَّ الَّذِينَ

خہ علم لری یہ متقیان باتدے - یقیناً ہفہ کسان

كَفَرُوا لَنْ تَغْفِي عَنْهُمْ

چہ کفریے کپے دے ہیچے بہ دفع نہ کوی د دوی نہ

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ

مالوتہ د دوی او نہ اولاد د دوی د عذاب د

اللَّهِ شَيْئًا ط وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ

اللہ تعالیٰ ہیچ خیر او دفعہ کسان اور

النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۱۶﴾

والا دی دوی بہ یہ ہفہ کنیں ہمیشہ دی -

۱۱۵:- یہ دیکس بشارت دے او لوئے شان ذکر کوی د تیر شوئے صفات والو او یوصفت د ہغوی ذکر کوی۔

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ، ضمیر راجع دے امت قائمہ تہ۔

فَلَنْ يَكْفُرُوا، دلتہ مراد د کفر نہ د ثواب د عمل تہ محروم

کیدل دی او د دے معنی دوج نہ دا متعدی کپے شویدے

دوہ مفعول نو تہ اگرچہ کفر یہ معنی مشہورے سرہ متعدی

وی یو مفعول تہ۔

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ، علم د اللہ تعالیٰ اگرچہ عام کے لیکن

تخصیص یے یہ متقیانوپورے د ترغیب د پیارہ دے۔

۱۱۶:- دا تخویف اخروی دے روستو د بشارت نہ۔ ہرکہ چہ

لَيْسُوا سَوَاءً کنیں دوہ فریقو تہ اشارہ وہ او د یو فریق ذکر

یے یہ منہم اقلہ سرہ او کپو نو اس دویم فریق د ہغوی

مقابل ذکر کوی۔

لَنْ تَغْفِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، داسے

د دے سورت یہ آیت منا کنیں ہم تیر شویدی د تکرار وجہ

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ

مثال دہنہ خیر چہ خرچ کوی ئے دوی دپارہ دے

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ

ڈونڈ دنیوی پشان کحال دھق سیلے دے

فِيهَا صِرَاصٌ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ

چہ پہ ہنکس۔ بخہ کلے وی اور سیوی فصل دیو قوم تہ

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُمْ

چہ ظلم ئے کرے وی پہ خانو نہ خیلو باندے نو تباہ کوی ہن لہ

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ

اد ظلم نہ دے کپے پہ دوی باندے اللہ تعالیٰ لیکن

أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٤﴾

دوی پہ خیلو خانو نہ باندے ظلم کوی -

دادہ چہ ہلنہ ردوؤ پہ نصاریٰ کافرانو باندے اودلتہ ردے پہ یہودیانو کافرانو باندے اودوارہ دے مالدارے وے او اولاد او تابعان ان ئے دیروؤ او یہ ہن سرہ ئے فخر کوؤ۔ لیکن آیت تلو کافرانو تہ عام دے۔

۱۱۴۔ دا جواب د سوال دے۔ سوال دا وؤ چہ دا کافران خویہ دنیا کیں کلہ کلہ مالونہ پہ صحیح مصارفو کیں خرچ کوی نو دغہ دوی تہ فائدہ وے نہ ورکوی؟ حاصل جواب دادے چہ ہنہ ددوی د ظلم د وچ نہ برباد شوے دی او ددے دیارہ مثال ذکر کوی۔

فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، یہ دے کیں دودہ توجیہات دی اول داچہ مراد دانفاق نہ خرچ کول دی یہ صحیح مصرفونو کیں سرہ ذکر او شرک نہ او فی دیارہ دظرفیت

دے اودا قید واقعی دے حُک کہ چہ ہر اتفاق صرف پہ دنیا
 کس وی - دویم دا چہ مراد ک اتفاق نہ خرچ کول دی د
 دنیوی ترقی د پآرہ لکہ د دنیا د اقتدار اوحصول د پآرہ یا
 د ریاء اوسمعت د پآرہ چہ خلق یے یہ دنیا کس تعریفولہ
 اوکری یا ہغہ چہ عوامو یہودیانو یہ خیلو ملایانو باندے
 خرچ کوؤ اوہغوی یہ حق پتھولو نو دا اتفاق د اللہ تعالیٰ
 د رضا د پآرہ نہ دے نو برباد دے - اونی دلتہ اجلہ دے
 یعنی خرچ کوی دوج د دنیوی ژوند نہ -

کَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَضِرَتٌ قَوْمٍ، یہ معنی د صبر
 کس دودہ اقوال دی اول قول د اکثر اہل لغت اوابن عباس
 رضی اللہ عنہما اوقتادہ نہ روایت دے چہ سختہ یخنی چہ
 سوزوؤنک د فصل وی یا کھئی اودویم قول ابن الانباری د ابن
 عباس رضی اللہ عنہما یہ روایت سرہ نقل کرے دے چہ صبر
 یہ معنی د اوریا گرمہ سیلئ دے چہ فصل لرہ اوسیزی اصابت
 صفت د ریح دے -

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ، داضمیر ونہ راجع دی الذین یُنْفِقُونَ تہ
 او مراد دظلم نہ کفر اوشرک دے دا قول د ابن عطیہ او
 زمخشری دے یا ضمیر ونہ راجع دی قوم تہ اوصفت دے
 د پآرہ د قوم یعنی دا سے قوم چہ ظلم یے کریدے - پدے صفت
 کس اشارہ دہ چہ د دنیا عذاب پہ سیلئ وغیرہ سرہ پہ ہغہ
 ظالمانو باندے راجی چہ کفر اوشرک یے کرے وی یا نور
 کبیرہ گناہونہ یے کرے وی او یہ روستو توجیدہ سرہ د
 ظلم معنی لغوی ہم احتمال لری یعنی فصل یے بے موسمہ
 بے وختہ کرے وی نو حُک ہلاک شی -

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ، اشارہ دہ چہ عذابونہ د دنیا او آخرت د
 طرف د اللہ تعالیٰ تہ ظلم نہ دے بلکہ عدل دے -

وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، ہر گناہ کوؤنک حُجّان لہ حصہ
 د ثواب اوبرکت کمہ کری ددے وجہ نہ وئیلے شی چہ دغہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا

اے ایمان والو مہ نسیئ

بَطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ

دوستانہ دراز یواسا سونہ (ذیل چاسرہ) هغوی کہ نہ کوی

خَبَالًا طَوْدًا مَا عَنِتُّمْ قَدِ

یہ روانی ستا سو کیں، خو خوی هغه خیز چہ تاسو لہ تکلیف در کوی یقیناً

بَدَّتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ

بیکارہ شوئے دہ کینہ دَ خلو دَ هغوی نہ

وَمَا تَخَفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ط

او هغه چہ پتہ ساقی سینے دَ هغوی دیرے لوئے دے

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ

یقیناً بیان کرے مونہ تاسو تہ نخے دَ (دُشمنی ددوی) کہ ہی تاسو

تَعْقِلُونَ ﴿۱۱۸﴾

چہ عقل لری -

شخص پہ حُان باندے ظلم کرے دے -

فائدہ :- یہ کوم حُائے کیں چہ دوام یہ ظلم یا کفر او شرک صرف مراد وی تو هلتہ گائوا اَنفُسَهُمْ ذکر کیڑی لکہ یہ سورت بقرہ ۱۵۰، اعراف ۱۶۰، توبہ ۱۲۰، نحل ۳۳ او ۱۱۸ عنکبوت ۱۸۰ کیں روم ۱۰۰ کیں او کوم حُائے کیں چہ مطلق ظلم مراد دی تو هلتہ گائوا نہ ذکر کوی لکہ یہ دے آیت کیں او یہ سورہ یونس ۱۰۸ کیں -

۱۱۸ :- یہ دے آیت کیں خلورم اصل او ادب ذکر کوی او یہ دے کیں مقصد اجتناب دے دے پیدا کید لو د فساد او اختلاف نہ یہ کورنی د مؤمنان کو کیں -

ربط :- ہر کلمہ چہ کہ یہودیانو خباثات یے ذکر کرل اوہلاکت
د اعمالو د دوی بیان شو تو اس منع ذکر کوی دہغوی د دوستاے
تہ دپارہ د بچ کیدلو د دغہ خباثتو نہ - او قرطبی وئیلی دی چہ
دامتعلق دے یہ اِنْ تَطِيعُوا فَرِيقًا يُّورِى -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً، بَطَانَةً هغہ
خاص دوست تہ و ئیلے شی چہ هغہ سرہ د راز خبرہ کیدیشی -
قرطبی وئیلی دی چہ یہ دے آیت کیں منع دہ د دوستاے
د کافرانو او یہودیانو او نور اهل هواء (بدعتیانو) نہ -

سوال :- بَطَانَةً نکرہ دہ یہ سیاق د نفی کیں عموم غواری
او حال دادے چہ یہ آیت د سورہ متحنہ کیں د بعض
کافرانو سرہ د تعلق ساتلو جواز ذکر دے ؟

جواب :- یہ هغہ آیت کیں ذکر د تولى دے مراد تریزہ تعلق
دنبوی دے او دلته بَطَانَةً نہ مراد دادے چہ خیل پتی
رازو تہ هغوی تہ مہ بنکارہ کوئ - د دے وجہ عمر رضی اللہ
عنه ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنه تہ زور نہ ورکړے وه
چہ هغہ خیل کا تب یونصرانی گرځولے وؤ حکہ چہ یہ
خطونو کیں دیرے د راز خبرے وی - قرطبی وئیلی دی چہ
افسوس د تن زمانے یہ مسلمانانو باندے چہ دیر اهل
کتاب (یہود او نصاری) یے کاتبان او امینان (خزانچیان)
گرځولے دی -

مِنْ دُونِكُمْ، د صفت دے د بَطَانَةً دپارہ دون یہ معنی د
(سوی) یا یہ معنی د ادنی سرہ دے او مراد د دینہ ټول کافران
منافقان او مبتدعین دی - افسوس د تن زمانے یہ بعض
جماعتونو والو چہ د تعصب اوضد د وجہ تہ د خیل
جماعت نہ بغیر د بل جماعت د مسلمان سرہ هم تعلق نہ
ساتی او د آیت یہ دلیل کیں پیش کوی دا عین تحریف دے -
د دے نہ روستو د دے تھی دپارہ لس علتونہ ذکر کوی -
اول علت لایا لَوْ لَوْ نَكْمُ خَبَاكَا، اَلْوُ تقصیر او کوتاہی کولو تہ

وئیلے شی اکثر متعدی کیبری یو مفعول تہ اوکله متعدی کیبری
دوہ مفعولونو تہ نو خبالا یا مفعول ثانی دے بنایہ دویم
قول باندے یا حرف جر حذف دے یعنی فی الخبال - خبال
یہ لغت کیں داسے مرض او سستی دہ چہ انسان یا حیوان
تہ عارض شی نو یہ ہفہ کیں فساد پیدا کوی او یہ معنی د
فساد سرہ استعمالیبری لکہ یہ سورہ توبہ سک کیں - نو معنی
دا دہ چہ دوی ہیخ کیم نہ کوی ستاسویہ فساد کیں یعنی
ستاسویہ مینخ کیں شروہ جو روی یا ستاسویہ مینخ کیں
اختلاف او دشمنی پیدا کوی یا د تور و بدنی او مالی نقصانو نو
یہ بارہ کیں کوشش کوی۔

وَلَوْ اَنَّ مَا عَنِتُّمْ ، د ا دویم علت دے - ما مصدریہ دے او
عنّت سخت مشقت تہ وئیلے شی - یہ اولہ جملہ او دویمہ
کیں فرق دادے چہ اول خودی ستا دین یہ وراستولو
کیں کوتاہی نہ کوی او چہ د ہفہ نہ عاجز شی نو کوشش کوی
چہ تاسویہ لوئے دنیوی تکلیف کیں و اچوی یا داچہ دوی
کوشش کوی یہ فساد ستاسو کیں او چہ داسے او نہ کوی نو
یہ زہہ کیں د ہفہ تمنا کوی۔

قَدْ بَدَأَ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ، د ا دریم علت دے -
بغضاء او بغض یہ اصل کیں د زہہ صفت دے لیکن د
دوی یہ ژبو دا کلمات وئیل دا علامت دے ددوی یہ
بغض باندے۔

سوال :- منافقانو خو یہ خُلع باندے اظہار د بغض د مؤمنانو
سرہ نشی کوئے؟

جواب لو :- د سخت بغض د وجہ نہ کلہ بے اختیارہ کلمات د
دشمنی ددوی د خلونہ بشکارہ کیبری۔

جواب لہ :- قتادہ نہ روایت دے چہ دا بشکارہ کول ددوی یہ
مینخ کیں مراد دی چہ یہ کورنی کیں غیبتونہ د مؤمنانو کوی
او یہ ہغوی باندے تہمتونہ لگوی (آلوسی، ابو حیان)۔

هَآءِنتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا

خبردار تأسو اے مؤمنان مینہ کوئی (خیر خواہی) ددوی سہی او

يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ

دوی مینہ نہ کوئی تأسوسہ او ایمان لرئ تأسو یہ کتابونو

كَلِمَةٍ وَإِذَا الْقَوُكُمْ قَالُوا آمَنَّا بِ

تولو باتن اے او ہر کلمہ چہ دوی تأسوسہ مخارج شی دوی دائی مونہ ایمان راوپے دے

وَإِذَا أَخْلَوْ عَصْرًا عَلَيْكُمْ إِلَّا تَأْمَلْ

او ہر کلمہ چہ دوی جدا شی چکو نہ لگوئ ستأسو د رتقی) یہ دجے سہی یہ سرو نو دگو تو خیلو باتن

مِنَ الْغِيْظِ قُلْ مَوْتُوا بِغِيْظِكُمْ

د غصہ د دجے تہ تہ اوایہ مرہ شی یہ غصہ خیلے سرہ

سوال :- افواہم اے اوئیل السنتہم اے ولے او تہ وئیلو ؟

جواب :- یہ دے کیں ددوی نور قباحن تہ اشارہ دہ چہ دوی
حُطّے وازوی او وخی مگر خوی یہ داسے خبر و سرہ - او دیتہ یہ
حدیث کیں شر تارون متشدقون وئیلے شی (قرطبی) -

وَمَا تُخْفِيْ صُدُوْرُهُمْ اَكْبَرُ، داخلورم علت دے یہ دے سرہ
مراد حسد او بغض د زہونو ددوی دے ہغہ دیر غت دے
حُکّہ چہ یہ ہغے کیں ارادے د قتل کولو او د ذلیل کولو د
مؤمنانودی دارنگ د زہونو بغض اے ہمیشہ دے او د
حُطّے اظہار اے کلمہ کلمہ دے نو حُکّہ اکبر دے -

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ، مراد د آلایت نہ دلیونہ
دی د اخلاص کولو د مؤمنانو سرہ او د پری خودلو د متافقت -
یا مراد د دینہ علامات د دشمنی ددوی دی -

تَعْقِلْ نہ مراد فکر کول دی د پارہ د فرق کولو یہ مینہ د دوست
او د دشمن کیں او د ہغوی یہ علاماتو کیں -

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ

یَقِینًا اللہ تعالیٰ

عالم دے

یہ ہذا خبرو چہ

الصُّدُورِ ۱۱۹

یہ سینو کیں دی -

۱۱۹ :- یہ دے آیت کیں خلور علتونہ ذکر کوی او دا خاص دی
یہ منافقانو پورے -

هَآءِ كُنْتُمْ اُولَآءِ، غورہ قول دا دے چہ ہا دپارہ د تنبیہ دہ
او انتم مبتدا دہ او اولاء خبر اول او تُجِبُّوْهُمْ دویم خبر
دے او دا خطاب مؤمنانوتہ بطور تنبیہ دے د زور نے یہ
طور سرہ نہ دے حُک کہ د زور نے یہ حُائے کیں هَآءِ ذکر کیری
لکہ یہ سورہ بقرہ ۸۵ او آل عمران ۷۵ کیں او دلتہ یے صرف
اولاء ذکر کرے دے -

تُجِبُّوْهُمْ، مراد د محبت نہ د هغوی خیر خواہی کول دی - دا
قول د ابو العالیہ او د اصم دے - یا مراد محبت دے یہ سبب
د اظہار د دوی اسلام لرہ -

وَلَا يُجِبُّوْكُمْ، دا حُک چہ د دوی یہ زہونو کیں کفر او نفاق
پروت دے -

وَسُوْمُوْنَ بِالْكِتٰبِ کُله، مراد د الکتب نہ قرآن دے او کُله
کیں اشارہ دہ چہ ستاسو یہ نیز یہ قرآن کیں ہیج شک نیشتہ
او دوی بعض حصہ د قرآن متی او بعض نہ متی لکہ چہ
کُلَّمَا اٰتٰهُمْ مَّشٰوٰرِیْنِ وَاِذَا اٰطَلَمْ عَلَیْهِمْ قَا مَوْا، کیں
اشارہ دہ - یا مراد د الکتب نہ جنس آسمانی کتابونہ دی
یعنی تاسو تورات او انجیل او قرآن او ہول کتابونہ الہیہ
متی او دوی صرف خیل کتاب متی او یہ هغے کیں ہم یہ
بعض حصہ ایمان لری او یہ بعض نہ لری لکہ یہ یُکْفُرُوْنَ
یَمٰنًا وَّرَاۤءُہٗ او اَکْثَرُ مُمْؤِنٍ یَّبْعُضُ الْکِتٰبِ وَتُکْفِرُوْنَ بِبَعْضٍ
کیں اشارہ دہ -

وَإِذَا لَقُّوْكُمْ قَالُوا آمَنَّا، دَا قَوْل دَدُو يَه تَفَاق اُو يَه دَهوَكه
بَانْدے بِنَادے دَدے وَجے تَه دِلْتَه مَتَعَلَق دَا اِيْمَان يَّ تَه
دے ذَكَر كَرے يِعْنِي مُؤْمِن يَه -

وَإِذَا حُكِّمُوا عَصَوْا عَلَيْكُمْ إِلَّا تَامِلٌ مِّنَ الْغَيْظِ، عَصَّ جِك
لُكُول دِي يَه ذَرِيعَه دَغَانِبُونُو سِرَه - اَتَا مِلَ جَمْع دَا اَسْمَالَه
دَه سِرُونُو دُكُوتُو تَه وَتِيلَه شَي - غَيْظ سَخْت غَضَب تَه وَتِيلَه شَي -
اُوچَك لُكُول كَنَازِيَه دَه چَه دَ دِير غَضَب دَ وَجے تَه كُوتَه يَه خُولَه
كَبَس كِيدِي نُوچَه غَصَه يَّ زِيَا تَه شَي نُو تَا كَهَانَه يَه هَغَه كُوتَه
بَانْدے غَابَس خَخ كَرِي - يَا دَا كَنَازِيَه دَه دَخِيْمَانَه كِيدِلُونَه لَكَه
يَه سُوْرَه فِرْقَان ۲ كَبَس دِي يِعْنِي هِرَكَلَه چَه دَ مُؤْمِنَانُو دَ
طَرَق تَه دُوِي تَه غَنِيْمَت وَغِيْرَه كَبَس خَه حَصَه مِلَاؤُ شَي نُو
دُوِي يَه خِيَل مَحْرُومَتِيَا بَانْدے خِيْمَانَه شَي - عَلَيْكُمْ، مَتَعَلَق
دے يَه عَصَوْا پورے يِعْنِي يَه تَرْقِي سَتَاسُو - يَا مَتَعَلَق دے
يَه پَتَا لَفْظِي پورے (خَنْقِيْن عَلَيْكُمْ) سَخْت خَفْكَان كُوؤ نَكُوي
يَه تَاسُو بَانْدے - قَرطَبِي وَتِيلِي دِي چَه دَا صِفَت دَ دے
زَمَانے يَه دِيرُو بَدَعْتِيَانُو كَبَس مَوْجُود دے -

قُلْ مُؤْتُوا بِغَيْضِكُمْ، اِبْن جَرِير اُو دِيرُو مَفْسِرِينُو وَتِيلِي دِي
چَه دَا دَعَاء شَرْدَه هَغُوِي تَه مَخَاصِيخ يَا پَشِي شَا اُو دَا سَ
خَلَقُو تَه خِيرے كُول جَائِز دِي يَا دَا اَمْر يَه مَعْنِي دَ جَمْلَه
خَبَرِيے كَبَس دے يِعْنِي اللّٰه تَعَالٰی يَه دِيْن حَق لَرَه نُوْرَه تَرْقِي
اُو غَلْبَه دِر كُوِي سَتَاسُو دَ مَرَك تَه مَخَكَبَس پورے نُو اَخْرِيَه يَه
دَغَه غَصَه كَبَس مَرَه شَي اُو اللّٰه تَعَالٰی سَتَاسُو يَه دے غَضَبَه
بَانْدے هِيچ پَرَوَاه تَه كُوِي -

إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ، دَا دَقْل دَلَانْدے دَاخِل دے
يَا مَسْتَقْلَه جَمْلَه دَه جَوَاب دَسَوَال دے چَه هِرَكَلَه اُو تِيلَه
شَوچَه وَ مَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ، وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ
الْغَيْظِ نُو دَا دِر پَوَاه خِيَزُونَه خُو يَه سِيْمَنَه كَبَس پَتَا دِي نُو
دے ذَكَر خَرَنَك اُو كَرے شَو حَاصِل جَوَاب دَا دے چَه

إِنْ تَسْأَلُوا عَنْ حَسَنَةِ تَسْوَاهُمْ

کہ چرے اور سیوی تاسو ته بنه حالت خفه کوی دوی لره

وَأَنْ تَصْبِرُوا سَبِيَّةً يُفْرَحُوا

او که چرے اور سیوی تاسو ته بد حالت خوشحالی کوی دوی

بِهَاطٍ وَأَنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا

په هغه سره او که چرے صبر او کړو تاسو او تقوی مو او کړه

لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا

ضرر به دریکوی تاسو ته مکرونه د دوی هیچ ضرر

إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

یقیناً الله تعالی په هغه عملونو چه دوی کوی راگیر دکنه (په علم او قدرت کین)

الله تعالی د سینو په ټولو پټو رازونو باندې علم لری۔
بَيِّنَاتٍ الصُّدُورِ، ذات په معنی د صاحب دے دلته موصوف
پټ دے یعنی بِالْمُضْمَرَاتِ ذَوَاتِ الصُّدُورِ، یعنی هغه پټ
رازونه چه د انسان د زړه سره ملگرے دی او په قول او
عمل سره ښکاره شوے نه وی او دا په اصل کین یو مصداق
دے د پاره د غیب په مسئله د علم غیب د الله تعالی کین ځکه
چه کومه خبره د شونډونه را اوځی بل چاته نو هغه په
علم د مخلوق کین داخل شی نو د هغه نه کله کله شیاطین
خبر شی یعنی شیطانان یې واورى او کاهن ته یې اورسوی
نو کاهن د هغه خبرے خبر ورکړی نو دلته داتشی و نیلے
کیدلے چه دا کاهن په غیب باندې علم لری۔ او دا جمله
په قرآن کریم کین دولس کرته ذکر ده او بل تفسیر یې په
سوره عنکبوت ۲۸ او سوره غافر ۱۹ کین دے۔
۱۲۔ په دے آیت کین نور دوه علتونه ذکر لاتخذوا بظانۃ
د پاره ذکر کوی۔

تَسْسِكُمْ، دَسَسَ تہ اخستلے شوے دے مَس پہ اصل کس لاس
 رسول تہ وئیلے شی بیا پہ هر خیز کس استعمالیری کہ محسوسی
 وی او کہ معنوی وی خیر وی او کہ شروی - کله پہ خیر کس
 استعمالیری لکه دا آیت شو او معارج ۲۷ او سورة انعام
 ۱۷ او اکثریہ شرکس استعمالیری لکه آل عمران ۱۷
 یونس ۱۷ - او کله شریک استعمالیری لکه پہ بقره ۲۲
 او اعراق ۱۷ کس - او هر خائے کس دلالت کوی پہ کموالی
 (لر رسید لو) -

حَسَنَةً، مراد دَ دینه دَ دنیا منفعت او خوشحالی ده لکه
 صحت دَ بدن، فراخی دَ مال، غلبه پہ دشمن وغیره -

صاحب اللباب دَ ابوالعباس تہ نقل کرے دی چه حسنة پہ
 قرآن کریم کس پہ پنخه وجوهو سره استعمال شویدے
 اول پہ معنی دَ کامیابی لکه پہ دے آیت کس دویم پہ معنی
 دَ توحید سورة انعام ۱۷ کس دریم پہ معنی دَ فراخی او
 وسعت سره سورة نساء ۱۷ خلورم پہ معنی دَ عافیت دَ
 عذاب تہ سورة رعد ۱۷ پہ دے کس بله معنی توحید
 قبول دی پنخم پہ معنی قول دَ معروف سورة رعد ۲۷ -

وَإِنْ تُبْذِرْكُمْ سَيِّئَةً، يَفْزَحُوا بِهَا، سَيِّئَةً، دا مقابل دے دَ
 حَسَنَةً - او دا هم پہ پنخه معانی سره راجی پہ معنی دَ
 شکست لکه پہ دے آیت کس - دویم پہ معنی دَ شرک
 سورة انعام ۱۷ کس دریم پہ معنی دَ قحط سورة نساء
 ۱۷ او اعراق ۱۷ کس - خلورم پہ معنی دَ عذاب سورة رعد
 ۱۷ پنخم پہ معنی دَ ردی قول سورة رعد ۲۷ -

فَأُكِّدَ: دَ حَسَنَةً سره یے لفظ مَس وئیلے دے چه لر
 والی باندے دلالت کوی نو پہ دے کس اشاره ده دَ بیر
 حسد او بغض تہ یعنی پہ لره خوشحالی سره چه مؤمن
 خوشحالی بنکاره کوی پہ طریقہ دَ تجدیت نعمت سره
 نو دشمنان خبر شی نو خفه شی او تکلیف چه لر وی نو مؤمن

وَاِذْ عَدُوَّتْ مِنْ اَهْلِكَ

او هو کله چه صبا و حق او د تل ته د کور خپل نه

تَبَيَّوْا السُّومِنِيْنَ مَقَاعِدَ

تیارول تا مؤ منانو له - خایونه د کینا ستلو (مورچ)

په هغه باندې صبر کوی نو د دشمن نه پټ وی لیکن چه ډیر
شی نو مجبوراً دشمن خبر شی نو بیا هغوی ورباندې خوشحالی
کوی-

وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوا، مراد د صبر نه صبر کول دی په طاعت
د الله تعالی په دغه تیر آدابو کښ او هغه سختی باندې چه
تاسو ته رسیږی او مراد د تقوی نه حان ساتل دی د ټولو
حرامو نه او د دوستانو د کافرانو او منافقانو نه-

لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْعًا، دا قراءت دے په پښ د ضاد
او د راء سره نو دا جواب شرط نه دے بلکه دلالت کوونکې
دے په جواب شرط باندې یا په دے کښ فاء پټه ده-
كَيْدُهُمْ، راغب وئیلی دی چه کید یو قسم حیله ده کله په
مدح کښ استعمالیږی او کله په ذم (بدی) کښ خواکثر
په بدی کښ استعمالیږی- په مقام د مدح کښ لکه سوره
انبیاء ۵۶ اعراف ۱۳۳ کښ او په مقام د ذم کښ یوسف ۵۶
او نساء ۵۶ کښ او مقصد د آیت دادے چه څوک صبر کوی
په ادا د اوامرو د الله تعالی او تقوی کوی د منہیا توه نو
داسے شخص په حفاظت د الله تعالی کښ وی نو کید د کید
کوونکو هغه ته هیڅ نقصان نشی رسولی-

اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيطٌ، یَعْمَلُوْنَ نه مراد عملونه د کفر
او نفاق او د دشمنی د مؤمنانو سره او د هغوی مخالف کیدونه
کول دی او احاطه د الله تعالی داپه اعتبار د علم او قدرت سره ده
او په دے کښ معنی د تخویق موجود ده-

لِلْقِتَالِ ط وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۲۱﴾

دَیْمًا دَ جَنگِ کُوَلُو اَو اللّٰهُ تَعَالٰی هَر خَه اوری پوهه دے په هر خَه ۔

۱۲۱. ربط د دے د مخکښ سره په خو و جو هوسره دے اوله وجه داده چه مخکښ قوانین او آداب ذکر شول اوس په دے باندے ثبوتاً اوسلباً نتیجه ذکر کوی یعنی په دے اصولو د پابندی د وجه نه په بدرکښ غلبه اونصرت الهیه حاصل شو اویه دے اصولو باندے د نه پابندی د وجه نه په احد کښ نقصان پیدا شو۔ دویمه وجه داده چه هر کله چه افرمائیل چه وړان تصبروا و تتقوا نو دا دواړه سبب د نصرت الهیه او گرځیدل په بدرکښ۔ او د دے دواړو د نقصان د وجه نه په احد کښ ابتلاء راغله په مؤمنانو باندے حکه چه په هغه وخت کښ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د امر نه عصیان او قتل کړے شوے وو۔ دریمه وجه داده چه هر کله د منافقانو د دوستانه نه منع او کړے شوله او د هغه بعض علتونه ذکر شول نو اوس د هغه لوگے علت ذکر کوی چه هغه وایسې د منافقانو ده د غزوه احد نه د ملگرتیا د مؤمنانو نه۔

وَاذْعَدُّوْا مِنْ اَهْلِكُمْ ، دامتعلق دے د احد سره یعنی نبی صلی الله علیه وسلم د ورځ د جمع په اول وخت کښ د عائشه رضی الله عنها د کور نه مسجد نبوی ته رااووتلو دے د پاره چه د صحابه کرامو سره د غزوه احد په یاره کښ مشوره او کړی نو بعضو راځے پیش کړه چه په کلی کښ به ناست یو او مشرکان که چرے راشی نو مدینه کښ به ورسره مقابله او کړو او بعضه کسانو مشوره ورکړله چه د مدینه نه بهراوځو د هغوی د جنگ د پاره۔ نو په روستو خبره باندے عمل او کړے شو نو د مونځ د جمع نه روستو

اِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتٌ مِّنْكُمْ

کوم دخت چہ قصد او کرد دودہ دلو ستاسو نہ

اَنْ تَفْشَلَا ۚ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمْ

چہ کمزوری بیکارہ کپی او اللہ تعالیٰ مددگار دے دوی وڈ

احد طرف تہ روان شول۔ تو یہ دے سرہ تطبیق راغہ پہ
مینح دے آیت او حدیث کنس چہ یہ آیت کنس ثابت دی
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے کور نہ سحر و خق و تیل دے
او حدیث کنس دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے جمع دے
مونخ نہ روستو و تے دے ابن جریر ہم داسوال او جواب
ذکر کرے دے او دا قول غورہ دے۔

نَبِيِّ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِقَتَالِ، تَبْوِيهَ يَهْ مَعْنَى دَحَاةِ
تیار دل او مقرر کولو دہ۔ مَقَاعِدَ جَمْعُ دَمَقْعَدَ دَحَاةِ
کینا ستلو تہ و تیل شی او مراد تریزہ تقسیمول دے صحابہ
کرامو دی دے یارہ دے جنگ کولو نو دے عامو صحابو صفو تہ
جوہ کول پشان دے صفو نو دے مونخ او احد طرف تہ دے ورلہ
شا او گر حو لہ او عبد اللہ بن جبیر رضی اللہ عنہ سرہ
پینحوس ملگرو تہ پہ یو دیر کئی بات دے مقرر کرے شوچہ ہغہ تہ جبل المراءۃ
نودامقاع پشان دے جنگ دے مورجو دی۔ او یہ دے کنس اشارہ
دہ چہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے امیر لشکر (جبریل)
یہ حیثیت خیلہ ذمہ داری ادا کرے دہ ہغہ پہ خیلہ
ذمہ داری کنس نقصان نہ دے کرے نو ہزینت دے احد دے
ہغہ دے وجہ تہ نہ دے شوے۔

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، ہر کلہ چہ بنا دے واقعہ پہ خبرو
او مشورہ او پہ تیتو تو بات دے وہ نو دادوارہ صفو تہ دے
ہغہ سرہ مناسب دی چہ اللہ تعالیٰ اوریدونکے او پوہہ
دے (پہ ہر خہ بات دے)۔

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۲۲﴾

مؤمنان -

او خاص یہ اللہ تعالیٰ باندے توکل و کوی

۱۲۲۔ اہم متعلق دے دے واقعے دے احدا سرہ او اشارہ دہ چہ
یہ واقعہ دے احدا کس ہیش نقصان دے طرف دے اوس او خر ج
قبیلو نہ نہ دے شوے رہو دے انصار و دودہ قومو نہ دی)
اِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتٌ، اول خیز چہ د انسان یہ زہہ کس بے اختیارہ
ور تیر شی نو ہفے تہ خاطر و ٹیلے شی نو کلہ چہ لہ پوخ شی نو
ہفے تہ حدیث نفس و ٹیلے شی او چہ لہ نور کلک شی نو
ہفے تہ ہم و ٹیلے شی او دا ہول غیر اختیاری دی او ہر کلہ
چہ نہہ پوخ شی نو بیا ہفے تہ عزم و ٹیلے شی او دا اختیاری
وی۔ او حدیث صحیح سرہ ثابت دہ چہ یہ ہم دگناہ سرہ
گناہ نہ لازمی دی۔ نو معلومہ شوہ چہ دے دودہ طاٹفو یہ
زہو نو کس صرف ہم دگناہ راغلے وڈ او ہوہ گناہ نہ وڈ۔
طائِفَتِین، مراد د دیتہ بنو سلمہ (د خر ج تہ) او بتو حار تہ
(د اوس تہ) دی او دوی یہ لسنکر د احدا کس دودہ طرفو تو
تہ مقرر وڈ یعنی میمنہ او میسرہ او دیتہ د لسنکر جناحان
(وزرے) و ٹیلے شی۔ ہر کلہ چہ عبد اللہ بن ابی (متفاق)
سرہ د دریہ حصے د لسنکر د احدا دے تیبے لارے تہ واپس
را او گر خید لو حکہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ددہ یہ
رایے باندے عمل او نگر و نو دغہ وخت د بنو سلمہ او بنو
حار تہ یہ زہو نو کس ہم دا خیرہ را تیرہ شولہ چہ مونہ ہم
دے غزوے تہ واپس مدینے تہ لارہ شو۔

اَنْ تَفْشَلَا، فُشَل جین او کمزورے کید لو تہ و ٹیلے شی او
دا اکثر د حق تہ پیدا کیدی نو بیا د دشمن سرہ جنگ
نشی کو لے۔

وَاللَّهُ وَلِيٌّ لِّمَنِ، ولی یہ معنی د حافظ او ناصر دے یعنی
اللہ تعالیٰ دوی لہ د فُشَل کو لو نہ۔ بچ او سائل او د دوی

زہوتہ ئے پاخہ کرل - اودا کلمہ ددوی دپارہ لوئے بشارت
اوصفت وو ددے ویج نہ دجابر بن عبد اللہ رضی اللہ
عنہما روایت دے چہ مونہ ددے آیت پتار لید لوہیخ
حقہ نہ وڈ حکہ چہ لفظ ددے وَلِيَهُمَا زَمُونِ دپارہ لوئے
صفت دے۔

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ، یہ دے جملہ کنس اشارہ دہ
علاج کولو تہ دپارہ ددفعہ د فشل او سبب دے د حصول
د ولایت د اللہ تعالیٰ چہ ہغہ توکل کول دی یہ اللہ تعالیٰ باندے۔
عَلَى اللَّهِ ئے مقدم کرے دے دپارہ د تخصیص کولو اوقاء یہ
قلیتوکل کنس دلالت کوی یہ پتہ شرط باندے معنی دادہ
کہ چرے کار یہ تاسو باندے سخت شی یا بعضے کسان ستاسو
تہ جد اشئ نو یہ اللہ تعالیٰ باندے توکل کوئے۔

فائدہ لہ۔ مادہ دتوکل یہ قرآن کریم کنس یہ مختلف
طریقو سرہ اوٹیا کرتہ ذکر دہ۔ اولہ طریقہ تخصیص دے
یہ اللہ تعالیٰ پورے یہ اوویشٹ حایونو کنس یہ طریقہ د
اخبار سرہ لکہ عَلَيَّهِ تَوَكَّلْتُ توبہ ۱۲۹، عَلَيَّ اللَّهُ تَوَكَّلْنَا
اعراف ۱۶، عَلَيَّهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ سورہ زمر ۲۸۔ او یہ
طریقہ د امر غائب سرہ لکہ آل عمران ۱۵۸۔ او یہ طریقہ د
امر مخاطب سرہ لکہ آل عمران ۱۵۹۔ دویمہ طریقہ د
صفت د اللہ تعالیٰ (روکیل) یہ طریقہ د اثبات سرہ پنخلس
کرتہ۔ او یہ طریقہ د نفی سرہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم نہ خصوصاً او د غیر اللہ نہ عمومًا انعام ۵۸، س۲۱
اسراء ۶۵، ۸۶۔ او دریمہ طریقہ د صفت سرہ دپارہ
د مؤمنانو انقال ۵۸، نحل ۲۲، ۹۹۔ خلورمہ طریقہ د
کفایت سرہ یعنی وکالت د اللہ تعالیٰ کافی دے احزاب ۳،
نساء ۷۷، ۱۰۹، ۱۳۲، ۱۷۱۔ او پنجمہ طریقہ د نفی وکالت
د غیر اللہ تہ اسراء ۵۷۔ شپیمہ طریقہ یہ ترغیب سرہ
آل عمران ۱۵۹ او یہ ادومہ طریقہ د مقتضی د ایمان او د

اسلام سرہ مائده ۳۳، یوتس ۸۲ -

فائدہ ہے :- وکالت کار سیارل دی بل چاتہ اوکلہ حفظ تہ ہم
وئیلے شی او یہ عرف کین سیارل د کار دی ہغہ چاتہ چہ اعتماد
کولے شی دہغہ یہ بنہ تدبیر او تصرف باندے - او ابن فارس
وئیلی دی چہ وکالت اظہار د عجز دے او اعتماد کول دی یہ
بل چا باندے او حقیقتاً د توکل علی اللہ اعتماد کول او یقین
کول دی چہ قضا د اللہ تعالیٰ ضرور پورہ کیبری او تابعداری
د سنت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کوی یہ کوشش کولو کین یہ
واسطہ د اسبابو سرہ لیکن یہ شرط د دے چہ اسبابو باندے
یاور نہ کوی بلکہ مسبب الاسباب تہ نظر کوی - او قراء یہ
معالم التنزیل کین وئیلی دی چہ توکل دادے چہ د اللہ
تعالیٰ تہ سیوا بل خوک د حآن د پآرہ مددگار تہ گنرے او درزق
د پآرہ بل خوک اختیار مند تہ گنرے او د خیل عمل د پآرہ بل
خوک حاضر تہ گنرے - او د سهل بن عبد اللہ تستری تہ روایت
دے چہ خوک وائی چہ توکل اسباب پریخودلو تہ وئیلے شی نو
دغہ شخص اعتراض او کپو یہ سنت د نبی صلی اللہ علیہ
وسلم باندے حکمہ چہ اللہ تعالیٰ او دہغہ رسول د اسبابو طرف
تہ ترغیبات ورکے دی - او دا توکل د عام مؤمنانو تہ مطلوب
دے توکم خلق چہ اسباب بالذات مؤثر گنری او اسباب
جوہر وئی تہ نظر نہ کوی نو دا دھری وی یا مشرک وی او
توکل د خواصو دا دے چہ سرہ د وجود د اسبابو تہ ہیخ
نظر اسبابو تہ نہ کوی بلکہ صرف یہ اللہ تعالیٰ باندے اعتماد
گلی ساتی نو دا توکل د انبیاء علیہم السلام او د صدیقیتو
دے او واقعہ د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ یہ واقعہ د
غزوہ تبوک کین د دے دلیل دے چہ ہغہ خیل کور کین
ہیخ سبب نہ وؤ پریخودلے یعنی د کور ہول سامان یے د جہاد
د پآرہ راویستلو او وئیلے وؤ چہ ما یہ کور کین صرف محبت
د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم پریخودلے - او د

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ

اد یقیناً مدد کرے دے تاسو سرہ اللہ تعالیٰ پہ بدار کیں

وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ

او حال دا جہ تاسو لبر (اد کمزوری) وئی نو ویرہ کوئی د اللہ تعالیٰ نہ

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

(۱۲۳)

دے دیا جہ تاسو شکر گزار شی -

تقسیم تہ امام بخاری ہم اشارہ کرے دہ -

۱۲۳ :- پہ دے آیا تو نو کیں ذکر د غزوہ بدر دے یو قسم ربطیے
د مخکین سرہ ذکر شوے دے بل ربطیے د وَعَلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ
الْمُؤْمِنُونَ سرہ دادے جہ دا ذکر د نتیجے د توکل علی اللہ دے
جہ نصرت او فتح حاصلہ شوے دہ پہ بدار کیں او د مناسبت
د وچ نہ ئے پہ عطف سرہ ذکر کرے دہ -

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ، غزوہ د بدر پہ اسلام کیں اولہ
غزوہ دہ جہ اولسم رمضان د جمعے پہ ورخ د هجرت نہ
اتلس میا شے روستو واقع شویوہ یعنی د احد د واقعہ نہ
قریباً یو کال مخکین وہ او د هف تفصیلات پہ سورہ انفال
کیں ذکر دی - او نصرت پہ هف کیں پہ دیرو طریقو سرہ
واقع شوے دے یعنی پہ رالیرو د ملائکو سرہ اورعب
اچول پہ زہونو د کافرانو کیں او د کافرانو سترگو تہ کانپی
رسول اونعاس (پرکالی) رالیرو او باران کول او غنیمت
حاصلول - بدار نوم د ادبو (کوئی) دے او شعبی وئیلی
دی جہ دا اوہ د جہینہ قبیلے د یو شخص وے جہ نوم
ئے بدر وڈ نو دغہ مکان د هغہ پہ نوم باندے مسی کرے
شو - او بعضو وئیلے دی جہ دغہ اوہ د بدر د خوارلسے
سپو دیے (پشان صفا وے او باء پہ بدار کیں پہ معنی د
فی سرہ دہ -

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ

کلمہ چہ اوایل تا مؤمنانو تہ آیا کافی نہ دہ تاسو لرہ

أَنْ يَسِيْرَ كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ

چہ زیاتی بہ کروی تاسو رب ستاسو پہ درے

أَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزِلِينَ ﴿۱۴۲﴾

زرہ سورہ د ملائکو تہ چہ راکوز کرے شوے بہ دی -

وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ، داجملہ حالیہ دہ اذللہ جمع قلت د
ذلیل دہ پہ جمع قلت کیں د هغوی دیر قلت تہ اشارہ دہ -
سوال :- پہ سورہ منافقون ۷۷ کیں دی چہ د مؤمنانو دپارہ
عزت دے نو دلتہ دذلت خہ معنی دہ ؟

جواب :- مراد ددے کم والے دعدد دے رچہ درے سورہ
دیارس کسان وؤ) اوکم والے دوسلے او دمال او دسورلی
وؤ او دپہ سورہ انفال ۲۷۱ کیں ذکر دی - مورخینو وٹیلے
دی چہ صحابہ کرام سورہ یواس وؤ او پہ او بنانو باندے
دار پہ وار سوریدل اوؤ او یا مهاجرین کسان وؤ او دہ
سورہ شپہ دیرش انصار وؤ -

فَاتَّقُوا اللَّهَ، مراد تربیہ عامہ تقوی دہ او خصوصاً د رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ ملگرتیا کیں پینیکیدل پہ میدان
جہاد کیں -

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، شکر د مخکین نعمت مراد دے یا زیادت
د نعمت پہ راتلونکی وخت کیں چہ سبب د شکر دے او
د دلیل دے چہ شکر داللہ تعالیٰ پہ طریقہ تقوی شرعی
سورہ دے صرف الفاظ د شکر او حمد مراد تہ دی -

۱۴۲ :- دا د محققینو مفسرینو پہ نیز متعلق دے غزوہ
بدر سورہ او اذ تقول متعلق دے پہ نصرکم پورے
او بعضو مفسرینو د احد سورہ متعلق کرے دے او دھے

دلیلوں کے جوابوں کے تفصیل سرے ابو حیان و صاحب الباب ذکر کرے دی۔

لِلْمُؤْمِنِينَ، مراد تریزه مجاہدین دغزوہ بدار دی۔

اَلْكَفِّیْكُمْ اَنْ یَّمْدُكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ، حرف
استفهام داخل دے پہ نفی بآندے نو پہ دیکھس دواہ اقوال
دی اول قول د ابو حیان دے چہ دا استفهام انکاری کے یعنی
عدم کفایت پہ دغہ عدد د ملائکو سرہ د وچ د ھیرضعف
د مؤمنانو۔ نو دوی پشان د نا امیدئ کوؤ نکو وؤ د نصرت
تہ او جواب او شو پہ بلی سرہ یعنی دا امداد کافی دے او
کافی یے او گنوی۔ او دویم قول د ابن عطیہ دے چہ دا
استفهام تقریری دے یعنی د دوی پہ عقیدہ کین دا عدد
د امداد د پکارہ کافی دے او بلی لفظ جواب د متکلم راللہ
تعالیٰ د طرف تہ د اثبات او د تاکید د دے امداد د پکارہ
دے۔ داروستو قول غورہ دے۔ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ، اول خو
وعده شویوہ پہ یوزر ملائکو سرہ لکہ پہ سورہ انفال سہ
کس دی بیا دواہ زرہ نوردرے زرہ شو بیا دواہ زرہ نور نو
پنچہ زرہ شول دیتہ اِذْ خَالَ النَّاصِرُ فِي الزَّائِدِ داخلول
دکم عدد پہ زیات عداد کس و ثیلے شی اودا غورہ قول دے۔
مُنْزِلِينَ، صفت یا حال دے۔ او غورہ قول دادے چہ اللہ تعالیٰ
یوزر ملائک نازل کرے وؤ او هغوی قتال ہم کرے دے۔
بیا مشهور شوہ چہ کر بن جابر د مشرکانو د مدد د پکارہ درے
زرہ او بیا پنچہ زرہ کسان رالیبری پہ دے یاندے مؤمنان
غمژن شول نو اللہ تعالیٰ پہ دے آیت سرہ او پہ روستو
آیت سرہ مؤمنانو تہ تسلی ورکے۔ لیکن د مشرکانو نور امداد
تہ وؤ راغله نو د نورو ملائکو د رالیبری سبب موجود تہ شو۔

بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا

هال که چرے صبر او کرد تاسو او تقویٰ مو او کړله

وَيَا تُوَكُّم مِّنْ قَوْمِهِمْ هَٰذَا

او راشی دوی تاسو ته د جوش خپل نه دغه دے

يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ بِخُمُسَةِ

زیاتی به کړی تاسو رب ستاسو په پنځه

أَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

زرو سره د ملائکو نه چه نځه به یې لگولے وی د جنگ

۱۲۵. بَلَىٰ دا ایجاب دے دهغه نفی چه په اَلَنْ یُکَفِّیْکُمْ کس ده. مخکس د دے بحت تیر شو.

إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا، دلته مراد د صبر ته پوځواله دے په میدان قتال کس په مقابله د دشمن کس او تقویٰ ته مراد ځان پخ کول دی د قتل او د ناسکری کولو نه.

وَيَا تُوَكُّم مِّنْ قَوْمِهِمْ، قَوْمٌ په اصل کس خو پکید لو د کتوئ ته وئیل شئ او دا اراده کیدیشی د سرعت او تلوار کولو د پاره او کله غضب او غصه ته هم وئیل شئ خودلته مراد د قَوْم نه سمدستی او زراتل دی د مشرکانو یا په غصه او په جوش کس راتل دی او دا غضب د دغه مشرکانو پیدا شوے وو د وچ د شکست خوړلو نه په بدر کس او لفظ د هَذَا د تاکید د سرعت د پاره دے د پاره د نزدیکت او دا شرط یې د دے وچ نه او لگولو چه په داسه وخت کس د مدد د راتلو ویر ضرورت وی او داروستو شرط چه هرکله موجود نه شو نو امداد رالیزلو ته ضرورت نه دے راغله.

يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ، دا جزاء د شرط ده.

بِخُمُسَةِ أَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ، مُسَوِّمِينَ د سوم یا د سیمه نه اخستل شوے دے یعنی نځه لگوونکے وے په خپل

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ

او نہ دے گھوٹلے دار نزول د ملائکہ اللہ تعالیٰ مکر زیرے

لَكُمْ وَلِتُحَبِّبُنَا قُلُوبَكُمْ بِهِ ط

تاسو لڑو او د پاره د دے چہ کلک شی زہونہ ستاسو یہ دے سرہ

وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او نہ دے مدد مکر خاص د نیز د اللہ تعالیٰ نہ دے

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۱۳۶

چہ زور آور حکمتوں والا دے

خانونو باندے او یہ خیلو اسونو باندے نو یہ یور وایت کیں دی
چہ د جبرئیل علیہ السلام زیرہ پکڑی وہ او د تورو ملائکہ
سپین پکڑی وے بل روایت کیں دی چہ د تو لو زیرہ پکڑی
وے او شیلے یے یہ میتخ کیں آویزان کرے وے قرطبی و نیلی
دی داد دے وچہ نہ چہ د زیر رضی اللہ عنہ یہ دغہ ورخ
باندے زیر پتے وڈ۔ او اسونہ یے برگ رنگ والا وڈ یعنی
موافق دو د مقدار رضی اللہ عنہ د اس سرہ چہ یہ دغہ
ورخ دایو اس د دوی سرہ وڈ او هغہ برگ وو۔ یا دا د
سوم نہ اختلے شوے دے یہ معنی د لیر لے شوے یعنی
دوی خیل اسونہ دشمن د مقابلے د پاره رالیرل۔

۱۳۶۔ یہ دے آیت کیں حکمتونہ د رالیرلو د ملائکہ ذکر کوی
اوجواب د دود سوالونو دے۔ اول سوال دادے چہ اللہ
تعالیٰ خوبیر د ملائکہ رالیرلو نہ مدد کولے شی نو یہ ملائکہ
رالیرلو کیں خہ مقصد دے۔ دویم کہ باطل عقیدے والا
اوائی چہ معلوم شوہ چہ ملائکہ ہم امداد کولے شی نو
دا دلیل شوچہ مدد د غیر اللہ نہ غوختل جائز دی ۹۔

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ، ضمیر راجع دے امداد تہ یہ ملائکہ

راہیو سرہ ہفہ چہ یہ صیغہ دُیْمَدَ کُمُ اویْمَدَ کُمُ کس شتہ۔
یا ضمیر نصرت تہ راجع دے چہ یہ نصرت کم کس دے۔
اَلَا بُشْرٰی لَکُمْ وَلِتَظْمِنَ قُلُوْبُکُمْ یٰہ، دا استثناء مفرغ دہ
بُشْرٰی مفعول لہ دے اویا بُشْرٰی مصدر یا اسم مصدر دے
ہفہ خیر چہ د خوشحالی اثر یہ ظاہری بدن کس (مخ) کس
شکارہ کپی یہ اول اخبار پورے خاص نہ دے لکہ داصفت
د قرآن پہ بارہ کس چہ ہر وخت مؤمنانو دپارہ سبب د
خوشحالی دے۔

وَلِتَظْمِنَ، اول قول دادے چہ د اعطف دے یہ معنی د بُشْرٰی
باندے نو بُشْرٰی صفت د ظاہر دے او اطمینان پیدا کیدل
صفت د زہہ دے۔

سوال :- یہ معطوف کس لام ولے داخل کرو؟

جواب :- د معطوف د نصب دپارہ ربغیر د لام نہ) یو والے
د فاعل شرط دے اودلتہ د جعل فاعل اللہ تعالیٰ دے
او د تظمین فاعل قلوب دے ددے وجہ نہ یے د جائز
کولو د عطف دپارہ لام یکس داخل کرو۔ او امام رازی ویلی
دی چہ یہ امداد کس دودہ مطلوبہ دی اول داخلول د
خوشحالی پہ زہو نو کس دا یہ لفظ د بُشْرٰی کس دے او
دویم مطلوب ددے نہ لوئے دے چہ ہفہ حصول د اطمینان
دے دپارہ دازالے د بز دلے نو دالوئے مقصد دے ددے
وجہ نہ ددے دپارہ یے مستقل لام داخل کرو۔ دویم قول
دادے چہ دا متعلق دے پہ پتہ فعل پورے یعنی فَعَلَ ذٰلِكَ
لِتَظْمِنَ۔

وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ، دلتہ نصرت
تہ مراد غلبہ او فتح و رکول دی دا یہ اسبابو باندے پتا
نہ دے حکہ یے حصر او کرو یہ اللہ تعالیٰ پورے۔ العزیز
د عزت نہ اختسلے شوئے دے یہ معنی د غلبے نو ددے
حاکے سرہ مناسب دے او الحکیم اشارہ دہ چہ کلہ امداد

کوی او کله نه کوی د الله تعالیٰ په حکمت باندې پنا ده -
 فائدہ: داسے آیا تو نه په سورة انفال کېن هم (مستند) دی
 لیکن فرق یې په یوڅو وجو هوسره دے اول داچه هلته یې
 مردقین وئیلے دے او دلته منزلین او مسومین دے دویم
 دلته د بشری سره لکم ذکر دے او هلته نیشته - دریم دلته
 یې په لفظ روستو راوړیدے او سورة انفال کېن په مخکین
 راوړیدے - څلورم دلته العزیز الحکیم په طریقه د صفت
 سره ذکر کړو او هلته یې په جمله مستأنفه سره ذکر
 کړیدے - د دے حکمتونه دادی -

د اول فرق وجه داده چه یوزر ملائک خونازل شو
 لیکن ورپسے د نورو رالیو لوخیر وؤ او ارداد دلالت کوی
 په روستو راتلونکو باندے -

د دویم فرق وجه داده چه په سورة انفال کېن اصل د
 قصے ذکر دے او په دے سورت کېن د هغه تکمیل مقصد
 دے نو د اصل سره اختصار مناسب وی نو لکم یې نه
 دے ذکر کړے او تکمیل سره اطناب (راوړدوالے) مناسب
 وی نو دلته یې لکم ذکر کړے دے -

د دریم فرق وجه داده په دے سورت کېن لکم خطاب
 ذکر شو نو په قلوبکم کېن خطاب د هغه سره متصل مناسب
 دے او په هغه سورت کېن خطاب نه وؤ ذکر کړے نو په
 یې مخکین راوړو -

د څلورم فرق وجه داده هر کله چه دلته مکرر خطاب او شو
 نو په دیکین الفاظ د تسلئ رچه العزیز الحکیم دی (زر ذکر
 کول مناسب دی او هلته تاکید د خطاب نه وؤ نو په جمله
 مستأنفه سره یې په تاخیر سره ذکر کړو (والله اعلم
 بحکم کتابه)

لَيَقْطَعَنَّ طَرَفًا مِّنَ الزَّيْتِ

دے دے دپارہ چہ پریکری یو تکرہ دے ہنہ کسانو نہ

كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا

چہ کفریے کپے دے یا بہ ذلیل کپری دوی نو واپس یہ اوگرخوی دوی

خَابِئِينَ ۱۲۷

نا امید کوونکی

۱۲۷۔ تیرشوی حکمتونہ دے مؤمتانو د ذات سرہ تعلق لری اوپہ دے آیت کین حکمتونہ د دشمنانو سرہ تعلق لری او دے مؤمتانو دپارہ یا الواسطہ بشارت دے۔ لَيَقْطَعَنَّ، دا متعلق دے دے نَصْرَكُمْ اللَّهُ يَا مَا النَّصْرُ يَا د جَعَلَ سرہ یا یُضِدُّكُمْ سرہ یا متعلق یے پتہ دے یعنی اَمَدَكُمْ وَ نَصْرَكُمْ لَيَقْطَعَنَّ۔ قطع یہ معنی دھلاکولو یا یہ معنی دے ترولو دے۔

طَرَفًا، جماعت (جہ) او تکرہ مراد دہ دا او یا کسان کافران و د چہ یہ بدرکس قتل کپے شوے و د۔ یہ دے لفظ کین یو اشارہ دا دہ چہ بول کافران یہ کفرکین ملگری دی او دا دھغوی نہ یو طرف او یو تولی دے۔ او دیتہ اشارہ دہ یہ سورہ رعد مَلَا رَنَقُصْحًا مِّنْ أَطْرَافِهَا کین دویم اشارہ دہ چہ مینخ دے لے تہ ہلہ رسیدل کیدیشی چہ طرف پریکری شے۔

أَوْ يَكْبِتُهُمْ، کبت کین دیر اقوال دی۔ ہزیمت، لعنت، پرنے غورخول، شرمول، غصہ کول، ذلیل کول، او لفظ دپارہ د تنويع دے یعنی یو قسم یے قطع کول او بل قسم یے ذلیل او مغلوب کول۔ یا او یہ معنی دے وادے او دلتہ ہم ضمیر راجع دے تولو کافرانو تہ حکہ دا واقعہ سبب د ذلت دے تولو کافرانو دے او قطع خو خاص دہ یہ یو دہ پورے نو دھن سرہ یے طرفا ذکر کرو۔

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ۚ

نیشته تالره د کار د دوی نه هیڅ اختیار

أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ

تو پرې چه الله تعالى به په دوی باندنې مهرباني او کړی (په توفیق د ایمان سره) یا به (دوله عذاب وکړی)

فَالَهُمْ ظِلُّونَ

(۱۲۸)

یقیناً دوی ظالمان دی -

فَيَقْلِبُوا خَالِبِينَ ، دا تفریع ده په یکتبته باندې - خبیث
هغه نا امیدي او محرومي ده چه روستو د توقع او د امید
ته پیدا شي او یا س عام دے که روستو د توقع ته وی او که
مخکس وی نو مقابل د خبیث ظفر دے او مقابل د یاس
رجا ده - دلته یی خبیث ذکر کړو ځکه چه په بدرکس د
کافرانو لوستی امید و ته د غلبه و وچه هغه ته اشاره ده په
انفال بکس -

۱۲۸ :- دا متعلق دے د واقع د احد سره او په مینځ کس
واقع د بدر په طریقه د حیلے معترضه سره ده او د دے
په سبب کس اختلاف دے اول روایت دادے چه په غزوه
احد کس عتبه بن ابی وقاص د نبی صلی الله علیه وسلم
سر مبارک زخمی کړو او د رباعی غابن یی ورله شهید کړو نو
هغه د خپل مخ ته وینے صفا کولے او وئیل یی (کَيْفَ يُقْلِحُ
قَوْمٌ خَضَبُوا وَجَهَ كَيْبِهِمْ بِاللَّحْمِ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى رَيْبِهِمْ)
څرنگ به - بچ شي هغه قوم چه رنگ کړے یی دے مخ (مبارک)
د خپل نبی په وینو سره او هغه دوی ته دعوت وکړی رب د
دوی ته (بخاری، مسلم) - دویم روایت دے چه نبی صلی الله
علیه وسلم لعنت او کړو په معین اشخاصو باندنې (ابوسفیان ،
حارث بن هشام، صفوان بن امیه) نو دا آیت نازل شو -
دریم روایت کس دی چه نبی صلی الله علیه وسلم په واقع

دَ بَیْرُ مَعُوْزَہ کِیسی پہ خاص قبیلو یا ندے لعنت اؤکرو چہ رعل،
 ذکوان او عصیہ وڈیہ واقعہ دَ بَیْرُ مَعُوْزَہ کِیسی نو دا آیت نازل
 شو او پیہ مرے دواہ روایتو نو کِیسی ثابت دی چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دا دعا گائے روستو دَ رکوع دَ دویم رکعت دَ صبا
 دَ مونج تہ لوستے او دیتہ قنوت نازلہ وئیلے شی نو دے تہو
 یہ بارہ کِیسی نازل شول چہ کِیسی لَکَ مِنْ اَلْاَمْرِ شَیْءٌ، یعنی دَ
 دے خلقو دَ توبے یا دَ عذاب اختیار ستا یہ لاس کِیسی نیشته
 یا دَ دوی ہدایت او گمراہی اختیار ستا نہ دے یا امداد کولو
 اختیار ستا سرہ نیشته یا عام مراد دے یعنی دَ اللہ تعالیٰ یہ
 کارونو او تصرفاتو کِیسی ستا وس نہ رسی نو دارد دَ شرک فی
 التصرف دے دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ اورد دے یہ ہغہ
 بے عقلو خلقو یا ندے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم مختار
 کل گنری۔

سوال :- ہغہ امر چہ اللہ تعالیٰ یہ دے آیت کِیسی نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دَ ہغے تہ منع کرے دے کہ ہغہ یے یہ امر دَ
 اللہ تعالیٰ سرہ کرے وی نو منع یے تربتہ خرنکہ اوکڑہ - او کہ
 ہغہ بغیر دَ امر دَ اللہ تعالیٰ تہ کرے وی نو بیا مفاقات راسخی
 دَ دے آیت سرہ چہ وَ مَا یَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰی؟

جواب :- نہی کول دیو شخص مستلزم تہ دہ چہ ہغہ شخص
 یہ دغہ کار کِیسی خامخا مشغولہ وی دلہ ہم صحیح دادہ چہ
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم دغہ کار تہ دے کرے صرف ڍیر غم
 او غصہ یے بیکارہ کرے او ارادہ یے دَ دے کار اوکڑہ - نو
 دغہ روایات یہ پہ تاویل دارادے یا ندے حمل شی -
 (لیکن دَ ظاہر احادیثو تہ دا تاویل بعید دے)۔

جواب :- نبی صلی اللہ علیہ وسلم دَ دے کار اذن طلب
 کرو دَ اللہ تعالیٰ نہ نو اللہ تعالیٰ دَ ہغے متع اوکڑہ رلیکن دا
 جواب ہم دَ احادیثو ظاہرہ نہ خلاف دے)۔ (دا سوال
 او جوابو نہ صاحب الباب ذکر کریدی)۔

جواب ۛ :- نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا پخیل اجتہاد سرہ کرے
وؤ او یہ داسے حال کیں نبی لہرہ اجتہاد کول جائز او واقع
دی لیکن اللہ تعالیٰ دے ہفتے نسخ او کرہ یہ دے جے سرہ ۔

سوال :- یہ سب نزول کیں حدیث دے بخاری او مسلم دلالت
کوی چہ قنوت نازلہ وئیل منسوخ دی او حال دادے چہ دے
دینہ روستو ہم نبی صلی اللہ علیہ وسلم او سلف صالحینو
قنوت نازلہ لو ستیلے دے ؟

جواب لہ :- یہ دے قنوت کیں تخصیص دے نوموتو دے اشخاصو
او دے قبائلو وؤ نو ہفتہ تخصیص منسوخ شو او یہ طریقہ
دعموم رلفظ مشرکان، کافران، یہودیان، نصاریٰ او ہنود
وغیرہ) سرہ وئیل سنت دی ۔

جواب ۛ :- ابن عاشور وئیلی دی چہ دا قول دیر غریب دے
چہ خوک یہ دے آیت سرہ دے نسخ قول کوی او دے ابن عطیہ
نہ یے نقل کریدی چہ دا ضعیف قول دے او مقصد دے
حدیث دے بخاری دادے چہ روستو دے نزول دے آیت
نہ دغہ قنوت خاصہ یے پری خودلو دے وجہ دے عمل کولو نہ
یہ کمال ادب باندے رک دے جواب ہم رجوع اول جواب تہ
گیری) ۔

اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ، یہ دے کیں اقوال دی ۔ اول قول ، چہ دا
او یہ معنی دے اِلٰی اَنْ يَّا اَلَا اَنْ سرہ دے ۔ دویم قول
دا چہ دا عطف دے یہ لِيَقْطَعَ اَوْ يَكْتَبْتَهُمْ باندے چہ دا
علتو نہ دے نصرت الہیہ دی او لکھیں لَكَ یہ مینخ کیں جملہ
معتزضہ دے ۔ دریم قول دا چہ دا عطف دے یہ اَلَا مَر
يَا یہ شے باندے حکمہ دا ہم یہ تاویل دے اسم کیں دے ۔
لیکن اول قول غورہ دے ۔ او مراد دے یتوب نہ توفیق دے
توبے و رکول دی بعضو تہ لکہ چہ ابوسفیان او حارث بن
ہشام تہ یے توفیق دے اسلام و رکرو ۔
اَوْ يُعَلِّ بِهُمْ ، مراد دے دینہ عذاب دنیوی یا عذاب اخروی دے

وَرَبِّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص یہ اختیار دے اللہ تعالیٰ کس ہفہ خیز دہ چہ پہ آسمان تو کس دی او ہفہ خیز دہ

فِي الْاَرْضِ ط يَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ

چہ پہ زمکہ کس دی بخندہ کوی چالہ چہ او غواہی

وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللّٰهُ

او عذاب درکوی چالہ چہ او غواہی او اللہ تعالیٰ

عَفُوٌّ رَّحِيْمٌ ۱۲۹

بخندہ کوڈ نکہ رحم کوڈ نکہ دے ۔

ہفہ چاتہ چہ د کفر نہ توبہ نہ او باسی ۔ قَاتِلُكُمْ ظٰلِمُوْنَ، داعلت دپارہ د
يُعَذِّبُهُمْ دے او ظلم نہ مراد کفر او شرک باندے کلک پاتے کیدل دی ۔

۱۲۹۔ دا تاکید د مخکس آیت دے ہلتہ یے جانب د رسول اللہ صلو اللہ
علیہ وسلم نہ تنی ذکر کرہ نو دلتہ جانب د اثبات ذکر کوی دپارہ د اثبات
د توحید فی التصرف ۔

وَرَبِّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ، حرف دلام دپارہ د مَلِكٍ او مُلْكٍ او عبدیت دے
او مخکس راوہل دلالت کوی پہ تخصیص باندے اولفظ دما عام
دے عقل والو او غیر عقل والو تہ ۔

يَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ، پہ دے جملہ کس تعیم د مشیت
او د ارادے د اللہ تعالیٰ ذکر دے روستو د تعیم د تصرف تہ او د ادلیل
دے چہ پہ طاعت د بندہ سرہ پہ اللہ تعالیٰ باندے جنت او مغفرت
درکول واجب تہ دی او پہ معصیت د بندہ سرہ عذاب درکول واجب
تہ دی لیکن قانون الہی دادے چہ ملائکو او انبیاء علیہم السلام
لہ بالکل عذاب نہ ورکوی او مؤمنانو لہ عذاب ہمیشہ تہ ورکوی او
مشرکانو او کافرانو تہ بخندہ نہ ورکوی ۔

وَرَأٰنَ اللّٰهَ عَفُوًّا رَّحِيْمًا، دے جملے ذکر دلالت کوی چہ جانب
د رحمت غالب دے پہ غضب باندے ۔